

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

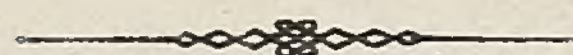
VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Deel XXXIX.

BATAVIA, W. BRUINING & Co. | 's HAGE, M. NIJHOFF.

1880.

INHOUD.

W. P. GROENEVELDT, notes on the Malay Archipelago and Malacca, compiled from Chinese sources.

O. VAN REES, overzigt van de geschiedenis der Preanger-Regentschappen.

Aanteekeningen omtrent midden Sumatra, aan officieele bescheiden ontleend.

Mr. J. A. VAN DER CHIJS, proeve eener Ned. Indische bibliographie (1659—1874). Vermeerderde en verbeterde herdruk voor de jaren 1659—1720, supplement en verbeteringen voor de jaren 1721—1870.

K. F. HOLLE, Kawi Oorkonden. Facsimilé met transcriptie van een inscriptie op koperen platen.

K. F. HOLLE, Kawi-Oorkonden, No. 2. Transcriptie van koperen platen.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Deel XXXIX.

1e Stuk.

BATAVIA,
W. BRUINING.
1877.

NOTES

ON THE

MALAY ARCHIPELAGO

AND

MALACCA.

COMPILED FROM CHINESE SOURCES

BY

W. P. GROENEVELDT.

INTRODUCTION.

The history of Eastern Asia, its geography and its people, before the time of European intercourse, are subjects on which so little is known, that the very defective narratives of the Arabian travelers of the 9th century, of Marco Polo and Ibn Batuta, must be considered as works of the first importance.

In the midst of this unknown world, we find the Chinese empire with its ancient civilisation, which has never been violently interrupted, and with a literature on various subjects, nearly equally old, and handed down to our days in an unbroken series. It is evident that this is a source where further knowledge on the subject may be sought.

We do not claim to be the first who have seen this; on the contrary, it is a fact already proved by many others. Rémusat and Julien for instance, translating from Chinese sources, have supplied us with an amount of information about the ancient geography of Hindustan, for which it would be vain to look in all the books of that country itself.

Neither has the Malay archipelago been forgotten: in Vol. XIV of the *Mémoires concernant les Chinois* we find an article on Java from the hand of father Amiot; from Dr. G. Schlegel we have *Iets omtrent de betrekkingen der Chinezen met Java voor de komst der Europeanen aldaar. Batavia*, 1870, and Léon de Rosny gave us *Les peuples de l'archipel indien, connus des anciens géographes Chinois et Japonais; fragments orientaux traduits en francais. Paris*, 1872.

After our compilation was finished, we have seen the articles of Mr. W. F. Mayers on the *Chinese Explorations of the Indian Ocean during the 15th Century*, in last year's China Review. Mr. Mayers in these also touches on the subject before us, and it will be seen that in a few cases his identification of localities differs from ours. As we probably had more resources for the purpose than were at the disposal of Mr. Mayers, we think it no presumption to expect that he will be himself the first to share our views.

Our task however has not become superfluous by these previous attempts. The texts translated by Amiot and Schlegel were both compositions of a Chinese official and seem to have been copied from some Chinese cyclopedia, with such abbreviations an embellishments of style, as were thought desirable by a man who knew very little or nothing about the subject.

Now these cyclopedias, in their turn, have been composed in nearly the same way. Professing to embrace a certain range of subjects, some of which are treated with considerable skill, the notices about foreign countries are introduced chiefly for the sake of completeness, and as a rule the author does not seem to have bestowed much research upon them. He just takes the Dynastic Histories and composes his account from the notices he finds there, abbreviating more or less, and frequently committing serious errors by fanciful corrections of what he does not understand; he throws together and mixes up the information of different times, which thereby loses its fixed dates and with them much of its value. We have consulted the principal of these cyclopedias, without finding material for a single extract.

Under these circumstances it need not astonish us, that the accounts translated by Amiot and Schlegel were very defective and unsatisfactory, and that their translations are disfigured by grave errors, some of which we shall have to correct in the following pages. We feel obliged to say however that many of these errors are less the fault of the translators, than of the worthless material on which they bestowed their pains.

Léon de Rosny has made his translations from the Cyclopedia *San-ts'ai T'u Hui*, which is amongst the least complete on this subject, and moreover he has committed many mistakes of his own: he places Pekalongan on Borneo and Tuban on Sumatra, Chan-ch'êng and Champa are made two different places, he writes *Kuawa* instead of Java, *Tu-po* instead of *Dja-po* or *Dja-pa*, etc. His mistakes have been caused by insufficient acquaintance with the geography of these countries, whilst a part of them might have been avoided, if he had compared other sources with the one he has translated.

Our plan has been different from that of our predecessors. We have made a collection, as complete as we could, of the literature on the subject, and by reading everything, we have generally been able to trace the different notices to their first appearance and to ascertain with more or less certitude the time to which their refer. By this process of comparison it was also possible to estimate the accuracy and value of every account, whilst many passages, unintelligible at first sight, became clear in the course of our reading. We translated only what was original, and the endless repetitions, through which we were obliged to go, were consigned to oblivion. In this way it has been necessary to read at least ten times more than what has been translated; our task has been long and often became tedious, but we see no other course to a reliable result.

Whilst thus recommending our method, we hope it will not be definitely judged by the results we have obtained with it. The Malay countries have been treated first for special reasons, which it is not necessary to explain here, but being situated at a considerable distance from China, they were very imperfectly known there, and the way in which they are noticed in the geographical literature of the Chinese leaves much to desire. As soon however as a country nearer to China is taken, there is a considerable improvement, and for the different countries of Indo-China we have found the sources of information much more abundant and complete.

Returning to the results before us, we must say that they are extremely scanty. Some new light is thrown on the ancient internal and international life of the inhabitants of these parts, a mite is added to the little we know of them before the time of European intercourse, and some questionable points of history and geography are settled; but this is done in a most defective manner; at every step we have to regret that particulars of the first importance have been omitted, and even to arrive at these poor results the reader must go through a great deal of matter, which may seem unimportant or perfectly superfluous to him. This last defect however could not possibly be avoided; we had no right to curtail our materials, but have tried to lay them before the reader in a faithful translation, in order that he may judge himself what they are worth.

We may venture to say that the materials at our disposal have been exhaustively treated, but there may be much on this subject in Chinese literature, which we have failed to discover, and we hope that others will eventually assist us in supplying these lacunae. This is the principal reason which made us write in English, therely putting ourselves at a disadvantage, which often made itself painfully felt. Those of our own countrymen, who are engaged in studying Chinese, do not reside in China, and therefore are not in a way to discover new sources, for which we have to look to the numerous foreign sinologues living in China. If written in Dutch, this compilation would have remained unknown to them, as has been shown before by a very striking example. Some years ago my colleague Mr. de Grys made a translation of the *Hsi Yüan Lu*, the official handbook on medical jurisprudence; he was well qualified for his task by his knowledge of Chinese, as well as by his previous medical studies, and so he not only gave a good translation, but also supplied us with a valuable source for medical terms in Chinese. His work however is hardly known to the foreign students in China, and some time ago an attempt at a new translation was made there.

It may be that our system of transcribing Chinese sounds seems fanciful at first, but a closer inspection will show that we have followed a regular and natural method. The sound of Chinese characters has considerably changed in the course of time, and again there is much difference between the various dialects; it would therefore have been evidently wrong to take the pronunciation of one period or one dialect. We have rendered the older names, say those previous to the T'ang dynasty, according to the value we find for Chinese characters of that time in the transcription of Buddhist words; for names of later time, when transmitted by officials, we have taken the old form of Mandarin; whilst those which became known by mercantile intercourse, have been read according to the Amoy-dialect, because most Chinese traders hailed from that place or its neighbourhood.

For the convenience of those who do not understand Chinese, we have omitted all Chinese characters from the body of these pages and only given them in the notes at the foot. It is for the same class of readers that we have introduced many

details into the list of books at the end of this introduction, which would be superfluous for students of Chinese, but are necessary if we want to enable others to form an idea about the credit our sources may deserve. The translations of Chinese extracts are printed in a larger type, to distinguish them from our notes, for which smaller type has been used.

Before finishing we want to avail ourselves of this occasion to present our best thanks to His Excellency the General Vlangaly, late Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of Russia in China, for the liberal way the valuable library of the Russian Legation was placed at our disposal during our stay in Peking, by which we were enabled to become acquainted with many of the works used in our compilation; to the Archimandrite Palladius, who not only gave us the benefit of his extensive knowledge of Chinese literature, by indicating different sources where materials might be found, but who also presented us with a most valuable part of them, which we would not have been able to procure otherwise; and last, but not least, to Dr. E. Brettschneider, of the Russian Legation in Peking, who, himself a labourer in the same field, has greatly assisted us with his experience and guided our first attempts.

BATAVIA, *March* 6th, 1876.

LIST OF THE WORKS WHICH HAVE BEEN CONSULTED IN MAKING THIS COMPILATION.

A. Works from which extracts have been translated.

The twenty-four Historians (¹), also called the Dynastic Histories. A most voluminous work in about 900 large volumes, and containing the history of every dynasty which has reigned in China previous to the present. Every dynasty is trated separately; its history was written after its downfall and generally under its immediate successor. The materials used were the government archives and the literature of the time, and though the internal history of the country, especially towards the end of the old dynasty, may be tinged by the views of the new power which overthrew it, this is not the case with the accounts on foreign countries, which have always been drawn up from the materials at hand, and may therefore be considered to refer to the time when the dynasty still existed, even if the time of their compilation and publication falls considerably later.

Ying-yai Shêng-lan (²), "General Account of the shores of the Ocean." This book was published in 1416, by Ma Huan, who, in his preface, says that he was sent with Chêng Ho (q. v.), the celebrated envoy to foreign countries, in his expedition of 1413, because he could translate foreign books. In a second preface by a friend, we are informed that Ma Huan was a Chinese Mahomedan and knew the Arabic language. The author describes the different countries visited by him, beginning with Champa on the coast of Cambodja and finishing with Arabia.

Hsing-ch'a Shêng-lan (³), "General Account of Peregrinations at Sea", published in 1436 by Fei Hsin, a man from Hang-chou, who was in government

(¹) 廿四史. (²) 瀛涯勝覽.

(³) 星槎勝覽.

employ, but does not say in what capacity. Within a time of more than 20 years, he was sent abroad with Chêng Ho four times, and from what he saw, he composed his book. In the second preface to the Ying-yai Shêng-lan, quoted just now, we see that this man was also a Chinese Mahomedan, who knew Arabic.

These two books are much similar in plan and execution; in some cases they nearly use the same terms, but as a rule the former gives a greater abundance of details. As the two authors have traveled together and in the same capacity, it is but natural that they have consulted each other and compared notes.

Hai Yü (1), "Words about the Sea", by Hwang Chung, published in 1537. The author has obtained his information from traders, who had visited the countries described by him. He gives an account of Siam and Malacca, and further speaks of some animals, products and wonders of those parts.

Tung Hsi Yang K'au (2), "Researches on the Eastern and Western Ocean", published in 1618 by Wang Ch'i-tsung, Superintendent of Revenue in Nanking, and some other functionaries. This book gives an historical and geographical description of Indo-China, the Malay peninsula, the Archipelago, the Philippines and Formosa, and contains a good deal of curious information; but it is necessary to read it with care, as many errors are found in it. Though written long after the commencement of European intercourse, many of the materials used in its composition belong to an earlier date, and as a rule its descriptions refer to the time when the Europeans first began to visit these countries.

Fo Kuo Chi (3), "Account of Buddhist Countries", by the Buddhist priest Fahien, who in the year 400 of our era, went overland from China to India in search of Buddhist books, and came back by sea fifteen years afterwards, via Ceylon and Java. The book is written from his narratives and was published shortly after his death.

T'ai-p'ing Huan-yü Chi (4), "A Geography of the world" by Lo Shih, published in the period T'ai-p'ing Hsing-Kuo (976—983) and called after it. It is very valuable for the geography of China, but the information it contains about the countries we are treating of, has generally been copied from the previous Dynastic Histories in a rather slovenly manner, and it has therefore been of very little use to us.

Pên-ts'-au Kang-mu (5), the Chinese standard-work on botany and the other natural sciences. This has been used for determining different products, mentioned in these notes.

---

(1) 海語. (2) 東西洋考.
(3) 佛國記. (4) 太平寰宇記.
(5) 本草綱目.

B. Works consulted, but from which no extracts have been translated.

Hai-kuo T'u-Chi ([1]), "Maps and Descriptions of Foreign Countries", published in 1844 by a Chinese official. This is, as the title says, a geographical account of foreign countries, and a very valuable guide in researches as the present, because for every country it gives most abundant quotations from what has been written about it in the literature of China.

Tu-shih T'ung-tien ([2]), an account of the institutions and geography of China, from the earliest times down to the middle of the 8th century. It has a section on foreign countries, containing nothing original.

Ta Ming Yi-t'ung Chi ([3]), "Universal Geography of the Ming dynasty", with a section on foreign countries, copied from other sources.

Wèn Hsien T'ung-k'au ([4]), the celebrated cyclopedia of Ma Tuan-lin, containing however nothing new or fit for our purpose.

Yü Hai ([5]), a cyclopedia from the beginning of the 12th century.

San-ts'ai T'u Hui ([6]), an illustrated cyclopedia from the beginning of the 16th century.

Yüan-chien Lei-han ([7]), a very voluminous cyclopedia from the beginning of the 18th century.

Hai-kuo Wèn-chien-lu ([8]), a small geographical treatise, chiefly relating to the islands in the eastern and southern ocean, published in 1744.

Yüeh-tung Chien-wên ([9]), "Notices about Canton", published in the year 1801.

Kwang-tung T'ung-chi ([10]), "General description of the province of Canton".

Hsia-mèn Chi ([11]), "Description of Amoy".

Ch'üan-chou-fu Chi ([12]), "Description of the district of Ch'üan-chou".

Hua Yi Fèng-t'u Chi ([13]), "An Account of Customs and Products of China and Foreign Countries", published in 1594.

---

(1) 海國圖志. (2) 杜氏通典.
(3) 大明一統志. (4) 文獻通考.
(5) 玉海. (6) 三才圖繪.
(7) 淵鑑類函. (8) 海國聞見錄.
(9) 粵東見聞. (10) 廣東通志.
(11) 厦門志. (12) 泉州府志.
(13) 華夷風土記.

Hsi Yang Chi (1), "a Tale of the Western Sea". A novel with strong Buddhistic tendencies, based on the Mongol expedition to Java in 1293, and on the mission of Chêng Ho in the beginning of the 15th century. It abounds in different details, which however have no other guarantee than the fancy of the writer.

Nan-fang Ts'au-mu Chuang (2), "Plants and trees of southern regions", published during the Tsin dynasty (265—419), and chiefly describing plants from Annam.

Ying-yai Shêng-lan Tsi (3), "an Abstract of the General Account of the Shores of the Ocean". This is the Ying-yai Shêng-lan in a new form, by a certain Chang Shêng, who objected to the unpolished style of the original and therefore rewrote it, improving perhaps the style, but spoiling the value of the work altogether, by numerous omissions and errors.

There is one work which we have been unable to procure and which may contain some new information. It is the

Tau-yi Chi-lüeh (4), an account of the various nations in the Malay archipelago, written about 1350 (vide Wylie. Notes on Chinese literature p. 47). In the Hai-Kuo T'u-chi we find only very few, and most insignificant extracts from it, by which circumstance some doubt is thrown on the value of this little book.

---

(1) 西洋記.
(2) 南方草木壯.
(3) 瀛涯勝覽集.
(4) 島夷志畧.

NOTES

ON THE

MALAY ARCHIPELAGO AND MALACCA.

A careful perusal of the geographical literature of the ancient Chinese has shown, that they have not gained their knowledge of south-eastern Asia by bold voyages of discovery; slowly and cautiously they have crept along its shores, probably not venturing to a country, before they had become acquainted with it by others.

The proofs for this assertion lie partly beyond the scope of our present task, but even in the following notes sufficient evidence will be found of what we advanced just now.

When the Chinese turned themselves towards the south, the first country they visited was, of course, the northern part of what we call Annam now; pushing on along its coast they arrived at Cambodja, and next turned into the gulf of Siam. Here they were detained a considerable time, for in Chinese history we find abundant information about these countries, long before it knows anything of those further south, and it would seem that they did not go on in the original direction, before they had got to the coast of the Malay peninsula, which gradually showed them their way to Sumatra and Java.

This process must have taken many centuries, before it was accomplished so far: a hundred years before Christ the Chinese were in northern Annam, but during the first centuries of our era, though Chinese history was then already thoroughly established and written according to a reliable system, we find a complete absence of information about the countries which form the object of our present research. It would be difficult to explain this by saying, that during these times China was often divided under different rulers and generally more or less in a disturbed state, so that the adventures

of the merchants and mariners of the southern provinces Fukian and Kwangtung, who then, as now, had the monopoly of foreign trade, might have remained unknown to those who collected materials for history in other parts of the country; by this argument the loss of much information might be accounted for, but it would remain improbable that everything had disappeared, without leaving any trace. And though the following extracts, extremely scanty and defective, especially in the beginning, do not tell us directly at what time the Chinese began to navigate and to establish themselves in these parts, we have a valuable indication in the travels of the Buddhist pilgrim Fahien, who visited Java in 413. He had traveled overland to India and arrived from Ceylon in an Indian vessel. He found no Chinese in Java and returned to China in an Indian ship again. We shall revert more amply to this traveler when treating of Java, but here already we may say that the Chinese, in his time at least, had not yet penetrated to that country.

On the other hand we have numerous reasons to believe, that the Indians and Persians went to China by sea at a very early date; we see it in the itinerary of Fahien, mentioned just now, we see it on many other pages of the geographical literature of the time and, lastly, all this is fully confirmed by indications derived from other sources. The knowledge of Rome and Roman products were brought to China in this way, if not by Romans themselves, at least by Roman subjects.

We may therefore feel sure not to be far from the truth, when we say that the Indians and Persians reached China a little before the commencement of our era, that the Chinese began to trade towards the south about that time also, but that they arrived in the Malay archipelago certainly not before the fifth century, probably even later, for their first notices of these countries look as if they had been obtained from hearsay, rather than from personal knowledge.

There are still many subjects which might find a place amongst these preliminary observations, but we prefer the plan of reserving them untill they naturally present themselves in the course of the following pages, when they may be treated in explanatory notes as the case requires. We only add two passages from the Chinese Dynastic Histories, which, though not giving any details about the parts we are considering, still are the first mentioning them at all. They will also be found to tell something of that earliest intercourse, about which we have ventured to express an opinion just now.

History of the first Sung dynasty (420—478). Book 91 p. 1.

The southern and south-western barbarians live, generally speaking, to the south and south-west of the land of the Giau-chi (1) and also inhabit

(1) The Giau-chi lived in northern Annam or Tungking; the Chinese called their country 交趾, or by abreviation, as here, 交州.

the islands in the great ocean; the distance is about 3 to 5 thousand *li* ([1]) for those that are nearer and 20 to 30 thousand *li* for those that are farther away. When sailing in a vessel, it is difficult to compute the length of the road and therefore we must recollect that the number of *li*, given with respect to the barbarians of the outer countries, must not be taken as exact.

History of the Liang dynasty (502—556). Book 54 p. 1.

The countries of the southern ocean are, generally speaking, situated at the south-west of the land of the Giau-chi and on the islands of the ocean. The nearest are away from 3 to 5 thousand *li* and the most remote from 20 to 30 thousand *li;* their western parts join the countries at the west of China.

In the period Yuan-ting of the Han dynasty (116—110 B. C.), the generals Fu-p'o and Lu-po-teh ([2]) were sent to open the south; they founded the district Jih-nan ([3]) and since that time the countries beyond it borders have all come to court and presented tribute.

Afterwards, during the reign of the emperor Hsüan of the Han dynasty (73—49 B. C.), the Romans and Indians ([4]) have sent envoys and presented tribute through the same way.

In the time of Sun-ch'üan of the house of Wu (222—251), two functionaries, called Chu-ying and K'ang-tai ([5]), were ordered to go to the south; they went to or heard from a hundred and more countries and made an account of them.

During the Chin dynasty (265—419) those who came to China were very few and therefore they were not mentioned in the history of that dynasty. In the Sung (420—477) and Ch'i (479—501) dynasties more than ten countries made their appearance and for the first time a notice of them is given. Since the accession of the Liang dynasty (502—556), they have come over the sea every year for getting an almanac and acquitting themselves of the duty of tribute, in greater number than in any former time.

([1]) The Chinese *li* 里 has, in the course of time, considerably changed its value; at the time the above passage was written, it may be taken at 340 in a degree.

([2]) 伏波 and 路博德.

([3]) 日南, Jih-nan, according to Chinese writers a kind of colony on the spot or in the neighbourhood of Huë.

([4]) 大秦, Ta-tsin and 天竺 T'ien-tak.

([5]) 朱應 and 康泰.

It will be observed that the second extract speaks of an embassy or expedition sent to foreign countries between 222 and 251. What countries these were is not stated, but we may believe that the Malay islands were not amongst them, otherwise their name would have appeared at that time already in the annals of China. With the exception of this single instance, the historian only speaks of distant nations who came to China, not of Chinese going to them.

This brings us also to the tribute, which is said to have been presented by those foreign countries, a matter with which we shall have much to do yet and which may well be discussed at once.

From the beginning of Chinese history up to the present day, their annals record numerous instances of foreign princes, doing homage to the emperor of China in this manner. Some people have tried to dispose of this question with the assistance of the wellknown conceitedness of the Chinese, and charged them on this score with boastful misrepresentation or even deliberate falsehood, but such an explanation can only have its ground in total ignorance of the facts and surely the most sceptic reader will not be satisfied with it after perusal of the following pages.

Fortunately it is possible to take a more natural view of the case.

In the first place we know by our own experience, that the princes of the smaller states in Asia were often engaged in trade on their own account and, when they extended their operations to China, it was but natural that they sought to propitiate the ruler of that country by a few presents, which they soon saw were so acceptable there. This example was often followed by private traders, who, in order to gain facilities for their commerce, or perhaps to get access to the capital, a paying mart for their merchandise, assumed the character of envoys from a distant country and set apart a few articles of their stock to be presented as tribute, knowing at the same time that even these would not be lost, but probably reciprocated above their value. And lastly it cannot be denied, that China formerly occupied a very exalted place in the estimation of the greater part of Asia, its higher civilisation, the splendor of its court, the richness and extent of its territory, easily account for this feeling of veneration. Compared with China all other countries were petty and insignificant, and it would seem that the different princes thought it an honor to have relations with it, just as once, on the other side of the old world, it was a point of national pride to be an ally of Rome. On different occasions, especially on their accession to the throne of their country, these princes sent envoys with presents as a homage to the emperor of China, and, besides costly gifts, they received in return letters, seals, royal insignia or other tokens of investiture, which seem generally to have been highly prized. At the same time this sending of envoys and presents could hardly be called a burden: the presents were requited in the most liberal way, the envoys lived at the expense of China and, above all, it offered an occasion for trading in places, which were not accessible otherwise. The introduction of the Islam and the arrival of Europeans have put an end to these relations for the greater part; in Siam they have been broken off under the latter

influence not many years ago, and they only continue to exist in Annam, Corea, Birma and a few smaller countries of the interior, a last remnant of what was general once.

On the other hand we need not wonder that the Chinese attached so much importance to these embassies and were prepared to go to all the expenses, which they necessarily entailed. The supremacy of China over all other countries is, and has always been, a national dogma, more deeply rooted in the Chinese mind than any other conviction. Their emperor is appointed by Heaven to be the ruler of the whole earth, but only Heaven's chosen people, the Chinese, are directly governed by him, and he controls the outside barbarians not more than is necessary for the interests of this favoured nation, which must be the chief object of his care. All however owe him allegiance and if they come forward showing their sense of this duty by presenting tribute, be it ever so little, they must be graciously received and assisted according to their wants. The civilised rule of China is not fit for these benighted barbarians, therefore they are suffered to arrange their government as they like best, and even if they fail to recognise the superiority of China and abstain from doing homage to the emperor, it is not necessary to compel them: China has nothing to gain from intercourse with them, whilst for them it is an occasion, not only of profiting by the munificence of the imperial presents, but also of coming within the enlightening and renovating influence of Chinese civilisation. Many Chinese emperors however were not so wholly indifferent to these tokens of respect from distant countries, which seem to have gratified their pride; they went to considerable expense in order to encourage them and gradually it became the custom, on the accession of a new dynasty, to send envoys to the different countries which were in the habit of presenting tribute, informing them of the change that had taken place and inviting them to continue their allegiance.

If we recollect that the Chinese mind has always been deeply imbued with these ideas, it is not necessary to tax them with wilful misrepresentation, even when they have construed the most ordinary attempts at commercial intercourse into an acknowledgement of their superiority; at the same time the more enlightened among their historians, though never doubting that it was the duty of other countries to bring tribute to China, do not deny that the sense of this obligation was often very little developed and that, with many, the motive was rather to gain the material benefits attached to it.

We may now proceed to give the notices on the countries mentioned in our title, which have been compiled from Chinese sources and will be arranged as follows:

Java,

Sumatra,

Borneo,

The islands to the east of these and

The Malay peninsula,

whilst under each head of this division those smaller islands will find a place, which may be looked upon as natural dependencies of the others.

JAVA.

The first notice of this country is found in the itinerary of the Buddhist priest Fahien, who, in the year 400 of our era, went from China to India overland and returned by sea to his native country, on which occasion he visited Java, in 414. The book containing his travels, called "An account of the Buddhist countries" ([1]) has been translated into French by Abel Rémusat, whilst afterwards the Rev. S. Beal has given a much improved English version of it. Of Java the writer says not much, but the account of his sea voyage is sufficiently interesting to give it in his own words.

Fahien left Ceylon on board a great merchant vessel, which carried about two hundred men. Astern of the great ship a smaller one was fastened, as a provision in case of the large vessel being injured or wrecked during the voyage. Having got a fair wind they sailed eastward for two days, when they encountered a storm and the ship sprang a leak. The merchants then wanted to rush into the smaller vessel, but the crew of that ship, fearing that it would become too crowded, cut the towing cable and fell off. The merchants were very much afraid and their lives stood in the greatest danger. Then dreading lest the leak should gain upon them, they forthwith took their goods and merchandize and cast them overboard. Fahien also flung overboard his waterpitcher and his washing basin, as well as other portions of his property. He was only afraid lest the merchants should throw into the sea his sacred books and images. And so, with earnestness of heart, he invoked Avâlokitêshwara and paid reverence to the Buddhist saints of China — speaking thus: "I have wandered so far in search of the law; may you by your spiritual power drive back the water and cause us to reach some resting place." The gale lasted thirteen days and nights, when they arrived at the shore of an island, and, on the tide going out, they found the place of the leak; having forthwith stopped it up, they again put to sea and continued their voyage. In this sea there are many pirates, when one falls in with them, he is lost. The sea is boundless in extent — it is impossible to know east or west and one can only advance by observing the sun, moon or stars; if it is dark rainy weather you

---

([1]) 法 顯 佛 國 記, Relation des royaumes bouddhiques (Rémusat), or Records of Buddhist countries (Beal).

have to follow the wind in perfect uncertainty. During the darkness of night, one only sees the great waves striking each other and shining like fire, whilst shoals of sea monsters of every description surround the ship. The merchants were much perplexed, not knowing what course to steer. The sea was so deep that no sounding could be taken and also there was no place for anchorage. At length, the weather clearing up, they got their right bearings and once more shaped a correct course and proceeded onwards. But if (during the bad weather) they had happened to strike a hidden rock, then there would have been no way to escape alive. Thus they voyaged for about ninety days, when they arrived at a country called Ya-va-di (1). In this country heretics and Brahmans flourish, but the law of Buddha hardly deserves mentioning. (2) After having stopped here for five months, Fahien again embarked on another merchant vessel, having also a crew of 200 men or so. They took with them fifty days provisions and set sail on the 16th day of the 4th month. Whilst Fahien was on board of this ship, they shaped a course N. E. for the province of Canton in China. After a month and some days, at the stroke of two in the middle watch of the night, a black squall suddenly came on, accompanied with pelting rain. The merchants and passengers were all terrified. Fahien, at this time also, with great earnestness of mind, again entreated Avalôkitêshvara and all the priesthood of China, praying for the assistance of their divine power to carry them through until daylight. When the day broke, all the Brahmans, consulting together, said: "It is because we have got this Buddhist priest on board with us, that we have no luck and have incurred this great mischief — come let us land this monk on the first island we meet with, for it is not proper that we should all perish for the sake of one man." But a man who had taken Fahien under his care (dânapati), then said: "If you land this

(1) 耶婆提. This name, written Jabadiu by Ptolemaeus, may be an abbreviation of Yava Dwipa, but then this abbreviation seems to have been generally used at that time, for if the Hindus on Java had called it by its full name, our author, who knew Sanscrit, would have transcribed it according to that form. — Yava Dwipa does not mean, as has been thoughtlessly said and repeated, *the country of the barley*, for the simple reason that barley could not grow there, but instead of barley we must read *millet*, of which there are different varities indigenous in the island, many of them called by the generic name Djawa. It is not impossible that the first Hindus found this cereal used instead of rice and that the latter was introduced by them.

(2) The Chinese text has: 佛法不足言 litt. *Buddha's law not sufficient to speak of.* This does not denote a total absence of Buddhism, but seems to indicate that this religion was practised by very few only.

monk, you shall also land me with him; and if not, you had better kill me: for if you really put this priest on shore, then, when we arrive in China, I will go straight to the king and tell him what you have done. And the king of that country is a firm believer in the law of Buddha, and greatly honours the monks and priests." The merchantmen on this hesitated and did not dare to land him. As the weather continued very dark, the pilots looked at each other without knowing what to do. More than seventy days had now elapsed, the food and water were nearly all gone; they had to use salt water for cooking, as they had only two pints of fresh water per head left, so that is was nearly finished. The merchants now deliberated and said: "The ordinary time for the voyage to Canton is about fifty days, but now we have exceeded that time by many days already, surely we must have gone wrong." On this they put the ship on a N. W. course to look for land and after twelve days continuous sailing they arrived at the southern coast of Lau Shan in the prefecture of Chang-kwang. (1) They here obtained fresh water and vegetables and from seeing a certain kind of herb, they knew that they were in China, but not seeing men or traces of them, they again scarcely knew what to think. Some said that they had not yet arrived at Canton, others maintained they had passed it. In this uncertainty therefore, they put off in a little boat and entered a creek, looking for some one to ask what place it was they had arrived at. Just at this moment, two men who had been hunting were returning home, on this the merchants requested Fahien to act as interpreter and it was only then they knew what place they had come to.

From what follows in the original we know that they arrived on the 14th of the 7th month, they had been therefore just three months on their voyage.

The above extract teaches us more than would appear at first sight: we see under what difficult circumstances the Hindoo colonists in Java kept up the intercourse with their mother country and carried on trade even with China; we learn that they must have been in considerable numbers already, otherwise Fahien would hardly have said that their religion was flourishing there, and lastly, though the author, completely absorbed by his religious zeal, did not think it worth while to describe the country be visited, still we are able to construe from his narrative that no Chinese lived or traded there.

---

(1) Chang-kwang 長 廣 郡 was situated on the coast of the present province of Shantung, some thirteen degrees to the north of Canton.

In order to prove this assertion, it will be necessary to give another passage from Fahien's book, containing an adventure which happened to him whilst visiting a temple in Ceylon. It runs as follows:

Fahien had now been away from China many years; the people with whom he conversed were all men from foreign countries; even the mountains and valleys, the plants and trees which he saw around him, were unlike those of old times. Moreover his fellow travelers were separated from him — some had remained behind and some were dead — he had only his own shadow to look at, and so his heart was continually saddened. All at once, as he was standing by the side of this jasper image, he beheld a merchant present to it, as a religious offering, a white taffeta fan from China. Unvoluntarily he gave way to his sorrowful feelings and tears filled his eyes.

If this man, who was moved to tears at seeing a Chinese fan, had found or met countrymen of his in Java, or even had known that they were in his neighborhood, he would certainly have told us; and it cannot be by accident that he did not meet them, for he stayed in Java more than five months, about from December to May, the only time of the year that vessels from the north could arrive there.

We have no data to ascertain on what point of Java's coast he landed. As however the name of Java, in native as well as in Chinese sources, is especially given to the eastern part of the island and as this too was first occupied by the Hindoo colonists, we may assume that it was somewhere on the north-eastern coast, perhaps in the present district Rembang, where, according to native tradition, the first Hindoo settlement, Mendang Kamulan, was situated at that time.

For many centuries after Fahien's time we unfortunately find no accounts of Chinese travelers visiting this island, the only available sources are the notices in the dynastic histories, which were compiled from the information current at the period. We will now proceed to give these notices in their chronological order.

History of the first Sung dynasty (420—478). Book 97.

In the year 435 the king of the country Dja-va-da, (1) whose name was S'ri Pa-da-do-a-la-pa-mo, (2) sent an envoy to present a letter and some presents.

This unimportant passage is translated only for the sake of the name given to the country, which may be compared to that of Ya-va-di, used by Fahien (v. pag. 7).

---

(1) 闍婆達.

(2) 師黎婆達陁阿羅跋摩.

History of the Liang dynasty (502—556). Book 54.

The country Lang-ga-su or Lang-ga ([1]) is situated in the southern ocean, its length from east to west is thirty days and from south to north twenty days, its distance from Canton is twenty four thousand *li*. The climate and the products of the soil are about the same as in Siam.

Lignum aloes in its different qualities and camphor oil are very abundant everywhere.

Men and women have the upper part of the body naked, their hair hangs loosely down and around their lower limbs they only use a sarong of cotton. The king and the nobles moreover have a thin, flowered cloth for covering the upper part of their body (slendang), they wear a girdle of gold and golden rings in their ears.

Young girls cover themselves with a cloth of cotton and wear an embroidered girdle.

In this country they have made the citywalls of piled up bricks; the wall has double gates and watchtowers.

When the king goes out he rides on an elephant, he is surrounded with flags of feathers, banners and drums, and is covered by a white canopy. His military establishment is very complete.

The people say that their country was established more than 400 years ago.

It once happened that one of the succeeding kings was very unsatisfactory in his rule, one of his relations was a clever man and therefore the people began to turn towards him. When the king heard of this, he put him in prison, but his chains broke spontaneously from him. On this the king thought him a supernatural being and dared not hurt him, but he sent him out of the country, whereupon the other went to India and there married the eldest daughter of the ruler of that country. Some time afterwards the king of Lang-ga died and the exiled prince was called back by the noblemen to be their king. He died more than twenty years afterwards and was succeeded by his son Pa-ka-da-to. ([2])

In the year 515 this prince sent an envoy of the name A-cha-to ([3])

---

(1) 狼牙脩 or 狼牙.

(2) 婆伽達多.

(3) 阿撤多.

to present a letter to the emperor of the following contents: "This is humbly presented to the son of Heaven, may he ever be most happy. He is "averse to all that is bad and loathes what is foolish. He feels compassion "with all that lives, his loving heart knows no bounds. His appearance is "imposing, his face beautiful, his body resplendent as the moon in the water, illuminating the whole world. The hair of his eyebrows is white as snow, "it is shining and brilliant, also like the moon. All gods and good spirits "favour him and they have sent him the true doctrine. The precious Sanscrit is generally known in his land. The walls and palaces of his imposing cities are high and lofty, as the mountain Gandha Mâdana. Religious "edifices are seen everywhere; the roads are level and good, the people are "numerous and delight in the security they enjoy; they dress in all kinds "of clothes, just as the inmates of Heaven.

"It certainly is the first of all countries.

"The sacred emperor thinks in compassion on all living creatures, his "people are happy, his loving mind is deep and broad. His laws and institutions are pure, the true doctrine is brought down to the people and "the three valuables (San pau, Triratna: Buddha, Dharma, Sangha or: Buddha, the Law and the Priesthood) are carefully promoted. His name and "fame extend everywhere and fill the whole universe; the people joyously "look up to him as to the rising moon, he may be compared to the ruler "of the heaven of Brahmâ, men and gods all alike rely on him.

"Reverently I do homage to the blessed Emperor, just as if I was "standing before his face.

"I have ventured to accept this kingdom as an inheritance from my "father and now offer my most sincere wishes.

"I send an envoy to inquire after your welfare; it was my intention "to come myself, but I was afraid that the storms and waves of the large "ocean would make this too difficult; now I offer some trifling presents and "hope that Your Majesty will deign to accept them."

This country, which we do not find described anywhere else, at least not under the same name, has greatly puzzled the Chinese geographers. Some have placed it in Ceylon and the name would certainly point to this island, but then we have, in the same volume from which the above extract is taken, a description of Ceylon under its ordinary name of the Country of the Lions ([1]) (Singhala), with a quite dif-

---

([1]) 獅 子 國.

ferent account of its situation, in which its vicinity to the continent of India is mentioned also.

Other Chinese geographers, amongst whom those are who have best studied their subject, agree in placing this country on the north coast of Java, but in the western part of the island, and we have many reasons to accept this view: the description suits Java very well, there is no other account of it in the history of this dynasty, though Sumatra has found a place there, and in the course of these pages we shall see that the country Lang-ga-su is sometimes used to determine the position of other islands and that, in these cases, it is taken for Java also. Langka, Langkapura and Ngalengka, though names of Ceylon, have been transplanted to Java in the mythology of the country, might it not be possible that the Hindoo colonists had given this famous name to one of their first settlements?

No conclusion must be drawn from the fervent Buddhist spirit in which the letter is written. It cannot reasonably be doubted that such a letter was presented to the Emperor by a man being or professing to be an envoy from the country in question, but we cannot vouchsafe the accuracy with which his credentials were translated and it is quite possible that the envoy himself, or the people who prepared the Chinese version, put in a good deal of their own, in order to propitiate the Chinese court, where Buddhism was in high favour at the time. We shall soon see more of such letters and the above remarks may apply to all of them.

Old history of the T'ang dynasty (618—906). Book 197.

Ka-ling (1) is situated on an island in the southern ocean, it lies on the eastern side of Sumatra (2), on the western side of Bali (3), towards the north it has Cambodja and on its south the sea.

The walls of the city are made of palisadoes; there is also a large building of two stories, covered with the bark of the gomuti palm (4), in this the king lives and he sits on a couch of ivory.

When they eat, they use no spoons or chopsticks, but put the food into their mouth with their fingers.

They have letters and know a little of astronomy.

---

(1) 訶陵.

(2) 婆利, Pa-li or Po-li.

(3) 墮婆登, Dva-pa-tan; this country will be treated separately, when it will be shown why it has been identified with Bali.

(4) 椶櫚 Coir, the fibres found on the borassus gomuti, is still now much used for thatching purposes.

Wine is made out of the flowers of the cocoanuttree; the flowers of this tree are more than three feet long and as large as a man's arm, these are cut and the juice is collected and made into wine, which is sweet and intoxicating.

Of this T'ang dynasty we possess two histories; the first, quoted just now, was considered defective and so an other compilation was made from more abundant materials and called the New history of the T'ang dynasty. Its account of Java gives more details than the Old history and it will be observed that the name Djava had already begun to supplant that of Kaling.

New history of the T'ang dynasty (618—906). Book 222. part 2.

Ka-ling is also called Djava (1), it is situated in the southern ocean, at the east of Sumatra and at the west of Bali. At its south it has the sea and towards the north lies Cambodja.

The people make fortifications of wood and even the largest houses are covered with palmleaves. They have couches of ivory and mats of the outer skin of bamboo.

The land produces tortoise-shell, gold and silver, rhinoceros-horns and ivory. The country is very rich; there is a cavern from which salt water bubbles up spontaneously. They make wine of the hanging flowers of the cocoapalm, when they drink of it, they become rapidly drunk. They have letters and are acquainted with astronomy. In eating they do not use spoons or chopsticks.

In this country there are poisonous girls; when one has intercourse with them, he gets painful ulcers and dies, but his body does not decay.

The king lives in the town of Djava (Djapa) (2), but his ancestor Ki-yen (3) had lived more to the east at the town Pa-lu-ka-si (4). On different sides there are twenty eight small countries, all acknowledging the supremacy of Djava. There are thirty two high ministers and the Da-tso-kan-hiung (5) is the first of them.

---

(1) 社婆 or 闍婆, both representing the sound Djava, Djapa or Djapo.

(2) 闍婆.

(3) 吉延.

(4) 婆露伽斯. This place must remain unidentified.

(5) 大坐敢兄. We are unable to guess, what may have been the original word.

On the mountains is the district Lang-pi-ya ([1]), where the king frequently goes to look at the sea.

When at the summer-solstice a gnomon is erected of eight feet high, the shadow (at noon) falls on the south side and is two feet four inches ($2^4/_{10}$) long.

During the period Chin-kwan (627—649) this country sent envoys to bring tribute, together with those of Dva-ha-la and Dva-pa-tan (Bali) ([2]). The Emperor favoured them with a reply under the great seal and as Dva-ha-la asked for good horses, these were given to them.

In 674 the people of this country took as their ruler a woman of the name Sima ([3]). Her rule was most excellent, even things dropped on the road were not taken up. The prince of the Arabs ([4]), hearing of this, sent a bag with gold to be laid down within her frontiers: the people who passed that road avoided it in walking and it remained there for three years. Once the heir apparent stepped over that gold and Si-ma became so incensed that she wanted to kill him. Her ministers interceded and then Si-ma said: "Your fault lies in your feet, therefore it will be sufficient to cut them off." The ministers interceded again and she had his toes cut off, in order to give an example to the whole nation. When the prince of Tazi heard this, be became afraid and dared not attack her.

Between the years 766—779 three envoys of Ka-ling arrived in China.

In the year 813 they presented four slaves ([5]), parrots of different colours, pînka-birds ([6]) and other things. The Emperor honoured the envoy with the title of Left Defensor of the Office of the Four Inner Gates; the envoy wanted to waive this title in favour of his younger brother, for which the Emperor praised him and bestowed a title on both.

([1]) 郎卑野州.

([2]) 墮和羅 and 墮婆登.

([3]) 悉莫.

([4]) The Chinese text has 大食, Tazi, the ordinary name for Arabs in the Chinese annals. It would seem however that Arab settlements existed on the western coast of Sumatra at a very early date and in consequence of this some Chinese writers confound this country with Arabia. A later author gives the history of Mohamad as having occurred in western Sumatra. The king of the Arabs, mentioned here, may have been their chief in that island only.

([5]) The text has 僧祇奴, Sangchi slaves, a name which occurs often and seems to denote negroes. I do not know what may be the origin of this name.

([6]) 頻伽鳥; about these birds many an hypothesis is possible, but not one seems satisfactory.

Between 827 and 835 they came again to court, bringing tribute.
Between 860 and 873 they sent an envoy to present female musicians.

With respect to the name of Kaling, found in the two preceding extracts, we have to observe that the Hindoo settlers in Java gave the name of Kling or Kalinga to the part of India from which they had come. Accordingly they called themselves men of Kling and the Chinese again bestowed this appellation on their adopted country. This circumstance may be another proof for what we advanced on Chinese intercourse with the archipelago on page 2: the Chinese made the acquaintance of the Java-Hindoo's in China and called their country by the name of Kling, but when they began to visit this country themselves to any extent, which we think was not the case untill after the first decades of this T'ang dynasty, they learned its correct name and called it Java.

In Hageman's History of Java we read that the first Hindoo settlement was Mendang, in the district called Rembang now, and that, 500 years after Christ, the seat of government was removed to the mountains Diang. This agrees perfectly with our text: the mountain-district where the king often goes to, may be the Diang; the Chinese writer calls it Lang-pi-ya and this first syllable, Lang, might be taken by a Chinese as a sufficient equivalent for Diang. The town of Djava would then be Japara, of which we know that it has been an important port in times of old. It is not probable however, if the name was Japara at that time, that the Chinese would have left out the last syllable in their transcription and therefore we think it advisable not to insist upon the above identification.

Lastly we see that Java had the reputation of being a powerful country, highly organized and with a certain amount of civilization.

History of the Sung dynasty (960--1279). Book 489.

Djava (1) is situated in the southern ocean. Going from the capital to the east, one comes to the sea in a month, and from here it takes a ship half a month to go to Pulo Condore. On the west the sea is at a distance of forty five days. On the south it is three days to the sea and from there five days sailing to the Tazi (2). On the north the distance from the capital to the sea is five days and embarking there, it takes fifteen days to go to Borneo, fifteen days more bring one to the East-coast of Sumatra, seven days more to Kora (3) and lastly seven days again to

(1) 闍婆.

(2) 大食, Arabs on the west-coast of Sumatra v. pag. 14.

(3) 古邏, the north-western part of the Malay peninsula.

Ch'ai-lih Ting (1), which is on the way to the land of the Giau-chi (Northern-Annam) and to Canton.

The country is flat and fit for agriculture, its products are rice, hemp and peas, there being no wheat. The tenth part of their produce is paid as taxes.

Salt is obtained by boiling seawater and there is an abundance of fish, turtles, poultry, ducks, goats and cattle, which they kill for the purpose of eating.

Their fruit are papaya, cocoanuts, plantains, sugarcane and taro (Arum aquaticum).

The country further produces gold, silver, rhinoceros-horns, ivory, lignum aloes, sandalwood, anise, pepper, pinang, sulphur and sapanwood. The people are also engaged in rearing silkworms and making silk; they weave a thin silk, a yellow silk and cloth made of cotton (2).

They cut leaves of silver and use them as money. The functionaries superintending the trade take one *ch'ien* ($^1/_{10}$ tael or Chinese ounce) of gold from a quantity of padi amounting to $2\frac{2}{10}$ piculs.

Their houses are handsome and adorned with yellow and green tiles; when Chinese merchants arrive there, they are received as guests in a public building and what they eat and drink is copious and clean.

The country does not produce tea, but they make wine out of cocoanut and other palmtrees, which is very fragrant and good.

They have no corporal punishments, all transgressions are punished with a fine in gold, varying according to the nature of the transgression; only robbers and thieves are made to suffer death.

The king has his hair in a knot upon the top of his head, he wears golden bells, a silk robe and shoes of leather. He sits on a square couch and his functionaries, who see him daily, salute him three times on going away. When he goes out, he rides on an elephant or sits in a carriage, from five to seven hundred soldiers follow him. When the people see the king, they squat down until he has passed. Three sons of the king are viceroys and there are four functionaries, called Lo-ki-lien (3), who manage together the affairs of the state, just as the ministers in China; these have no fixed

(1) 柴歷亭, probably an island about the entrance to the gulf of Siam.

(2) 吉貝 Ki-pei, sometimes written 古貝 ku-pei; before the introduction of cotton in China, they called it by this native name, comp. the Malay *kapas* or *kapeh*.

(3) 落佶連. We have not been able to trace this name to its original form.

pay, but they get from time to time products of the soil and other things of this kind. Next there are more than three hundred civil employés, who are considered equal to *siu-tsai* (graduates of the lowest degree) in China, they keep the books in which the revenue is put down. They have also about a thousand functionaries of lower rank, who attend to the walls and the moat of the town, the treasury, the granaries and to the soldiers. The general of the army gets every half year ten taels (Chinese ounces) of gold (between six and seven hundred guilders); there are thirty thousand soldiers who, every half year, are paid according to their rank.

It is not the custom to use matchmakers in contracting a marriage; some gold is paid to the relations of the girl and then she is married.

In the fifth month they go in boats for their amusement and in the tenth month they repair to the mountains to enjoy themselves there. They have mountain-ponies, which carry them very well, and some go in mountain-chairs.

Their musical instruments are a transversal flute, drums and wooden boards; they can also dance.

The people wear their hair hanging loose, their dress is wrapped round their breast and goes down below the knees.

When they are ill they take no medicine, but only pray to the gods and to Buddha. They have proper names, but no family names. In their language pearls are called *mutiara* (1), ivory they call *kara* (2), incense *kun-tun-lu-lin* (3) and the rhinoceros *ti-mi* (4).

In the 12th month of the year 992, their king Maradja (5) sent an embassy consisting of a first, a second and an assistant envoy, to go to court and bring tribute. The first envoy said: "now that China has a rightful master again, our country comes to perform the duty of bringing tribute." The presents sent by the king were ivory, pearls, silk embroidered with flowers and gold, silk of different colours, sandalwood, cotton goods in various colours, tortoise-shell, betel-trays, short swords with hilts of rhinoceros-horn or gold, rattan mats plaited with figures, white parrots and a small pavilion made of sandalwood, adorned with all kinds of precious materials.

---

(1) 沒爹蝦羅.

(2) 家羅. We have been unable to trace this and two following names to their original form.

(3) 崑燉盧林.

(4) 低蜜.

(5) 穆羅茶.

After a voyage of sixty days they arrived at the district Ting-hai (island of Chusan), where the superintendent of trade first sent a messenger to inform the Emperor. The envoys were dressed in a similar way as those of Persia (1), who had brought tribute before. With the assistance of an interpreter the envoy told that a Chinese from Kien-khi (2), who was owner of many vessels and a great merchant, had come many times to his country and that he now availed himself of his guidance to come to court and bring tribute. He also told that his king was called Adji Ma-ra-ya (3), the kings concubines were Lo-kien-sa-p'o-li (4) and that in his country they had regular officials. In his language the superintendent of trading vessels was called Po-ho (5) and the wife of the king was styled Po-ho-pi-ni (6).

In their vessel there was a woman (or: were women), whom thy called Mei-chu; she wore her hair in a knot and had no hairpins or such ornaments. She had a garment of native cloth wrapped round her body and was very black; nobody could understand her talk and in saluting she prosterned herself just as the men. There was also a child, who wore a golden chain with a lock round his neck and had golden bracelets on his hands, which were fastened with a string of silk. He was called A-lu.

The envoy related that his country was in enmity with San-bo-tsai (East coast of Sumatra, Palembang) and that they were always fighting together. He also told the following story: "in our country there are many monkeys on the mountains and they are not afraid of men; when they are called with the sound *siau-siau*, they come forward and if any fruit are thrown to them, two large monkeys advance first; these are called by the natives the kings or the chiefs of the monkeys and it is only when they have finished eating, that the others take what remains."

When this envoy arrived at the capital, the emperor gave orders to some of his officers to treat him well; he remained some time and, when he left, he was presented with large quantities of gold and silk and also with good horses and military arms, according to what he had asked.

---

(1) 波斯.

(2) 建溪.

(3) 夏至馬羅夜. Adji Maradja or Maharadja.

(4) 落肩娑婆利. This and the two following names remain unexplained.

(5) 勃荷.

(6) 勃荷比尾.

The envoy related that they had as neighbour a country called Brahman ([1]) (Bali), where they had the secret of looking into people's minds; whenever anybody wanted to do them mischief, they knew it beforehand.

In the 6th month of the year 1109 they sent envoys to bring tribute; the Emperor prescribed for them the same ceremonies as for those of the Giau-chi (Northern Annam).

In the year 1129, the Emperor, bestowing favours on the southern countries, gave to the ruler of Djava the title of king of that country ([2]) and appointed 2400 houses, which were in reality 1000, for his sustenance (probably for the sustenance of envoys etc. sent by him). In 1132 this apanage was augmented with 500 houses, being in reality 200.

The writer of the above account shows that he was acquainted with the shape of the island of Java and had a notion of the respective distances at which the neighbouring countries were situated. The grave mistakes he makes in his attempt to group them around Java, say nothing against the authenticity of his narrative; we find the same inaccuracy with the Chinese of the present day: they make maps of China on which the different countries of Europe are given as small islands to the south and east, and the Hai-kuo-t'u-chi, a work published in 1844, and containing correct maps from European sources, gives an historical map of south-eastern Asia, completely in the old style again, and on which Java for instance is divided into two separate islands. — The Tazi or Arabs are again placed at a distance of only five days from the shores of Java; they must be those who lived on the westcoast of Sumatra, not even very far north, and of whom we spoke on page 14.

The products, mentioned as coming from this country, must not be taken too literally: the Chinese, as a rule, did not ascertain whether the articles which they found or which were brought to them, really were produced by the country itself. The special mentioning of silkworms being reared by the Javanese, deserves our attention however.

The story of the monkeys having a chief is true even in the present day; they are found on the shores of a small lake, called Blue Water, near Pasuruan.

The people are in the habit of bringing them fruit and other food, thinking that a ready acceptance on their part is a good omen. The strongest monkey, who has established his reign by brutal force, eats first, whilst the others sit around,

---

([1]) 婆羅門. Pa-ra-man.

([2]) The title, given in the Chinese text, is very long and contains different honorary charges, which we have been unable to translate; it would have been necessary first to study the institutions of the Sung dynasty, which we did not think worth while for this purpose.

waiting till he has finished, when they throw themselves on what remains and fight for it amongst each other.

The country called Brahman has been identified as Bali, because the former name is constantly given to it by the Chinese of later times, who saw Brahmanism there, when the Javanese had already accepted the Islam. It is very interesting to know that in 992, the time of the envoy's visit in China, Bali was already called the country of the Brahmans by the Javanese themselves; it shows, what is indicated also by tradition and religious monuments, that Brahmanism in Java had been supplanted to a great extent by Buddhism already, but from the old traditions there remained a kind of superstitious dread of those, who had been the spiritual guides of the country for so many centuries.

About the situation of the seat of government nothing else is said, than that it was about in the middle of the island, a little to the west. This agrees with tradition, according to which the capital at that time was situated in the present district Banyumas.

We now come to the Mongol dynasty, called Yüan in Chinese, which reigned over China from 1280—1367, and of which the first emperor, Kublai, sent an expedition against Java. In the history of this dynasty the particulars about this expedition are not all given in the account of Java, but partly occur in the biographies of the three generals who led the Mongol troops. We will therefore successively translate these four pieces and then try to resume briefly what they teach us about this expedition and about the country which was the object of it.

History of the Yüan dynasty (1280—1367). Book 210.

Java (1) is situated beyond the sea and further away than Champa; when one embarks at Ch'üan-chou (2) and goes southward, he first comes to Champa and afterwards to this country.

The customs and products of this land are not much known, but as a rule the barbarian countries over the sea produce many rare and valuable things, which fetch a high price in China. The inhabitants are ugly and strange, their nature and speech are not understood by the Chinese.

---

(1) 爪哇. The characters 闍婆, hitherto used for expressing the name of Java, having gradually changed their pronunciation, did not suit the purpose any more and were discarded from this time. Henceforth the Chinese write 爪哇, which must be a transcription first used by Fukien traders from the neighbourhood of Amoy or Ch'üan-chou, where these characters are pronounced *Djiau-wa*. In Chinese books the first character is often erroneously written 瓜, which makes the name Kua-wa.

(2) 泉州, a port on the coast of Fukien, formerly of much importance.

When the emperor Shih-tsu (Kublai) pacified the barbarians of the four quarters of the world and sent officers to the different countries over the sea, Java was the only place he had to send an army to.

In the second month of the year 1292 (¹) the emperor issued an order to the governor of Fukien, directing him to send Shih-pi, Ike Mese and Kau Hsing (²) in command of an army to subdue Java; to collect soldiers from Fukien, Kiangsi and Hukuang to the number of 20000, to appoint a Commander of the Right Wing and one of the Left, as well as four Commanders of Ten Thousand; to send out a thousand ships and to equip them with provisions for a year and with forty thousand bars of silver. The emperor further gave ten tiger badges, forty golden badges and a hundred silver badges, together with a hundred pieces of silk, embroidered with gold, for the purpose of rewarding merit.

When Ike Mese and his associates had their last audience, the emperor said to them: "When you arrive at Java you must clearly proclaim

(¹) We shall presently see that the expedition started the same year and reached Java in 1293. Amiot says of this event that it took place towards 1287, evidently not having certain data, and Dr. Schlegel places it in 1309. My Chinese texts, as well as that translated by Dr. Schlegel, have the 29th year of the period Chih-yüan 至元, and any chronological table will show that this period begins in 1264. Lest those who do not know Chinese, should suspect Chinese chronology of being unreliable, we feel obliged to say that the year given by Dr. Schlegel has its source in a mistake: it is true that Kublai did not actually accede to the Chinese throne before 1280, but nominally he dates his reign twenty years back and the period Chih-yüan was instituted by him; this has been overlooked by Dr. Schlegel, who has taken those 29 years as counting from the beginning of Kublai's actual reign and so arrived at the year 1309.

(²) 史弼, 伊克默色 and 高興; the two former are Mongols and the latter a Chinese. The name of the second, Ike Mese, has been taken from the Mandchu transcription given in an appendix to the dynastic histories; Mr. Mayers (China Review. vol. IV. no. 3. p. 188) writes Ihamish, which is probably more correct. It must also be observed that the characters, used for expressing these Mongolian names, have been often interchanged with others conveying the same sound, we find f. i. the name of the second general also written 伊克穆蘇 and 亦黑迷失. The latter form occurs in the notes published by Dr. Schlegel on our present subject; he did not however recognise it as a name, but tried to translate it, and so the passage 泉府大卿亦黑迷失等將兵征爪哇 was rendered by him: "the great nobles of Ch'üan-chou blindly and disorderly went to attack Java with their troops", whereas it should have been: "The Governor of Ch'üan-chou, Ike Mese and his companions, led an army to subdue Java". We are obliged to notice this mistake, because it has led Dr. Schlegel to a conclusion completely at variance with our account of this expedition, which he considers not to have emanated from the government, but to have been a filibustering attack of privateers or pirates.

to the army and the people of that country, that the imperial Government has formerly had intercourse with Java by envoys from both sides and has been in good harmony with it, but that they have lately cut the face of the imperial envoy Mêng Ch'i ([1]) and that you have come to punish them for that."

In the ninth month some troops were collected at Ch'ing-yüan (old name of Ningpo); Shih-pi and Ike Mese went with the soldiers overland to Ch'üan-chou, whilst Kau Hsing brought the baggage with the ships. In the course of the 11th month the troops from the three provinces of Fukien, Kiangsi and Hukuang were all assembled at Ch'üan-chou and in the next month the expedition put to sea. In the first month of the year 1293 they arrived at the island Kô-lan ([2]) (Billiton) and there deliberated on their plan of campaign.

In the second month Ike Mese and one of his subordinate commanders, taking with them their secretaries and accompanied by three officers of the Office of Pacification ([3]), who were charged to treat with Java and the other countries, and by a Commander of Ten Thousand, who led 500 men and 10 ships, went first in order to bring the commands of the Emperor to this country. The body of the army followed to Karimon ([4]) (Karimon Java) and from here to a place on Java called Tu-ping-tsuh ([5]) (Tuban), where Shih-pi and Kau Hsing met Ike Mese again and determined, together with the other leaders, that half the army should be sent ashore and the other half proceed at the same time in the ships. Shih-pi went by sea to the mouth of the river Sugalu ([6]) (Sedayu) and from there to the small river Pa-tsieh ([7]) (Kali Mas). On the other hand Kau Hsing and Ike Mese led the rest of the troops, being cavalry and infantry, and marched from Tu-ping-tsuh overland, one of the Commanders of Ten Thousand leading the vanguard. Three superior officers were sent in fast boats from Sugalu, with the order to go

---

([1]) 孟琪. We may observe here, that in the Chinese text of this account a number of subordinate officers are mentioned, all with their full names; as these names are of no use for our purpose and may fatigue the reader, we will omit them as much as possible.

([2]) 枸欄山; after having translated the different accounts of this expedition, we will try to etablish the identity of this and other geographical names, occurring in them.

([3]) 宣慰司 also written 宣撫司.

([4]) 吉利門.

([5]) 杜並足.

([6]) 戎牙路.

([7]) 八節澗.

first to the floating bridge of Modjopait (1) and then to rejoin the army on its way to the small river Pa-tsieh.

The officers of the Office of Pacification soon reported that the son-in-law of the prince of Java, called Tuhan Pidjaya (2), wished to make his country submit, but as he could not leave his army, order was given to three officers to go and bring his prime minister Sih-la-nan-da-ch'a-ya (3) and fourteen others, who wanted to come and receive the army of the emperor.

On the 1st day of the 3rd month, the troops were assembled at the small river Pa-tsieh.

This river has at its upper course the palace of the king of Tumapan (Tumapel) (4) and discharges itself into the sea called Pou-pên (the sea south of Madura) (5); it is the entrance to Java and a place for which they were determined to fight. Accordingly the first minister of the Javanese, Hi-ning-kuan (6), remained in a boat to see how the chances of the fight went; he was summoned repeatedly, but would not surrender.

The commanders of the imperial army made a camp in the form of a crescent on the bank of the river and left the ferry in charge of a Commander of Ten Thousand; the fleet in the river and the cavalry and infantry on shore then advanced together and Hi-ning-kuan, seeing this, left his boat and fled overnight, whereupon more than a hundred large ships, with devil-heads on the stem, were captured.

Order was now given to a strong force to guard the mouth of the river Pa-tsieh and the body of the army then advanced.

Messengers came from Tuhan Pidjaya, telling that the king of Kalang (7) had pursued him as far as Modjopait and asking for troops to protect him. Ike Mese and one of his lieutenants hastened to him, in order to encourage him and another officer followed with a body of troops to Chang-ku (8), for the

---

(1) 麻喏巴歇.
(2) 土罕必闍耶.
(5) 昔刺難荅吒耶.
(4) 杜馬班.
(5) 莆奔.
(6) 希寧官.
(7) 葛郎.
(8) 章孤.

purpose of assisting them. Kau Hsing advanced to Modjopait, but heard that it was not known whether the soldiers of Kalang were far or near, so he went back to the river Pa-tsieh; at last he got information from Ike Mese that the enemy would arrive that night, and was ordered to go again to Modjopait.

On the 7th day the soldiers of Kalang arrived from three sides to attack Tuhan Pidjaja, and on the 8th day, early in the morning, Ike Mese led part of the troops to engage the enemy in the south-west, but he did not meet them; Kau Hsing fought with the enemy on the south-east and killed several hundreds of them, whilst the remainder fled to the mountains. Towards the middle of the day the enemy arrived also from the south-west, Kau Hsing met them again and towards evening they were defeated.

On the 15th the army was divided into three bodies, in order to attack Kalang; it was agreed that on the 19th they should meet at Taha (1) (Daha) and commence the battle on hearing the sound of the *p'au* (2). A part of the troops ascended the river, Ike Mese proceeded by the eastern road and Kau Hsing took the western, whilst Tuhan Pidjaya with his army brought up the rear. On the 19th they arrived at Taha, where the prince of Kalang defended himself with more than a hundred thousand soldiers. The battle lasted from 6 A. M. till 2 P. M. and three times the attack was renewed, when the enemy was defeated and fled, several thousand thronged into the river and perished there, whilst more than 5000 were slain. The king retired into the inner city, which was immediately surrounded by our army and the king summoned to surrender; in the evening the king, whose name was Hadji Katang (3), came out of the fortress and offered his submission, on this the orders of the emperor were delivered to him and he was told to go back.

On the 2nd day of the 4th month Tuhan Pidjaya was sent back to his dominions in order to make preparations for sending tribute, two officers

---

(1) 荅哈.

(2) 礮. This character has been used by the Chinese first to denote catapults and afterwards guns. I am not prepared to take it in the second sense, as I am not aware that the Mongols or Chinese had firearms at the time. Whatever it may have been, it must have given a sound sufficiently strong to be audible to three bodies of troops. It probably was some kind of rocket.

(3) 哈只葛當.

and 200 soldiers went with him as an escort. On the 19th Tuhan Pindjaya secretly left our soldiers and attacked them, by which the whole party came to grief.

On the 24th the army went back, taking with it the children and officers of Hadji Katang, altogether more than a hundred persons; they brought also a map of the country, a register of the population and a letter in golden characters presented by the king.

For further particulars see the account of Shih-pi.

Account of Shih-pi. History of the Yüan dynasty. Book 162.

Shih-pi, whose literary name was Chün-tso, and who was also called Tarhun (1), was a man from Po-yeh, district Li-chou, department Pau-ting, province Chih-li.

(The historian first describes his military career and, arriving at that part of it which may interest us, goes on as follows):

When the emperor Shih-tsu (Kublai) wanted to subdue Java, he said to Shih-pi: "Among my officers there are few who have my full confidence, therefore I want to entrust this affair of Java to you." The other replied: "If the Emperor deigns to command his servant, how could he venture to be afraid for his person."

In the year 1292 he was made commander of the expedition to Java, whilst Ike Mese and Kau Hsing were appointed to assist him. The Emperor gave him a hundred and fifty stamped badges and two hundred pieces of silk, in order to reward those who made themselves meritorious. In the 12th month he joined the other troops with 5000 men and departed from Ch'üan-chou; the wind was strong and the sea very rough, so that the ships rolled heavily and the soldiers could not eat for many days. They passed the Sea of the Seven Islands (2) (the Paracels Islands) and the Long Reef (3) (Macclesfield Bank); they passed the land of the Giau-chi and Champa, and in the first month of the next year they came to the Eastern Tung Islands (4) (Natuna?),

---

(1) 史弼字君佐亦名塔爾琿.
(2) 七洲洋.
(3) 萬里石塘.
(4) 東董山.

the Western Tung Islands (1) (Anamba?), entered the Indian Sea (2) (?) and consecutively arrived at the Olive islands (3) (?), Karimata (4) and Kau-lan (5) (Billiton), where they stopped and cut timber to make small boats for entering the rivers.

At that time Java carried on an old feud with the neighbouring country Kalang, and the king of Java, Hadji Ka-ta-na-ka-la (6), had already been killed by the prince of Kalang, called Hadji Katang. The son-in-law of the former, Tuhan Pidjaya, had attacked Hadji Katang, but could not overcome him; he had therefore retired to Modjopait and when he heard that Shih-pi with his army had arrived, he sent envoys with an account of his rivers and seaports and a map of the country Kalang, offering his submission and asking for assistance.

Shih-pi then advanced with all his forces, attacked the army of Kalang and routed it completely, on which Hadji Katang fled back to his dominions.

Kau Hsing now said: "Though Java has submitted, still if it repents its decision and unites with Kalang, our army might be in a very difficult position and we do not know what might happen." Shih-pi therefore divided his army into three parts, himself, Kau Hsing and Ike Mese each leading a division, and marched to attack Kalang. When they arrived at the fortified town Daha, more than a hundred thousand soldiers of Kalang came forward to withstand them. They fought from morning till noon, when the army of Kalang was routed and retired into the town to save itself. The Chinese army surrounded the town and soon Hadji Katang came forward to offer his submission; his wife, his children and officers were taken by the victors, who then went back.

Tuhan Pidjaya asked permission to return to his country, in order to prepare a new letter of submission to the Emperor and to take the precious articles in his possession for sending them to court; Shih-pi and Ike Mese consented to this and sent two officers with 200 men to go with him. Tuhan Pidjaya killed the two officers on the way and revolted again, after which

(1) 西董山.
(2) 混沌大洋.
(3) 橄欖嶼.
(4) 假里馬荅.
(5) 勾闌.
(6) 哈只葛達那加剌.

he availed himself of the circumstance that the army was returning, to attack it from both sides. Shih-pi was behind and was cut off from the rest of the army, he was obliged to fight his way for 300 *li* before he arrived at the ships; at last he embarked again and reached Ch'üan-chou after a voyage of 68 days.

Of his soldiers more than 3000 men had died. The emperor's officers made a list of the valuables, incenses, perfumeries, textures etc. which he brought and found them worth more than 500.000 taels of silver. He also brought to the Emperor a letter in golden characters from the country Muli (or Buli) ([1]), with golden and silver articles, rhinoceros-horns, ivory and other things. For more particulars see the articles on Kau Hsing and on Java.

On account of his having lost so many men, the Emperor ordered Shih-pi to receive seventeen lashes and confiscated a third of his property. In the year 1295 he was raised again to office and a memorial was presented to the Emperor, pointing out that Shih-pi and his associates had gone over the sea to a distance of 25.000 li, had led the army to countries which had never been reached in the last reigns, had captivated a king and awed into submission the neighbouring smaller countries, and that, for these reasons, mercy should be shown to him.

The Emperor then restored his goods which had been confiscated and raised him gradually to the highest ranks, until he died at the age of 86 years.

Account of Kau Hsing, History of the Yüan dynasty. Book 162.

Kau Hsing, styled Kung-ch'i, was a man from Ts'ai-chou ([2]).

(The author gives a pretty long description of his chiefly military career and says at last):

When Java had marked the face of the imperial envoy Mêng Ch'i, the Emperor appointed Kau Hsing, together with Shih-pi and Ike Mese, to take the command of an army and go to subdue this country. He also got a girdle

---

([1]) 浡 里 or 巫 里, probably the island of Bali.

([2]) 高 興, 字 功 起, 蔡 州 人. Ts'ai-chou is an old name for the present district 新 蔡, department 汝 寧, in the province of Honan.

adorned with precious stones, embroidered garments, a helmet, a bow and arrows, and a thousand *mou* of good land near a large town.

In the beginning of the year 1293 they reached Java; Ike Mese took command of the fleet and Kau Hsing led the infantry, at the small river Pa-tsieh they rejoined again. As the son-in-law of the late king of Java, Tuhan Pidjaya, had offered his submission, they marched to attack the country Kalang and subdued its king Hadji Katang. For further particulars see the article on Shih-pi.

They also awed into submission different smaller states and as Hadji Katang's son, Sih-lah-pat-ti Sih-lah-tan-puh-hah (1), had fled to the mountains, Kau Hsing went into the interior with a thousand men and brought him back a prisoner.

When he returned at the fortified town Taha (Daha), Shih-pi and Ike Mese had already allowed Tuhan Pidjaya to go back to his country, with an escort from the imperial army, in order to make preparations for sending tribute. Kau Hsing disapproved of this very much and indeed Tuhan Pidjaya killed the men sent with him and revolted again; he collected a large quantity of soldiers to attack the imperial army, but Kau Hsing and the others fought bravely with him and threw him back. After this they killed Hadji Katang and his son and returned to China.

By an imperial decree Shih-pi and Ike Mese, who had allowed the prince of Java to go away, were punished, but as Kau Hsing had taken no part in this decision and moreover greatly distinguished himself, the emperor rewarded him with 50 taels of gold.

Account of Ike Mese. History of the Yüan dynasty. Book 131.

Ike Mese (2) was a man from the land of the Uigurs.

In the year 1265 he entered the office of the night guard.

In the year 1272 he was sent by the Emperor across the sea as an envoy to the kingdom Pa-lo-p'ei (3); he came back in 1274, bringing with him

(1) 昔 剌 八 的 昔 剌 丹 不 合.

(2) 伊 克 穆 蘇, 原 作 亦 黑 迷 失, 輝 和 爾 人 也. This account is translated in extenso, because it it shows in what way and for what purposes intercourse with foreign countries was carried on at the time.

(3) 八 羅 孛.

people of this country, who carried precious articles and a letter of tribute. The emperor praised him and gave him a golden tiger badge.

In the year 1275 he went again to the same country and brought back a functionary, who offered a famous medicine to the emperor; on this occasion he got again most valuable presents.

In 1277 he became a vice-president of the board of war.

In 1281 he was made Resident of King-hu and Champa ([1]).

In 1284 he was recalled and sent again accross the sea as an envoy to Ceylon ([2]), in order to inspect the almsbowl (pâtra) and other relics of Buddha; the emperor gave him a precious girdle, dresses and horse-trappings.

In 1285 he came back from this voyage and was appointed Resident at the court of the king of Chin-nan ([3]). Again a precious girdle was bestowed on him. Whilst in this position he made war against Champa, together with two other generals; they were defeated and one of the generals killed. Ike Mese then told the king of Chin-nan to collect soldiers at the monastery of the Highwaved Lake, in order to be able to move again. His orders were obeyed by the king and so he succeeded in saving his army and came back.

In 1287 he was sent to the kingdom of Mapar ([4]), to get the almsbowl and other relics of Buddha. On his voyage he had adverse winds and it took him a year to arrive there. He succeeded in obtaining clever physicians and excellent medicines and came back with people of the country bringing tribute. From his own money he had bought boards of red sandalwood, in order to make a pavilion for the emperor; these he presented also.

Once, as he waited on the Emperor in his bathroom, the Emperor asked him how many times he had crossed the ocean. He answered: four times. The emperor took pity on all his hardships and gave him again a girdle ornamented with jade and the title of Minister of Accumulated Virtue.

Next he was appointed governor residing at Ch'üan-chou and in 1292 he was called to court, on which occasion he presented to the emperor all precious articles in his possession. At that time an expedition against Java

---

([1]) 荆 湖 and 占 城. The first was probably a place situated in the neighbourhood of Champa.

([2]) 僧 迦 剌. Singhala.

([3]) 鎮 南, at that time a small, semi-independent state in the present province Yün-nan.

([4]) 馬 八 爾.

was contemplated and an army for the purpose formed in Fukien. Ike Mese, together with Shih-pi and Kau Hsing, got the command of it; the formation of the army was entrusted to Shih-pi, whilst Ike Mese had to provide for the transport over sea.

The Emperor gave them the following instructions: "When you have arrived in Java, you must send a messenger to inform me of it. If you occupy that country, the other smaller states will submit from themselves, you have only to send envoys to receive their allegiance. When those countries are brought to obeyance, it will be all your work."

When the army arrived at Champa (1), they first sent envoys to call into submission Lambri, Sumatra, Pu-lu-pu-tu, Pa-la-la (2) and other smaller countries and in the beginning of 1293 they beat the country of Kalang and subdued its king Hadji Katang. Another envoy was sent to the different Malay (3) states, who all sent their sons or younger brothers as a token of their allegiance.

The son-in-law of the prince of Java, Tuhan Pidjaya, submitted at first, but when he returned to his country he revolted again, for which see the account of Shih-pi.

The generals thought of carrying on the war, but Ike Mese wished to do as the emperor had ordered them and first send a messenger to court. The two others could not agree to this, therefore the troops were withdrawn and they returned with their prisoners and with the envoys of the different smaller states which had submitted.

The Emperor reprimanded Ike Mese as well as Shih-pi, because they had allowed Tuhan Pidjaya to escape, and confiscated one third of his property, but this was soon restored again.

Not long afterwards he retired from office on account of his age and the Emperor, as a reward for his distant and difficult missions, gave him the title of Prince of Wu. He did not enjoy it long, but died soon afterwards.

---

(1) According to the other accounts, the army did not go to Champa, but only passed it; the meaning of this passage will be that, when the expedition was off Champa, a ship was detached from the fleet with the envoy for Sumatra, whose way lay along the coast, whilst the body of the army went on straight to Java.

(2) 南巫里, Lan-bu-ri. 速木都剌, Suh-mu-tu-ra, the northern coast of Sumatra. 不魯不都. I do not know what country this is, the name resembles that of Borobudur, a famous Buddhist monument in the middle of Java, of which magnificent ruins remain, but it is highly improbable that this should have been meant. 八剌剌, Palala or Parara (?).

(3) 木來由, Mu-lai-yu.

Before pointing out what information may be derived from the four preceding accounts, we think it advisable to state in a few words, what we know about that epoch from other sources.

In Raffles, History of Java, Vol II. p. 110 ss. we find the following account, drawn from a Balinese manuscript, which had been obtained a short time before Raffles wrote.

"Sri Laksi Kirana, king of Tumapel, left two sons, the elder named Sang Sri Siwabuda and the younger Raden Wijaya. Sri Siwabuda was killed by Sri Jaya Katong, king of Kediri, who conquered the country and compelled Wijaya to fly. The latter afterwards collected a number of adherents around him, founded the new town of Majapahit and soon was so strong that he thought of attacking Kediri. Some time before this the king of Tatar had been at Kediri and Jaya Katong had promised him his daughter in marriage: as he delayed fulfilling this promise, the king of Tatar became angry and hearing that Wijaya was going to attack Kediri, he proposed to join him. Wijaya accepted the proposal, the king of Tatar came with his army and Jaya Katong was killed by him in battle with his own hand. After this the Tatar king went back to his country and Wijaya reigned at Majapahit, extending his sway over the whole island."

The same tradition and probably from the same source, is mentioned by Friederich (1).

The traditions current in Java are rather at variance with these details. Tumapel is not mentioned and the ruling country in the eastern part of the island is called Djengolo. The names of the different persons disagree also, and the only point of similarity is that Djengolo is said to have been destroyed by the chief of the Kalangs, who is called Boko however (2).

In utilising these varions accounts, it must be remembered that the Chinese version is a sober narrative of facts, disfigured, it is true, by many errors and inaccuracies, but free from all fiction. The Balinese account has been handed down through many generations, gradually losing in accuracy and becoming mixed with much of the fantastic and marvelous, whilst Javanese tradition has been violently interrupted by the introduction of the Islam and, having been raked up from its embers at a later period, hardly seems to deserve any credit at all.

Returning now to our translations, we find that the Mongol prince Kublai, having rendered himself master of China, at once adopted the Chinese tradition of universal dominion and accordingly sent envoys all over the world, as far as he was aware of its existence, informing the various princes that a new family had ascended the throne of the world and asking them to renew their allegiance.

---

(1) Voorloopig verslag van het eiland Bali door R. Friederich, p. 21. In de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Deel XXII.

(2) Hageman. Geschiedenis enz. van Java. Deel I. p. 14.

The prince of Tumapel in the eastern part of the island Java, whose country was called Java par excellence by the Chinese, because it was in this part of the island they chiefly traded ([1]), seems not to have recognised these claims: he cut or tattooed the face of the imperial envoy and sent him away in this ignominious state. It is not stated in what year this happened, but we have seen already that Kublai, though dating his reign back to 1260, did not become undisputed master of China before 1280, and as moreover he was not a man to brook an insult long, we may assume that this envoy's visit to Java occurred not many years before 1292, when this expedition was sent to revenge the outrage.

The fleet sailed from Ch'üan-chou in Fukien and did not follow the accustomed course along the coasts of Malacca and Sumatra, but kept further off, boldly taking the shortest road to its destination. For this reason the islands they passed on the middle of their course, are not mentioned anywhere else, and we have not been able to identify these with absolute certainty, but the fact of their coming near Karimata shows sufficiently what must have been their course. They next came to an island which they call Kô-lan or Kau-lan, where they went ashore to repair their vessels and also made some smaller craft for entering the rivers; we cannot again identify this name, but as it was situated between Karimata and Karimon-Java, we may safely say that it was Billiton.

During this delay the political agents, who accompanied the army, went first to Java, to see what could be done by negociations, and the army soon followed, going first to the island Karimon-Java and next to a place on Java's coast, which is called Tu-ping-tsuh.

The latter name looks thoroughly un-Javanese and as it occurs only once in the narrative, it may be that the Chinese characters, used for its transcription, have become corrupted. Later Chinese geographers and Chinese tradition in Java all agree in identifying it with Tuban, in Rembang, on the north-coast of Java.

At this place Tuban half the army was sent ashore, with orders to march to the mouth of the river Pa-tsieh, whilst the other half proceeded in the fleet towards the same destination, passing on its way the river Segalu (Sugalu), which must be the same as is called Sedayu now. Pa-tsieh is the river of Surabaya, at present called Brantas or Kali-Mas, which is proved beyond any doubt by Changku or Changkô (afterwards an important place for Chinese trade, will be treated separately, q. v.) being situated on it, whilst it led also to the neighbourhood of Modjopait and to Daha in

([1]) The name of Tumapel however is mentioned by the Chinese also. On p. 23 it is said that the palace of the king of Tumapel (Tumapan) was situated on the upper course of the Surabaya river. We should say this was not quite correct, as the Mongol army ascended this river as far as Daha in Kediri, but does not seem to have found it on their way. Instead of *on* we have probably to read *near*, and this royal residence may have been situated on the site of the present village of Tumapel, on the upper course of Tangi river.

Kediri. The Chinese text gives this river as Pa-tsieh-kan [1], i. e. the small river Pa-tsieh, and this name we find back in the village Patjekan of the present day, situated on its right bank, about nine miles from the sea. It is probable that formerly this village gave its name to the Surabaya branch of the Brantas.

The two divisions of the Mongol-Chinese army rejoined at the mouth of this river on the 1st day of the 3rd month (between half April and half May), but in the meantime information had been obtained that the King of Tumapel or Java, whom to punish the expedition had come, had been killed by his neighbour Adji Katang (or Katong) [2], king of the Kalang (or Kalong) people, who reigned at Daha in the present Kediri. The territory of Tumapel had been conquered by Adji Katang, only the son-in-law of the late king, Raden Widjaya [3], was still in arms against the invader and defended himself at Modjopait [4], which place he had founded as a basis for his resistance.

This Raden Widjaya offered his submission to the Mongol generals and sent some trusty followers, who gave the necessary information about the roads, rivers and resources of the country. Adji Katang was master of the delta of Surabaya also, and the Mongols found there an army, which tried to oppose them, and which were either troops of Kalang, or other Javanese who had submitted to them. The Mongol generals therefore gladly accepted the assistance of Raden Widjaya and soon fought their first battle at the mouth of the river Pa-tsieh, where the Kalang troops were easily routed.

These troops, which seem to have been under command, not of Adji Katang himself, but of one of his ministers, retired into the interior and seem to have joined the army of Adji Katang before Modjopait. Raden Widjaya at least sent word that he was sorely pressed by his foe and asked for assistance. The Mongol army accordingly marched in that direction and a strong body of troops was sent ahead, to keep up the spirits of their ally. On the 8th day of the 3rd month a battle was fought under the walls of Modjopait, the Kalang army was defeated and thrown back into the mountains south of that place.

Not satisfied with this success, the victors now marched on Daha, the capital

(1) 八節澗.

(2) The Chinese text has Adji (or Hadji) Katang (or Katong), whilst the Balinese account gives Sri Jaya Katong. Of course this Adji does not mean here a Mahomedan, who has made the pilgrimage to Mecca, but it was a title very common amongst the Hindoo's in Java.

(3) The Chinese text has Tuhan Widjaya. This Tuhan is generally considered to be an Arab appellation, introduced together with the Islam and not used by the pagan princes in Java. If this view is correct, its use here is an anachronism which may be explained however by the most probable assumption, that the expedition was accompanied by Arabs from Canton, who served as interpreters and bestowed this appellation on Raden Widjaya. It is also possible that Arab merchants were already established on the coast of the island and that, they too, designed him by this name.

(4) Modjopait must therefore have been founded between the visit of the Mongol envoy Mêng Ch'i, say 1280 (but probably later), and the arrival of the expedition in 1293.

of Adji Katang, which was attacked and captured on the 19th day of the same month; the king was made a prisoner and seems to have been ultimately killed.

All resistance being now at an end, it became Raden Widjaya's turn to pay for the services, which the Mongol army had rendered him; as, however, his opponent was dead and the force of his country broken, he did not require these services any more and sought to avoid his obligations. He therefore pretexted that he had to go back to his capital in order to prepare adequate presents for the Emperor and was allowed to depart for this purpose, escorted by a few Chinese troops. On his way he threw of the mask, the Chinese escort was treacherously massacred and he at once began hostilities against his former allies. By this time the Mongol generals had found out how difficult it was to carry on war in these parts; they did not think it advisable to begin a new struggle and, taking with them the more important prisoners from Daha and whatever treasure they could collect, they returned to their ships and left the island after a stay of about four months.

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 324.

Java (1) is situated at the southwest of Champa. In the time of the emperor Kublai of the Yüan dynasty (1260—1249), Mêng Ch'i was sent there as an envoy and had his face cut, on which Kublai sent a large army which subdued the country and then came back.

In the year 1369 the Emperor T'ai-tsu sent an envoy to this country, to communicate his accession to the throne; at that time an envoy from this country, who had brought tribute to the house of Yüan, was in the province of Fukien on his voyage back, when the house of Yüan fell; he therefore returned to the capital of the new dynasty, where the Emperor appointed an envoy to escort him back to his native country and presented him with an almanac.

In the year 1370 the Emperor issued an edict, informing the world that he had subjugated Sha-moh (2) (the country of the Yüan) and of the following contents: "In all past times the ruler of the world had his attention fixed on all who live in it, he continually watched over them, the far "and the near were equal to his mind and it was his constant wish that "all mankind should enjoy tranquillity and happiness. Now for this purpose "it is necessary that China should be in a state of tranquillity first and then "the countries outside can rely on it. Of late the prince of the house of Yüan

(1) 爪哇.
(2) 沙漠.

„was wanton, libidinous, stupid and weak, his mind was not bent on the „people and the brave men in the empire took away pieces on the frontier. „I felt pity that the people was thus trodden upon, I raised an army of „patriotic soldiers and made an end to that state of disorder, and the soldiers „and the people of the empire honored me with the throne; the name of „the universal empire is the Great Ming and the name of my reign is Hung-wu. „Two years ago I have taken the capital of the Yüan, the whole country is „settled now and Champa, Annam, Corea and other countries have already „brought tribute. This year I sent a general to subdue the north and only „then I learnt that the prince of the house of Yüan had died; his „grandson was brought a prisoner and I bestowed upon him the title of an „earl. Following the example of the emperors and kings of former dynasties „in organizing the world, it is my only wish that the people in and out of „China should enjoy tranquillity, and as the different foreigners (*fan*, bar- „baroi) live in far distant countries and do not yet know all these events, „I now send envoys to go and inform them of it."

In the 9th month of the same year (1370) the king Sri Pah-ta-la-pô (1) sent envoys with a letter written on a sheet of gold and products of the country as tribute. The envoys were treated according to the prescribed forms.

In the year 1372, when the imperial envoy Ch'ang K'o-ching (2) came back to China, the king of this country sent an envoy with tribute along with him, bringing back three imperial decrees which they had received from the Yüan dynasty.

In the year 1375 they sent tribute again.

In the year 1377 the king Pa-ta-na-pa-na-bu (3) sent envoys with tribute to the imperial court.

In this country there is a western and an eastern king, the latter is called Bogindo Bong-kit (4) and the former Bu-la-po-bu (5); both of them sent envoys with tribute, but as their politeness was not sincere, the Emperor ordered them to be detained and it was only after some time that they were allowed to return.

---

(1) 昔里八達剌蒲.
(2) 常克敬.
(3) 八達那巴那務.
(4) 勿院勞網結.
(5) 勿勞波務.

In the year 1379 the king Pa-ta-na-pa-na-bu sent envoys with tribute, which was repeated next year. Some time before imperial envoys had been sent to carry a seal to the king of eastern Sumatra (San-bo-tsai) (¹) and those of Java deluded and killed them; the Emperor was highly incensed and detained their envoys more than a month, with the intention to punish them, but ultimately they were sent back with a letter to their king, in which he was reproved for what he had done.

In the year 1381 they sent envoys, who brought as tribute 300 black slaves and products of the country. The next year they brought again black slaves, men and women, to the number of a hundred, eight large pearls and 75000 catties of pepper.

In the year 1393 they sent tribute and the next year again.

When the emperor Ch'êng-tsu ascended the throne, he sent information of it to this country and the next year, 1403, he sent a vice-envoy and a messenger to present the king with silks and gauzes embroidered with gold. When the envoys had left, the western king, Tu-ma-pan (²), sent envoys to congratulate the Emperor, who again sent an eunuch and others to bestow upon the king a silver seal inlaid with gold. The king sent envoys to present his thanks for this seal and offered products of his country as tribute.

The eastern king, Put-ling-ta-hah (³), also sent envoys to court for the purpose of bringing tribute and asking for a seal, and the Emperor sent an officer to bring it to him. From this time the two kings brought tribute both.

In the year 1405 the eunuch Chêng Ho (⁴) was sent as a messenger to this country and in the next year the two kings made war upon each other; the eastern king was defeated and his kingdom destroyed. At that

---

(¹) 三佛齊. The reason why those of Java killed the imperial envoys, was that San-bo-tsai had been conquered by Java about 1377, whilst shortly before the son of the last king had sent envoys to China, asking the imperial investiture. A seal was brought by Chinese envoys when the Javanese were already in the country and these, thinking that the Chinese wanted to contest their newly acquired rights, killed the ambassadors. Compare account of San-bo-tsai.

(²) 都馬板. Amiot and after him Schlegel (vide the latter's translation, Appendix p. VIII and IX) say that Tumapan was the title of the western king or that of Padjadjaran. If their assertion, for which they give no authority, be correct, might it not be that the kings of western Java, who had come from the old country of Tumapel in the eastern part of the island, had kept this name as one of their titles?

(³) 孛令達哈, also P'i-ling-da-ha.

(⁴) 鄭和.

time the imperial envoys were just in the country of the eastern king, and when the soldiers of the western king entered the marketplace, 170 of their followers were killed by these; on this the western king became afraid and sent envoys to ask pardon. The Emperor gave them an edict reproving him severely and ordered him to pay sixty thousand thails of gold as a fine. In the year 1408 Chêng Ho was sent again to this country and the western king presented ten thousand thails of gold; the officers of the Board of Rites observed that the amount was not complete and wanted to imprison the envoys who brought it, but the Emperor said: "What I want from "those people who live far away, is that they acknowledge their guilt, but "I do not want to enrich myself with their gold", and on this he remitted the whole fine. From this time they brought tribute continually, sometimes once in two years and sometimes more than once a year, and the eunuchs Wu Pin (1) and Chêng Ho visited their country repeatedly.

At that time Palembang (2) was under the domination of Java and the king of Malacca falsely pretended that he had an order from the Emperor to claim this possession. When the Emperor heard this, he gave an edict saying: "When lately the eunuch Wu Pin came back, he reported that "you (king of Java) had treated the imperial envoys in the most respectful "way; now I have heard lately that the king of Malacca has claimed the "country Palembang from you and that you have been very much astonished, "fearing that this was my will; but I treat people in the most upright way "and if I had allowed him to do so, I certainly would have sent an open "order, therefore you have no reason to be afraid and if bad men make use "of false pretences, you must not lightly believe them."

In the year 1415 the king adopted the name Yang Wi-si-sa (3) and sent envoys to thank the Emperor for his kindness and to bring as tribute products of the land.

About that time some followers of the imperial envoys had been driven by a storm to the country Pantsur (4), and a Javanese, hearing this, paid a ransom for them and brought them to the place where the king lived. In

---

(1) 吳賓.

(2) 舊港, Ku-kang, or the Old river, by which name the Chinese call it up to the present day.

(3) 楊惟西沙.

(4) 班卒兒, probably Fansur or Fantsur mentioned by Marco Polo on the westcoast of Sumatra.

the year 1418 the king sent envoys with tribute to the court and sent these men back at the same time; the Emperor praised the king in an edict and sent also presents to the Javanese who had rescued them.

In the year 1436 the imperial envoy Ma Yung-lang presented a memorial to the Emperor, saying that the former Javanese envoy Pa-ti ([1]), on coming to court, had got a silver girdle, and as the present envoy, A-liet ([2]), was a man of the fourth rank, he requested a golden girdle for him; his request was granted.

In the intercalary sixth month of the same year the envoys of Calicut, Northern Sumatra, Cochin, Arabia, Cail, Aden, Hormus, Dsahffar, Comari and Cambodja ([3]) were sent back together with the envoys of Java and the Emperor gave a letter to the king of this country of the following contents: "You, oh king! have never been remiss in performing the duty of sending "tribute in the time of my ancestors and now that I have come to the "throne, you have again sent envoys to court; I am fully convinced of your "sincerity. Now, in the reign of my predecessor (1426—1435), Calicut and "ten other countries have come to bring tribute, and as your envoys are going "home, I have ordered those other envoys to go with them. I expect you "will treat them kindly and send them back to their respective countries, in "order to carry out my benevolent intentions towards those who live far "away."

In the year 1440 envoys who were going home, were shipwrecked by a storm, fifty six men were drowned and eighty three saved; they came back to Canton and the Emperor gave orders to the authorities to provide for them, until there should be a ship in which they could go home.

In the year 1443 the Governor of Canton presented a memorial, pointing out that the continual tribute of Java caused great expenses and trouble, and that it was no good plan to injure China in order to benefit those distant people. The Emperor adopted his views and when the en-

---

([1]) 八諦.

([2]) 亞烈.

([3]) 古理 Ku-li, 蘇門答剌 Su-men-ta-ra, 柯枝 Ko-chi, 天方 T'ien-fang, 加異勒 Ka-i-lih, 阿丹 A-tan, 忽魯謨斯 Wu-lu-moh-su, 祖法兒 Tsu-fa-r, 甘巴里 Kam-pa-li and 眞臘 Chin-lah; most of these names are identified after Dr. E. Brettschneider: "On the knowledge possessed by the ancient Chinese of the Arabs and Arabian Colonies. London. Trübner. 1871", and some after Mr. Phillips's notice in Doolittle's Handbook etc. vol II, p. 555.

voys of that country went back, he gave them a letter saying: "The different countries over the sea shall all bring tribute once in three years; you, "oh king, must also have compassion with your people and observe this "arrangement."

In the year 1446 they brought again tribute, but afterwards it became gradually more rare.

In the year 1452 the king Prabu (1) sent envoys to court with tribute.

In the year 1460 the king Tu-ma-pan (Tumapel?) (2) sent envoys to carry tribute. When these envoys went back and had arrived at An-ch'ing (3) they got drunk and had a fight with foreign priests who came to bring tribute and of whom six were killed. The Board of Rites asked that the Chinese functionaries who escorted the envoys should be punished, but that the latter should be sent to their king, with the order to punish them himself. This was approved by the Emperor.

In the year 1465 tribute was brought from Java.

In the year 1499 envoys with tribute were shipwrecked in a storm and only the ship of their interpreter arrived at Canton. The Board of Rites requested that the authorities there should be ordered to entertain them and send them back to their country with presents, the articles of their tribute being forwarded to the capital. The Emperor granted the request and after this their envoys arrived very rarely.

The country in question is situated near Champa, from where one can go there in twenty days. When the army of the Yüan dynasty went to attack it, they left Ch'üan-chou in the 12th month of the year 1292 and arrived at this country in the first month of the next year, so that the distance is only one month.

When they brought tribute in the year 1432, they presented a letter stating that their kingdom had been founded 1376 years before, that is in the first year of the period Yüan-k'ang of the emperor Hsüan of the Han dynasty (B. C. 65) (4).

---

(1) 巴刺武, Pa-la-bu.

(2) 都馬班. Compare note on page 36.

(3) 安慶府, in the province of An-hwui.

(4) There is a discrepancy here which we are unable to explain. The letter was presented and probably written in 1432 and from there counting back 1376 years, we arrive at the year 56 of our era, whilst the Chinese writer calculates back to 65 B.C. It is possible that the number of years, given in the letter, has been wrongly handed down by the Chinese and was originally 1497, in which case it would agree with the Chinese calculation, but it may also be that the latter is wrong,

The country is large and the people are numerous; their temper is cruel and hasty; young and old, high and low, all carry a sword at their side and on the slightest provocation they injure each other, therefore their soldiers are the best of all barbarian countries.

Their letters resemble those of the country Soli (¹), they have no paper or pencils, but cut them on kadjang leaves (²). The weather is always like summer and rice is cut twice a year. Tables, couches, spoons or chopsticks are not used by them.

There are three kinds of people: 1⁰ the Chinese who reside here temporarely and whose clothes and food are fine and nice; 2⁰ the traders from other countries, who reside here for a longer time and who are also pretty civilised and clean, and 3⁰ the natives of the country, who are very dirty, who are fond of eating snakes, ants, insects and worms, and who sleep and eat together with the dogs.

Their skin is very black, they have hands like monkeys and go with their feet bare. They believe much in ghosts. When one has killed a man, he conceals himself for three days and is then free of guilt. When their parents die, they carry them to the forest and allow them to be eaten by the dogs; if they are not devoured completely, they are very sorry. The remains are burned and often the wife and the concubines are burned also, to accompany the dead.

The country is sometimes called Pekalongan and also Ha-kang and Sunda (³).

During the period Wan-li (1573—1620) the redhaired barbarians

---

though I do not see how such a glaring mistake could be made. However it may be, we feel not justified in deciding the question, and from this interesting passage we only conclude that the Javanese dated the foundation of their country, i. e. the first settlement of the Hindoo's, back to about the beginning of our era.

(¹) 字 類 瑣 里. Soli was the name of a country in India; in an account of Siam we read that a man from Soli was first minister there. Our translation agrees with that of Amiot and Dr. Schlegel's version: *their letters are small and tiny*, is obviously wrong. The words themselves of the Chinese text would not bear this translation: 類 means *to resemble*, not *to be*, and 瑣 里 does not mean *small* or *minute*, but has no meaning at all.

(²) 茭 蔁. Kadjang is a general name for different palmleaves, used for roofing and other purposes. The writer means the leaves of the Borrassus flabelliformis, called *lontar* in Java.

(³) 莆 家 龍. 下 港, Ha-kang, „the lower river", is the Chinese name of that time for Bantam. 順 達.

(Dutch and English) established a toko at the east of the great river ([1]) and the Franks (Portuguese) another on its western bank, where they traded every year; Chinese traders also go and come there continually.

In this country there is a place called Sin-ts'un (Grissé) ([2]), which has the reputation of being very rich; the ships of Chinese and barbarian merchants all collect there and it is full of valuable merchandise; the chief of this village is a man from Canton, who, in the year 1411, sent himself envoys to court with a letter and offered products of the country as tribute.

We shall not attempt to compare the above account with what is found in other sources: for this purpose we have nothing else than Hageman's history of Java and we have seen from the narrative of the Mongol expedition to Java, how very unreliable this work is. Our translation is therefore given without further comment and we only hope that the native sources for the ancient history of Java may soon be more closely investigated, when we trust that the Chinese narrative, especially by its chronological data, will prove of some use.

We see further that the relations between China and Java, especially in the beginning of this dynasty, were rather intimate, envoys from both sides continually coming and going; amongst the Chinese envoys the name of Chêng Ho is frequently mentioned, this man acquired such a reputation by his travels to foreign countries, that the historians of the dynasty have given him a place amongst the biographies of celebrated persons, and as this article contains much valuable information about the way and manner in which the intercourse with foreign countries was carried on, we think it desirable to give a translation of it.

Account of Chêng Ho. History of the Ming dynasty. Book 304.

Chêng Ho was a man from Yün-nan and is the same who is commonly called the eunuch San-pau ([4]). At first he served in the palace of the Prince of Yen (afterwards emperor under the name Ch'êng-tsu) and having acquired military merit, he was gradually raised to the rank of first eunuch.

When the emperor Ch'êng-tsu (1403—1424) feared that Hwui-ti (his predecessor, whom he had driven from the throne) was concealing himself

([1]) 大淵, the great river, is a designation used for the river of Bantam. We shall presently be able to give a separate notice of this place from other sources, q. v.

([2]) 新村, the new village, will be treated separately, q. v.

([3]) 鄭和.

([4]) 三保, amongst the Fukien Chinese Sam-po.

in some country over the sea, he wanted to trace him and at the same time to display his military force in foreign countries, in order to show that China was rich and strong.

In the 6th month of the year 1405 he ordered Chêng Ho, his companion Wang Ching-hung (1) and others to go as envoys to the western ocean. They took with them 27800 soldiers, a large quantity of gold and silks, and made sixty two large ships, 440 feet long and 180 feet broad (2). They sailed from Su-chou (3) to Fukien and from there they went first to Champa and next to the various barbarian countries, making known the orders from the Emperor. They made presents to the princes and chiefs and those who would not submit, were compelled by force.

In the year 1407, the 9th month, Chêng Ho and his companions returned and envoys of the different countries followed them to the court. He presented also to the Emperor the chief of Ku-kang (Palembang), whom he had taken prisoner. The Emperor was much satisfied and promoted and rewarded them in different ways. Ku-kang is the old San-bo-tsai; the chief of this country, Ch'en Tsu-i (4), had been carrying on piracy and when Chêng Ho sent messengers with the orders from the Emperor, he feigned to submit

---

(1) 王景弘.

(2) These improbable dimensions are thus given in our text and we cannot help translating them. It seems however that the Chinese Government, at that time, used very large ships for its embassies to foreign countries, and we are able to give a more detailed description of one from the Hai Yü, a book published in 1537.

"In the year 1486 the Emperor sent two envoys to Champa in order to perform the "ceremony of investiture. These officers equipped a large ship for the purpose. When a large "ship makes a voyage, it has a smaller vessel, with several tens of picked men who know "the way on sea, and this vessel, called the "*pilot*", goes before the larger one.

"Behind the large vessel two boats are fastened, to be used for the purpose of getting "firewood and water and to serve in case of emergency; these are called "*fast horses*" or "*boats "with feet.*"

"The soldiers and other people going with these envoys numbered about a thousand; "what with men and what with goods the ship was overloaded and as the captain was not "well acquainted with the sea, the ship struck on a rock on the coast of Annam; it broke up "and the two envoys were drowned, which same fate was shared by ninety percent of their "suite. There was on board a man from my village, who managed to save himself with about "seventy others in one of the smaller boats, in which they rowed to the shore, which was "very near."

(3) 蘇州, capital of the present province of Chiang-su.

(4) 陳祖義, chief of the Chinese in Palembang, q. v.

but secretly made a plan to rob Chêng Ho also; he was defeated, taken prisoner, brought before the Emperor and decapitated in the marketplace at the capital.

In the 9th month of the year 1408 he went again to Ceylon, where the king A-liet-k'u-nai-r ([1]) enticed him into the interior of his country and then wanted to extort gold and silks from him, whilst he sent soldiers to attack his fleet; when Chêng Ho saw that the troops of this robber were gone, few being left in the neighbourhood, he attacked him at once with the two thousand men he had with him and captured his palace, whereupon the king was made a prisoner, together with his wife, his children and his ministers. As soon as those who had gone to attack the ships heard of this, they hastened back in order to rescue their king, but Chêng Ho's army completely defeated them. In the 6th month of the year 1411 he brought the king a prisoner to the capital, but the Emperor did not decapitate him and gave him permission to return to his country.

At the same time the land of the Giau-chi (Northern Cochin-China) was subdued and made a Chinese province; on account of this the different countries were still more afraid and the number of envoys became daily greater.

In the 11th month of the year 1412 Chêng Ho and his companions were again ordered to go as envoys to Sumatra (the northern part of the island), where they found that a pretended son of the king had killed that prince and put himself on the throne; being angry that he got no share of Chêng Ho's presents, he collected soldiers and attacked the Chinese army, but he was beaten and pursued as far as Lambri ([2]), where he was taken prisoner with his wife and children. In the 7th month of the year 1415 he came back at the court, the Emperor was much pleased and rewarded the generals and soldiers according to their rank.

In the winter of the year 1416 Malacca, Calicut and seventeen other countries sent envoys to court to carry tribute; when they left, Chêng Ho was ordered to go with them, in order to bring presents to their princes and chiefs. In the 7th month of the year 1419 he came back.

In the spring of the year 1421 he went again and came back the next year in the 8th month.

In the 1st month of the year 1424, the Chief of Kukang (Palem-

---

([1]) 亞 烈 苦 奈 兒.

([2]) 喃 渤 利.

bang), called Shih Chi-sun (1), requested to succeed his father as Imperial Agent (2); Chêng Ho went to bring him a seal and a commission and when he came back the emperor Ch'êng-tsu had died.

In the 2nd month of the year 1425 the emperor Jên-tsung ordered Chêng Ho to be Guardian of Nanking with the troops which had subdued the south; the office of Guardian of Nanking dates from this time.

In the 6th month of the year 1430 the Emperor considered that he had been on the throne so long now, but that those of the barbarians, who lived a little far away, had not yet appeared at court and brought tribute; upon this Chêng Ho and Wang Ching-hung again got orders to go to Hormus and sixteen other countries. From this voyage they came safely back.

Chêng Ho had now served three emperors; he had been sent as envoy seven times and had visited Champa, Java, Cambodja, Kukang, Siam, Calicut, Malakka, Broenei, Sumatra, Aru, Cochin, Great Coilan, Little Coilan, Soli and Western Soli, Cail, A-po-pa-tan, Comari, Ceylon, Lambri, Pahang, Kalantan, Hormus, Pi-la, the Maldive islands, Sun-la (Sunda?), Magadoxu, Ma-lin-la-sah, Dsaffar, Sa-li-wan-ni, Jubo (Dsheba), Bengal, Arabia, Li-tai and Nakur (3), altogether more than thirty different countries. He had brought back numberless valuable things, but what China had spent on them was not little either.

When he came back from his last voyage in the period Hsüan-tê (1426—1435), the people from those remote countries still came continually, but not in such numbers as in the time of the period Yung-lo (1403—1424); Chêng Ho was now old and died soon afterwards.

---

(1) 施濟孫, see under Palembang.

(2) 宣慰使, litt. envoy (agent abroad) of the office for general pacification (of the foreign countries). We have seen functionaries of this office in Java during the Yüan dynasty (v. pag. 22) and it seems that this title was now given by the Chinese Government to the headmen of of the Chinese abroad.

(3) 占城, 爪哇, 眞臘, 舊港, 暹羅, 古里, 滿刺加, 渤泥, 蘇門答刺, 阿魯, 柯枝, 大葛蘭, 小葛蘭, 瑣里, 西洋瑣里, 加異勒, 阿撥把丹, 甘把里, 錫蘭山, 喃渤利, 彭亨, 急蘭丹, 忽魯謨斯, 比刺, 溜山, 孫刺, 木骨都束, 麻林刺撒, 祖法兒, 沙里灣泥, 竹步, 榜葛刺, 天方, 黎代 and 那孤兒. Those countries which do not fall within the limits of our task, have been chiefly identified after Dr. E. Brettschneider and Mr. Phillips (see above p. 38).

Whenever after his death anybody went as an envoy to the southern seas, he took great care to speak of Chêng Ho, in order to impress the barbarians and therefore it was said that the voyage of the eunuch San-pau to the western seas was the greatest event in the beginning of the Ming dynasty (1).

In the time of the Emperor Ch'êng-tsu (period Yung-lo, 1403—1424) much care was given to the intercourse with the various foreign countries and the envoys sent to them were mostly eunuchs; Chêng Ho and Wang Ching-hung were chiefly employed as envoys to the western seas, whilst to the other countries other men were sent.

We are sorry to say that the memorials, which this remarkable traveller is sure to have presented to the Emperor after his different voyages, have never been published, and there is very little chance of their having survived the fall of the Ming dynasty, so that we must give them up as lost for ever. This loss is somewhat compensated however by the care of two Chinese Mahomedan priests, Ma Huan and Fei Hsin, who, knowing the Arab language, accompanied Chêng Ho as interpreters, and each wrote an account of the countries they visited, respectively unter the title of Ying-yai Shêng-lan or General Account of the Shores of the Ocean and Hsing-ch'a Shêng-lan or General Account of Peregrinations on Sea. These two interesting little books have been noticed at greater length in our introduction and as the plan and the details of both works are almost identical, we shall only translate that account which is most complete and add from the other as much as may seem desirable.

Ying-yai Shêng-lan (1416).

The country of Java (2) was formerly called Dja-pa (3); it has four towns, all without walls. Ships from other countries going there first arrive at a place called Tuban (4), next at a place called Ts'e-ts'un (5), then at

(1) The name of San-pau or Sam-po is still living amongst the Chinese in Java, who call him Ong Sam-po 王三保, mistaking his family name for that of his companion, whilst he has become quite a legendary personage with them.

(2) 爪哇, Djiau-wa and

(3) 闍婆, Djapa are not different names, but the first is the Fukien transcription and the second that of the ancient Chinese, which did not answer any more in modern times, when the sound of the Chinese characters had been somewhat modified.

(4) 杜板.

(5) 厠村, the Chinese name for Grissé, q. v.

Surabaya (¹) and lastly at a place called Modjopait (²), where the king lives.

The residence of the king has a brick wall more than thirty feet high and more than a hundred feet long, it has a double gate and is clean and well kept. The houses inside stand high from the ground and are thirty to forty feet high; they have a floor of boards, covered with fine rattan-mats or rush-mats with patterns, on which the people sit cross-legged; for the roofs they have taken boards of hard wood, which is split and used as tiles.

The dwellings of the people are covered with straw and in every house they make a store-room of masonry, three or four feet high, for stowing away their goods, and they always sit on the top of this.

The king goes bareheaded or wears a cap with golden leaves and flowers; he wears no garment on the upper part of his body, but around the lower part he has one or two flowered cloths (sarong), and he uses a piece of flowered silk-gauze or linen to fasten these around his loins, for which reason the latter is called loin-wrapper (slendang). He carries one or two short daggers called *pu-lak* (³) and always goes barefooted. He rides on an elephant or sits in a cart drawn by oxen.

The men in this country have their long hair hanging down and the women wear it in a knot; they use a kind of coat, and a wrapper round the lower part of the body. The men have a *pu-lak* stuck in their girdle, everybody carrying such a weapon, from the child of three years up to the oldest man; these daggers have very thin stripes and whitish flowers and are made of the very best steel; the handle is of gold, rhinoceroshorn or ivory, cut into the shape of human or devils faces and finished very carefully.

(¹) 蘇盧馬益.

(²) 滿者伯夷. Moa-tsia-pa-i. All these names will be noticed more fully in the course of this account.

(³) 不刺頭. The first two characters, also written 鈀鑞 *pa-lak*, probably are a transcription of the native word *badik*, a weapon between a sword and a knife, and it seems that the Chinese have applied this name to all similar weapons, as here certainly the Javanese kris is meant. The last character t'ou (head), has here the same value as in 石頭 stone, 骨頭 bone, 斧頭 axe, 鋤頭 hoe, being used as a kind of suffix or exponent in the names of hard objects and strong instruments. The Hakka-Chinese in Borneo use the word pa-lak-theu still now for a native sword and the interpretation of Mr. Mayers, who reads the second character 刺 *tz'e*, and explains the name by "do not strike at the head", will have to be given up.

The men and women of this country take great care of their heads; if another touches it, or if they get into a quarrel in trading, or if they are drunk and insult each other, they draw their dagger and begin stabbing, thus deciding the question by violence. If one is killed, the other runs away and conceals himself for three days, after which time he has no more to account for his opponent's life. When on the contrary a murderer is caught on the spot, he is also stabbed to death immediately.

They do not know the punishment of flogging with whip or bamboo; for great and small offences the hands of the culprit are bound on his back with a thin rattan and, being led away a few paces, he is stabbed with the dagger in his side or between his ribs once or twice, untill he dies; not one day passes without a man being killed, which is very frightful.

Chinese copper coins of different dynasties are current here.

Tuban (1) is the native name of a place with somewhat more than a thousand families, all under one chief; amongst these are many Chinese from Canton and Chang-chou (2), who have settled there. Fowls, goats, fish and vegetables are very cheap here.

On the seashore is a small pond with fresh, potable water, which is called the Holy water. It is told that in the time of the Yüân dynasty, the imperials generals Shih-pi and Kau Hsing having come to attack Java, they were a month without obtaining any advantage; the water on board the ships was exhausted and the army was in a precarious state; the two generals then prayed to Heaven, saying: "We have received the imperial "command to subdue the barbarians, if Heaven is with us may a well spring "up and if not, let there be no water." Having finished this prayer they thrust their spears with force into the seashore and immediately water sprang up from the place where the spears had struck; the water was good for drinking, all drank of it and were saved by this assistance from Heaven. The well exists up to the present day.

Going eastward from Tuban for about half a day, one comes to Ts'e-ts'un, of which the native name is Gersik (Grissé) (3). Originally this place was a barren seashore, but Chinese who came to this country estab-

---

(1) 杜板 or 賭班.

(2) 漳州, province of Fukien, neighbourhood of Amoy.

(3) 厠村, native name 革兒昔 Kĕ-r-sih. The former name is Chinese, meaning the Dung-village.

lished themselves there; at the present day the rich people are Cantonese; there are about a thousand families and the natives come in large numbers from all places to trade here; all kinds of golden articles, precious stones and foreign goods are sold here in large quantities and the people are very rich.

Going southwards from these two villages a distance of about 7 miles (1) one comes to Surabaya, where many rich people are also found. Here are again about a thousand families, with Chinese amongst them.

At the mouth of the river is an island, covered with luxuriant vegetation, where a large number of longtailed monkeys live. A black old male is the chief of them and an old native woman is always at his side. When the women in this country are without children, they prepare wine, rice, fruit, cakes etc. and go to invoke the old monkey; when this old monkey is favourably disposed, he eats something of what is put before him and then lets the other monkeys fight for the rest. When all has been eaten, two of the monkeys come forward and copulate, after which the woman goes home and forthwith becomes pregnant. If her offerings are refused, she never has any children. This thing is very curious (2).

Going from Surabaya in a small boat, to a distance of 70 à 80 *li* (about 25 miles), one comes to a marketplace called Chang-ku (3); going ashore here and walking southward for a day and a half, one comes to Modjopait (4), where the residence of the king is. In this place there are about 2 à 3 hundred native families and seven or eight chiefs, who assist the king.

The climate is always warm as our summer and the rice ripens twice a year, its grain is small and white. They have also sesamum and yellow beans, but barley and wheat are not found. The country produces sapanwood, diamonds, white sandalwood, nutmeg, long pepper, steel and tortoiseshell,

---

(1) Twenty *li;* the distances between Tuban, Grissé and Surabaya are decidedly underrated.

(2) About the origin of these monkeys the Hsing-ch'a Shêng-lan has the following legend: "It is told that in the time of the Tang dynasty (618—906) there was a family of more than 500 "souls of which men and women were equally bad. Once a Buddhist priest came to their house "and having incantated them, he took water in his mouth and spurted it over them, when they were "all changed into monkeys. Only one old woman was not transformed and remains until now at the place "of her former abode. The natives and traders always prepare rice, areca-nuts, fruit and other eata-"bles as offerings to them, when they fail to do this, they are sure to meet with bad luck."

(3) 章姑, Chang-kô according to the Fukien pronunciation and written 章狐 in the account of the Yüan dynasty (v. above pag. 23). It is the transcription of a native name and may have been the present Changkir, on the left bank of the river near the top of the delta.

(4) 滿者百夷 Moa-tsia-pah-i, a transcription by Chinese from Fukien.

prepared and unprepared. Of strange birds there are parrots as large as a fowl, others which are red, green or of different colours, and the beo (Gracula religiosa) [1], all of which can imitate human speech. We find further cuckatoos; green and coloured pigeons, peacocks and other birds [2].

Curious animals are the white stag and the white monkey.

They rear pigs, goats, cows, horses, fowls and ducks, but have no donkeys or geese.

The fruits are plantains, cocoanuts, sugar-cane, pomegranate, capsules of lotus, mangostine, watermelons, langsap (Lansium domesticum), etc.

The mangostine is somewhat like a pomegranate, with a skin like that of the small orange and four pieces of white flesh inside; the taste is sweet and acid, very pleasant.

The langsap is like the pi-pa (Eriobotrya Japonica), but a little larger, with three pieces of white flesh inside; its taste is also sweet and acid.

The sugar-cane has a white bark and is very thick; it grows to a length of twenty to thirty feet. There are further melons, egg-plants (Solanum melongena) and other vegetables, but they have no peaches, plums or leek.

The people of this country sleep sitting, not having beds or couches, and when eating they do not use spoons or chopsticks.

Men and women continually chew penang with betel and lime; when they are going to eat, they first rinse their mouth in order to clean away the remnants of the penang, wash their hands and then sit down. They take a full bowl of rice, over which they pour cream or some other sauce and put it into their mouth with their fingers. When they are thirsty, they drink water.

When receiving guests they do not offer them tea, but only treat them with penang.

In this country there are three kinds of people: 1° the Mahomedans [3], who have come from the west and have established themselves here; their dress and food is clean and proper; 2° the Chinese, being all people from Canton, Chang-chou and Ch'üan-chou (the latter two places situated in Fukien, not far from Amoy), who have run away and settled here; what they eat

---

(1) 鷯哥 liau-ko. This, or rather 烏鷯哥 the black liau-ko, is still now the Chinese name for this bird.

(2) It must be observed once for all that the Chinese call products of a country whatever they find there, without ascertaining from where it has come.

(3) 回回. Arabs.

and use is also very fine and many of them have adopted the Mahomedan religion and observe its precepts. The third kind are the natives, who are very ugly and uncouth; they go about with uncombed heads and naked feet and believe devoutly in devils, theirs being one of the countries called devil-countries in Buddhist books. The food of these people is very dirty and bad, as for instance snakes, ants and all other kinds of insects and worms, which are kept a moment before the fire and then eaten; the dogs they have in their houses eat and sleep together with them, without their being disgusted at all.

It is told that in olden times a king of devils (Mâraràdja) with a green face, a red body and brown hair, who lived in this country, united himself with a bad spirit in the shape of an elephant and begot more than a hundred children, who lived on human flesh and blood and devoured large numbers of people. One day a peal of thunder came unawares and cleft a rock, inside of which a man was seen sitting; the people were much astonished at this and took him for their king, on which he led them against the ghostly elephant and drove it away with its offspring; the scourge was thus done away with and the people multiplied again in peace, but on this account they like fighting until now.

Every year they have a "Meeting of bamboo spears". The 10th month is the beginning of their spring (of the rainy monsoon), when the king makes his wife ride in a pagoda-carriage before him, himself following in an ordinary cart. This pagoda-carriage is more than ten feet high, with windows on all sides; underneath is a revolving axle and it is drawn by horses. At the place of the meeting ranks are formed on both sides, every man holding a bamboo spear without an iron point, but nevertheless very hard and pointed; every one of the combatants has his wife or concubine with him, armed with a stick three feet long and standing between them. At a signal on the drum, which beats quick or slow, two men advance with their lances and commence fighting; they engage three times and then their wives separate them with their sticks, saying na-rah! na-rah! (or la-rah! la-rah!) (¹),

---

(¹) 那 剌; probably the Javanese word *larak*, "to draw, to pull, to draw back", and this exclamation would then mean: "pull them back! pull them back!" Dr. Schlegel (v. Notes p. 17) says this game was called Na-tsse-ki by the Chinese and in other respects also his account differs from ours, all which is due to the fact that he has not quite caught the meaning of his Chinese original, which is indeed most slovenly composed and hard to understand, unless, as in our case, one is assisted by a more complete description from other sources. As Dr. Schlegel has given us the Chinese text which he translated, it will be easy to prove what we advanced just now. The incriminated passage runs

on which they separate. If one is killed in the fight the king orders the victor to pay one golden coin to the relations of the deceased, whose wife henceforth follows the victor. Thus they make a game of a deadly fight.

When a man marries, he goes first to the house of the bride to conclude the marriage and three days afterwards he brings his wife home, on which occasion the relations of the bridegroom beat copper drums and gongs, blow on cocoanutshells, beat drums made of bamboo and burn fireworks (¹), whilst a number of men armed with small swords surround them. The bride has her hair hanging loose, the upper part of her body and her feet naked, round her waist a piece of green flowered cloth is fastened, on her head she wears strings of golden beads and on the wrists bracelets of gold and silver nicely ornamented.

The relations, friends and neighbours bring penang and betel, whilst with garlands of flowers and leaves they adorn a little ship, which they carry along with the newly married, as a form of congratulation. Arriving at the

---

as follows: 登塲者亦偕妻至妻亦操三尺棒相格曰那刺格已傷斃者王遣勝者出金鈔一箇償之以孀婦勝者卽已 which he translates: ″Those who appear in the arena, are also accom-″panied by their wives and these wives are likewise armed with a stick, three feet long, with which ″they attack each other. This is called Na-tsse-ki. With regard to those who are wounded to ″death, the king causes the victor to pay as indemnity one bamboo measure of gold, but if one has ″been overcome by a widow (the payment of the indemnity) is not exacted." We take 格 as *to separate;* for 刺 tz'ĕ (tsse) we read 剌 lah, the former being seldom or never used for the purpose of transcription, whilst the latter is used hundreds of times for expressing the sounds *lah* and *rah;* 曰 means in the first place *to say;* the second 格 must be joined to the following sentence; 婦 means *a wife* but also, as here, *to give as wife to.* After these observations we translate as follows: ″Those who appear in the arena are also accompanied by their wives, and these wives are likewise ″armed with a stick, three feet long, with which they separate (their husbands), saying *larah.* When, ″after their being separated (格已), it is found that a man is wounded to death, the king causes ″the victor to pay as indemnity one bamboo measure of gold and the widow is given as wife to the ″victor, by which the matter is arranged." The expression 金鈔一箇, which we have allowed to pass as ″one measure of gold", because no other translation is possible, is no doubt an error in the Chinese text; our author has 金錢一箇 one golden coin, which seems more probable.

This game, called Senênan, still exists in eastern Java, though in a somewhat modified and mitigated form.

(¹) The Chinese text has 放火銃, which now means *to fire guns,* but for that time we think our translation preferable.

house they beat drums and gongs and rejoice for several days, after which they go away.

Their burial-rites are as follows. When a father or mother are about to die, the sons and daughters ask them first whether after their death they prefer to be eaten by dogs, to be burnt. or to be thrown into the water. The parents give their orders according to their wishes and after their death their directions are carried out. If it is their wish to be eaten by dogs, the body is carried to the seashore or into the wilderness, where a number of dogs soon arrive; if the flesh of the corpse is eaten completely, it is considered propitious, but if not, the sons and daughters lament and weep and throw the remains into the water.

When rich people, chiefs, or men of rank die, their favourite concubines swear before their master's death, that in case he dies they will go with him. On the day the corpse is taken out of the house, a high wooden scaffolding is erected, at the foot of which wood is piled up in a large heap, and when the fire burns fiercely, two or three of his concubines, who have sworn before, their heads covered with flowers and their body decked with pieces of cloth of various colours, mount on the scaffolding and weeping dance a long time, after which they jump down into the fire and are burnt together with the corpse of their lord.

Amongst the natives are many rich people.

In their trading transactions the Chinese copper cash of different dynasties are current. They have letters which are similar to those of Soli, but they use no paper or pencils and write by tracing on kadjang leaves with a pointed knive. They have rules of grammar and the language of this country is very fine and soft.

Their weights are as follows: a cati (*kin*) has twenty taels (*liang*), a tael sixteen *ch'ien* and a *ch'ien* four kobangs; a kobang is equal to 2.1875 *fên* Chinese official weight, the *ch'ien* is 8,75 *fên*, their tael is 1.4 Chinese taels and their cati has 28 Chinese taels, all in official weight of China (¹).

(¹) We have not been able to ascertain the official weights and measures of the dynasty during which the above article was written, but we have been told by a very reliable native scholar that the present dynasty has made no change in this respect. Taking therefore the Institutions of the present dynasty (Ta-Ch'ing Hwui-tien) as our guide, we arrive at about the following values:

a Javanese cati = 1.12 kilogram.
a d°. tael = 0.056 id.
a d°. ch'ien = 0.0035 id.
a kobang = 0.000875 id.

For *cati*, *tael* and *ch'ien* the author gives the Chinese names. Kobang is written 姑邦.

Their measures of capacity are as follows: a joint of a bamboo is cut off and made into a measure, which is called kulak and is equal to 1.8 *shêng* or pint, official measure. Their *tou* or peck is called nai-li and is equal to 1.44 *tou*, official measure (1).

On every fifteenth and sixteenth day of the month, when the moon is full and the night is clear, the native women form themselves into troops of 20 or 30, one woman being the head of them all, and so they go arm in arm to walk in the moonshine; the headwoman sings one line of a native song and the others afterwards fall in together; they go to the houses of their relations and of rich and high people, where they are rewarded with copper cash and such things. This is called "making music in the moonshine".

There is a sort of men who paint on paper men, birds, animals, insects and so on; the paper is like a scroll and is fixed between two wooden rollers three feet high; at one side these rollers are level with the paper, whilst they protrude at the other side. The man squats down on the ground and places the picture before him, unrolling one part after the other and turning it towards the spectators, whilst in the native language and in a loud voice he gives an explanation of every part; the spectators sit around him and listen, laughing or crying according to what he tells them.

The people of this country are fond of Chinese porcelain with green flowers, musk, flowered and plain linen or silk, glassbeads, etc.; they buy these articles with copper cash.

The king continually sends chiefs and ships to China, for the purpose of bringing as tribute products of the country.

The history of the Ming dynasty has brought us down to the time of the Europeans, where our task is at an end. We will only add a few notices about the chief trading-ports of Java, taken from the Tung Hsi Yang K'au, Researches on the Eastern and Western Ocean, which work, though published as late as 1618, contains much information anterior to that period and which may well find a place here.

---

(1) 姑刺 ku-lah and 棕黎 nai-li; the former name is in use still now, but we are unable to explain the latter. Using the same source for our calculations, we find that a *kulak* is about equal to 1.86 litres and the *nai-li* to 14.91 litres.

Sukitan.

Tung Hsi Yang K'au (1618). Book IV.

Sukitan ([1]) is commonly, but wrongly, called Sukit-kang ([2]); it is a dependency of Java and has many different settlements, of which Grissé ([3]) is the chief place. At Grissé there is a king, who is more than a hundred years old and can predict future events ([4]). It is situated in the interior ([5]) and the merchant-vessels only pass by without anchoring there, because the current is very rapid. The people of this country go to Yortan ([6]) in order to trade with the Chinese.

The anchorage of the Chinese ships is at Yortan, which is a flat country with a fortress built of stones. When the chief of this place goes out, he rides in a carriage drawn by four or eight horses, or by oxen ([7]), and is accompanied by more than a hundred attendants with arms and insignia of his dignity. When the natives see their king, they conceal themselves, only the women fold their hands and squat down at the side of the road; for the rest their customs are similar to those of Ha-kang (Bantam).

The neighbouring countries are Surabaya and Tuban ([8]). In Tuban there are many robbers and therefore the Chinese will not live there. They have there the second son of the king, whose body weighed some hundreds of caties, when he was only about ten years old; he was once stolen by robbers, but they could not lift him and now he has been made a Datu ([9]).

([1]) 蘇吉丹. This name has not been handed down by Javanese tradition.

([2]) 蘇吉港.

([3]) 吉力石 Ki-li-sik; Grissé is a European corruption of the native name Gersik.

([4]) Probably the Susuhunan or Sunan of Grissé, which dignity was filled by Arabs and their descendants, who were first religious teachers and soon acquired considerable spiritual and temporal power. Many of them enjoyed the reputation of particular holiness.

([5]) Grissé has always been situated near the sea; the word interior here can only mean that it was not accessible to sea-going vessels.

([6]) 饒洞 Yau-tong or Djiau-tong; in former times a trading port at the southern arm of the Brantas, the same river of which the northern arm flows past Surabaya, near the present Bangil in the residency Pasuruan.

([7]) The Chinese text has 黃牛 yellow oxen, which means cows or oxen, not buffaloes.

([8]) 猪蠻 Tu-ban, according to the Amoy pronunciation; the same which is elsewhere written 杜板.

([9]) 那督.

Behind Yortan are the mountains Kim-hô (1), which are covered with bamboo forests and where the melati (2) grows without cultivation. The inhabitants all go naked and only wear a piece of paper to cover the lower part of their body; they plant beans for food and the able-bodied amongst them are good hunters, chasing bucks, deer, apes and monkeys, which they eat after slightly roasting them; when thirsty they drink the blood, to which they take wine made from a tree. They never come down from their mountains.

On the next page of the same work we find the following geographical indications:

The White Island (3) is a name for the rivermouth of Yortan.

Bangil (4) is situated more than 10 *li* (3 miles) beyond Yortan.

On the trade.

Grissé is subject to Java, but rules over Yortan, Surabaya and other countries. Amongst the different nations which bring their goods to Ha-kang (Bantam), this country is always found. When our vessels arrive in these parts, the different dependent places all come to Yortan to trade with the Chinese and though it is an out of the way place, it still is very prosperous. Formerly the transactions were made on board the ships, but lately the number of traders having increased, they have gradually made shops on shore.

Looking back for a moment on the different accounts of Java, which the Ming dynasty has transmitted us, we see in the first place that in the beginning of the 15th century the Chinese envoys who visited this island, only went to the eastern part and there found three trading ports: Tuban on the northern coast, Ts'e-ts'un, a Chinese settlement at or near Grissé, and Surabaya. At all these places Chinese were established and traded. The capital of the country was at Modjopait and was reached by going up the Surabaya-river as far as Changko (Changkir) and further overland.

---

(1) 金後山; probably not a transcription of the native name, but rather a Chinese denomination, which would mean "the golden mountains of the interior". These mountains must be those called Tengger, of which the inhabitants differ from the other Javanese even now, and have for instance resisted the introduction of the Islam amongst them.

(2) 茉莉花.

(3) 白嶼, the island formed by the river of Yortan near its mouth, Yortan being situated further inland.

(4) 望加黎 Bang-ka-li.

Afterwards, as we see from the Tung Hsi Yang K'au, it seems that Tuban has been left by the Chinese on account of insecurity or, as they say, because there were many robbers. Ts'e-ts'un, the Chinese name of Grissé, is changed into Sin-ts'un, the New Village, but it seems that the place became of more difficult access and Chinese ships were obliged to pass it. Surabaya is just mentioned, but was not of any importance either and all the trade went to a new place called Yortan, situated in the present district Pasuruan and which has since disappeared again ([1]). Modjopait has vanished also, having been destroyed in the wars which accompanied the introduction of the Islam, and the eastern coast of the island is called Sukitan, which country had its capital at Grissé and was subject to the prince of Java (Demak). This must have been the situation about the arrival of the Europeans or not long afterwards.

The Chinese envoys of the beginning of the 15th century only visited the eastern part of Java, probably because the western side was not engaged in foreign trade and therefore had no relations with China; this seems not to have lasted long however, the Tung Hsi Yang K'au speaks of Ha-kang ([2]) (Bantam) as a thriving place and towards the end of the dynasty Pekalongan is mentioned also. The name Bantam is not found, the country in which Ha-kang was situated being called Sunda.

No description of this part of the country is given, but the Tung Hsi Yang K'au has the following account of the way in which trade was carried on there.

Trade at Ha-kang in Java.
Tung Hsi yang K'au (1618). Book III.

When a Chinese ship arrives here, a chief comes on board to take informations. The captain gives him a basket with oranges and two small umbrellas. The chief writes at once to inform the king and on entering the river, fruits and pieces of silk are sent as presents to this prince. The king has four Chinese and two native writers to keep his books, and Chinese who know the foreign language act as interpreters, one man for every ship. For trading purposes the king has assigned two places outside the town, where the shops are made; in the morning everybody goes to the market-place to trade and at noon all is stopped. The king levies daily market-duties.

The redhaired barbarians (Dutch or English) have come to Hakang

---

([1]) The site of Yortan has been a subject of much discussion, some have sought it near Grissé, whilst others say that it must have been the present Bangil; the details given in our translation show that it was situated about three miles to the north of the latter place, on the southern branch of the Surabaya-river.

([2]) 下港, the Lower River or Port, is a Chinese and not the native name.

and have established a magazine on the eastern side of the great river; the Franks (Portuguese) have done the same on the western side and these foreigners arrive every year. In trading they use silver money, but the natives use leaden coins; 1000 of these form a string (1) and ten strings make a bundle (2); one bundle of leaden coins is said to be equivalent to one string of silver money.

Ha-kang is a centre of general intercourse; our ships arrive there before the merchants of other countries and then the goods are sold for silver or leaden money; when afterwards the goods from other countries arrive, these are bought with the money received before. This is done because the Chinese ships go there at different times of the year and so have to wait for the merchants of other countries.

Of the different countries to the east of Java very little mention is made and it would seem that the Chinese were not in the habit of extending their trading expeditions so far. The little we have found is given below.

Tiong-ka-lo.

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

Tiong-ka-lo (3) borders on Java; it has high mountains covered with verdure and in one of these there is a cavern, with three entrances in front and at the back, which can contain as many as 20.000 men.

The products of agriculture are about the same as in Java. The weather is always warm and the manners and customs are pure.

Men and women have their hair in a knot; they wear a long dress of cotton and a striped sarong.

They have no chiefs, but obey those who are old and virtuous. They boil salt out of seawater and make wine out of fermented glutinous rice.

Articles of export are antelopes, parrots, cotton, cocoanuts and cotton-gauze. Articles of import are silver and flowered silk.

---

(1) 貫.

(2) 包.

(3) 重迦羅. Our transcription is given after the Amoy pronunciation, but as the last character is generally used for the sound *ra*, it should probably be Tiong-ka-ra; the Mandarin pronunciation of the time was Chung-kia-lo. We think the island of Madura is meant, but we must acknowledge that the description affords little intrinsic evidence for our supposition.

Across the sea, at a distance of several days journey, are the countries called Sun-to-lo (or Sun-da-ra), Pi-pa-tho (or Pi-pa-da), Tan-tiong (Tandjong?), Oan-kiau and Bali (1). The inhabitants of all these islands do not cultivate the land, but only live from rapine, therefore merchant-ships seldom go there.

Bali.

The following account is applied by Chinese geographers to the island of Bali and we have no reason to disagree with them; it is found in the

Old History of the T'ang dynasty (618—906). Book 197.

The country of Dva-pa-tan (2) is situated to the south of Cambodja, at a distance of two months, going by sea. It lies at the east of Kaling (Java) (3) and the west of Mi-li-kü (4), on its north it has the sea.

Its customs are about the same as those in Kaling. Rice ripens once a month. They have letters which they write on patra-leaves (5).

When one of them dies, they fill his mouth with gold, put golden bracelets on his legs and arms, and, after having added camphor-oil, camphor baros and other kinds of perfumery, they pile up firewood and burn the corpse.

In the year 647 their king sent envoys to bring as tribute cotton cloth, elephant tusks and white sandal. The Emperor gave them an imperial letter and rewarded them with different presents.

On page 19 we have seen that, in 992, Bali was called by the Javanese the Country of the Brahmans. After this we read nothing more about them, which can only be explained by assuming that they had little or no intercourse with Java, perhaps being on bad terms from religious or political motives, and so did not come across the Chinese, who were in the habit of visiting this latter country.

---

(1) 孫陀羅. 琵琶拖. 丹重. 圓喬. 彭里. I am quite unable to identify these countries, except perhaps the last; it is true that the character 彭 is generally pronounced *p'ang* or *p'êng*, but at Amoy it is sometimes *p'a*ⁿ or *p'e*ⁿ and by the author of this account, as well as by others, it is used simply for *pa* in Pahang 彭坑, a place on the eastern coast of Malacca. Later Chinese geographers also say that this name designates Bali.

(2) 墮婆登.

(3) 訶陵.

(4) 迷黎車.

(5) 貝多葉. Pa-ta stands for the Sanscrit patra, leaves. It are the leaves of the Borassus flabelliformis or Lontarus domestica.

It would seem however that their isolation was not quite complete and that the island was visited by Chinese envoys in the beginning of the 15th century, when China kept up an official intercourse with foreign countries with remarkable energy. In the History of the Ming dynasty, Book 324, we find the following notice about two places, which we are inclined to think were in the island of Bali.

Tich-li (1) lies near Java. In the year 1405 the Emperor sent there an envoy, who came back with a messenger from the king, bringing tribute. This country adheres to the doctrines of Buddha, its customs are pure, there are few litigations and its products are not many.

Dji-la-ha-ti (2) is situated near Java. In the year 1405 the Emperor sent there an envoy, who brought back an envoy from its king with tribute. The country is small and the people are acquainted with agriculture. There are no robbers and they believe also in the tenets of Buddha. Its only productions are sapanwood and pepper.

We feel inclined to apply these two passages to places on the island of Bali, in the first place on account of the special mention made of Buddhism; it is true it was rather Bramanism which prevailed in the island, but the Chinese often confound these two and it seems there was at the time more religious spirit in Bali than in the other islands. This feature, and also the purity of manners, are often mentioned of Bali by later geographers.

It must however be acknowledged that it remains very uncertain whether the above accounts really speak of Madura and Bali.

SUMATRA.

Of this island the ancient Chinese have only known the northern and the eastern coast, on each of which they found an emporium for their trade, which gave its name to the whole country; though these names have changed in the course of time, they all apply on the northern coast to the present Acheen and on the eastern side to Palembang, or if not exactly to these places, at least to their immediate neighbourhood. For a long time the Chinese, as other early travelers, were not aware that these two places were situated on the same island, they speak of them as quite separate countries and we will, accordingly, treat them in the same way.

---

(1) 碟里 Tieh-li or Tih-li (Deli ?).

(2) 日羅夏治, also Jih-ra-ha-chi.

EASTERN COAST of SUMATRA.

Kan-da-li.

History of the Liang dynasty (502—556). Book 54.

The country of Kandali (1) is situated on an island in the southern sea; its customs and manners are about the same as those of Cambodja and Siam. It produces flowered cloth, cotton (2) and areca-nuts, these last being of excellent quality and better than those of any other country.

In the reign of the emperor Hsiau-wu of the Sung dynasty (454—464), the king of this country, Sa-pa-la-na-lin-da (3), sent a high official of the name Ta-ru-da (4), to present valuable articles of gold and silver.

In the year 502 the king Gu-dha-su-po-da-la (5) dreamt on the 8th day of the 4th month that he saw a Buddhist priest who said to him: "China has now a holy ruler and after ten years more the law of Buddha "will greatly increase; if you send messengers to carry tribute and show "your reverence, your country will be prosperous and happy, and the foreign "merchants will visit it in numbers increased a hundred fold. If you do not "believe what I say, your country will not enjoy peace." The king, at first, could not believe this, but some time afterwards he again saw the priest in a dream, saying to him: "As you do not believe me, I must bring you "there and make you see the Emperor." He then went to China in his dream and had an audience from the emperor. When he awoke he was greatly astonished, and as he was a skilful painter, he made a picture of the emperor's face as he had seen it in his dream, adorning it with various colours. He then sent an envoy, accompanied by a painter, to carry a

---

(1) 干陁利, may also be read Kandari or Kandori. We cannot identify this name, which soon disappears again, but the Chinese, who may know these things by uninterrupted tradition, all agree in saying that this is the Palembang of modern times. In Valentijn's "Oud en Nieuw Oost-Indien" it is said that Sumatra was formerly called Andalus.

(2) 吉貝 ki-pa, sometimes, perhaps erroneously, written 古貝 ku-pa, is the transcription of the native word for cotton, which is now in Malay *kapas* or *kapeh*. At that time the Chinese themselves had no cotton yet.

(3) 釋婆羅那憐陁.

(4) 竺留陁.

(5) 瞿曇脩跋陁羅.

letter to the emperor and present precious stones and other things. When the envoys had arrived, they made a picture of the emperor which they took home to their country and, comparing it with the original drawing, it was found to be exactly the same. The king now mounted this picture on a precious frame and honoured it more and more every day (1).

Some time afterwards the king died and his son Pi-ya-pa-mo (2) came to the throne. In 519 he sent a high official, called Pi-yen-pa-mo (3), to present a letter of the following contents: "To the ever victorious emperor, who is "world-honoured as the different Buddha's, ever happy and quiet; who pos-"sesses the six supernatural talents and the three stages of wisdom, who is "the most exalted on earth and is as Tathâgata himself. He takes care of "the true light (Bôdhi) and of the relics of Buddha's body, making pagodas "and images all over his country, so that it looks imposing as the mountain "Sumêru. His cities and villages are covered with houses; the dwellings of "his functionaries in towns and suburbs are as the palaces in Indra's heaven. "Numerous are his soldiers and able to subdue all his enemies; his country "is quiet and happy, exempt from all disasters. His people are harmonious "and good, they have been renovated by the true law and the happiness "resulting from this is pervading everywhere; just as a mountain covered "with snow, of which the water flows down on all sides: fresh and clear "all the rivulets are filled with it, they meander in every direction, but "dutifully bring it to the sea, all living creatures meanwhile enjoying it; "of all countries in the world China certainly must be named first.

---

(1) About this story we find the following sensible observations in the Wen Hsien T'ung-k'au of the celebrated Ma Tuan-lin, published in 1319.

"The Emperor Wu of the Liang dynasty was a great admirer of Buddhism; this was "known in and out of China and when, in his time, envoys from Kandali came to bring "tribute, crafty ministers and priests introduced them with this story, in order to flatter him; "it is not that the thing is really true.

"The barbarians of the islands only brought tribute, because they sought the advantages "of trade and the imperial presents, but they did not come because they really had a senti-"ment of their duty, and if they were told to say something to please the Emperor, they would "certainly do so. Moreover this king was himself a follower of Buddha, who therefore was "glad to see his religion established in China, and perhaps he has conceived this idea himself "in order to meet the wishes of the emperor."

(2) 毗 邪 跋 摩.

(3) 毗 員 跋 摩.

"The Son of Heaven at Yang-chou ([1]) in the great Liang country "overshadows the earth with his benevolence, and the influence of his virtue "is like that of Heaven; though he is a man he may be said to be a God, who "has come down to protect the world, accumulating merit and virtue and "saving the world with great compassion. He is my high master, his "dignity is perfect and therefore I revere and honor him with the utmost "sincerity.

"At the feet of the Son of Heaven I prostern myself and ask after "his welfare; I present respectfully golden fu-yung ([2]) flowers, different per- "fumes, medicines and other things, hoping you may deign to accept "them."

In the year 520 the same king sent again an envoy to present as tribute products of his country.

It is probable that the Chinese have given the above account from what was told them by the natives, but did not themselves visit the country at this early date. Even its importance for trade seems to have diminished or faded altogether, for during the following centuries, after the Chinese traded in Java a long time already, the eastern coast of Sumatra is not mentioned by them and it is only towards the end of the 10th century that we find it again, but under a new name.

San-bo-tsai.

History of the Sung dynasty (960—1279). Book 489.

The kingdom of San-bo-tsai ([3]) is one of the southern barbarians; it is situated between Cambodja and Java and rules over fifteen different countries.

([1]) 揚州, at that time the capital of China.

([2]) 金芙蓉, golden mallows (Hibiscus mutabilis). I do not know whether it were these flowers imitated in gold, or a peculiar species of this ornamental plant, which has always been much valued in China.

([3]) 三佛齊. Arab travelers of the 9th century speak of the island Sarbaza, which was subject to the king of Zabedj = Ya-ba-di or Java. Sar-ba-za and San-bo-tsai of course represent the same name, both perhaps with a not quite correct transcription. Vide "Relation des voyages faits par les Arabes et les Persans dans l'Inde et à la Chine dans le IX siècle, traduite par Reinaud. Paris. 1845." p. 93.

Its products are rattan, red kino (1), lignum aloes, areca- and cocoanuts. They use no copper cash, but their custom is to trade in all kind of things with gold and silver. During the whole year the weather is mostly hot and seldom cold, in winter they have no frost or snow. The people rub their bodies with fragant oil. The country does not produce barley, but they have rice and green and yellow peas. Their poultry, geese and ducks are about the same as in China.

They make wine from flowers, cocoanuts, penang or honey, which are all intoxicating, though they use no leaven or yeast.

For their music they have a small guitar and small drums; slaves from Pulu Condore (2) make music for them by trampling on the ground and singing.

They write with Sanscrit-characters and the king uses his ring as a seal; they know also Chinese characters and when presenting letters with tribute they make use of them (3).

They have made a fortified city with a wall of piled bricks, several tens of *li* (4) in circumference, and they use palm leaves for covering their houses. The people live scattered outside the town and do not pay any taxes. When they have a war, they at once select a chief to lead them and everybody provides his own arms and provisions. With a favourable wind the distance from this country to Canton is twenty days.

The king is styled Chan-pi (5) and in his country there are many people whose name begin with Pu (litt. whose family name is Pu).

---

(1) 紫礦, the Buddhist name for the red kino, made from the sap of the Butea frondosa in India. Wells Williams. Syllabic dictionary p. 463.

(2) 崑崙奴. *Slaves from Condore* seems to have been a general name for slaves, which the Malays probably got from this island and from the other islands in the south of the Chinese sea; the dance here described is practised still now by the natives of the Natuna and Tambilan-islands.

(3) It is not probable that the natives knew Chinese, but we may infer from this statement that there were already Chinese established in the country, who wrote for the king the letters accompanying his tribute.

(4) 里. Ten *li* is about three miles.

(5) 詹卑. Our author probably makes a mistake here. We shall see by and by that San-bo-tsai was for a long time the principal port on this side of the island, but that probably Palembang and Djambi existed long before San-bo-tsai was destroyed; we think that the author has heard the name of Radja Djambi, i. e. the king of Djambi, and that he has mistaken the name of the country for the name of the king.

Towards the end of the T'ang dynasty, in the year 905, they sent tribute, and the envoy, who was chief of their capital, got from the Emperor the title of the General Who Pacifies the Distant Countries.

In the 9th month of the year 960 Si-ri-hu-ta-hia-li-t'an ([1]) sent an envoy to bring tribute, which he repeated in the summer of the next year. In the winter of the same year tribute was offered by a king of the name Si-ri-wu-ya ([2]).

In the spring of the year 962 the king Si-ri-wu-ya sent an embassy of three envoys to bring tribute. They got back tails of the Yak (Bos grunniens or poëphagus), white porcelain, silver utensils, silk thread and two sets of saddle and bridle.

In the year 971 one of the former envoys was sent to present crystals and lamp-oil; in the next year he came again and in 974 they brought as tribute ivory, olibanum, rosewater, dates and flat peaches, white sugar, crystal finger-rings, glass bottles and coral-trees. The next year new envoys came, who were presented with caps and girdles.

In the year 980 their king Ha-ch'i (Hadji or Adji) ([3]) sent an envoy and in the same year it was reported from Ch'au-chou, that a foreign merchant from San-bo-tsai had arrived in that port with a cargo of perfumes, medicines, drugs, rhinoceros-horns and ivory; as the wind had been adverse he had been sixty days coming to Ch'au-chou. His perfumes and drugs were all carried to Canton ([4]).

In the year 983 their king Ha-chi ([5]) sent an envoy who brought a tribute of crystal, cotton cloth ([6]), rhinoceros-horns, perfumes and drugs.

In the year 985 the master of a ship came and presented products of his country.

In 988 an envoy arrived for the purpose of bringing tribute and in

---

([1]) 悉利胡大霞里檀.

([2]) 室利烏耶.

([3]) 夏池.

([4]) That the arrival of a foreign ship was specially reported to the Emperor, does not necessarily show that it was a rare occurrence, but it was probably done because Ch'au-chou (Swatow) was not open to foreign trade. It seems that this ship put into Ch'au-chou by stress of weather and it was next sent to Canton, where it should have gone at first.

([5]) 遐至, the same name as under 3, but written with other characters.

([6]) 佛綿布, we are unable to say what kind of cotton cloth is meant here.

the winter of 992 information was received from Canton that this envoy, who had left the capital two years ago, had heard in the south that his country was invaded by Java and had therefore remained a year. In the spring of 992 he had gone to Champa with his ship, but hearing no good news there, he came back to ask for an imperial decree in order that his country might follow his lead.

In the year 1003 the king Sê-li-chu-la-wu-ni-fu-ma-tiau-hwa (1) sent two envoys to bring tribute; they told that in their country a Buddhist temple had been erected in order to pray for the long life of the emperor and that they wanted a name and bells for it, by which the emperor would show that he appreciated their good intentions. An edict was issued by which the temple got the name of Ch'êng-t'ien-wan-shou (2) and bells were cast to be given to them. Moreover one of the envoys got the title of the General who is attracted by Virtue and the other that of the General who cherishes Civilizing Influence (3).

In the year 1008 the king Sê-ri-ma-la-p'i (4) sent three envoys to present tribute; they were permitted to go to the T'ai-shan (5) and to be with the emperor in the audience-hall. Ultimately they were sent back with very liberal presents.

In 1017 the king Ha-ch'i-su-wu-ch'a-p'u-mi (6) sent envoys with a letter in golden characters and tribute in the shape of pearls, ivory, Sanscrit books folded between boards (7) and slaves; by an imperial edict they were permitted to see the emperor and to visit some of the imperial buildings. When they went back an edict was issued addressed to their king, accompanied by various presents, calculated to please them.

In 1028, the 8th month, the king Si-li-tieh-hwa (8) sent envoys to

---

(1) 思離朱囉無尼佛麻調華.

(2) 承天萬壽.

(3) 歸德將軍 and 懷化將軍.

(4) 思離麻囉皮.

(5) 泰山, one of the sacred mountains in China, province of Shan-tung.

(6) 霞遲蘇勿吒蒲迷.

(7) 梵夾經; our translation is subject to doubt.

(8) 室離疊華; perhaps Sri Dewa.

carry tribute. The custom was that envoys from distant countries, who brought tribute, got a girdle adorned with gold and silver, but this time girdles entirely of gold were given to them.

In 1067 an envoy who was one of their high chiefs, called Ti-hwa-ka-la (1), arrived in China; the title of Great General who supports Obedience and cherishes Renovation (2) was given to him and he was favoured with an imperial edict of the following contents: "Our reputation and Our teachings "overshadow all countries, whether far or near, and if their people are only "loyal and dutiful, We always give them Chinese titles, favouring them with "fine names in order to distinguish their countries. You have gladly obeyed "Our high influence and come across the sea to bring valuable articles as "tribute; We praise you for this and have raised your rank in order to give "an encouragement to loyalty and dutifulness."

During the period Yüan-fung (1078—1085) envoys came from this country, again bringing silver, pearls, camphor-oil, olibanum and other products of the country. The letter they brought was first forwarded to the court from Canton, where they waited until they were escorted to the capital. The Emperor remembered that they had come very far, he gave them liberal presents and then allowed them to return. The next year he gave them 64000 strings of cash, 15000 taels of silver and favoured the two envoys who had come with honorary titles. One of these envoys asked permission to buy golden girdles, various things made of silver, purple dresses for Buddhist monks and official tablets (3), all which was given him according to his desire.

In the year 1080 a foreigner from the south arrived at Canton; he said that he had the direction of the affairs in his country, and the daughter of the king sent a letter in Chinese character to the superintendent of trade, together with camphor baros and cotton-cloth. The superintendent dared not receive this and he reported it to the throne, whereupon he was ordered to pay the estimated value of the goods; the said functionary then bought silks for the amount and gave these to them.

In 1082 three envoys from this country came to have an audience from the Emperor and brought golden lotus-flowers containing pearls, camphor

(1) 地華伽羅, Dewa Kala?

(2) 保順慕化大將軍.

(3) 師牒; the meaning of these words is doubtful.

baros and *sa-tien* ([1]); they all received honorary titles according to their rank. The third envoy died in China after he had left the capital and the government gave a present of fifty pieces of silk for his burial.

In 1083 three other envoys came, who all received honorary titles according to their rank.

In the period Shau-shêng (1094—1097) they made their appearance once again.

In the year 1156 the king Si-li-ma-ha-la-sha ([2]) sent envoys to bring tribute. The Emperor said: "When distant people feel themselves attracted "by our civilising influence, their discernment must be praised. It is there- "fore that I rejoice in it, but not because I want to benefit by the products "of their country." On this occasion the king had also sent pearls to be presented to one of the ministers, who had however died in the meantime; the Emperor gave orders to receive them and to pay in return the estimated value.

In the year 1178 they sent again envoys to bring as tribute products of the country; on this occasion the emperor issued an edict ordering that they should not come to court any more, but make an establishment at Ch'üan-chou in the province of Fukien.

The above account does not teach us much about the country it treats of, but still we have thought it advisable to translate it in extenso, as it contains much information on the intercourse which was carried on between China and the countries of these parts during the time. What we said above on p. 4 about the tribute of which the Chinese always speak, is fully carried out by the details given here. The ceremony of bringing tribute to the Emperor was only a pretext to gain facilities for the trade and the princes of the Eastern Coast of Sumatra largely availed themselves of it, for this tribute was brought by them many times more than is recorded in the account translated by us, where only those instances are mentioned, on which the historian had something remarkable to tell, but in the biographies of the different emperors we meet also with a careful record of other visits, which have not found a place here. It appears also that at last the Chinese began to find these compliments rather expensive, and relegated their foreign friends to Ch'üan-chou, to trade there in the ordinary way.

In transcribing the names of the different kings, the old Mandarin pronuncia-

---

(1) 撒殿; we have been unable to find out the meaning of these words.

(2) 悉利麻霞羅蛇, Sri Maharadja; the text has 陀 instead of 蛇, but this is probably a misprint, which we correct without hesitation.

tion has been followed, because these names were written down at court and not carried to China by merchants from southern China; we are however but very insufficiently acquainted with the pronunciation of that period and so our transcription may often not be quite correct. This is perhaps one of the causes why many of these names look so strange and cannot be brought back to their original native sound. For the same reason we have omitted the names of the different envoys, which are all given in the Chinese text; as they could not be identified, they were of no use and would only have bewildered the reader.

The house of Sung was driven from the throne of China by the Mongols who reigned under the name of Yüan, but it seems that these did not occupy themselves any more with the southern countries, after their unsuccessful expedition against Java; the history of this dynasty says nothing of the other islands and it was only after its expulsion from China that the former official intercourse was resumed again.

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 324.

San-bo-tsai (1), formerly called Kandali, for the first time sent envoys with tribute in the reign of the emperor Hsiau-wu of the former Sung dynasty (454—464); during the reign of the emperor Wu of the Liang dynasty (502—549) they came repeatedly and in the time of the second Sung (960—1279) they brought tribute without interruption.

In the year 1370 the emperor sent an envoy to command the presence of this country, and in the next year the king, who was called Maharadja Prabu (2), sent envoys with a letter written on a golden leaf and bringing a tribute of black bears, cassowaries, peacocks, parrots of various colours, different kinds of perfumes, *pi*-cloth (3), blankets of woollen cloth (4) and many other articles. The Emperor ordered to give them a copy of the imperial calendar and pieces of silk according to their rank. At the same time the Board of Revenue reported that a vessel with merchandise, belonging to them, had arrived at Ch'üan-chou and wanted to make it pay duties, but the Emperor gave orders not to let it pay (5).

---

(1) 三 佛 齊, see above p. 62.

(2) 馬 哈 剌 札 八 剌 卜, Ma-ha-la-cha-pa-la-pu.

(3) 苾 布?

(4) 兜 羅 被, to-lo blankets; the same word, with the first character changed into 哆, is now used for Spanish stripes.

(5) We have here a direct proof that the envoys who brought tribute, were at the same time engaged in trade.

In the year 1373 the king Tan-ma-sa-na-ho ([1]) sent envoys to bring tribute, with a separate letter of congratulation for the next new-year.

At that time there were three kings in this country.

In 1374 the king Ma-na-ha-pau-lin-pang ([2]) sent envoys to bring tribute, which was repeated in the first month of the next year.

In the 9th month of the year 1375 a king called Sêng-ka-liet-yü-lan ([3]) sent envoys to present tribute; these envoys came to court following an imperial envoy who returned from a mission to another country.

In the year 1376 the king Tan-ma-sa-na-ho died and his son Ma-la-cha Wu-li ([4]) succeeded him; the next year the latter sent a tribute of rhinoceros-horns, cassowaries, white monkeys, black and green parrots, tortoise-shell, cloves, camphor baros and other articles. The envoys said that the son dared not ascend the throne on his own authority, and therefore asked the permission of the Imperial court. The Emperor praised his sense of duty and ordered envoys to bring him a seal and a commission as king of San-bo-tsai.

At that time however San-bo-tsai had already been conquered by Java, and the king of this country, hearing that the Emperor had appointed a king over San-bo-tsai, became very angry and sent men who waylaid and killed the imperial envoys. The Emperor did not think it right to punish him on this account.

After this occurrence San-bo-tsai became gradually poorer and no tribute was brought from this country any more.

In 1397 the officers of the Board of Rites memorialized the emperor, saying that the different barbarians had not brought tribute since long.

The Emperor replied as follows: "In the beginning of my reign the "different barbarians continually sent envoys with tribute; amongst these "were Annam, Champa, Cambodja, Siam, Java, Liukiu, San-bo-tsai, Bruni "(northern coast of Borneo), Pahang (on the Malay peninsula), Sumatra (the "northern coast of the island) and many other countries; but lately San-bo-tsai "has availed itself of the rebellion of Hu Wei-yung and by deceitful repre-

---

([1]) 怛麻沙那阿.

([2]) 馬那哈寶林邦, the three last syllables remind us forcibly of Palembang, and would seem to strengthen our supposition (v. p. 76) that, whilst San-bo-tsai was the chief place on the coast, Palembang and Djambi existed already as more or less independent states.

([3]) 僧伽烈宇蘭.

([4]) 麻那者巫里, probably Maharadja Wuli.

"sentations enticed our envoys to their country, and the king of Java, having "heard of this, sent men to point out to them that they were misled and "sent them back with great politeness ([1]). Since that time the commercial "intercourse has been stopped.

"The different countries are not of the same mind; Annam, Champa, "Cambodja, Siam and Liukiu appear at court and bring tribute as before "and moreover Liukiu has sent young men to study here. Whenever the "barbarian countries send envoys, they are always treated with politeness "and I am not at all indifferent towards them; but at present I do not "know their mind.

"If we send messengers to Java now, it is to be feared that San-bo-"tsai will stop them on their way. I understand that this San-bo-tsai is "originally a country belonging to Java.

"You now may take my views and communicate them to Siam, with "orders to bring them to the knowledge of Java."

On this the ministers of the Board sent a letter saying: "As long as "heaven and earth have been, the difference between ruler and subject, be-"tween high and low, has existed. The countries on all sides of China are "united in one by our government, and formerly the different barbarians "from over the sea came regularly to enjoy its influence; but now San-bo-"tsai has got bad intentions, it has deceived our trusty envoys and made "itself guilty of treachery. Our holy Emperor treats all the barbarians with "the same benevolence and justice, how dare they then be ungrateful for "these high favours and forget the duties of a subject towards his prince? "If the wrath of the Emperor is aroused, he may send an army of a hun-"dred thousand men to carry into execution the punishment of Heaven, as "easily as turning his hand; why do not the barbarians recollect this? Our "holy Emperor has said that Annam, Champa, Cambodja, Siam and Liukiu "observe their duties as subjects, but Sam-bo-tsai alone turns itself against his "holy instructions; though it is smaller than those countries, it ventures to "be obstinate and so will cause its own ruin.

"As you, Siam, reverently observe the duties of a subject, so that "the government ordained by Heaven has great regard for you, it has been "entrusted to you to inform Java that it must speak to San-bo-tsai about "its duties, and if this latter country changes its evil ways, it will be recei-"ved kindly as before."

([1]) The imperial statement of the case is not quite correct; perhaps the emperor's pride could not openly avow that his envoys had been killed.

At that time Java had completely conquered San-bo-tsai and changed its name to Ku-kang ([1]). When San-bo-tsai went down, the whole country was disturbed and the Javanese could not keep all the land; for this reason the Chinese, who were established there, stood up for themselves, and a man from Nan-hai (Namhoi) in Canton, called Liang Tau-ming ([2]), who had lived there a long time and roamed over the sea, followed by several thousand men from Fukien and Canton, was taken by them as their chief. He reigned as master of a part of the country and his son, who once met an imperial envoy sent on a mission out of China, was taken by the latter to the court.

In the year 1405 the Emperor sent a messenger, who was from the same town as Liang Tau-ming, with an order summoning him to court. Tau-ming and his confederate Chêng Po-k'o ([3]) followed this envoy and brought as tribute products of the country. They returned bestowed with many presents.

In 1406 the (Chinese) chief of Ku-kang, called Ch'ên Tsu-i ([4]), sent his son, whilst Tau-ming sent his nephew, to go to court together. Tsu-i was also a man from Canton, and though he sent tribute to court, he carried on piracy at the same time, and the envoys from other countries, who brought tribute to China, suffered much at his hands.

In 1407, when the imperial envoy Chêng Ho came back from the west, he sent a messenger to call him; Tsu-i feigned obedience but secretly made plans to rob him too. Another Chinese, of the name Shih Chin-ch'ing ([5]), informed Chêng Ho of this, and when Tsu-i came to attack him, he was made a prisoner, brought to the capital and executed there. At the same time Chin-ch'ing sent his son-in-law to bring tribute, on which the Emperor gave an order to institute the office of Pacificator of Ku-kang ([6]) and appointed Chin-ch'ing to it; a seal, a hat and a girdle were given to him by

---

([1]) 舊港 Ku-kang, the old river, is the Chinese name for Palembang up to the present day.

([2]) 梁道明.

([3]) 鄭伯可.

([4]) 陳祖義. We see here that there was a Chinese chief at Kukang and another at Sanbotsai, therefore these two were different places, which question we will discuss at the end of this account.

([5]) 施進卿.

([6]) 舊港宜慰司. Compare p. 44. note 2.

imperial command and since that time tribute was brought repeatedly. Though Chin-ch'ing had received a commission from the Emperor, he was at the same time subject to Java; his territory was not large and could not be compared to the old San-bo-tsai.

In 1424 the son of Chin-ch'ing, called Shih Chi-sun (1), reported that his father had died and asked permission to succeed him, which was granted. In 1425 he sent envoys to bring tribute, who stated that the old seal had been destroyed by fire, on which the Emperor ordered to give him a new one. After this their tribute gradually became more rare.

Towards the end of the period Chia-ching (1522—1566), the famous Cantonese robber Chang Lien (2) made a disturbance and after some time the military officers reported that they had captured him; in the year 1577 traders who came to Ku-kang saw that this man had there a large commercial establishment (litt. a row of shops) and was chief of the native ships; a large number of Chinese from Fukien were attached to him and he was like a superintendent of trade in China.

This country is a place of much importance for the trade of the barbarians; it is situated at the west of Java, from where with a fair wind the passage takes about eight days. The country is divided into fifteen districts, the soil is fertile and fit for agriculture, and there is a saying: "If you plant rice one year, you have gold for three", meaning that the harvest is abundant and may be sold for much money.

The rich people are much given to sensuality.

The inhabitants of this country are skilled in fighting on the water and therefore their neighbours fear them.

The country is rich in water; only the chiefs live on the land, whilst the common people dwell on the river; for this purpose they build their houses on rafts, which are fastened to poles in such a way that, when the tide rises, the rafts are lifted up without being flooded. When they want to remove to another place, they have only to pull up the poles, which does not cost much money or labour.

The lower classes call their superiors by the title of Chan-pi (3), which

---

(1) 施濟孫.

(2) 張嗹.

(3) 詹卑. See note 5 on page 63. The explanation of Chan-pi in this article, is probably a repetition of the error we pointed out there.

means the same as sovereign of the country. Afterwards the place where their first chief lived, was called Chan-pi (Djambi) also.

The country has changed its old capital for Kukang (Palembang); formerly it was a rich country, but since the conquest by Java it has gradually become poorer and few trading vessels go there. Its customs and products have been described in the history of the Sung dynasty.

In the beginning of the 15th century the Eastern Coast of Sumatra was also visited by the famous imperial envoy Chêng Ho (s. above p. 41), and one of his followers (s. above p. 45) has given us the following account of the country, which has evidently been used also by the authors of the history of the Ming dynasty.

Ying-yai Shêng-lan (1416).

Ku-kang is the same country which was formerley called San-bo-tsai; it is also called Palembang (1) and is under the supremacy of Java. It borders on Java at the east and on Malacca at the west, in the south are large mountains and in the north it extends to the sea. From whatever place ships come, they enter the Strait of Banka (2) at the Fresh-water river (3) and near a place with many pagodas built of bricks, after which the merchants go up the river in smaller craft, and so arrive at the capital.

A large number of the inhabitants are people from Canton, Chang-chou and Ch'üan-chou (4), who have run away and established themselves here. The people of this country are very rich, the soil being most fertile, and there is a proverb saying: "when one sows for one year, he can recolt for three", which is not at all exaggerated.

The country is not large. The people exercise themselves much in fighting on the water and as there is more water than land, only the houses of the chiefs stand on shore, whilst the rest of the people build their houses on rafts, which are attached to piles, so that they rise with the water and cannot be flooded. When they want to go and live in another place, they pull up the piles and remove with their whole house, which is very convenient.

---

(1) 舊港即古名三佛齊國是也浡淋邦屬爪哇所轄.

(2) 彭家門.

(3) 淡港, T'an-kang, must have been the Chinese name for the Palembang-river.

(4) 廣東漳泉州, the two latter places in the province of Fukien.

The river has two flood-tides every day,

The manners and customs, the marriage and burial ceremonies, as well as the language, are all about the same as in Java.

Formerly, in the period Hung-wu (1368—1398), a Cantonese called Ch'ên Tsu-i, along with some others, ran away with his whole family to this place, where he set up as a chief, and being of a very bad disposition, he plundered all the merchant ships passing there. In 1407 the government envoy Chêng Ho arrived here with a fleet and another Cantonese, called Shih Chin-ch'ing, came to give information about the wicked intentions of Ch'en Tsu-i; the envoy thereupon took the latter alive and sent him to the capital, where he was punished by death. Shih Chin-ch'ing got a cap and a girdle and was allowed to go back as the chief of Ku-kang and to rule the country; when he died he had no son, so his daughter came in his place and rewards, punishments, destitutions and appointments were all made by her (1).

The products of the country are lignum aloës in different qualities, yellow wax, benzoë and other articles, all of them not found in China. Benzoë looks as if it were inlaid with silver; it has the appearance of dark glue, with white wax inside, the better sorts having much white and little black; when it is burned the smell is very strong and the natives, as well as the men from Soli (2), like it very much.

There is a bird from which the so-called crane-crests are taken; it is as large as a goose, with black feathers, a long neck and a pointed bill. Its skull is about an inch thick, outside red and inside like yellow wax; it has a very fine appearance and is called crane-crest (3); they use it for the handles and scabbards of their swords and for different other purposes.

---

(1) This does not quite agree with the account in the History of the Ming dynasty (v. above p. 72), but the contradiction is only apparent. Shih Chin-ch'ing was appointed chief of the Chinese at Palembang in 1407 and in the same year he sent his son-in-law to the capital of China, probably because he had no son, or at least not one of sufficient age. When Ma Hwan, the author of the Ying-yai Shêng-lan, visited Palembang, which was before 1416, he found Chin-ch'ing dead and succeeded by his daughter. This change was not made known to the Chinese court before 1424, when a son of Chin-ch'ing, who either was very young at the time of Ma Hwan's visit, or may have been adopted after that time, had taken his father's place and came to ask the imperial sanction.

(2) We have stated above that Soli was a country somewhere in India (v. pag. 40), and the men from Soli, meant here, probably were the Klings of the present day.

(3) 鶴頂. This bird is not a crane, but the buceros, characterised by a large beak, with an excrescence on the top of it, which is generally hollow, but solid with some species; even now it is much used in Canton, where brooches and other ornaments for the European market are cut out of it.

Here also is found the cassowary ([1]), which is as large as a crane; it has a round body and a thin neck, longer than that of the crane; its soft red crest is like a red cap and begins on both sides of the neck; the beak is sharp and the whole body is covered with hair as of a goat: sparse, long and of a greenish colour. It has long legs, with hard black claws, which are very sharp, so that it can rip open a man's belly untill the entrails come out and death follows. It likes to eat burning coals, whence its name. It is impossible to kill it with a stick.

In the mountains of this country a supernatural animal is found, called the divine stag ([2]). It looks like a large pig and is about three feet high; the forepart of the body is black, the hind part white and the hair is sleek, short and very fine. The mouth is like that of a pig, but not flat in front; the hoofs have three grooves and it only eats plants, not other animals.

The cattle, goats, pigs, dogs, fowls and ducks, gourds and fruit, are the same as in Java.

The people of this country are much given to gambling; they play pa-kui, chess, or fight cocks, in all cases staking money.

In trading they take Chinese copper coin and cotton cloth ([3]). They also send to China tribute of the products of their country.

On the trade of Palembang and Djambi in the 16th century we find the following notice in the

Tung Hsi Yang K'au (1618). Book III.

When a ship arrives at Ku-kang (Palembang), a present of fruit and silk is offered to the king, for which there is a fixed quantity.

When the men of Djambi bargain for goods, the price is agreed upon in gold, but they pay only with pepper; f. i. if something costs two taels

([1]) 火鷄 the fire-fowl; this name has been afterwards applied to the turkey, which is now designated by it. The cassowary is not found on Sumatra and the specimen our author saw, must have been brought from the Moluccos.

([2]) 神鹿, evidently the tapir, a native of eastern Sumatra.

([3]) The Hsing-ch'a Shêng-lan has the following passage:

"Articles of import are glass-pearls of various colours, green and white crockery, copper caldrons, "cotton-cloth and silk-gauze of different colours, coloured silks, large and small earthen jars, copper "coins, etc."

of gold, they pay a hundred picols of pepper, or thereabout. They like to buy outside women, and girls from other countries are often brought here and sold for pepper.

They use money made of lead.

San-bo-tsai was formerly known as a rich place, but since it was conquered by Java, the capital has been deserted and few traders go there now ([1]).

From the different extracts translated by us and treating of the Eastern Coast of Sumatra, we see that it was known to the Chinese of the 6th century as Kandali, which name has since been lost and is not found anywhere else.

In the 10th century the Chinese speak of it as San-bo-tsai, which is the Sarbaza of the Arabian travelers, who visited the country a hundred years before; the latter inform us that it was a dependency of Java in their time already, and it would seem that, in this as well as in other instances, these Javanese conquerors settled there and soon made themselves independent from their mother-country, for the Chinese speak of a new invasion about 990 and another conquest about 1377 (v. above p. 65, 36 and 69). With this last conquest the name of San-bo-tsai disappears, the new conquerors establishing their capital at Palembang.

We are not told at what particular place San-bo-tsai was situated, but only see on page 71 that it was apart from Palembang. It is probable however that is was on the same river, in the first place because it was the largest stream of the coast and therefore the best accessible place for foreign trade, and secondly on account of the Chinese name which was given to Palembang and its river after the conquest of 1377: they called it Ku-kang, the old river, to distinguish it from Djambi, where probably the princes of San-bo-tsai established their capital, after they had been driven away from the old one by the Javanese; this name "the old river", given by them to the river of Palembang, implies that they were familiar with it since long and that it had been visited by them during their previous trade, which we know had always been carried on at San-bo-tsai.

It is not to be supposed that Djambi and Palembang were new places altogether; they probably existed before and only rose to higher importance by these political changes. We see on p. 69 that previous to the conquest by Java there were three different kings in the country, and the names of Djambi and Palembang occur also before this event, coupled to the names of those kings (v. above p. 63 and 69). The explanation of the name Djambi, given in the history of the Ming dynasty on p. 72, does not seem reliable, but rather to have no other authority than the fancy of the writer.

([1]) This account is not very clear: Ku-kang is Palembang, but at once the author introduces "men of Djambi", without saying whether they traded with these at their own capital, or only at Palembang.

Indragiri.

This country, situated on the eastern coast of Sumatra, a little to the north of Djambi, is mentioned for the first time in the

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 325.

Indragiri [1] is a country under the control of Java; its circumference is very small and is does not contain more than a thousand families. As Johore was crafty and bad and as Indragiri was situated in its neighbourhood, it had always to suffer from it. Afterwards it sought a matrimonial alliance with Johore by large presents of silk and then it had a little more peace.

In this country they have fortifications of wood and at the side of their chief's residence stand a clock- and a drumtower. When the king goes out, he rides on an elephant.

The 10th month is the beginning of their year.

The manners and customs of the people are much like those in Java and the products of the country are the same as of Johore.

The people set great value on cleanliness; whatever the chief eats is all cut and cooked by himself.

The precepts against wine are strictly observed and there is a duty on it; people of rank never drink any and only vagabonds of the lower classes take it, and even these are scolded and ridiculed by their equals.

In marrying the husband goes to the house of the wife and afterwards belongs to her family, therefore they prefer getting girls to boys.

The bodies of the dead are burned.

The Chinese who went to trade there, found the people fair in their dealings, but since the country has been conquered by Johore, few merchants visit it any more.

Tung Hsi Yang K'au (1618). Book IV.

The natives of Indragiri [2] only trade with us at our ships, to which they come for the purpose. They are nearly the same as those of Johore, but their customs are better and their goods cheaper. Since this country

(1) 丁機宜, Ting-ki-gi; the transcription is very inaccurate, but this has often happened to Chinese geographers, when they met with an uncommonly long or hard name.

(2) 丁機宜.

has been invaded by Johore, it has no rest and the foreign traders are also in continual danger, for which reason mariners mostly turn their backs on it.

Before leaving the Eastern Coast of Sumatra, we will treat of the smaller islands which are near it and which, according to our plan, must find a place here.

Billiton or Blitung.

In the account of the Mongol expedition against Java in 1293 (v. supra p. 32) we have seen that this island was then called Kau-lan, Kô-lan or Kou-lan (1); the Chinese travelers of the beginning of the 15th century still know it by the same name, as is shown in the following account, taken from the

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436). The island Kau-lan (2).

Going from the Sacred Mountain in Champa, with a fair wind, one may arrive here in ten days. The island is high and covered with trees: rattan, bamboo, material for rudders, spars, masts, yards and sails are all to be found here.

When, in the time of the Yüan dynasty, the imperial generals Kau Hsing and Shih-pi went to attack Java with numerous soldiers and large ships, they were driven by a storm on this island and many of their ships were lost; therefore they landed and constructed a hundred vessels, after which they continued their expedition against Java, captured the chief of the country and brought him to China. Amongst the present inhabitants are still Chinese, for about a hundred sick soldiers were left behind and settled here.

The weather is always hot and little rice is produced; the people live chiefly from hunting.

Men and women have their hair in a knot; they wear a short jacket and a sarong.

Articles of export are skins of leopards, bears and deer, and also tortoise-shell; articles of import are rice, glassbeads of all colours, green cloth, copper articles, green earthenware, etc.

---

(1) 勾欄. 桉欄.

(2) 交欄.

Banka.

On page 73 we have seen the strait of Banka mentioned in order to determine the situation of Palembang, but nowhere the island itself is described under this name. We think however that the following account applies to Banka, or at least to its eastern coast.

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

Ma-yi-tung (1) is situated at the west of the island Billiton (Kau-lan), in the southern ocean. It has high mountains and flat land, intersected by small rivers.

The people live together in villages. The climate is rather warm. Men and women have their hair in a knot, wear long dresses and sarongs of different colours. The fields are very fertile and produce more than in any other country.

They highly value chastity and when a husband dies, his wife cuts her hair, lacerates her face and does not eat for seven days, sleeping all the time together with the dead body of her husband. Many die during this time, but if one survives after seven days, her relations exhort her to eat; she may then live, but never marries again. On the day that the husband is burned, many wifes throw themselves into the fire and die also.

Salt is boiled out of seawater and wine fermented from sugarcane.

Products of the country are cotton, yellow wax, tortoise-shell, areca-nuts and flowered cotton-cloth.

Articles of import are copper pots, unwrought iron, cotton-cloth, silks of different colours, etc.

Lingga.

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

The Strait of Lingga (2) is situated to the north-west of Palembang (San-bo-tsai); high mountains face each other as the teeth of a dragon and between these the ships pass.

---

(1) 麻逸凍. In the History of the Ming dynasty, where this article is copied nearly verbally, the name is written 麻葉甕. We take it to be the island of Banka from its situation, but have not been able to identify the name.

(2) 龍牙門, the two first characters, used for the transcription of the native name Lingga, originally mean "dragon's teeth" and we next see the writer, preoccupied by this name, discover a resemblance to a dragon's mouth in the configuration of the country.

The soil is barren and yields only little rice; the climate is warm and in the 4th and 5th month there are heavy rains.

Men and women have their hair in a knot and wear a short jacket with a sarong of striped stuff. They chiefly live from piracy and when they see native vessels, they go out with many hundreds of small boats to attack them; when there is a favorable wind these ships may escape, but otherwise they are plundered and the crew killed. Therefore ships are very careful in this neighbourhood.

NORTHERN COAST OF SUMATRA.

Poli.

History of the Liang dynasty (502—556). Book 54.

The kingdom of Poli ([1]) is situated to the south-east of Canton, on an island in the sea; the distance from Canton is two months, traveling daily. From east to west the country is fifty days broad and from north to south it has twenty days; there are one hundred and thirty six villages in it. The climate is warm, just as the summer in China; rice ripens twice a year and plants and trees are very luxuriant. The sea produces spotted conches and cauries. They have a kind of stone, called *kampara* ([2]), which is soft when first taken and may be cut into figures and dried, after which it becomes very hard. The people of this country use cotton for their clothes and make also sarongs of it.

The king uses a texture of flowered silk wrapped round his body; on his head he wears a golden hat of more than one foot high, its shape resembling the one called *pien* ([3]) in China and adorned with various precious stones. He carries a sword inlaid with gold and sits on a golden throne, with his feet on a silver footstool. His female servants adorn themselves with golden flowers and all kinds of valuables, and some of them carry white feather-dusters or fans of peacock-feathers.

([1]) 婆利, Po-li, Pa-li, Pa-ri or Ba-ri.

([2]) 紺貝羅; we have not been able to trace this name, perhaps it may be *kampar*, after a river found in Sumatra.

([3]) 弁.

When the king goes out, his carriage, which is made of different kinds of fragrant wood, is drawn by an elephant. On the top of it is a flat canopy of feathers and it has embroidered curtains on both sides. People blowing conches and beating drums precede and follow him.

The king's family name is Kâundinya ([1]) and he never before had any intercourse with China. When asked about their ancestors or about their age, they do not know it, but they say that the wife of S'uddhôdana ([2]) was a woman from their country.

In the year 518 they sent an envoy to present a letter of the following contents: "We humbly enjoy that the holy prince (of China) believes "in the three gems and has erected pagodas and temples, beautiful, large "and imposing, filling the whole land. The roads of his country are large "and even, clean and without filth; terraces and halls abound everywhere, "resembling the palaces of Heaven, grand, beautiful and mysterious, the "world has nothing to compare with them. When the holy king (of China) "goes out, numerous soldiers surround him on all sides and feathery banners "are about him everywhere. The people in the capital are well dressed; the "shops are abounding and rich, filled with valuable articles; the kings insti-"tutions are excellent and there is no thieving. Students collect from all sides "to study the three conveyances (triyâna), and the preaching of the true law "goes over the whole world and comes to all kingdoms as an overshadowing "cloud or as a penetrating rain. The course of his teaching is like a large "river full of water, pure, cool, deep and large; all what lives is benefited "by it and it cannot be defiled. In his country the forces of nature are well "balanced and no disasters strike it.

"The holy king at Yang-chow in the great country of Liang has no "equal: with paternal love and sympathy he rules over his country, treating "and fostering all mankind as his children, feeling with them in their diffi-"culties, making no difference between friend and foe, relieving those that "are destitute and not hoarding for his own benefit. He shines on every "thing, as the light of the sun; all rejoice in him, as in the bright moon.

([1]) 憍陳如.

([2]) 白浄王. As Kâundinya was the maternal uncle and S'uddhôdana the father of Buddha, it would seem that the princes of this country were immigrants from India, who claimed relationship with Buddha and were fervent Buddhists; this may explain the letter to the emperor of China of which we subjoin a translation, though, as we observed before, such letters must be regarded with diffidence.

"His ministers are wise and virtuous, his officers pure and faithful; "with the utmost loyalty they serve their prince, thinking of nothing else.

"I humbly consider the emperor as my true Buddha. I am the king "of the country Poli and now reverently prostern myself and do homage at "the feet of my holy Lord, only hoping that Your Majesty may know my "feelings, which I have harboured since long and which are not of to day. "Mountains and seas separate us, and I cannot have the happiness of com- "ing myself to you, but I now send an envoy to present golden mats and "other things. I have written down my true feelings."

In the year 523 the king Pin-ka [1] again sent an envoy, called Chu-pa-ti [2], to bring as tribute white parrots, glass utensils, cotton cloth, cups made out of shells, different kinds of perfumes and medicines, altogether a considerable number of articles.

History of the Sui dynasty (581—617). Book 82.

When from Giau-chi (Northern Annam) one goes southward by sea, he passes Chih-t'u and Tan-tan [3] and next comes to Poli [4]. Its breadth from east to west is four months travel, and from north to south it takes forty five days.

The king's family name is Ch'a-ri-ya-ka [5] and his personal name Hu-lan-na-po [6]. The functionaries are called Tu-ka-ya-na [7] and those of lower rank Tu-ka-si-na [8].

The people of this country are skilled in throwing a discus-knife; it has the size of a (Chinese metal) mirror, in the middle is a hole and the edge is like a saw; when they throw it at a man, they never fail to hit him. Their other arms are about the same as in China. Their customs resemble

(1) 頻伽, Pin-ka or Vingka.

(2) 珠貝智.

(3) 赤土, the Red Earth and 丹丹; the first a place in the gulf of Siam, the second Southern Siam or Northern Malacca.

(4) 婆利.

(5) 剎利邪伽.

(6) 護濫那婆.

(7) 獨訶邪拏.

(8) 獨訶氏拏.

those of Cambodja and the productions of the country are the same as of Siam. When one commits a murder or theft, they cut off his hands, and when adultery has been committed, the culprit has his legs chained for the time of a year.

For their sacrifices they take the time that there is no moon; they fill a bowl with wine and eatables and let it float away on the water; in the 11th month they have a great sacrifice.

They get corals from the sea and they have a bird called s'âri (1) (beo, gracula religiosa) which can talk.

In the year 616 they sent an envoy to appear at court and bring tribute, but they ceased to do this afterwards.

New history of the T'ang dynasty (618—906). Book 222.

Poli (2) is situated at the south-east of Cambodja; going by sea from Northern Annam (Giau-chi) and passing the gulf of Siam and Malacca, one arrives there. The country is large and its settlements are numerous; a horse is also called *ma* by them. Its circonference is many thousand *li*. In this country they have a kind of fire-pearls (3), of which some are as large as a hens egg; they are round and white, and shed a lustre to a distance of several feet; if you let the sun shine through them on tinder, it takes fire immediately.

The country produces tortoise-shell, spotted conches and a stone called *kampara* (4); this substance is soft at first, so that you can cut it, but after it has been carved it becomes hard. There is also a bird called s'âri (beo, gracula religiosa), which understands human speech; its body is black, its head red and it has claws like a hawk.

They carry the teeth of wild beasts in their ears and wrap a piece of cotton round their loins; cotton is a plant of which they collect the flowers

(1) 舍利.

(2) 婆利.

(3) 火珠, evidently a kind of burning-glass, but whether of glass or crystal, and manufactured in what place, we have no means to ascertain.

(4) 蚶貝羅. See page 80. In the island of Java many ancient statues of the old Hindoo worship have been found, evidently made from this material and by the process indicated above.

in order to make cloth of them; the coarser kind is called *ku-pa* (1) and the finer cloth *t'ieh* (2). They hold their markets at night and cover their faces.

The king's family name is Ch'a-ri-ya-ka (3) and his own name Hu-lu-na-po (4); his dignity is hereditary. His dress consists of a piece of flowered silk or cotton, adorned with pearls, wrapped round his body; he sits on a golden throne and on both sides are attendants with white dusters and fans of peacock-feathers. When he goes out, he sits in a chariot drawn by elephants, with a canopy of feathers and embroidered curtains, whilst music is made by sounding gongs, beating drums and blowing conches.

At the east of this country is situated the land of the Rakcha's (5), which has the same customs as Poli.

The country called Poli (Pali, Pari or Bari) in the three preceding articles, is said by all Chinese geographers to be the northern coast of Sumatra, and its neighbourhood to the Nicobar-islands is a sufficient proof that they are right. It is true that the direction of these islands is wrongly given, but this occurs often in those earlier times and especially in those cases where, as here, the notice has been compiled from other sources, by an author who understood nothing of and cared little about the subject.

It is probable that here, as in other instances, the whole country has been called after the capital or chief native establishment on the coast; what particular place this may have been, we have no means to ascertain. The rulers were Hindoo's, professing the Buddhist religion, and it seems that an extensive part of the country recognised their authority.

From this time the name of Poli disappears and it seem that intercourse with China ceased completely as well, for we do not find it mentioned again before the beginning of the 15th century, and the T'hai-ping Hoan-yü Ki, a universal geography published between 976—983, only gives an abstract from the three articles we translated just now, without adducing any new material.

---

(1) 古貝 sometimes written 吉貝, transcription of the Malay name for cotton: *kapas, kapa* and *kapeh*.

(2) 疊毛.

(3) 刹利邪伽. The two first characters are a common transcription of the word Kchattriya, the caste of warriors and kings.

(4) 護路那婆.

(5) 羅刹. This has been for a long time the name of the Nicobar-islands, probably on account of the wildness and bad reputation of their inhabitants.

We therefore come at once to the beginning of the 15th century, when this country was visited by the Chinese embassy of which we spoke on p. 45, and two of its members, the same to whom we are already indebted for very interesting accounts of other countries, have also left us a description of this, to which they give the name of Sumatra.

Sumatra (1).

Ying-yai Shêng-lan (1416).

This country is situated on the great road of western trade. When a ship leaves Malacca for the west and goes with a fair eastern wind for five days and nights, it first comes to a village on the sea-coast called Ta-lu-man (2); anchoring here and going south-east for about ten *li* (3 miles) one arrives at the said place.

This country has no walled city. There is a large brook running out into the sea, with two tides every day; the waves at the mouth of it are very high and ships continually founder there.

To the south of this place, at a distance of more than a hundred *li*, are high and wild mountains; to the north is the sea and on the east are also high mountains, extending as far as the territory of Aru. Due west, on the sea-coast, are two small countries: the first is the territory of the king of Nakur (3) and the next that of the king of Litai (4).

The king of Sumatra was formerly attacked by the king of Nakur and killed by a poisoned arrow; he left one infant son, who could not avenge his father, and therefore the king's wife made a public oath, saying: "Whoever can avenge the death of my husband and recover his land, I am ready to marry him and to reign together with him." When she had said this, there was an old fisherman, who roused himself and said: "I am able to avenge him." Thereupon he led the army, defeated and killed the king of Nakur

---

(1) 蘇門荅剌 sometimes written 須文達那.

(2) 荅魯蠻, Ta-lu-man or Ta-ru-ban. It may be interesting to compare with this the account of Ibn Batuta, who visited this place in 1346. We quote from the translation by S. Lee. p. 200. "When we had arrived at the shores of this place, we put into the port, which is a small village in which there are some houses, as well as magazines for the merchants, and from this the city of Sumatra is at the distance of four miles, at that place resides the king."

(3) 那孤兒.

(4) 黎代.

and avenged the death of the late king. When the king of Nakur was killed, his people retreated and submitted, and did not undertake any hostilities more. The king's wife did not break her former engagement, but married the old fisherman, who was called the old king, and all affairs of the palace and the country went by his orders.

In the year 1409, moved by his sense of duty, he brought as tribute products of his country and was favorably received by the emperor. In the year 1412 he returned to his country, when the son of the former king, having grown up, secretly leagued with the nobles, killed his stepfather the fisherman and took his throne. The fisherman had a nephew called Su-kan-lah (1), who assembled his followers with their families and ran away into the mountains, where he made a fortification and soon began attacks to revenge the death of his uncle.

In the year 1415 the eunuch Chêng Ho arrived here with a fleet; he sent his soldiers to take Su-kan-lah prisoner and sent him to the court of China, where he was condemned to death. The son of the king was grateful for the imperial favour and continually sent tribute to the court of China.

The climate of this country is not the same during the whole year; in the daytime it is warm as in summer and at night it is cool as in autumn. In the 5th and 7th month there is much malaria.

The mountains produce sulphur, which is found in caves, and on these mountains no plants or trees will grow, the ground being scorched. The fields are not very fertile neither; they only plant rice in dry fields, where it ripens twice a year, but barley and corn are not found. Pepper is grown near the mountains, where people plant it in gardens; it grows against other objects. Its flowers are yellow and white, and pepper is the fruit, which is first green and becomes red when it is ripe. When half ripe it is gathered and dried in the sun in order to be sold. The pepper with large and hollow kernels comes from this place. Every hundred caties official weight are sold for eighty pieces of gold, representing a value of one tael of silver (2).

The fruits are plantains, sugarcane, mangoustine, nangka etc. There is one kind called by the natives durian (3), 8 or 9 inches long and with sharp points on its surface; when it is ripe it divides into 5 or 6 parts and

(1) 蘇幹剌, probably Su-kan-dah (lah) or Sekander.

(2) It is probable that an error has crept into the text here.

(3) 賭爾焉, *tu-ri-yen*; the original has 烏 instead of 焉, which must be a misprint.

when opened smells like rotten beef; it has large kernels covered with a juicy and white pulp, fourteen or fifteen in number and very sweet and nice; when the kernels are roasted they taste like chestnuts.

Citrons are abundant throughout the whole year; they are not very sour and can be kept a long time without rotting.

There is a kind of mango, called by the natives *yam-pa* ([1]); it is like a pear, but a little longer and has a green skin; its smell is very strong and when eaten the skin is removed and slices of the pulp are cut off; it is sour and sweet, very nice, and the kernel has the size of a fowl's egg.

Peaches, pears and such fruit are not found at all.

The vegetables are onions, leek, ginger and mustard; squashes are very abundant and last long; the water-melon is green outside and has red kernels; some grow to the length of two and three feet.

The people keep many cows and milk is extensively sold. The goats are all black; white ones are not found. There are no capons, the natives not understanding how to castrate them, but their large fowls weigh as much as 7 caties and are very tender; with a little cooking they taste well, in fact they are superior to the fowls in any other country. The ducks have short legs and some weigh as much as five or six caties. They have also mulberry-trees and the people rear silkworms, but they do not understand how to spin the silk and only make wadding of it.

The customs of this country are pure; the language, the marriage and burial ceremonies, the dress etc. are all the same as in Malacca.

The houses of the people are high from the ground and have no flooring of boards; they split up cocoa- or areca-palmtrees, which are fastened with rattan, over this they put rattan-mats and so live in them.

This place is visited by many native ships and the trade in native articles is very important; the money used are coins of gold and tin. The golden coins are called *dinar* ([2]) and contain seven tenths of pure gold; they are round, have a diameter of 5 *fên* official measure (1.6 centimeters) and weigh 2 *fên* 3 *li* (a little more than 9 decigrammes) ([3]).

In trading they make much use of tin money.

([1]) 奄拔.

([2]) 底那兒.

([3]) For the reduction of these weights and measures, see note on page 52. Instead of 2 *fên* 3 *li* however, we have to read 2 *ch'ien* 3 *fên*, which is ten times as much, and then we get a weight of about 10 grammes for the *dinar*, which suits its size better and agrees with the details given on the next page.

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

Going from Malacca with a fair wind, it takes about nine days to arrive at this country. The people live along the seashore and the land is not very fertile; it produces pepper, which grows against trees and poles; the leaves are like those of flat beans, the flowers are yellow and white and hang down in clusters, like those of the coir-palm. One *po-ho* (1), being a native weight equal to three hundred and twenty caties official weight, costs twenty pieces of silver, weighing 6 taels.

The golden dinar (2) is a golden coin, twenty of which weigh 5 taels and 2 mace of gold (3).

Their manners and customs are pure; many people live from fishing: in the morning they put out to sea in boats made out of one tree and they return at night.

The men wrap up their hair in a white handkerchief and tie a coarse cloth round their loins; the women bind up their hair in a knot, have the upper part of the body naked and round the lower part a coloured cloth.

They make salt out of seawater and wine from the fruit of a palm-tree (4).

Articles of import are green and white earthenware, copper and iron, Java-cloth (5), coloured silks, etc.

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 325.

Sumatra (6) is situated at the west of Malacca, at a distance of seven days if the wind is fair. It is a centre of intercourse in the western seas.

In the beginning of the reign of the emperor Ch'êng-tsu (1403—1424),

---

(1) 播荷, bahar or bahara, a commercial weight varying much in different places, and still in use during the first times of European intercourse.

(2) 抵納.

(3) This would give 10 grammes for the weight of a dinar.

(4) 茭樟子. Kadjang-fruit. Kadjang is the Malay name for mats made from different palm-leaves, chiefly of the nipa-palm (nipa fruticans). It may be that this palm-tree is meant here, but the author is certainly mistaken in saying that wine is made from the fruits, as only the sap from the flowerstalks is used for this purpose.

(5) 爪哇布, we have been unable to ascertain what kind of cloth is meant here.

(6) 蘇門答剌.

envoys were sent to this country to inform it of his accession and to call it to court, whilst in the year 1404 the Emperor sent envoys to present the chief of the country with velvets, silks and gauzes embroidered with gold, and to bring him to the imperial court. When the eunuch Yin Ch'ing (1) was sent to Java, he visited this country also, and when Chêng Ho went to the western ocean in 1405, presents were sent again.

Before Chêng Ho arrived there, the chief Tsai-nu-li-a-pi-ting-ki (2) had sent envoys with Yin Ch'ing to go to court and carry tribute; the emperor issued an edict appointing him king of Sumatra, and gave him a seal, a commission and a court-dress of coloured silk. After this he sent tribute every year and did not stop as long as the emperor Ch'êng-tsu lived.

Chêng Ho was sent three times to this country; when he came there for the first time, the father of the king had been fighting with his neighbour, the king of the country of the Tattooed Faces (3), and had been killed by an arrow; the king's son was still young and his mother cried out to the people: "Whoever can avenge me, I will take him for my husband and reign together with him." There was a fisherman who heard this; he rallied the people of the country and went to attack the enemy; after killing their king he came back and the wife of the late king took him for her husband, on which he was called the old king.

When the son of the late king was grown up, he secretly leagued himself with some people of rank, killed the old king and took his place; a younger brother of the old king, called Su-kan-la (Sekander) (4), escaped into the mountains and harassed the country for several years.

When Chêng Ho went there again in the year 1414, this Su-kan-la was dissatisfied that he got nothing from the imperial presents and therefore collected several thousands of men to attack and rob Chêng Ho; the Chinese soldiers and the people of the country routed them and killed a large quantity of these robbers, who were pursued as far as Lambri (5) and brought back prisoners. The king then sent envoys to present his thanks.

---

(1) 尹慶.

(2) 宰奴里阿必丁已; the three last syllables perhaps express the native title *petinggi*.

(3) 花面國, the same as Nakur. q. v.

(4) 蘇幹剌.

(5) 南渤利.

In the year 1426 envoys came with congratulations and in 1430 the Emperor, seeing that the envoys of many outer barbarian countries did not appear with tribute, sent Chêng Ho and Wang Ching-hung (¹) to go to all these countries with the following edict: "I have received the mandate "of Heaven; I am carrying out the great task handed down to me by my "illustrious ancestors and reign as sovereign over all countries. I have taken "the benevolent way of my ancestors, spreading peace over the whole world "and not seldom forgiving guilt. At the beginning of my reign I have adopted "the style of Hsüan-tê. You, different barbarians, who live far away over the "sea, perhaps have not yet heard of all this. I now send the eunuchs Chêng "Ho and Wang Ching-hung, with an edict and orders, and I hope that you "may follow the good path, treat your people well and enjoy together the "happiness of universal peace." These envoys went to more than twenty countries, amongst which was Sumatra.

The next year this country sent envoys twice to bring tribute. In the year 1433 they brought a tribute of dragonsblood. In the year 1434 the king's younger brother came to court and died in the capital. The Emperor pitied him much, bestowed a posthumous title on him, appointed an officer to take care of the funeral and gave one family to look after the grave. At that time Wang Ching-hung had gone again to that country and the king sent another younger brother to go with him to the court; he told that the king was already old and could not manage the affairs any more, and now asked permission to cede the throne to his son, called A-pu-sai (²), who was accordingly appointed king of the country.

From this time their tribute became gradually more rare. In the year 1486 envoys from this country came to Canton, but as the authorities there found that they had no seal or token as a sign of their office, they locked their letter in the treasury and told them to go back. The envoys sent some of their people to the capital by a different way, bringing various articles as tribute, but as the return presents were not many, no envoys of them came any more.

During the period Wan-li (1573—1619) the reigning family was twice changed, and at last their king was a slave. At first the master of this slave was one of the great dignitaries of the kingdom and commander of the troops. The slave was treacherous and cunning; first his master ordered him

(¹) 王景弘.

(²) 阿卜賽.

to take care of the elephants, and the elephants all became fat; he was ordered to superintend the fish-tax and every day he presented large fish to his master. The latter was much satisfied with him and employed him as an attendant who was always about his person.

Once he followed his master to court, where he saw the king exalted and dignified as a god, and his master bowing with the utmost reverence·

When they left the palace he said to his master: "Why were you so very reverent?" His master replied: "It was the king, how could I dare to be otherwise." The slave said again: "It is only that my master does not wish to be king, if he wished he should be it at once." His master scolded him and ordered him to retire.

On another day he came again and said: "The body-guard of the king are few in number; you, as commander of the army, must certainly take leave of the king on going out of the town; I pray you to take me with you and then you must tell the king that you have a secret affair and ask him to send away those who are about him; the king will have no suspicion and then I will avail myself of the opportunity, kill him and make you king; this is as easy as to turn my hand."

His master assented; the slave indeed slew the king and cried out loudly: "The king did not follow the right path, therefore I have slain him and now my master is king; whoever has to say anything against it, will feel this sword."

The people submitted and dared not stir; his master then usurped the throne and let his slave do whatever he choose; he gave him the command of the army and not long afterwards the slave killed his master and put himself in his place. He then took great precautions: he enlarged the palace and made six doors to it, which nobody could enter without permission and even the high officers were not allowed to come to the audience hall with their swords; when he went out he sat on an elephant, bearing a small pavilion all surrounded with curtains, and there were more than a hundred of these animals got up like this, so that the people could not make out on which one the king was sitting.

The customs of the people are pretty good and they are quiet in their speech; only the king is much given to cruelty: every year he kills more than ten people and washes his body with their blood, saying that this can prevent disease.

Amongst the things they brought as tribute were precious stones, agate,

crystal, carbonate of copper, (1), good horses, rhinoceros-horn, amber-gris, lignum aloes, putchuk, cloves, swords, bows, tin, pepper, sapanwood, sulphur and such more.

When merchant-vessels go there, they trade with them in a fair way. The soil is poor and they have no wheat, but there is rice which ripens twice a year. Merchants from all sides collect at this place and as the country is distant and the prices high, the Chinese who go there make more profit than anywhere else.

The temperature is hot during daytime and cool at night; in summer malarious fevers are prevalent.

The women leave the upper part of their body bare and only fasten a piece of cloth round their loins. The customs and manners of this country are much like those of Malacca.

After the murder of the king, the name of the country was changed into Atjeh (2).

The three preceding articles, beginning on p. 85, give the name of Sumatra to the northern part of the island, which is now entirely called by this name. In this case the name is certainly taken from the capital or principal settlement on the coast. Marco Polo, who visited Sumatra in 1290, speaks of Samara, which probably is the same place, as the difference in sound is easily explained by the circumstances under which Polo's book was written. Ibn Batuta (1346) correctly calls it Samathra or Samuthra and describes its situation nearly in the same terms as our author. As we know very little of the country yet, we are unable to determine the exact locality now, but we think that eventually the details given above will assist in doing so. It appears however that this place Sumatra was not situated on the spot of the present Atjeh, but more to the east, on one of the smaller rivers which fall into the sea there; this is proved beyond doubt by the fact that three smaller states were situated due west of it, before the Indian ocean on the western side of the island was reached, the last of these three occupying the site of the present Atjeh, as will be shown afterwards. We do not learn at what epoch Sumatra lost its importance and was supplanted by Atjeh; the time assigned to this event in the History of the Ming dynasty, translated just now, is certainly too recent, and we think that the latter part of this article does not apply to Sumatra, but to the new capital of Atjeh.

---

(1) Here follows an article called 回回青, which I have not been able to identify.

(2) 亞齊, a correct transcription of the native name, which has been corrupted by Europeans into Achin or Acheen.

Of this latter place, at least under its modern name, we have only found the following account.

Atjeh.

Tung Hsi Yang K'au (1618). Book IV. fol. 11r.

On the trade.

When a ship arrives, there is a guard who looks out and informs the king of it, and an elephant is sent to take the captain, who goes with it and has an audience. Presents of fruit and silk are sent to the king, who on his side gives him a dinner. The taxes on the trade are said to be very just.

(Here we omit a quotation from the Hsing-ch'a Shêng-lan, which has already been translated on page 88).

The amber-gris costs 12 golden coins the thail, which makes 192 golden coins a caty; taking such a golden coin as equal to 9000 copper cash of China, the price cannot be called cheap.

Those who come from far to this country make more profit than elsewhere, and during the Sung dynasty it had the reputation of possessing much gold, silver and silk, whilst the skill of its artisans was highly praised. Even now it is still rich and prosperous as before.

No other places on this coast are mentioned in the older sources, but the two accounts for which we are indebted to the Chinese embassies of the beginning of the 15th century, describe quite a number of them, which notices we will now translate, beginning on the eastern side of the north-coast.

The country of the Fresh-water Sea (1).

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

This country is connected with the territory of Aru (2) and is three days away from Malacca. There is a sea-arm entering the land, with a large stream (or: large streams) falling into it; this stream covers the sea to a

(1) 淡洋 litt. the fresh-water sea.

(2) 亞魯, v. next article.

large distance and its water is clear and sweet, for which reason the mariners who pass it, call it the sea of fresh water.

The ground is fertile and rice abundant; its grain is pointed and small, but has a delicious flavour.

The manners and customs of the people are rather good. The weather is always warm; men and women have their hair in a knot and wear a striped sarong round their loins.

Articles of import are gold, silver, iron goods, earthenware, etc.

This place probably is the mouth of the river Rekan and the adjacent part of the Sumatra coast. It falls into the sea south of the Aru-group through a large estuary, into which two other rivers of considerable importance discharge their waters and where, during the rainy season, the seawater may easily be covered by a sheet of fresh water. As there was no place of note in this neighbourhood, the name of this phenomenon has been given to the whole locality.

The kingdom of Aru [1].

Ying-yai Shêng-lan (1416).

Going from Malacca with a ship for four days and nights, one may arrive there.

In this country is a river called the Fresh-water river and entering this, one arrives at the settlement. On the south of this country are large mountains, on the north it has the sea, on the west it is connected with Sumatra and on the east there is all flat land.

The soil is only fit for dry ricefields and the rice is of a very small grain, but there is always a sufficient quantity of it. The people live from agriculture and fishing.

Their manners and customs are pure; the ceremonies of marriage, burial etc. are similar to those in Java and Malacca. Foreign goods are little used by them. Cotton cloth is called k'au-ni [2]. Besides rice they have plenty of cattle, goats, fowls and ducks; milk is much used amongst them.

The king and the people are all Mahomedans.

In the forest is a sort of flying tiger, of the size of a cat; its whole body is covered with hairs of an ashy colour and it has fleshy wings like a

---

(1) 啞魯.

(2) 考尼, perhaps *kain*, the Malay name for textiles.

bat; these wings connect the fore with the hind legs and it cannot fly far; when it is caught it will not be fed and soon dies.

The country is small and produces nothing for export but fragrant resins and such things.

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

Aru ([1]) is situated opposite to the Sembilan-islands ([2]); with a fair wind it takes three days and nights to go there from Malacca.

The customs of the people and the climate differ little from Sumatra. The soil is barren and produces little; the people chiefly live on bananas and cocoanuts.

Men and women go with the upper part of the body naked and wear round the lower part a coarse cloth; for their livelyhood they fish in the sea, in boats made out of one tree, or they go into the forest to collect camphor and such things. Every man carries a bow and poisoned arrows to protect himself.

The products of the country are crane-crests and camphor, which they sell to foreign traders. In exchange they take coloured silks, earthenware, glassbeads, etc.

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 325.

Aru ([3]) is situated near Malacca; with a fair wind the passage takes three days.

The customs and manners are about the same as in Sumatra; their fields are poor and yield little, but they plant large quantities of plantains and cocoanuts, which they use as food.

In the year 1411 their king Su-lu-tang Hut-sin ([4]) sent envoys to bring tribute, together with those of Calicut and other countries. The envoys were presented with caps, girdles, silks, money and paper money, and presents for the king were sent with them.

([1]) 阿魯.

([2]) 州九, the Nine-Islands or Pulu Sembilan, on the coast of Perak.

([3]) 阿魯 or 亞魯.

([4]) 速魯唐忽先, probably Sulthan Hussin

In the year 1412 Chêng Ho visited their country as an imperial envoy.

In the year 1419 the king's son, Tuan A-la-sa (1), sent envoys to bring tribute, which was repeated in 1421 and 1423. In 1431, when Chêng Ho went to the different barbarian countries, presents were sent also to this land, but afterwards their tribute-bearers did not come any more.

The name of the country, mentioned above, still survives in the Aru-islands, but from the description it clearly follows that not these were meant, but a place on the coast of Sumatra. It is however probable that the Aru-islands belonged to it and either are indebted to it for their name, or that it was called after them; we think therefore that it was that part of the coast which is nearest to them, about the mouth of the Burumon-river.

When the Europeans arrived in these parts, Aru still existed as a separate kingdom, and in the first war of the Portuguese with Atjeh, we find the king of Aru amongst their allies.

On its western frontier this country bordered on the territory of Sumatra, which has been treated already, and we may therefore proceed at once to the western side of the latter state, where three other countries were visited by the Chinese envoys.

Nakur.

Ying-yai Shêng-lan (1416).

The king of Nakur (2) is also called the king of the Tattooed Faces. His country is situated at the west of Sumatra and consists only of one mountain-village; his people tattoo their faces with three pointed green figures and for this reason he is called the king of the Tattooed Faces.

The country is not large and has only about a thousand families. The arable land is small with regard to the population; they make dry rice-fields, but the product is not very abundant.

Pigs, goats, fowls and ducks are all found.

Their language, manners and customs are the same as in Sumatra, but there are no articles of export, the country being so small.

---

(1) 段阿剌沙, Tuan Arsa (?)

(2) 那孤兒, Na-ku-ĕrh.

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

The country of the Tattooed Faces (1) borders on Sumatra and extends as far as the sea of Lambri; it is all situated along the mountains, but still its fields produce rice in sufficient quantity.

The weather is variable. The men tattoo their faces with representations of flowers and animals; their hair hangs loose and the upper part of the body is naked, the lower part being covered with a single piece of cloth. The women wear a coloured piece of cloth and have their hair in a knot behind the head.

The country is rich in cattle, goats, fowls and ducks.

The strong do not oppress the weak; high and low equally cultivate the ground; the rich are not proud towards the poor, whilst the poor do not steal; indeed it may be called a virtuous country.

The land produces different kinds of perfumes and also blue lotuses (2).

In the neighbourhood is the mountain Nakur (3), which yields sulphur. When our fleet was in Sumatra, men and ships were sent there to collect it.

Articles of import are silks, earthenware, etc.

The chief, having received presents from the emperor, has ever since sent products of his country as tribute.

The account in the history of the Ming dynasty is only an abbreviated copy of the two articles given above, and may therefore be omitted.

It seems that this Nakur was an advanced establishment of the Batta's, the wild natives who lived in the interior, whilst the coast was more settled by Malays or similar people. The limited number of a thousand families, given by the author, can only apply to those who lived in the neighbourhood of the Sumatra frontier, but the circumstance that they were able to carry on a war with so large a country as Sumatra, and the fact mentioned by the author, that their territory extended inland as far as the sea on the west-coast of the island, sufficiently show that they were a tribe of considerable importance.

---

(1) 花面國; we have seen just now that Nakur was know by this name also.

(2) 青蓮花 (?)

(3) 那姑兒.

Litai.

Ying-yai Shêng-lan (1416).

The country of Litai (1) is situated at the west of Nakur; on the south it is bordered by large mountains, on the north it extends as far as the sea and on the west it is bordered by Lambri. The population amounts to one or two thousand families, who have chosen one man to be their chief and to administer their affairs. They acknowledge the supremacy of Sumatra. The country produces nothing for export. The language and the customs are the same as in Sumatra.

In the mountains there is an abundance of rhinoceroses; the king is in the habit of sending men to hunt them and the horns are brought to China as tribute, together with that of Sumatra.

Lambri.

Ying-yai Shêng-lan (1416).

The country of Lambri (2) is situated due west of Sumatra, at a distance of three days sailing with a fair wind; it lies near the sea and has a population of only about a thousand families. The inhabitants are all Mahomedans and very good people. On the east the country is bordered by Litai, on the west and the north by the sea and on the south by high mountains, at the south of which is the sea again.

The king is also a Mahomedan; his house is built high from the ground on large wooden pillars, forty feet long; the ground below has no enclosure and cows, goats and other domestic animals freely live there, whilst above a flooring and rooms are made with boards; it is very neat and clean and he lives altogether in that upper part. The houses of the people are the same as in Sumatra.

In this country cows, buffaloes, goats, fowls, ducks, vegetables and rice are all scarce, but fish and shrimps are very cheap.

They use copper cash and the mountains produce the fragrant wood

(1) 黎代. The history of the Ming-dynasty, which has copied its account from this article, writes 黎伐 Li-fah; we have preferred to follow the original narrative.

(2) 南浡利國, the country of Lam-po-li.

called *chiang-chin-hsiang* (1). There are further white lotuses and rhinoceroses.

At the north-west of this country, in the sea, at a distance of half a day, is a flat mountain, called the Hat-island (2); the sea at the west of it is the great ocean and is called the Ocean of Lambri (3). Ships coming from the west all take this island as a landmark. Around this island, where the water is about twenty feet deep, sea-trees grow, which are collected by the people and used as a valuable article of trade, it being coral. These trees grow as high as three feet; the stem is as thick as the thumb, jet black and glossy as jadestone; its branches are very handsome, extending to all sides, and out of the stem cap-buttons and other articles are made.

About 20 to 30 families live at the foot of the mountain, every man of whom calls himself a king; if you ask a man his name, he replies "aku radja" (4), which means: "I a am king", and if you put the same question to another, he gives the same answer, which is very remarkable. The island belongs to the king of Lambri.

Whenever Chinese ships arrive at Lambri, the king avails himself of the occasion to send as tribute to China the fragrant wood mentioned above and other products of his country.

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 325.

Lambri is situated at the west of Sumatra; with a fair wind it takes three days to go there.

(We omit a part of this account, which is only a repetition of the preceding).

In the year 1412 the king Ma-ha-ra-sa (5) sent envoys, together with those of Sumatra, to carry tribute; the envoys were presented with court-dresses and the king got a seal, a commission and silks, whilst Chêng Ho was sent to carry the instructions of the emperor to that country. Till the end of the reign of the emperor Ch'êng-tsu (1424), they sent tribute every year.

(1) 降眞香. See the description of different products in the Appendix.

(2) 帽山.

(3) 那沒梨洋.

(4) 阿孤剌楂, the words are Malay and correctly translated by the author.

(5) 馬哈剌沙.

When in 1430 Chêng Ho brought presents to different countries, Lambri was one of them.

According to the two last extracts, Lambri must have been situated on the north-western corner of the island of Sumatra, on or near the spot of the present Achin: we see that it was bounded by the sea on the north and the west, and that the Indian ocean was called after this insignificant place, because it was considered to begin there. Moreover the small island at half a day's distance, called Hat-island, perfectly agrees with the small islands Bras or Nasi, lying off Achin, and of which the former, with its newly erected lighthouse, is a landmark for modern navigation, just what it is said in our text to have been for the natives then. We venture to think that the much discussed situation of Marco Polo's Lambri is definitely settled herewith.

The last place mentioned on this coast is the

Ambergris Island (1).

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

This island has the appearance of a single mountain and is situated in the sea of Lambri, at a distance of one day and one night from Sumatra. It rises abruptly out of the sea, which breaks on it with high waves.

Every spring numerous dragons come together to play on this island, and they leave behind their spittle. The natives afterwards go in canoes to the spot and collect this spittle, which they take with them. If they meet with wind or a rough sea, they throw themselves into the water, and holding the boat with one hand and beating the water with the other, they gain the shore.

The dragon-spittle is at first like fat, of a black and yellow colour, and with a fishy smell; by length of time it contracts into large lumps and these are also found in the belly of large fish, of the size of the Chinese peck and also with a fishy smell. When burnt it has a pure and delicious fragrance.

It is sold in the market of Sumatra, one tael official weight costing twelve golden coins of that country and one cati 192 of such pieces, equal to about 9000 Chinese copper cash, and so it is not very cheap.

This must be Pulu Wai or some smaller island in its neighbourhood.

The western-coast of Sumatra has never been described in Chinese geographical literature; it seems that no trade or intercourse was carried on with it. Where it is

(1) 龍涎嶼, litt. the dragon-spittle Island.

mentioned at all, it is continually confounded, sometimes with Persia, but mostly with Arabia: the Tung Hsi Yang K'au relates the history of Mohamed as having occurred on this coast. This can only be explained by assuming that the Arabs or Tazi, as they are called by the Chinese, have had establishments or colonies on this side of the island. Compare also Note 4, on pag. 14.

BORNEO.

The first passage relating to this island in Chinese geographical literature is found in the

History of T'ang dynasty (618—906). Book 222b.

Sailing from Ch'ih-t'u (1) towards the south-west one comes to Po-lo (2). In the year 669 the king of this country sent an envoy, who came to court together with the envoy of Huan-wang (Siam).

There is of course not the slightest internal evidence that this passage relates to Borneo, but all Chinese geographers agree in assigning it to this island, which is designated by it up to the present day. We have further no means of ascertaining which part of the island was meant and here again the Chinese say it was the northern coast, from which they have derived their name for the whole island, just as we have taken Bruni or Brunei for the same purpose.

It seems that, subsequently, the Chinese have had little or no intercourse with Borneo or its inhabitants, the name of Po-lo at least disappears and the Northern Coast of Borneo is not mentioned again before the time of the Ming dynasty, when we find it under its present name of

Brunei (3).

Tung Hsi Yang K'au (1618). Book V.

Brunei is the same as Po-lo; it is the last land of the eastern ocean and the beginning of the western sea. In the year 669 the king sent envoys to court, together with those of Huan-wang (Siam), but since intercourse has ceased for a long time.

---

(1) 赤 土, "the red soil", a place in the gulf of Siam.

(2) 婆 羅, may also be read Pa-la or Pa-ra.

(3) 文 萊, Bun-lai.

In the year 1406 the king sent his minister to the court, with a tribute of products of the country. The Emperor made presents of embroidered silk to the king and his wife.

It is told that the present king is a man from Fukien, who followed Chêng Ho when he went to this country and who settled there; for this reason there is a stone with a Chinese inscription near the king's palace.

In former years this country has been attacked by the Portuguese; the people retired into the interior and threw poison into the river, which, floating down with the current, killed a large number of their enemies; on this they went away and attacked Manilla.

Formerly their city had a stone wall and a wooden wall; the stone wall was demolished in order to fill up the island Ch'ang-yau (1) and shut out the sea; the wooden wall exists until now.

The king shaves his head and wraps around it a cloth embroidered with gold; he has two swords at his side and when he goes out, he walks and is followed by more than 200 men. His relatives are called Pangeran (2) and are only second in rank to the king himself.

The king has a golden seal, weighing 16 taels; on the seal are Chinese seal-characters and on the top is the image of an animal; it is said to be a present from the time of Yung-lo (1403—1424); when the natives marry, they ask for an impression of this seal on their backs. I fear however that it is only represented as a present from the Emperor, in order to impress the people, but that it has not come from China at all.

In their temples they always sacrifice living animals.

The people are not allowed to eat pork; who does so is punished with death.

In this country are the Mau-su (3), who go to all places as pirates; half of the goods and the men they bring back with them is given to the king.

In this country there is a temple (4) in which three men are worshiped as deities, who were superintendents of public works and of the

---

(1) 長腰嶼, litt. the long-loined island, perhaps Pulu Muara before the Brunei-river.

(2) 邦奇蘭, Pang-ki-lan. In our days all the relatives of the king in Brunei have this same title.

(3) 毛思, this was at the time the common name of the Chinese for the Borneo pirates, but we are not able to find out origin.

(4) This temple is called 浮納招廟, the temple Fow-na-chiau.

treasury at the time the country was founded; they fell in battle and were buried together on this spot; a temple was erected over their tomb and when a merchant-vessel arrives, it must kill a cow or roast fowls and offer at the same time melati- and other flowers; if any man in the ship does not worship, he becomes ill. When the people of the country go out trading, they make an offering of flowers, and if they come back having made profit, they take two cocks, to whose feet they attach knives, and let them fight before the tomb; if one of these fowls is killed, they thank the deities for it, which is certainly very curious.

The trade is carried on in the following way. When a Chinese ship arrives, presents are sent in to the king. The trade is superintended by a head-writer, a second-writer, a head-assistant, a second assistant, a functionary for the weights and measures, etc. It is very difficult to get out of the river and it is necessary to do so with spring-tides; sometimes, before the trading transactions are finished, the ships have to go out first and wait outside.

We know that the work, from which this account has been taken, was published in 1618, but the materials used in composing it, must partly have been written at a much earlier date. So, for instance, the story of the Chinese, who is said to have gone there in the beginning of the 15th century and who was still reigning there as king. We cannot say whether this story is true or not, but it seems that at one time a large number of Chinese have immigrated into this country, native tradition at least says so and there is a Dayak-tribe in the interior, who claim to be descendants of Chinese.

The History of the Ming-dynasty has also an account of Brunei which, being only a repetition of what we translated just now, may safely be omitted.

Sulu (1).

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 325.

The country of Sulu is situated near Puni (the Western-Coast of Borneo) and Java. Shortly after the year 1368 they attacked Puni, where they made a large booty and only retired when Java came with soldiers to assist this country.

In the year 1417 the eastern king of this country, Paduka Pa-ha-la (2),

(1) 蘇祿.

(2) 巴都葛叭哈剌, Pa-tu-ka-pa-ha-la.

the western king Ma-ha-la-ch'ih (1) and the king of the Mountain of Ka-la-ba-ting (2) called Paduka Prabu (3), brought their families and their chiefs, altogether more than 340 persons, and came over the sea to court in order to carry tribute. They presented a letter of gold, with the characters engraved upon it, and offered pearls, precious stones, tortoise-shell and other articles. They were treated as those of Malacca, and after some time they were each appointed king of their country and presented with a seal, a commission, a complete court-dress, a cap, a girdle, a horse with trappings, insignia of their rank and other things; their followers also got caps and girdles according to their rank. The three kings remained twenty seven days and when they were about to return, each of them got a girdle adorned with precious stones, a hundred taels of gold, two thousand taels of silver, two hundred pieces of gauze and silk with patterns, three hundred pieces of plain silk, ten thousand taels in paper money (4), two thousand strings of cash, one robe embroidered with golden snakes, one with dragons and one with kilins.

The eastern king died in the government hotel at Tê-chou (5); the Emperor sent an officer to perform sacrifices and ordered the authorities to provide the funeral and to arrange the tomb. He got a posthumous title and his wife and concubines remained with eighteen followers to take care of the grave; when they had finished the three years mourning, they were sent back to their country and the Emperor sent at the same time an envoy with a letter to the late king's eldest son Tu-ma-han (6); the letter was of the following contents: "Your father knew to honor the Middle Country and "he came himself with his family and his officers to the court across ten thou-"sand miles of sea; I appreciated his sincerity and appointed him king, "treated him with kindness and sent officers to escort him back, but when "the boat had arrived at Tê-chou, he became ill and died. When I heard "this I was very sorry; I ordered a burial and sacrifices according to the

(1) 麻哈剌叱, probably Maharadja.

(2) 葛剌麻丁峒, probably the mountain Klaibatangan on the north-eastern coast of Borneo.

(3) 巴都葛巴剌卜. Pa-tu-ka Pa-la-pu.

(4) 鈔萬錠.

(5) 德州, on the Grand Canal in the north of the province of Shan-tung.

(6) 都馬含.

"rules, and as you are the eldest son of his first wife, the people of the country "belong to you and it is fit that you should succeed him, in order to satisfy "the people. I therefore appoint you eastern king of Sulu; you must more "and more cultivate your feelings of loyalty and respectfully follow the way "prescribed by Heaven, to assist my loving disposition and continue the inten- "tions of your father. Respect this."

In the year 1420 the western king sent an envoy to bring tribute.

In the year 1421 the mother of the eastern king sent to court a brother of her late husband, called Paduka Su-li (1); he presented as tribute a large pearl, weighing more than seven taels.

In the year 1423 the concubine of the late eastern king returning to her country, she was sent away with liberal presents. The next year they sent tribute again, but did not come any more afterwards.

During the period Wan-li (1573—1619) the Franks attacked them many times, but as their towns were naturally fortified by mountains, they could not subdue them.

We have no information about this country in former times.

The soil is poor and rice and barley are not abundant; the people all eat fish and shrimps; they make salt by boiling seawater and wine by fermenting the juice of the sugar-cane; the outer fibres of the bamboo are woven into cloth. The weather is always hot.

There is a pond with pearls in it and at night their light is seen on the surface of the water; the natives sell pearls to the Chinese and on the large ones enormous profits are made. When the (Chinese) merchant-vessels leave, a few of their men are detained as hostages for their coming back again.

Near Sulu there is a country called Kau-yoh, from where tortoise-shell comes.

In addition to the above article we find the following in the

Tung Hsi Yang K'au (1618). Book V.

Of the three kings who came to China in 1417, the eastern king is the first, the western king the second, and the king of the Mountain the third.

---

(1) 叭都加蘇里.

Merchant-vessels who have been there, speak of a city lying on a high steep mountain, this is probably the capital of the king of the Mountain (Klaibatangan).

Trade is carried on in the following way. When a ship arrives there, natives take all the goods and carry them for sale into the interior, whilst they sell also to the neighbouring countries, and when they come back, the native articles are delivered to our merchants as payment. When many pearls have been found during a year and our traders get large ones, they make a profit of many hundred percent; but even if there are only a few pearls, still a profit of a hundred percent is made.

The natives are always afraid that our ships will not come there, and whenever a ship leaves, they detain some men as hostages to make sure that the ship will call again.

The above accounts of Sulu do not require any further explanation; it only deserves attention that, whilst Brunei is called the country of the pirates on page 102, this accusation is not at all brought against those of Sulu, who in later days have become so notorious on this account; their attack on the west-coast of Borneo however, mentioned on page 103, looks much like a piratical expedition.

From the sailing-directions given in the Tung Hsi Yang K'au, it seems that Chinese vessels going to Sulu, first went over to the Philippines and made the voyage along the different islands of that group.

Bandjermasin [1].

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 323.

At Bandjermasin they have a city with walls of wood, one side of which lies against a mountain. The chief of this country keeps several hundreds of finely dressed girls and when he goes out he rides on an elephant and is followed by these girls carrying his clothes, shoes, knive, sword and betel-tray; if he goes in a boat, he sits cross-legged on a couch and these girls sit on both sides with their faces turned towards him, or are employed in poling the boat; his state is always very great.

Many of the people make rafts of trees bound together, and build houses on the water in which they live, just as it is done at Palembang.

Men and women use a piece of cloth with many colours for wrapping round their head; their back and breast are generally bare, but sometimes they

---

[1] 文郎馬神.

have a jacket with short sleeves, which they put on over their heads; the lower part of their body is surrounded with a piece of cloth. Formerly they used plantain-leaves as plates, but since they trade with the Chinese, they have gradually begun to use earthenware. They also like very much earthen jars with dragons outside; when they die they are put into such a jar and buried in this way.

They detest adultery and he who commits it, is punished with death; when a Chinese has intercourse with one of their girls, they cut off his hair and give him the girl as a wife, never allowing him to return to his country.

Far in the interior there is a village called Wu-lung-li-tan (1), where the people all have tails; when they see other men, they cover their face with their hands and run away; their country is rich in gold-dust and when merchants carry goods there to trade with them, they give a sign by beating a small copper drum (gong), lay their goods down upon the ground and step back about ten feet. These people then come forward and when they see something which suits their fancy, they put some gold at the side of it; if the owner tells them from his distance that he is prepared to sell it at that price, they take up the article and go away, if not, they collect their gold again and go home, without talking any further with each other.

The products of the country are rhinoceros-horns, peacocks, parrots, gold-dust, crane-crests, wax, rattan-mats, chillies, dragons-blood, nutmegs, deer-hides and so on.

In the neighbourhood are the Beadjoos (2), who are of a ferocious disposition and go out in the middle of the night to cut off people's heads, which they carry away and adorn with gold; therefore the traders fear them very much and at night carefully mount guard to await them.

The last king of Bandjermasin was a good man, who treated the merchants very favourably; he had thirty one sons and fearing that they might molest the merchant-vessels, he did not allow them to go out. His wife was the daughter of a Beadjoo chieftain and a son of her succeeded his father; this man listened to the words of his mother's relatives, began to oppress the trade and owed much money to the traders, which he did never pay. After this the number of those who visited the country gradually diminished.

---

(1) 烏龍里憚, O-lang-li-tan, according to the Fukien pronunciation.

(2) 買哇柔, Be-oa-dziu, according to the Fukien pronunciation. A large tribe of Dayaks (aborigines) in the interior.

The Tung Hsi Yang K'au (1618). Book IV. fol. 20 adds to this:

The women in this country come in small sampans to the ships in order to sell articles of food, but the trade is carried on by the men. In their trade they use coins of lead.

The western coast of Borneo has been known to the Chinese under the name of Pu-ni ([1]), a name of which we have not been able to find out the origin. It seems to have been visited earlier than the north-coast and the voyage to it was made via Java.

Pu-ni, or the West-Coast of Borneo.

History of the Sung-dynasty (960—1279). Book 489.

This country is situated in the south-western sea; its distance from Java is 45 days, from San-bo-tsai (Palembang) 40 days and from Champa 30 days, in all cases taking the wind to be fair.

There is a town of which the walls are made of boards, and in this town live more than 10,000 souls; it rules over fourteen different places. The house in which the king lives is covered with palm-leaves and the cottages of the people are covered with grass.

Those who are about the king are his ministers. The king sits on a couch made of cords, and when he goes out he sits on a large piece of cloth (a hammock) and is carried by a number of men. When they fight they carry swords and wear armour; this armour is of cast copper and resembles in shape a large tube, which they put over their body to protect their front and their back.

In this country there is no barley, but they have hemp and rice; they have also goats, fowls and fish. There are no silkworms and they use cotton ([2]) instead, of which they weave cloth. They drink wine made of the cocoanut-tree. For their marriage-presents they first send this cocoa-tree wine, then they send areca-nuts and next a finger-ring; at last they send some cotton-cloth or weigh out some gold or silver, by which the ceremonies are concluded.

For the dead they use also coffins and make a kind of carriage, on which they bring the body to the wilderness and expose it there; in the second month, when they begin their agricultural labours, they sacrifice to the deceased and do this for seven years, after which time they cease to do so.

([1]) 勃泥 or 浡泥.

([2]) 吉貝.

The seventh day of the twelfth month is their new year. The climate is hot and there is much wind and rain.

When the people of this country have a feast, they make music by beating drums, blowing flutes and clashing cymbals; they also sing and dance. They have no crockery, but use bamboos and palm-leaves for cooking and serving their rice; when they have finished eating they throw them away.

In former times they never went to the court of China, therefore no mention is made of them in the histories.

In the year 977 their king Hiang-ta (1) sent three envoys to bring as tribute one cati (2) camphor (3) in large pieces, eight caties camphor of the second sort, eleven caties of the third sort, twenty caties small grained camphor (4) and twenty caties of the last sort, one cati being equal to twenty taels Chinese weight (about 0.8 kilogram). They further brought five boards of camphor-wood, a hundred tortoise-shells, three trays of sandal-wood and six elephant-tusks.

These articles were presented with the following words: "May the Emperor live thousands and ten thousands of years and may he not disapprove of the poor civilities of my little country."

The letter was enclosed in different small bags, which were sealed, and it was not written on Chinese paper, but on what looked like very thin bark of a tree; it was glossy, slightly green, several feet long and somewhat broader than one inch, and rolled up so tightly that it could be taken within the hand. The characters in which it was written were small and had to be read horizontally; translated into Chinese it ran as follows: "The "king of Pu-ni, called Hiang-ta, prosterns himself before the most august "emperor and hopes that the emperor may live ten thousands of years. I "have now sent envoys to carry tribute; I knew before that there was an Em-"peror, but I had no means of communication. Recently there was a mer-"chant, called P'u Lu-hsieh (5), whose ship arrived at the mouth of my river; "I sent a man to invite him to my place and then he told me that he came "from China. The people of my country were much delighted at this and

(1) 向打.
(2) 家底.
(3) 龍腦.
(4) 米龍腦 or 米腦.
(5) 蒲盧歇.

„preparing a ship, asked this stranger to guide them to the court. The envoys „I have sent only wish to see your Majesty in peace and I intend to send „people with tribute every year. But when I do so, I fear that my ships „may occasionnally be blown to Champa and I therefore hope Your Majesty „will send an edict to that country with orders that, if a ship of Hiang-ta „arrives there, it must not be detained. My country has no other articles „and I pray your Majesty not to be angry with me."

These were the contents of his letter; the Emperor ordered his envoys to be lodged in the hall for treating guests and they were sent away with presents.

In the second month of the year 1082 their king Sri Ma-dja (1) sent again an envoy to bring as tribute products of the country; this envoy asked permission to embark at Ch'üan-chou (2) on his home voyage, which was granted to him.

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 325.

Pu-ni (3) came to China for the first time in the reign of the emperor T'ai-tsung of the Sung-dynasty (976—997).

In the 8th month of the year 1370 the Emperor sent two officers to go abroad as envoys; they left Ch'üan-chou in a ship, arrived at Java after half a year and in a month more they came to this country. The king, called Maha Mosa (4), was haughty and did not show them any politeness, but one of the envoys reproved him and then he came down from his seat, bowed down and received the imperial orders. At that time the country had been plundered by those of Sulu, so that it was weak and poor, and the king excused himself on this account, asking permission to bring tribute after three years; but one of the envoys pointed out to him the magnitude of his duty and then the king assented.

Now this country had hitherto belonged to Java and the people of the latter country tried to prevent him; the king was wavering in his decision, but the envoy remonstrated with him saying: „Java has already a long time acknow-

(1) 錫理麻喏, I am inclined to consider the two last characters as a mutilation of 麻合剌喏 and the whole name would then be Sri Maharadja.

(2) 泉州.

(3) 浡泥.

(4) 馬合謨沙.

ledged itself a subject and brought tribute; why do you only fear Java and not the Celestial Court?" The king then appointed envoys to bring a letter and to carry as tribute crane-crests, living tortoises, peacocks, camphor baros in small lumps, camphor in powder, cloth from the west ([1]) and various sorts of incense. In the 8th month of the next year they followed the Chinese envoys and came to court. The letter consisted of a sheet of gold, the characters were of silver and resembled those of the country Hui-ku ([2]); they were all engraved. The Emperor was much pleased, treated them and gave them presents in the most liberal way.

In the year 1375 the Emperor ordered that the mountains and the streams of this country should be included in the sacrifices to the mountains and streams of the province of Fukien.

In the winter of the year 1405 the king Maradja Ka-la ([3]) sent envoys to bring tribute and the Emperor sent functionaries to invest him as king of the country and gave him a seal, a commission and silks of various colours. The king was greatly delighted, and embarking with his wife, his younger brothers and sisters, his sons, daughters and functionaries, went to court. He arrived in Fukien and the Governor reported his arrival, on which a eunuch was sent to receive him; he was feasted in every place he passed and in the 8th month of the year 1408 he arrived at the capital and had an audience with the Emperor. The Emperor praised him and the king, kneeling down, pronounced the following address: "Your Majestey has re-"ceived the precious mandate of Heaven and rules over the whole world; "though I live far away on an island in the sea, I have enjoyed your favour "and been presented with an investiture and a title; since that time the rain and "the seasons have been favourable in my country, every year has been abundant "and my people were free from calamities; in mountains and rivers all kinds "of precious and rare things came to the light; plants and trees, birds and "beasts multiplied rapidly and the old men in my country all said that this "was caused by the protection of the holy Emperor. I wished to see the face "of the sun and to give a proof of my sincerity; regardless of the dangers "of a long voyage I have come with my family and my ministers, to present "my thanks personally."

---

(1) 西洋布, we have no means to ascertain what of kind cloth is meant here.

(2) 回鶻, this country has not been identified.

(3) 麻那惹加那, the second character is generally pronounced *na*, but in many dialects it is *la* and used for the transcription of the foreign sound *ra* and sometimes for *da*

The Emperor addressed him repeatedly in the most kind and laudatory way and gave orders that the letter to the Empress and the articles which the king's wife had brought, should be laid out in one of the halls of the palace. The king went to this hall and entered to present them, and when this was done, the king, his wife and the others were presented with caps, girdles and suits of clothes. After this the king was entertained at the Fêng-t'ian-mên and his wife with her suite in another place, which being finished they were escorted back to the place where they resided.

The Masters of Ceremonies asked instructions about the ceremonies for the king's visit to the princes of the blood, and the Emperor ordered that he should be allowed to adopt the same forms as a noble of the first rank.

After some time the Emperor gave to the king different insignia, a chair, silver utensils, umbrellas, fans, horses and saddles inlaid with gold, and ten suits of dresses, made of different kinds of silk with flowers and embroidered with gold. His retinue got presents each according to his rank.

In the 10th month the king died at his residence; the emperor was very much grieved, closed his court for three days and sent an officer to perform sacrifices and to give the silk required for the funeral. The heir apparent and the imperial princes also sent officers to perform sacrifices, and when the coffin and other necessaries of the burial had been prepared by these officers, they buried him on the Stone-hill outside the An-tê gate (1), where a tombstone was erected and the grave arranged as for a great personage. They also erected a temple at the side of the grave, where every spring and autumn an officer sacrificed a goat. The posthumous name Kung-shun (2), "Reverent and dutiful", was given to him.

The Emperor issued an edict to console his son Hia-wang (3), who was ordered to succeed his father and appointed king of the country. Hia-wang and his uncle reported that their country had to give Java forty caties camphor baros every year and begged an imperial order to Java that this annual tribute should be stopped, in order that it might be sent instead to the Imperial court; they further said that, as they were going home now, they asked for the Emperor's orders and for permission to remain at home

(1) 安德門外石子岡.
(2) 恭順.
(3) 遐旺.

a year in order to satisfy the wishes of the people; at last they requested that the time for bringing tribute and the number of persons who were to accompany it, might be fixed.

The Emperor acceded to all these wishes; he ordered that tribute should be sent once in three years and that the number of persons coming with it, should depend upon the king's pleasure. He also gave an order to Java, telling them not to ask any more the annual tribute of this country.

When the king took his leave, he was presented with a girdle adorned with precious stones, a hundred ounces of gold, three thousand ounces of silver, paper-money, embroidered silks, gauze, coverlets, mattrasses, musquito-curtains and other furniture. His followers also got presents, and the eunuch Chang Ch'ien and the messenger Chau Hang were sent to escort him.

Formerly the late king had made a representation to the effect that, having got a title by favour of the Emperor and his country now being altogether subject to the imperial government, he begged that the mountain-range at the back of his kingdom might be made a guard to his country. The new king preferred the same request and so it was called: "the mountain of lasting tranquillity, preserving the country [1]." The Emperor wrote an inscription for a stone, which he ordered Chang Ch'ien and his party to erect on the top of it.

(This inscription contains an eulogy on the deceased king and the ordinary extollation of China and its civilizing influence over the barbarians, of which we have had more than enough already. As it has no allusions useful for our purpose, we may spare ourselves the trouble of translating, and our readers of wading through it).

In the 9th month of the year 1410 Chang Ch'ien and his party returned to China and the king sent envoys with them, in order to carry tribute and to present thanks for the imperial favours.

The next year Chang Ch'ien was sent again to present the king with flowered silk, silk-gauze and silk of various colours, altogether one hundred and twenty pieces; his functionaries also got presents.

In the 9th month of the year 1412 Hia-wang came to court with his mother. The Emperor gave orders to the officers of the Board of Rites to lodge them in one of the imperial pavilions and to provide for all their meals. The day after their arrival the Emperor entertained the king at the Fêng-

---

(1) 長寧鎮國之山.

t'ien gate and the mother of the king was also entertained. After two days this was repeated, and on this occasion the king was presented with a cap, a girdle and a suit of clothes, whilst the king's mother, his uncle and the rest, all got presents according to their rank. In the second month of the next year the king took his leave, when the Emperor bestowed on him a hundred ounces of gold, five hundred ounces of silver, paper-money to the value of 3000 taels, 1500 strings of cash, four pieces flowered silk, eighteen pieces other silk, three dresses of different kinds of silk, coverlets, mattrasses, musquito-curtains and other furniture, all complete.

From the year 1415 to the year 1425 they brought tribute four times, but after that time their tribute-bearers became more rare.

In the year 1530 one of the functionaries in the capital addressed a memorial to the Emperor, stating that Siam, Champa, Liukiu, Java en Pu-ni (Westcoast of Borneo), when bringing tribute, all came by Tung-kwan [1], and as often merchants had joined themselves to them in a clandestine way, (which had been objected to by the Chinese authorities), their tribute had been discontinued for the greater part. In addition to this, during the period Chêng-tê (1506-1521), the Franks (Portuguese) had been violently spreading their bad influence and then the tribute had ceased altogether; a few years afterwards the natives had tried to begin again, but it was evident that the regard for the Chinese empire had suffered very much.

This memorial was sent to the Censorate, which requested the Emperor to keep the old rules and not to allow any departure from them.

During the period Wan-li (1573—1619) the king of Pu-ni died without posterity; his relatives fought for the throne and there was a great war in the country; at last all competitors were killed and then a daughter of the late king was put on the throne. At that time there was a man from Chang-chou in Fukien of the family Chang, who had before been made a datu [2] in that country, which means in Chinese a high officer; he had fled on account of those troubles, but when the queen came to the throne she called him back. The daughter of this man had free access to the palace, but her mind became insane and she falsely told that her father intended to revolt. The queen, hearing this, became afraid and sent people to take informations from those of his household; the datu killed himself and as the

(1) 東莞, a place a little to the east of Canton.

(2) 那督 la-tu, for the Malay word Datu, a title much used amongst them.

people of the country asserted that he had been unjustly prosecuted, the queen felt great remorse; she caused his daughter to be strangled and made his son an officer.

Since this time, though they did not bring any more tribute, the intercourse by traders was uninterrupted.

The country consists of fourteen different places, and is situated at the east of Palembang; from Champa one can arrive there in forty days (1).

The customs and products of the country have been described in the history of the Sung dynasty.

The above account shows that the relations between China and the Western Coast of Borneo have been rather intimate at one time, but nevertheless the description of the country is very hazy and gives us no clue for determining the locality. The Chinese have been puzzled by it too and have frequently confounded it with Ta-ni (Patani on the coast of Malacca); we saw our author make this mistake just now and we find the same error committed in the Tung Hsi Yang K'au, where the accounts of these two countries are hopelessly mixed together.

The last country we have to treat of under the head of Borneo are the

Karimata-islands.

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

Karimata (2) lies opposite to Kau-lan (Billiton); it is an island in the sea and has a long range of mountains. They use the water from the mountains to irrigate their fields, but their rice is not very abundant.

The weather is always warm. Their manners and customs are rather bad. The men shave their heads, wear a short jacket of bamboo-cloth and a kilted sarong. They plant bananas and eat the fruit instead of rice. They make salt out of seawater and wine from the sugar-cane.

Products of the country are tortoise-shell and antelopes. Articles of import are Java-cloth, glass-beads, calico printed with flowers, rice, etc.

(1) We here omit a few details applying to Patani on the coast of Malacca, which place is confounded with the subject of this article. This mistake is owing to the peculiar liberties the Chinese take in writing the names of places. They like to reduce them to one syllable and accordingly they often write *Pa* instead of Ka-la-pa (Batavia), *Lat* instead of Si-lat (Singapore), *Ni* instead of Pu-ni. Patani is called Ta-ni by them, but as the character used for the transcription of the syllable *Ta*, has originally the meaning of *great*, the author has taken it in the latter sense and read *Great Ni*, which he considered identical with Pu-ni.

(2) 假 里 馬 丁, Ka-ri-ma-tang; the text has Ka-ma-ri-tang, but this is evidently a mistake. The islands are mentioned in the History of the Yüan dynasty under the name of 假 里 馬 荅 Ka-ri-ma-ta (v. p. 26).

EASTERN PART OF THE ARCHIPELAGO.

The eastern part of the archipelago seems to have been little visited by the Chinese and their accounts of it are even more scanty than the rest and comparatively recent. They only mention Timor and the Moluccos.

Timor.

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

Kih-ri Ti-mun ([1]) is situated at the east of Tiong-ka-lo (Madura, v. pag. 57); the mountains are covered with sandal-trees and the country produces nothing else.

There are twelve ports or mercantile establishments, each under a chief.

The fields are rich and abundant; the weather is warm during daytime and cool at night.

Men and women cut their hair and wear a short dress; whilst sleeping at night they do not cover themselves.

When merchant-vessels arrive there, the women come on board to trade and many men get infected with disease; from those who get ill, eight or nine out of ten die, which is caused by the unhealthiness of the country and their secret diseases.

Articles of import are gold, silver, iron- and earthenware, etc.

Tung Hsi Yang K'au (1618). Book IV.

Timor is the vulgar name for Kih-ri Timor ([2]); this country is situated at the east of Tiong-ka-lo (Madura) and is very fertile. The mountains are so covered with sandal-trees, that they cut it for firewood and its strong smell often makes people ill. The country is very warm; about noon it is necessary to sit with the face towards the water, in order to escape illness. Men and women cut their hair and wear short dresses; when they sleep at night they do not cover themselves.

([1]) 吉里地悶, the last two characters are used for Timor up to the present day, but we do not know what is meant by the prefix Kri or Kiri.

([2]) 遲悶者吉里地門之訛也.

To stand in the presence of others is a sign of dignity, and when they see their king, they sit down on the ground with folded hands. They have no family-names and do not know the times of the year. They are also without writing; when they want to record something they do it with flat stones, and a thousand stones are represented by a string. They have chiefs to whom, when they have disputes, each party brings a goat; he who is wrong loses his goat and the other takes his away again. The old Chinese practice of reckoning with knotted strings and bundled arrows, is thus preserved in these distant islands.

The market-place is some distance from the town, and whenever a merchant-vessel has arrived, the king comes down from the town, accompanied by his wife and children, his concubines and servants, his suite being rather numerous. Taxes have to be paid daily, but they are not very heavy. The natives continually bring sandal-wood for bartering with the merchants, but they may not come when the king is not present, for fear of disturbances. Therefore the king is always requested to come first.

Moluccos.

The first time we have found these islands mentioned by Chinese geographers, has been in the History of the T'ang dynasty (618—906), where they are introduced under the name of Mi-li-kü, to determine the position of the island of Bali (v. pag. 58). No special description however is given and we do not hear of them again before the 16th century.

Histor of the Ming dynasty (1368—1643). Book 323.

The Moluccos [1] are situated in the south-eastern ocean and have a reputation of being wealthy. When their chief goes out he has a great state, and his subjects, who meet him, lay down at the side of the road with folded hands.

There is an incense-mountain, and when it has rained the incense falls down and covers the ground in such quantities, that the people cannot collect it all [2]. Their chief stores up large quantities, in order to sell it to the merchant-vessels that visit this place. It is the only country in the eastern sea which produces cloves, which are useful for dispelling bad humours, and therefore Chinese merchants go in large numbers to trade there.

---

(1) 美洛居.

(2) We have seen this story somewhere else, where it was clear that cloves were meant.

During the period Wan-li (1573—1619) the Franks (Portuguese) came to attack this country; the chief was overcome in battle and offered his submission, on which they pardoned him and put him again on the throne; they imposed an annual tribute of cloves and then went away, without leaving soldiers in charge of the place.

Afterwards the Dutch (red-haired barbarians) came across the sea, and knowing that the Portuguese had gone away, they availed themselves of the occasion and went to the town, where they took the chief and said to him: "if you serve us well, we will be your masters, and we can beat the Portuguese." The chief had no choice, he obeyed and continued to govern his country.

When the Portuguese heard this, they became very angry and collected soldiers to attack them, but these were killed on their way by the Chinese, as is told in the history of Manila. The Dutch now, though they kept the Moluccos, went away every year or every two years and then came back again. In the meantime the son of the Portuguese chief had succeeded his father; he wanted to carry out his plans and came with a large force for this purpose. Now it happened that the Dutch were absent at that time, so he conquered the Moluccos, killed the chief and put a man on the throne whom he trusted. Not long afterwards the Dutch came again, they also took the town, drove away the chief who had been put up by the Portuguese and raised to the throne the son of the former chief. After this time they fought every year and many people were killed, till the Chinese who lived there talked to both sides, advising them to stop fighting and rather to divide the country; on this the high mountain of Banda (¹) was taken as boundary, the north of this mountain going to the Dutch and the south to the Portuguese; it became a little more quiet now and the Moluccos remained divided between the two countries.

Tung Hsi Yang K'au (1618). Book V.

The Moluccos (²) are a rich and fertile country in the eastern ocean. When their chief goes out, he has a great state and his people kneel down on both sides of the road with folded hands. The men shave their hair and the women wear it in a knot behind the head.

(¹) 萬老高山.

(²) 美洛居俗訛爲米六合.

When a girl marries, they buy large quantities of Chinese cups, which they paint outside; rich people buy many hundreds to show their wealth.

When they have a feast, they put down two large bowls with wine, and every two men have a cup, which they dip into it and so drink; the fullgrown men rise up and perform a native dance, whilst the young men stand around looking at it, but do not venture to enter the circle.

In the above accounts the Moluccos are taken as a whole, and it is not stated in what special part the king or chief lived; we may take it for granted however that the king of Ternate was meant, whom we know to have been the most powerful chief in those parts, when the Europeans first arrived there, and whose capital has been the theatre where many fights between Spaniards, Portuguese and Dutch have been fought.

THE MALAY PENINSULA.

Tun-sun (1).

History of the Liang dynasty (502—556). Book 54.

More than 3000 *li* to the south of Fu-nan (2) (Siam) there is the country of Tun-sun; it is situated on a peninsula, more than a thousand *li* in extent, and the capital is ten *li* (about three miles) away from the sea. There are five kings, who all acknowledge the supremacy of Siam.

The eastern frontier of Tun-sun extends as far as Kiau-chou (3) and on the west it borders on India (4). The different countries beyond the Ganges (5) all come to trade here, the reason of this being that if from Tunsun you put out to sea for more than 1000 *li*, you still have a vast ocean before you, which no ship has ever been able to cross (6). To its market people come from east and west, and it is visited daily by more than 10000 men. All kinds of valuable goods are found here.

(1) 頓遜.
(2) 扶南.
(3) 交州?
(4) 天竺.
(5) 安息.
(6) This passage is not very clear and seems to have become corrupted. We shall try to explain it at the end of this account.

In this country a wine-tree is found; the people collect the juice of its flowers and let it stand in a jar, when it becomes wine in a few days.

In the Dynastic Histories we find no later account of this country, but we meet again with the same name in Book 276 of the T'ai-p'ing Hoan-yü Chi, a universal geography published between the years 976 and 983, in which the notices on foreign countries generally are inaccurate repetitions of the articles on the same subject in the histories of the preceding dynasties; in this case however some new material is added and we think therefore we may translate this part of its account.

Tun-sun (1) was first heard of in the Liang dynasty; it is also called Tien-sun (2).

(Here follows a repetition of the preceding account, which is accordingly omitted).

It produces the Hwo-hsiang (3); if you take a branch of his plant and put it into the ground, it lives again. The leaves serve to make clothes.

In this country there are more than ten different kinds of fragrant flowers, which come during the whole year, and every day many waggon-loads are collected in order to sell them. When dried they are still more fragrant and their offal is made into powder for rubbing the body.

According to their custom the dead are generally devoured by birds. When one is on the point of dying, his relatives, singing and dancing, bring him out of the town, when birds like geese, with bills like parrots and of a red color, arrive in large quantities; the relatives then retire, and when the body has been devoured entirely, they take the bones, burn them, and sink the ashes into the sea; the deceased is then considered to have been a virtuous man, who will certainly be reborn in heaven. When the birds fly away without eating him, the dying man is much afflicted that he is so impure, and is buried by voluntarily throwing himself into the fire; this is considered to be the next class of men. Those who cannot have themselves burned alive and neither are devoured by the birds, are considered the lowest class.

From internal evidence contained in the above accounts, as well as from the universal testimony of Chinese geographers, we have no hesitation in taking Tun-sun for a part of the Malay peninsula, but we have not been able to identify

---

(1) 頓孫.

(2) 典孫.

(3) 霍香, Lophanthus rugosus or Betonica officinalis. Vid. W. Williams Dict. p. 257.

its site with any degree of certainty. We venture however to offer the following suggestion. Taking into consideration the difficulties and dangers of navigation in those times, it is quite natural that the intercourse between India and China was partly carried on by a route on which these sea-voyages were reduced considerably, across the narrower part of the Malay peninsula, say between 8° and 10° northern latitude, where we shall presently see that not long afterwards another emporium for this trade was established. We think that the market-place of Tun-sun was situated somewhere in this locality. The obscure passage on the preceding page would then find an explanation also. It says that the peninsula was more than a thousand *li* long, and the author, with very defective notions of geography, and seeing this overland route followed by so many, probably concluded from the great length of this country, that it was not possible for ships to find their way to the other side.

Kora or Kala (1).

New History of the T'ang dynasty (618—906). Book 222b.

This country is situated at the south-east of P'an-p'an (2) and is also called Kora Fu-sa-ra (3). The king's family-name is Sri Pora (4) and his personal name is Mi-si Po-ra (5). The walls of his city are built with stones piled upon each other, whilst the watch-towers, the palace and other buildings are thatched with straw. The country is divided into 24 districts.

The soldiers use bows, arrows, swords, lances and armour of leather; their banners are adorned with peacock feathers and they fight mounted on elephants; one division of the army consists of a hundred of these, and each elephant is surrounded by a hundred men. On the elephant's back is a cage containing four men, armed with bows, arrows and lances.

As taxes the people pay a little silver. There are no silkworms, nor hemp or flax, nothing else but cotton. For domestic animals they have numerous cows and a few ponies.

It is their custom that only functionaries are allowed to tie up their hair

(1) 哥羅, Kora is most likely the correct reading, but we also give Kala, because, as we shall presently see, it has been mentioned by others under this name.

(2) 盤盤, the southern part of Siam, probably the present P'un-p'in (Bandon).

(3) 哥羅富沙羅, probably Kora Besar or Great Kora.

(4) 矢黎婆羅.

(5) 米矢鉢羅. We are unable to guess what may have been the native form of the two last names.

and to wrap a handkerchief round their heads. When they marry, they give no other presents than areca-nuts, sometimes as many as two hundred trays. The wife enters the family of her husband.

Their musical instruments are a kind of guitar (1), a transversal flute, copper cymbals and iron drums. Their dead are burned, the ashes put into a golden jar and sunk into the sea.

On the south-east the country of Ku-ru-mi is situated at a distance of one month traveling across the sea. To the south lies Po-li at a distance of ten days. On the east is Pu-shu five days away and Wan-tan (2) lies to the northwest at a distance of six days. The customs of the people are about the same as in Ch'ih-t'u (3) (Siam).

Between the years 650 and 656 this country has come to court and brought as tribute coloured parrots.

The Chinese characters, used in the transcription of the name of this country, certainly point to an original sound of Kora or Kara, as the second character, in the geographical literature, is used nearly exclusively for transcribing the syllable *ra*. In our modern maps we find the name Kora on the western coast of Malacca, in about 8° N. L. and as this would suit its position as given with respect to Sumatra and P'un-p'in, it is quite probable that this small place preserves us the name of the great emporium of former days.

We must also draw attention to a passage in the "Relation des voyages faits par les Arabes et les Persans dans l'Inde et à la Chine dans le IXme siècle, édits par M. Reinaud. Paris, 1845," where on page 93 the author, after having spoken of Java and Sumatra, continues as follows: "L'île de Kalah est le centre du commerce de l'aloès, du camphre, du sandal, de l'ivoire, du plomb alcaly, etc. etc. C'est là que se rendent les expéditions qui se font de l'Oman." It seems probable that the Kora or Kara of our text is meant here, but that the author of this narrative, whose names are generally not very correct, has got this one from Chinese traders, who, having no *r* in their language, must have pronounced it Kola or Kala.

---

(1) 琵琶.

(2) 拘蔞密, 婆利, 不述, 文單. With the exception of Poli, which we have seen to be the North-coast of Sumatra, we cannot identify these names.

(3) 赤土.

Malacca [1].

Ying-yai Shêng-lan (1416).

Going due south from Champa with a fair wind, a ship comes to the strait of Lingga; entering this strait and going westward for two days, this place may be reached.

Formerly it was not called a kingdom, but as there were five islands on the coast, it was called the five islands. There also was no king, but only a chief, the country belonging to Siam, to which they had to pay a tribute of 40 taels of gold, and if they failed to do this, they were attacked for it.

In the year 1409 the imperial envoy Chêng Ho brought an order from the emperor and gave to the chief of this country two silver seals, a cap, a girdle and a long robe; he erected a stone and raised the place to a city, after which the land was called the kingdom of Malacca. From this time the Siamese did not venture to molest it any more, and the chief of the country, having become king by the imperial favour, went with his wife to the court (of China) to present his thanks and to bring a tribute of products of his country. The Emperor sent him home again in a Chinese ship in order to take care of his land.

The country is bordered on the west by the ocean and on the east and the north by high mountains; the soil along the mountains is sandy and brackish; the temperature is hot during daytime and cool at night; the fields are not fertile and produce little rice, for which reason the people do not occupy themselves much with agriculture.

There is a large brook passing before the residence of the king on its way to the sea; the king has made a bridge over it, on which he has constructed about twenty pavilions, in which the sale of all kinds of articles is conducted.

The king and the people are Mahomedans and they carefully observe the tenets of this religion.

The king wears round his head a fine white cloth of native cotton and on his body a long robe of fine, flowered, green calico. His shoes are of leather and he always goes out in a sedan-chair.

The men of the people wrap up their head in a square piece of cotton,

---

(1) 滿剌加. Man-la-ka, or, according to the Amoy pronounciation, Moa-la-ka.

and the women wear their hair in a knot behind their head. They are rather dark. The lower part of their body is surrounded with a white piece of cotton and on their back they wear a short jacket of flowered cotton.

Their manners and customs are pure and simple. Their houses are built rather high and have no flooring of boards, but at a height of about four feet they make a floor of split up cocoanut-trees, which are fastened with rattan, just as if it were a sheep-stye; on this floor they spread their beds and mats, on which they sit cross-legged, whilst they also eat, sleep and cook here.

Many of the people live from fishing, for which purpose they go out to sea in canoes made out of a single tree.

The country produces lignum aloes, ebony, damar ([1]) (a kind of resin), tin, etc. Damar is the sap of a tree, from which it flows out into the ground and is obtained by digging; it comes out of the tree in drops, just as the resin of pine-trees; it burns with a flame and the natives use it for light. When they have made a boat, they use this substance to smear it over the seams and then the water cannot get through them; much of it is collected for foreign countries. There is also a better sort, which is clear and transparent and resembles amber; this is called sun-tu-lu-s ([2]); the natives make cap-buttons from it, which are sold by them and are those which we call water-amber.

Tin is found in two places of the mountains, and the king has appointed officers to control the mines. People are sent to wash it, and after it has been melted, it is cast into small blocks weighing one catti eight taels or one catti four taels official weight; ten pieces are bound together with rattan and form a small bundle, whilst forty pieces make a large bundle. In all their trading transactions they use these pieces of tin instead of money.

Their language, their books and their marriage-ceremonies are nearly the same as those in Java.

In the forest is a tree called sago, which is soaked and pounded, and the flour got in this way is made into small globes as large as green peas; these are dried in the sun and sold for food.

On the low grounds along the sea grows a tree, of which the leaves are long as kadjang-leaves; when first shooting out they are like long knives

---

([1]) 打麻兒, the Malay name for resin. This same resin is still now obtained and used in the same way.

([2]) 損都盧厮.

and very flexible. The fruit have the appearance of *lichi* and are of the size of an egg; the natives make wine of them, which is called kadjang-wine and has the power of intoxicating. The natives also take these leaves and with bamboo make fine mats of them, only two feet broad and more than ten feet long, which they offer for sale ([1]).

They have sugar-cane, plantains, nangka (jack-fruit), wild *lichis*, etc. Their vegetables are onions, ginger, leek, mustard, gourds and melons. Cattle, goats, fowls and ducks are found, but in small numbers, and their price is therefore very dear, one buffalo costing a catty of silver; they have no donkeys or horses.

In the sea along the coast are found turtles and dragons which attack men (alligators). The dragon is three or four feet high, has four legs and its whole body covered with scales, a crest of points on its back, a head like a dragon and protruding teeth. When it meets with men it devours them.

In the mountains is a yellow tiger, a little smaller than the yellow tiger in China; there is also a black tiger and a yellow one with dark spots.

Sometimes there is a kind of tiger which assumes a human shape, comes to the town and goes among the people; when it is recognised it is caught and killed.

The place is visited by Chinese merchant-vessels; whenever these come a barrier is made (for the purpose of collecting tolls).

In the city-wall are four gates, provided with watch and drum-towers; at night they patrol, ringing a kind of small bells. Inside their walls they have a second fortress of palissades, where godowns have been made and all the money and provisions are stowed away here.

When the government ships (of the mission to which the author belonged) were on their home voyage, they visited this place as well to repair as to load native products; they waited here for a favourable southwind and in the middle of the fifth month they put to sea on their voyage home. The king, with his wife, his son and a number of his chiefs, prepared products of the country and followed the fleet to China, where they went to court and presented tribute.

About a hundred years later than the preceding article, another account of Malacca was written in the

([1]) It is evident that the nipa-palm is meant here.

Hai-yü (1537).

Malacca (1) is situated in the south; originally it was a dependency of Siam, but afterwards the chief who was in charge of the country revolted against his master and made himself independent; at what time this happened cannot be ascertained.

Going to sea from Ting-mên in the district Tung-kwan (2) (near Canton), one has to steer the same course as for Siam as far as Pulu Condore, from here the course is due south, until one gets to the strait of Lingga, and then, in two days more, one may arrive there. It is a place where all the barbarians come together and it may be called a centre in those parts.

The king lives in a house of which the fore part is covered with tiles, which have been left here by the eunuch Chêng Ho in the time of Yung-lo (1403—1424); the other buildings all arrogate the form of imperial halls and are adorned with tinfoil.

When foreign envoys arrive there during the time the trade between the different countries is going on, the king makes a great display of soldiers as a matter of precaution.

The people live in houses of mud; the highest functionaries are called ku-lang ka-ya (3), and wealthy men are called *nachoda* (4). The people are numerous and thriving. A nachoda has many thousand measures of pepper, and the ivory, rhinoceros-horns, western calico, pearls, shells and different kinds of incense, which are stored up in their houses, cannot be counted.

It is not their custom to worship spirits, but the men get up when the cock crows, and turning their face towards heaven, they mutter the name Allah (5), which is the general denomination of the father and the mother of the universe.

They write with Indian letters and in trading they use tin as their currency; three caties of this metal are about equal to one mace of silver (6).

---

(1) 滿剌加.

(2) 東莞.

(3) 姑郞伽邪, the first character must be wrong, as the author certainly means *orang kaya*, a common title among the Malays.

(4) 南和達 *a.* master of a vessel, *b.* a trader who travels about with his own ship.

(5) 哈剌.

(6) About 0.16 Mexican dollars.

When brokers (1) make any transactions, they take hold of each other's fingers in order to state numbers; though they make bargains for thousands they make no written contract, but they bind themselves by pointing towards Heaven, and this engagement they dare not break.

The country produces no rice, which they buy therefore from Siam, K'u-lung and P'o-ti-li (2).

According to their customs it is forbidden to eat pork; when the Chinese who live here eat it, the others are indignant and say it is filthy. They have much milk, which the rich people eat together with their rice.

For their fowls, dogs, geese and ducks they also depend on other countries, therefore the price of these is five times dearer than in China.

The temper of the people is fierce, but they are true to their word. They are never without a sword (3); as soon as a boy is two years old, they give him a small sword and allow him to carry it. When a word is used which does not please them, they at once take to their sword and if a man is killed in this way, the murderer runs away to the mountains and hides himself there for some time; when he comes back again the relatives of the deceased do not try to seek revenge and the *orang kaya* does not look into the matter any more.

When people meet each other, they put their hands on each other's heart as a sign of politeness, but if, by mistake, the hand is put on the other's head, he becomes very angry.

The poorer people often make themselves guilty of robbery; when they meet a single stranger, they kill him and rob his effects.

The merchants of the ships live in a hotel, the chief of which always gives female slaves to serve them and sends them food and drink morning and evening; but if one uses too freely of this, be may be sure that all his money will pass into the hands of the other.

In contracting a marriage they attach much importance to the marriage presents. The bridegroom has to provide a certain amount, but in his turn expects that the dowry of the bride will be many times as much, and moreover the bride brings five or six slaves with her.

---

(1) 牙儈, gê-tsing, seems to be a foreign word, but we do not know from what language it is borrowed. In Amoy the word gê-lâng, 牙人, is still used to denote a broker.

(2) 暹羅, 崛龍, 陂隄里, we are unable to identify the two latter names.

(3) 鈀鑞 pa-lak. Vide p. 46.

When people quarrel in the market and abuse each other, they may revile each other personally ever so strongly, without much notice being taken of it; but if in abusing a man one reviles his father or grandfather, or in abusing a slave one reviles his master, they at once begin a deadly fight; therefore they say that it is better to have slaves than to have land, because slaves are a protection to their masters.

Women hold a market at night, but must finish at the second drum; when they stay over this term and are caught by the patrolling *orang kaya*, they are killed and the king does not look further into the affair.

For slight offences they use whipping. Their capital punishment is as follows: they take a piece of wood like a post, of which one end is sharpened and the other planted in the ground about two feet deep; the sharp point is introduced into the anus of the criminal, who cries out for a moment, but immediately afterwards the point penetrates into his body and kills him.

The poorer people put the body of their dead on a pile of wood and burn it; the richer fill the coffin with camphor and burn it likewise; the next morning all the bones are reduced to dust.

In this country there are many high mountains and deep valleys. One can go to Siam overland.

They have much intercourse with Java, but the Javanese are known to be very fierce and if they take them into their service, eight or nine out of ten kill or wound their masters. These Javanese are very skilled in the use of the blow-pipe with poisoned arrows; if a man is wounded by these he dies instantly.

In the period Chêng-tê (1506—1522) a ship of the Franks (Portuguese) came to trade here; a quarrel arose about money-matters, on which the king put the captain into prison. The Franks went away and made a report to their lord, who determined to rescue him. For this reason he equipped eight large ships, with a number of picked troops, who appeared at once before the place. At that time a year had passed away already and the people of Malacca were not at all prepared; a great slaughter was therefore made amongst them and the chief of the Franks took possession of the palace. The king fled to P'o-ti-li and large numbers of the people dispersed also.

The Franks wanted to sell the country to Siam, but their offer was refused. They therefore collected their troops, filled their ships and went away, on which the king came back to his old place.

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 325.

Malacca (1) is situated at the south of Champa; with a fair wind one may arrive in eight days at the strait of Lingga and then it is two days more to the west. It is supposed to be the old country Tun-sun, and the Kora Fu-sa (see above) of the T'ang dynasty.

In the 10th month of the year 1403 the emperor sent the eunuch Yin Ch'ing (2) as envoy to this country, to bring presents of silk woven with golden flowers, curtains adorned with gold, and other things. There was no king in the country and it was not called a kingdom, but it belonged to Siam, to which it paid an annual tribute of forty taels of gold. When Yin Ch'ing arrived there, he spoke of the power and rank of China and of his intention to take the chief with him. The chief, called Pai-li-su-ra (3), was very glad and sent envoys to go to the court along with the imperial envoy and presented as tribute products of the country.

In the 9th month of the year 1405 these envoys arrived at the capital; the Emperor spoke in praising terms of their master, appointed him king of the country of Malacca and gave him a commission, a seal, a suit of silk clothes and a yellow umbrella, whilst Yin Ch'ing was ordered to go there again and bring all these presents. The envoys said that their king was aware of his duty and wished his country to be a district of the empire, bringing tribute every year, and that he had therefore requested that his mountains might be made guardians of the country. The Emperor gave his assent; he prepared an inscription with a piece of verse at the end and ordered a tablet to be erected on those mountains.

When Yin Ch'ing arrived to carry out all these orders, the king was still more pleased and treated him with even more honours than before. In the 9th month of the year 1407 he sent envoys to bring tribute and in the next year, when Chêng Ho came to his country, he again sent envoys with tribute to go with him to China.

In 1411 the king came with his wife, his son and his ministers, altogether five hundred and forty persons; when he had arrived at the suburbs of the capital, the emperor ordered two officers to go and receive him; he was lodged in the building of the Board of Rites and received in audience

(1) 滿剌加.
(2) 尹慶.
(3) 拜里迷剌.

by the emperor, who entertained him in person, whilst his wife and the others were entertained in another place. Every day bullocks, goats and wine were sent to him from the imperial buttery. The Emperor gave the king two suits of clothes embroidered with golden dragons and one suit with *kilin's;* further golden and silver articles, curtains, coverlets, mattrasses etc. everything complete, whilst his wife and the rest also got presents.

When they were going away, the king was presented with a girdle adorned with precious stones, insignia of his dignity, horses and saddles, and his wife got a cap and dresses.

On the moment of starting he was entertained by the emperor and got again a girdle with precious stones, horses with saddles, a hundred ounces of gold, five hundred ounces of silver, four hundred thousand *koan* ([1]) of paper-money and 2600 strings of copper cash; further 300 pieces of silk gauze, a thousand pieces of plain silk and two pieces of silk with golden flowers. His wife, his son, his nephew and his suite were entertained separately and got presents according to their rank. Afterwards the officers of the Board of Rites entertained them twice at two different post-stations on their road.

In the year 1412 his nephew came to present thanks; when he went away the emperor sent a eunuch with him, who came back with new tribute-bearers.

In the year 1414 the king's son, called Mu-kan-sa-u-ti-r-sha ([2]), came to court and told that his father had died; he was appointed to succeed him and presented with gold and silks. After this time they brought tribute every year or every two years.

In the year 1419 the king came to court with his wife, his son and his ministers, in order to present thanks for the imperial favours; on going away he stated that Siam seemed inclined to attack his country, and the Emperor accordingly sent an order to Siam, which that country obeyed.

In 1424 Sri Ma-ha-la ([3]) succeeded after the death of his father and came to court with his wife, his son and his ministers.

In the year 1431 three envoys arrived, who said that Siam was planning an attack on their country, that the king wanted to come himself but

(1) 貫. A *kwan* of paper-money was equal to a string of a thousand cash. From the liberal amount of paper-money given, we would think that it was at a considerable discount.

(2) 毋幹撒于的兒沙.

(3) 西里麻哈剌.

was afraid of being detained by them, that he wished to send a report but had nobody who could write it, and that he had ordered them therefore to avail themselves of a tribute-vessel from Sumatra, to go and bring this communication. The Emperor sent them back to their country in the ships of Chêng Ho, to whom a decree was given for the king of Siam, ordering him to live in good harmony with his neighbours and not to act against the orders of the court. When these three envoys arrived they brought nothing as tribute, and the officers of the Board of Rites submitted that, according to the rule, they should not get any presents; but the Emperor replied: "These men have come many thousands of miles to complain of an injustice; it would not do to give them nothing." Accordingly dresses and silks were given to them, just as to other tribute-bearers.

In the year 1433 the king came to court with his wife, his son and his ministers. When he arrived at Nanking, the weather was already cold; the Emperor ordered him to wait till spring before coming up to the capital and moreover sent a letter in praise of the king and his wife. When they came to the capital, the Emperor entertained them and gave them presents as customary, and when they returned an officer was charged to provide a vessel for them.

Afterwards the king again sent his younger brother to bring as tribute camels, horses and products of the country; at that time the emperor Ying-tsung had already ascended the throne (1435), and as the king was still in Canton, he sent him a laudatory letter and ordered the Governor to let him go back to his country. As this officer was just sending back the envoys of Champa, Kalikut and nine other countries, the king returned along with these.

In the year 1445 envoys arrived, who asked that the king Sri Pa-mi-si-wa-r-tiu-pa-sha (1) might obtain a commission for ruling the country, a dress embroidered with snakes and an umbrella, in order that he might govern the people of his land. They also said that the king intended to come himself, but that his suite was very numerous and therefore he asked for a large vessel, in order to be able to make the sea-voyage. The Emperor granted all their requests.

In the year 1456 Sulthan Wu-ta-fu-na-sha (2) sent as tribute horses

(1) 息力八密息瓦兒丢八沙.

(2) 速魯檀無答佛哪沙.

and products of his country, and asked to be invested as king. The Emperor issued a decree by which an officer was sent there for the purpose, but some time afterwards the same king sent tribute again and reported that the cap and the girdle, which had been bestowed upon him, were burned; the emperor then ordered that a cap of leather, a dress, a daily dress of red silk gauze, a girdle adorned with rhinoceros-horn and a cap of gauze should be given to him.

In the year 1459 this king's son, Su-tan Wang-su-sha (1), sent envoys to bring tribute, on which the Emperor ordered some officers to go and invest him as king. After two years the officers of the Board of Rites reported that these imperial envoys, on the second day of their voyage, had met with a storm, which disabled the ship; they had been tossed about for six days and were then rescued by people of the coastguard. The imperial letter was saved, but the goods had all been damaged by water, for which reason they requested that new ones should be given. The Emperor granted what was asked and ordered the envoys to go again.

In the year 1474 the censor Ch'ên Chün went to Champa with an imperial commission to invest the king there, but on his arrival he found the country occupied by Annamese soldiers, so that he could not enter it; he then went to Malacca, with the goods he had brought, and ordered its king to send tribute; when, subsequently, his envoys arrived at the capital, the Emperor was much pleased and issued a decree in which they were praised.

In the 9th month of the year 1481 envoys arrived with the report that the envoys of their country, who had returned from China in 1469, had been driven by a storm on the coast of Annam, where many of their people were killed; the rest had been made slaves and the younger ones had further undergone castration. They also told that the Annamese now occupied Champa and that they wanted to conquer their country too, but that Malacca, remembering that they all were subjects of the emperor, hitherto had abstained from reciprocating these hostilities.

At the same time the envoys with the tribute of Annam arrived also, and the envoys of Malacca requested permission to argue the question with them before the court, but the Board of War submitted that the affair was already old and that it was of no use to investigate it any more. When therefore the envoys of Annam returned, the Emperor gave them a letter in

---

(1) 蘇丹芒速沙.

which their king was reproved, and Malacca received instructions to raise soldiers and resist by force, whenever it was attacked by Annam.

Some time afterwards the Emperor sent two officers with a commission to invest the son of the late king, Ma-ha-mu-sa (1), as king of the country. These two officers were lost at sea, on which the Emperor appointed officers to sacrifice to them and took care of their families; for their suite sacrifices were performed by the officials on the sea-coast and their families were also provided for. Two other envoys were then sent in their place, of whom one again died at Canton, on which the Emperor ordered the Governor of Canton to select one of his officers to succeed the deceased, in order to finish this investiture.

In the year 1508 an envoy called Tuan Hadji (2) came to present tribute. His interpreter was a Chinese from the province of Kiang-si, who had run away from China in order to escape punishment for a crime and fled to their country. This man, along with other Chinese, made a plan to kill and rob the envoy and then to run away to the west-coast of Borneo in order to seek for treasures; accordingly he made a quarrel with his people, when they had returned to Canton, and with the assistance of his fellow-conspirators he killed all of them, taking away everything they had. When this event became known, the guilty parties were soon arrested and brought to the capital, where the interpreter was cut to pieces, others were decapitated, one fined three hundred picols of rice and the rest banished, whilst the officials of the Board of Rites, who had allowed themselves to be bribed, were all punished. The prime ministers at that time, considering that this crime had been committed by a man from Kiang-si, diminished the annual number of graduates for this province with fifty and no man from this province got an appointment in the capital.

Afterwards the Franks (Portuguese) came with soldiers and conquered the country; the king Sultan Mamat (3) ran away and sent envoys to inform the imperial government of this disaster. At that time the Emperor Shih-tsung sat on the throne; he issued a decree upbraiding the Franks, told them to go back to their own country and ordered the kings of Siam and other countries to assist their neighbour in his need; none of these obeyed however and so the kingdom of Malacca was destroyed.

---

(1) 馬哈木沙.

(2) 端亞智.

(3) 蘇端馬末.

Shortly afterwards the Franks also sent envoys to the court in order to bring tribute and ask for investiture. When they arrived at Canton the Governor emprisoned the envoys, as their country had not been reckoned before among the tributary kingdoms, and asked orders from the Government. The Emperor ordered to give them the price of the goods they had brought and to send them away (1).

Among the goods which Malacca was accustomed to bring as tribute, the following were the principal articles: agate, pearls, tortoise-shell, coral-trees, crane-crests, quilts made of feathers (2), white pi-cloth (3), western-cloth, sa-ha-la (4), rhinoceros-horns, ivory, black bears, black monkeys, babi-rusah's, cassowaries, parrots, camphor-baros, rose-oil, fragrant balm, chi-tseh flowers (5), terra japonica, lignum aloes, benzoïn, assa-foetida and such more.

There is a mountain from which a brook runs down; the natives wash its sand in order to obtain tin, which is melted by them and cast into little blocks; a workman may collect one of these blocks in one day.

The soil is poor and rice is not abundant; the people chiefly occupy themselves with washing tin and fishing. The weather is warm during daytime and cool at night.

Men and women wear their hair in a knot; their body is very dark, but some are of a lighter colour, being descendants of Chinese.

Their customs are good and their way of trading is pretty fair, but since the Franks have taken the country, things have become worse and merchant-vessels seldom go there any more, mostly proceeding directly to Sumatra; when however ships have to go near this country, they are generally plundered, so that the passage there is nearly closed.

Those of the Franks who come themselves to China for trading purposes, go directly to Macao, in the district Hsiang-shan, province of Canton, where some of them are always found.

---

(1) We have here a striking example of the way in which Chinese ascendency in these parts was destroyed by the arrival of the Europeans, and of the reasons which caused the latter to be received with bad grace by the Chinese, from the first time they made their appearance.

(2) 瑣服.

(3) 白苾布?

(4) 措哈剌?

(5) 梔子花, according to Williams, Syllabic Dictionary, p. 55, the Gardenia floribunda, used to dye yellow

Johore (1).

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 325.

Johore is situated near Pahang and is also called U-tang-ta-lim (2). In the beginning of the 15th century, when Chêng Ho visited the different countries of the west, the name Johore did not exist, but it is said that he passed the island Tong-si-tiok (3), and as this island is situated exactly where Johore is, it may be supposed to be the same country.

Between the years 1573 and 1619 their chief was very warlike and his neighbours Indragiri and Pahang had much to suffer from him.

Chinese who trade to foreign countries often visit this place and are even invited to do so.

In this country they cover their houses with grass and make fortifications of palissades, which they surround with a ditch; in times of peace the people go trading to other countries, but when there is war all are called to be soldiers and their country is considered to be very strong.

The land produces no rice, which they always buy from other countries.

The men shave their heads, go barefooted and have a sword at their side; the women wear their hair in a knot. Their chief carries two swords.

They write on kadjang-leaves, tracing the letters with a knife. When they marry they always take a wife of their own rank.

The king uses golden and silver eating utensils and the other people use earthenware; they have no spoons or chopsticks. They are much given to fasting and on those occassions they do not eat before they see the stars. The fourth month is the beginning of their year.

When they are in mourning the women cut their hair and the men shave their heads repeatedly; the dead are all burned.

Products of this country are rhinoceros-horns, ivory, tortoise-shell, camphor-baros, myrrh, dragonsblood, tin, wax, fine mats, cotton, areca-nuts, agar-agar, birdsnests, sago, mangoustines, etc.

Formerly a man called Ki-ling-jin (4) was treasurer in this country

---

(1) 柔佛, Djiu-hut according to Amoy pronunciation.

(2) 烏丁礁林.

(3) 東西竺山.

(4) 吉寧仁.

and faithfully served the king, who showed great confidence in him; as the king's younger brother saw himself kept at a distance, he became jealous and secretly killed him; sometime afterwards he went out on horseback and was thrown so that he died; his attendants saw the spirit of the treasurer on the spot and since this time every house has sacrificed to him.

Tung Hsi Yang K'au (1616). Book 4.

Djohore does not produce any rice and the inhabitants are accustomed to go in small ships to other countries, exchanging the products of their own for rice. When they meet merchant-vessels bound for other places, they invite them to come to their country also. When our ships go there they have to pay fixed duties; the trade is done on board the ships and they have no shops on shore.

Pahang (1).

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

This country is situated at the west of Siam (2); it is surrounded by rocky ridges of mountains, which, seen from a distance, have the appearance of a table-land. The ground is fertile and they have abundance of rice. The weather is often very warm.

Their customs cannot be much praised; they make human images of fragrant wood and kill people in order to make a sacrifice of the blood, when they pray for luck or try to ward off evil (3).

Men and women have their hair in a knot and are clad with a single

(1) 彭坑; these two characters are properly pronounced *p'ang-k'ang*, but the first, which has the sound *p'e*[n] or *p'a*[n] in Fukien, is often used for rendering the sound *pa* or *p'a*, whilst the second character is taken for *hang* on account of its primitive, which often has this sound in other combinations.

(2) This is of course erroneous, but we must remember that everything west of Borneo was called the Western-ocean, 西洋, and people who went there were said to go the west, even if this was not really the direction in which they traveled.

(3) The author of this account visited this place in 1412, as one of the followers of the celebrated envoy Chêng Ho. We must therefore believe what he says, and it would seem then that the worship of Siva or Kali, in its worst form, still existed there at the time. Altogether we have reason to think that Mahomedanism was not completely prevalent yet in those parts at the beginning of the 15th century, for of Malacca and Johore too we read that they still burned their dead, though they were called Mahomedans, and it is probable that only the superior classes were converted to the Islam as yet.

piece of cloth. Girls of rich families wear four or five golden circles on their foreheads, and the daughters of the common people use strings of coloured glassbeads instead.

They boil salt out of seawater and make wine by fermenting rice-gruel.

Products of the country are lignum aloes, camphor, tin, and a kind of wood used in dyeing. Articles of import are gold, silver, coloured silks, Java-cloth, copper and ironware, gongs, boards, etc.

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 325.

Pahang ([1]) is situated at the west of Siam. In the year 1378 the king Maharadja Tadjau ([2]) sent envoys with a letter, written on a golden leaf, and bringing as tribute six foreign slaves and products of the country. They were received according to the established rules.

In the year 1411 the king Pa-la-mi-so-la-ta-lo-si-ni ([3]) sent envoys carrying tribute. In 1412 Chêng Ho went as an envoy to their country, and in the year 1414 they sent tribute again.

In the year 1416 they sent tribute together with Kalikut and Java, and Chêng Ho was again ordered to go there.

The soil of this country is fertile; the climate is always warm and rice is abundant there; they make salt by boiling seawater and wine by fermenting the sap of the cocoanut-tree.

The higher and lower classes are on a very intimate footing and there are no thieves; they are very superstitious regarding demons and spirits, making their images of fragrant wood and sacrificing men to them, in order to avert calamities or to pray for happiness.

Amongst the articles which they brought as tribute were elephant-teeth, camphor-baros, olibanum, lignum aloes, sandal-wood, pepper, sapan-wood and such more.

In the period Wan-li (1573—1619) the son of the viceroy ([4]) of Djohore was to marry the daughter of the king of Pahang. When the marriage was about to take place, the viceroy brought his son to Pahang

---

([1]) 彭亨.
([2]) 麻合剌惹答饒.
([3]) 巴剌密瑣剌達羅息泥.
([4]) 副王.

and the king of this country gave a feast, where all his relatives were present. The son of the king of Polo (Bruni) was the son in law of the king of Pahang; he offered a cup of wine to the viceroy, who then saw that he had on his finger a large pearl of great beauty, and wanting to have it, he offered a very high price. The prince would not part with it, on which the viceroy became angry, went home and came back with soldiers to attack the country. The people of Pahang were taken unprepared; they dispersed without fighting and the king fled to the gold-mountains, along with the Prince of Bruni. The king of Pu-ni (western coast of Borneo) was the elder brother of the king's wife; when he heard of all this, he came with his people to assist those of Pahang and then the Viceroy of Djohore was compelled to retire, after having burnt and plundered very much.

At that time the spirits in the country wailed for three days and half of the people had been killed; the king of Puni took his sister home with him and the king of Pahang followed him also, ordering his eldest son to govern the country.

Some time afterwards the king resumed the government, but his second son, who was of a bad disposition, poisoned his father, killed his brother and ascended the throne himself.

The Tung Hsi Yang K'au (1618) gives about the same account, with the following addition:

This king, who killed his father and his brother, is reigning still now. He is in the habit of buying from the Mau-su (1) pirates the men they have caught, and all the countries thereabout suffer severely from this. These Mau-su pirates are natives belonging to Bruni (Polo); they roam over the sea for the purpose of stealing men, whom they bring to Pahang and sell as slaves (2) there. When one of them does not obey his master, he is killed and used for the sacrifices. The price of a slave is about three pieces of gold.

When a ship arrives there, it has to send fixed presents to the king. The latter has erected a number of shops and the merchants can occupy in

(1) 毛思賊, comp. p. 102.

(2) The name used for slaves here is 崑崙奴 or slaves of K'un-lun, the latter being amongst other the Chinese name for Pulu Condore. We do not know how to explain this name, which is here, as in many other places, used for slaves in general, without any reference to the land hey come from. Compare p. 63 Note 2 and Brettscheider's A rabs. p. 14.

these as much place as they want, paying accordingly. The people of the country come there to trade with them and the merchants live there also. These shops are not far from the ships; when the watchmen on board cry out at night, it can be heard by those who sleep on shore.

Kelantan (1).

History of the Ming dynasty (1368—1643). Book 326.

In the year 1411 the king Maharadja K'u-ma-r (2) sent envoys to bring tribute, and in 1412 Chêng-Ho got orders to bring him an imperial letter praising his conduct and to present him with different kinds of silk.

The Tung Hsi Yang K'au gives an account of Kelantan and of the neighbouring Patani, but makes the unfortunate mistake of confounding the latter, which is called Ta-ni (3) by the Chinese, with Pu-ni (4) or the West-coast of Borneo. In consequence of this mistake it has mixed up these three countries in a hopeless mass, from which we do not venture to make any extract.

Our sources give no further information about the Malay peninsula, but we find that the often quoted travelers of the first decades of the 15th century, visited some of the smaller islands on its coast and give the following account of two of them:

Pulu Sembilan or the Nine Islands (5).

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

These islands are situated near Malacca. They chiefly produce lignum aloes in its different qualities and are covered with a luxuriant vegetation.

In the year 1409 Chêng Ho and his party sent soldiers into the forest to collect this incense, and they got six pieces 8 or 9 feet in diameter and 60 to 70 feet long; the smell of it was very strong and it had fine black marks.

---

(1) 急蘭丹.

(2) 麻哈剌查苦馬兒:

(3) 大泥. Comp. p. 115.

(4) 浡泥.

(5) 九州.

The people were much astonished and said that the imperial soldiers were imposing and strong as the gods.

The author says these islands are near Malacca, probably because he did not know any other place on the coast; they lie however at a certain distance, being situated before the river of Perak.

Tong-si-tiok [1].

Hsing-ch'a Shêng-lan (1436).

This island is situated in the sea opposite to the Strait of Lingga; high mountains face each other from both sides.

The ground is barren and not fit for agriculture; they always get their rice from the coast of Sumatra and other countries. The climate is variable.

They boil salt out of seawater and make wine from the cocoanut-palm.

Men and women cut their hair and wear a striped sarong.

The country produces areca-nuts, cotton-cloth and mats of plantain-fibres.

Articles of import are tin, pepper, ironware, etc.

We are not able to identify this island with absolute security, but from the indications given above, combined with those in the Tung Hsi Yang K'au, which says that it was quite near or identical with Johore, we have no hesitation in taking it as the present island of Singapore.

The peculiar name given to it, must remain unexplained. We must only draw the attention to the two first syllables *tong-si*, which we have taken as the transcription of the native sound, but which may also mean east and west.

Chinese geographers speak of two other countries on the Malay peninsula, called P'an-p'an and Tan-tan [2]; the former probably is P'un-p'in on the east-coast, as we observed already on p. 121, and the latter we have not been able to identify. From what is told about them, it appears that they rather belong to southern Siam and should find their place there.

---

(1) 東西竺.

(2) 盤盤 and 丹丹.

APPENDIX.

In the preceding pages different products of foreign countries have been mentioned without further comment, though the Chinese terms by which they are designated in the original text have been, and some of them still remain, subject to much uncertainty. It may therefore not be superfluous to give the grounds on which our translations of these names have been based.

Cotton. Before this plant was introduced into China, it was called 吉貝 *Ke-pa* or 古貝 *Ku-pa*, a native name which we find back in the Malay *kapas* or *kapeh*. In the History of the Liang dynasty, Book 54, pag. 1, we find the following notice: „*ku-pa* is the name of a tree, of which the flowers, when ripe, are like goose-down; the natives take out the fibres and spin them, after which they use them for weaving a kind of cloth as white as linen. They also dye the thread in different colours and weave cloth with patterns."

Sarongs, the native name of a piece of cotton or silk, which is fastened round the middle and hangs down to the feet. The History of the Liang dynasty, Book 54, pag. 3 says: „Men and women (in Siam) all use a broad and long piece of cotton, which they wrap round their body below the loins and call *kan-man* 干縵 or *tu-man* 都漫." We are unable to say from what language these names have been taken.

Broadcloth, now called *to-lo-ni* and written 哆羅呢 or 哆羅嗹, was formerly rendered by the characters 毜羅絨. Vide Tung Hsi Yang K'au, Book IV, p. 10, r.

So-fu 瑣服, also written 梭服, seems to have been a kind of dress or quilt made of feathers. Vide Tung Hsi Yang K'au, Book IV, p. 10, r.

Lignum aloes is the wood of the Aquilaria agallocha and is chiefly known to the Chinese as 沉香, sinking incense. The Pên-ts'au Kang-mu describes it as follows: „沈香 *sinking incense*, 沉水香 *id.*, also called 蜜香 *honey incense.* It comes from the heart and the knots of a tree and sinks in water, from which peculiarity the name *sinking incense* is derived. That which half sinks and half floats

is called 棧香, and that which does not sink is 黄熟香. In the Description of Annam we find it called 蜜香 *honey-incense*, because it smells like honey." The same work, as well as the Nan-fang Ts'au-mu Chuang, further inform us, that this incense was obtained in all countries south of China by felling the old trees and leaving them to decay, when after some time only the heart, the knots and some other hard parts remained. The product was known under different names, according to its quality or shape, and in addition to the names given above, we find 鷄骨香 *fowl-bones*, 馬蹄香 *horse-hoofs* and 青桂 *green cinnamon;* these latter names however are seldom used. 棧香 is also written 暫香, and 黄熟香 is interchanged with 黄速香 or even 速香. The Ta Ming Yi-t'ung Chi says that this incense, when taken from a living tree, is called 生速香, whilst it becomes 熟香 when the tree is decayed and only the fragrant parts remain.

Camphor Baros. This substance is generally called 龍腦香 *dragonsbrain-perfume*, or 冰片 *icicles*. The former name has probably been invented by the first dealers in the article, who wanted to impress their countrymen with a great idea of its value and rarity.

In the trade three different qualities are distinguished: the first is called 梅花腦 or 梅腦 *prune-blossoms*, being the larger pieces; the second is 米腦 or 米龍腦, *rice-camphor*, so called because the particles are not larger than a rice-kernel, and the last quality is 金脚腦, *golden dregs*, in the shape of powder. These names are still now used by the Chinese traders on the west-coast of Sumatra.

The Pên-ts'au Kang-mu further informs us that the Camphor Baros is found in the trunk of a tree in a solid shape, whilst from the roots an oil is obtained called 婆律香 *Po-lut* (Pa-lut) *incense*, or 婆律膏 *Polut balm.* The name of Polut is said to be derived from the country where it is found (Baros). We have translated it by camphor-oil.

Attar of roses, 薔薇火 *rose-water*, or 薔薇露 *rose-dew.* The Ta Ming Yi-t'ung Chi has the following notice: "This is the dew found on roses, which flowers however are different from those of the same name in China. The natives often take these flowers and soak them in water, in order to imitate this dew, for which reason the article is frequently spurious; it may be tried by shaking it in a glass bottle: when the froth is equally divided through the whole bottle, it is genuine."

Storax liquida. According to Dr. Brettscheider (Arabs, p. 20) this is probably the correct translation of the Chinese 蘇合油. The Chinese descriptions of

it are very obscure and conflicting; many authors however agree in saying that it is not an original product, but a balm composed of different other essences.

Myrrh. Is generally called 沒藥, and sometimes 末藥.

Olibanum. According to the Pên-ts'au Kang-mu, 乳香 and 熏陸香 are the same substance, but its description does not enable us to identify it. Dr. Brettschneider (Arabs, p. 19) says he analyzed a specimen passing under this name, which proved to be olibanum, mixed with other substances.

Hsiang-chên Hsiang, 降眞香, is the name of a fragrant wood, much used as incense, but which we have not been able to determine. Dr. Williams says it comes from Sumatra, where it is called laka-wood, and is the product of a tree to which the name of Tanarius major is given by him. For different reasons we think this identification subject to doubt.

Benzoin, 金銀香 *gold and silver incense.* It is described as follows in the Tung Hsi Yang K'au, Book 3, p. 23 r: „Inside this incense are white spots as clods of white wax; the best sort has much of this white and the inferior sorts but little. When burnt it is very fragrant." We think this description cannot but apply to the gum benzoin.

Dragonsblood, ordinarily called 血竭 *dried blood,* is sometimes written 麒麟血 *the blood of the kilin*, a fabulous animal in Chinese mythology.

Ambergris, 龍涎香 *dragon-spittle perfume.* From the description on page 100, there is not the slightest doubt that this translation must be correct.

Cloves, 丁香 *nail-incense*, are sometimes called 鷄舌香 *fowl-tongue incense*, not to confounded with 鷄骨香 *fowl-bone incense*, a kind of lignum aloes, q. v.

Cowries are mostly designated by 貝, sometimes also by 紫貝 or 貝齒.

Sandalwood; the full name is 檀旃, a transcription of the native sound, but this is generally abbreviated into 檀香.

Cassowary, 火鷄 *the fire-fowl.* The Tung Hsi Yang K'au describes it as follows: „This bird is found in Sumatra; its body is round and of the size of a goose; it has a long neck with two excrescences, soft and red, which form a kind of cap. Its bill is pointed and its feathers like goatshair; it has long legs with sharp claws and it likes to eat burning coals, from which it has got its name."

The other articles, animals, etc. mentioned in the course of these pages, are sufficiently known to be identified without any further explanation.

A small map has been added to these notes, giving a sketch of the Archipelago and containing the principal names mentioned in the preceding pages. The modern names are in running hand, the old names in printing letters, whilst the numbers added to these names, refer to the time when they are first spoken of in history.

In this map it was necessary to fix doubtful localities with more precision than has been done in the text; we beg our readers to remember this when looking at it, as in such cases the uncertainty fully remains and as the map is not intended to give more than a general indication of the probable or possible situation.

Pu-ni, on the western-coast of Borneo, has been placed near Sambas, as the latter town formerly was the principal Malay settlement on or near the sea-coast.

In the Journal of the Batavian Society of Arts and Sciences, Vol III, p. 186, we find that Mr. Friederich, whilst investigating the antiquities of Java, came to the conclusion that the Hindoo's, at a very early period, must have had establishments in Bantam, on the north-western coast of Java, and excercised a considerable influence. This influence however has not spread far into the interior, and seems to have ceased soon afterwards: in later times no Hindoo settlements of any importance are known to have existed there. This agrees with the site assigned to Lang-ga or Lang-ga-su (v. p. 12), which name too disappears soon afterwards.

On pag. 92 we were still unable to determine the position of the old city of Sumatra; we might have spoken of Pasei, which is pointed out by native tradition as the principal place on the coast before it was supplanted by Atjeh, but we refrained from doing so, as we did not know how long it had occupied that position. Some new information has however been obtained since from a report of one of our functionaries, who visited Pasei last year and found there a village called Samudra, on the left bank of the river, about three miles from the sea. It is curious to observe that our informant, just as the Chinese traveler on p. 85, speaks of the heavy surf which is continually raging at the mouth of the river. Taking together these different indications, we do not hesitate to say that this village of Samudra is the remnant of the former capital of the country.

P'un-p'in or Bandon
P'an-p'an
Palu Condore
Kora or Kala
650
Tun-sun?
6th C.
Patani
Kelantan
1411
Diamond P.
P. Wai
Ambergris I.
1436
Atjeh
Lambri
1290
Li-tai
Poli
518
Pasei
Samudra
Nakur
1416
Perlak
1290
Sembilan I.
1409
Pahang
1378
Aru I.
Aru
1416
Fresh Watersea
1436
Baros
Malacca
1409
Johore
16th C.
Singapore
Tong-si-tiok
1416
Strait of Lingga
1436
Kampar
Lingga I.
1436
Indragiri
16th C.
Colonies of Arabs or Persians? 674
Djambi
Strait of Banca
Banca
Ma-yi-tung
1436
Palembang
1374
Kandali
Sarbaza
San-bo-tsai
460
9th C.
Billiton
Kaulan
1293
Anamba I.
Western Tung I.
1293
Natuna I.
Eastern Tung I.
1293
Tambelan I.
Olive I.
1293
Karimata I.
1293
Sambas
Puni
977
Brunei
Polo
669
M. Klaibatangan
1417
Sulu I.
Eastern Sulu
1417
Tawé
Tawé I.
Western Sulu
1417
Bandjermasin
Ternate
Moluccos
Mi-li-kü 7th C.
Karimon Djava
1293
Djapara
Djawana
Tuban
1293
Sedayu R.
Su-lu
1293
Grisse
Gersik
1416
Davadi
413
Madura
Tiong-ka-lo
1436
Surabaya
1416
Dieng M.
Kalinga
627
Daha
1293
Hortan
Bangil
Madjopait
1293
Bali
Dvapatan
647
Bantam
Lang-ga-su
5th C.
Kupang
Timor
1436
95°
100°
105°
110°
115°
120°
125°
10°
5°
0°

OVERZIGT

VAN

DE GESCHIEDENIS

DER

PREANGER-REGENTSCHAPPEN

ONTLEEND

aan het rapport van het lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, belast met eene zending naar die Regentschappen

O. VAN REES.

Het volgend geschiedkundig overzigt is zamengesteld met een bepaald doel, dat niet beter kan worden gekend dan uit den brief, waarmede het aan de Regering werd ingediend. Ter voorkoming, dat aan den inhoud eischen worden gesteld, waaraan het rapport uit den aard der zaak niet kan beantwoorden, wordt die brief hier in zijn geheel medegedeeld. Hij luidt als volgt:

Lt. LIII.

BATAVIA, den 30sten October 1867.

Bij besluit van 16 Junij 1866 no. 30 is mij eene zending opgedragen naar de *Preanger-Regentschappen*, ten einde, na raadpleging van het hoofd van gewestelijk bestuur en van de Regenten aldaar definitieve voorstellen in te dienen, omtrent het vraagstuk der wijziging van het zoogenaamde Preanger-stelsel, op den voet, waarop het bestuur in de andere gewesten op *Java* is ingerigt.

Het is der Regering bekend, dat, hoezeer de wijziging der regelen, naar welke de *Preanger-landen* tot dusver bestuurd werden, sedert 1840 bij herhaling ter sprake is gekomen, tot dusver geen ernstig, doordringend onderzoek heeft plaats gevonden, noch naar den historischen oorsprong, noch naar de feitelijke uitkomsten van een stelsel, dat indedaad exceptioneel mag heeten.

Van daar, dat zelfs bij de Regering, geen volkomen bewustheid bestaat, omtrent de oorspronkelijke verhouding der *Preanger*-Regenten tot de Regering en tot de bevolking, omtrent hunne staatkundige en zelfs omtrent hunne maatschappelijke en private regten, gelijk dit onder anderen ten duidelijkste blijkt uit de omstandigheid dat, blijkens het besluit van 30 September 1865 no. 22, een opzettelijk onderzoek is noodig geweest, ter beslissing of de reclame van den Regent van *Bandong* over den eigendom der gronden van dat regentschap al dan niet moest erkend worden.

Het laat zich verklaren, dat de *Preanger*-Regenten, aan wie steeds zoo groote magt over de bevolking gelaten is, met wier inwendig bestuur de Regering zich tot dusver zoo weinig heeft ingelaten en die daarbij, althans drie hunner, in het genot van een bijna vorstelijk inkomen gelaten zijn, van de bewustheid der Regering, blijkbaar door de voortduring eener zoo bijzondere stelling partij hebben getrokken

Aan
Zijne Excellentie
den Gouverneur-Generaal.

tot zelf-verheffing en dat zij, te goeder trouw, in het denkbeeld moesten verkeeren, dat er gewigtige redenen bestonden waarom zij, bij uitzondering, zoo gevierd, geëerd en ontzien werden.

Het gevolg kon niet uitblijven, dat zij, zoowel in het oog van de mindere hoofden en van de bevolking, als bij de Europesche ambtenaren en de Europesche gemeente, tot zekere mate verloren het karakter van hoogste inlandsche dienaren van den staat in hun regentschap, om in menig opzigt een hooger standpunt in te nemen.

Deze opvatting van hunne stelling was zoo in als buiten de *Preanger-Regentschappen*, zóó algemeen verspreid, dat het mij onvermijdelijk voorkwam, om, nu met ernst de hand zou geslagen worden aan de door velen als noodzakelijk erkende hervorming van het *Preanger*-stelsel, door naauwgezet onderzoek het licht te verkrijgen, noodig om elken twijfel ter zake op te heffen.

Tot bereiking van dat doel heb ik mij niet kunnen bepalen tot raadpleging van de Regenten en van den Resident, maar heb ik mij gewaagd aan een meer omvattend onderzoek in de archieven van het Gouvernement van vroegeren en lateren tijd, en de vruchten daarvan zooveel mogelijk getracht te toetsen aan hetgeen ik door plaatselijke navraag en door volks-overleveringen, kon te weten komen.

De omvang van de mij opgedragen zending is daardoor aanmerkelijk uitgebreid, doch, naar ik hoop, niet geheel zonder nut; en, zoo het verslag dat ik thans de eer heb aan te bieden, niet kan bogen op volledigheid, noch zelfs op volstrekte naauwkeurigheid in alle onderdeelen, mag ik toch vertrouwen, dat de Regering met welwillendheid zal beoordeelen eene, zij het ook gebrekkige, poging, om de mij opgelegde taak, binnen den beschikbaren tijd en met de voor mij beschikbare middelen, naar best vermogen, te vervullen.

In het historisch onderzoek heb ik, onder die omstandigheden, niet verder kunnen gaan, dan onmisbaar was voor eene juiste beoordeeling der regten van den staat, bij toepassing van de algemeen op *Java* werkende beginselen van bestuur.

Dat terrein werd alzoo van zelve beperkt tot het grondgebied en tot de staatkundige verhouding der *Preanger-landen*, van de vroegst bekende tijden af tot deze dagen.

Die onderwerpen zijn uitvoerig behandeld in de zes eerste hoofdstukken van het verslag, waarin volledigheidshalve een aantal citaten uit authentieke en andere bronnen voorkomen, waarvan de lezing welligt hier of daar minder opwekkend zal zijn, doch waardoor het nadeel van verwijzing naar elders te zoeken bronnen is vermeden.

Daarop volgt in de hoofdstukken 7 en 8 eene beschrijving van het zoogenaamde *Preanger*-stelsel en van zijne uitkomsten voor de verschillende partijen, bij de zaak betrokken, terwijl in het 9e hoofdstuk gewezen wordt op de sedert lange jaren gevoelde noodzakelijkheid van hervorming, waartoe bij het 10e en laatste hoofdstuk bepaalde voorstellen gedaan worden, die ik de vrijheid neem bij deze aan de overweging der Regering te onderwerpen, met uitdrukking der stellige overtuiging, dat de voorgedragen regeling eene weldaad zal zijn voor de *Preanger*-bevolking.

Ik wensch hierbij aan te teekenen, dat het mij bij aankomst in- en bij mijne herhaalde reizen door de *Preanger-Regentschappen*, al ras bleek, dat de reden mijner zending voor niemand, Europeaan noch inlander een geheim was en dat ik in die openbaarheid van de bedoelingen der Regering, ruimte en vrijheid heb gevonden voor mijne nasporingen, die zich nu niet tot navraag bij den Resident en bij de Regenten behoefden te bepalen.

Het lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië*,
belast met eene zending in de
Preanger-Regentschappen,

O. VAN REES.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Preanger-landen vóór de opperheerschappij van den Soesoehoenan van Mataram.

De aardrijkskundige en politieke verhouding der *Preanger-landen*, vóór de opkomst van de *Mataramsche* heerschappij, verliest zich in de duisterheid der legenden, waarbij waarheid van verdichtsel zeer moeijelijk valt te onderkennen.

De naam *Priangan* zelf is van onzekere beteekenis.

De Heer *J. Hageman Jcz.*, bekend door zijne navorschingen omtrent de geschiedenis van *Java*, geeft eene geheele lijst van afleidingen op, in een handschrift, getiteld: „*Geschiedenis der Soenda-landen*", dat door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen wordt uitgegeven ([1]).

Die opgave is van den volgenden inhoud:

a. *Prayangan.* Gift of leen uit een zuiver hart (*Soendasch* volksverhaal).

b. *Prayangan.* Fraai gevormde geniën, in vrouwelijke gedaanten, die de mannen betooveren, dolheid te weeg brengen en in boomen of aan rivier-oevers huizen (Volgens de door *Crawfurd* opgegeven meening der Javanen).

c. *Prajangngan.* Naam van een' reus *Sioman* die te *Padjadjaran* verblijf hield. (*Roorda van Eijsinga*).

d. *Para-hijang* of *Para-hjang*, verkorting (verbastering?) van *Para-hilang.* Alles verloren en verdwenen door den Islam (*Roorda van Eijsinga*).

e. *Prajangan.* Een hemelsch oord (*Roorda van Eijsinga*).

f. *Priangan.* Vroegere naam van *Menangkabau*, de hoofdplaats (*Joh. Rigg*) van Java's Westerdeel, beteekenende: het verblijf der Goden *hijang*, *Para-hijangan.*

g. *Para-hiang*, *Para-hyangan.* Het land, waar de vaderen en kinderen der Hindoe-eeredienst verdwenen zijn, om onder de Goden plaats te nemen (*Rigg*: lands legende).

([1]) Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal- land- en Volkenkunde, Dl. XVI, XVII en XIX.

h. *Parahyangan.* Op *Bali* eene verzameling van tempels voor heele en halve Goden, een *Pantheon*" (*Friedrich*).

i. *Para-* (allen, iedereen, gezamenlijk) en *Hijang* (Godheid, held, halfgod). In het Javaansch en Soendasch veelvuldig voorkomende voor heilige personen, voorwerpen en plaatsen.

k. *Tanah Priangan.* Toevertrouwde-landen (*Steitz* 1821).

De Heer *Hageman* merkt hierbij op, dat in 1855 te vergeefs bij Regenten en hoofdpriesters navraag gedaan is naar de eenig ware beteekenis. Overal verschilde de meening en oude lieden konden zich daarvan niets zekers herinneren.

Nog twee andere conjecturen treft men aan in eene nota, afkomstig van wijlen den Resident *Steinmetz*, als:

l. *Pri* „verheven wezens" en *hangan* „in het luchtgewelf oprijzen."

Dit zou moeten slaan op den laatsten vorst van *Padjadjaran*, *Praboe Sili Wangie* die, na de verwoesting van zijn rijk, met de zijnen naar den berg *Gedeh* vlugtte, en

m. *Priangan.* „Land, dat verwoest en ontvolkt is."

n. Ook vindt men in een verslag van eene tournée door de *Preanger-Regentschappen*, gedagteekend 20 Julij 1752, door den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander, *Hartingh*, woordelijk aangeteekend:

„*Haer Ed.* (de Regent van *Soemadang*) vertoonde, na het houden van een dis-„coursie der landen, mij ook haar acten van haar voorvaders, verleend bij den „veldoversten *Couper* in den jaare 1684 ([1]), wanneer de *Preanger-landen* onder „de Oost-Indische compagnie zijn geraakt en voorheen altoos onder den vorst „(van *Mataram*) direct hebben gesorteerd, dat het woord van *Priangan* beteekend."

o. Eindelijk wordt in het dagregister van het kasteel *Batavia*, van 23 Augustus 1690 gewag gemaakt van het landschap *Bandong*, „dat bewoond wordt door Ja-„vanen, bijgenoemd *Priangers*, „omdat ze in 't gebergte wonen", zijnde van hare „hoofden in verscheijde landschappen verdeelt; doch hebben in oude tijden alle „gesorteert onder den Pangeran van *Sommadang* (namelijk als Gouverneur van den „Soesoehoenan van *Mataram*). De Bantammers noemen hunne bergvolkeren mede „*Priangers* en ook wel de hoofden derselve *Pengawa Goenong*."

De onder *m* aangegeven beteekenis verkrijgt eenigen schijn van waarheid, indien men let op de omstandigheid, dat van den aanvang af, dat de *Preanger-landen* onder het gezag van *Mataram* geraakten, Sulthan *Ageng* zich beijverde, om aldaar nederzettingen uit Oostelijk *Java* en *Negara's* (hoofdplaatsen) te stichten; wel een bewijs, dat in die streken geene talrijke bevolking gevonden werd.

Intusschen verdient het de aandacht, dat in geen der officiele bescheiden, tusschen de Oost-Indische kompagnie en den Soesoehoenan van *Mataram* gewisseld, sprake is van het woord *Priangan* en daar alleen melding wordt gemaakt van de Westerlanden, met aanduiding van rivieren en bergen, als grensscheidingen.

([1]) Hierover zal in het derde hoofdstuk nader worden gehandeld.

Daaruit zou men kunnen afleiden, dat gezegde benaming van niet zeer ouden oorsprong is en misschien het allereerst, volgens een Soendasch geschiedverhaal door Sulthan *Ageng*, die in de 17e eeuw (van 1613—1646) over *Mataram* heerschte, zal zijn gegeven aan de Wester-landen, waarover hij Pangerang *Depatie Rangga Gempol Koesoema di Nata* van *Soemadang-larang*, als Wedana aanstelde.

Dit gebied nu zou de vorst „*Priangan*" hebben geheeten, beteekenende een „geschenk voortkomende uit een zuiver hart" (*Hageman* § 47).

De onder *a* en *m* opgegeven afleidingen brengen het derhalve tot de waarschijnlijkheid, niet verder.

Even onzeker als de naam zijn de algemeene grensbepaling, de inwendige lands-verdeeling en de staatkundige verhouding der *Preanger-landen*, vóór 1600.

Rijkloff van Goens, die in zijn tijd een werkzaam aandeel in de politieke leiding der zaken en daarbij een onderzoekenden geest had, spreekt in zijne aanteekeningen van 1656, met geen woord van de *Preanger-landen.*

Alleen verhaalt hij, dat tachtig jaren te voren, dus omstreeks 1576, *Java* nog verdeeld was onder veertien Koningen of Pangerangs, van welken hij in het westen noemt, die van *Bantam*, *Jakkatra* en *Cheribon.*

Deze drie vrije provinciën of koningrijken zouden „in het westen de geheele noordzijde langs de zeekant", en wat de twee eerstgenoemden betreft, „dwars over het geheele eiland" hebben omvat ([1]).

De Gouverneur-Generaal *Mossel*, volgens zijne eigene verklaring, na *Chasteleijn* de eerste, die zich met de geschiedenis der *Jakkatrasche* en *Preanger-landen*, wat meer van nabij heeft bezig gehouden, bewaart in zijne rapporten van 1751 en 1754, evenzeer het stilzwijgen omtrent de tijden, vóór onze vestiging en de heerschappij van *Mataram.*

De kommissaris Generaal *Nederburgh* waagt eene enkele, schoon onvaste schrede, op dit terrein:

„Volgens hetgeen *Valentijn*" zegt hij in zijn rapport van 23 November 1795, „en de Regenten, bij overlevering, verhalen, zouden hunne voorouders in het begin „der 15de eeuw, gestaan hebben onder *Cheribon*, dat onder *Sjech Ibn Moelana*, een arabier „en eerste voortplanter van het Mohamedaansche geloof op dit eiland, door de vorsten „van *Demak* en *Padjang* tot een keizerrijk werd verheven, doch na zijn dood in een „koningrijk veranderde en in lateren tijd geraakt is onder de heerschappij van twee „Sulthans en een Pangerang, gelijk tot heden aldaar het bestier nog is."

„De *Preanger-landen* waren toen en misschien lang bevorens, wanneer dit eiland „door verscheidene vorsten werd beheerd, die aan de opperheerschappij van den Soe-„soehoenan (welke titel het eerst in 1645 aan de vorsten van *Mataram* gegeven is) „nog niet gesubmitteerd waren, bekend onder het vorstendom *Galoh*, verdeeld onder „verscheidene prinsen, die elk op zich zelven, over zekere distrikten regeerden.

„Deze prinsen, met die uit het vorstendom *Padjadjaran* (waarschijnlijk nader-

---

([1]) Tijdschrift van het Koninklijk Instituut voor de taal- land- en volkenkunde van *N. I.*, Deel IV bladz. 352.

„hand het Koningrijk *Jakkatra*) hebben onder voormelden *Sjech Ibn Moelana* het Mo-„hamedaansch geloof het eerst aangenomen en zich aan hem cijnsbaar verklaard en bij „de opgevolgde verdeeling der heerschappij van *Cheribon*, onder twee Sulthans en één „Pangerang, schijnen de *Preanger-landen* onder den Pangerang cijnsbaar geworden te zijn."

En verder:

„Hetgeen de Regenten daarvan opgegeven hebben is, dat hunne voorvaderen, „wegens onderdrukking van den *Cheribonschen* Pangerang, zich hunne cijnsbaarheid of „misschien wel deszelfs oppermagt onttrokken en zich begeven hebben onder de be-„scherming van de kompagnie."

Men zoekt bij *Nederburgh* te vergeefs naar de geschiedenis en grensbepaling van dat zoogenaamde vorstendom *Galoh* ([1]); wat er zij van die *Cheribonsche* suprematie vóór *Mataram*, zal nader blijken.

Nederburgh heeft blijkbaar de zaken verward en verzuimd de resolutiën en het dagregister van het kasteel *Batavia*, welke stukken onder zijn onmiddellijk bereik lagen, na te slaan; anders had hij onmogelijk kunnen schrijven:

„Ten minste zoude men zulks (die cijnsbaarheid van *Cheribon*) voor waarschijnlijk „kunnen houden, nadien de *Preanger-landen*, nadat dezelve reeds aan de kompagnie „gekomen waren, in 1706 onder de opperhoofdij van den Pangerang *Aria Cheribon* „zijn gesteld, om een toeverzigt, in naam van de kompagnie, daarover te houden en „op den inzaam der producten te letten, waartoe zijn vorig oppergezag niet onwaar-„schijnlijk aanleiding zal hebben gegeven."

In het IIIe hoofdstuk zal men, uit het eigen dagregister en de resolutiën der Hooge Regering kunnen zien, dat van zoodanig vorig oppergezag van *Cheribon*, *niets* blijkt.

De kommissie, die van 1805 tot 1808 een plaatselijk onderzoek heeft ingesteld naar den toenmaligen staat der Regenten en Regentschappen van de *Jakkatrasche* en *Preanger-landen* ([2]), schrijft, in haar verslag van 29 Januarij 1808, eerst *Nederburgh* voor een groot deel na en voegt dan, naar het schijnt uit eigen vinding, daarbij:

„De *Kidolleezen*, aangevoerd door zekeren Prins *Teroena Djaija* (*Troeno Djoijo*) ([3]) „hebben de *Cheribonsche* landen overmeesterd gehad, maar zijn daaruit wederom ver-„dreven door de *Hollandsche* Maatschappij, die de *Cheribonders*, met toestemming van „den keizer van de *Mataram*, van de overheersching dier rovers verloste en de drie „gebroeders Prinsen, waarvan 2 Sulthans en 1 Pangerang was, als mede het geheele „volk, onder haar bescherming nam."

Het zoogenaamde *Cheribonsche* koningrijk stond derhalve, althans destijds, na-

([1]) Waarschijnlijk heeft dit rijk bestaan vóór Padjadjaran.

([2]) Deze kommissie bestond uit de Heeren *C. W. Thalman*, *G. F. Smith en J. G. Bauer*. De heer „geassumeerd Raad extra-ordinair van de Hollandsche bezittingen beöosten de Kaap de *Goede Hoop*" *Pieter Walbeeck*, die daartoe mede was benoemd, repatrieerde sedert naar *Europa*.

([3]) Uit het dagregister van het kasteel *Batavia* blijkt, dat onder *Kidollezen* moeten worden verstaan de benden van zekeren Bantamschen Pangerang *Kidol*, die in de *Preanger-landen* en *Cheribon*, tijdens den opstand van *Troeno Djoijo*, huishield, op heimelijk aanstoken van zijn' broeder, den Sulthan van *Bantam*.

melijk in het laatst der 17e eeuw, *niet op zich zelf;* want in dat geval had de kompagnie geen verlof behoeven te vragen aan den *Mataramschen* keizer om het tegen de *Kidolsche* roover-benden te verdedigen.

Op bedoelde dwaling hebben echter *Valentijn*, *Mossel*, *Nederburgh*, de kommissie van 1805 en zoo velen meer, die elkander sedert eenvoudig naschreven, voortgezondigd.

Nogtans schijnt de kommissie van 1805 reeds op het spoor gekomen te zijn van andere meeningen ter zake, bij de Inlandsche Regenten in omwandeling.

Sprekende van het Regentschap *Tjiandjoer* en van de distrikten *Tjiblagon*, *Tjikalong* en de *Djampangs*, welke, volgens hare inlichtingen, moeten gerekend worden te behooren, onder de met den zwaarde geconquesteerde landen van *Jakkatra*, waarover de Hooge Regering eene souvereine magt en heerschappij uitoefenen mogt, vervolgt zij aldus:

„Eenige lieden echter zijn van meening, dat dezelve in vroegere jaren, niet ge„staan hebben onder *Jakkatra*, maar onder *Cheribon*, hetwelk een apart koningrijk zou „geweest en bestuurd zijn geworden door drie prinsen gebroeders, afstammelingen van „Hadjie *Sokko* (1), die uit *Arabië* overgekomen en de eerste bevolker geweest is. „Eenige der Regenten (hier schijnen die van de geheele *Preanger* bedoeld te worden) „verkeeren almede in dat denkbeeld, terwijl andere van eene opposiete meening zijn „en voorgeven, dat deze Regentschappen, noch onder *Jakkatra*, noch onder *Cheribon* „gestaan en zich in den aanvang (?) uit vrijen en ongedwongen wil van derzelver be„stuurders, de voorzaten der tegenwoordige Regenten, afstammelingen van zekeren „*Ratoe Goeroe* (?) hebben begeven onder de bescherming der Compagnie, hetwelk, als „men de daarbij verhaald wordende omstandigheden (?) in aanmerking neemt, zeer „waarschijnlijk voorkomt."

„De oorsprong verliest zich in de overlevering en verdichtsels en de nieuws„gierigheid moet zich met die verhalen, hoe twijfelachtig en onzeker die ook wezen „mogen, tevreden houden, waar men geen anderen heeft, noch bekomen kan, want „onder de retroacte" (hier wordt weder gemakshalve *Nederburgh* nageschreven) „der „Generale secretarie, is nergens eenig blijk te vinden, hoedanig de voornoemde landen, „onder de onmiddelijke heerschappij van de toenmalige Oost-Indische Compagnie „gekomen zijn."

Men stuit hier vooreerst op de onbestemde uitdrukking: *„in den aanvang"*, ten andere op de niet medegedeelde omstandigheden, welke *„verhaald worden"*, omtrent de vrijwillige onderwerping der bedoelde Regenten aan de kompagnie.

Eindelijk wordt, zonder eenige notitie, voorbijgegaan, het geheele tijdvak der Mataramsche Opperheerschappij, welke zich, gelijk later zal worden aangetoond, wel degelijk over het *Tjiandjoersche* grondgebied heeft uitgestrekt.

---

(1) Denkelijk is hier verwarring in de beteekenis van „hadji", dat zoowel „vorst" als „pelgrim" wil zeggen.

Hadji of adji Saka was een hindoesch vorst, die, voor zoo veel bekend, nooit Java betrad doch er kolonisten heen zond.

Anders zoude de Kompagnie zelve, bij den Soesoehoenan *Amangkoerat I*, door *Rijkloff van Goens*, geen moeite hebben laten doen, om den afstand van die landstreek te verkrijgen, hetgeen die vorst in 1652 mondeling toestond (zie de traktaten van 25 Februarij en 19 en 20 Oktober 1677, welke in het IIe hoofdstuk, in hun geheel, worden opgenomen).

Onder de nagelaten papieren van den gewezen Resident der *Preanger-Regentschappen*, *Steinmetz*, wordt eene nota aangetroffen, blijkbaar bestemd tot bouwstof voor een in te dienen officieel rapport, betrekkelijk het zoogenaamd *Preanger*- stelsel.

Daarin komt onder anderen het volgende historische relaas voor, hetgeen hier gegeven wordt voor wat het waard kan zijn:

„De bevolking der *Preanger-Regentschappen*, zeggen al de Regenten, stamt af „van een zeker getal huisgezinnen, door den Radja *Roem* herwaarts gezonden, om „*Java* te bevolken.

„Hoe onbestemd deze overlevering ook zij, is het toch opmerkenswaardig, dat „ook de Maleijers van *Sumatra's Westkust*, in hunne „Oendangs", van een Radja „*Roem* spreken.

„Hun Godsdienst zou oorspronkelijk de Hindoesche geweest zijn.

„Indien dit een en ander overeen te brengen is, met hetgeen *Maltebrun* denkt „van de wijze, waarop het Maleische ras, de Archipel-eilanden bezuiden en beoosten „*Azië*, na eene groote combustie op dat vaste land, met bevolking overstroomd heeft, „dan zou men kunnen aannemen, dat werkelijk horden van Aziatische stammen her„waarts overgekomen zijn, de Hindoesche Godsdienst hebben medegebragt en zich òf „hebben vermengd met het ras, dat zij hier vonden, òf dat zij werkelijk de eerste „bewoners waren.

„Het is waarschijnlijk, dat *Java* reeds bevolkt was. De zachte aard der be„volking, welke veel overeenkomst heeft met die der *Battaks* van *Sumatra's Westkust*, „welke ik reden heb te houden voor de oorspronkelijke van de *Padangsche Bovenlan*„*den*, en de omstandigheid dat zij altijd *Soendanezen* (¹) genaamd zijn en zelve denkt, „dat het woord *Soendah* eene Hindoesche benaming is, welke „dom, eenvoudig," aan„duidt, hetgeen de *Hindoes* toch niet van zich zelven zullen gezegd hebben, toen zij „over zee konkwesten kwamen maken, dit alles geeft grond om aan te nemen, dat „er oorspronkelijk bevolking bestond en dat die vermengd is geraakt met de aange„komene.

„Het rijk van *Padjadjaran* is het vroegst bekend van Westelijk *Java* (²).

„Zijn zetel was in de 13e eeuw nog gevestigd te *Galoe* en *Zuid-Cheribon*, maar „werd in 1337 verlegd naar *Bogor* (*Buitenzorg*) door den toen regerenden vorst „*Praboe Moending Sarie*, zoon van *Lalean*, wiens gebied zich uitstrekte tot aan Java's „Westkust.

(¹) Dit zal dan alleen moeten slaan op de bevolking van Westelijk Java. De hierop volgende afleiding van het woord „Soenda", niet „Soendah", schijnt gewaagd.

(²) Zie noot (1) op bladzijde 4.

„De oostelijke grens was in 1388 bepaald te *Toegoe* nabij *Samarang*, na de „stichting van het rijk *Modjopait* in Oostelijk *Java*, door een gevlugten prins uit het „regerende huis van *Padjadjaran*.

„Later is de oostelijke grens geweest de rivier *Tjipamalie* bij *Brebes*, tusschen „*Tagal* en *Cheribon*.

„In de 15e eeuw is een der Regerende vorsten van *Padjadjaran*, *Praboe Silie* „*Wangie*, met een leger, naar zijne oostelijke provincien opgerukt, om die te straffen voor „het omhelzen van de Mohamedaansche Godsdienst. Hoe wel aanvankelijk overwinnaar „en tot de oostelijke grenzen doorgedrongen, heeft hij daar een geheelen nederlaag „geleden, scheepte zich te *Brebes* in met het overschot van zijn leger en zette, *Java* „omzeilende, met de zijnen voet aan wal in eene baai van het zuidelijk gedeelte van „zijn rijk (de *Wijnkoopsbaai*), welke tengevolge van die gebeurtenis den naam zou ge„kregen hebben van *Palaboean Ratoe*.

„Te *Bogor* teruggekeerd werd *Praboe Silie Wangie* in zijn paleis overvallen en „nam deze vorst de vlugt naar den berg *Gedeh*.

„Van dien tijd, het laatst der 15e eeuw, heeft de Mohamedaansche Godsdienst „de overhand behouden in het geheele rijk van *Padjadjaran* (1).

„De zonen echter (of de aanverwante Prinsen uit het huis van *Praboe Sili* „*Wangie*) zijn, na de verstrooijing van de vorstelijken stam te *Bogor*, naar de *Preanger* „getrokken en hebben daar heerschappij blijven uitoefenen.

„De benaming van het land, dat door de opgezetenen *Priangan* en niet *Preanger* „geschreven wordt, zoude aan die gebeurtenis zijn ontleend, als zullende „*Pri*" betee„kenen: verheven wezen en „*hangan*" in het luchtgewelf (van de *Gedeh*) oprijzen.

„Volgens anderen evenwel zoude de etymologie anders zijn als: *Parehiang*, „land dat woest en ontvolkt is.

„De Regenten in de *Preanger* beschouwen zich als afstammelingen van de vorsten „van *Padjadjaran*.

„De verschillende tijdstippen, waarop de Ooster- en Wester-provincien van het „rijk van *Padjadjaran* het Islamisme omhelsden, heeft toen eene scheiding te weeg „gebragt, die nog eenigen tijd later en toen deze landen reeds den naam van *Priangan* „hadden, voortduurde.

„Van 1488 tot 1599 hebben de provincien, beoosten de rivier *Tjitarum* (te „beginnen met *Bandong* (2)), die het eerst Mohamedaansch werden, eene soort van „suprematie van *Cheribon* erkend (?), terwijl die, bewesten de *Tjitarum*, als *Tjiandjoer*, „*Tjikalong*, *Djampang* en (*Tjiblagon*), de Jakkatrasche *Priangan* heetten.

„Hoewel in het verslag van den Heer *J. Mossel* van het jaar 1751 van het „regentschap *Tjiandjoer* gewagende, gezegd wordt, dat dit tot *Cheribon* zoude hebben

---

(1) Waarschijnlijk heeft dit rijk bestaan vóór Padjadjaran.

(2) Dit punt schijnt minder juist, daar het regentschap *Bandong* eerst in 1646 of daaromtrent, door *Mataram* is gecreëerd, na de ter doodbrenging van Depati *Oekoer*, zoo als uit het IIe hoofdstuk nader zal blijken.

"behoord, blijkt dit uit geen enkel document (1), terwijl volgens hetzelfde verslag *Tjiandjoer* zoude zijn begrepen geweest binnen de voormalige *Jakkatrasche* limite.

"In 1599 zijn de Oostelijke *Priangan* door *Mataram* veroverd.

"*Cheribon* erkende het oppergezag van *Mataram*, luidens de in 1681, door het "bestuur der Oost-Indische kompagnie, met de drie gebroeders koningen aangegane "verbonden. Derhalve kon de Soesoehoenan van *Mataram* wel in 1677, de volle sou"vereiniteit van de Oostelijke *Preanger-landen* tot aan de *Tjitarum* aan de Oost-Indische "kompagnie afstaan, doch mij is niet gebleken, op welke wijze de vorst van *Mataram* "ook de heerschappij over de *Preanger-landen* zoude verkregen hebben, die bewesten de "*Tjitarum* liggen.

"In de ten jare 1677 opgemaakte acte leest men, dat de vader van den toen"maligen Soesoehoenan (*Amangkoerat I* meer bekend onder den naam van Soesoehoenan "*Tegal Wangie*) bij monde reeds had afstand gedaan van de *Bataviasche* of *Jakkatrasche* "Jurisdictie en Limiten, begrepen tusschen de rivieren *Oentoeng Java* (de *Tjidanie*) in "het westen van *Krawang* (en de *Tjitarum*) in het oosten. *Tjiandjoer* ligt bewesten de "*Tjitarum* en behoorde dus van toen af, tot de Bataviasche of Jakkatrasche *Preanger*."

Men zal hebben opgemerkt, dat in deze nota de Cheribonsche invloed, vóór de overheersching van *Mataram* wordt beperkt, tot de oostelijke *Preanger-landen* en dat voorts die invloed wordt aangeduid, met de voorzigtige uitdrukking: "eene soort van suprematie."

Die uitdrukking kan welligt na aan de waarheid komen, indien namelijk daaronder wordt verstaan eene *geestelijke* suprematie.

Immers zoude, naar inlandsche overleveringen, de invoering van het Islamisme in *Westelijk Java*, van den Cheribonschen godsdienstijveraar, *Sjech Ibn Moelana* zijn uitgegaan, en zich onder diens zonen, bij name onder *Hassan Oedien*, over de landen, tegenwoordig de *Preanger Regentschappen* genaamd, doch toen een deel van het *Padjadjaransche* rijk uitmakende, over *Jakkatra* en *Bantam* hebben uitgebreid (2).

Waarschijnlijk zal de invoering dier nieuwe leer niet vreedzaam zijn geschied.

De overlevering althans wil, dat de bewoners der *Preanger-landen*, gehecht aan de Godsdienst hunner voorouders, voor een groot deel verkozen hun geboorte-grond te verlaten, boven het opgedrongen aannemen eener hun vreemde Godsvereering.

"Deze vlugtten naar elders, naar ontoegankelijke bergstreken en zouden daar"

(1) Het is mogelijk, dat het vroegere Regenten-geslacht van *Tjiandjoer*, waaruit de laatste Regent Raden adipatti *Wiera Tanoe Datar* in 1813 overleed (sedert is de betrekking van regent van *Tjiandjoer* in eene andere, van *Lebak* afkomstige familie overgegaan) uit het Cheribonsche afkomstig is, en dat van daar die meening ontstaan zij. In een Soemadangsch volksverhaal, door den heer *C. W. Walbeehm* overgezet en geplaatst in het Tijdschrift voor Ind. taal- land- en volkenkunde, Deel VI bladz. 252, vindt men namelijk aangeteekend, dat *Ki Wira Tanoe* van *Cheribon*, te *Tjiandjoer* bleef met 300 huisgezinnen. Dit moet omstreeks de helft der zeventiende eeuw geschied zijn.

(2) Het schijnt voorzigtig, om hier de tot dus ver, vrij algemeen, aangenomen overlevering te volgen, ofschoon de Heer *Hageman* daar luide tegen opkomt, zonder evenwel, omtrent de voornaamste punten, historische zekerheid aan te brengen.

zoo leest men in een rapport over de *Preanger Regentschappen* (volgens eene aanteekening van 1835, afkomstig van den toenmaligen kontroleur *Kessinger*), wel wat dichterlijk, „sprekende van hun vaderland, het met een weemoedig aandenken aan het „voorledene, genoemd hebben *Tanah-Priangan* (verlaten land)."

Intusschen verkreeg de Islam de overhand en daarmede de eerste voortplanter en zijn geslacht, aanzien en magt.

Zóó ontstond in *Cheribon* eene Priesterdynastie, die wereldlijk en geestelijk gezag in zich vereenigde en, hoezeer onderhoorig aan den vorst van *Mataram*, echter bij dezen, wegens hare priesterlijke attributen, in hooge vereering was, zoodanig, dat Sulthan *Ageng* aan den Pangeran van *Cheribon*, den titel schonk van Panumbahan (den eerbiedwaardige) en diens dochter huwde, welke moeder werd van den opvolgenden Keizer *Amangkoerat I* (*Tegal Wangie*), met wien de kompagnie het traktaat van 28 Februarij 1677 sloot.

De Cheribonsche Panumbahan bleef op die wijze eene geestelijke superioriteit uitoefenen en zegende of kroonde de vorsten van *Mataram*, even als zulks vroeger met den Sulthan van *Padjang* door den priesterheer te *Giri* (*Grissee*) geschiedde.

De verdeeling van het Cheribonsche gebied (*Gabang*, *Cheribon*, *Indramaijoe* en misschien ook *Madjalengka* en *Koeningan; Galoe* stond op zich zelf) onder drie broeders, vond plaats, na den dood van den Panumbahan *Girilaija*, den tweeden van dien naam in 1662. De oudste werd genaamd in het Soendasch, Pangerang *Marta Widjaija* (Radja *Kasepoean*, oudere tak), de tweede in het Soendasch, Pangerang *Karta Widjaija* (Radja *Kanoman*, jongere tak), de derde in het Soendasch, Pangerang *Wangsa Karta*, in het Javaansch *Depatti Topatti.*

„Deze versnippering" zegt de Heer *Hageman* in zijn vorengenoemd geschrift, § 111 en volgende, „is gelijk aan die in de overige Soenda-landen en, vermits de „verdeeling hier op last van den vorst van *Mataram* werd bewerkstelligd, zoo moet „de bewering, dat „„*Girilaija* zijn rijk verdeelde"" als eene Cheribonsche voorstelling „van lateren tijd worden aangemerkt.

„Daar kon toch bezwaarlijk van een zelfstandig rijk sprake zijn, waar kenne„lijke leenroerigheid bestond en waar de onderdeelen van dat gebied, eveneens vasallen „waren, ofschoon dan ook met mindere titels."

Het is aannemelijk, dat die *geestelijke* invloed van den Pangeran of Panumbahan van *Cheribon*, zich zal hebben uitgestrekt tot de Westelijke Soenda- of *Preanger-landen* en dat men daardoor gekomen is, tot het vermoeden van eene *wereldlijke* suprematie tevens.

Wat voorts, in de nota van den gewezen Resident *Steinmetz*, verhaald wordt, omtrent zekeren Radja *Roem*, dit schijnt veilig onder de legenden te kunnen gerangschikt worden, bij gebrek van eenig middel van bevestiging ([1]).

([1]) Hageman spreekt ook van eene kolonisatie uit Roem, doch voegt daar met een vraagteeken tusschen haakjes, achter „Perzië" (Tijdschrift voor Ind. taal- land- en volkenkunde Deel XVI bladz. 194).

Van het vóór-Mataramsche tijdvak, ook van het naast aan dat van *Mataram* voorafgegane, de *Padjadjaransche* heerschappij, bestaat bij Hoofden en bevolking der *Preanger-landen*, slechts een duister vermoeden.

Uit Inlandsche bronnen valt hier dus weinig of niets te putten.

De stamboomen der Regenten hebben alleen eene betrekkelijke waarde, in zoo verre zij kunnen dienen tot vergelijking der historie.

De heer *Hageman* heeft reeds enkelen nagegaan, onder anderen dien van *Bandong*. In het algemeen zegt hij er van, bij § 100 van zijn geschrift:

„Alle die Regenten-geslachtlijsten gaan op, door den persoon van *Praboe Sili* „*Wangie*, naar de oude Javaansche vorsten, heröen en half-Goden, Javaansche, Hin-„doesche, Arabische, Sijrische tot *Adam*, den algemeenen stamvader."

En verder:

„De gezegde *Dalm Demang* of Raden *Demang Ardi Soeta*, (die na 1630 aan „het hoofd van *Bandong* moet hebben gestaan) zou zijn geweest de zoon van *Dalm* „*Demang Wira di Poera*, zoon van *Dalm Demang Aria Wira di Poera*, zoon van *Dalm* „*Demang Wira Nata Kesoema*, zoon van *Dalm Demang Djaija Kesoema*, zoon van *Dalm* „*Tommongong Mentaram*. Ik heb hun gezag evenmin als hunne personen vroeger aange-„troffen en neem aan dat het mogelijk is, dat die stamvader Tommongong *Mentaram* „(volgens *Rijkloff van Goens* de titel van den eersten staatsdienaar) kan hebben bestaan „vijf geslachten vóór 1681. Maar boven dien Tommongong *Mentaram* staan, tot op „*Praboe Sili Wangie*, nog zes geslachten, waarvan vijf stamvaders allen „*Soenan*" „getiteld zijn ([1]), met verschillende namen als: *Soenan Katjé*, *Soenan Rangga Lawe*, „*Soenan Derma Kingking*, *Soenan Tanten Rama Dewa*, *Soenan Trima di Poentang* of „*Pramana di Poentang*. Deze namen zullen bijnamen, naar woonsteden en de titel „van „Soenan" de aanduiding van „„eerbiedwaardige"" geweest zijn, zoo als vroeger „reeds Soenan „„*Goenong Djati*.""

Het liefst hechten de *Preanger*-Regenten, in het bijzonder die van *Bandong*, hun oorsprong vast aan den *Padjadjaranschen* vorstenstam.

Wie zal de waarheid daarvan, met voldoenden grond, bevestigen of tegenspreken?

De volksoverleveringen spreken in het geheel niet, of geven opgesierde, verwarde verhalen en de geslachtregisters der Regenten, nu eens bont, dan weder eentoonig, zijn even weinig te vertrouwen, als die van onze Friesche Koningen.

„Tengevolge van de groote volksbeweging", zoo wordt dit tijdvak in het werk van *Rigg* beschreven, „ontstaan door de invoering van de nieuwe leer, werd *Padjadja*-„*ran* ontvolkt; alle regerings-bewind hield op; want er was geen *Nalindro* meer (geen „*Naraindra*, oppervorst) over al het land, dat zich uitstrekt van de *Tji-Pamali* in het „oosten, tot *Tji-Pamoegas* (?) in het westen."

„Verschrikt en bevreesd voor de nieuwe leer (den Islam), die de Goden ver-

---

([1]) Het is in de *Preanger-Regentschappen* algemeen bekend, dat mindere hoofden, gelijkstaande met de tegenwoordige wedhono's, na hun dood „Soenan" genoemd werden.

„nielde, vlood de bevolking met hare Goden overal heên, en in het binnenland en „naar de Noorder- en Zuider-kusten begaven de aanhangers der oude leer zich om „heil te zoeken."

De heer *Hageman*, die deze beschrijving aanhaalt, laat daarop volgen:

„Maar een man stond op en deed zich voor als *Nalindro* (opperheer) en deed „zich als zoodanig erkennen door het overschot der bevolking, in de landen, die be- „westen de *Tji-Pamali* en beoosten de *Tji-Sedani* zich uitstrekken. Die man noemde „zich of werd genoemd *Gessan Oeloen*.

„De landstreek tusschen de *Tji-Pamali* (thans rivier van *Brebes*) en de *Tji-* „*Sedani* (thans rivier van *Tangerang*) werd genaamd *Soemedang-larang*, en daar werden „nog gevonden, door *Gessan Oeloen*, vier en veertig hoofdmanschappen, met negen dui- „zend menschen of wel gezinnen."

Over de afkomst van dien *Gessan Oeloen* schijnt men het echter niet eens te zijn.

Een geslachtsregister van *Soemadang* doet hem afstammen van *Praboe Sili Wangie*, den laatsten vorst van *Padjadjaran*.

Eene andere stamlijst noemt „Pangeran *Gessan Oeloen*" den stamvader der Regenten van *Soemadang*.

Eene derde, gedrukt in het Tijdschrift voor Indische taal- land- en volkenkunde, Deel XI bladzijde 160, noemt hem een nazaat van Soenan *Goenoeng Djatie* (*Sjech Ibn Moelana*) en laat hem huwen met Njai Mas *Geding Waroe*, kleindochter van *Praboe Siliwangie*.

De Heer *Hageman* schijnt aan het een noch het ander geloof te hechten en weet de zaak tot geen klaarheid te brengen.

Men schijnt in 1855 bij oude en kundige Soendanezen, een speciaal onderzoek te hebben ingesteld naar de eerste landschap-verdeeling, hetwelk in de verschillende Regentschappen tot de volgende uitkomsten heeft geleid.

1e. In *Bandong:* dat de eerste verdeeling der latere *Priangan-landen* in *Kabopatten's*, dagteekent van den *Padjadjaranschen* vorst *Praboe sili Wangie* en zulks, met erfbeheer voor ieder landsdeel. Toen daarna het rijk van *Padjadjaran* verloren ging (ilang boerak) en het land onder *Mataram* kwam, werd die verdeeling benevens het erfbezit in stand gehouden; doch eerst ten tijde van de „Compagnie", alzoo na 1680 (vergelijk het IIIde hoofdstuk) zijn de grenzen bepaald. Een ander oorspronkelijk *Bandongsch* verhaal, stelt de landschaps-verdeeling onder *Mataram* eerst omstreeks het jaar 1630 van onze tijdrekening.

2e. In *Tjiandjoer:* dat de eerste Kabopatten en de eerste Bopatti opkwamen, in het begin der regering van Sulthan *Mataram*. Die eerste Bopatti was *Aria Wira Tanoe Datar*, aan wien een bepaald gebied werd toegewezen. In 1855 was dat zeven geslachten geleden.

De aangeduide *Wira Tanoe Datar* was dezelfde, die den bijnaam had van *Trikolot*. Ook werd hij genoemd *Dalem Tari Kolot*, ontving zijne aanstelling van

Soesoehoenan *Ageng* ([1]), vader van *Amangkoerat I*, bekend als Soesoehoenan *Tegal Aroem* of *Tegal Wangie* en was stichter van de eerste hoofdplaats *Tjiandjoer*, de dessa *Pamodjannan.* Na een langdurig bestuur en eenen vijf-en-tachtigjarigen ouderdom, volgde zijn zoon hem op, bijgenaamd *di Tjondré*, die het nieuwe, het tegenwoordige *Tjiandjoer* aanlegde, ongeveer 1684.

Indien dit geschied-verhaal waarheid bevat, dan kon er tijdens de vestiging van ons gezag in *Jakkatra*, nog geen sprake zijn geweest van een landschap *Tjiandjoer.*

3e. In *Soemadang:* dat de landsverdeeling zou zijn ingesteld, tijdens den „*Kandjeng* Soesoehoenan *Mentaram*" (*Mataram*).

4e. In *Limbangan:* dat de eerste verdeeling in Kabopatten's plaats vond tijdens den „Soesoehoenan *Mentaram*", die zulks beval.

5e. In *Soekapoera:* dat de eerste verdeeling des lands in Regentschappen of Kabopatten's, dateert van „Soenan *Sedeng Karapiak.*"

Die vorst was de eerste regelaar.

De naam van elk bestuursdeel was toen „padjeg" en de titulatuur (pangkat) Toemongong.

Deze Soenan *Karapiak*, *Krapijak* of *Krapjak*, was aldus genoemd naar eene provincie van dien naam, bewesten *Mataram*, waar hij begraven werd en moet geregeerd hebben van 1603—1613.

Uit het vorenstaande volgt, dat de *Preanger*-geschiedenis van het vóór-*Mataramsche* tijdvak, in den waren zin des woords, nog niet geschreven is.

Tijd en gelegenheid ontbreken om daarin dieper door te dringen, dan hier, door het mededeelen van onderstellingen van verschillende zijden, is geschied.

Over het algemeen schijnt het aannemelijk te zijn, dat na den val van het *Padjadjaransche* rijk en de invoering van den Islam, de gevlugte vorsten, zonen en hunne aanverwanten, met hun aanhang, later de nieuwe Godsdienstleer mede hebben omhelsd en naar het verlaten vaderland, de *Tanah Priangan*, zullen zijn teruggekeerd, om spoedig daarna onderdanen te worden van *Mataram.*

Ten slotte wordt hier aangeteekend, dat de aanhalingen uit het handschrift van *Hageman*, niet allen in volkomen overeenstemming zijn met hetgeen omtrent de *Soenda-landen* voorkomt in zijne „Handleiding tot de kennis der geschiedenis, aardrijkskunde, fabelleer en tijdrekenkunde van *Java*", in 1852 te *Batavia* uitgegeven.

Vermits het handschrift de vrucht is van latere nasporingen, die door menig in de *Preanger-Regentschappen* gevonden volksverhaal bevestigd worden, is daaraan, uit den aard der zaak, de voorkeur gegeven.

(*) Volgens het Soemadangsche volksverhaal, was hij door Soesoehoenan *Tegal Wangie* aangesteld.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Preanger-landen onder den Soesoehoenan van Mataram.

In het vorige hoofdstuk is vermeld, hoe, na den val van het *Padjadjaransche* rijk, dat, volgens den Heer *Hageman* tusschen 1488 en 1526 moet hebben plaats gehad, zekere Pangerang *Gessan Oeloen* zich als opperheer (*Nalindro*) opwierp en het overschot der bevolking verzamelde.

Hoezeer omtrent de afkomst van dien Pangerang, de geslachtregisters en inlandsche geschiedverhalen verschillende opgaven doen en hem noemen: kleinzoon van *Praboe Sili Wangie*, den laatsten vorst van *Padjadjaran*, òf stamvader van de Regenten van *Soemadang*, òf aanverwant van *Sjech Ibn Moelana* en gehuwd met een kleindochter van *Praboe Sili Wangie*, schijnt het historiesch bestaan van een dergelijk volkshoofd, die als 't ware den overgang heeft geleid van de *Siwa-Boeddhistische*-Godsdienstleer in de *Preanger-landen*, tot de *Mohamedaansche*, als genoegzaam zeker te kunnen worden aangenomen.

Dit volkshoofd toch, in de Inlandsche verhalen *Gessan Oeloen* geheeten en door invloed van familie-relatie met den priestervorst van *Cheribon*, tot den *Islam* overgegaan, was vermoedelijk van *Preanger*-oorsprong en vormde den schakel, welke de geschiedenis der *Padjadjaransche* heerschappij over de *Preanger-landen*, met die der *Mataramsche* verbindt.

De juiste tijd, wanneer laatstgemelde heerschappij opkwam, kan met zekerheid niet worden bepaald, doch zal waarschijnlijk zijn aangevangen onder Sulthan *Ageng*, die van 1613 tot 1646 over *Mataram* regeerde, zoo niet reeds vroeger onder Senopatti *Mataram*, die, na zijn meester, den Sulthan van *Padjang* te hebben om het leven gebragt, achtereenvolgens geheel midden *Java* veroverde en bij zijn dood in 1602, een aanzienlijk rijksgebied bezat.

Die *Mataramsche* overheersching duurde tot 1677, toen Soesoehoenan *Amangkoerat II*, bij het traktaat van 19 en 20 Oktober van dat jaar, de *Preanger-landen* tot aan de rivier *Pamanoekan*, aan de Oost-Indische kompagnie afstond, of, wil men liever, tot 1705, toen Soesoehoenan *Poeger*, aan de kompagnie eene uitbreiding schonk van grondgebied,

tot aan de rivier *Lossarie* en strekte zich, althans in naam, uit tot aan de grenzen van *Bantam*, de rivier *Tjidanie.*

De bronnen, waaruit de geschiedenis van dit tijdvak moet worden geput, zijn van Inlandschen en Europeschen oorsprong.

Wat het onderzoek van beiden tot dus ver heeft opgeleverd, zal, zoo beknopt en volledig mogelijk worden teruggegeven, om daarna in eene derde paragraaf van dit hoofdstuk te spreken over de grensregelingen met *Mataram.*

§ 1.

Bronnen van Inlandschen oorsprong.

Daaronder zijn te rekenen de eigenlijke volks-verhalen (babads), piagems, enz.

Anders dan in het vorige hoofdstuk, worden thans deze inlandsche bescheiden overvloediger en belangrijker, naarmate de mythe meer de geschiedenis nadert.

In het reeds meermalen aangehaald handschrift van den Heer *Hageman*, wordt het resultaat der onderzoekingen ten deze in den laatsten tijd, volgenderwijze medegedeeld:

„De wijze hoe en wanneer die Wester-landen, waaronder ook de *Soenda-landen* „moeten worden begrepen, onder de heerschappij van *Mataram* kwamen, heeft in 1854 „nog een punt van onderzoek uitgemaakt in al de deelen van die *Soenda-landen.*

„Wat de uitkomst van die nasporing is, zal ik hier aanduiden.

„De Soendasche landshistorie in *Limbangan* opgespoord, zegt het volgende: „„Na „„den dood van *Gessan Oeloen*, aanvaardde Pangerang Depati *Koesoema di Nata* de „„heerschappij in *Soemadang-larang* en dit viel voor, nadat de rijken van *Modjopait* „„en *Padjang* vernietigd waren (boerak) en het bewind van *Mataram* kwam op, on„„der den kleinzoon van den *Kiai Gedée Pamannahan.* Zijn zoon *Senopati* was toen „„heerscher over *Mataram* en voerde bewind en gezag en magt (Sekhti) over ge„„heel *Java* en alle landen, die bevorens onder *Modjopait* gestaan hadden, werden on„„derhoorig aan den heerscher van *Mataram.*

„„Toen Pangerang Depati *Koesoema di Nata* dit alles vernam en dat alle lands„„hoofden zich aan dien vorst van *Mataram* onderwierpen, ging hij ook op weg, om „„zich te vertoonen aan dien vorst van *Mataram.*

„„Hij was daartoe drie maanden lang onderweg. Voor den Vorst verschenen, „„vroeg deze: Wie zijt gij? van waar komt gij? waarom komt gij hier? waarop „„de Pangerang Depati antwoordde: Ik ben iemand van *Soemadang*, ik kom mij „„bij den vorst en Heer onderwerpen, omdat ik de onderdaan van mijnen Heer ben. „„En de Vorst ontving hem met genoegen, stelde hem aan tot Gouverneur of ver„„tegenwoordiger (Wedana) over alle de *Wester-landen*, die zich uitstrekten, west van „„de *Tji Pamali* en *Oost* van de *Tji Sedani*, uitgezonderd *Tjirebon* (waar) reeds een

""Pangerang was, de zoon van den Priester (Pandita) en hem werd de titel toege-""kend van Pangerang Dipati *Rangga Gempol Koesoema di Nata.*

""En daarbij voegde de Vorst nog, dat hij aan het gebied van *Rangga Gempol* ""voortaan den naam gaf van *Priangan*, omdat dit geschenk (de opdragt) voort-""kwam uit een zuiver hart; waarop Pangerang *Soemadang* weder naar zijn land kon ""terugkeeren.""""

De eenvoud van dit volksverhaal geeft daaraan iets natuurlijks. Het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat bij de spoedige en krachtige uitbreiding van het *Mataramsche* rijk, onder *Senopati Mataram* en Sulthan *Ageng*, in het laatst der zestiende en in het begin der zeventiende eeuw, de aan dat rijk grenzende volkshoofden op de gedachte kwamen, zich liever uit vrijen wil te onderwerpen, dan kans te loopen van met geweld overmeesterd te worden.

Intusschen is hier verschil met de meening, welke bij *Rijkloff van Goens* en *Raffles* wordt aangetroffen, waarover nader, dat namelijk de suprematie van de *Mataramsche* vorsten over de *Preanger-landen* het gevolg zou geweest zijn van krijgsgeweld.

Hoe dit moge zijn, zóóveel is uit een aantal omstandigheden, met vrij veel zekerheid, af te leiden, dat de invloed en de magt van *Mataram* op en over de *Preanger-landen* dagteekent van den aanvang der 17de eeuw.

De geschiedenis van den straks genoemden *Soemadangschen* Pangerang Depati *Rangga Gempol Koesoema di Nata* vermeldt, naar luid van het Soendasche volks-verhaal, het volgende:

"Eenigen tijd na zijne aanstelling tot Gouverneur (wedana) over alle de *Wester* "(*Priangan*) *landen*, ontbood de vorst van *Mataram* (waarschijnlijk Sulthan *Ageng*) den "Pangerang *Soemadang* en droeg hem op om den Pangerang van *Sampang* (*Madoera*) "tot onderwerping te brengen" [1].

De *Sampangsche* Pangerang zou zich, zonder slag of stoot hebben onderworpen, omdat hij in familiebetrekking stond met den Pangerang van *Soemadang*.

Laatstgemelde overleed te *Mataram*.

Tijdens zijn afwezen, was het bestuur over *Soemadang* opgedragen aan Pangerang *Mas Rangga Gedeh*, een anderen zoon van *Gessan Oeloer* en als zoodanig oom van Pangerang *Aria Soera di Wangsa*, die als zoon van den overleden Depati *Koesoema di Nata*, regtens had behooren op te volgen.

Over die achterstelling of, volgens eene andere overlevering, wegens den vermoedelijken moord van zijn vader te *Mataram*, verstoord, verwijderde deze zich naar *Bantam*, zocht heil bij het vorstenhuis aldaar en was oorzaak van de latere Bantamsche invallen in de *Preanger-landen* en *Cheribon*.

Tengevolge van de woelingen van dezen neef Pangerang *Aria Soera di Wangsa* in

---

(1) Volgens een Soemadangsch geschiedverhaal zou die opdragt geschied zijn aan Depati *Oekoer*, die daarvan verzocht verschoond te blijven, omdat hij geen kans zag te slagen.

Bantam werd *Rangga Gedeh*, door den Sulthan van *Mataram*, naar de hoofdplaats opgeroepen en ontslagen „omdat het bewind hem te zwaar scheen".

Daarna benoemde de vorst Depati *Ngoekoer* of *Oekoer* tot opperhoofd over de *Soenda* of *Preanger-landen*, „een naam", zegt de Heer *Hageman* (§ 58 van het handschrift) „die in de overleveringen en legenden en ook in de historie der belegering „van *Batavia* bekend is, als „*Oekoer-Soemadang*.""

Vermoedelijk is het dezelfde opperhoofdman, (wedana) over de wester landen, van wien eene Krawangsche historie (volksverhaal) en *Raffles* (Deel II, 150) melding maken, als door Sulthan *Ageng* (1620) met de Souvereiniteits-regten over de *Preanger-landen* bekleed en die zich opvolgend alle andere hoofdmannen van het westen heeft onderworpen.

Als reden voor die aanstelling van Depati *Oekoer*, duidt de historie ook bij *Raffles* aan, oneenigheden tusschen het volk van *Bantam* en dat der *Soenda-landen*.

Men beschouwt de aanstelling van dezen Depati *Oekoer*, naar alle waarschijnlijkheid een hoofd van Javaansche herkomst, aangezien zijn naam in geen der *Preanger* geslachtlijsten voorkomt — als de eerste daad van direkte bemoeijenis van den Soesoehoenan van *Mataram*, met de bestuursaangelegenheden der *Preanger-landen*.

Had hij, vóór de komst van Pangerang *Soemadang* te *Mataram*, van deze *wester landen* nooit gehoord en de onderwerping van dat inlandsch hoofd, volgens het Soendasch volkverhaal, met genoegen aangenomen, of, wil men anders, had hij dat gebied doen overmeesteren, thans trad hij daadwerkelijk op als opperheer en gebieder.

Deze landstreek, nu onder het beheer van Depati *Oekoer* gesteld, besloeg het voormalige zoogenaamde *Soemadang-larang*, vermoedelijk het tegenwoordige *Krawang*, *Pamanoekan*, *Tjiassem*, *Soemadang*, *Soekapoera*, *Limbangan*, *Bandong* en misschien ook *Tjiandjoer*.

Wat *Tjiandjoer* betreft, heeft de aandacht getrokken eene aanteekening, afkomstig van den Resident *Steinmetz*, te vinden in de reeds aangehaalde nota, aldus luidende:

„De Regent van *Tjiandjoer* (¹) verzekert, dat ook van dááruit jaarlijksche de„putatiën met materiële hommages, naar *Mataram* werden gezonden."

Deze opmerking is van te meer belang, omdat zij wederspreekt het vermoeden, door *Mossel* en *Nederburgh* (²) geuit, als zouden *Djampang*, *Tjiandjoer*, *Tjiblagon* en *Tjikalong*, ten tijde van *Jakkatra's* overmeestering, onder *Cheribon* hebben gestaan.

Die jaarlijksche hommages van de Bopatti's van *Tjiandjoer* moeten althans vóór 1652 hebben plaats gehad; want in dat jaar verklaarde de Soesoehoenan van *Mataram* aan *Rijkloff van Goens*, die landstreek te zijn het eigendom der kompagnie, als met den zwaarde door haar geconquesteerd.

Ook na 1652 is er geene suprematie van *Cheribon* bekend, dan het Gouverneur-

---

(¹) De overledene Adipati, vader van den tegenwoordigen Regent, een man, die zich gedurende zijn leven veel moeite schijnt gegeven te hebben om de oude *Preanger*-geschiedenis na te sporen.

(²) Deze gaat nog verder en noemt *al* de *Preanger* landen.

schap van den Pangerang *Aria Cheribon*, die als zoodanig, door de kompagnie in 1706 was aangesteld, waarover straks nader.

Sedert de aanstelling van Depati *Oekoer* was het opperbestuur van den Javaanschen keizer in de *Preanger* of *Soenda-landen* gevestigd.

„De vorst van *Mataram*", zegt de Heer *K. F. Holle* in het tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap Deel XIII, bl. 495, ontsloeg en verhief Regenten, „creëerde re-„gentschappen en trok die in, stond gronden af, terwijl het Javaansch de diensttaal werd."

In de oorspronkelijke berigten omtrent den aanslag van den vorst van *Mataram* op *Batavia*, in de jaren 1628 en 1629, wordt aangeteekend, dat zich bij de eerste onderneming mede bevond „volk van *Soemedang*, *Oekoer* en *Timbanganten*" en dat het „volk van *Sammadangh* (*Soemadang*) en *Oekoer* (*Bandong?*), de twee naaste gebuursteden „van *Batavia* en in het gebergte gelegen, op 21 Oktober (1628) reeds doorgingen, „vrouwen en kinderen uit hunne woonplaatsen ontboden en uit hun land togen, naar „de bergen achter *Bantam*, om de heerschappij van den *Mataram* te ontgaan, alzoo „zij vreesden, dat zij, of zich doodvechten of omgebragt zouden worden."

Deze berigten ontleend aan *Valentijn* en Hollandsche ooggetuigen, eigenlijk behoorende tot de bescheiden van Europeschen oorsprong, worden te dezer plaatse aangehaald, ten einde de vergelijking met de volks-oirkonden van dien tijd te vergemakkelijken.

Eene groote mate van strijdlustigheid of veroveringszucht schijnt destijds het hof van *Mataram* gekenmerkt te hebben. Daarvan getuigen onder anderen, zoowel de bedoelde aanslag op *Batavia* of *Jakkatra*, als menige krijgstogt in andere deelen van *Java*.

Depati *Oekoer* vervulde nogtans de verwachtingen van zijnen vorst niet.

Van zijne togten naar het Westen (*Bantam*, *Jakkatra*) en van zijne daarop gevolgde vlugt naar het gebergte, vermoedelijk om den toorn van *Mataram*, wegens de mislukking zijner krijgsbedrijven te ontgaan, wordt ook in de volksverhalen, echter niet op eensluidenden voet, melding gemaakt.

De overlevering laat hem uit vrees voor wraak van den Soesoehoenan, wegens zijn lafhartig gedrag, zich verschuilen op het gebergte *Loemboeng*, waar hij zich versterkte, terwijl de benden van *Soemadang* huiswaarts keerden en drie Preanger mantri's, *Ki Asta Mengala*, *Ki Samdita* en *Ki Wira Wangsa*, zich in *Imbanagara* (*Galoe*) gingen vestigen.

Eene andere verhaalt, dat Depati *Oekoer* op reis zijnde naar *Noessa-Kalapa* (*Batavia*) vernam, dat eenige zendelingen van den Soesoehoenan zich in zijne hoofdplaats bevonden en zijne vrouwen wilden wegvoeren, waarop hij aanstonds terug keerde en die lieden om het leven bragt.

Eene derde (zie *Hageman* § 73) gewaagt van een groot leger, door den Soesoehoenan tegen Depati *Oekoer* uitgezonden en van zijn vlugt naar den berg *Loemboeng*, waar hij belegerd werd en zich verdedigde.

Het Soendasche volksverhaal maakt geen gewag van den togt naar *Batavia*, maar

spreekt ook van een moord van zendelingen des Keizers, wegens jaloezie en van de vlugt van Depati *Oekoer* naar het gebergte (*Hageman* § 72).

Volgens dezelfde overlevering zou de vorst, kennis bekomen hebbende van de handelingen van Depati *Oekoer*, den te *Mataram* nog steeds gevangen gehouden Pangeran *Mas Rangga Gedéh* van *Soemadang* ontslagen en aan dezen opgedragen hebben hem (Depati *Oekoer*) gevangen te nemen, hetgeen niet gelukte, aangezien hij gevlugt was, naar men veronderstelde, in het *Bantamsche.*

Alleen zijn patteh werd gevat, hij eerst later, in zijne schuilplaats op zeker gebergte.

Nog een ander volksverhaal spreekt van zekeren Tommonggong *Narapaksa*, die door den vorst van *Mataram* tegen Depati *Oekoer* zou zijn afgezonden.

Het einde was, dat hij door list gevangen genomen en door Pangeran *Rangga Gedéh* van *Soemadang* en Tommonggong *Narapaksa*, met een groot aantal volgelingen, Soendasche mannen, vrouwen en kinderen, naar *Mataram* gevoerd en dáár op onmenschelijke wijze om het leven gebragt werd.

De mannelijke *Preanger*-volgelingen deed de vorst doodschieten en de vrouwen als slavinnen aanhouden.

Dit moet voorgevallen zijn in het laatste van 1630.

Een Soekapoerasch handschrift, in het bezit van den Heer *Holle*, verhaalt het volgende:

„Depati *Oekoer* werd onthalsd, de Demang van *Songata* verbrand, de Tommonggong „van *Batoelaijang* gekookt, de *Ngabehi Soedakar* in de poort opgehangen en ieder, die „voorbij kwam, sneed hem, totdat hij stierf.

„Verder werden de *oemboels* van *Tjiahoer*, *Mananggil*, *Medang Sahgar*, *Koeripan*, „*Segara Herang* doodgestampt."

De Soendasche volkshistorie zegt, dat vervolgens Pangeran Depati *Rangga Gedéh* in zijne waardigheid van opperhoofd over de *Preanger-landen* werd hersteld, doch op zijne terugreis naar *Soemadang* ziek werd en stierf, waarna zijn zoon Pangeran Depati *Rangga Gempol* door den vorst in zijns vaders plaats werd aangesteld.

Dat het den Mataramschen keizer ernst was, zich in zijne westerlanden te handhaven, blijkt uit hetgeen in eene Krawangsche overlevering wordt verhaald omtrent eene nederzetting van zekeren Bantamschen Pangeran *Pager Agong*, beoosten de rivier *Tjitarum*, om en bij het jaar 1643.

Op bekomen berigt daarvan zond de Soesoehoenan het opperhoofd van *Wirosobo* (*Modjo-Ageng* in *Soerabaija*) *Ario Soereng Rono*, met duizend huisgezinnen, zijne onderhoorigen, derwaarts, met last om den Bantamschen Pangeran te verdrijven.

Deze *Ario Soereng Rono* liet op zijn togt drie honderd huisgezinnen (Ooster-Javanen) achter aan de rivier *Seraijoe* (*Banjoemaas*), met het doel om zich daar te vestigen, en vier honderd huisgezinnen aan een rivier, westelijk van *Indramaijoe* (*Tjiassem*).

Met de overigen trok hij op tegen Pangeran *Pageragong*, die hem, naar het schijnt, te magtig was. Hij kwam althans met hem overeen zijne verblijfplaats, de

kampong *Hoedoog oedong*, ongemoeid te zullen laten, terwijl hij zelf zich in den omtrek vestigde en drie dorpen *Wringi-pitoe*, *Parakan-sepi* en *Hadiarsa* stichtte, zonder den vorst van *Mataram* iets van zich te doen hooren.

Voor de historische waarheid van deze of soortgelijke vestiging in het *Krawangsche* pleiten, in de eerste plaats, de verhalen van *Rijkloff van Goens* en *Juliaan de Silva*, die straks zullen worden medegedeeld en vervolgens de omstandigheid, dat aldaar in latere tijden de javaansche taal, zeden en gewoonten, steeds in zwang zijn gebleven. Zelfs moeten er nog in 1834 afstammelingen van *Soereng Rono* in het tegenwoordig distrikt *Adiarsa* hebben bestaan.

De keizer niets van zijn *Wirosobo'sch* opperhoofd vernemende, zond den Adipati *Karta Boemi* van *Galoe*, eveneens met duizend huisgezinnen op Pangeran *Pager-Agong* af, die dezen uit *Hoedoog oedoog* verdreef, terwijl hij zelf zich aldaar nederzette.

Intusschen herstelde Pangeran *Pager-Agong* zich aan de overzijde van de *Tjitarum* en geraakte nogmaals met Adipati *Karta Boemi* slaags, die hem in een bloedig gevecht, waaraan de rivier *Tjibeurum* (rood water) haar naam ontleent, versloeg en doodde.

Daarop spoedde *Karta Boemi* zich, met het hoofd van Pangeran *Pager-Agong* als bewijsstuk, naar *Mataram*, zijn broeder *Dalm Koendoeran Tambak Baija* als zijn tijdelijken plaatsvervanger achterlatende, aan wien hij opdroeg, om, overeenkomstig het verlangen van den Keizer, eene plaats te zoeken voor het aanleggen eener hoofdnegorij.

Tambak Baija vond die en op een plek, waar twee *Nagasarië* boomen werden aangetroffen, ontstond het tegenwoordige *Krawang*.

Karta Boemi, te *Mataram* aangekomen, ontving van den vorst ter belooning een erfkris (*Karo-Siendjang*), welke nog heden in het bezit moet zijn van zijn nazaat, den Adipati *Panata Yoeda* van *Brebes*.

Tevens werd hij aangesteld als wedana van den vorst van *Mataram*, over de door hem bezette landstreek.

Op zijnen terugtogt kwam hij echter te sterven, alswanneer de keizer zijn zoon *Panembahan Singa Per Bangsa* tot zijn opvolger benoemde, met den naam en de titels van zijn vader (Hageman § 75—79).

Naar luid van het Krawangsche geschiedverhaal, zou deze Adipati *Karta Boemie II* op verraderlijke wijze zijn vermoord, door *Ario Soereng Rono* van *Hadiarsa* en Tommongong *Wira Baija*, neef van *Karta Boemie's* vrouw; de eerste zou die daad hebben bedreven uit spijt over zijne onderhoorigheid, de laatste uit zucht om het gezag in handen te krijgen.

Beide vonden zich teleurgesteld; want de zoon van *Karta Boemie* vertrok naar *Mataram*, gaf den vorst van het voorgevallene kennis, die hem benoemde tot opvolger van zijn vader, met den naam en titel van Adipati *Panata Yoeda*.

Deze ontving echter te gelijk den last om „voortaan de belangen van zijn „Regentschap voor te dragen bij den Gouverneur-Generaal te *Batavia*, als zijnde „*Krawang* door den vorst aan de Kompagnie afgestaan."

Dit zal dus hebben plaats gehad omstreeks of na het traktaat van 19 en 20 Oktober 1677 (*Hageman* § 82—84).

Terugkeerende tot de eigenlijke *Preangerlanden* teekent de Heer *Hageman* in zijn geschrift §§ 85—95 het volgende aan:

„De Soendasche landhistorie meldt, dat tijdens de Pangeran of Adipati *Rangga* „*Gempol*, het bewind over de *Prianganlanden* aanvaardde, de sultan van *Mataram* „overleed, dus A°. D^i^. 1646 en zijn zoon hem als Soesoehoenan opvolgde, doch dat „reeds bevorens een aanvang was gemaakt met de landschap-verdeeling (tjatjah pane „woean), in de *Prianganlanden*.

„Dat echter eerst de nieuwe vorst de gekommitteerden *Ki Poespa* (en *Ki?*) „*Wangsa* ([1]) zond om de bevolking te verdeelen en te doen verspreiden, opdat de „vier duizend huisgezinnen, die weleer onder den Depati *Oekoer te Soemadang* woonden, „onder één hoofdman en meerdere ondergeschikte hoofden mogten worden gesteld.

([1]) Deze gebeurtenis vindt bevestiging in een piagem, afkomstig van *Karang* (*Soekapoera*). De Heer K. F. HOLLE is in het bezit van een afschrift van dat stuk en heeft de goedheid gehad, de ondervolgende vertaling daarvan aan te bieden.

„Dit is mijn piagem.

„Ik *Poespa Wangsa* van *Mataram*, belast met de verdeeling (of telling),

„Mij is door de grooten te *Mataram* opgedragen (in) het land *Soekapoera* eene volkstelling (tevens „verdeeling der diensten) te houden. Daarop kwam Njai *Pagedogan* bij *Kiatri Poespa Wangsa* en werd zij „ondervraagd; zij antwoordde: „Ik kom van *Mataram* met voorkennis van den vorst (denkelijk eene gewezen „vrouw of bijzit). Als dat zoo is dan kan Njai *Pagedongan* niet ingedeeld worden. *Poespa Wangsa* stelde „haar daarop onder de hoede van den Tommongong *Wira Dadaha* te *Soekapoera*, haar en hare kinderen en „kleinkinderen, met namen *Kiahi Darapogatie* en Njai *Andoesan* en Njai *Langga* en Njai *Doweh* en Njai „*Soeta Marta*.

„Vervolgens kwam de Tommongong *Wiradadaha* te sterven, en werd opgevolgd door zijn zoon van den- „zelfden naam, die overleden is te *Pamidjahan*.

„Toen hij nu (stervende) te *Pamidjahan* gebragt was, zeide hij tot *Kiahi Mohamad Hasan* te *Bodjo-* „*ngasit*, *Kiahi Soema joedin* en *Kiahi Laija de Merta*: gijlieden te *Pamidjahan* zijnde, behoeft geene diensten te presteren.

„Ik stel hen onder de hoede van den Iman.

„Belasting, zoo als *Seba sedekah arwat*, *sedekah Moeloed* of *Djakat* (dan wel) *pitrah* behoeft niet aan „*Soekapoera* opgebragt te worden, maar kan te *Pamidjahan* blijven.

„Uw piagem zal zijn, dat ik te *Pamidjahan* ben (begraven). Daarom laat ik n. l. geen belofte op „schrift achter. En opdat die tot u. l. heil strekke, zal hij die (het vorenstaande) in twijfel trekt, geen heil „te wachten hebben van den Tommongong *Pamidjahan*.

„Geschreven door *Kiahi Mohamad hassan*, toen de Tommongong in de pendopo sprekende was, op „Maandag in den namiddag den 12 Radjab van het jaar *Je*."

De Heer *Holle* teekent hierbij aan:

„Te *Pamidjahan* bestaat een kramat en is daar ook eene soort van geestelijke (perdikan) dessa. Daarop „heeft dit stuk betrekking en schijnt de vrijstelling tweeledigen grond te hebben: 1° zijn de hoofden daar „denkelijk afstammelingen van Njai *Pagedongan*, die in naauwe betrekking schijnt te hebben gestaan met den „vorst van *Mataram*; 2°, is te *Pamidjahan* onder anderen de opgenoemde regent te *Soekapoera* (als ik wel heb „de tweede Regent van dat landschap) begraven.

„Vijf jaren geleden was de panghoeloe van *Garoet* in het bezit van een met vele tjappen voorzien stuk, „bevattende den uitslag van *Poespa Wangsa's* zending naar de *Preanger*."

„Dit stuk is den panghoeloe ontvreemd en nog niet terug gevonden."

„De Soemadangsche historie verhaalt, dat na den dood van Depati *Oekoer*, dus „na 1630, de *Preanger-landen*, het gebied van *Oekoer*, nog tien duizend huisgezinnen „bevatten, die nu verdeeld werden onder de met *Oekoer* tegen *Djakatra* opgetrokken „mantris ([1]) als volgt:

„*Ki Asta Mengala*, mantri van *Tjowoer beti* werd verheven tot Tommongong „*Winangoe-nangoen* met drie honderd huisgezinnen (volk en land), ook 5000 huis-„gezinnen ([2]).

„*Ki Samaita* van *Sindangkasie-Galoengoeng* werd verheven tot Tommongong „*Tanoe Baija*, met het beheer over de woeste landen.

„*Ki Wira Wangsa*, mantri van *Soekakerta* werd verheven tot Tommongong „*Wira Dadaha*, met de helft van het gebied van den overleden Depati *Oekoer*" ([3]).

([1]) Deze hadden zich later, gelijk boven vermeld is, van hem afgescheiden en waren naar *Galoe* verhuisd.

([2]) De eerste regent van *Bandong*, door *Mataram* aangesteld, heette *Wira Ngoenangoen*.

([3]) Hun gebied werd genaamd *Bandong*, *Paraka-Moentjang* en *Soekapoera*, volgens het Soendasche geschiedverhaal.

De oorspronkelijke akte van aanstelling van deze hoofden berust bij den tegenwoordigen Regent van *Soekapoera*. De heer *K. F. Holle* heeft daarvan een afschrift bekomen en de hier volgende overzetting en toelichting geleverd:

„Akte van mij, Sulthan van *Mataram*, gegeven aan den *Ngabehi Wira Wangsa*, die getrouw is (gebleven) „aan mij.

„Ik benoem tot hoofdmantri (mantri agoeng) Tommongong *Wira Dadaha* (voor) *Soekapoera*, Toemongong „*Wira Ngoenangan* (voor) *Bandoeng* (en) *Tanoe Baija* (voor) *Praka Moentjang*, die mij even trouw zijn gebleven.

„De Sulthan stond op, stak zijn regterhand uit (en) zeide:

„„Dat alle grooten zich verheugen, dat men zeven maal vreugdekreten late hooren en de gamelan doe „klinken.

„En des vorsten gift (was, een) staatsiekleed, (een) krisscheede *ratua koe mambang*, (een) kris, *sampana* „*kindjeng*, (een) buis, (een) staatsie kistje, (een) matje, (een) *pajong bawat*, (een) paard en van de menschen, 's vorsten „onderdanen, staande onder de 12 wadanas, 300 man. Ik stel (ze) wijders vrij (van diensten te presteren) aan „de grooten van *Mataram* (zoo als daar of die) te boek gesteld zijn: de *Panumbahan* van *Cheribon*, de *Pange-„rang* van *Kadjoran*, de Pangerang van *Blitar*, de Pangerang van *Madioen*, de Panumbahan van *Soerabaya*, „de 4 Patihs van *Mataram*, de Toemoengoeng *Wirahoena Tan Patjitjingan*, de Toemoengoeng *Saloran* (en) „de Toemoengoeng *Singa Ranoe*.

„Geschreven op Zaturdag den 9e der maand *Moeharam* van het jaar *Alip*. Die het schreef is 's vorsten „dienaar (zijn) schrijver."

Aan dezen piagem sluit zich een andere aan, mede afkomstig van *Soekapoera*, welke aldus luidt:

„Piagem van mij, Sulthan van *Mataram*, verleend aan mijn getrouwen Wadana van het landschap *Soe-„kakerta*. Volgens dezen piagem stel ik den Wadana vrij (van diensten te presteren aan *Mataram*) en het „grondgebied van *Mandala*, *Tjiparaka* (en) *Bodjaneran* wordt onder zijne hoede gesteld. Dat niemand hem „dwarsboome in zijn wil, westwaarts tot *Bantam*, noordwaarts tot *Cheribon*, strekt dit bevel zich uit; zeven „geslachten behoeft hij niet voor mij te verschijnen.

„En de verrigtingen van den wedana (waren) dat hij mede hielp in den strijd tegen *Oekoer*.

„Ik geef hem over aan de 12 *Preanger* hoofden en benoem hem tot mantrie.

„En ik acht het dienstig, dat zijn oudere broeder zij *Wira Wangsa*, die benoemd is tot Tommongong „*Wira Dadaha*, (een der) 12 wadana's, die de *Preanger* besturen.

„Geschreven op maandag 9 Moeharam, van het jaar *Djim Ahir*."

De Heer *Holle* merkt hierbij op, dat de vorst van *Mataram* nog goede plannen met de *Preanger-landen* scheen te hebben en op een lang bezit er van rekende, maar ook, dat het waar is, wat de *Preanger* regenten

„Na deze verdeeling overleed de vorst van *Mataram* (Ao. Di. 1646) en werd „opgevolgd door zijn zoon Soesoehoenan *Tegal Wangi* (in 1677 te *Tagal Wangie* bij „*Tegal* begraven).

„De Bandongsche historie verschilt hiermede eenigzins en meldt, dat de *Kan-„djeng* Soesoehoenan *Mataram*, niet wenschende, dat het land van *Oekoer-Bandong* ledig „bleef, den mantri van *Tjawoer betie*, *Raden Asta Mengala* ontbood.

„Deze verscheen voor den vorst en ontving van dezen, negen landsdeelen „van *Boemi Oekoer Bandong*, met bevel en doel om weder eene nieuwe negorij „(bewoond landschap) te stichten; doch *Asta Mengala* wees er op, dat hij zoo weinig „menschen onder zijn beheer had in *Tjawoer beti*. Nu beval de vorst om dan twee-„honderd gezinnen te nemen van *Timban-nganten*, uit hetgeen *Aria Wira Krama* had „toebehoord.

„Raden *Asta Mengala* keerde toen van *Mataram* terug en kwam in *Timban-„nganten*. Dáár vond hij de tweehonderd gezinnen, onder den hoofdman Raden *Ardi* „*Soeta*, zoon van Raden *Demang Reksa Koesoema*.

„*Asta Mengala* bragt aan dezen het bevel van den vorst over, om naar *Boemi-„Oekoer-Bandong* te trekken en dit land weder te bevolken, waarop zij derwaarts gingen. „Zij vonden in dat landschap het overschot van het volk, dat aan Depati *Oekoer* had „behoord, twee honderd familien (tjatjah's) en wel onder de volgende hoofdlieden:

„den oemboel van *Kahoeripan*, den oemboel van *Maroegong*, *Bangsa Goedoe* van „*Passier Pandjang* en *Gedongora* en *Mâs Nataraga* van *Batoelaijang*.

„De bevelen van den kandjeng Soesoehoenan van *Mataram* waren, dat deze „allen van *Soemadang* verhuizen moesten naar *Bandong*, en aldaar des Soesoehoenan's „paarden moesten onderhouden.

„Zij verhuisden en zetten zich neder, beoosten de rivier *Tjikapoendoeng* en deze „nederzetting ontving aanvankelijk den naam van Kampong *Krapijak* en wies aan tot „eene negara (voorname dessa en onderhoorigheid).

„In dien tijd vernam men van het land *Negara* of *Boemie Oekoer Gedée*, het-„welk zich tot aan de zeekust uitstrekte, dat men daar veel te lijden had van zee-„roovers, die de kusten afliepen.

„Toen de tijding daarvan werd gebragt in de *Negara Oekoer-Krapijak*, was „Raden *Asta Mengala* juist gereed, om zich bij den kandjeng Soesoehoenan van *Mataram* „te gaan vertoonen.

„Aldaar voor den Soesoehoen verschenen, gaf hij te kennen, het in zijn bewind „over *Boemie Oekoer Gedée* niet te kunnen uithouden, ter oorzaak van de zeeroovers, „die onophoudelijk de kusten afliepen, uit zee opkwamen en spoedig weder verdwenen.

---

verhalen, dat zij een gedeelte van het jaar ten hove moesten doorbrengen, 't geen hun en het talrijke volk, dat zij medenamen, op minstens 3 maanden tijd en veel schade en vernedering te staan kwam.

De regenten moeten zelfs, zoo luidt het verhaal, wel eens de niet vleijende eer hebben genoten van des vorsten erf te mogen schoon houden! Het opmerkelijke van dezen piagem is nog, dat de regenten den weinig vorstelijken titel kregen van „hoofdmantri", als ook dat zij niet alleen dienstpligtig blijken te zijn geweest aan den vorst, maar zelfs aan de Maharamsche prinsen.

„De Soesoehoenan gaf daarop ten antwoord, dat *Asta Mengala* zich over deze „zaak niet zoo erg behoefde te verontrusten; dat hij (de vorst) aan den Bopati van „*Galoeh*, *Ki Antool Singa Prabangsa*, zou bevelen, om met duizend mannen (Pahlawan, „krijgslieden, afweerders) naar *Boemie Oekoer Gedée*, op weg te gaan, te zamen met „den *Aria Singa Rono* van *Banjoemaas*, met drie honderd mannen en den *Ki Aria* „*Soereng Rono* van *Wiro Sobo* (vgl. de *Krawangsche* overlevering hiervoren) met drie „honderd mannen benevens den Raden *Indra Radja*, van *Soekapoera*.

„Als opperbevelhebber werd aangeduid, de oemboel van *Moelahian*, *Ngabehi* „*Wirantaka* uit *Timban-nganten*.

„Terwijl de vorst van *Mataram* deze bevelen gaf, schonk hij tevens aan Raden „*Asta Mengala* den rang en naam van *Dalm Tommongong Wira-angoen-angoen* en stelde „hem aan tot opvolger van Depati *Oekoer*.

„Nadat de vorst aldus bevolen had, togen de hoofden en krijgslieden op weg „naar de Negara *Bandong* en aldaar aangekomen werd aan elk der aanvoerders een „streek als verblijfplaats en deel in land en volk aangewezen als volgt:

„*Ngabehi Wira Santaka* (*Wiransaka* of *Wisantaka*) te *Kembang Koening*.

„*Ki entoel* (*ki-entol-kentol*) *Singa Prabangsa* te *Paroeng narohtoh* (*Narogtoh*).

„*Aria Soereng Rana* te *Gedong Wringin* en *Aria Singarana* te *Tjiassem*.

„Ieder van deze vier afdeelingen krijgslieden had volgens eigen meening en „op eigen gezag te handelen en alzoo een deel van het landsgebied om den Noord „en Zuid te bewonen en te verdedigen, onder het toezigt van Ngabehi *Wisantaka*.

„Doch spoedig verzochten *Ki entol Singa Prabangsa* en *Aria Soereng Rana*, om „van verblijfplaats te mogen verwisselen en naar elders te gaan en wel *Singa Pra*„*bangsa* naar *Babahan* in *Krawang* en *Soeroeng Rono* naar *Parahan Sapi*.

„De helft echter van het volk van *Singa Prabangsa* bleef te *Paroeng* achter, „omdat zij aldaar reeds rijstvelden ontgonnen hadden, waartoe *Ngabehi Wira Santaka* „toestemming verleende en hierdoor ontstond van lieverlede aanwas van bevolking en „vermeerdering van kampongs.

„Dit alles viel voor tijdens de onderhoorigheid aan het gezag van den kan„djeng Soesoehoenan van Mataram, gelijk de *Bandong*sche historie duidelijk aangeeft „en dus na 1630 en vóór 1846.

„De vergelijking van deze authentieke landshistorie, met die van *Krawang*, boven „aangegeven, duidt eene vertrouwenswaardige overeenstemming aan, vooral omtrent „de volksverhuizingen van Oostelijk *Java* naar de *Soenda landen*, den togt van den „Javaanschen *Ario Soereng Rono* en het ontstaan van plaatsen en afzonderlijk lands„gebied onder de heerschappij van *Mataram*. De Krawangsche geschiedenis was mij „sedert 1838 bekend, de Bandongsche kwam mij vijf en twintig jaren later in handen.

„Omtrent het ontstaan der later bekende landschappen bezit ik de Soendasche „landshistorie en de gedrukte van 1856 (Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap „Deel VI bladz. 251)."

De Heer *Hageman* geeft uit een en ander een zakelijk extrakt, hierop nederkomende:

„De Sulthan van *Mataram* overleed (1646) en werd opgevolgd door zijn' zoon, „den kandjeng Soesoehoenan *Tegal Wangi* (1646—1677).

„Des vorsten pepatis (staatsdienaren) waren *Ngabehi Wira Djaija* en *Joedha Negara*, als mede *Kiai Mertanata* en *Kiai Ngabehi Wirasetja*, wedanas of stedehouders over de *Oosterlanden*.

„Aan deze vier staatsdienaren werd opgedragen de gansche bevolking der *Priangan* en der westelijke *Soendalanden* in huisgezinnen te verdeelen (tjatjah panewon).

„Daarmede werd van wege den Soesoehoenan belast *Poespa Wangsa*, ook als „zendelingen genaamd *Ki Poespa* en *Ki Wangsa* (zie piagem hiervoren).

„Deze zouden gevonden hebben, volgens de eene historie vier duizend gezinnen in *Oekoer*, behalve de tijdelijken, kinderen, afstammelingen (bajongan, kinderen, „aanhang); volgens het andere verhaal, vonden de zendelingen, na naauwkeurig onderzoek, duizend gezinnen in de landsdeelen van *Soemadang*, *Bandong* en *Soekapoera* en „twee honderd in het landsdeel van *Limbangan*. Toen werden al dat land en die „huisgezinnen verdeeld en onder hoofdmannen gesteld, als volgt:

a. „De Tommongong *Wira Dadaha* verkreeg het gebied over elf honderd en vijf „en twintig tjatjah's (familien [1]) in de landen *Saung*, *Watang* en *Malambong*. Zijn „gebied werd geheeten *Soekapoera* of *Asoeka Poera*. (Deze was de vroegere Mantri „*Ki Wira Wangsa* van *Soeka kerta*, zie boven).

b. „De Tommongong *Tanoe Baija* (vroeger *Ki Samaita* van *Sindangkassi Galoengoeng*), verkreeg evenzoo elf honderd en vijf en twintig tjatjah's en de landen „*Batoelaijang*, *Tjiawoer* en de helft van *Tanah-Medang*. Zijn gebied werd genaamd „*Parakan-Moentjang*.

c. „De Tommongong *Wira angoen-angoen* (vroeger *Ki Asta Mengala* van *Tjiawoer beti*) verkreeg mede elfhonderd en vijf en twintig tjatjah's en de landen *Koeripan*, „*Segala-Herang* en de wederhelft van *Tanah-medang*. Dit gebied werd genaamd „*Bandong*.

d. „De Pangerang *Rangga Gedée* van *Soemadang* werd ontheven van zijn oppergezag over alle de *Soendalanden*, bewesten de *Tjitaroem*, omdat die onder *Jakatra* „waren vervallen en hij behield slechts een gelijk getal van elf honderd en vijf en „twintig tjatjah's.

„Dit wordt niet door de gedrukte, maar door de geschreven landshistorie „vermeld. Zijn gebied behield den naam van *Soemadang*.

„Dus werden de landen van *Priangan*, die vroeger onder depati *Oekoer* stonden, met het volk, vier duizend tjatjah's en vijf honderd *Boijongan* (afhangelingen, „aanwas), verdeeld onder vier hoofdmannen.

„De landsdeelen van *Tjiandjoer*, *Djakatra* en *Krawang* behoorden niet tot de „nu verdeelde *Priangan-landen*, want zij stonden onder andere hoofdlieden van ouds „(Soenda-landshistorie) [2].

---

(1) Juister: ploegen (vereenigingen van familiën) in tegenstelling met *Somahan*, een huisgezin.

(2) Uit het traktaat van 19 en 20 Oktober 1677 zal blijken, dat de Soesoehoenan *Amangkoerat I* (*Te-*

„De oostelijke *Priangan-landen* vormden het land van *Galoe*. Volgens eene „vroegere opname door *Sabda Karija*, had *Galoe* slechts negen honderd en zestig tja-„tjah's, doch volgens opname van *Poespa Wangsa*, waren er twee duizend en zes „honderd, als: te *Imbanagara* acht honderd, te *Kawasseen* zeven honderd en onder *Karta* „*Boemie* elf honderd.

Deze nu werden verdeeld, als volgt:

a. „onder *Mâs Ma-Nagara*, acht honderd;

b. „onder *Ngabehi Ngasta Negara*, acht honderd;

c. „onder *Ngabehi Singa Negara*, die den rang en titel ontving van Tommongong „*Panata IJoeda*, duizend.

„En daar, bij verdeeling van de *Priangan* (Ooster en Wester deel) door *Ki Poespa* „en *Ki Wangsa*, de vlakke kustlanden (*Tanah Datar*) onbevolkt waren, zoo beval „de Soesoehoenan, dat men de menschen van *Wirasaba* en *Galoe* daarheen zenden „en het land van *Pageragoeng* bevolken zou. (*Soendasche* landshistorie, vgl. de *Krawang*-„*sche* hierboven).

„Van eene suprematie van *Cheribon* blijkt niets hoegenaamd, in geen van die „oirkonden.

„Omtrent de, in de Bandongsche historie voorkomende, togt uit *Banjoemaas* en „van de landsverdediging, meldt de Soendasche historie, dat de vorst van *Mataram* „den *Kiai* van *Banjoemaas* en koendoeroean van *Ayah* (*Daijaloehoer*) beval duizend „menschen, mannen en gevolg — ieder, af te geven, ten behoeve van de bewaking der „grenzen in de Wester-landen, tegen *Bantam*, en toen tengevolge van deze bevelen „die menschen naar het westen getogen waren, zette *Ki Wira Perbangsa* van *Ayah* „zich neder te *Krawang; Ki Aria Wira saba* van *Banjoemaas* te *Tandjong Poera* en „*Ki Nira Tanoe* van *Cheribon* te *Tjiandjoer*.

„De verdeeling in tjatjah's was als volgt:

a. „*Perbangsa* te *Krawang* behield er duizend,

b. „*Ki Aria Wira Saba* te *Tandjong Poera* zes honderd;

c. „*Wira Tanoe* te *Tjiandjoer* drie honderd en

d. „in de *Tanah Datar* (het kustland) nog verspreid vier honderd.

„Ook het land van *Karta Boemie* (*Galoe*) werd op last van den vorst ver-„deeld en gesplitst als:

„een gedeelte werd gevoegd bij *Imbanagara* en een gedeelte bij *Wira Nanga*, bestemd voor de dienst te *Mataram*.

„Na al deze regelingen, door en op last van den Soesoehoenan, werden de „Westerlanden door den vorst, in overeenstemming met zijne staatsdienaren *Merta Nata* „en *Wira Setja*, in twaalf kabopatten (provincien) verdeeld, genaamd:

gal Wangie, in 1652, in tegenwoordigheid van *Rijkloff van Goens*, bij monde afstand deed van al zijne pretentiën, die te voren gemaakt en gesustineerd waren op de Bataviasche of van ouds Djakkatrasche jurisdictie en limieten, begrepen tusschen de rivier ontong *Java* (*Tjidanie*) in het westen en de rivier *Krawang* (*Tjitarum*) in het Oosten, *alzoo hetzelve door de Kompagnie met den zwaarde gekonkwesteerd en in eigendom bezeten was*. Binnen die limieten zullen derhalve begrepen zijn geweest *Tjiandjoer*, *Tjiblagon*, *Tjikalong* en de *Djampangs*.

"*Ngaija* of *Aijah* (*Daijaloehoer*) *Koendoeran*,
"*Banjoemaas*, *Aria* of *Koendoeran*,
"*Soemadang*, *Ranga Gempol*,
"*Parakan-moentjang*, *Tomg. Tanoe Baija*,
"*Bandong*, *Tomg. Wira Angoen-Angoen*,
"*Soekapoera* " *Wira Dadaha*,
"*Imbanegara*, *Ngabehi Ngasta Negara*,
"*Krawang*, *Tomg. Penata IJoeda*,
"*Kwassen*, *Mas Ma Negara*.
"*Wirabaija*,
"*Sekatje*,
"*Bandjer* (¹).

Aldus eindigt de gedrukte geschiedenis van Soemadang. De in handschrift aan- "wezige geven nog vele gebeurtenissen aan, tusschen 1646 en 1680. Opmerkelijk is "het, dat de naam van *Tjiandjoer* als *Kabopatten*, in deze verdeeling *niet* voorkomt. "De nederzetting van *Wira Tanoe* aldaar met drie honderd tjatjah's wordt in de "Soemadangsche overlevering vermeld, onder den Soesoehoenan *Tegal Wangie*. Maar "in de gedrukte historie van *Tjiandjoer* (Delftsch tijdschrift, X, 309) geeft de Regents- "overlevering, een vroeger tijdvak aan, en wel, gelijk reeds gezegd is, tijdens den "Soesoehoenan *Ageng*, vader van *Mangkoerat Tegal Wangie*, dus vóór 1646.

"Daaruit is op te maken, dat het eigenlijk *Tjiandjoer* (de naam of het gewest) "in 1619 nog onbekend was, weshalve de meening van *Mossel* geen grond hoegenaamd "kan hebben (²).

"De geschiedenis der *Soenda-landen* splitst zich van nu af aan in verscheidene "deelen, namelijk in die van elk landsdeel. Opmerkelijk is het, dat *van Goens*, als "tijdgenoot, in 1652 — 1659, geene melding maakt van die verdeeling, noch van "*Banjoemaas*, noch van *Soenda* of *Priangan*.

"De westelijke provincien van *Mataram* heeten bij hem ""*Crappia*" ende *Se*- ""*larom* om de Zuid, *Cheribon* en *Jakkatra* om de Noord." Hij duidt enkel de groote "provincien aan, tachtig jaren vroeger aldus genoemd en spreekt van "den grooten ""oceaan in 't Zuiden, dewelke door zeer magtige aenstortinge van 't Zuiden, het ""strand daar onbruikbaar maakt voor vaartuigen en die zijde aldus als een muur ""afsloot, gelijk hij persoonlijk met verwondering zelf gezien had."" Zijne kennis "van de Zuidkust en het inwendige gedeelte der Westerlanden blijkt echter niet."

Tot zoover *Hageman*.

Zóó leeft onder de *Preanger*-bevolking zelve, in hare eigene verhalen, de ge-

(¹) Hier ontbreekt het regentschap *Pasoeroean* (vroeger onder de *Preangerlanden* vermeld), dat bij een ander schijnt ingelijfd te zijn.

(²) Dat namelijk *Tjiandjoer*, *Tjiblagon*, *Tjikalong* en de *Djampangs* tijdens *Jakkatra's* overmeestering, onder de suprematie van Cheribon zouden hebben gestaan.

Mossel teekent zulks echter aan, als een vermoeden van anderen, niet van zich zelven.

schiedenis voort van hare onderhoorigheid aan de vorsten van *Mataram* en, indien nu die overleveringen, met aanwijzing van personen en plaatsen getuigen:

dat deze wester-landen, omstreeks het laatst der 16e of het begin der 17e eeuw, hetzij vrijwillig, hetzij met krijgsgeweld, onder die aanhoorigheid geraakt zijn;

dat de vorst van *Mataram:*

a. den *Preanger*-hoofden, Pangerans, Tommongongs, Wedana's, Mantri's, gezag gaf over grootere en kleinere landschappen, hen naar goedvinden verplaatste, bij verzuim of ontrouw gestreng strafte en ontsloeg;

b. de *Preanger*-bevolking met hare hoofden ten oorlog zond;

c. nieuwe volkplantingen en Negara's deed aanleggen en stichten;

d. de verschillende landschappen verdeelde, onder veelal *Mataramsche* opperhoofden;

e. Sommige deelen belastte met het onderhoud zijner paarden (*Bandong*), anderen met het presteren van persoonlijke diensten ter hoofdplaats *Mataram* (*Galoe*);

f. de hoofden der kabopatten 's jaarlijks ten hove verschijnen (*Sewaka*) en materiële „hommages" opbrengen deed;

indien men bovendien let op de omstandigheid dat:

g. bij alle bevelschriften, piagems en in de officiele korrespondentie, de javaansche taal *uitsluitend* werd gebezigd;

dan kan de direkte heerschappij van *Mataram* over de *Preangerlanden*, gedurende zeker tijdvak, kwalijk meer betwist worden.

Ten overvloede wordt nog de aandacht gevestigd op drie piagems, bevattende geheel op zich zelf staande feiten, van schijnbaar weinig gewigt, doch als bewijzen van direkte inmenging van den Mataramschen vorst in de *Preanger* aangelegenheden, van historische waarde.

De eerste is door den Heer *K. F. Holle* openbaar gemaakt in het tijdschrift voor Indische Taal- land- en volkenkunde, Deel XIII bladz. 492 en betreft eene vrijstelling van alle diensten, verleend aan zekere *Ki Moekara* van de dessa *Tjikeroe* in het *Limbangansche*, zijne kinderen, kleinkinderen en verdere nakomelingen; en zulks omdat hij *Kiai Ngabehi Wira Mengala* naar *Djakatra* was gevolgd en zijn linkerarm door een geweerschot verloren had, terwijl hij laatstgemelden trachtte te beschermen.

De tweede heeft betrekking op de schenking door den soesoehoenan *Amangkoerat* van een stuk woesten grond in het *Galoesche*, met den naam van *Bakeloeng* aangeduid, aan zekeren wapensmid *Nangganan* geheeten, afkomstig van *Padjadjaran*, met vergunning dat ledige (woeste) land te bewonen en zijne smeden daar te verzamelen. De derde is van Soenan Poeger.

De tweede en derde oirkonden worden aan den voet der bladzijde medegedeeld, vertaald door de Heeren *Cohen Stuart* en *Holle* gezamenlijk ([1]).

([1]) *Nawala* (bevelschrift) van ons Soesoehnan *Mangkoerat*, die heerscht over drie en dertig eilanden. Daar wij besloten hadden te doen aanmaken wapenen (*Sandjata*, schietgeweer?) uit zwart koper en zwart tin (lood?)

§ 2.

Bronnen van Europeschen Oorsprong.

Als de oudste Europesche bron verdient hier in de eerste plaats vermelding "de Corte beschrijvinge van 't Eijland *Java*" van *Rijkloff van Goens*, die tusschen 1648 en 1654 herhaaldelijk te *Mataram* vertoefde en aldaar zijne inlichtingen ontving van zekeren Pangeran *Porbaija*.

Dit stuk, openbaar gemaakt in het Tijdschrift van het Kon. instituut voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, Deel IV, bladzijden 351—367, ofschoon ten aanzien van de staatkundige verhouding der *Preanger-landen* geene direkte inlichtingen bevattende, is niettemin der aandacht allezins waard, om zich een algemeen denkbeeld te vormen van den politieken toestand op *Java*, vóór en omstreeks de eerste helft der zeventiende eeuw.

---

van *Toe(n?) djoeng-Bang*, waren alle *sajangs* (smeden) onder driehonderd bekels opgeroepen, en werd hun gelast die wapenen te vervaardigen; maar het koper en tin wilde niet smelten. Toen gaf *Wira Goena* te kennen aan den Soesoehoenan, dat er voor een dag en nacht een teeken (? *lamat*) geweest was voor den vorst, om te zoeken een *sajang*, afkomstig van *Padjadjaran*. Nadat al de Bopatis daarop ondervraagd waren, zeide *Wira Nangga* tot den Soesoenan: ""Ja Heer, er is onder uwe *onderdanen* zekerè *Nangganan*, voorheen van *Mata-*""*ram* (*Padjadjaran?*) gekomen."""" Die *Nangganan* werd dus ontboden en gevraagd, of hij een *sajang* van "*Padjadjaran* was.

""Ja; smelt dit! (werd hem gelast) en als het niet gelukt, moet het aan stukken gehakt worden."""" Goed. "Daarop werd het gesmolten, onder de 300 bekels uitgedeeld, en de wapenen voltooid. Er is eene belooning van "den Vorst (te wachten). *Kjahi Nangganan* verzoekt (tot loon) een stuk grond. De Boepati's, daarop gehoord, "verklaren, dat er geen grond beschikbaaar is, doch *Wira nangga* zeide: ""Heer, er is een *ledig* stuk grond, ""waarvan het bezit in geschil is tusschen drie partijen, *Tjarebon*, *Gabang* en *Galoeh*."""" De Soesoehoenan zeide toen tot *Mas Girilaija* van *Tjarebon*, *Mas Satoe Djaija* van *Gabang* en *Mas Wira Nangga* van *Galoeh*. ""Dat stuk grond eisch ik op, en zet *Nangganan* er op, als hoofd (roerah) te *Bakeloeng* met vergunning om "" . . . . en zich te doen vergezellen (of zich aan het hoofd te stellen "*ngirid*") van de *sa-*""*jangs* en het ledige land in bezit te nemen, zonder door iemand te mogen worden verontrust, zoo ver hun ""gebied zich uitstrekt, want het is mijn eigen volk (?); wat zij van hun pluimvee of hun volk verliezen mogen, ""worde hun drie- tot tienvoudig vergoed, voor één dat verloren is, drie terug; want het is mijn eigen volk (?) ""oostelijk tot *Balambangan*, westelijk tot *Bantan*."

"Geschreven op donderdag 9 van de maand *Rajagoeng* (*Besar?*) jaar *Bé*.

"Dit ben ik *Arsa Manggala* te *Tjoawoer Koening*."

NB. "Dat ben ik" te verstaan als: "Dit is geschreven door mij."

II. "(Wij) . . . Soesoenan Adipati *Poeger* . . . van *Mataram*, die heerschappij voeren over het eiland "*Java* en verheven zijn door de compagnie doen te weten aan (of aangaande?) al de sajangs (kopersmeden:) die "door ons *gesteld zijn* onder het bestuur van Kjahi Dalem *Nangganan;* gevestigd te *Bakeloeng*, als hoofd over "al de sajangs, oostelijk tot *Balambangan*, westelijk tot *Banten*, dat wij thans aan de compagnie hebben afge-"staan het grondgebied, zich uitstrekkende noordelijk tot *Tandjoengan Losari*, zuidelijk tot *Moara Donan*. "Aangezien wij de saijangs als ingezetenen hebben doen verblijven bij de 8000 gezinnen, zoo wachte zich ieder "van hen te verontrusten. Wij bevelen hen in de hoede van Pangerang *Girilaija* van *Tjarebon*, van Pangerang "*Soetadjaija* van *Gebang*, van Toemengoeng *Pamoelian* (van?) *Kwasen*, van Ki mas *Wiranangga* van (Im) *ba-*"*nagara*, van Ki Depati *Karta Boemie*, van Ki Toemengoeng *Wira Dadaha* van *Soekapoera*, van Toemengong "*Tanoe baija* van *Prakan moentjang*, van Toemeugoeng *Wira Ngoenangoen* van *Bandoeng*, van Ki Mas *Rangga* "*Gempol* van *Soemedang*.

"Geschreven Zaturdag 6 Moeharam jaar Bé.

„De regering", zoo schrijft *van Goens* in 1656, „over al deze landen en volkeren, „heeft vóór omtrent 80 jaeren als gezegt, bestaan in 14 Pangerans, ieder den naem „dragenden over zijne provintie, ende was deesen present regerende koninghs groot- „vader, genaemt Pangeran *Crappia*, gelijck mede den laetsten overleden koninck (eer „hem de naem van Sulthan uijt *Mecca* toegebragt ende vereert was) genaemt geweest „zij. Desen Pangeran *Crappia* gebijnaemt Ingalaga (dat is strijtbare) was den derden „Pangeran, die, omtrent 't jaer Christij 1576, de Mohamedaansche secte heeft aange- „nomen: den eersten den Banthammer, den 2e den Cheribonder zijnde, en dewijl zijn „geburen nae zijn oordeel hardnecklijck weigerig waren, met hem deze religie aen te „nemen, maeckte sich terstond tot den oorlog gereed, hebbende onder zijn restrict „daertoe magt en vermogen, tastende eerst aen de magtigste, volckrijckste en de vrucht- „baerste provintien van alle, genaemt *Mataram*, die hij in corten tijd overwonnen heb- „bende, bragt terstond met groote wreedheijd om, alle 't konincklycke geslacht, met „hunne dienaars, sonder vrouwen ofte kinderen te spaeren, voerende terstond daermede „in, zijn nieuwe aengenomen religie, ende nam zijn residentie in de *Mataram*, in een „nieuw hoff, dat nae hunne wijse daartoe gemaekt werd, en ick zelff nog gesien heb. „Na 't veroveren van deese provintie, heeft hij tot het uijteijnde zijns levens geoorloogt, „hebbende vóór zijn dood noch heer en meester geweest, van de provintie *Porbaija*, „*Blitar*, *Salaron* en *Pamalangh*, grensende tegen *Cheribon*, daer hij groote correspon- „dentie en goede vreede meede onderhield, zulcks oock al stervend aen zijn zoon re- „commandeerende, quanssuijs omdat, den *Cheribonder* vóór hem 't gelooff hadde aen- „genomen ende een heijlige man was. Deze koninck is gestorven omtrent 1603. „Hem succedeerde zijn zoon, doenmaels Pangeran *Maes* genaemt, hoewel hij noch heden „ten dage leeft ende Pangeran *Porbaija* genaemt werd. Desen Pangeran *Maes*, de „tijtels en naem zijns vaders aenvaerd hebbende, volgde terstond mede zijne concepten „en wapenen, hoewel de andere provintien nu meede al zijn religie hadden aengenomen, „behalven alleen de *Balambangers*, en drong van langer hand, eerst *Soerabaija* met „accoord, naderhand *Tuban* en *Damaek* met wapenen. Doch *Patij*, een wel gelegen „land ter defentie, heeft hij lang moeten bëoorlogen, zijnde desen Pangeran in zijn „hoofdstadt *Patij* geretireert, die hij met een dicken muer liet beschanssen, met een „voornemen deese stadt met het leven te gelijck te verliesen, daervan noch veel lie- „dekens onder de javaenen gesongen werden, en werd voorseecker gehouden, dat deese „belegeringe wel 150000 belegerde en de 200000 belegeraers, alle mans, 't leven ge- „cost heeft. Eijndelijck omtrent anno 1620 is den Pangeran *Crappia* affgetoogen in „persoon en, nae veel bloedstorten, verwinner gebleeven van 't geheele landt, exepto „*Jacatra*, *Bantham*, *Cheribon* en *Balambanghan*, omtrent welcke tijt wij meede ('t zijner „herten wee) *Jacatra* innamen. Na welcke overwinning den Konick in de *Mataram* „gekeert zijnde, heeft aldaar beroepen alle de overheerde Koninghen, die noch in 't „leeven waeren, versoeckende insgelijcks zijn bondgenoot den Cheribonder sich in per- „soon ten hove te vervoegen, die (hoewel ongaerne) uijt vreese gecompareerd is; hier „stelde een der grooten voor, dat deesen raed beroepen was, om den koninck een naem,

„zijn qualiteijt waerdig, te geven, den naem van Pangeran te gering zijnde, als gemeen „met andere heeren, zijne onderdanen en die hier de beste naem bedacht, soude ver„heeven ende verheerlijckt werden. Een der grooten nam seeckeren dach waer, dat „den Koninck te voorschijn kwam, ende deede aldaar met groote eerbiedigheijd een „oratie over 's koninghs groote daden, waer over hem toekwam den naem soesoehoenan „*Ingalaga Mataram*, ofte de hoogste off opperste strijdbare vorst, beteeckenende in de „javaense taal, een zeer arroganten eertijtel, als ofte ter wereld geen grooter te vinden „was, ende 't woord *Mataram* niet meer, als dat zijn hoff daer zij. Deesen naem „hebben alle grooten gepresen ende den Koninck deselve opgedragen, sich alle onder „zijne heerschappij buijgende, die den Koninck met een stilzwijgend toeknicken nae „hunne wijse aennam; vereerende den naemgever met den tijtel van Raden *Aria Wiera* „*Nata Pada* off onderprince verstandig boven andere, hem daerenboven met landen en „volck onder zijn heerschappije begiftigende en om onderscheijd te maecken tusschen „de overheerde koninghen ende den Pangeran van *Cheribon*, soo gaff hij mede aen „den Pangeran *Cheribon*, den naem van *Panambahan Cheribon*, dat is in substantie, een „heere die men sonder reverentie niet genaecken mach."

In een ander rapport van *van Goens*, één jaar vroeger opgesteld (1655), spreekt hij van een „importanten oorlog, welken de vorst van *Mataram* tijdens zijne laatste „zending derwaerts in 1654, in 't hoofd had, vermits men daegelijcs, in 't hoff nergens „mede besich was, als met roers te maecken en wapenen te vergaderen."

„Ende", zoo verhaalt hij verder, „hoewel ick noch geen gedachte hebbe, dat hij „(Soesoehoenan) [1] zoe vermetel zij om *Batavia* te durven aentasten soo betracht mij „immers geensints, dat zijn volck met sulcken grooten ijver rondom langs de rivier „*Crawangh* (onse limietscheijdinghe) begint te nestelen, daer zij al met duijsenden „beginnen te wonen, heele bosschen wegh te hacken, dat nae 't verloop van eenige „jaeren wel van quade consequentie mocht werden. De hoedanickheijdt en de gelegen„heijt derselver, heb ik persoonlijck pertinent afgesien, als bij een correcte caerte UEd. „can verthoont worden, hebbende daertoe occasie gehadt, weijnich dagen voor mijn „vertrek nae 't vaderland, als ick bij mijn Heeren den Gouverneur-Generaal en Raden „(volgens resolutie) gecommitteert was derwaerts te vaeren, om 't geen de onsen aldaar „aengedaan was te beletten, gelijck mede noch eens voor drie jaeren, om deselve „oorsaeck, doch vond ik nu sulcken merckelijcke veranderinghe, dat de javaenen al „meer dan 4 mijlen geapprocheert waren ende reets overvloedich rijst groeijde, daer „te voren apparent noijt menschen geweest hadden. Om echter UEd. met geen on„noodige zwarichheijt te becommeren, ben ik van vaste opinie, dat hij zijn volck een„maal sal voeren naar *Balambangan*, die noch telckens van 't eijlant *Balij* versterckt „worden ende aen die cant trachten zijn religie in te voeren; ende dit hem wel „geluckende (als apparent zij), sal hij trachten den *Banthammer* te dwingen, om hem „voor Heer te kennen, *gelijck hij reets den Cheribonder al ten hove* getrocken en de

(1) Amangkoerat I, bijgenaamd *Tegal Wangie*, die in 1677 stierf.

„sijn lant ingenomen heeft; machtich sijnde, om alle de Banthammers met voeten „buijten onse residentie) doot te loopen, maer off hij dan met *Pijrrhus* voornemen, „niet sal trachten sich Heer van 't geheele eijlant te maecken, heeft grootelijck zijn „bedenken en leggen al sijn concepten, buijten twijfel 't onser voorsichtige hoede, doch „onder den wille des Heeren, die 't haest can veranderen."

Uit deze berigten van een tijdgenoot en ooggetuige blijkt:

dat de Pangeran van *Cheribon*, reeds omstreeks 1620, door Sulthan *Agong* naar *Mataram* werd opgeroepen en aldaar „*hoewel ongaerne*" echter „*nijt vreese*" verscheen;

dat *Amangkoerat I* (*Tegal Wangie*) den „*Cheribonder* reeds ten hove getrocken ende sijn lant ingenomen" had;

dat van eene opperheerschappij van *Cheribon* over de *Preanger-landen* derhalve, bezwaarlijk, voor het minst in dit tijdvak, te denken valt;

eindelijk, dat in 1654, de invloed van het Mataramsche bestuur, zich krachtig openbaarde, in de toenemende bevolking en ontwikkeling der landstreek, beöosten de rivier van *Krawang*, de *Tjitarum* „onze limietscheijdinghe."

In de rapporten van den Gouverneur Generaal *Mossel*, van 1751 en 1754, als meer speciaal handelende over het Jakkatrasche grondgebied, vindt men ter zake geene inlichtingen.

Alleen is, in eerstgenoemde rapport, aangeteekend, dat *Djampang*, *Tjiandjoer*, *Tjiblagon* en *Tjikalong*, ten tijde van Jakkatra's overmeestering, niet tot dat Rijk behoorden, maar onder *Cheribon*, als bijzondere Regentschappen, sorteerden.

De kommissaris Generaal *Nederburgh* wijdt er in zijn rapport van 1795 ettelijke regelen aan, welke echter meer als losse opmerkingen zijn te beschouwen.

„Op wat wijze", zoo lezen wij daar onder anderen, „deze landen aanvankelijk „onder de heerschappij van de kompagnie gekomen zijn, heb ik (N. B!) nergens kunnen „opsporen. De retröacten der Secretarie van de Hooge Regering geven daarvan geene „berigten" ([1]).

„Schoon men vindt," zegt hij verder, „dat de Soesoehoenan, de gemelde *Prean-„ger-landen*, bij kontrakt van den 19 en 20 Oktober 1677, aan de Kompagnie heeft „gecedeerd, ter vergrooting, zoo als daarbij uitgedrukt staat, van hare jurisdictie, of de „limieten van het oude, met den zwaarde gekonkwesteerde *Jakkatra*, die zich destijds „bepaalden tusschen de rivier *Ontong Java* (de *Tjidanie*) aan den Westkant en die van „*Krawang* (*de Tjitarum*) aan den Oostkant van *Batavia*, heb ik nergens eenig blijk „kunnen ontdekken, dat deze landen, zoo min als *Cheribon*, waaraan zij cijnsbaar schijnen „te zijn geweest, immer zouden gestaan hebben onder de onmiddelijke oppermagt van „den Soesoehoenan, of zijne voorzaten, zoodanig dat zij daarover als eigen territoir kon-„den beschikken.

„Deze cessie beschouw ik derhalve, meer politiek als wezenlijk.

„De Soesoehoenans hebben zich al vroeg een soort van opperheerschappij aan-

([1]) Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, Deel III, bladz. 113 en 114.

„gematigd over het geheele eiland *Java*, ofschoon zij die inderdaad niet bezaten en „het is derhalve zeer presumtief, dat de Kompagnie, ten hoogste begeerig om deze „*Preangerlanden* aan zich te trekken, deze quasi cessie, als ik ze zoo eens noemen mag, „noodzakelijk zal hebben geoordeeld, om alle onwettige pretentien van den Soesoehoenan „en verschillen, die daaruit zouden voortspruiten, voor altijd af te snijden, in welk „denkbeeld ik nog te meer worde bevestigd, omdat, ofschoon deze zoogenaamde cessie, „reeds in 1677 heeft plaats gehad, echter de *Preanger-landen* eerst sedert 1684 en dus „zeven jaren daarna, onder de Kompagnie gerekend zijn, zooals bij de meermelde In„structie (1) uitdrukkelijk gevonden wordt" (2).

Voorts:

„Ofschoon dan de *Preanger-landen* nu reeds langer dan eene eeuw tijds, onder „de oppermagt van de Kompagnie, hoe dan ook eigenlijk ontstaan, gestaan hebben en „de Hooge Regering sedert *het regt van aanstelling der Regenten ook dadelijk heeft uit„geoefend*, zoo heeft zij echter niet alleen daarin geobserveerd, om dezelve doorgaans „in hunne wettige successien te laten optreden; maar ook aan hen laten behouden, „het *souvereine* en *effektieve* bestuur over hunne landen en onderdanen en de uitoefening „der civiele zoo wel als der kriminele jurisdictie, naar hunne eigene landswetten en „kostumen, gelijk dit een en ander breedvoerig te zien is, bij de Instruktie voor den „Pangerang *Ario Cheribon* hierboven vermeld en bij de besluiten der Hooge Regering „van den 21 December 1708 en 8 April 1712" (3).

„Zelfs vindt men bij het laatste besluit aangeteekend, dat de Hooge Regering, „den Regent van *Bandong* en *Timban-Nganten*, gemainteneerd heeft, tegen den Pange„rang *Ario Kasoema* van *Cheribon*, die, met voorkennis van den Resident aldaar *Jong„bloed*, een doodslager, die onder de jurisdictie van *Bandong* gedelinqueerd had, wilde „te regt stellen, door den *Demang* van *Timban-Nganten* tot *Bandong* aan te schrijven, „den door Pangerang *Ario Kasoema*-gerequireerden doodslager niet naar *Cheribon* te „laten overgaan, maar met zijne Oemboels (ondergeschikte hoofden) zelf regt over den „zelven, naar de javaansche wetten, te oefenen, eeniglijk van zijne verrigting advies „gevende aan den Resident *Jongbloed* en voornoemden Pangerang.

„De Regentschappen *Tjiandjoer*, de *Djampang* en onderhoorige districten aan„gaande, is het onbeslist gebleven, of dezelve onder het Koningrijk van *Jakkatra* ge„sorteerd hebben en dus begrepen zijn onder de landen, welke de Kompagnie, met „den zwaarde gekonkwesteerd heeft, dan wel of dezelve in gelijker voege, als de overige „*Preanger-landen* onder de bescherming en beheering van de Kompagnie zijn gekomen.

„Bij de oudste papieren en geschriften, komt niets voor, hetwelk dit genoeg„zaam kan ophelderen. Bij het kontrakt met den Soesoehoenan Anno 1677, vindt

(1) Instruktie voor den Pangerang *Ario Cheribon*, gedagteekend 22 Maart 1706, gevoegd achter bedoeld rapport.

(2) Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, bladz. 115.

(3) Mede als bijlagen achter *Nederburg's* rapport gevoegd. Tijdschrift enz. II. bladz. 316, 317 en 318.

„men deze landen niet speciaal opgenoemd, dan men heeft niet te min dezelve beschouwd, als onder die cessie begrepen te zijn geweest, gelijk duidelijk te zien is, „bij het besluit van de Hooge Regering van den 21 December 1708, alwaar, gesproken wordende van de civiele en kriminele jurisdictie, onder anderen gezegd wordt: „„dat „„ten belange van de landen, welke de Soesoehoenan bij het vorige en het laatste „„kontrakt successivelijk aan de kompagnie gecedeerd heeft, zoowel *Sumanap* en *Pamakassan*, mitsgaders *Samarang*, als die van *Gabang*, *Cheribon*, *Sumadang*, *Indramaijoe*, „„*Pamanoekan*, *Tjiassem*, *Tandjong Poera*, item de landen van *Priangan*, verstaan is, „„de Prinsen Gouverneurs, Depatihs, Demangs, Tommongongs, enz. nevens hunne Oemboels, te laten behouden, de civiele en kriminele judikatuur, over hunne onderhoorige „„Javanen en andere vagabonderende inlanders, die in hun distrikt komen te delinqueeren, zonder dat onze bedienden zich daarmede verder zullen bemoeijen, dan met toe „„te zien, dat alles naar behooren, volgens de Javaansche wetten of kostumen, naar den „„aard dier menschen geschikt zijnde, komen te geschieden. Des zullen de Javaansche „„Regenten tot *Tjiandjoer*, *Tjiblagon*, *Tjikalong* en *Tjilingsi*, welke de Soesoehoenan „„als bij het kontrakt des jaars 1677 aan de kompagnie gecedeerd heeft, van het „„voorgevallene in hunne districten kennis moeten geven aan den Heer Gouverneur-Generaal, of die zijn Edelheid daartoe zal gelieven te kommitteren, onverminderd „„hetgeen reeds, nopens het punt der Justitie bij de kontrakten met de Cheribonsche „„Prinsen begrepen staat.""

In het verslag der kommissie van 1805, gedagteekend 29 Januarij 1808, wordt *Nederburgh* bijna op den voet gevolgd.

Nog een ander behoort hier te spreken, te weten Mr. *H. W. Muntinghe*, een staatsdienaar van lateren tijd en van andere politieke beginselen.

In zijn advies van 5 December 1821 (hij was destijds Raad van *Indie*) komt het volgende voor:

„Dit zelfde gevoel van regt en billijkheid, waarop deze voorheen onafhankelijke „vorsten (de Sulthans van *Bantam*, *Cheribon* en *Madura*), in den tegenwoordigen vernederden staat hunner vorstelijke waardigheid, mogen rekenen, mogen ook de Regenten der *Preanger-landen* ten hunnen voordeele inroepen ([1]).

„De keizer van den *Mataram* stond wel in den jare 1676 [ten regte 1677] „de *Preanger-landen* te gelijk met *Cheribon* [?] aan de voornoemde kompagnie af, doch „de opperheerschappij van den Soesoehoenan over deze afgelegene landen was zóó zwak „en zijn invloed op derzelver bestuur zóó gering, dat de voornoemde kompanie, terstond na het verkrijgen van dezen afstand, met de Regenten des lands, evenals met „eigenheerige en onafhankelijke vorsten, een nieuw verbond over het bestuur hunner „landen aanging [?].

([1]) De kwestie was, of de Regent van *Soemadang*, Pangeran *Soera Negara*, al dan niet in regten behoorde aangesproken te worden, ter zake eener schuldvordering van den genl. Majoor *Holsman*, nomine uxoris, groot oorspronkelijk 3000 Rds., doch toen bedragende 932 Spaansche Daalders.

De Heer *Muntinghe* was daar tegen.

„Bij deze overeenkomst werden aan de Regenten der *Preanger-landen* vele dee-
„len der oppermagt gelaten; zij werden dus gedeeltelijk als opperheeren des lands er-
„kend en aangenomen, en wel verre dat zij, of in het civiele, of in het kriminele, aan
„eenige Europesche of Inlandsche regtbanken zouden zijn onderworpen, werd hun de
„opperste regtspraak, zoowel in het civiele als in het kriminele, elk in hunne dis-
„trikten, toegekend.

„Op deze oppermagt der Regenten in regterlijke zaken, oefende de voormalige
„kompagnie, zoolang zij bleef bestaan en werken, geen anderen dan eenen staatkun-
„digen invloed, door middel van een kommissaris tot en over de zaken van den in-
„lander [uit]."

Integenstelling hiervan, verhaalt *Raffles*, uit eene Javaansche bron, dat de Bopattie van *Kedirie*, *Soero Mengolo*, door den Sulthan van *Mataram* aangesteld tot veldheer met den titel van Senopati *Balek*, in het Javaansche jaar 1520 (1599) naar de Westerlanden gezonden werd, eenige overwinningen behaalde en in al die westelijke provinciën de opperheerschappij van *Mataram* wist te doen erkennen, waaronder ook de *Preanger-landen* (Verg. *Hageman*, handschrift § 50).

Uit al deze aanhalingen moet, zij het ook met leedwezen, afgeleid worden, dat genoemde schrijvers, van de staatkundige verhouding der *Preanger-landen* tot de vorsten van *Mataram*, niets met zekerheid schenen te weten, zich verontschuldigende met een totaal gemis van licht ter zake onder de retro-acta van de algemeene sekretarie der Hooge Regering.

Moet men zich hier niet afvragen, of bij de gevierde mannen, die geciteerd zijn ([1]), wel de zucht naar ernstig onderzoek ten deze heeft bestaan? Althans schreven zij elkander, ten aanzien van dat onvruchtbaar archief der Hooge Regering, eenvoudig letterlijk na, terwijl noch *Mossel*, noch *Nederburgh*, noch de kommissie van 1805, noch *Muntinghe* met een woord gewag maken van het gewigtig traktaat met den Javaanschen keizer van 5 Oktober 1705, dat dan toch zeker in het archief voorhanden moet zijn geweest.

Men vindt er althans op gewezen in de meermalen aangehaalde provisionele instruktie voor den Pangeran *Aria* van *Cheribon*, van 22 Maart 1706.

Ter regtvaardiging der zoo even geuite vraag moge dienen, wat *Mossel* in den aanhef van zijn rapport van 1751, alzoo ongeveer honderd een en dertig jaren na onze vestiging te *Batavia*, vooropzet.

„De genege receptie, waarmede mijne aanmerkingen wegens de suikermolens
„in Jan. ll. vereerd is, heeft mij in eene zee van bezigheden, sedert dien tijd echter
„niet doen vertragen, de sedert beloofde beschrijving dezer landen bij de hand te
„nemen, ofschoon het almede een werk is, waarin ik *niets* vóór mij gedaan vinde en
„dus alles uit den grond zelf opdelven moet, zoo dat men niet minder als een vol-
„maakt stuk te wachten heeft en mij alleen zal mogen beroemen, na des Heeren

---

([1]) *Rijkloff van Goens*, *Valentijn* en *Raffles* mogen hiervan uitgezonderd blijven.

„*Chasteleijns* ([1]) partikuliere aanmerkingen, de eerste te zijn, die er *iets* van gezegd „heeft."

Verlangt men eene verklaring van dit opvallend verschijnsel, zij ligt, naar het schijnt, voor de hand.

Onze voorouders landden hier aan, allereerst als ondernemende zeevaarders, vervolgens als kooplieden; geenzins als overheerschers en wel het minst als onderzoekende geleerden of geschiedvorschers.

Zij vestigden zich op gelegene punten, uitsluitend met het oog op hun handels-belang, rigtten handels-kantoren (loge's) op en sloten overeenkomsten met de inheemsche vorsten voor de levering en den koop van handels-waren, geschikt voor de Europesche markt, tegen de civielste prijzen.

Langzamerhand verkregen zij eigen grondgebied, hetzij door kracht van wapenen, hetzij wegens schenking der inlandsche vorsten.

Naarmate nu dat grondgebied zich van lieverlede uitbreidde, veranderden de oospronkelijke handels-kantoren (loge's) in sterkten en kasteelen, verrezen daarom heên groote en kleine steden en werden de eenvoudige *kooplieden* van vroeger, tegelijkertijd *bestuurders.*

Zóó ontstond de wijd vermaarde: *Vereenigde Oost-Indische Kompagnie*, die wel door de algemeene staten quasi geoktroijeerd en door den Prins-stadhouder erkend en gesteund werd ([2]), doch in het wezen der zaak, nagenoeg oppermagtig in den Indischen archipel regeerde.

Intusschen, hoe hoog in magt en aanzien gestegen, week die kompagnie geen duim breed af van het primitieve doel harer instelling, het streven naar handelsvoordeelen. Hoezeer, door verloop van tijd en ontwikkeling eener weêrgalooze energie, tweeslachtig van natuur geworden, verzaakte zij evenwel nooit haar oorspronkelijken aard en bleef, bij al hare operatien, *het handels-belang*, de koopman, op den voorgrond staan, waarna zich, eerst in de tweede plaats, de Regent vertoonde en van *bestuurspligten* sprake was.

Van daar hare wel berekende politiek om zich, zoo weinig mogelijk, met den inlander zelven en het bestuur in de binnenlanden in te laten, maar alleen te handelen, te *negotieeren*, om het juiste woord te bezigen, met de hoofden des volks, de *„leveranciers"*.

Van daar hare vrijgevigheid in het *laten* van zelfbestuur aan inlandsche vor-

---

([1]) *C. Chastelijn, invallende gedachten ende aanmerkingen over de colonien, welkers noodzakelijkheijd tot verseekering van deese landen al in vóórtijden bij d' Heeren Seeventienen, mitsgaders d' Heer Generaal Maetsuijker en de ordr. Raad Pieter van Hoorn Salr., is begrepen en voorgesteld geworden;* openbaar gemaakt in het Bataviaasch tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, Deel III bladz. 63 en volgg.

Deze invallende gedachten, in 1705 opgesteld, hebben meer in 't bijzonder betrekking op de zoogenaamde *Bataviasche ommelanden.*

([2]) In de publikatiën werden de *Algemeene Staten* nimmer genoemd en eerst in 1749 werd Prins *Willem IV* aangesteld tot Opperhoofd der O. I. Kompagnie, een bloote titel, niets meer.

sten en Regenten, onder haar gebied sorterende. Opzettelijk wordt hier het woord *laten* gebezigd; want zonder twijfel *bezat* de kompagnie de magt om in allen deele *zelf te besturen*, althans in de landen, die zij met het zwaard had overmeesterd. Zij verlangde dit echter niet, naardien de binnenlanden moesten produceren, geen geld kosten voor ambtenaars-personeel en den ganschen nasleep van dien.

Van daar hare stelselmatige zucht om traktaten te sluiten of te kontrakteren met de inlandsche vorsten en Regenten en in die pompeus gestelde schrifturen neder te leggen haar besef van magt en aanzien en — als ȯm het geweten niet slapeloos te doen worden, — ook hare bezorgdheid omtrent het welvaren van den kleinen man.

Van daar eindelijk hare schroomvalligheid, zoodra er sprake mogt zijn van een ernstig indringen in de juiste grensbepaling der verschillende Rijkjes en Regentschappen, hunne onderlinge politieke verhouding, of in de kennis der volks-instellingen, zeden en gewoonten.

Die terughoudendheid ging zóó ver, dat zelfs nog ten tijde van den Gouverneur-Generaal *Mossel* (1751) de Kompagnie zich weinig of niet bemoeide met het inwendig bestuur der zoogenaamde Bataviasche omme- en boven-landen, gelegen tusschen de rivieren *Tjidanie* en *Tjitarum*, welk grondgebied de Soesoehoenan van *Mataram* reeds in 1652 kompagnie's eigendom noemde, als met den zwaarde door haar gekonkwesteerd.

In het meergenoemd rapport van *Mossel* van 1751 vindt men nog gewag gemaakt van de Regenten van *Tangerang*, *Tjilingsie*, *Tjiliboet*, *Tjitrap*, *Tjimappe*, *Gedoeng Badak*, *Klappa Noengal*, *Tjiseroa*, *Tjipaminkies*, *Djati Negara* enz.

„Deze Regenten," heet het daar, „hebben, naarmate zij van vermogen zijn, „als vrij soeverein gebied over hunne onderdanen, zoo men ze dus noemen mag; „vonnissen in het civiel bij arrest en in het krimineel mede, met voorkennis van „den Gouverneur-Generaal, doch boven den kettingslag laat de Gouverneur-Generaal „de delinquenten ordinair aan de kollegiën van justitie overgeven.

„Al hunne verpligtingen bestaan eenlijk in leverancien van koffij, peper, „katoenen-garens, indigo, kurkuma, enz."

Na deze uiteenzetting van den, naar men meent, waarachtigen staat van zaken, komt het eenigermate begrijpelijk voor, hoe de Gouverneur-Generaal *Mossel de eerste* heeft kunnen zijn, die begonnen is, om wat meer van naderbij, den inwendigen toestand van de oude Jakatrasche landen, het eigenlijke staats-domein der Kompagnie, te onderzoeken; hoe *Nederburgh* en de kommissie van 1805 konden klagen over magere retro-akta in de archieven der Hooge Regering; ja, hoe zelfs *Muntinghe*, die, alhoewel een warm medehelper en de regterhand van *Raffles*, de koloniale politiek der voormalige O. I. Kompagnie nooit geheel heeft kunnen afleggen (¹), zeker tot verwondering van allen, die gaarne zijne groote bekwaamheden

(¹) In zijn rapport aan Raffles van 28 Julij 1813, verklaart hij zich een voorstander van het beginsel: *dat elke kolonie bestaat of moet bestaan ten voordeele van het moederland.*

zullen erkennen, zulk eene volslagen onkunde heeft kunnen verraden omtrent de staatkundige verhouding der vorsten van *Mataram* tegenover de Regenten der *Preanger landen.*

Met dat gebrek aan kennis, als een natuurlijk gevolg van de staatkundige gedragslijn der O. I. Kompagnie, moet men, gelijk van zelf spreekt, vrede hebben, doch geenzins mag genoegen worden genomen met historische beschouwingen, berigten of konjekturen, welke, ofschoon afkomstig van overigens uitstekend bekwame mannen en steunpilaren der oude Regering, thans blijken verkeerd, verwrongen of uit de lucht gegrepen te zijn geweest.

De aangehaalde autoriteiten kleven allen het gevoelen aan, dat de *Preanger* Regenten eertijds waren zelfstandige vorstjes, hoogstens leenroerig, vermoedelijk in den aanvang aan de vorsten van *Cheribon*, daarna aan den Soesoehoenan van *Mataram*, later, tot zekere grens, ook aan de Kompagnie.

Indien geen betere dunk moest bestaan van de waarheidsliefde en de goede trouw dier mannen, zou ligtelijk het vermoeden kunnen oprijzen, als ware zoodanige meening speciaal uitgedacht, om de schuld van den druk, waaronder de *Preanger*-bevolking steeds heeft gebukt gegaan, over te laden van den Leenheer op den Leenman; want *in naam* mogen de *Preanger*-Regenten „eigenheerige" vorstjes zijn geweest, *in werkelijkheid* waren zij, te voren gehoorzame dienaren van den Soesoehoenan van *Mataram*, daarna creaturen en „leveranciers" der Kompagnie, bovendien goedkoope en zeer noodige tusschen-personen tusschen haar en de bevolking, den producent.

Blijkens de medegedeelde citaten zouden volgens *Mossel*, *Tjiandjoer*, *Djampang*, *Tjiblagon* en *Tjikalong*, — op eene andere plaats spreekt hij alleen van *Tjiandjoer* en *Tjiblagon*, — te voren niet tot *Jakatra*, maar onder *Cheribon* als afzonderlijke Regentschappen hebben behoord en bestuurd zijn geworden door de voorouders van den toenmaligen Regent van *Tjiandjoer*, *Depatti Wira Tanoe Datar*.

Naar de meening van *Nederburgh* schijnen al de *Preanger-landen*, toenmaals bekend onder den naam van het vorstendom *Galoh*, na de invoering van den Islam door *Sjech Ibn Moelana* en de verdeeling van *Cheribon*, onder twee Sulthans en één Pangeran, aan laatstgemelden cijnsbaar te zijn geworden.

De waarschijnlijkheid dier meening grondt hij hierop, dat de *Preanger-landen*, nadat zij reeds onder de Kompagnie behoorden, in 1706 onder het opperbestuur van den Pangerang *Aria* van *Cheribon* zijn gesteld, om in haar naam „toezigt te houden „en op den inzaam der producten te letten, waartoe zijn vorig oppergezag denkelijk „aanleiding zou hebben gegeven."

De kommissie van 1805 veronderstelt, dat *Tjiandjoer* en de drie genoemde distrikten behoorden onder de, met den zwaarde gekonkwesteerde, landen van *Jakatra*, vermits deze niet met namen genoemd zijn in het traktaat van 19 en 20 Oktober 1677.

Van eene opperheerschappij van den Soesoehoenan over de *Preanger-landen* maakt

Mossel geen gewag. Hij behandelde trouwens meer uitsluitend den staat der *Jakatrasche Regentschappen.*

Ook *Nederburgh* verklaart daarvan nergens eenig blijk te hebben kunnen ontdekken.

Wat betreft de veronderstelling van *Mossel* en van de kommissie van 1805, valt op te merken, dat, naar luid van het traktaat van 19 en 20 Oktober 1677, reeds in 1652 de Soesoehoenan van *Mataram* de landen, gelegen tusschen de rivieren *Tjidanie* en *Tjitarum*, dus allerwaarschijnlijkst *Tjiandjoer*, *Djampang*, *Tjiblagon* en *Tjikalong* daarin begrepen, erkende als het eigendom der kompagnie, met kracht van wapenen verkregen.

Een van beide moet nu waar wezen, òf die erkenning, door den Soesoehoenan in de stad *Mataram*, in tegenwoordigheid van *Rijkloff van Goens*, mondeling geüit, is van hem zelven herkomstig, òf zij is hem, van wege de Kompagnie, in den mond gelegd.

In elk geval was er, destijds althans, wat het Regentschap *Tjiandjoer* en de bedoelde distrikten aangaat, noch bij den Keizer, noch bij *Rijkloff van Goens* eenigerlei sprake van suprematie van den Pangeran van *Cheribon* over die landstreek en nog veel minder van eigen magtige, zelfstandige of, gelijk *Muntinghe* zegt, „eigenheerige vorstjes" aldaar.

Evenmin vindt men in de traktaten van 25 Februarij en 19 en 20 October 1677 omtrent een en ander gewag gemaakt, ten opzigte van de overige *Preanger-landen.*

Wel spreekt de Keizer daarentegen, in laatstgemeld traktaat, van zijne *Gouverneurs*, *mindere bevelhebbers en gemeene onderdanen in die landen*; maar die oppermagt van den Soesoehoenan van *Mataram* over de *Preanger-landen* was, volgens *Nederburgh* en de kommissie van 1805, slechts eene fiktie, eene aanmatiging en heeft in werkelijkheid nooit, voor 't minst niet onmiddelijk bestaan, òf, zóó die al moge bestaan hebben, dan was zij, naar *Muntinghe's* bewering, zwak en zonder invloed op het lands bestuur.

De cessie van 1677 was, volgens *Nederburgh*, slechts eene *zoogenaamde*, eene *quasi-cessie*, meer *politiek* dan *wezenlijk* en enkel in het leven geroepen, om eventuele reklames en verwikkelingen van en met den *Javaschen* Keizer te voorkomen.

Intusschen gaf die quasi-cessie dan toch *per se* zóó veel te kennen, dat men haar *noodig keurde;* en, indien de vermeende suprematie van de vorsten van *Cheribon* regtmatiger en meer daadwerkelijk, dan wel de magt der *Preanger* Regenten *eigenheerig* was, waarom heeft de Kompagnie dan niet liever verbonden of kontrakten met dezen gesloten?

Wat daarvan inderdaad zij, zal men uit de bescheiden van inlandschen oorsprong hebben ontwaard en zal nader kunnen blijken uit het III[e] hoofdstuk, waarin over de *Preanger-landen* onder de Kompagnie opzettelijk zal worden gehandeld.

Muntinghe gewaagt, in zijn boven aangehaald rapport van 1821, van een nieuw verbond, dat de Kompagnie met de „eigenheerige, onafhankelijke *Preanger* vorsten", zou hebben gesloten, over het bestuur hunner landen.

Door deze pertinente verklaring, welke met geen enkel bewijs gestaafd wordt en ook uit niet één authentiek stuk blijkt ([1]), heeft hij tijdgenoot en nakomeling op het dwaalspoor gebragt.

Welligt zal hij hier in verwarring zijn geraakt met het verbond, tusschen de Kompagnie en de gebroeders koningen van *Cheribon* op den 17^en Januarij 1681 gesloten.

De inhoud daarvan is, bij nota, van wege den algemeenen sekretaris (missive 4 Julij 1853 No. 1500) aan den Resident der *Preanger-Regentschappen* medegedeeld.

Die nota volgt hier woordelijk, ten bewijze:

1° in welke verhouding die gebroeders Koningen van *Cheribon* stonden tot den Soesoehoenan van *Mataram*, en

2° wat de kompagnie, wanneer zij sprak van het *laten* van zelf-bestuur aan de inlandsche vorsten en Regenten, daaronder eigenlijk verstond.

„Den 7^e Januarij 1681 is te *Cheribon* door den Gouverneur-Generaal en Raden „van *Indie*, als representanten der O. I. Kompagnie, ter eenre en de gebroeders Ko- „ningen van *Cheribon* ter andere zijde, gemaakt en gesloten een vast onverbrekelijk „verbond van vrede, vriendschap en gebuurzame bondgenootschap.

„Daarbij is in substantie het volgende bepaald:

„Na dankbetuiging aan de Kompagnie voor de in 1680 door haar aan de „koningen van *Cheribon* verleende hulp tegen de *Kijdolse* roovers ([2]) beloven deze „voor hen zelven, hunne nakomelingen en onderdanen, altoos, ten laatsten dage toe, „zoolang de zon en maan schijnen zullen, getrouwe, eerlijke en onverbrekelijke vriend- „schap met de kompagnie te zullen onderhouden en hare dankbare, getrouwe bond- „genooten te zullen blijven, zonder immer andere beschermheeren te erkennen, waar- „tegen de Kompagnie aanneemt, de gebroeders koningen van *Cheribon*, hun land en „volk, tegen al zoodanige vijanden, als waarmede de Kompagnie zelve in geen ver- „bond van vrede is, te beschermen en te trachten alle verschillen met anderen te „vereffenen.

„Wederkeerig wordt hulp beloofd, met bepaling, dat de onkosten van zooda- „nigen bijstand, door de geholpen partij zullen worden gedragen; doch zullen de ko- „ningen van *Cheribon* geen oorlog of vrede kunnen maken, buiten weten en toe- „stemming der Kompagnie.

„Voorts nemen de Koningen van *Cheribon* aan, onverminderd hun verbond met „de Kompagnie, *te zullen zijn en blijven*, *eerlijke*, *standvastige en getrouwe bondgenooten* „*en vrienden van den Soesoehoenan Amangkoerat Sinno pattie Ingalaga en zijne nakome-* „*lingen en die als hun* MEERDEREN EN ALS DE OUDSTEN *te zullen eeren*, *respecteren en* „*des noods te hulp te komen; zullende de Soesoehoenan verzocht worden*, *dit verbond*, *voor*

([1]) De schriftelijke verklaring, door den Pangeran van *Soemadang* aan de Kompagnie gegeven, na de hulp tegen de Bantammers, waarover in het III hoofdstuk nader, zal toch wel niet als een verbond kunnen worden aangemerkt!

([2]) Daarmede wordt bedoeld de bende van den Bantamschen Pangeran *Kidol*, waarover in het III hoofdstuk, § *a* nader.

„*zoo veel hem aangaat, mede te onderteekenen en te bezegelen;* alsmede om de limieten „van hun land *niet uit te breiden*, ten schade of nadeele van de Kompagnie, of van de „Soesoehoenan, zullende bij overtreding, de schuldige naar verdienste gestraft worden.

„Slechts met voorkennis en toestemming der Kompagnie zullen forten en vas- „tigheden omtrent de zeestranden van *Cheribon* mogen worden gebouwd.

„Alleen de Kompagnie zal in het land van *Cheribon* alle soorten van kleederen „en amfioen mogen aanbrengen en verkoopen, die, evenals hetgeen zij weder van daar „uitvoert, geheel tolvrij zullen zijn.

„Ook zal het de Kompagnie vrijstaan een logie op *Cheribon* te bouwen, om „hare negotie te drijven, waartoe, des begeerd, een bekwaam erf zal worden aangewezen.

„De peper, die in het land van *Cheribon* valt, zal alleen aan de Kompagnie of „hare ingezetenen mogen worden verkocht.

„Mogt de Kompagnie houtwerk, rijst of suiker noodig hebben, zullen de Ko- „ningen van *Cheribon* zorg dragen, dat zoodanige goederen aan niemand anders dan „aan haar of hare ingezetenen geleverd worden; zullende zij daarvoor te *Cheribon* in „redelijken bazaarsprijs betalen en, ingeval de Cheribonners die goederen naar *Batavia* „overbrengen, zal hun de Bataviasche prijs voldaan worden.

„Ingeval van schipbreuk van Kompagnie's vaartuigen op de Cheribonsche stran- „den, zullen de koningen gehouden zijn, met hun volk en onderdanen, naar hun „beste vermogen, te helpen en te waken tegen het wegnemen of stelen van gestrande „goederen.

„De helpers zullen in redelijkheid beloond worden.

„Aan de Kompagnie en hare ingezetenen wordt bescherming van personen en „goederen verzekerd.

„De Kompagnie zal het regt hebben om, te land of te water, in het gebied „van *Cheribon* hare vijanden aan te tasten en ingeval van aanranding der Kompagnie „of van hare ingezetenen door eenigen vijand ter reede van *Cheribon*, zullen de „Koningen alle hulp en bijstand bewijzen. Voorts zullen zij geene natien, die met de „Kompagnie in oorlog zijn, in hun land admitteren, maar integendeel hun afbreuk „doen, opdat daardoor de vriendschap tusschen de Kompagnie, den Soesoehoenan en „de Koningen van *Cheribon* bestendigd worde.

„De Koningen zullen nimmer eenige *Makassaren*, *Maleijers*, *Mooren*, of welke „andere natie ook, met de *Makassaren* vermengd zijnde, in hun land met der woon „gedoogen, noch daarmede handel drijven, dan alleen voor zoover zij kompagnie's „passen hebben.

„Voorts verbinden zij zich tot uitlevering van alle slaven, misdadigers en „schuldenaren, die zich in hun land mogten ophouden.

„De Cheribonsche ingezetenen zullen *niet mogen varen, dan met kompagnie's „pas, mits dat zij om de oost niet verder varen dan Bali en niet voorbij Borneo.*"

De Cheribonsche Koningen hadden zoodanig besef van de meerderheid van den Soesoehoenan van *Mataram*, dat zij, bij een nader kontrakt met de Kompagnie, ge-

dagteekend 27 Februarij 1681, beloofden om, bijaldien de Soesoehoenan niet te bewegen mogt zijn de gemaakte artikelen aan te nemen, alsdan het verbond tot diens volkomene genoegen met 2 à 3 artikelen te vermeerderen, „zoo als de Kompagnie „die noodig en billijk zal oordeelen."

Zij erkenden alzoo den Javaschen Keizer als hun meerderen en oudsten, dien zij zooveel mogelijk zochten te believen, en de Kompagnie als een goed gebuur, bondgenoote, schuts- of bescherm-vrouw, die voor al die kwaliteiten eenige niet onaanzienlijke voordeelen, regten, vrijheden, magt en pillegiften bedong.

Van de *Preanger-landen* wordt in dit verbond met geen woord gesproken. Ook blijkt *nergens iets* van het bestaan van een dergelijk verbond tusschen de Kompagnie en de Regenten aldaar.

Uit artikel 2 van het traktaat van 5 Oktober 1705 (¹) zal men kunnen zien, dat de Soesoehoenan aan de Kompagnie voor goed cedeerde de jurisdiktie over en den eigendom van de landschappen, gelegen bewesten de rivieren *Losari* en *Donan* aan de Noord- en Zuidkust; terwijl hij tevens bij artikel 3 de landen, Prinsen en volkeren van het Koningrijk *Cheribon* als vrij erkende, waarop hij, noch zijne opvolgers, iets te pretenderen hadden, als zijnde door de kompagnie in 1680 van de overheersching van de Kidolsche roovers verlost en met toestemming, zoowel van den jongst overleden Soesoehoenan (*Amangkoerat Senopattie Ingalaga*) als van de drie Prinsen gebroeders en het geheele volk van *Cheribon*, onder hare bescherming genomen.

Tegenover de veronderstellingen der genoemde mannen komt het van belang voor deze paragraaf te besluiten met een citaat, genomen juist uit de retro-akta van de sekretarie der Hooge Regering, welke volgens *Nederburgh* en de kommissie van 1805 onderwerpelijk geenerlei narigt inhielden.

Dit citaat, dat eigenlijk, naar chronologische orde, had behooren vooraf te gaan, doch als sterk sprekend argument voor het slot is bewaard, strekt ten bewijze van het direkt bestuur van den vorst van *Mataram* over de *Preanger-landen*.

Zekere mardijker, *Juliaan de Silva*, werd op den 5 Junij 1641 met 6 Javanen van *Bantam* naar de rivier van *Krawang* (de *Tjitarum*) gezonden, „om met dezelve, „als een ingezeten van *Bantam*, te besichtigen, wat negrijen, daer sedert eenigen tijd „herwaerts veel van gerucht is, boven langs gen^d^. rivier, van de Mataramse javanen „gemaekt worden ende wat derzelver gelegenheijt aldaar zij."

Het verslag van de zending vindt men opgeteekend in het dagregister van het casteel *Batavia*, op 2 Julij 1641 en is van den volgenden inhoud:

„Soo retourneert meede den mardijcher *Juliaan de Silva*, rapporteerde, hoe „dat met sijn bijgaande javanen aan de geruchte (bedoelde) negrijen op de rivier *Craoan*

(¹) Dit traktaat, alsmede die van 20 Februarij en 19 en 20 Oktober 1677, naar welke staatsstukken reeds herhaaldelijk is verwezen, worden in hun geheel bij § c van dit hoofdstuk opgenomen, vermit zij ook bij de behandeling der volgende hoofdstukken van dit rapport als vraagbaak zullen moeten dienen.

"geweest ende d'selve ten deele besichticht hadde, zijnde 9 dagen, vermits het vehe-"ment afloopen van gemelte riviere, in het oproeijen, onder wege geweest.

"Het eerste dorp, dat hun ontmoete, was dicht aen gemelte riviere gelegen, "genoemd *Pammaratjangangh*, daer inne hadde omtrent 80 à 90 mannen getelt, be-"halve de vrouwen en kinderen, maer en vonden daer geen padie.

"Bij voorschreven plaatse een uijre 3 à 4 toegebracht hebben, waeren opge-"trokken en vonden omtrent $1^{1}/_{2}$ uijre gaens van daer insgelijcx op voorschreeve ri-"viere, een ander dorp, genoemt *Corupan* (*Koeripan?*) daerbinnen omtrent 120 en 2 "groote huijsen, omtrent 10 à 12 vadem lank en 2 vadem breedt, vol padie.

"Alhier removeerden 3 dagen, den 4e dag trocken voorts ende quamen om-"trent een uijre gaens van daer aen een negrije genoemt *Bandongh*, bestaande uijt "25 à 30 huijsen, daeronder 2 met padie, van groote als voorschr. Voorts met sijn "bijgaende geselschap de voorschreeve riviere opvarende, sijn naer een etmael roeijens "aen twee andere negrijen gecomen, tellende in de eene 200 en in d' andere 150 man, "behalve vrouwen ende kinderen als boven. Alhier vond 7 diergelijcke schueren vol "padie, maar was d'selve onder heel swart ende meest vergaan. In dese negrije "brachten 2 dagen toe ende en wilden alstoen de javanen niet toestaen, verder opte-"trecken ofte de resterende dorpen besichtigen souden.

"Den oversten van gen: negrije was genoemt *Judà Carti* ende hadt onder hem "omtrent 2000 man, daeronder wonende, maar en hadde geen geweer als crissen ende "eenige piecken, uitgesondert den voorschr. *Juda Carti*, daerenboven 2 musquets, hem "door eenige javanen van *Bantam* vereert.

"Volgens de verklaeringe van voorschr. luijden, soude hun *van de Mataram "opgelegd zijn*, *binnen den tijt van* 2 *jaren* 20 *sodanige schueren padie in voorraet "te hebben*, maar en hadden tot dato, niet meer als 17 dito's volgecreegen. Terwijl "voorschr. *Juliaen* sich aldaar onthielt, was daer verscheenen queij *Agas Quintal* (?) "schoonsoone van *Serrepadie* (?) met 5 continghs (?), met commissie den voorschr. "*Juda Carti* aen te seggen, hem jaerlijcx met geseijde dorpen soude opbrengen, "d'somme van 4000 realen van 8 ende dat als dan hunne peper, padie ende rijs, "als andere waeren, aen die van *Bantam* als *Batavia* souden mogen venten.

"Nae 't seggen van gemelte *Juliaan* soude aldaer over de 8000 gantangh pe-"per, voor desen daeromtrent in 't geberchte geplant, in voorraet leggen, *die den "Mataram voor sijn reeckeninge te verkopen gelast hadde.*

"Soo wierd aldaer oock reedelijcke quantiteijt cassoruba gewonnen ende soude "men *langhs een breede heerenstraet van gen: negrijen naer de Mataram connen reijzen*, "maer was ordere gegeven, dat seecker dorp genaemt *Siassem*, bij oosten de riviere "*Craoan* gelegen, opgebroocken en de riviere af aen *Tanjongh Paura*, daer d' onse "voor desen een houthackerije plaegen te hebben, gebracht soude worden, omme "aldaer joncken, als ander nieuw vaerthuijch op te setten, daer die van voorschr. "dorp *Siassem*, uijt vreese door ons volck 't eenigen tijt overvallen mochten werden, "ten eersten swarichheijt in gemaekt hadden, maer waren door den geroerden (ge-

„noemden) queij *Agas Quintal* verseeckert, verclaerende dat *Sarrapada* zijn schoonvader „voorn[t]., eerstdaechs op *Batavia* comen ende met de Hollanderen vreede maeken soude, „hoewel danigen (zoodanigen) vreede niet langer als 2 jaeren uijterlijck soude connen „duijren, alsoo tusschen hun *Mahometisten* ende de *Caffers*, hoedanich de christenen „intituleren, geene vreede bestant wezen, ofte langen tijt gehouden worden can.

„Over de creeck van *Tandjongh Paura* voorschr., hadden een touw geschooren, „om die van *Bantam* den toeganck te beletten, hebbende queij *Wangsa Diepa* (¹) reeds „sijn volck om een mast voor sijn galeije te hacken derwaerts gezonden gehadt, dat „die van de Oost niet wilden toestaan, soodat den gemelten *Wangsa Diepa* eindelijck „een mast coopen en daer 10 realen voor hadde moeten nederleggen, ende soude, „volgens gemelt rapport ter voorschreve plaetse groote quantiteijt schoon quieti (djatti?) „hout te becomen zijn, sooveel men in 2 à 3 dagen soude connen doorreijsen ende „daer onder vele schoone, groote balcken.

„Voorschreve *Juliaen* was in alle dese negrijen wel bejegent ende van ijder, „selffs den geseijden *Juda Carti*, vriendelijck onthaelt geweest ende hat alle sints „groote meenigte vrouwen en kinderen gevonden.

„Tot wat eijnde de Sulthan *Mataram*, deselve aldaar soo naebij *Batavia* geplant „mocht hebben, heeft grootelijck zijn bedencken."

Dit rapport van 1641, — een citaat, waarvan het dagregister van het casteel *Batavia* er nog verscheidene zou kunnen leveren, — komt vrij wel overeen met hetgeen *Rijkloff van Goens* verhaalt omtrent de Javaansche nederzettingen, bëoosten de rivier *Tjitarum* in het Krawangsche en met de inlandsche volksverhalen, in de vorige paragraaf medegedeeld.

Wanneer men den inhoud dezer paragraaf in verband brengt met het uit inlandsche bescheiden verkregen resultaat in het vorig onderdeel van dit hoofdstuk, moet elke twijfel aan de heerschappij van *Mataram* voor den onpartijdige vervallen.

§ 3.

Grensbepaling.

In het algemeen geldt hier de opmerking van den Kommissaris-Generaal *J. C. Nederburgh*, in den aanvang van zijn rapport over de *Jakkatrasche en Preanger-landen* dd. 23 November 1795, dat namelijk „zoo dikwijls er, met opzigt tot het eiland *Java* „althans het westelijk gedeelte, van oude grensscheidingen gesproken wordt, in het „oog moet worden gehouden, dat wegens de geringe kennis, welke men altijd gehad „heeft van het inwendige gedeelte des lands, de limieten in die tijden, door geene „meetingen, maar alleen ten ruwe bepaald zijn en om deselve, zoo veel mogelijk, „kennelijk te maken, aangeduid door rivieren, gebergten en rawahs."

(¹) Welligt Kiai Ngabehi *Wongso Dipo*, groot Gouverneur van alle javaansche zeehavens en gemagtigde van den Soesoehoenan van *Mataram*, *Amangkoerat*, bij de sluiting van het traktaat van 25 Februarij 1677.

Terwijl in de vorige paragraaf gebleken is van de geringe mate van kennis, die voorheen bestond omtrent de inwendige gesteldheid der *Preanger-landen*, zou het een vruchteloos streven zijn tot in de bijzonderheden te willen nasporen, hoe die landen, tijdens de opperheerschappij van den Javaanschen Keizer, waren verdeeld en onderling begrensd.

Bij zulk een schralen oogst als, blijkens § b, in de authentieke geschriften van de hoogste dienaren der Kompagnie verkregen is, moet wel de toevlugt genomen worden tot den inhoud der tusschen haar en den Javaschen Keizer gesloten traktaten zelven.

Het traktaat of liever de vredesvoorwaarden van 1646 zijn vervat in de resolutie van 14 September van dat jaar.

Van jurisdiktie of limiete was daarin echter, met geen woord, sprake.

De vorst verzocht eene jaarlijksche toezending van allerlei kleedjes en rariteiten, — overvoer zijner zendelingen met Hollandsche schepen, — vrijlating van Mataramsche Javanen, te *Batavia* gevangen zittende, — wederzijdsche uitlevering van vlugtelingen, — onderlingen bijstand in oorlogen en vrije koopvaart voor al zijne onderdanen.

De Bataviasche regering stond de vier eerste verzoeken gaaf toe, doch wat betrof den onderlingen bijstand in oorlogen, maakte zij de restriktie, dat zulks zich niet verder zou uitstrekken dan tot degenen, waarmede de Kompagnie zelve in openbaren vijandschap leefde en geen „besprek van vrede zamen had aangegaan", terwijl zij ten aanzien der gevraagde vrije koopvaart voor alle 's Keizers onderdanen daarvan uitzonderde *Ambon*, *Banda*, *Ternate* en de *Molukkos*, waartoe kompagnie's-passen zouden benoodigd zijn.

De Javasche keizer bleef tot 1652 aanspraak maken op het grondgebied van *Jakatra*.

Sedert, bij aanwas van invloed en magt, heerschte bij de Kompagnie de koopman wel altijd vóór, doch begon zij te gelijkertijd mede te streven naar soevereiniteitsregten en uitbreiding van grondgebied.

Dit openbaart zich in het volgende traktaat, tusschen den admiraal *Speelman* en *Kiai Wongso Dipo*, Groot-Gouverneur van alle javaansche zeehavens en gemagtigde van den Soesoehoenan van *Mataram*, *Amangkoerat*, op den 25 Februarij 1677, in de loge te *Japara* gesloten, na de krachtige hulp, door genoemden vlootvoogd aan dien vorst verleend, tijdens den opstand van *Troeno Djoijo*.

De inhoud van dit traktaat luidt als volgt:

„Naerder articulen en poincten, waarop tusschen den Hooghen Edelen Welge-„boren heere *Quey* (Kiai) *Nebey Wangsa Diepa* groot-Gouverneur van alle de Javaansche „zeehavenen en de expres gevolmagtigde van zijnen Heer, den grootmagtigsten Sou-„souhounangh in de *Mattaram*, uijtwijsende 2 diversche brieven daervan zijnde, welker „translaten in originele aan dezen geannexeerd werden ter eenre; en de Heer *Cornelis* „*Speelman* ordinaris raat van India, admiraal etc., in den name van d'Ed^n^. Heer *Joan* „*Maetsuijker*, Gouverneur-Generaal en de Heere raden van *India*, representerende het „hoogste en souveraine gebied, van wegen de Generale vereenigde Nederlantse geoctroi-

"jeerde Oost-Indische comp[ie]. in deze landen, ter andere zijde, op nieuw bevestigd is de "onderlinge goede vrede, vrientschap, gebuurschap en Bontgenootschap.

"1[e]. Eerst wordt geconfirmeert, voor goet vast en van waarden gehouden, het "contrakt of vrede verbont in dato 23/: 24:/ September 1646, tusschen den grooten "Sousouhoenang en de Compagnie gemaakt.

"2[e]. En sal de Compagnie, volgens den inhoud van dien, als nog gehouden "wesen den Sousouhounangh te beschermen tegen soodanige vijanden, als waermet de "Compagnie self in geen accoord van vrede staat, mits dat den Sousouhounangh de kosten "sal betalen van de adsistentie, die gedaan komt te worden, gelijk insgelijkx de Com- "pagnie sal verbonden en gehouden zijn, aan den Sousouhounangh te vergoeden, de "onkosten van soodanigen bijstand, als hij 't eenigen tijt aan de Compagnie, tegen haar "vijanden mogt komen te doen.

"3[e]. De Batavise jurisdictie en Limiten is en sal blijven tot het midden in de "rivier *Carawan*, gelijck in den jaer 1652, ten aanwesen van den Heere *Rijkloff van* "*Goens* in de *Mataram*, metten grooten Sousouhounangh versproken is, zulks de ja- "vanen bewesten de rivier *Carwangh* tot aan de Zuijdzee, onder Compagnie's gehoor- "saemheijt en gebiet staen, maar wert versogt, dat de voors. limiten mogen vergroot "worden, tot aan de rivier van *Pamanoekan*, gerekent dwars over tot aan de zuijdzee, "met het volcq, dat daarin woont, alsoo het den Sousouhounangh geen nut toebrengt.

"4[e]. Ende is ook alsnoch vernieuwt ende bevestigt, dat geene slaven, noch "ook geene debiteuren, 't zij Christenen of Heijdenen, die uit *Batavia* mogten comen "te vlugten in de landen van den Sousouhounangh mogen toegelaten worden, maar dat "men deselve getrouwelijck sal restitueren, wanneer men die komt te attrapperen.

"Insgelijks sal de Compagnie gehouden zijn te doen, als iemand van des Sou- "souhounanghs vlugtelingen, in *Batavia* off de jurisdictie komen ontdekt te worden,

"5[e]. De Compagnie sal van geen harer goederen offte coopmanschappen, die zij "in 't rijck of de landen van den grooten Sousouhounangh komt te brengen ende we- "derom daer uijtvoeren, geen der alderminste tol offte gerechtigheijt betalen, noch mede "geen visite van haere goederen subject zijn, met vrijheid, om, naar haer eijgen wil "en believe, allerhande koopmanschap naar de bovenlanden, en door 't geheele rijck, "onder de bescherminghe van des Sousouhounanghs bevelhebberen, te mogen voeren, "sonder eenige verhinderinghe.

"6[e]. De Compagnie sal het vrijstaen, soowel in alle de zeehavens, als voorts "binnen 't geheele land, sonder onderscheijt van steden en plaetsen, hare logies, naar "believe te stabileeren, daartoe bequame erven uijt te kiezen, alsmede tot het gebruick "van timmerwerve, 't zij in de bogt van *Rinbangh* (*Rembang*), off elders waartoe soveel "timmerluijden, smits, zaagers en andere ambagts-volk in haren vasten dienst, off bij "dachhuur sullen mogen nemen, als daertoe van noode hebben, sonder dat de Regenten, "sullen mogen die luijden, soolang zij bij de Compagnie zijn, meer afnemen, als een "spaense reaal 's jaars, sonder meer en sonder ook deselve met eenige andere lasten te "mogen beswaren ende van de Compagnie af te trekken.

"7. De coopluijden, houtleveranciers etc. die met de Compagnie handelen, koo-"pen en verkoopen in alle zeehavens van den Sousouhounangh, sonder onderscheijt, "sullen van alle soorten waren, die se van des compagnies factooren inkoopen en weder "aan deselve verkoopen, aan den heer betalen 2 ten honderd, hetzij dat wat voor goe-"deren het wesen mogten, hout, zout, rijst, zuijker en wat dies meer zij, sonder dat "de regenten deselve coopluijden, soolang zij met de Compagnie handelen, eenige moei-"te sullen mogen aandoen, 't zij aan hare personen ofte middelen, maer deselve moeten "laten onder bescherminghe van de Compagnie, op dat also van haer gelt versekert "mogen wezen.

"8. Den grooten Sousouhounangh sal jaerlijks aan de E. Compagnie op *Batavia* "moeten leveren 4000 lasten rijst, die de Compagnie sal betalen marckts-ganck, volgens "den prijs op de boom en soo wanneer de Compagnie die met hare schepen selff komt "af te halen, sal daer voor betaalt worden, sooveel als de prijs is, ter plaetse daer de "Compagnie de ladinge neemt, mits dat het altijd goet nieuw graen zij, ter keuze van "de Compagnie en des sullen de regenten ook gehouden wesen, de Compagnie voor alle "andere haere ladinge te moeten versorgen.

"9. Insgelijcx sullen de Bataviasche inwoonders en alle andere Compagnie's per-"manente onderdanen, elders woonachtig, en die van Compagnie's zegel voorzien sullen "wesen, om te konnen onderscheijden werden, vóór alle andere negotianten à prijs cou-"rant, haer gerief en ladinge moeten hebben, mits betalende voor thol van de aanbren-"gende coopmansschappen 3 ten honderd. Item van de uijtvoerende waaren sonder "onderscheijt, mede drij ten hondert, maar voor elcke coijangh rijst een spaanse reaal.

"10. Den Sousouhounangh sal onder zijn gebied, noijt eenige *Maccassaren* off "oock *Maleijers*, *Mooren* en wat natien het wesen mogten, die in 't alderminste met "de *Maccassaren* vermengt zijn, met der woon mogen gedoogen, noch ook aan deselve "eenige frequentatie, off negotie vergunnen, als aan de soodanige, die passen van de "Compagnie comen te verthoonen, sonder nogthans dat sulcke ook haer, met haer woning "in des grooten Sousouhounanghs lant, sullen ter neder mogen stellen.

"11. De Compagnie sal het vrijstaan, op alle rheedens van den Sousouhounangh, "sonder onderscheijt, hare vijanden te mogen aantasten en sullen des Sousouhounanghs "bevelhebbers gehouden wesen, de Compagnie desnoods daarin te adsisteren, oock mede "aen de Compagnie en hare ingesetenen alle hulpe en bijstant te bewijsen, indien se door "eenige vijanden op de rheedens off in het land van den Sousouhounangh quam aange-"rant te worden.

"12. Soo de Compagnie of eenige van hare ingesetenen, eenigh schip off vaer-"tuigh op de Javaansche kust off ergens op de rheeden off eijlanden onder des Sousou-"hounangh's gebied quamen te verliesen, dan sullen zijne onderdanen gehouden zijn de "Compagnie off hare ingesetenen, alle mogelijke adsistentie tot het bergen der goederen "en het bewaren van deselve te bewijsen, tot voorkominge van verdere schade.

"13. Voor de adsistentie die de Compagnie in desen oorlogh, tegen de uijtge-"weken *Maccassaren* en *Maduresen*, nu een jaer herwaerts, aan de Sousouhounangh reets

„gedaen heeft en noch sal comen te doen, tot herstellinge van zijn genoegsaem vervallen „staat, zal den Sousouhounangh aen de Compagnie tot vergoedinge van haere swaere „lasten en oncosten, uijtkeeren, de somme van *twee hondert en vijftig duijsent*, *goede*, „*opregte*, *ganckbare spaense realen in contant*, te weten: dit loopende wester saisoen, de „helft ofte 125 duijsent realen, de resterende helft in 2 naest komende jaeren 1678, „1679, elk jaer 62,500 spaense realen, item daerenboven noch 300 lasten rijst op *Ba*-„*tavia* te leveren, mede in de voorschr. jaeren 1677, 1678 en 1679, elk jaer duijsent „coijangs, indien de herstellinge der rust comt verkregen te worden, behoudens dat „den Sousouhounangh off zijne gemagtigde, wanneer de saeken in der minne tus-„schen den Sousouhounangh en zijne partijen tot redelijcke en eerlijcke conditien gebragt „connen worden, sich ook aan des Compagnie uijtspraek sal gedragen en hem onder-„werpen, deselve religieus naer te comen en, soo hiertoe langer tijd, als tot ultimo „Julij verijschte, sal den Sousouhounangh boven voorz. vergoedingh, noch gehouden „wesen, maandelijcks aan de Compagnie uijtte keeren, 20,000 spaense realen, tot verval „van de onmijdelijke ongelden.

„Des sal ook de Compagnie gehouden wesen, den berg van *Japara* met Neder-„landers en inlants guarnison voor den Sousouhounangh, tot verzekering van *Japara*, „in bezit te nemen, behoudens dat den Sousouhounangh jaerlijcks de costen van 't „guarnison, in contant, rijst off anders voldoe, alsmede de ongelden betaalt, om den „voorz. bergh in bequame order van defensie te brengen.

„Aldus gedaan gecontracteerd en besloten op 25 Februarij 1677, in den com-„pagnie's logie op *Japara* en opdat deze poincten des te vaster, religieuser en onver-„breekelijker mogen worden onderhouden, zoo hebben partijen contractanten, ter weder-„zijden geadsisteerd met de hieronder geteekende, haere raden, deze met hare segelen „en handteekeningh bekrachtigd, te weten: *Wangsa Diepa* met de zijne op den alcoran „tot den solemnele verklaringhe, naer haere wijse van opregte meeninge, en beloofde hij „zich voor dit alles, tot voldoeninge te verbinden, gelijck hij zich daervoor verbint „mits desen, en besorgen, dat dese articulen, door den Sousouhounanghe en zijn 4 „zoonen geratificeerd en bekrachtigd wierden, soo als ook den admiraal aennam omtrent „d'Ed^n^. Heer Gouverneur-Generaal en raden van *India* te bevorderen; en zijn hiervan „gemaekt, drie eensluijdende contracten, besegelt en geteekent, op den 28 Februarij „1677 mede in 's Compagnie's Logie.

„Hiernevens stont het volgende door Hr. *Couper* in de Duijtse tale geschreven:

„Dat desen contract den Sousouhoenangh voorgelezen is, verclaren alle de Rijks „Tresoriers, nevens de 4 prinsen en dat Sijn Majesteit met alles 't geen hier in gesz. „staat (*Excepto 't versoek van vergrootinghe van 's Compagnie's limiten tot Pamanoekan*) „sonderlingh wel vergenoegt en te vreden is geweest, wes in de javaense taal, door „zijn Majests. secretaris, gen^t^. tsiarek *Sourabaija* op margine ges^r^. dat den Sousouhou-„nan daarmede (namelijk met die vergrooting) niet te vreden is, approbeerende zijn „Majesteijt dit contract in sijn geheel, gelijck mede dat desen contracte tot drie ver-„scheijde malen de vier prinsen en alle de grooten van 't rijck voorgelesen en naactelijk

"'t gene ijder nader vroegen te verstaen, gegeven zij; waermede wel vergenoegt en te "vreden zijn geweest, behalven 't vergrooten van 's Compagnie limite tot aan *Pamanoekan*, "getuijge ick mits desen en tekend mitsdien als hiertoe gecommiteert (w.g.) *Jac. Couper.*"

Het Regentschap *Tjiandjoer*, benevens de distrikten *Djampang*, *Tjiblagon* en *Tjikalong* behoorden alzoo, volgens dit traktaat, destijds reeds tot de jurisdiktie en limieten van *Batavia;* terwijl de uitdrukking "is en sal blijven" (art. 3) grond geeft tot de gevolgtrekking, dat deze landen, zelfs vóór 1652, een deel daarvan uitmaakten en waarschijnlijk, overeenkomstig de meening van 1805, begrepen zijn geweest binnen den kring van het zoogenaamd, door den zwaarde gekonkwesteerde gebied der O. I. Kompagnie.

Intusschen weigerde *Amangkoerat* het traktaat, blijkens de daarbij gevoegde aanteekening, te bekrachtigen, voor zooveel betrof de gevraagde uitbreiding van jurisdiktie en limieten tot aan de rivier van *Pamanoekan* en zoo, dwars over tot aan de Zuid-zee.

Het werd met die restriktie geratificeerd te *Mataram* op den 18 Maart 1677 en te *Batavia* op den 25 Junij daaraanvolgende.

Amangkoerat kwam echter korten tijd daarna te overlijden, na door *Troeno Djoijo* van nieuws beoorloogd en zelfs op de vlugt gedreven te zijn.

Zijn oudste zoon en erfgenaam van den troon, Pangeran Adhipati *Anom*, werd mede op zijn verzoek door de Kompagnie tegen meer genoemden opstandeling bijgestaan en trad, van harentwege als zoodanig erkend, op als Soesoehoenan van *Mataram*, onder den naam van *Amangkoerat Senopatti Ingalaga.*

Deze, onder den indruk zijner verpligtingen aan de Kompagnie, sloot met haar het traktaat van 19 en 20 Oktober 1677, waarvan werden opgemaakt twee afzonderlijke akten, de eerste behelzende "de nadere bekentenisse der gelt en rijst schult" van den Soesoehoenan aan de Kompagnie, de tweede "de donatie der landen en 't vergrooten der jurisdiktie des Koninkrijks *Jakkatra*, met de dependentiën van dien", luidende die akten, als volgt:

1e Akte.

"Wij *Aman Courat Sinnepatij Ingalaga*, bij 't leven van onsen hooghgeeerden vader, "den grooten Sousouhounangh van dit Javaense lant, zoo wel door ouderdom als door "wettige geboorte, eerste erffprince van het rijck en nu naer de aflijvigheijt van hoogh-"gemelden onsen zeerwaerden en lieven vader, geworden zijn successeur, waartoe hij "ons in zijn leven, bij eijgen monde heeft vercooren, verclaere bij dese opene en ver-"segelde acte, voor mij en mijne naercomelingen, 't zij zoonen, dochters, broeders ofte "andersints, die mij in dit rijck comen naer te volgen, geadsisteert, met mijne tegen-"woordige rijcxstenden, mij absoluijt te houden en volcomen te binden zonder eenige "de alderminste exceptie ofte uijtsonderinge, aen het contract, het welk tusschen den

Ed. welgeboren heere Kieij Nabij *Wangsa Diepa*, groot-Gouverneur van alle de Javaense zeehavens, als expres daartoe, door hoogh-gedachten onsen heer vader, den grooten Sousouhounangh, gevolmachtigt ende geautoriseert, ter eenre ende den heer *Cornelis Speelman*, ordinaris raat van India, Admiraal etc., in den name van den Ed. heer *Joan Maetsuijker* Gouverneur Generaal en de heeren raden van *India*, representeerende het hoogste en souvereijne gebiet van wegen de Generale Geoctroijeerde Oost-Indische Compagnie in dese landen, ter andere sijde, binnen de zeestadt *Japara*, op den 28 Februarij 1677 gemaekt en gesloten is en het welk oock door hoogst genoemden onsen vader in de groote stadt *Mattaram*, bij den coopman *Jacobus Couper* verthoont wesende en door mij als eerste prince des rijcks, onder den name van Pangeran Adipatij *Anum*, mitsgaders door mijne drie broeders, de princen *Marta Sana*, *Pougar* en *Singa Sari*, op den 11 Maert volcomen geapprobeert zij, gelijck het mede op *Batavia* door d' Ed. heer Gouverneur-Generaal ende heeren raden van *India* hooghgemelt, op den 25 Junij bevestigt en sulck in volcomene kragt gebragt is, belovende hetzelve onverbreekelijk ende getrouwelijk te onderhouden ende te doen onderhouden, in alle zijne poincten, leden en deelen niets uijtgesondert, ingevolge van dien, verclaeren wij oock volgens den inhoud van het derthiende articul des voorgemelten contracts, deugdelijck en onwederspreckelijck, aan de Generale Geoctroijeerde Nederlantsche Oost Indische Compagnie schuldigh te wesen: Eerst, de somma van 250.000 spaense realen, benevens 3000 coijangs goeden, onbedorven en leverbaren rijst, in voldoeninge van de getrouwe adsistentie van het voorz. articul bedongen en dan noch 60.000 rijcksdaelders, voor de drie maenden, die nae den laatsten Julij op den laetsten deser sullen verloopen wesen, 20.000 spaense realen ter maent, want de Compagnie niet naer gelaten heeft, van den beginne af tot nu toe, alles tot onse hulp broederlijck te presteren, wat eenigermate geschieden konde en sooverre eenige onser vijanden gevonden quamen te worden, sulcx alle de zeestranden weder onder onze gehoorsaemheijt gestelt zijn, hebbende *Troeno Jaja* (*Troeno Djoijo*) zich en zijn aenhangh al sooverre te lande waert en in 't gebergte begeven, dat hij daer, door het volcq van de Comp^ie. niet wel gevolgt kan worden, doch dewijl wij met het verlaten van de groote stadt *Mataram* oock zijn ontbloot geworden van onse gereetste middelen, contanten, gout, silver en wat dies meer zij, hetselve, soo door ontrouw, als blooheijt van onse bevreesde onderdanen aen de vijanden ten beste gegeven hebbende en derhalve onmachtigh wesende, onse opgemelte schult van 310.000 spaense realen met 3000 coyangs rijst, volgens bedingh, present te voldoen, soo hebben wij egter niet willen naerlaten, volgens onse opregte genegentheijt de sculdige verpligtinge, naer ons uijterste vermogen, de Comp^ie daarvan getrouwelijck te versekeren en derhalve, boven het generale verbant van ons geheele rijck, persoon en goederen, oock in 't particulier en speciaal verbonden, alle onse zeehavens, langs den oever van het lant van de rivier *Carwangh* in 't westen, tot 't uijterste eijnde van 't Eijlant in 't Oosten toe, omme jaerlijcx aen de Comp^ie, op afkortinge te doen betalen, alle de inkomsten derselven, soo van buijten, als van binnen en sooveel rijst uijt het gewasch door 't gansche lant, *als ons van onse onder-*

danen toekomt (1), die oock haren rijst, behalve dien, aen niemant sullen mogen vercoopen als aan de Compagnie ofte haere ingesetenen, soo lange en sooveel zij begeeren, belovende niet te min, soo haest ons eenigh verder vermogen, tot gereede voldoeninge van desen onsen achterstal mogt in handen komen, hetselve getrouwelijck aan de Compagnie te sullen overgeven en afleggen en, opdat dese onse obligatie van te meerder kragt mogte wesen, soo verclaren wij bij dezen, alle de gemelte onse zeehavens, met hare inkomsten en gewassen aan de Compagnie te cederen ende in eijgendom te transporteren, sulcx deselve soolange onse achterstal duurt, maer alleen ter leen (2)........... van de Compagnie te sullen besitten; dies ter oirkonde, hebben dese onse obligatie, met ons zegel doen zegelen en door onse presente rijcxstenden, grooten en Gouverneurs, mede laten onderteekenen, in ons hoff binnen de zeestadt *Sapara*, desen 19 Oktober van den jaare 1677, zijnde naer onse tijtrekeninge, den 22 dagh van de maand *Saban*, in het jaer *Cahoenba* genoemt.

2e Akte.

Wij *Aman Courat Sinnepatij Ingalaga*, bij 't leven van onsen hoogh geëerden vader (en zoo verder als bij de eerste akte).

Ingevolge van dien zij dan door desen een iegelijk openlijck bekent, dat door hooghgemelten onsen afgestorven Heer vader, al ten tijde de Heer *Rijkloff van Goens* in den jare 1652, van wege de compagnie, in de stadt *Mataram*, om onsen heer te begroeten, bij monde afstand gedaen zij van alle *de pretentie die te voren gemaekt en gesustineert was op de Bataviasche offte van outs Jaccatrasche jurisdictie en limiten, begrepen tusschen de riviere Ontongh Java (de Tjidanie) in 't westen en Carwangh (de Tjitarum) in 't Oosten* en hetwelck in den voorz. contracte met het derde articul is vernieuwt en bekrachtigt, alsoo hetselve door de Compagnie met den zwaarde geconquesteert en in eijgendom beseten is, — en verclaren derhalve bij desen nochmaels, dat wij offte nimant van de onsen, daerop het alderminste hebben te pretenderen, maer dat het 's Compagnies onwederspreekelijken eijgendom is van de stranden deser Javaense zee, tot aen den oever van de groote Zuijdzee, tusschen beijde de genoemde rivieren door gaende, ordonnerende en bevelende mits desen, aan alle onse Gouverneurs, mindere bevelhebbers en gemeene onderdanen, die haer met ter woon in de voorgesegde landen en limeten noch mochten onthouden en genegen wesen met ter woon daarin te verblijven, de Compagnie als haeren wettigen souveraijnen Heer, als gehoorzame onderdanen te erkennen en te gehoorzamen, want wij deselve, allen bij desen ontslaen en vrijstellen van alle onderdanigheijt, die zij ons tot noch toe hebben toegedragen, des zal het evenwel ijgelijck vrijstaen, die niet gesint mogten wesen daar te blijven wonen en liever onder onse gehoorzaemheijt haer willen onthouden, haerselven te mogen ontrekken (verwijderen) binnen den tijd van één jaar, nae de publijcatie van dese, dat d'Edelen Heer Gouverneur-Generaal en de Heeren Raden van *India* vrijstaet te laten geschie-

(1) Opmerkelijke verklaring des keizers betrekkelijk de eigendoms-kwestie van den grond.

(2) Het hier volgende woord is niet leesbaar.

den, als het haer goeddnncken en believen sal en waertoe wij desnoods en gerequireert wordende, oock beloove, sonder uitstel, te verleenen onse expresse gecommitteerdens, om de publijcatie bij te wonen en dese onse gedane afstant opentlijck te verkondigen, en al soo wij ons en al de onsen, boven alle de verplichtingen, bij het contract uijtgedrukt, noch ten alderhoogste aen de Compagnie verschuldigt en verbonden houden, voor de zoo getrouwe, vaderlijcke bijstandt en adsistentie, die ons door d' Edelen Heer Gouverneur-Generaal en Raden van *India*, met sooveel schepen en volck, onder het gezach vañ opgenoemden Heer Admiraal *Speelman* en te voren, tegens onse trouwloose vijanden en rebelleñ, is bewesen, soo verclaren wij uijt een vrijen, ongedwongen wille, tot eene genereuse en liberale erkentenisse en om daermet, naar onse presente uijterste vermogen, onse schuldige danckbaerheit te bewijsen, voor nu en altoos na desen, onveranderlijck en onverbreekelijck aen de Compagnie te schencken, tot vergrootinge van Compagnies ofte de voorz. oude Jaccatrase (nu Bataviase) jurisdictie en limiten, van de rivier *Carwangh* (*Tjitarum*) *Oostwaerts tot de rivier van Pamanoekan toe en dat mede dwers over 't lant doorgaens tot aen de Zuijdzee*, met al den eijgendom en vrijheijt en authoriteijt als hierboven van de oude Jurisdictie ende onse onderdanen gesproken staet, dat ook als met eenen, eveneens gepubliceert en verkondigt sal mogen en konnen werden, ten bijwesen en door onse gecommitteerdens, zoo die als gezegt, daertoe komen gerequireert te werden, verclarende van nu aen, daerop mede geene de minste pretentie meer te hebben offte te houden, maer deselve alle aen de Compagnie te cederen en over te geven bij desen, zijnde daarenboven onse expresse intentie en begeerte, dat alle de vreemdelinge soo *Macassaren*, als *Maleijers*, *Balijers*, *Chinezen*, *Mooren* enz., den welcke voor desen al toegelaten zijn, in ons lant te wonen en noch naer desen, met toestemminge van de Compagnie daarin sullen toegelaten worden, altijd sullen sorteeren en staen onder het gebied ende de discipline van de Compagnie, onvermindert dat het oock sullen blijven onse onderdanen; en dat om onse natuurlijcke Javaense onderdanen te beter van derselven overlast bevrijt te houden, waer benevens wij oock de voorz. Compagnie vereeren, octrooijeeren en vergunnen mits dese, alleen en met uijtsluijtinge van alle andere natie, wie ze oock zijn mogte, Europeers off Indianen, den aanbrengh en vercoop van alle sorteeringen, *Cormandelse*, *Souratse*, *Bengalese* off *Persiaense* witte, geverwde off geschilderde doeken, geene uijtgesondert en den amphioen in ons Rijck en landen; gelastende en bevelende, aen alle onse Gouverneurs en stadthouders onder ons gebiet en gehoorsaenheijt staende, voornamentlijck in de Zeehavens, aen niemant als alleen aen de Compagnie offte die door een bekent merckteeken, daertoe te maecken, toonen door deselve gelicentieert te zijn, toe te laten off te vergunnen, den aanbrengh en verkoop van alle soodanige goederen als hierboven gementioneert staen, gelijck wij oock wel expres begeeren en bevelen, dat onse onderdanen, klein off groot, van niemant eenige dergelijcke goederen, sullen mogen incoopen, drageñ off gebruicken, als alleen van de Compagnie off die, door deselve als gesegt, daartoe gelicentieert zijn, alsmede, dat onse gemelte onderdanen, die gewoon zijn haer selven met de vaert te erneren, geene dersulcke kleeden of amphioen van buiten sullen mogen inbrengen, als

die zij tot *Batavia* of in andere Compagnie's forten en steeden, als *Malacca* etc., sullen bewijsen te hebben ingekogt en dit alles, op poene van deportement van soodanigh Gouverneur, als contrarie desen sal hebben gedaen en confiscatie van de cleeden ofte amphioen, die onse onderdanen comen aen te brengen, tot onsen profijte, alsoo de Compagnie daervan niets begeert; sullende oock alle andere natien in deselve breucke van confiscatie vervallen, indien zij tegens den inhoud deses, ter sluijck ofte door andere bedeckte wegen, eenige van de voorsr. goederen inbrengen, deselve geattrappeert comen te werden, want wij dit alles, met onse Rijckstenden, ten goede van ons lant, Rijck en onderdanen soodanigh verstaen en begeeren, tot welckers bekrachtinge wij hetselve met ons groot zegel versegelt en de stenden met eijgenhanden het daernevens onderteekent hebben, in 't oude Hoff binnen de zeestadt *Japara*, desen 19 en 20 Oktober van den jaere 1677, zijnde naer onse rekening, den 22 dagh van de maent *Saban* in den jaere *Cahoenba* genoemt.

Uit beide laatstgemelde traktaten, van 25 Februarij en 19 en 20 Oktober 1877, blijkt:

a. dat, zóó al de Soesoehoenan van *Mataram*, na de overmeestering van het koningrijk *Jakatra* door de kompagnie, aanspraak is blijven maken op den eigendom van het Regentschap *Tjiandjoer*, alsmede op de districten *Djampang*, *Tjiblagon* en *Tjikalong*, hij daarvan mondeling in 1652, ten overstaan van *Rijkloff van Goens*, afstand heeft gedaan, verklarende, dat de oude *Jakatra*-jurisdiktie en limiete begrepen waren *tusschen de rivier Ontong-Djawa* (*de Tjidanie*) *ten westen en de rivier Krawang* (*de Tjitaroem*) *ten oosten en de stranden der Javasche zee, tot aan de oevers der groote zuid-zee;* en zulks, vermits dat grondgebied door de compagnie met den zwaarde was gekonkwesteerd.

Het schijnt, dat de vorst van *Mataram* te voren regten heeft doen gelden op het koningrijk *Jakatra;* althans spreekt Soesoehoenan *Amangkoerat Senopati Ingalaga*, in den aanhef van het laatstgemeld traktaat, van den afstand door zijn vader gedaan, van „alle pretentie die te voren gemaakt en gesustineerd was op de Bataviasche „of van oud Jakkatrasche jurisdictie en limieten."

Op welken grond die regten steunden, is niet bekend, doch vermoedelijk heeft de kompagnie zelve aanleiding gegeven tot die „pretentie", voor het minst den vorst in het denkbeeld zijner soevereiniteit gelaten en versterkt door het herhaaldelijk afzenden van onderdanige gezantschappen.

Opmerkelijk is het, dat die gezantschappen met meer onderscheiding te *Mataram* werden ontvangen, naarmate het aanzien der kompagnie steeg.

Zoo verhaalt *Rijkloff van Goens*, die 5 malen als gezant ten hove verscheen, namelijk in de jaren 1648, 1650, 1651, 1652 en 1654:

„De eerste maal, kwamen wij ongewapend op het buiten plein.

„De derde maal, met eene gansche suite gewapend, voor den koning.

„De vierde maal, werden mij een javaansche lijfwacht en 400 mannen, allen „gewapend, met een naam zoo hoog als eenig landsheer, benevens de eereteekenen, „gegeven en kwamen wij bij hem, ten tournoij en te gast.

„De vijfde maal zeide de koning, mij niet hooger te kunnen verheffen, dan „mij zijn geheele land te schenken, om daar te doen wat ik begeerde, gelijk wij ook „in waarheid ongelooflijke vrijheid hebben genooten, gaande door het geheele land „met onze javaansche lijfswacht, waarheen wij wilden, van dezelve gedient zijnde als „een koning." (¹)

b. dat de mondelinge verklaring van 1652 later schriftelijk is afgelegd bij het kontrakt van 25 Februarij 1677, te *Japara* gesloten tusschen Kiai Ngabehi *Wongso Diepo*, namens den Soesoehoenan *Amangkoerat* (*Tegal wangie*), en *Cornelis Speelman*, en door den Gouverneur-Generaal en de Raden van *Indië* bekrachtigd op den 25 Junij 1677; en

c. dat door den opvolger van *Amangkoerat* (die inmiddels overleden was), Soesoehoenan *Amangkoerat Senopati Ingalaga*, bij het kontrakt van 19 en 20 Oktober 1677, het vorenstaande van nieuws is verzekerd en bovendien de Bataviasche of Jakatrasche jurisdiktie en limieten zijn uitgebreid tot aan *de rivier van Pamanoekan en zoo dwars doorgaande tot aan de Zuidzee.*

Hoe, volgens de uitdrukking „dwars doorgaande", de grenslijn moet getrokken worden, is niet stellig te bepalen, doch met genoegzame zekerheid kan worden aangenomen, dat toen daarbinnen nog niet gelegen was het landschap *Galoeh.*

Immers blijkt zulks uit een bevelschrijft van *Mataram*, van 2 December 1677, waarbij onder anderen, als aan hem onderhoorige landen worden opgenoemd: *Padjarakan*, *Pekalongan*, *Pamalang*, *Tegal*, *Brebes*, *Losari*, *Gabang*, *Tjseribon*, *Dermaijoe*, mitsgaders ook de negorijen landwaarts in, als *Galoeh*, *Tegal*, *Loerong*, *Ngaijak ajah*, *Banjoemaas* (*Hageman* §. 131).

De jurisdiktie van de kompagnie strekte zich derhalve, na het traktaat van 19 en 20 Oktober 1677, zonder twijfel uit over de volgende landen:

Tangerang en Grending, de zoogenaamde Bataviasche ommelanden (het voormalige *Jakatra*).

Kampoeng Baroe (*Buitenzorg*),
Tjiandjoer,
Djampang,
Tjiblagon,
Tjikalong,
Krawang,
Wanijassa,
Adiarsa,
Tjassem,

(¹) Delftsch tijdschr. voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, deel IV, bladz. 347.

Pamanoekan,
Pagadeen,
Bandong,
Timbanganten,
Batoe laijang.
Praka moentjang en vermoedelijk ook over *Soemadang* ([1]), *Limbangan* en *Soekapoera.*

De vorst van *Mataram* zag bij genoemd traktaat van alle pretentie op dat grondgebied af; verklaarde, dat de landen, behoorende tot de oude Bataviasche of Jakatrasche jurisdiktie en limieten, besloten tusschen de rivieren *Tjidanie* en *Tjitarum* en het Noorder en Zuider strand, alzoo met inbegrip van *Tjiandjoer*, benevens de distrikten *Djampang*, *Tjiblagon* en *Tjikalong*, het eigendom waren der kompagnie, als zijnde door haar met den zwaarde gekonkwesteerd; en hij schonk haar verder, ter vergrooting dier jurisdiktie en limieten, „onveranderlijk en onverbreekelijk", de Regentschappen, gelegen tusschen de *Tjitarum* en de rivier *Pamanoekan* en zoo dwars over het land tot aan het Zuiderstrand.

Die afstand was, naar de letter, volkomen en zonder eenige reserve.

Opmerkelijk is het, dat de kompagnie, na 1677, ofschoon als gezaghebbende agerende, echter bij hare aanschrijvingen aan de *Preanger*-Regenten steeds bleef spreken van hun verschuldigden eerbied en gehoorzaamheid aan den Soesoehoenan *en* de kompagnie.

Eerst *na* het traktaat van 1705 trad de kompagnie op, als alleen magt hebbende, en verkreeg tevens eene aanzienlijke vermeerdering van grondgebied.

Met voordacht wordt, ten aanzien van de hier medegedeelde staats-stukken, het woord *traktaat* gebezigd, ter onderscheiding van de kontrakten, die de kompagnie sloot met afzonderlijke Regenten, speciaal op Java's Noord-Oostkust, welke niets anders waren dan *overeenkomsten* voor de levering van koelie's, produkten, houtwerken, enz.

Die overeenkomsten hadden in de *Preanger-Regentschappen* meer bijzonder het karakter van bevelschriften (printah's).

Het traktaat van 5 Oktober 1705 luidt aldus:

Articule.

Eerstelijk werd besloten en vastgesteld dat de vorige contracten den 24 September des jaars 1646, den 25 Februrij en den 19 en 20 Oktober des jaars 1677, tusschen de voorzaten van den tegenwoordigen Sousouhounangh Pakoe bowono *Sinnepatij Ingálaga* en den Gouverneur-Generaal en de Raden van *India*, uijt name van de Nederlandse Oost-Indische-Compagnie gemaakt, sullen blijven in de volle kragt in alle hunne articulen, mtsgr. ook de verdere verleende privilegies van octroije, door den Sousouhounangh *Aman-Koerat* aan den admiraal *Cornelis Speelman* en den Commandeur *Jacob-Couper.*

([1]) De Heer *Hageman* (§ 172) zegt, dat *Soemadang* niet in 1677, maar regtens in 1705 door *Mataram* gecedeerd is. Dit kan, naar de letter, waar zijn, doch hierna zal blijken, dat de kompagnie lang vóór 1705 de Soemadangsche Regenten aanstelde en bevelen gaf.

2e.

Den Sousouhounang houd voor goed, cedeert en bevestigt bij desen aan d' E. Compagnie de jurisdictie en eijgendom der landen bewesten de volgende rivieren en bergen: beginnende van de mond der rivier den Donan, daar se in de Zuijd-zee uijtloopt en voorts langs de rivier westheenen tot Passourouan daar het binnen meer begint, wijders dan Noordwaarts heenen langs de Oost- en Noordkant van d' meir tot de mond der rivier Tjiborom, en langs de Oost- en Noordkant van het daar aanvolgende ontoegangbare moeras tot Tsjisatia, omtrent de Negorij Madura en van daar vervolgens Noorden ten Oosten door en over het gebergte van Dailoer tot den Soemana of Soebang en voorts bezuijden en beoosten om het gebergte Bouhok, om zoo wijders met een noordelijke coers af en uijt te komen op de rivier Lossarijaan, en eijndelijk langs de rivier tot aan desselvs mont en uijtwatering in zee, aan de Noordcant van dat Eijland, invoegen ook het district van Gabang daar in komt begreepen te worden, verclarende de Compagnie van die landen te zijn wettig ende souverain heer, sonder dat daarop oijt ofte oijt eenige de minste pretentie, 't zij door zijn HoogEd. ofte zijne successeurs van het Mattaramse rijk sullen mogen gemaakt worden, waartoe de Sousouhounang belooft van zijn volk sal zenden om de limietscheijdingen te reguleeren.

3e.

En in gelijcker voegen erkent zijn HoogEd. de landen, prinsen en volkeren van 't Coninkrijk *Cheribon* vrije landen, vorsten en volkeren, daarop hij nogte successeurs in het minste te pretendeeren hebben, als zijnde door de Compagnie in den jare 1680 van de overheerschinge der *Kiedollezen* en rovers verlost, en met toestemminge, zoo van den jongst overledene Sousouhounang *Aman-Courat* als de drie princen gebroeders en 't geheele volk van *Cheribon* onder haar bescherminge aan genomen zijn ([1]).

7e.

Het zal de Compagnie, ingevolge het 6e articul van 't contract van anno 1677 vrijstaan allerwegen in des Sousouhounang's landen, logien en factorijen te stabileeren en de noodige grond daartoe te bezitten, en bovendien in 't ronde nog een bequame plaats en onbewoonde spatie, tot uijtzigt en verzekeringe voor alle rovers en quaatwillige menschen om hunnen handel te drijven, item timmerwerven tot het bouwen en repareren van schepen en vaartuijgen en sullen de Javaanse Gouverneurs gehouden zijn daartoe altijd de noodige volkeren of Javaanse calangers en handwerken als andere behoeften in hunne districten te beschikken, dewelke de Compagnie na behooren betaalen sal, dog sullen dan ook die calangers alleen onder 's Compagnie's gehoorsaamheijt moeten staan, zonder dat de Javaanse Gouverneurs hun eenig hooftgeld als anders sullen mogen opleggen.

8e.

Zijn Hooghd. sal verpligt zijn, jaarlijks altijd tegen markt prijs, door de strand

---

([1]) De artikelen 4—7 betreffen den afstand van *Samarang, Soerabaija, Sumanap, Pamakassan,* enz.

Gouverneurs, sooveel rijst te leveren, als de Compagnie sal benoodigt zijn, sullen de het haar vrijstaan deselve in alle havenen te kopen, behalven dat ook 's Compagnie's onderdanen altijd de preferentie voor andere vreemde handelaars sullen hebben tot den incoop van dat graan, en dat de onderdanen van den Sousouhounang zoowel hunne rijst als alle andere waren, niet alleen naar *Batavia* sullen mogen voeren, maar ook van gelijken naar andere plaatsen, met welkers vorsten de Compagnie in vriendschap staat, dog niet verder als die hieronder nader sullen werden gedenoteert.

8e.

Den Sousouhounang sal, ingevolge het 10e articul van 't contract van den jare 1677 in zijn land geen *Macassaren*, *Bouginesen*, *Maleijers*, *Baleijers*, *Boutonders*, *Mooren*, *Chinesen* ofte vreemde natien mogen admitteeren, dan die van 's Compagnie weegen, daartoe licentie hebben verkreegen, en met hare passen zijn voorzien, en dewelke dan ook in gelijker voegen als alle de reets op *Java* removerende vreemde inlanders, alleen onder 's Compagnie's gebied sullen staan, ten zij in saken van groot belang en voorkomende differenten, omtrent deselve, en daar dès Sousouhounangs Javaanse Gouverneurs mede vermengt waren, welken 't wege de decisie aan den Sousouhounang en den Gouverneur-Generaal en de Raden van *India* tot *Batavia* sal gedefereert blijven.

10e.

Het sal de Compagnie ofte die den Gouverneur-Generaal ende de Raden van India daartoe licentieeren, alleen vrijstaan, ingevolge het octroij bij de acte van den Sousouhounang Aman Courat, in dato 19 en 20 Oktober 1677, met exclusie van alle andere volkeren in het gantse Mattaramse rijk, te mogen aanbrengen en verkoopen, den amphioen mitsgds. alderhande zoort van *Bengaalse*, *Cormandelze*, *Zouratse*, *Persiaanse* en *Tutucorynsche* cleeden, zonder eenige infractie, maar sal zijn Hooghd. zulx aan zijn groote en mindere Gouverneurs der zeehavenen scherpelijk moeten bevelen en de sluijkerijen doen weeren, mitsgds. de agterhaalt wordende cleeden en amphioen aanstonds doen confisqueeren, ten behoeve van den Sousouhounang, onverminderd dat het ook op 's Compagnie's residentien hare ministers sal vrijstaan, alle aankomende vaartuijgen te visiteeren en van gelijken de verbodene goederen aan te slaan, en dat alles ten voordeele van den Sousouhounang, dog zijn Hooghd. zal daarvan soodanige premie ofte portie aan onse bedienten konnen geven, als het hem sal believen en hij zal oordeelen billik te zijn.

11e.

Dog eenige der boven gementioneerde verbodene goederen, door onse Cruijsers in zee agterhaalt en in eenige Javaanse havenen opgebragt wordende, verstaat men dat deselve aan de dispositie van de Compagnie sullen blijven, zonder dat zijn Hooghd. hem daarmede sal bemoeijen.

12e.

Eijndelijk wordt nopens de vaart der onderdanen van den Sousouhounang geconstateert en vastgestelt, dat deselve sal mogen geschieden naar de volgende plaatsen en niet verder, als te weten: in 't oosten; tot *Balij* en *Lombok*, in 't noorden tot *Borneo*, dog in dien hoek niet oostelijker dan tot *Bandjermasing* in 't westen tot *Bantam* en *Lampong*.

En voorts ook:

Naar *Palembang*, *Jambij*, *Andragirij*, *Johor*, en *Malakka*, met 's Compagnies passen, dog geensints naar *Amboina*, *Banda*, *Ternaten*, *Makassar*, *Bouton*, *Timor* of *Bima* of verder oostwaarts heenen, dewijl bij desen ook wel expres bij renovatie en nader verclaringe van 't contract van het jaar 1646 veraccordeert en vastgesteld werd, naar alle die plaatsen, geen de minste vaart door eenige javanen sal mogen geschieden, op poene van vaartuijgen, inladinge en verdere straffen tegen de contraventeurs; egter met dien verstande, dat, ingevalle den Sousouhounang eenige vaartuijgen voor eijgen rekening naar eenige quartieren zoude willen senden, sal, na voorgaande notificatie van zijn Hooghd. aan den Gouverneur-Generaal en raden van *India*, getragt worden in zooverre te condescenderen, als na billijkheijt, buijten 's Compie's werkelijke prejuditie, bevonden sal worden te konnen geschieden.

13e.

Tegen alle welke redelijke conditien de Compagnie (om te toonen, dat zij met de javaanse volkeren wil leven *als eene natie*) dan ook renuncieert, afstaat en aan den Sousouhounang *Pakoebawana* bij desen quijtschelt en remitteert, de *twaalf hondert duijsent rijcksdaalders* die welgend. zijn Hooghd. uijthoofde van 't contract sub dato 25 Februarij 1677 en de *seven en vijftigh duijsent vier hondert ses en tagtentig rijcksdaalders* die hij bij de naderhand g'expedieerde acte van 19 Oktober daaraan volgende nog aan de Compagnie boven 't geene daarop succesive in eenige reijsen voldaan is pr. resto schuldigh is gebleven, item *drie duijsent drie hondert en tagtentig rijcksdaalders* die de Compagnie voor 't bemagtigen en overleveren van den hoofdrebel *Taroena Djaja* in handen van den Sousouhounang *Aman Courat* aan den capt. *Jonker* heeft betaalt en dan ook nog 't geen welgem. Compagnie uijthoofde van de tegenwoordige magtige adsistentie tot herstellinge van zijn Hooghd. in den throon en 't rijck van zijn overleden vader en broeder, en in vergeldinge van de zware lasten die daarom moeten worden gedraagen, regtmatigh heeft te pretendeeren, verklarende bij desen daarvan niets te begeeren, nogte zijn Hooghd. daarvoor oijt ofte oijt aanspreekelijck te sullen houden, mits dat soowel de voorige conpracten, actens en octroijen, door zijn Hooghds. praecesseurs, ten behoeve van de Compagnie verleend, als dit tegenwoordigh contract in allen deelen sonder eenige infractie, soo door zijn Hooghd. als desselvs navolgers en groote mantrijs in 't Mattaramse rijck sullen moeten onderhouden werden, ofte dat bij foute van dien, alle de voorz. 's Compagnie pretentien, ten allen tijden van volle kragt en valeur sullen blijven; gelijk mede voorts is geaccordeert, dat zijn Hooghd. om soo

swaren quijtscheldinge eeniger maten in erkentenis te houden, den tijd van vijf en twintigh jaren lang, jaarlijcx aan de Compagnie op *Batavia* met eijgen vaartuijgen sal doen leveren uijt zijn havens *agt hondert lasten goede rijst*, te beginnen met den jare 1706, mits het geen nu en dan aan de volle leverantie van een jaar mogt komen te deficieeren, in 't volgend jaar weder sal moeten gesuppleert werden.

(Onderstond in de javaanse en hollandse tale.)

Aldus gedaan en geconstateert en besloten in 't hof van den Sousouhounang tot *Cartazoura diningrat*, op den 5 Oktober A°. 1705.

Men zal opmerken, dat in geen van deze officieele stukken sprake is van grensbepaling van landschappen, noch van landschaps-benamingen, als: *Soenda*, *Priangan*, *Galoeh*, enz; — alleen wordt gereisd van de Noord- naar de Zuid-kust, langs bergen dalen, rivieren, meeren en moerassen.

Het zou nutteloos zijn dien lastigen togt mede te maken.

Voldoende zij het aan te wijzen, dat het gebied der kompagnie om de West van *Java* zich thans uitstrekte van de rivier *Tjidani* tot de rivier *Losari* ten Noorden, en van de grens van *Bantam* tot de rivier *Donan*, nabij het tegenwoordige *Tjilatjap*, ten Zuiden.

DERDE HOOFDSTUK.

De Preangerlanden onder de O. I. Kompagnie.

(Van de traktaten van 1677 en 1705 tot de opheffing der Kompagnie in 1796).

De wijze, waarop de kompagnie haar gezag in de verschillende deelen van het, door de in het vorig hoofdstuk vermelde traktaten, onder haar gekomen gebied niet op eens, maar langzamerhand vestigde, hing zamen met haar steeds op den voorgrond gesteld handels-belang en met de staatkundige beslommeringen, waarin zij destijds in andere streken van *Java* gewikkeld was.

De traktaten van 1677 en 1705 waren de vruchten van hare krachtige en kostbare bemoeijingen, om het bijkans geheel vernietigde *Mataramsche* rijk weder op te heffen en te herstellen.

Dat rijk, onder sulthan *Ageng*, die van 1613 tot 1646 regeerde, tot ongekende magt en luister opgevoerd, verminderde na diens dood trapsgewijs in aanzien.

Zijn opvolger *Amangkoerat I* (*Tegal-Wangi* van 1646—1677), een zwak en verwijfd vorst, was niet eens in staat zijn gezag te handhaven tegenover zijne hofgrooten en zijne vier zonen, de Pangerans Adipatie *Anom*, *Martasana*, *Poeger* en *Singasarie*, veel minder in zijn uitgestrekt rijksgebied.

Daarbij kwam de opstand van den Madureschen prins *Troeno Djoijo*, een energieken woelgeest, die zich een grooten aanhang wist te bezorgen, oostelijk- en midden-*Java* verontrustte en eindelijk de hoofdstad *Mataram* zelve ten onderbragt (1677).

Eerst in 1680 eindigde die opstand; *Troeno Djoijo*, door de wapenen der kompagnie in het naauw gebragt, kwam in onderwerping en werd te *Mataram* door den nieuwen Soesoehoenan *Amangkoerat II* (Pangerang Adipatij *Anom*) vermoord.

Voorts zwierven in Oostelijk *Java* talrijke benden *Makassaren* en *Boegienezen* rond, die, na de bemeestering van *Makassar* door *Speelman* (1669), van daar waren gevlugt, — overal het land afloopende, nu eens op zich zelven, dan weder als helpers van *Troeno Djoijo*.

Eindelijk trachtte de Sulthan van *Bantam* partij te trekken van den verwarden staat van zaken in midden- en Oost *Java* en van de verwikkeling, waarin de Bataviasche Regering daarmede geraakt was, ten einde, heimelijk *Troeno Djoijo* ondersteunende, sich van de *Preanger-landen* en *Cheribon* meester te maken, onder voorwendsel van oude regten en aanspraken daarop, ontleend aan zijne verwantschap met de Cheribonsche priester-dynastie, wier toenmalige vertegenwoordigers, zijnde drie gebroeders, tot dusver vasallen van de vorsten van *Mataram*, weifelden, onder wiens bescherming zij zich zouden stellen.

De kompagnie oordeelde het in haar welbegrepen belang om het Mataramsche vorsten-huis te ondersteunen en zond tot dat einde den Admiraal *Speelman*, met eene aanzienlijke vloot en legermagt, naar *Japara* en *Soerabaija;* terwijl zij, bezwaard door dien oorlogstrein, een vrede-breuk met *Bantam*, zoo veel mogelijk, zocht te ontwijken.

Onder deze omstandigheden verkreeg zij de, bij het traktaat van 19 en 20 Oktober 1677, gestipuleerde uitbreiding van limiete en jurisdiktie, de Krawangsche rivier *Tjitarum* tot aan de rivier *Pamanoekan.*

Zij was niet bij magte die uitgestrekte landstreek terstond onder eigen bestuur te brengen en, al mogt het haar niet ontbroken hebben aan de daartoe vereischte en geschikte beambten, zoo zou haar finantieel belang zich daartegen hebben verzet.

Toch wilde zij van haar verkregen gezag bij de volkshoofden aldaar doen blijken en zond daarom van tijd tot tijd civiele en militaire personen in kommissie derwaarts om hen tegen de invallen der *Bantammers* te beschermen en tot gehoorzaamheid aan den Soesoehoenan van *Mataram* en de Edele kompagnie aan te manen.

Onder die leus van onderhoorigheid aan den Soesoehoenan en de kompagnie, stelde zij Regenten aan, bedreigde anderen met ontslag, verdeelde de landschappen, deed de bevolking tellen, vorderde persoonlijke hommages en levering van allerlei produkten, enz.

Van den naam des Soesoehoenans bediende zij zich in die eerste jaren meesterlijk om de *Preanger*-volkshoofden, zonder schokken, met hare opperheerschappij, welke zij toen inderdaad reeds bezat, bekend en vertrouwd te maken.

Deze wel overlegde politiek liet de kompagnie na 1684, toen er eene algemeene landsverdeeling en volkstelling door den opperkoopman *Jacob Couper* in de *Preanger* plaats vond, langzamerhand los om ze, na het traktaat van 1705, toen zij als eenig heer en meester optrad, geheel te laten varen.

Het tijdvak van 1705 tot aan het eind der vorige en het begin van deze eeuw bragt in de gewestelijke verdeeling en den politieken toestand der *Preanger-landen* weinig wezenlijke verandering en kan alzoo aan het slot van dit hoofdstuk beknopt worden zamengevat. Het daaraan onmiddelijk voorafgegaan tijdvak biedt daarentegen meer lichtpunten aan.

§ a.

Bronnen van inlandschen oorsprong.

In het vorig hoofdstuk is vermeld, hoe, naar luid van eene Soendasche volkshistorie, de Pangeran *Koesoema di Nata* van *Soemadang-Larang*, welk landschap zich volgens den Heer *Hageman* (§ 96) oudtijds tot aan de Noordkust en bijna tot aan de Zuidkust uitstrekte, langs *Galoeh*, *Cheribon* en *Indramaijoe*, — vrijwillig zijne onderwerping aan den vorst van *Mataram*, waarschijnlijk Sulthan *Ageng*, kwam aanbieden en door dezen werd aangesteld tot Wedana over al de Westerlanden, die West van de *Tji-Pamali* en Oost van de *Tjidani* gelegen waren, met uitzondering van *Cheribon*. Ongeveer gelijktijdig met de vorenbedoelde magtsvermindering van het Mataramsche rijk, schijnen ook het aanzien en de invloed van den *Soemadangschen* Pangeran langzamerhand aan het tanen geraakt te zijn. Hij zocht althans, reeds vóór of omstreeks 1677, steun bij de kompagnie, „den Coninck van *Jaccatra*" en hield briefwisseling met haar, inzonderheid toen de Sulthan van *Bantam* op de door hem beheerde landen aanspraak begon te maken en hem tot in zijne hoofdnegorij bestookte.

De Soendasche volks-overleveringen vermelden ter zake het volgende:

„De Panumbahan *Soemedang* zocht raad en toog naar de stad der menschen „met blanken huid, gevestigd bij de zee aan de rivier *Tjiliwong*, en riep hier hulp „in bij de compagnie om weder in het bezit van zijn land hersteld te worden. Dit „verzoek werd gunstig ontvangen. Eene krijgsbende ging te *Batavia* scheep met „den Panumbahan en, tot in de rivier *Tjimanok* (*Indramaijoe*) gekomen, werd de „bende ontscheept, daar de togt vervolgens over land ging. En toen men tot in het „bosch van *Rangga-maging* gekomen was, werd hem van de compagnie voorgehouden, „dat hij eene verklaring op schrift zou geven van, op eigen verzoek, geholpen te „worden en in zijn gezag te worden hersteld.

„Nadat de Panumbahan hieraan had voldaan, togen de *Bataviasche* benden „verder, vielen de *Bantammers* onder *Kiai Tjiliwidara* aan en verdreven ze met ver-„lies, daar er veel *Bantammers* door de vuurwapenen sneuvelden.

„Toen nu de Panumbahan *Soemadang* door de hulp der compagnie dus was „hersteld in het bewind, gaf hij eene soort van schriftelijke acte van onderwerping, „die hij met eede bekrachtigde en wel:

„„dat hij zich stelde onder het oppergezag der compagnie en geen ander gezag „„zou erkennen, noch hij of zijne nazaten immer, zoo lang er *Koeliet poetih die noessa* „„*djawa*"" (Europeesch gezag op *Java*) zou heerschen, eenig bevel van een ander „„gezag zou aankleven;

„„dat hij Panumbahan aannam aan de compagnie te leveren handelsartikelen, „„als garen en indigo;

„„dat hij alle jaren, met nieuwjaar te *Batavia* verschijnen en dan rundvee „„en lijnwaden medebrengen zou" ([1]).

„Na aldus hersteld te zijn, toog de Panumbahan met de krijgsmagt der „compagnie naar *Cheribon*, tijdens de Pangeran *Cheribon* nog onder het gezag stond „van den Soesoehoenan van *Mataram*. En toen ried of noopte de Panumbahan den „Pangeran van *Cheribon* om zich mede onder het oppergezag der comp. te stellen, „zooals deze ook deed, na lang aarselen. Toen ging de Panumbahan naar *Soemedang* „terug en de comp. bleef te *Cheribon* een fort bouwen."

Een *Soemadangsch* volksverhaal bespreekt den uitslag der zending van den krijgs-overste *Jacob Couper* in 1684, aldus:

„Omstreeks dien tijd ging de kommandeur *Couper* naar *Cheribon*, met den „Regent van *Soemadang*, den toemoenggong van *Prakanmoentjang*, dien van *Bandong*, „den demang van *Timbanganten*, den toemoenggong van *Soekapoera*, den ranga van „*Limbangan*, den toemoenggong van *Kwassen*, *Ki Bradjapati*, *Ki Tjandra Witjana*, „*Ki Kerta-boemie* en den depati van *Imbanegara*.

„Hij belegde aldaar met deze regenten eene vergadering en vroeg ieder hun- „ner, naar het aantal hunner huisgezinnen.

„De Pangeran van *Soemadang* en de toemoenggongs van *Bandong*, *Prakan-moentjang* „en *Soekapoera* verklaarden, dat zij ieder in het bezit waren van duizend huisgezinnen.

„De rangga van *Limbangan* had slechts twee honderd en de dipatie van *Im-* „*banegara* zes honderd en zeventig huisgezinnen.

„De Heer *Couper* gaf toen aan den laatstgenoemden nog de drie kampongs „*Pamottan*, *Pasoereean* en *Manondjaija*, welke te zamen honderd en dertig huisgezinnen „telden, zoodat *Imbanegara* daardoor in het geheel acht honderd huisgezinnen bevatte.

„Toemoenggong *Soetanegara* van *Kwassen* verklaarde, dat hij zes honderd en „negentig huisgezinnen had en de commandeur *Couper* gaf toen aan hem de kampong „*Pada-herang*, tellende tien huisgezinnen.

„Daardoor bedroeg het totaal huisgezinnen in *Kwassen* zeven honderd.

„De dipati van *Imbanegara* merkte vervolgens den heer *Couper* op, dat *Kerta-* „*boemie* en het, aan den toemoenggong *Soetanegara* toebehoorende, landschap *Kwassen* „nog steeds het eigendom waren van den toemoengong *Panata-joedha* van *Krawang*.

„„Deze *Panata-joedha*," zeide hij, „heeft op zijnen togt naar het oosten, om „„zekeren *Seh Boeboel* te achterhalen, *Galoenggoeng* aangedaan en aldaar aan mij ver- „„zocht die landen aan hem af te staan.

„„Ik heb daartegen geene bedenkingen gehad, omdat hij toen bepaaldelijk ver- „„klaarde, dat hem die landen regtmatig waren geschonken door den heer Gouverneur- „„generaal *van Hoorn*.

„„Ik heb evenwel tot dus ver niets daaromtrent van den heer *van Hoorn* vernomen. „„Ook geen van de regenten weet van de verklaring van *Panata-joedha* iets af.""

([1]) Uit het dagregister van het kasteel *Batavia* blijkt *niet* van het bestaan van zoodanig stuk.

"Nadat de heer *Couper* aan de aanwezige regenten had gevraagd, of dit gezegde "overeenkomstig de waarheid was en daarop een bevestigend antwoord bekomen had, "zeide hij aan den depati van *Imbanegara* en aan den toemoengong *Soetanegara* van "*Kraseen*, dat hij de zaak ter kennisse van den heer Gouverneur-Generaal zou brengen.

"*Ki Bradjapati* en *Ki tjandra-Witjana* werden benoemd tot hoofden der han- "delaren, doch met bepaling, dat zij ondergeschikt zouden zijn aan den depati van "*Imbanegara*."

De hier gevolgde vertaling is van den Heer *C. W. Walbeehm* in het Bat. Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, deel VII, bladz. 255 en 266.

Met dien zekeren *Seh Boeboel* schijnt bedoeld te zijn *Sjech Joesoef*, die zich in de *Preanger-landen* een aanhang tegen de kompagnie had weten te maken en met wien de Regent van *Soekapoera* verdacht werd geheuld te hebben, weshalve de kompagnie dezen naar *Batavia* deed vervoeren om zich te verantwoorden, waarna hij later weder met eene ernstige aanbeveling tot getrouwheid *aan den Soesoehoenan* EN *aan de kompagnie*, naar zijn Regentschap werd terug gezonden.

Een ander volksverhaal, herkomstig uit *Limbangan*, zet de geschiedenis volgenderwijze voort:

"De compagnie bleef nu te *Tjirebon* gevestigd en, wanneer er voortaan bevelen "werden gegeven van wege de compagnie, dan geschiedde dit door tusschenkomst "van den Pangeran *Aria* van *Tjirebon*, die dan aan de hoofdmannen in de *Preanger-* "*landen* de schriftelijke bevelen mededeelde.

"Vervolgens trad de Panumbahan *Soemadang* af en het gezag over *Soemadang* "werd opgedragen aan zijn zoon *Tanoe Madja*, een jaar nadat de Panumbahan zich "onder de compagnie had gesteld, en deze *Tanoe Madja* verkreeg nu van de compag- "nie den titiel en naam van Pangeran *Depatti Koesoema di Nata Rangga Gempol*.

"De comp. bouwde toen een fort te *Tjirebon*." (*Hageman* § 142).

Een *Bandongsche* Babad luidt:

"Na den dood van *Dalm* Toemonggong *Wira angoen-angoen* van *Bandong*, tij- "dens de heerschappij van *Mataram* nog in de *Priangan* geldig was, verbleef het gezag "aan zijn zoon Toemonggoong *Njili*.

"Deze toog vervolgens naar *Bantam*, met zijn' schoonzoon Raden *Ardisoeta*, ten "einde zich daar voor den Sulthan te vertoonen.

"Te *Bantam* voor den vorst verschenen, wilde Toemonggoeng *Njili* niet meer "terugkeeren naar *Bandong* en droeg hij het gezag over op zijn schoonzoon, Raden "*Ardisoeta*, met eenig voorbehoud voor de nadere opvolging in gezag. Daarop werd "*Ardisoeta* door Toemonggoeng *Njili* aan den Sulthan van *Bantam* voorgesteld, met "verzoek om een naam of titel, en toen schonk de Sulthan, of bepaalde den naam "en titel van Raden *Demang Ardisoeta* en verleende daarvan een jiad (?) (aanstelling, lastbrief). *Ardisoeta* keerde toen weder naar *Bandong*.

"Maar te *Bandong* aangekomen, trof hij aldaar een zendeling aan van Pangeran "*Aria Gedeh* met den last, het bevel of verzoek, of de uitnoodiging, om te *Tjirebon* "te verschijnen.

"De Raden *Demang Ardisoeta* toog naar *Tjirebon* en verscheen voor den Pangeran "*Aria Gedeh.* Men was aldaar toen bezig met het bouwen van eene benteng (sterkte) "en daar was als hoofdman de Gouverneur *Jakuf Meesteer* (*Jacob de Meester? Jacob* "*Couper* 1681—85). De Pangeran *Aria Gedeh* en de Raden *Demang Ardisoeta* met "alle andere Bopatti's gingen naar de benteng en verschenen voor den Gouverneur *Ja*-"*kuf Meesteer*, en toen gaf die heer bevel aan alle Bopati's, dat zij voortaan onder-"hoorig zouden zijn aan *Tjirebon* en zich daarheen te wenden hadden.

"Vervolgens gaf de Gouverneur aan de Bopati's nieuwe aanstellingsbrieven, ge-"schreven in de Hollandsche taal. *Demang Ardisoeta* ontving een nieuwen naam: "*Demang Angga di redja* en den Pangeran *Aria Gedeh* werd opgedragen de Bopati's "in hunne nieuwe hoedanigheid te gaan installeeren.

"Daarop togen Pangeran *Aria Gedeh* en Demang *Angga di redja* naar *Bandong*.

"Dáár werd toen de plaats aangewezen en het bestek afgepaald, waar de negorij "van *Bandong* zoude worden gevestigd, aangelegd en gebouwd.

"Daartoe werden gebezigd stekken van *tungkilo* (?) hout. De grond op die "plaats was nog moerassig, stond onder water van ouds, maar dit water werd afgeleid, "de grond droog gelegd en er ontstond eene negorij of hoofdvestiging *Bandong*. Men "vond bij dat droog maken alhier de grafstede van een voornaam persoon.

"Daarop toog de Pangeran *Aria Gedeh* terug naar *Tjirebon* om ook voor zich "een erfdeel te vragen en wel het land *Segara-herang* onder het gebied van *Oekoer* en verkreeg dit land ook.

"En Pangeran *Aria Gedeh* schonk als erfstuk (*poesaka*) aan den Demang *Angga* "*di redja* een gammelan, genaamd *Si Penganten*."

De heer *Hageman* laat op deze mededeeling (§ 142) volgen:

"Uit deze inlandsche documenten blijkt, dat eerst in en na 1684 de Pangeran "*Aria Gedeh* een der zoogenaamde Prinsen van *Cheribon*, eene administrative superiori-"teit ontving en verkreeg; dat dus geen der *Preangerlanden* ooit onder *Cheribon* "behoorde en gevolgelijk de historie van dat ""Rijk van *Cheribon*,"" eene dwaling is "bij Europesche aanteekenaren, van *Valentijn* af."

De administrative superioriteit van den Pangeran *Aria Cheribon*, hier bedoeld, dagteekent echter niet van 1684, maar, zooals uit den verderen loop van dit hoofdstuk zal blijken, van 1706, na het traktaat van 5 Oktober des vorigen jaars, gesloten met Soesoehoenan *Poeger*.

Of de heer *Hageman* hier niet wat ver gaat in de ontkenning van het bestaan van een rijk van *Cheribon*, valt zonder verdere nasporingen moeijelijk te beslissen.

In elk geval is het niet onwaarschijnlijk, — in het I[e] hoofdstuk werd dit reeds met een enkel woord aangeduid, — dat, na de invoering van den *Islam*, die in de *Preangerlanden*, zoo goed als zeker, van *Cheribon* is uitgegaan, de priester-dynastie aldaar, nog langen tijd, eene *geestelijke* suprematie zal hebben uitgeoefend.

Van de organisatie der *Preangerlanden* onder *Couper* in 1684 tot 1706, — de instelling van het Gouverneurschap van den Pangeran *Aria Cheribon* — en later, bevatten

de inlandsche volks-verhalen weinig belangrijks en bepalen zich hoofdzakelijk tot de opnoeming der hoofden, welke in de verschillende provincien of distrikten het gezag uitoefenden, of de vermelding van aanschrijvingen en bevelen, door hen van wege de Kompagnie, door tusschenkomst van hare dienaren, ontvangen.

Alvorens te putten uit het dag-register van het kasteel *Batavia*, wordt het niet onbelangrijk geacht eene opgave van de verdeeling der landschappen bewesten de *Losari*, omstreeks het laatst der zeventiende en het begin der achttiende eeuw, alzoo tijdens en na de traktaten van 1677 en 1705, op te nemen, zooals die door den heer *Hageman* (§ 177) uit verschillende bescheiden zamengebragt en thans verder aangevuld is.

Men zal daaruit kunnen opmerken, hoe moeijelijk de grensscheiding der onderscheidene landschappen in dat tijdvak juist te bepalen is.

Enkele namen zijn met geringe wijziging tot heden toe dezelfde gebleven, doch de meesten zijn in onbruik geraakt of door anderen vervangen.

A. Soemadang in 1680 vereenigd met

B. Limbangan.

Als distrikt eerst in 1706 genoemd, als landschap, afgescheiden van *Soemadang*, onder *Mas Merta Singa*, eenige jaren vóór 1706.

De Instruktie voor den Pangeran *Aria Cheribon* van 1706 zegt ten deze:

„'t Landschap *Limbangan*, bevorens onder of aan *Sumadang* gehoort hebbende, „doch om de gestadige questiën met den Pangeran *Rangga Gompol* (*Gempol*) van hem „af en op hun zelfs door ons voor weinige jaren gestelt zijnde, onder *Mas Marta Singa*, „kan men nu nog zoo laten blijven, enz."

C. Paraka-moentjang.

Bestaande uit het woeste gedeelte van het land *Ngoekoer*, *Batoelaijang*, *Tjiawoer* en de helft van *Tanah-medang.*

D. Bandong.

Beslaande de helft van het land *Ngoekoer*, *Koeripan*, *Segala herang* en de helft van *Tanah-medang.*

E. Soekapoera.

Met de landen (districten) *Saoeng*, *Malambong* en *Watang.*

F. Galoeh.

Verdeeld in drie kabopattens *Imbanagara*, *Karta boemi* en *Kwassen.*

In 1678 nog onder *Mataram* gerekend.

a. Imbanagara.

Door den kommandeur van *Cheribon*, *Jacob Couper*, omtreeks 1684 geschonken aan *Panata-Joeda*, onder den naam van *Boejang Lopang* (¹).

Dit was het oostelijkste deel der *Preanger-landen*, zich uitstrekkende tot de Zuidkust en *Noesa Kembangan.*

In een Javaanschen brief van den Cheribonschen koopman *Cornelis Jongbloed*

(¹) Ook *Kwassen* en *Karta-boemi* worden door *Hageman* onder dezen naam opgegeven; 't schijnt, dat hier eene vergissing bestaat, eene naams-verwisseling waarschijnlijk.

(1707) wordt nog gewag gemaakt van *Pamottan*, *Pasoeroean* en *Manondjaija*, als destijds tot *Imbanagara* behoorende ([1]).

b. Kwassen.

Met *Pada-herang* en *Tjiasmis* (1707).

c. Kerta-Boemi.

Bij de verplaatsing van den *Depatti Kerta Boemi* (*Panata Joeda*) naar *Krawang* (1684?) schijnt het landschap *Kerta Boemi* bij *Imbanagara* te zijn ingedeeld. De naam is altans sedert verloren gegaan.

G. Timban-nganten.

In 1684 onder een afzonderlijken Demang; doch bij akte van 19 December 1704 bij *Bandong* gevoegd en daaronder sedert gebleven.

H. Gabang of *Gebang.*

In 1686 een afzonderlijk landschap. Is onder het gezag der *Cheribonsche* Panumbahans of Pangerans een afzonderlijk landsdeel gebleven.

I. Cheribon.

Blijkens het traktaat van 1705 eene provincie van *Mataram*, onder Pangeran *Girilaija.*

Door *Nederburgh* een koningrijk genoemd. Besloeg niet meer dan de tegenwoordige Regentschappen *Cheribon*, *Koeningan* en *Madjalengka.*

J. Indramaijoe.

Door den Pangeran van *Soemadang* beschouwd, als hem toebehoorende en aan de Kompagnie geschonken.

K. Pamanoekan en *Pagadeen.*

L. Tjiassem.

M. Krawang.

Het schijnt, dat ook het Westerdeel van *Krawang* onder *Kerta Boemi* van *Galoeh*, later genaamd Tommongong *Panata Joeda*, heeft gestaaan.

N. Tjiandjoer.

Volgens de stamlijsten der Regenten, zou de eerste *Aria Wira Tanoe Datar* afstammeling van *Aria Wangsa Goprana*, die het eerst de leer der vaderen verliet, geboortig van *Talaga* en verwant aan *Praboe Sili Wangi*, zich te *Segara-herang* gevestigd en later oud-*Tjiandjoer* hebben gesticht; terwijl diens zoon, van denzelfden naam, omstreeks het laatst der zeventiende eeuw, het tegenwoordige *Tjiandjoer* tot verblijf koos ([2]).

a. Tjiblagon.

Blijkens de resolutie van 21 December 1708 een Regentschap. Later bij *Tjiandjoer* gevoegd. Het jaar, wanneer, en de reden, waarom zulks geschiedde, vindt men

---

([1]) Dit komt overeen met het door *Walbeehm* vertaald, hiervoren opgenomen, Soemadangsch volksverhaal.

([2]) Zie verder Bat. tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, deel XVI, bladz. 247, 248 en 249.

in een rapport van den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander, *Nicolaas Hartingh*, dd°. 20 Julij 1752, aldus opgegeven:

„quamen tot het modderig *Tjiblagong*, alwaar het gezag had de Raden *Nata* „*magala*, d' welken in jaren 1748 onder *Tjiandjoer* is gesteld, om zijn luij gedrag, „zijnde egter de peepertuijnties heeden zoo wat opgeflikkerd."

b. Tjikalong.

Volgens het zoo even aangehaald rapport in 1752 nog een Regentschap, onder *Aria Wangsa Kesoema.* Later bij *Tjiandjoer* gevoegd.

c. Djampangs.

De heer *Hageman* laat dit landschap onaangeroerd.

In het rapport van *Mossel* van 1751 leest men deswege het volgende:

„Jampan strekt van de voornoemde rivier *Tjitarik* (ook genaamd *Tjimanderi*) „tot op de hoogte van *Tjiblagon* en tusschen de gebergten *Pangarango* en *Gedeé* en „de Zuidzee, — staat sedert 1715 onder *Tjiandjoer* en dat zeer natuurlijk, alzoo „door die weg deszelfs producten moeten afkomen."

Uitvoeriger is ten deze de Gouverneur-Generaal *van Imhoff* in zijne reis-aanteekeningen van 1744, gedrukt in het Delftsche Tijdschrift voor de taal-, land- en volkenkunde van *Nederlandsch-Indië*, deel VII, bladzijden 339 en 340, waarheen bij deze kan verwezen worden.

O. Bodjong of *Boejang Lopang.*

Omtrent dit distrikt, door *Hageman* met *Imbanagara*, *Kwassen* en *Kerta-Boemi* verwisseld, vindt men in de instructie van 1706 voor den Pangeran *Aria Cheribon* het volgende vermeld:

„'t District van *Boejang Lopang* in de landen van *Galo*, in 1684 door den „*E. Couper* aan den *Crawangschen* Tommongong *Panata Joeda* van Comp: wegen „in 't bezit gegeven en alzo tot nog onder zijn *Oemboels* verbleven tot het verleden „jaar 1705, dat wij op 't instandig verzoek van gemelden Crawangschen Tommongong, „zijn zoon genaamd *Ingabij Wira Negara*, daarin hebben laten succederen, met die „precautie, van niet met zijn vader, of 't Crawangse district, te doen te hebben, als „de opzigt daarover, maar dat hij in dat gebiet, nevens de andere *Preangers*, de or„dres van 's Comp: gezaghebber op *Cheribon* moest opvolgen enz."

P. Bodjang of *Boejang Malang.*

Volgens dezelfde instruktie van 1706 van ouds, tijdens de Regering van Soesoehoenan *Tegal Wangi* (*Amangkoerat I*), onder *Imbanagara*, toen (1706) op zich zelfstaande, onder het hoofd *Soeta Derpa.*

Q. Oetama.

In 1706 onder *Boejang Lopang* gesteld, met het hoofd *Soeta Patra.*

R. Pamottan.

In 1706 onder *Imbanagara* (zie F.).

S. Passourouan.

In 1706 onder *Imbanagara* (zie F.).

§ b.

Bronnen van Europeschen oorsprong.

Het kan voldoende worden geacht hier uit slechts éëne bron te putten, en wel uit het dagregister van het kasteel *Batavia*, dat gansch zoo onvruchtbaar niet is, als men uit de beweringen van *Nederburgh* zou moeten afleiden.

Daarvan zal zelfs een vrij ruim gebruik gemaakt worden, omdat de heer *Hageman* in zijne aanteekeningen herhaaldelijk daarheen verwijst, als naar eene nog schier onbekende oorkonde en tevens, dewijl deze uitvoerige, officeel aangehouden registers, door den tand des tijds reeds ernstig aangetast, dreigen geheel tot stof te vervallen of onleesbaar te worden, zoodat het hoog tijd is daaruit nog zoo veel mogelijk, ten behoeve der geschiedenis van *Nederlandsch-Indie*, te redden.

In een briefje van den Soemadangschen Pangeran van 25 Oktober 1677 schrijft deze onder anderen aan de kompagnie:

„hiernevens laet ik mede mijnheer vader weten, dat de Sulthan van *Bantam* „aan mij gesanten gesonden heeft, dat ick de boom zoude sluijten ende niet met die „van *Batavia* handelen, onder presentatie van duijsent te schencken (zonder te noemen „gelt ofte cleeden [voegt de kompagnie's pennist daarbij] welck niet hebben willen aan„nemen, sonder dat daarover met mijnheer zal beraetslaegt hebben, wat mij hier te „doen staet." *Dagregister van* 25 *Oktober* 1677.

Ook de Regent van *Soekapoera*, Tommongong *Wira Dedaha*, trachtte, een jaar te voren reeds, de kompagnie te believen en zond haar gezanten, met een briefje van heil-wensching en 27 stuks hoornvee. *Dagregister van December* 1676.

Genoemde *Preanger* Regenten voerden dus bereids vóór of gelijktijdig met de sluiting van het traktaat van 1677 briefwisseling met de Kompagnie.

Het zal hier de geschikte plaats zijn om, gestand doende aan de belofte, in het eerste hoofdstuk afgelegd, terug te komen op de vermeende vroegere opperheerschappij van de *Cheribonsche* priester-regering over de *Preangerlanden;* en zulks thans aan de hand van de Bataviasche Hooge Regering zelve.

De Sulthan van *Bantam*, de „trotse, insolente en weelderige gebuur", zooals de admiraal *Speelman* hem noemde, van den toenmaligen verwarden toestand der *Mataramsche* zaken partij willende trekken, ondersteunde heimelijk den opstandeling *Troeno Djoijo*, tegen *Mataram* en zocht *Cheribon*, alsmede *Soemadang* en *Krawang*, onder zijn gebied te brengen.

Zoo liet hij, onder anderen aan den Resident van *Bantam*, *Willem Caaf*, „aen„seggen: hoe hij verstaan hadde, dat de Hollanders *Cheribon* voor de *Matarammers* „wilden innemen en hij daarover zeer mis nougt was, omdat die plaetse hem zoowel

„als den *Mataram* toe behoorde, sulckx hij versogt, wij dat niet en geliefden te doen, „off dat *Bantam* en *Batavia*, die nu vrienden waren, daerover in oneenigheijt souden „connen comen te geraeken." *Dagregister van* 9 *September* 1677.

Kort te voren waren de drie *Cheribonsche* Pangerans door hem, onder voorwendsel van als arbiter hunne onderlinge geschillen te zullen vereffenen, naar *Bantam* getroond en met veel ostentatie, — het toekennen bijv. van den titel van Sulthan en het schenken van een witten, rooden en groenen pajong aan elk hunner, — ingehaald (¹).

De Bataviasche Regering deed hem antwoorden, „dat zij wel wilde wesen be„rigt, met wat regt en fundament de *Bantamse* Sulthan op *Cheribon* is pretenderende, „dewijl ons niet anders sij bewust, dan dat die plaats en landen altoos onder 't gebiet „des *Matarams* hebben gesorteert." *Dagregister van* 18 *November* 1677.

Merkwaardig is mede ten deze de instructie, welke aan het gezantschap (*van Dijk*), dat in het begin des volgenden jaars naar *Bantam* vertrok, om het overlijden van den Gouverneur-Generaal *Maatsuiker* en het optreden van den Gouverneur-Generaal *Rijkloff van Goens* bekend te maken en tevens den vrede (met *Bantam*) van 1659 te „conserveren", werd medegegeven.

Dat gezantschap moest den Sulthan onder het oog brengen, dat het hem niet onbekend zou zijn: „wij een contrakt van vrede met de overleden Sousouhounang „(*Tegal Wangi*) voor lange jaren hebben opgerecht (dat van 1646) en in verbontschap „met hem getreden zijn, noch oock dat *Troena d'jaja* (*Troeno Djoijo*) zich tegen zijnen „coninck en wettigen vorst en Heer, neffens anderen heeft opgestelt en gerebel„leert is;

„noch oock, dat wij, uijt crachte van 't verbont, gehouden waren den na„tuurlijken en wettigen Heer, tegen zijne vijanden te adsisteren;

„noch oock, dat de *Cheribonsche Panumbahan een wettich onderdaen van den „Sousouhounang is;*

„noch oock, dat de *landen*, *bewesten Cheribon*, *van Indramaija af tot Crawangh „in cluijs*, *noijt onder Cheribou gesorteert hebben*, *maer expres als eijgen landen*, *onder „den Mataram behoorende*, *geregeert zijn door zijne Gouverneurs;*

„dat nu alle dese landen onder hem werden getrocken, sonder ons eenige de „minste kennisse te doen; strijdigh tegen alle nabuijrschap en 't recht van bontge„nootschap;

„dat wij dat alles tot noch hebben aangesien, uijt liefde, tot trouw en on„derhouden van vrede;

(¹) De heer *Hageman* (§ 136) zegt: „zoodra de beide Cheribonsche Pangerangs dus door „de kompagnie als *koningen* (overeenkomst van 1681) beschouwd werden, namen zij den titel van Sulthan aan."

Volgens het Dagregister van 20 October 1677 schijnen de Pangerans *Sepoeh* en *Anom* dien titel reeds toen van den Sulthan van *Bantam* ontvangen te hebben.

„dat daarenboven zijn crijchsvolk, door 't hert der *Jaccatrase* jurisdictie, „dwers over naar 't oosten vertrocken, om de landen bëoosten *Crawangh* te usurperen „en sulck, sonder ons daer af de minste kennisse te geven, directelijk strijdende „tegen de heijlichheid van den besworen vrede en alle bontgenootschap;

„dat het zijn nootwendige officë was geweest, geënsins eens anders bodem, daar „hij noijt d' allerminste pretensie noch van outs, noch oock nu op hebbe of oijt „gehadt hebbe, met crijchsvolk te passeren dan alvorens ons kennis te geven;

„dat wij diens volgens in allen ernst verzoeken van soodanige proceduren af „te staen en een ijder in zijn recht te laten, daerin hij van Godt en de natuer ge„stelt is;

„dat wij op *Selingsij* ende de hoogere dorpen, aen de rivier van *Bacassij*, de „*Mataramse* Javanen gaerne hebben getolereert en post laten houden, uijt vrientschap, „*als oude eijgenaars van 't lant van Jaccatra* en de groote vrientschap, die wij van „den overleden Sousouhounangh hebben genoten." *Dagregister van* 30 *Julij* 1678.

Men ziet alzoo, dat de retröakta van de Sekretarie der Hooge Regering, ten aanzien van de vroegere staatkundige verhouding der zoogenaamde „Westerlanden", niet zoo geheel en al zwijgen.

De Bataviasche Regering verklaart althans hier, ongeveer honderd vijf en twintig jaren vroeger, dan *Nederburgh* zijn rapport opstelde, dat *Cheribon*, de *Preanger-landen* en zelfs *Jakatra*, naar haar beste weten, het wettig eijgendom zijn geweest van de vorsten van *Mataram*, die daarover „expres" als eigen landen regeerden door hunne Gouverneurs.

Van eene vroegere *Cheribonsche* suprematie over de *Preanger-landen* blijkt derhalve, uit de medegedeelde instruktie voor het Bataviasche gezantschap, niets.

De nalezing van het dagregister vervolgende, vindt men, dat weinige dagen vóór het sluiten van het traktaat van 19 en 20 Oktober 1677, twee inlandsche briefjes uit het *Krawangsche* bij de Hooge Regering werden ontvangen, van welke het eerste luidde:

„Deze brief comt van *Rata Mangala* aen den Heer Generaal, waermede uw „dienaer aen Mijnheer bekent maeckt, dat ick aen Godt voor Mijnheer bidde en dat „uw dienaer van *Bantam* is gecomen, die aldaer het gedoente van de *Bantammers* „heeft ondersocht en wat hare verrigtinge was. Doch UE. dienaer is maer een bouw„man, derhalve versoekt UEs. dienaer aen Mijnheer vergiffenis en hulpe, omdat de „volckeren van *Bantam* niet opregt en zijn en soecken met Pangeran *Adepatij* (den zoon en opvolger van den toen pas te *Tagal* overleden Soesoehoenan *Amangkoerat I*) „in verwijderinge te geraecken en van daer zijn alrede vertrocken, een macht van 3000 „mannen en dat die van *Cheribon* met *Bantam* zijn vereenigt, alsmede die van *Souma-„dangh.* Indien Mijnheer gelieft goede wagt te stellen op *Carwangh* (*Krawang*) *Intsche „Pragij* (?) en *Chiassem* (*Tjassem*) en wanneer de *Bantamse* praauwen daer binnen „willen loopen, Mijnheer gelieft het haer niet toe te staen en wanneer dezelve in zee

„mochte ontmoeten, geeft er vuur op en wanneer naer haer plaetse vluchten, achter-„volgt haer, want ze groote vijanden van den Pangeran *Adepatij* zijn."

Het tweede briefje was van dezen inhoud:

„Deze brief van Mijnheers broeder *Kiaij Wiera Saba* tot *Bringin touson* (?) en van „*Kieij Singa Prabangsa* van de plaets te *Indapella* (?) en comt aen mijn broeder, den „Heer in de stadt *Batavia*, die Godt wil zegenen met een lanck leven en veel geluck „in dese werelt.

„Verders sende ick een briefje aen Mijnheer en versoecke hulpe, de reden waer-„om hulpe versoecke is, omdat *Kieij Ingampol* (de Pangeran *Ranga Gempol* van *Soe-„madang*) met die van *Bantam* vereenigt is en *Kieij Ingampol* is van meeninge, in dese „maent Oktober tegen die van *Carwangh* te oorlogen." *Dagregister van* 8 *Oktober* 1677.

Dit berigt bleek op dat oogenblik nog onjuist te zijn, althans schreef de Pangeran van *Soemadang*, blijkens zijn boven aangehaalden brief van 25 Oktober 1677, dus later, dat hij gezanten van den Sulthan van *Bantam* had ontvangen, met uitnoodiging, om zich tegen de Hollanders te verzetten, waaromtrent hij den Gouverneur-Generaal raad vroeg.

De Bataviasche Regering, die al hare middelen noodig had om de vloot en legermagt onder den admiraal *Speelman* te onderhouden, ten einde den verwarden toestand in *Mataram* te herstellen en den kroonprins, Pangeran Adepatti *Anom*, op den troon te plaatsen, ontweek, zooveel mogelijk, elke botsing met den Sulthan van *Bantam*, hoe ook door *Speelman* tot eene gevoelige tuchtiging van dezen aangezet.

Dit bleek onder anderen uit het slot der medegedeelde instruktie voor het *Bantamsche* gezantschap.

Nogtans kon zij niet anders, dan indirekt eene dreigende houding aannemen.

Zoo gaf zij aan den Pangeran van *Soemadang* ten antwooord: „dat hij de *Ban-„tammers* wel als vrienden ten negotie, maer geenszints als gebieders over haer of „quaetstoockers vermogt te erkennen, en dat men hem Pangeran *Soemadangh*, bij noot, „niet sou verlaeten; maar alsints trachten te beschermen." *Dagregister van* 28 *Okto-„ber* 1677.

Eenige dagen later verzocht de Pangeran van *Soemadang* de ondersteuning van het krijgsvolk der kompagnie, onder den kapitein *Frederik Muller* naar het *Krawangsche* afgezonden.

„Belove" zoo eindigt die brief, „UEd. (den Gouverneur-Genoraal) in alles 't geen „mij mogt comen te gebieden, 't zij in het opbrengen van slaven, als andere diensten „te zullen gehoorzamen en voor de genegenheijt, door UEd. mij alreets bethoont zal „met al mijn vermogen, in 't geen mij zal gebieden met mijn dienst tragten te „recompenseren; ende 't geen UEd. uijt de negorije *Soemadangh* begeert, heeft UEd. „schriftelijk te ordonneren, dat met al ons vermogen zullen naercomen."

De 12 fleschjes rozenwater, die de Gouverneur-Generaal hem gezonden had,

zou hij, "tot de uure van zijn doot in gedachtenisse bewaren." *Dagregister van* 30 *November* 1677.

De Bataviasche Regering zond daarop den burger *Evert Jansz* naar *Soemadang* om den Pangeran "tot volstandige trouw *aan zijn Heer den Sousouhounangh en d'E.* "*Comp* (¹) te animeren en dat zich geenzints de heerschappij der *Bantammers* zal hebben "te onderwerpen," in welk geval zij besloten had "eene vastichheijt tot zijne be-"scherminge op *Tanjong Poura* op te maken." *Dagregister van* 3 *en* 4 *Januarij* 1678.

De briefwisseling tusschen de Bataviasche Regering en den Pangeran van *Soemadang* bleef, gedurende den verderen loop van dit jaar, zeer levendig; terwijl laatstgemelde steeds klaagde over strooptogten van de *Bantammers* en *Cheribonners*.

In de maand Julij verscheen er weder een zendeling van *Soemadang* te *Batavia*, die, nàar den toenmaligen staat van zaken gevraagd zijnde, verklaarde: "dat "het daer alomme redelijk wel stont, dat de inwoonderen van de negorije *Succapoera* "bestiert werdende door een Tommangon *Wiera Dadaha*, item die van *Bandongh*, "geregeert werdende door eene *Wiera Angongh*, beijde gesitueert boven, bëoosten de "*Craoanse* rivier (*Tjitaroem*) mitsgaders oock die van *Cheha* (de *Djampangs?*) hier "achter in 't geberchte, niet verre van de Zuijt-zee gelegen, eenige tijt tegen zijn "meester (²) den Pangeran tot *Sammadangh* gerebelleert hebbende, hem nu goetwil-"lenlijck onderdanigh geworden waren."

De Gouverneur-Generaal antwoordde daarop onder anderen:

"dewijl de Pangeran *Sammadangh* het lant zijner Residentie, aen den Gouver-"neur-Generaal en de Raden van *India*, nu al verscheijde maalen, bij zijne brieven "heeft gelieven op te dragen, zoo zullen zij voortaen de bescherminge daervan altijt "besorgen, opdat de Pangeran Adipatij het lant van *Sammadangh*, *Pamanoecan* en "*Indermaijoe*, in rust en vrede mach besorgen." *Dagregister van* 9 *Julij* 1678.

Niettegenstaande de zoo even vermelde geruststellende verklaring van dien *Soemadangschen* gezant, was de politieke toestand van de *Preanger-landen*, in werkelijkheid, destijds zóó verward, dat de hoofden zelven niet meer wisten, onder wiens oppergezag zij eigenlijk stonden of aan wien zij zich te houden hadden.

Ten bewijze daarvan kan strekken het dagregister van 5 Mei 1678, houdende in substantie:

"Even vóór den middag comen van boven uijt het lant terug, twee onser "javaense sergeanten, in dato 12 Maart jl., met een briefje, door Zijn Eds. d'Heere "Gouverneur-Generaal *Rijckloff van Goens* aen den Tommangon *Wiera Dedaha* tot

(¹) Men geve acht op deze uitdrukkking, ongeveer twee maanden na de sluiting van het traktaat van 1677.

(²) Dit komt overeen met hetgeen de babad's vermelden van het Gouverneurschap van den Soemadangschen Pangeran, namens *Mataram*, over al de Wester-landen.

„*Bandongh* en *Succapoura* opgesonden en alsnu mede brengende een antwoord briefje „van den selven aen Zijn Edt., van volgender inhoud, onder anderen:

„„Zedert den *Mattaram* is verdestrueert, is er geen handel geweest en ick „„verlange alleen nae degenen, die op den Coninckl ijken troon zal zitten, maer nu „„gebiet mij de Sulthan van *Bantam*"".

Verder verhaalden die Javaansche sergeanten: „gemelde *Wiera Dedaha* tot „*Succapoura* de tommagon van (*Bandong*) *Wiera Angongh Angongh* en (de tommagon) „*Tanoebaija* van *Praemonthiang* (*Prakamoentjang*), benevens nog eenige andere orang „cajer (kaja), hare gebuijren, alle gelegen binnen de *Jaccatrase* limiten, omtrent de „rivieren *Craoan* (*Tjitaroem*) en *Chebet* (?) vaerdig stonden, om, onder geleijde van „eenige *Bantammers* en 't gezach van de bevelhebbers *Nara Baija* (*Poerbaija*) en „*Prawa Dita*, nae *Bantam* te vertrekken."

Inmiddels was het *Bantamsche* gezantschap (*van Dijk*) teruggekeerd en had van den Sulthan een zeer onheusch bescheid ontvangen.

„Op de clagten", zoo rapporteerde *van Dijk*, „van te violeren de *Bataviasche* „jurisdictie, met het doortrekken van hun crijgsvolck en 't ontvoeren onser boutge„nooten, als het versoecq dat zij hem met de saecken des Sousouhounang's niet „wilden bemoeijen, item, dat de Pangeran van *Cheribon*, tegen alle reden door hun „van den wettigen Sousouhounan werd afgetrocken, had men, in plaets van eenige „genegenheijt tot satisfactie, niet dan trots antwoord, insonderheijt van *Kieij Aria* „becomen: alsdat de landen hierachter, daer hun volcq doortrock, noijt onder *Batavia*, „maer altoos onder *Bantam* gestaen hadden en zoomede de landen van *Sammadangh*, „oock dat wij zoodanigen contract niet met den overleden Sousouhounangh, maer „alleen met den presenten Pangeran *Adepatij* (*Anom*) gemaeckt hadden, behalve dat „gemelte Sousouhounangh oock geen wettich Vorst van het rijck en *Cheribon* met de „onderhoorige plaetsen altoos door haer eijgen Souvereijnen waren geregeert geweest, „zulcx de *Bantammer* Sulthan een absoluijt voornemen had, om zijn recht op *Cheribon* „en inzonderheijt oock *Sammadangh* te mainteneren en niemandt zijn beschermingе te „weijgeren, alzoo zij zoo wel als wij, het achten tijt te zijn, om hun ontzach en „lant te vergrooten, zijn recht op *Cheribon* als beschermheer te justificeren en zijn „geleden hoon op *Sammadangh* te wreecken, met verdere ronde verclaringe ende „dreijgementen, dattèr geen rust ofte vrede was te hoopen, zoolang de comp. de „zacken van den *Mataramsen* Pangeran *Adepatij Anum*, zoodanig bleef maintineren, om„dat hij denselven nimmermeer tot de regeringe als Sousouhounangh zoude gedoogen." *Dagregister van* 25 *April* 1678.

De Bataviasche Regering hield ook briefwisseling met den *jongen* sulthan van *Bantam*, die, bedaarder en minder eerzuchtig van natuur, verklaarde zeer tot den vrede te inclineren evenals zijn vader, naar zijn weten; doch dat zijn vader „uiterst verbit„terd was op die van *Soemadang*, *niet uijt wettige oorsaecken*, *maer eenlijck door het op*„*ruijden ende aenstoken van Pangeran Kidol* (*broeder van den ouden Sulthan*) *en den lis*-

„*tigen Kieij Aria Monjaija*, die dagelijcx niet naelieten, alle bedenckelijke middelen te „werck te leggen om gemelten zijn Heer vader te persuaderen ende te bewegen, om „het voorgenomen exploit op den *Sommadanger* met vigeur voort te zetten en met „crachtigen hant te vervolgen." *Dagregister van* 8 *Mei* 1678.

De drie *Cheribonsche* Pangerans waren in de maand Junij van dat jaar nog te *Bantam* aanwezig, doch stonden toen op hun vertrek, uitgezonderd de jongste, die daar nog vooreerst scheen te moeten blijven, „uijt beduchtinge, dat hij mede 't huijs „gecomen zijnde, wel iets tot nadeel van zijn broeders en de gewaende heerschappij „der *Bantammers* over dat lantschap mocht comen te ondernemen." *Dagregister van* 15 *Junij* 1678.

Deze jongste broeder was de latere, zoogenaamde Pangeran *Aria Cheribon*, die toen reeds de kompagnie genegen scheen te zijn en in 1706 het oppertoezigt ontving over de *Preanger*-Regenten.

Op een gerucht, dat de oudste der *Cheribonsche* broeders, Sulthan *Sepoeh*, met een aanzienlijke krijgsmagt, onder zekeren *Raksa Negara*, gereed zou staan om naar *Soemadang* op te trekken, werd de koopman *Jacob van Dijk*, dezelfde die in gezantschap naar *Bantam* was geweest, naar *Cheribon* afgevaardigd om den waren staat van zaken aldaar te onderzoeken.

Omtrent die zending verhaalt het dagregister het volgende:

„Op den 26e dezer (Julij 1678) voor *Cheribon* verschenen wezende, vervoechde „zich de coopman *Jacob van Dijk*, aenstonts aen lant, ten huijse van den oudt Gouver- „neur, nu gent Tomogon *Raxa Nagara*, door dewelcke zijn Ed. vriendelijk ontfangen „en aenstonts met een groot gevolch, bij den Panumbahan geleijt wiert, aen wien dus „omstandelijck 't verrichte van geciteerden Ed. *van Dijk* op *Bantam* verhaelt en Haer „Ed. missive overgelevert, met groote eerbewijsinge ontfangen en aendachtelijk gelesen „zijnde, zoo verclaerde hij (de Panumbahan) heijliglijck, niet anders te wenschen, als „met d' Ed. Compagnie voor altoos in onderlinge vrientlijcke bontgenootschap te leven „en dat noijt van *Cheribon* eenich volcq van oorloge, nae *Somadangh* ofte eenige an- „dere Compagnie onderdanen ofte bontgenooten afgesonden waren; — maer wel dat hij „onlangs, 400 mannen van wapenen, nae 't gebergte hadde geschickt, om zijn volck „aldaer wonende, tegen het gewelt der *Somadangers*, die haer tot gehoorzaemheijt wil- „den dwingen, te beschermen, waaromtrent hij vermeijnde, dat d' Ed. Compagnie noch „hare bontgenooten in 't minste niet beleedigt off misdaen te hebben, bereijt zijnde „zich onder haer Ed. bescherminge te willen begeven, indien men hem tegen de macht „der *Bantammers* wilde beschermen en seconderen, mitsgaders hem als de oudste zijner „broeders, tot naevolge zijn's vaders in de regeringe, wilde stellen en bevestigen, *die „nu door den Coninck van Bantam verdeelt en met zijn twee andere broeders gemeen ge- „steld was*, dat hem hertelijck verdroot, omdat hij alleen, niet zijne andere broeders, „tot de successie wettiglijck gerechtigt was ende uijt vreese, dat deze zijne ronde ver-

„klaring mocht comen uit te lecken en openbaer te worden, zoo verzocht hij dat Sr. „*van Dijck* voormelt, hiervan maer mondeling verslag geliefde te doen, want de *Ban*-„*tammer* daervan kennisse crijgende zoude hij hem gewisselijk trachten te verdelgen „ende uijtterocijen en 't welck hij, zonder Compagnie crachtige handt, mits de ver-„deeltheijt der tegenwoordige regeringe, in 't minste niet zoude connen ontwijcken, noch „tegenstaen." *Dagregister van* 30 *Julij* 1678.

Niettegenstaande alle voorzichtigheid bekwam de Sulthan van *Bantam* toch kennis van deze zending en van de verklaring des Panumbahans, ten gevolge waarvan hij aan den Resident *Caaf* zijne bovenvermelde aanspraken op *Cheribon* en *Soemadang* herhaalde.

Hij liet zich echter oogenschijnlijk door een „kalm schrijven" van de Bataviasche Regering bevredigen; doch gaf ondershands verlof aan *Kieij Aria Monjaija* en Pangeran *Kidol* om, op naam van laatstgenoemden, met eene gewapende bende naar *Soemadang* te trekken.

In het laatst van Augustus 1678 vertrok *van Dijk* nogmaals naar *Bantam*, nadat inmiddels Pangeran *Kidol* 400 man van allerlei soort naar *Pamanoekan*, *Indramaijoe*, enz. had afgezonden.

In het Dagregister wordt verhaald, dat zulks geschiedde, met „oogluijckinge „en voorweten van den ouden Coninck, die zich openlijck buijten spel scheen te willen „houden, om, indien de saecken van een quaden uijtslach mochten werden, de schult „daeraf van zijn hals te connen schuijven."

De ontvanst van *van Dijk* was alles behalve vriendschappelijk. Men rustte zich in *Bantam* allerwege tot den oorlog toe, zoo ter land als ter zee, weshalve ook de Kompagnie van hare zijde besloot „tegen de quade actiën van de Bantammers ons „allenthalve in goet postuijr van defensie te houden." *Dagregister van* 12 *September* 1678.

Ten derde male maande de Regering van *Batavia* den Sulthan per brief aan om den vrede niet te verbreken.

De wederzijdsche verhouding bleef echter nog geruimen tijd op gespannen voet.

Gedurende de jaren 1678, 1679 en 1680 waren *Cheribon* en de *Preanger-landen* het tooneel van regeringloosheid, roof en verwoesting.

Eerstgenoemde landstreek, *Panaroekan*, *Indramajoe*, *Tjiassem* en *Krawang*, werden herhaaldelijk verontrust door den Pangeran *Kidol* met zijn „opgeraept schuijm „allerhande geboefte van *Maccassaren*, *Bougijsen* (*Boeginezen*), *Balijers* enz."; *Soemadang* werd ingenomen en was een tijd lang onder het bestuur van zekeren *Chili Widara*, een *Balier*, in boven aangehaalde volkshistorie *Tjili Widara* geheeten, aan wien toen ook *Bandong* en *Soekapoera* onderworpen schijnen geweest te zijn; eindelijk werd ook de negorij *Tjiandjoer* afgeloopen door Ingebeij *Jaija di Prana*.

Dit alles geschiedde op *aanstoken*, niet *uit naam* van het *Bantamsche* hof, dat

in het geheim te land en te water zich uitrustte om „op de eerste tijdinge van „Java's Oostcust comende, dat de zaecken van *Troeno Jaija* van eenich goet succes „waren, aenstonts 60 oorlochsvaartuijgen met 300 manschappen, langs de gemelde „cust af te zenden, om alle de plaetsen van *Cheribon* af tot *Japara* toe, af te loopen „en onder de *Bantamsche* heerschappij te brengen." *Dagregister van* 21 *December* 1678.

Dat goed succes liet zich echter wachten; *Troeno Djoijo* kwam in het begin van 1680 in onderwerping en werd, gelijk reeds vermeld is, door den pas opgetreden Keizer, *Amangkoerat II*, te *Mataram* vermoord.

Daarmede was de rust op *Java* hersteld en begon de oude luister van het *Mataramsche* rijk van nieuws weder op te leven.

De verwikkelingen met *Bantam* liepen nu ook spoedig ten einde.

In April 1680 waren echter nog 32 oorlogsvaartuigen en ruim 1300 manschappen naar *Cheribon* afgezonden om die plaats in bezit te nemen, „aangezien de Sul-„than bevreest was, de twee oudste prinsen, volgens de bekentmaekinge van den jong-„sten Pangeran (die als verdacht van met de Compagnie te heulen steeds te *Bantam* was aangehouden), onder zijn onwettich gebiet haer niet langer wilden buijgen, maer de Compagnie te zullen toevallen."

Zoo ook vervolgden de Pangerangs *Kidol* en *Monjaija* in „*Bandon*" en „*Tom-„bangenting*" hunne strooptogten, toen in de maand Mei daaraanvolgende de Resident *Caaf* te *Batavia* verscheen, met twee gezanten van *Bantam*, om het vredestractaat van 1659 te bevestigen en „eene nieuwe alliantie van goede vrientschap op te rigten."

Bij deze gelegenheid werden de wester grenzen van *Batavia* duidelijk omschreven.

De aanhef van dit traktaat luidde:

„In den name van den eenigen, eeuwigen, almachtigen en barmhertigen *Godt!*

„Articulen op welke de Gouverneur-Generaal en raden van *India* tot *Batavia*, „ter eenre en de *Paducca Serij* (*Sri Padoeka*) Sulthan enz., met malcander overeenge-„komen ende eene eeuwige vaste vrede besloten hebben.

„Art. 9. Voorts is verdragen ende besloten, dat de scheijdinge der limiten „tusschen *Bantam* en *Batavia* zal wesen, de rivier *Ontong Java* (*Tjidani*) van de Zee-„kant af, tot in ende over het gebergte.

„Dese limieten zijn te verstaan van de eene zee tot de andere, dat is van de „mont der rivier *Ontong Java*, tot zoo verre als se loopt met haer bogten en crom-„heden en van den oorsprong van dezelve af, of daer ze haer begin neemt, voort op „de rechte streecq van Zuijder en Noorder tot in de Zuijdzee toe." *Dagregister van* 5 *Junij* 1680.

De *Cheribonsche* Pangerans, reeds lang de inmenging van den *Bantamschen* Sulthan moede en tot de overtuiging gekomen, dat het dezen niet zoo zeer te doen was om hen tegen den Soesoehoenan van *Mataram* en de kompagnie te beschermen,

als wel om hun gebied te overmeesteren en aan zich te trekken, legden nu alle aarzeling en vrees af en zonden brieven en gezanten naar *Batavia* (Junij 1680) "tenderende", dat van den oudsten Sulthan *Sepo*, "omme alleene in 't volle gebiet en "regeringe van die plaetse en onderhoorige landen te mogen worden aengesteld — en "wederom dat van de tweede en derde princen, om elck, in zijn graden en ordre "mede in gesagh te mogen verblijven en hare onderhoorige volcken ijder te blijven "behouden en regeren, zonder onder den eerste te sorteren, in voege als zij tot nogh "waren geweest, met eenige bijgevoegde klagten tegen den anderen."

Ter vereffening en regeling van een en ander zond de Bataviasche Regering *Jacob van Dijk*, toen lid in den achtbaren Raad van Justitie, als kommissaris derwaarts met de volgende instruktie:

"Om die van *Sirrebon* voortaan aen te sien en te considereren als vrije Princen, "*doch egter onder het hooger gesagh en de protexie van de Compagnie en ook evenwel on*"*vermindert het respect van den Sousouhounangh Amangcourat Sinnepatij Ingalaga* des "Compagnies trouwe bontgenoot, als haer oudsten broeder en meerder, *gelijck dat zoo*"*danigh van oude tijden*, onder de Javanen zelven is in ordre en practique geweest, "zullende de *Cheribonders*, als princen en volckeren die onse protexie versogt en verkre"gen hebben, dan oock moeten volgen en sigh verbinden, tot al sulcke octroijen en "conditien *als den voorschreven Sousouhounangh de Generale Nederlandsche Geoctroijeerde* "*O. I. Compagnie*, zoo ten reguarde des handels als anders in zijn gantsche rijck, "boven en buijten anderen heeft verleent ende vergunt." *Dagregister van* 5 *September* 1680.

Van Dijk moest tevens visiteren de landen en plaatsen "langs heenen, van "*Crawangh* of daertoe (*Cheribon*) gelegen en *onder het gebiet van den Sousouhounangh* en "de Compagnie sorterende."

"Item wegens de rovers daerenboven in 't lant van *Somadangh* en *Carwangh* "nog swervende, om deselve alle en principael den rebel *Goelongong* (?) met zijn aenhangh, "door een optogt van den Capteijn *Jochim Michielze*, met een goede troep *Nederlanders* "en onse aldaer aenwesige *Maccassaren*, ten getalle van 350 à 400, onder *Crain Bisseij* "verselt, oock met een partij javanen der *Sirrebonse* Princen te dempen en des mo"gelijck 't eenemael 't onder te brengen en alzoo die landen eenmael van al dat quade "gespuijs te suijveren." *Dagregister van* 31 *December* 1680.

Op den 7 Januarij 1681 werd geapprobeerd en geratificeerd het verbond tusschen de kompagnie en de drie gebroeders koningen van *Cheribon*, hetwelk in het vorige hoofdstuk zakelijk is medegedeeld, terwijl de zoo even genoemde togt naar wensch afliep, zijnde "vele javanse hoofden, zoo van *Sammadang*, *Galo*, *Praka*"*montjan*, *Soukapoura*, *Bandong* en anderen, den eed van getrouwigheijt *aen haren Heer* "*den Sousouhounangh* en *d' E. Compie afgenomen*, onder ernstige recommandatie en "hare belofte, van in 't toekomende, met elkander getrouwelijck alle rebellen en

„vijanden van den Sousouhounangh tegen te gaen en de cultuur harer landerijen, hoe „langer hoe meer voort te zetten, bijsonderlijck omtrent de *rijst*, *peper ende het kappen* „*van houtwercken*, gelijck oock op *Indramaijoe*, *Pamanoekan* en *Intchassem* (*Tjiassem*) „daertoe de gerequireerde ordre gestelt." *Dagregister van* 3 *April* 1681.

Bij het traktaat van 19 en 20 Oktober 1677 (2e akte) had, gelijk men zal opgemerkt hebben, de Kompagnie zich voorbehouden, of liever, had de Soesoehoenan aan de Kompagnie vrijheid gelaten om de publikatie van dat stuk, voor zooveel de cessie van grondgebied betrof, te doen geschieden naar haar „goet duncken en belie-„ven", en beloofde deze „daartoe gerequireert wordende, zonder uijtstel, zijne ex-„presse gecommitteerden te zullen verleenen, om de Publicatie bij te wonen en de „gedane afstant opentlijck te verkondigen."

Tot dus ver had zulks niet plaats gevonden. De Kompagnie draalde daarmede om politieke redenen, in den aanhef van dit hoofdstuk aangeduid. Er kwam bij, dat zij de handen vol had met de verwikkelingen in *Midden Java* en de woelingen van het *Bantamsche* hof.

Eindelijk dienden de Heeren *van Hoorn* en *Jacob Couper*, in kommissie gesteld om den staat van zaken in de distrikten *Indramaijoe* en *Krawang* te regelen, in het begin van September 1684, een rapport in, waarbij zij onder anderen deden uitkomen, hoe aan den eenen kant „de Compagnie met veel omslagh van limiten, niet dan „veel ombragie con hebben en in 't rijck van *Jaccatra*, tusschen de rivieren van *Tan-„geran* en *Carwangh* (de *Tjidani* en de *Tjitaroem*) nog landen genoech besat om te „connen bebouwen hoewel alle niet even bequaem;" doch hoe zij, van de andere zijde, de landen *beoosten* de rivier *Tjitaroem* en bewesten die van *Pamanoekan*, ten gevolge van het traktaat van 1677 en de inmenging sedert van haar gezag bezwaarlijk weder kon loslaten.

Genoemde kommissarissen gaven derhalve in overweging: „dat de Compagnie „den afstant en overgevingen ofte opdragt van de landen van *Carwang* af tot de „rivier van *Pamanoekan* toe, van den Sousouhounangh a° 1677 ons geschoncken, „dogh *dat nog niet opgedragen ofte aengenomen*, nu met den eersten laet voortgaen „in behoorlijke forme en zulkx nader van die Maijt (Majesteit) bevestigen en aperte „vercondigen, mitsgaders dat zulx zal werden genomen zoodanigh die rivier van *Pa-„manoekan*, *met zijne bogten en kromheden is lopende en voorts van de oorspronck der-„selve regt zuijder tot aen de Zuijder zee.*"

Zij waren verder van oordeel, dat de Kompagnie die landen aan deze zijde van *Pamanoekan*, nu als haar eijgen territoir „aengesien werdende", behoorde te herstellen, „ijder in zijn ouden staet en wesen, na examinatie en bevindinge van „zaecken, door een civiel en discreet minister, in persoon daer alomme door treckende;" en zulks te eerder, omdat het was gebleken, „dat de optogt en proceduren van „den Capitain *Ruijs*, tegen Pangeran *Poerbaija* (van *Bantam*) en *cheegh* (*Sjech*) „*Joseph*, den voorleden jare 1683, de bovenlanden daer alomme vrij wat in confusie

"gebragt hebben, want om wat reden, ofte uijt wat character te dier tijt, sommige "oude Regenten, in eenige plaatsen, op sobere pretexten afgeset en gerooft en meer "andere geringe lieden tot hoofden aengestelt en verheven zijn gewerden, is niet wel "te raden, uijt wat goets te wesen voortgekomen."

Eindelijk meenden zij, wat betrof "het geven van acten aan de hoofden der "Javaanse dorpen, onder Compagnie jurisdictie, niet quaat te zullen wesen, dat uijt UEd. "name, door dengenen, die door UEd. tot de visite der landen gecommitteert mogte "worden, naar een voor te schrijven formulier en op UEd. nader approbatie, alomme "aen de Regenten van *Carwangh* af tot *Pamanoekan* en in de bovenlanden toe, zoo-"danige open kenteecken gegeven wierde, wanneer men oock altoos te beter kennis "van haer, haer toestant en gedaante zou connen doen nemen." *Dagregister van* 7 *September* 1684.

Als zoodanig "civiel en discreet" Minister werd aangesteld de tweede der beide genoemde kommissarissen, wiens titel en last aldus luidde:

"*Jacobus Couper*, Commandeur en velt overste ter N. O. custe van *Java* en "den raat (namelijk degeen, die hem als raad was toegevoegd) door expresse commissie "van d' Ed. Heer *Joannes Camphuijs*, Gouverneur-Generaal en d' Ed. Heeren Raaden "van *Nederlants India*, geauthoriseert en geordonneert, omme in de bovenlanden van "*Praijangan* en *Galo*, de gerequireerde ordres te stellen ten meesten dienste van de "Generale Oost-Indische Compagnie en gerustheijt der ingezetenen."

De Commissaris *Couper* kweet zich, zoo goed mogelijk, van zijne taak en stelde op den 15en November 1684, in de stad *Cheribon* binnen de vesting "*de Bescherminge*" zeven reglementen vast, als voor den:

1e.	Pangeran *Soumiddangh*	met	1015	huisgezinnen
2e.	Demang *Timbangantin*	"	1125	"
3e.	Tommagon van *Soukapoura*	"	1125	"
4e.	" " *Goelongon* (*Prakamoentjang*)	"	1076	"
5e.	Gouverneur van *Imbanagara*	"	708	"
6e.	" " *Cawasseen*	"	605	"
7e.	De loera's " *Bodjang Lopangh*	"	20	" en 10 dorpen.

Deze zeven reglementen zijn in hun geheel in het Dagregister opgenomen en der raadpleging voor de geschiedenis overwaard.

Wegens den omvang moet er echter hier slechts naar verwezen worden.

Ieder bekwam zijn bepaald aandeel grond en getal huisgezinnen; onderlinge geschillen daarover werden beslecht en hun gelast om de landen en volkeren, onder hun gebied sorterende, "naar hun oude wetten, costuijmen en privilegien, *onder 't ge-"zagh van de Ed. Companie en den Sousouhounangh* te regeren en te besturen, zonder "eenige volckeren, gehuchten ofte dorpen van andere Gouvernementen, directelijck ofte "indirectelijk onder zig te trecken."

Die lastgeving is in elk reglement gelijkluidende, behalve in het *Soemadangsche*, waar van den Soesoehoenan niet meer gesproken wordt ([1]), terwijl bij allen, aan het slot het „expresse" bevel voorkomt, „omme van niemant eenige ordres te ontfangen, „als met kennisse en believen van Haar Hoog Ed. 't zij deselve door den Coopman „en Resident tot *Cheribon* d'E. *Marten Samson* ofte wel den vendrigh tot *Tandjong „Poura* gegeven werden."

De bedoelde zeven reglementen waren nu geenzins evenzoo vele verbonden, overeenkomsten of kontrakten, maar eenvoudige bevelen of bestuur-regelingen, van eene souvereine magt uitgegaan.

Na den dood van *Jacob Couper* (1685, volgens *Valentijn* te *Cheribon* vergiftigd) werd *François Tak* als kommissaris naar *Cheribon* gezonden, op wiens last de *Preangerlanden* van nieuws werden opgenomen door den Luitenant *Benjamin van der Meer*. *Dagregister van* 3 *December* 1685.

Eindelijk ging de Kompagnie over tot de openlijke afkondiging in officielen vorm van hare achtereenvolgens verkregen jurisdiktie, door de Heeren *van Hoorn* en *Couper* bij hunne memorie van 7 September 1684 aanbevolen, echter niet op eens over de gansche uitgestrekheid gronds, door den Soesoehoenan van *Mataram* in 1677 afgestaan, maar bij twee afzonderlijke publikatien:

„Oock", zoo leest men in het dagregister van 17 April 1686, „gedelibereert „(zijnde) hoedanig men, ondertusschen met de landen bewesten de rivier (van *Pa„manoekan*) gelegen, zoude handelen, die d'E. Companie in 't jaer 1677, door den „Sousouhounangh geschonken waren, zoo wierd verstaen, deselve als 's Compagnie „eijgen landen te houden en daerom alle de Subalterne Regenten *te gelasten d'E. Com„pagnie voortaen* ALLÉÉN *te gehoorsamen*, om ijder hare onderhoorige volckeren, bij na„men op te geven; als wanneer oock wierd goed gevonden de daertoe opgestelde acte „te approberen; desselfs publicatie voor eerst nog wat uijt te stellen; maer ten re„guarde van 's Compagnie oude geconquesteerde landen, tusschen de rivieren van „*Crawang* en *Tangeran*, diergelijcke deze, ten eersten te laten afcundigen."

De afkondiging was van den volgenden inhoud, (komende het van belang voor dit merkwaardig stuk hier woordelijk op te nemen):

„*Johannis Camphuis*, Gouverneur-Generaal ende de Raden van *India* doen alle „degenen, die het zoude mogen aengaen, weten ende bij dese bekent maeken, hoe „dat het koninckrijk van *Jaccatra*, gelegen op het eijland *Groot Java*, zijn limiet„scheijdinge ofte palen ende belendinge heeft, ten Noorden ende ten Zuijden dwars „over hetselve eijland, van d'eene zee tot den anderen, daeronder mede begrepen de „wederzijdse aen ofte omtrent gelegene eijlantjes; wijders ten oosten tot aen de rivier

([1]) Dit schijnt eene vergissing of verzuim te zijn geweest; want, toen eenigen tijd later de Pangerang van *Soemadang* verzoek deed om te mogen weten, of hij den Soesoehoenan mogt gehoorzamen, ontving hij ten antwoord, dat hij diens bevelen gelijk voor heen kon „*pareren alleen met Compagnie toestemming*". *Dagregister van* 1 *Maart* 1686.

„van *Craoan* ende ten westen, tot aen de rivier van *Tangeran* ofte *Ontong Java*, „zoo verre die beijde rivieren van de Noorder Zee af, naer en door het gebergte te „lantwaert inlopen, en dan voorts van daer ze komen te stuijten ofte eijgentlijck haer „eerste oorspronck hebben, regt zuijder aen tot over het gebergte aen de groote Zuij- „der-zee.

„En nadien alle de bewoonders en besitters der landen, gelegen in de gemelte „Jaccatrase jurisdictie, al van vele jaren zijn geweest ende nogh blijven, onderdanen „van de Nederlandse Oost-Indise Compagnie, van wege dewelke, de Gouverneur- „Generaal ende de Raden van *India*, het opperste gesagh ende gebiet voeren in het „Casteel en de stad *Batavia*, zoo is het niet alleen betamelijk, maar oock voor het „algemeene beste nodigh, dat derselver ordres, bevelen ende wetten, door de gemelte „inwoonders van *Jaccatra* behoorlijck werden naegekomen ende gehoorsaamt, ende daerom „hebben de Gouverneur-Generaal ende Raden van *India* goetgevonden, aen alle de „bovenlandse, Javaanse ofte andere opperhoofden in de *Prijangers*, hoe die oock zouden „mogen wesen genaamt, wel expresselijck te ordonneren, gelijck geschiet bij desen, „dat zij haer zullen moeten reguleren nae de voornoemde ordres, bevelen ende wetten „van d'E. Compagnie, *zonder aen eenige andere 't zij koningen, vorsten, princen ofte wie „het oock zoude mogen wesen, door het opbrengen ofte geven van schatting en tribuijt, „ofte oock wel op eene andere maniere, eenige onderdanigheijt te bewijsen.*

„Ende alsoo het oock den Gouverneur-Generaal en de Raden van *India* ter „kennisse is gekomen, dat tusschen de voornoemde opperhoofden ofte Prijangers, zoo „over de Regering der volckeren en het verloopen derselve nae andere plaetsen, als- „mede over de besittinge der landen, veele oneenigheden en verschillen dagelijcx komen „te ontstaen, zoo is, om daeraan eijndelijck eens een eijnde te maecken, goet gevon- „den te ordonneren, dat de meergemelte opperhoofden ofte Prijangers, onder 's Com- „pagnie's gebied, in de *Jaccatrase landen* wonende, alle naer *Batavia* zullen moeten „komen, om aldaer haere questien geexamineerd en voorts de vereijste ordre opgestelt „te konnen worden: zullende ijder tot dien eijnde gehouden zijn mede te brengen, „een naemrolle van alle de menschen, die zij jegenwoordig onder haer gesagh hebben, „alsmede van degenen die zij pretenderen, dat daeronder gehouden zijn ofte behoren „te staen, niemant uijtgesondert, zoo mans, vrouwen als kinderen, slaven en slavinnen, „met uijtdruckinge waer ze van daen gekomen ende geboren zijn, om daerdoor te „mogen weten, het getal van alle het volck onder 's Compagnie's gebied in de boven- „landen wonende ende haer als goede en waere *onderdanen* te konnen agten en aensien, „waerentegen alle degenen, die niet aengegeven ende bekent gemaeckt worden, ofte „haerselve komen bekent te maken, bijaldien ze tot nogh toe, onder geen opperhoofd „mogten hebben gesorteert, gehouden, aengesien ende oock gestraft zullen worden als „landlopers, vagabonden en soodanigen, die geen ander dan een quaet voornemen kon- „nen hebben, van hoedanig geboefte hoogh nodigh zij de Compagnie's landen, hoe eer „hoe liever werden gesuijvert, opdat de goede ingesetenen gerustelijck leven, de landen „bebouwen en in welvaren toenemen mogen." *Resolutie van* 17 *April* 1686.

In de maand Mei daaraanvolgende werd eene gelijkluidende proklamatie voor de landen *beöosten* de *Jakkatrasche* jurisdictie afgekondigd „binnen 't Casteel van de „puije van zijn Edts. wooninge, door den advocaat fiscaal *Gualter Zeeman* en twee leden „uijt den achtbaren raad van Justitie, item van het stadhuijs dezer stede, door den „*Baillu Jacob Casembroot* en twee gecommitteerde Heeren scheepenen." *Dagregister van* 15 *Mei* 1686.

De openlijke, officiele erkenning alzoo door de Kompagnie van haar grondgebied en jurisdictie in *Jakatra* en de *Preanger-landen*, bij het traktaat van 1677 verkregen, dagteekent van de publikatien van 17 April en 15 Mei 1686.

Aan de openbare afkondiging daarvan ontbrak echter nog, wat den vorm betreft, de representatie van den Soesoehoenan, welke bij de 2e akte van het traktaat van 1677 beloofd en door de Heeren *van Hoorn* en *Couper* verlangd was.

Waarschijnlijk zal de Bataviasche Regering het, na ruim acht jaren dralens, raadzamer hebben geacht, — en zij had in dit opzigt gelijk, — om den Soesoehoenan in deze aangelegenheid maar niet meer te betrekken, ten einde bij hem, nu in rust op den Mataramschen troon gezeten, geene nieuwe begeerte naar volkomen herstel van vroegere magt en aanzien op te wekken of scrupules uit te lokken.

Immers had hij reeds ten vorigen jare eene poging gedaan tot direkte inmenging in het bestuur over de reeds afgestane *Preanger-landen.*

In het dagregister van 2 Junij 1685 vindt men deswege het volgende aangeteekend:

„'s Voormiddags arriveerde alhier over den landwegh, twee afgezondenen van „den Pangeran van *Sumadang*, medebrengende een briefje in 't Javaans, door den zoon „van dien Pangeran, aen Zijn Edt. geschreven, luijdende, na translatie:

„De zoon van den Pangeran depatij van *Sumadang* offert dezen brieff onder„danig op aen den Ed. Heer Gouverneur-Generaal *Joannes Camphuijs* en draegt Zijn „Edt. reverentelijck over en maeckt bekent, als dat *Marta Jaija* van *Carta Soura* te„genwoordig weer hier is gecomen en regeert en gebiet over mij en de Tommongongs „*Tanoebaija* (*Prakamoentjang*), *Wira Dadaha* (*Soekapoera*) en Deman *Timbananting* „(*Bandong*).

„Het inzigt ende meeninghe van zijn gebieden en regeeren is vooreerst, om „de schattinge in te zamelen, als oock ten andere om dit land van *Soemadang* te ver„beteren; maer ick en heb zijn ordre nogh niet gehoorzaamt omdat ick nogh geen „nader ordre van UEd. hebbe gekregen."

De Gouverneur-Generaal deed daarop, door den ontvanger-generaal *Jan Parvee*, antwoorden: „dat de Pangeran van *Sumadang*, nogte de andere Tommagons en Pangerans der „bovenlanden, met den Javaen *Marta Jaija* niets te doen hebben, maer (zich) na de ordre „van den Commandeur *Couper* hebben te reguleren en daerom oock geen schattinge, aen „*Marta Jaija* behoeven te geven en (dat) zoo *Mata Jaija* verder eenige heerschappije „buijten onze ordre gebruijkt, sal hij daerover gestraft worden, gelijck dat aen den „Capitain op *Cheribon* oock zoodanig bevolen is." *Dagregister van* 9 *Junij* 1685.

Ook na de publikatien van 1686 schenen de *Preanger-landen* nog niet vrij te zijn van vreemden invloed. De Bataviasche Regering liet althans in het begin van 1690 aan de Preanger hoofden van *Imbanagara*, *Bandong*, *Prakamoentjang*, *Krawang*, enz., in het geheel zestien briefjes afgaan van gelijke strekking, luidende bijv. de brief aan den Tommongong van *Krawang*, *Panata IJoeda*, als volgt:

„De Gouverneur-Generaal heeft oock gelast, den Tommagon te laten weten, dat „hij geen particuliere diensten, op den naem van de Compagnie of den Gouverneur- „Generaal, moet doen of geloven, gelijck nu en dan vernomen wert en daerom moet „de Tommagon, als er eenige diensten aen hem gelast werden, des Gouverneur-Gene- „raals ordre of zegel sien en oock dan, door sijn ombols (mindere hoofden) ten eersten „hier op *Batavia* na de waerheijt laten vragen." *Dagregister van* 8 *Februarij* 1690.

Men ziet, dat het der Kompagnie, — mogt zij in de eerste jaren na 1677, uit staatkundige beweegredenen of wegens gebrek aan middelen, haar gezag over het nieuwlings bekomen Preanger-grondgebied wat zwak hebben doen gevoelen, — thans inderdaad ernst was dat gezag te handhaven en dat zij zich regtstreeks inliet met de inwendige bestuurs-aangelegenheden aldaar.

Aan „eenheerigheid" van de toenmalige Preanger-Pangerans, Tommongongs, Kiaijs of Demangs dacht zij blijkbaar niet.

De nalezing van het Dagregister vervolgende, zal men omtrent dit punt nog meer opheldering ontmoeten.

Uit de inlandsche volksverhalen hiervoren is gezien, hoe de Soemadangsche Pangeran door den vorst van *Mataram*, waarschijnlijk Sulthan *Ageng*, in de eerste helft der zeventiende eeuw tot Gouverneur over alle de wester-(*Preanger*) landen werd aangesteld.

De herinnering daaraan scheen thans bij diens nazaat wederom levendig geworden te zijn, althans reklameerde de Soemadangsche Pangeran, in het begin van 1691, het gezag van zijn grootvader over *Bandong* (*Timbangnanten*), *Prakamoentjang*, *Soekapoera*, *Pamanoekan* en *Tjiassem*, „om over deselve gelijck mijn grootvader gedaen „heeft 't *Commando* te voeren en dat d' E. Compie, wanneer er uijt deze bovenlanden „iets begeert of gevordeelt (gevorderd?) wert, zulx aen mij alleenig maer kunnen be- „lasten; want ick zal de ordre van UEdt *ten vollen gehoorzamen*."

Dit schrijven werd overgebragt door den broeder van den Pangeran, Raden *Singa Mangala*, met een hommage van twee paarden en zes koebeesten. *Dagregister van* 31 *Jannarij* 1691.

De Pangeran van *Soemadang* verzocht alzoo te mogen *kommanderen*, NAMENS DE KOMPAGNIE, over de meeste andere Preanger hoofden, gelijk zijn grootvader zulks gedaan had, NAMENS DEN SOESOEHOENAN VAN MATARAM.

Het antwoord der Bataviasche Regering op dien brief is zeer karakteristiek en van groot belang voor de geschiedenis, ten einde de staatkundige verhouding der Preanger-Regenten destijds tegenover de kompagnie juist te kunnen beoordeelen.

Men vindt het opgeteekend in het Dagregister van 9 Mei 1691, luidende als volgt:

„*Joannes Camphuijs*, Gouverneur-Generaal, mitsgaders de Raden van *India* tot „*Batavia*, schrijven dit briefje uijt eene goede genegenheijt, aan den Pangeran van „*Soemadang*, zijnde *de voornaemste der Priangers-hoofden* in de bovenlanden, met toe„wenschinge van gesontheijt en voorspoet en dat hij met zijne onderdanen onder des „Compagnie's beschermingе altoos in ruste moge volharden.

„Voorts laet de Gouverneur-Generaal aen den Pangeran *Soemadang* weten, dat „zijn brief door zijn broeder, Radeen *Singa Mangala* op den laetsten Januarij dezes „jaars, alhier wel bestelt en den inhout verstaen is. Het is den Gouverneur-Gene„raal mede bekent, dat de Pangeran *Soemadamg* nae het verwoesten der *Bantammers* „en *Kidolese* stropers, *door de Compagnie en den Capiteijn Joachim Michielse*, *wederom* „*is* AANGESTELT, om het land en de negorij *Soumadang*, *als te voren te regeren en alles*, „*naer de de ordre van den Gouverneur-Generaal en de Raden van India te verrigten* en „waeromtrent de Gouverneur-Generaal tot lof van den Pangeran *Soumadang*, altijd heeft „gehoort en bevonden, dat de Pangeran *Soumadang* zig altoos naer behooren heeft „gedragen en 't welcke de Gouverneur-Generaal verwacht, dat altijd zal blijven „continueren; — maer dewijl de Capiteijn *Joachim Michielse* en oock naderhand de „commandeur *Jacob Couper*, uijt last van den Gouverneur-Generaal ende de Ra„den van *India*, even gelijck den Pangeran *Soumadang*, oock de verdere hoofden „der *Priangers*, alsmede van *Pamanoekan* en *Intchiassem* hebben aengestelt en bevestigt „te weten:

„Angabeij *Wangsa Tanoe* tot *Pamanoekan*,
„ *Carta Jouda* „ *Intchiassem*,
„Tommagon *Tanoebaija* „ *Prakkamoentjang*,
„ *Wira Dedaha* „ *Succapoura*,
„Deman (Demang) *Timbanantang* „ *Bandong*,
„Keij Depatij *Imbanagara* „ *Galoe*,
„en Keij *Soeta Nanga* „ *Galoe* en *Kawasseen*;

„zoo connen de Gouverneur-Generaal ende de Raden van *India* niet weten, waeruijt „het voorkomt, dat de landen van *Intchiassem* en *Pamanoekan* den grootvader van den „Pangeran *Soumadang* zouden hebben toegekomen en dat daerom de Pangeran *Sou*„*madang* versoeckt deselve landen weder onder zijn gezagh en eijgendom te hebben, „nevens oock de 44 hoofdregenten der *Priangers*, te weten: 26 opperhoofden, die „ijder een matje en candaga voeren en de 18 ombols, daeraf de Pangeran *Soumadang* „bij zijn brief zegt ende noemt eenige, die op *Bandong* en eenige, die op *Parakang*„*moentjangh* en eenige, die bij *Widra* (*Wira*) *Dedaha* op *Soekapoure* zouden wonen en „de Pangeran zegt gaerne wederom het commando over deselve en alle hare negorijen „te willen voeren, opdat wanneer de Compagnie uijt de bovenlanden iets begeerde, „sulx alleenlijk aen den Pangeran *Soumadang* konde belast werden, om dat te vol„brengen; want de Gouverneur-Generaal ende de Raden van *India* verklaren van den

„tijt, dat de landen der Priangers en van *Soumadang*, uit de handen der *Bantammers* „en *Kidolese* vijanden, door 's compagnie's magt gereddet en herstelt zijn, nog van den „Capiteijn *Joachim Michielse*, nog van den Commandeur *Cooper*, nogte van niemant, „soodanigh regt te hebben gehoort, als de Pangeran *Soumadang* als nu komt te pre- „tenderen; want, gelijck het van 's compagnie's gewoonte niet en is, iemand in zijn „wettig regt ofte besit te verkorten, zoo hadde de Pangeran *Soumadang*, indien hij tot „dese *Priangse landen* hadde gemeent eenig regt te hebben, zulx ten eersten, wanneer „hij door 's compagnie's wapenen van de Bantamse en andere vijanden was verlost en „in de rust en besittingen van zijn land herstelt, alsdoen aan den Gouverneur-Gene- „rael ende de Raden van *India* moeten bekent maken; want de Gouverneur-Generael „altoos getragt heeft, de trouwe en genegenheijt van den Pangeran *Soumadang* tot de „compagnie, in agtinge en eere te houden; — dogh dewijle nu de *Priangers landen* en „oock die van *Sirrebon* (verbond van 1681) en *Dermajoe*, als die van *Pamanoekan* en „*Intchiassem*, al soo vele jaren naer 's compagnie's ordre, in goede ruste hebben ge- „leeft en oock alsnog continueren, zoo hebben de Gouverneur-Generael ende de Raden „van *India*, aen Radja (Radeen) *Singa Mangala* doen bekent maken en oock bij dit „briefje aen den Pangeran *Soumadang* in antwoord willen doen weten, dat hij van dat „versoek gelieve aftestaen, *maer met alle de andere Priangers en oock de volckeren van Pa- „manoekan en Tjassem, als broederen onder malkanderen te leven en door den toevoer van „de vrugten des landts, naar Sirrebon en Batavia, hun voordeel te soeken, opdat alles „onder 's compagnie's gesagh en beschermінge, in vrede en welstant mag volherden;* en sul- „len de Gouverneur-Generael ende de Raden van *India* niet naerlaten, den Pangeran „*Soumadang* altoos als een getrouw *vrint en* ONDERDAEN van de compagnie, aen te sien „en (te) beschermen; daerin de Pangeran *Soumadang* van onse genegentheijt kan ver- „sekert zijn gelijck de brenger dezer Radeen *Singa Mangala* nader sal verhalen."

Ten blijke van de waarde, welke aan den inhoud van dezen brief werd gehecht, was hij door den Gouverneur-Generaal *Camphuijs* zelf onderteekend en voorzien van het zegel der kompagnie.

De Bataviasche Regering had, naar het voorkomt, aan de door haar in dit schrijven gebezigde argumentatie, die niet zeer klemmend is, met het volste regt kunnen toevoegen de omstandigheid, dat de kompagnie, evenzeer als de Soesoehoenan van *Mataram* te voren, bevoegd was, om het Gouverneurschap van den Pangeran van *Soemadang* over een groot deel der *Preanger landen*, naar verkiezen, te beperken of, gelijk thans in den loop der gebeurtenissen van zelf geschied was, geheel op te heffen.

Het schijnt, dat de Pangerang van *Soemadang* zelf tot de overtuiging van die bevoegdheid kwam, naardien hij, in een later schrijven aan den Gouverneur-Generaal van 29 Junij 1691, verklaarde, den Ingebeij *Wangsa Tanoe* van *Prakkamoentjang*, die op last der Hooge Regering „zwaer hout en dicke plancken liet cappen aen weder- „zijde van de rivier *Sikandong*, in dat werck niet hinderlijk te zullen wesen; *vermits „hij de landstreek maer ter leen door ZEdt. goetheijt bezat.*"

Nog veel sterker en bepaalder drukte zich de Demang *Timbanganten* te *Bandong*, ongeveer twaalf jaren later, uit.

"Wijders", zoo schreef deze aan den Gouverneur Generaal, "versoecke bij desen, "om UEds. hulpe, omtrent de volckeren *door UEd. onder mijn vertrout* en waervan "der vele *uijt UEd. land Bandong* naer verscheijdene plaetsen zijn weggeloopen en "zig aldaar onthouden, namentlijk op het land *Jampan*, onder de Ingebeij's *Wira Baija*, "*Nata Gatia* en *Wiera Nanga*, 48 huijsgesinnen; op 't land *Datar* (?), onder *Aria Nata* "*Mangala*, 49 huijsgesinnen; op 't land *Tjassem*, onder Ingebeij *Carta Jouda*, 58 huijs-"gesinnen en op 't land *Pagadeen*, onder Ingebeij *Wira Tanoe*, 43 huijsgesinnen, *het-*"*welck van UEds. volckeren zijn*, die de houtwerken tot *Indermaijoe* in gereetheijt "brengen, als mede die oock den Indigo, Cattoene-gaaren en was moeten besorgen en "alzoo dezelve van mij afgeweken zijn en *ick UEds. dienst waernemen moet*, zoo ver-"soecke dat UEd. mij in dese zaecke gelieve te helpen." *Dagregister van* 4 *April* 1703.

Dergelijke betuigingen van onderdanigheid aan- en afhankelijkheid van de Kompagnie, van de Preanger-Regenten zelven, zouden nog in grooten getale uit het dagregister bij te brengen zijn. De voorraad is zóó overvloedig, dat men zelfs verlegen is in de keuze.

Met de aangehaalde voorbeelden kan echter, naar het voorkomt, worden volstaan.

Intusschen bleef daartegenover de Kompagnie niet achter, om van haar gezag en magt direkt te doen blijken.

Zoo zond zij, nog in dezelfde maand April 1703, den Sergeant *Theunis Helderman* naar de bovenlanden om te onderzoeken, wat er was van die verhuizing van volk uit het Regentschap *Bandong;* terwijl hem tevens werd gelast "in 't passeren "van *Silengsij* en *Jampan* en door de negorijen van *Tjikalong* en *Tjibelagong* te verne-"men, wat die volckeren daerin nu doen en of zij oock nog eenige Indigo en Cat-"toene-garens planten en bereijden en of die van *Tjilengsij* gereet zijn, om volgens "'t gene aen haer geordonneert is, een parthij swavel uijt 't gebergte af te halen en "herwaerts nae *Batavia* af te brengen." *Dagregister van* 25 *April* 1703.

En toen deze Sergeant *Helderman* berigtte, dat zich in de *Jampangs* "opge-"worpen hadde seker Javaen, genoemt werdende Radhen *Parwata*, met nog elf zijner "consorten (meest weggeloopen slaven van dese of geene te deser plaetse, die als "hoofden onder denselven regeerde), nevens nog seventig anderen, die zig successive "met of onder denselven hadden vervoegt", welk "geboefte" tot aan *Tjidammer* het land afliep en de negorijen plunderden, "werden terstond den Luitenant *Pieter Scipio* "en den Vaandrig *Jacob Palm* gelast, om met 50 Europesche en 150 Inlandsche sol-"daten, derwaarts op te trekken", ter beteugeling van die "oproermakers", terwijl alle de Preanger hoofden, van wege den Gouverneur-Generaal, eene aanschrijving ontvingen, om dien Raden *Parwate* "op te soecken en met al sijn aenhang, onder Godes zegen,

„te verdelgen en 't zij levende of dood in handen te krijgen en wel toe te sien, dat „deze quade menschen, geen schuijlplaetsen in eenige der *Priangerslanden* komen te „nemen, of wel dat dezelve oostwaerts, na de landen van den Sousounang komen door „te breken en te vlugten", na welke nadrukkelijke aanschrijving zij, ten slotte, ten ernstigste werden vermaand, om „oock in haere besorginge van den indigo en 't Cat-„toene-garen, met ijver te volharden." *Dagregister van* 8, 11 en 16 *Mei* 1703.

Tot dusver waren de Preangerhoofden wel door de kompagnie aangesteld, doch hadden daarvan, in den regel, nog geene speciale akte bekomen.

De zeven reglementen, door *Jacob Couper* op den 15 November 1684 zamengesteld en afgegeven, aan elk der hoofden van *Soemadang*, *Bandong*, *Soekapoera*, *Prakkamoentjang*, *Imbanagara*, *Kwassen* en *Bodjong Lopang*, waren werkelijk meer als bestuurs-regelen, dan als akten van aanstelling te beschouwen.

De eerste bepaalde akte van aanstelling schijnt op den 24sten December 1701 uitgereikt te zijn, aan *Wangsa Tanoe*, als Regent over de stranden van *Pamanoekan*.

Hoe dit zij, in het laatst van 1704 achtte de Kompagnie het wenschelijk ten deze eene vaste regeling voor te schrijven.

„Voorts is", zoo luidt de resolutie van 5 December 1704, „op het voorstel van „den Heer Gouverneur-Generael goedgevonden, voortaen aen de Priangse hoofden, „dewelcke bij versterf als andersinds, daertoe sullen worden *aengestelt, tot te meerder* „*ordentelijckheijt en opdat te beter weten mogen*, *waernae sij hun hebben te rigten*, idem „een akte daeraf in de Nederduijtse en Javaense taele te verleenen ende dienvolgens „daermede een aenvang te maken, omtrent den Ingabeij *Wira Nagara*, den 18 No-„vember tot hoofd en regent van *Boijong Lopong*, in *Galoe* aengestelt, mitsgaders „de volgende, dewelcke, zoo op haer versoeck als op dat van de ombols dier plaetsen, „item het voordragen van den gewesen Resident van *Cheribon*, *Jacob Heijrman* als nu „goedgevonden werden aen te stellen, in stede van anderen, die overleden zijn, na-„mentlijk:

„Raden *Anga Radja* (*Anga di Redja*), oudste zoon van den overleden Kieij „Damang *Timbanantang*, tot hoofd en Regent van *Bandong* onder de benaming van „Raden Damang *Timbanantang;*

„*Wangsa Mangala*, oudste zoon van *Soeta Derpa*, jongst in de attacque tegen „den oproermaker *Parwata* geneuvelt, tot hoofd van 't landschap *Boijang-Malang* in „*Galoe* en wijders *Diepa Coesoema*, oudste zoon van den overleden *Wangsa Tanoe* (nae „voorgaande intreckinge van de acte desen *Wangsa Tanoe* A⁰ 1701 verleent) tot Regent „van *Pagadeen*, ofte de bovenlanden van *Pamanoekan*, dog onder het hoger gezag van „zijn oom *Wangsa Tanoe Pasissien*, Regent der *Pamanoekansche landen*, dewelcke alsnu „oock goet gevonden wert (mede onder de gehoorsaemheijt der Compagnie) tot hoofd „en eerste Regent over het gantsche land van *Pamanoekan* aen te stellen, waeraf „denselven mede een acte, met intrecking van die hem als Regent over de stranden, „den 24 December 1701, is verleent, zal worden gegeven."

Die akten waren, mutatis mutandis, van den volgenden inhoud; die voor den Regent van *Bandong* bijv:

„Radeen *Anga Radja*, oudste zoon van den overleedenen Regent tot *Bandong*, „Kieij Demang *Timbanantang*, bij acte van den 15den November 1684, door den Com„mandeur *Jacob Couper*, uijt onse name daertoe aengestelt geweest, als thans herwaerts „afgekomen en personelijk aen ons versogt hebbende, omme in zijn vaders plaetse „en gesag over het landschap *Bandong* ende 1000 huisgesinnen daeronder gehoorende, „te succedeeren en daerop, *in agting genomen zijnde de getuijgenisse der oemboels en Ban„dangse hoofden met hem hier gekomen*, zoo is in Raade van *India* goetgevonden, den„selve Radeen *Anga Radja*, bij desen aen te stellen, tot hoofd en Regent van het „landschap *Bandong* ende de volckeren daeronder gehoorende, omme alle deselven, als „zijn overledene vader, *van 's Compagnie's wege*, nae de Javaense wijse, in alle billijk„heijt te regeeren, dog *geene andere bevelen dan die van den Gouverneur-Generaal en „Raaden van India nae te komen, alsoo het landschap Bandong onder de Compagnie alleen „behoort.*

„Diensvolgens worden alle de Bandongse volckeren bij deezen gelast, den voorsz. „Radeen *Anga Radja*, sullende voortaen voeren den naem van Radeen Demang *Tim„banantang*, als haren Regent en hoofd, van 's Compagnie's wege, te gehoorsamen, „nadien wij sulx tot ruste en het welwesen der *Bandongse landen* bevinden te be„hooren." *Dagregister van* 17 *December* 1704.

„Men constateert", zegt de Heer *Levyssohn Norman*, deze akte aanhalende in zijne nota, gevoegd bij het Besluit van den 30 September 1865 No. 22, „dat in „dit gewigtige stuk zelfs geen zweem van vermeende regten of aanspraken van den „toenmaligen sollicitant te bespeuren is, zoodat hij uitsluitend aan de Kompagnie de „magt en het gezag ontleende, waarmede hij bij deze akte bekleed werd.

Niet minder verdient hier aandacht de omstandigheid, dat de Kompagnie, tot de aanstelling van dezen Regent, „de getuigenis" zijner ondergeschikte hoofden (oemboels) noodig achtte.

Indien toch Raden *Anga Radja* een „eenheerig vorstje" ware geweest, had van zoodanige raadpleging geene sprake kunnen wezen.

Inmiddels was de Soesoehoenan van *Mataram* (de zoon van Soesoehoenan *Tegal Wangi*, die in 1677 overleed), na eene zesentwintig jarige regering, in 1703 van het levenstooneel afgetreden.

De verstandhouding tusschen de Kompagnie en hem had in de laatste jaren veel te wenschen overgelaten, ofschoon het tot geene openbare vijandelijkheid was gekomen.

Na den dood van dien vorst rees er geschil over de opvolging; op zijn sterfbed had hij tot troonsopvolger bestemd zijn oudsten zoon Depati *Anom*, die dan ook het bestuur aanvaardde, onder den titel van Soesoehoenan *Amangkoerat Más*.

Tegelijkertijd werd door de hoofden van de gewesten *Mataram*, *Bagelen*, en

Wates (*Banjoemaas*) tot Soesoehoenan uitgeroepen Pangeran *Poeger*, broeder van den overleden keizer en sedert jaren bij de Kompagnie bekend, als haar bijzonder genegen.

Beiden zonden gezanten naar de Bataviasche Regering, de eerste, om haar kennis te geven van zijne troonsbeklimming, de laatste, om hare hulp in te toepen.

De Kompagnie achtte het in haar belang Pangeran *Poeger* te ondersteunen en plaatste hem, met kracht van wapenen, op den troon van *Mataram* onder den titel van *Pakoe Boewana I Senopati Ingalaga.*

Daarop volgde ter vergelding het traktaat van 5 Oktober 1705, in het IIe hoofdstuk opgenomen, waarbij onder anderen de Kompagnie uitdrukkelijk de uitbreiding van limieten bekwam, tot aan de rivier *Lossari* ten Noorden en de rivier *Donan* ten Zuiden.

Ongeveer eene maand daarna besloot de Bataviasche Regering, om „dewijle „nu de *Priangse landen* VOLKOMEN aen d' E. Compagnie zijn overgetransporteert, het „opsigt over deselve, aen den Pangeran *Aria Cheribon*, — die voor een man van be„quaemheijt ende de Compagnie genegen te wesen, gerenomeert is — op te dragen, „mitsgaders om het noodige dien 't halve te beraden, denselven eens herwaerts te „laten komen." *Resolutie van* 13 *November* 1705.

De definitieve aanstelling van *Aria Cheribon*, als zoodanig, volgde in het begin van 1706.

„Wijders de Heere Gouverneur-Generael alsnu wederom hebbende gesproken „van de Priangse landen, in het prealabel besluijt van den 13 November passato, om „het opsigt over deselve, den aenwesenden Cheribonsche prins, Pangeran *Aria* op te „dragen, zoo is, nu nader daerover gedelibereert zijnde, goetgevonden, niet alleen „gemelte Pangeran, die sig bereijtwillig daertoe heeft getoont, alsnu absolutelijk *tot „opzigter der voorz. landen aen te stellen*, omme met en nevens den Resident op *Che„ribon*, de saeken der Priangers, ten beste derselve en tot nutte van de Compagnie „te handelen en (te) dirigeren, maer oock hem Pangeran, tot adsistentie daeromtrent, „toe te voegen, den aenwesenden vaendrager *Jan Caspar Lippius*, taelkundige en in „die contrijen ervaren." *Resolutie van* 9 *Februarij* 1706.

Van die aanstelling werd de volgende akte opgemaakt:

„Dewijl den Sousouhounang *Pakoe Bowana Senepatij Ingalaga*, volgens het „contract den 5e October anno passato, met zijn hoogheijt tot *Carta Soura* aengegaan „en met de vereijste solemniteijten besloten, de *Priangse landen* met alle der inwoonders, „aen de Compagnie volkomen heeft overgetransporteerd en dat den Gouverneur-Gene„rael ende de Raden van *India*, soo tot onderhoudinge van nodige rust en vrede, „onder de gesamentlijke *Priangers*, als tot derselver welvaren en nutte van de Com„pagnie, nodig geacht hebben, een bequaem, wacker en aensienelijck persoon, tot „opsigter en hooft over de voors. *Priangse-landen* en volckeren te verkiesen en aen te

„stellen, om deselve, *van wege haer Heer en Meester, d' E. Compagnie*, nae de Javaense „wijse en maximes te regeren, — zoo hebben de Gouverneur-Generael en de Raden van „*India*, in agting nemende de goede bequaemheden van den Cheribonsen prins, Pan-„geran *Aria Cheribon* ende deszelfs daertoe betoonde bereijtwilligheijt, op den 9e van „de voorleden maend Februarij goetgevonden, gem: Pangeran *Aria Cheribon* aen te „stellen en te nomineren tot opzigter en Regent over alle *Priangse landen* en inwoon-„ders, omme deselve als geseijt, nae de ordres van den Gouverneur-Generael ende de „Raden van *India* en de Javaense wijse te regeren, mitsgaders met en nevens den „Resident op *Cheribon* ende den Lieutenant *Caspar Lippius* of imand anders, hem „Pangerang tot zijne hulpe toegevoegt, alle geschillen en oneenigheden, tusschen en „onder dezelve, op onse approbatie, af te maken en assopieren.

„Diensvolgens werden alle de Priangse volckeren sonder onderscheijt, niemant „uijtgesondert, bij deze wel expresselijk gelast, den voorn. Pangeran *Aria Cheribon* als „haren *Regent en opsigter van Compagnie's wegen*, onder het hoger gezagh van den Gou-„verneur-Generael en de Raden van *India*, alle eene trouwe en gehoorsaemheijt te „bewijzen, nadien wij zulx tot ruste en beste der *Priangse* landen en volckeren, be-„vinden te behooren." *Resolutie van 2 Maart* 1706.

Het schijnt, dat de Gouverneur-Generaal den Pangeran *Aria Cheribon*, nog tijdens diens aanwezen te *Batavia*, eenige vragen ter beantwoording stelde, nopens den toenmaligen toestand der *Cheribonsche* en *Preanger-landen*.

Het dagregister ven 18 Februarij 1706 maakt althans melding van een geschrift van dat Inlandsch hoofd, waarvan de zeer opmerkelijke aanhef, aldus luidt:

„Met alle tekenen van onderdanigheijt en eerbewijsinge, werd dit geschrift „door mij Pangeran *Aria Cheribon* opgedragen aen zijn Edt, den Heer Gouverneur-„Generael *Joan van Hoorn*, dienende om te antwoorden op de vragen die Hooggem. „Zijn Edt. mijn heeft gelieven voor te houden, nopende den tegenwoordigen toestand „der *Priangse* en *Sirbonse landen*, als:

„Eerstelijk: dat de Priangse volckeren niet kunnen comen te geraeken tot ruste „en vreeden, ontstaet ten principalen, *door 't groot getal derselver hoofden, die gedurig „in questie leggen tegens malcanderen zonder ophouden*, waerdoor de gemeene volkeren „tot oproer verwekt werden en 's *Compagnie's dienst comen te vergeten, door de menigte „derselver hoofden*, dewelke van vermogen en straf zijn, zonder te aenschouwen '*s Com-„pagnie's opregte en trouwe volkeren*, zoo ondersteunen en helpen zij de grootste quaed-„doenders, welke om een geringe beuselinge, de hardiesse durven hebben, op *Batavia* „te comen en bij zijn Hoog. Edt. te verschijnen, waerop zij 't huijs comende haer „selven groot houden en verstouten, hetwelk mijns oordeels, sijn Edt. aen deselven „diende te weijgeren, opdat sij geen quaedwilligers tegens de Compagnie soude helpen „en patrosineren; maer dat gem. quaeddoenders door de Compagnie strengelijk behoor-„den gestraft te werden, soo soude daerdoor, indien immers mogelijk is, de *Priangse „landen*, tot rust en vrede kunnen gebragt werden."

Ofschoon de verdeeldheid tusschen de *Preanger* Regenten onderling, in den tegenwoordigen tijd tot het voorleden kan gezegd worden te behooren, zoo bestaat echter in die Regentschappen, als nog de kwaal, waarop de Pangeran *Aria Cheribon* wees, namelijk het buiten verhouding groot aantal hoofden.

Op een nader ingekomen gezamenlijk berigt van meergenoemden Pangeran, den Sabandaar *Jacob Heijermans* en den Luitenant *Lippius*, van den 22 Februarij 1706, betrekkelijk „den presenten toestant en ongelegenheijt der *Priangers landen*," volgde nu de bij Resolutie van 22 Maart 1706 vastgestelde „Provisioneele ordre tot narigt van den Pangeran *Aria Cheribon* enz.," boven meermalen aangehaald.

Deze instruktie hield in:

1e eenige wenken omtrent de bekende gëaardheid en opvolging der verschillende Regenten en Hoofden.

Zoo moest bijv., in de plaats van den pas overleden Pangeran *Ranga Gempol* van *Soemadang*, „den oudsten der Priangers hoofden bij de Compagnie bekend," zijn zoon Raden *Tanoe Madja*, „bij provisie," als Regent worden aangesteld, „om dat „landschap en volkeren, na haer oude Javaense wetten te regeeren en te sien, hoe„danig hij sig sal gedragen, nevens alle de andere Priangers hoofden, onder de sorge „en 't bestier van den Pangeran *Aria Cheribon*."

Ten aanzien van deze opvolging, treft men in het Dagregister van 11 Februarij 1706 een schrijven aan van de Bataviasche Regering, dat hier niet onvermeld mag blijven; vermits het als bewijs kan strekken, tot hoever de kompagnie zich destijds inliet met de opvolging en huishoudelijke aangelegenheden der *Preanger* Regenten.

„De Sabandhaer *Jacob Heijrmans* tot *Batavia* schrijft, uijt last van sijn Hoog „Edt. den Heere Gouverneur-Generael *Joan van Hoorn*, dit briefje aen de gesament„lijke ombols tot *Sumadang* en maekt haer daarbij bekent, dat de Heere Gouverneur „is ter ooren gecomen, het overlijden van den Pangerang *Ranga Gompol* aldaar, wes„halven werd UE. geordonneert, degeene die de naeste en bequaemste tot de Regering „is, ten spoedigsten nae *Cheribon* af te comen, om aldaer bij den gesaghebber *Jan „Coin* te versoeken, nae *Batavia* te mogen vertrecken, om hun versoek bij zijn Hoog „Edt. voor te dragen."

„Ook werden gem: ombols seer ernstig, uijt naem van welgen: sijn Hoog Edt. „gerecommandeert, het bezit van het landschap *Bantar Jatij*, aen den Pangeran *Aria „Cheribon* te laten, soodanig als door den gesaghebber *Jan Coin* is aengewezen, sonder „sig verders daermede te bemoeijen, veel minder aldaer eenige moeijelijkheijt toe „te brengen, maer sig voortaen binnen de palen van sijn landstreek te houden, en met „alle ijver en vlijt besorgen, dat 's Compagnie's houtwerken en andere coopmanschappen, „die jaerlijks door de Compagnie gevordert werden, in gereetheijt gebragt en aen de „Compagnie, na verijst, gelevert mogen werden, of anders sal den Gouverneur„Generael, bij nalatigheijt van 't een of 't andere, sijn misnoegen daeraf, doen gevoelen.

2e moesten „alle de Prianse hoofden en Regenten worden vermaent en gehouden tot haer pligt, in de volgende voorname saeken:

"*Eerstelijk*, dat ijder sijn bepaelde land en daerin wonende volkeren, na de "beveelen van den jare 1684, door den Commandeur *Jacob Couper*, uijt name van "de Compagnie aen haer gegeven, in ruste sal blijven bezitten, sonder malcanderen "te verkosen (?) of ijders volkeren af te nemen, of schade toe te brengen, maer in "onderlinge rust en eenigheijt te leeven;

"*Ten tweeden*, zullen sij vooral ook alle quaede mensen en roovers en op-"roermaekers, als de paep *Parwata* en alle vijanden van de Compagnie in 't Cheribonse "rijk, uijt haer landen moeten weeren en alle dezelve, 't sij leevende of doot, aen den "Pangeran *Aria Cheribon*, ofte de Compagnie's gesaghebber overleeveren, op poene van "anders selven daerover te sullen worden gestraft en uijt haer gesag geset;

"*Ten derden* enz..

"*Ten vierden* enz..

"*Ten vijfden*, om nu daerin, na den luijen aert der Javanen niet te vertragen, "wert den Pangeran *Aria Cheribon* met den gesaghebber op *Cheribon* geordonneert, alle "de Priangse volkeren, uijt name van de Compagnie, na de Javaense wijse en wetten "te regeeren, de goeden te beschermen en de quaeddoenders, door haer hoofd-Regen-"ten, te doen straffen, dog van de gemelde hoofd-Regenten alleen bij misdrijven, daer-"van na *Batavia* kennisse te geeven en ordre van den Gouverneur-Generael en Raden "van *India* op te wagten."

Eindelijk mogt geen Regent of eenig hoofd zijne oemboels aanstellen of afzetten, "dan met voorkennisse en goetvinden van Pangerang *Aria Cheribon* en approbatie "van den gesaghebber op *Cheribon*, die altoos daerin, met den Pangeran *Aria Cheribon* "sal tragten te accorderen en alles helpen uijtvoeren, of, indien hij reedenen ter con-"trarie hebben mogt, met hem nader over beraden en de beste altoos moeten verkiesen "en in saeken van belang, sullen sij te samen daerop de ordre van den Gouverneur-"Generael en de Raden van *India* moeten versoeken, 't welk ook soo verstaen wort "in 't administreeren en doen van behoorlijk regt en Justitie, in de onderlinge twisten "en misdaden der Priangers volkeren, soowel in 't civiel als crimineel, tot doodstraffen "toe, te weten na de oude Javaense wetten en het regt en gesag dat de Priangse "hoofden altoos over haere onderdanen hebben geoeffent, *mits het ook de beledigde on-"derdanen der Priangers alsints vrij sal staen*, *haere klagten als die na waerheijt zijn*, "*aen den Pangeran Aria Cheribon en 's Companie's gesaghebber op Cheribon te mogen voort-"brengen, om sijn ordre en uijtsprake daerop te erlangen en na te komen.*"

3e moest nader "ordentelijk worden ondersogt en opgenomen, soo na sulx sou "connen geschieden, het getal van manschap of huijsgesinnen", en dit jaarlijks van nieuws, met last, om het resultaat dier kontrole telkens aan de Hooge Regering mede te deelen.

De cijfers toch, in 1684 door den kommandeur *Couper*, in 1686 door den Luitenant *van der Meer* en nu in dit jaar 1706, door den Pangeran *Aria Cheribon* en den Luitenant *Lippius* opgegeven, waren slechts in het ruwe begroot.

Behalve die nadere "ordentelijke" opname, had de Bataviasche Regering reeds

vroeger den Pangeran *Aria Cheribon* en den Luitenant *Lippius* bovendien gelast, om eene „limietscheijdinge van 's Compagnie's en des sousouhounangs landen" te volbrengen en zich „dienaengaende, na den inhoud van 't contract den 5 October Anno verleden, „met den sousouhounang gesloten, te reguleren, sonder egter sig daeraen precise te „houden, bijaldien de gecommitteerden van zijn Hoogheijt het een of 't ander, buijten „'t selve begrepen en van geen groot belang wesende, mogten comen te versoeken en „te pretendeeren, om alsoo dat werk, zoo veel mogelijk, met wedersijts genoegen, „ten eijnde te brengen." *Dagregister van* 23 *April en* 21 *Mei* 1706.

Meergenoemde Pangeran voleindigde alleen dat werk, omstreeks het begin van Oktober 1706, naardien de Luitenant *Lippius* inmiddels was gestorven.

Zijn verslag van die kommissie is opgenomen in het Dagregister van 9 Oktober 1706; hij had zich strikt gehouden aan den inhoud van artikel 2 van het traktaat van 1705 (zie boven); van de opname had echter niets kunnen komen. „De Priangse „volkeren," zeide hij aan het slot, „zijn nog niet geteld, doordien tegenwoordig de „gemeente, door gebrek van spijse verstroijt is en sig na die plaetsen begeven hebben, „alwaer sij eenige spijse kunnen becomen."

Hier kan het tijdvak dat de overgangs-periode vormde van de *Mataramsche* opperheerschappij over de *Preanger-landen* tot die der O. I. Kompagnie, als gesloten worden beschouwd.

De gebeurtenissen, voorgevallen tusschen de traktaten van 1677 en 1705, zijn eenigszins uitvoerig behandeld en, zooveel doenlijk, in haar verband medegedeeld, omdat zij, met betrekking tot het onderwerp van dit rapport, van het meeste gewigt waren. Zij moesten doen zien, hoe de Kompagnie het gezag over de *Preanger-landen*, haar achtereenvolgens door de Mataramsche vorsten afgestaan, opvatte en in uitvoering bragt.

De Kompagnie heeft, van den aanvang af, — hare brieven, bevelschriften en handelingen wijzen het uit, — nooit, evenmin als te voren de Soesoehoenans van *Mataram*, de Preanger-hoofden als zelfstandige, „eenheerige vorstjes" aangemerkt.

Wel was zij al zeer spoedig, en zulks uit eene voorzigtige staatkunde, op middelen bedacht, om alle zucht en elk streven daarnaar tegen te gaan.

Zóó herstelde zij den *Soemadangschen* Pangeran niet in zijn gouverneurschap over de *Preanger-landen*, hetwelk hij onder Sultan *Ageng* had bekleed; maar koos een onzijdig, aanzienlijk en wakker prins, den pangeran *Aria Cheribon*, om het oppertoezigt, uit haar naam, over hen allen te houden, hunne geschillen te vereffenen, hun grondgebied af te palen, de inwoners te tellen, de Kompagnie op de hoogte te brengen van hunne gedragingen en voor te lichten aangaande hunne aanstelling of ontslag en hare materiele belangen krachtdadig te helpen bevorderen.

Door dien maatregel konden bovendien noch de pangeran van *Soemadang*, noch de overige Regenten zich gekrenkt gevoelen, want de pangeran *Aria Cheribon* was hooger in rang, in de eerste plaats als een deel uitmakende van de *Cheribonsche* prieste-

dynastie en in de tweede plaats als staande, met zijne beide oudere broeders, de Sultans *Sepoe* en *Anom*, na de overeenkomst van 1681, tegenover de Kompagnie, in de verhouding van bondgenoot.

Zoodanig eene overeenkomst had en heeft de Kompagnie nooit met eenig *Preanger* regent gesloten. De akte, door den Pangéran van *Soemadang* verleden, na de hulp hem door de Kompagnie verleend tegen den Sultan van *Bantam*, waarvan een volksverhaal spreekt (zie § *a* van dit hoofdstuk), kan toch geenszins als eene overeenkomst, veel minder als een verbond worden beschouwd. Het was niets anders als eene imperatief afgëeischte belofte.

Indien in lateren en nog in den tegenwoordigen tijd, de *Preanger*-regenten zich, bij voorkeur, *bondgenooten* der Nederlandsche Regering heeten en deze, — hoezeer van hare zijde, hen niet pertinent aldus beschouwende, — niettemin aan die qualifikatie eenig voedsel geeft, door hen in dien onbestemden nimbus van voornaamheid te laten, onverklaarbaar voor de overige regenten van *Java*, dan is zulks alléén toe te schrijven, hier, aan gemis van voldoende kennis der historie en dáár aan eene volstrekt ongegronde aanmatiging.

De *Preanger*-regenten, uit den tijd, waarvan thans sprake is, wisten beter.

Ofschoon hun de bevoegdheid, om de inlandsche bevolking naar hare oude wetten en gebruiken te besturen, gelaten was, waren zij zichzelven zeer goed bewust, dat zij die bevoegdheid uitsluitend ontleenden aan de kompagnie, tegenover welke zij stonden, niet als *bondgenoot*, maar als *onderdaan;* immers sprak de pangeran van *Soemadang*, in zijn bovenaangehaalden brief aan den Gouverneur-Generaal, van 29 Junij 1691, van de „landstreek die hij slechts in leen bezat, door de goedheid van Zijne „Edelheid" en gewaagde de demang van *Timbangnanten* in zijn schrijven van April 1703, van „Zijn Edelheids land *Bandong*;" „Zijn Edelheids volkeren die hem vertrouwd „waren" en van „Zijn Edelheids dienst, die hij moest waarnemen."

Die bevoegdheid tot het uitoefenen van zeker zelfbestuur, was nog bovendien binnen enge grenzen beperkt. Blijkens de instruktie voor den Pangeran *Aria Cheribon*, van 22 Maart 1706, mogten zij, onder anderen, niet eens de mindere, hun ondergeschikte hoofden (oemboels) aanstellen, had elk inlander het regt, zich over hunne handelingen te bezwaren en moesten zij schier van alles rekenschap geven, aan genoemden pangeran.

In het kort, de *Preanger*-regenten, nadat zij bij het traktaat van 1705, voor goed onder de heerschappij der O. I. Kompagnie gekomen waren, vereenigden in zich twee qualiteiten te weten: die van

a onderdanen en tevens dienaren der kompagnie, door haar gesteld aan het hoofd der bevolking in hunne distrikten of regentschappen;

b „leveranciers van koopmanschappen", op *bevel* van de kompagnie.

De laatst opgenoemde qualiteit, hun in de officiele stukken zelven van dien tijd gegeven, moest hun tevens strekken tot een bron van inkomsten; doch werd, in effecte, de vruchtbare moeder van aanzienlijke schulden, zoowel aan de kompagnie

persoonlijk, als aan hare gecommitteerden tot en over de zaken van den inlander en de mindere Europesche bëambten, die ook leven en treinvoeren moesten, welk een en ander, bij slot van rekening, ten laste kwam van den kleinen man.

Het tijdvak van 1705 tot aan de opheffing van de Direktie der O. I. Kompagnie in 1796, kan, gelijk in den aanhef van dit hoofdstuk gezegd is, beknopt worden zamengevat, omdat, in beginsel, het regerings-systeem van de kompagnie, ten opzigte der *Preanger-landen*, geene verandering onderging.

Alleen de toepassing wijzigde zich naar de wisselende eischen van den tijd, die, voornamelijk ook in het belang van den handel, meerdere inmenging met het bestuur dezer landen en daarmede beperking der magt van de regenten medebragt.

Enkele voorbeelden zullen genoeg zijn om deze bewering te staven.

Bij de Instruktie voor den Pangeran *Aria Cheribon*, was bevolen, dat aan de *Preanger* hoofden zou gelaten worden, de uitoefening van het regt, zoowel in het criminele als civiele, tot de doodstraf toe, „volgens de oude Javaense wetten."

Die bevoegdheid werd nader bevestigd, bij de resolutien van 21 December 1708 en 8 April 1712, beiden te vinden als bijlagen achter het rapport van den Commissaris-Generaal *Nederburgh* van 1795. Alléén moesten zij, van hunne verrigtingen ten deze, kennis geven aan den Gouverneur-Generaal, of de van zijnentwege daartoe gecommitteerde autoriteit.

Eenige jaren later deed zich echter het geval voor, dat een priester, wegens medepligtigheid aan vagebondage of eenig dergelijk wanbedrijf, door *Preanger* regters slechts was gestraft met eene geldboete. Daarover aangesproken, gaven zij ten antwoord: „dat het aen haer niet gëoorloofd waere, eenige andere of hoogere straffe als „een geldboete tegen personen van de geestelijke ordre te decerneren, en dat zij over „sulx niet anders of verder hadden connen vonnissen."

De Regering nam met deze uitspraak, *volgens de oude Javaansche wetten*, geen genoegen en noteerde bij de resolutie van 16 April 1715, dat de opgegevene redenen, „ons geensins satisfactoir zijn voorgekomen en dat men zulx aensiet, voor eene „seer bedenckelijke exceptie, met ordre, dat die in 't aenstaende, door gemelte regters, „geen plaets gegeven sal mogen werden; maer integendeel, dat zij tegen all en een „ijgelijk, die gepexeert sullen hebben, sonder onderscheijt van geestelijcke of wereld- „lijcke personen, sullen hebben te vonnissen en regt te spreecken, na de nature der „misdaeden en vereijsh van de oude Javaense wetten." *Dagregister van* 16 *April* 1706.

Volgens eene aanteekening, te vinden in een bundel officiele bescheiden, getiteld: *Bataviasche Ommelanden tot* 1756, waarschijnlijk afkomstig uit het archief van een der gekommitteerden tot en over de zaken van den inlander, zou gemelde „paap" door de Bataviasche Regering „in versekering opontboden en na een buijten-comptoir „versonden" zijn geworden.

De Regering improbeerde hier dus een vonnis van den inlandschen regter en deed zelf regt.

De bedoelde aanteekening vermeldt, dat er nog meer voorbeelden waren, dat vonnissen van *Preanger* regters, aan approbatie werden onderworpen.

Het schijnt dat sedert dien tijd meer en meer inbreuk is gepleegd op de eigen regtsmagt der *Preanger* regenten.

Bij resolutie van 21 September 1729 werden altans de Krawangsche regent en zijne oemboels gequalificeerd, om „degeene die over diefstal van buffelbeesten sul-„len werden geattrapeert, voortaan ter beteugelinge van al sulke misdrijven in gecom-„bineerde vergadering, ten overstaen van den Commandant in de vesting tot *Tanjong* „*Poura*, te mogen condemneren, in de ketting te werden geklonken en sodanig aen „de mijnwerken, dan wel op *Tanjong Poura* dienst te doen;" terwijl bij het plakkaat „van 17 April 1730 „tot bevorderinge van den landbouw," dat van 21 October 1688 werd gerenoveerd, volgens hetwelk buffeldieven, „met de koorde aen den galg moes-ten worden ter dood gebragt."

Dit plakkaat betrof zoowel de zoogenaamde *Bataviasche* of *Jakkatrasche omme-als boven-landen.*

Ook in zuivere bestuurszaken liet zich de voortschrijdende bemoeijing der Kompagnie gevoelen.

In het laatst van 1723 overleed de pangeran *Aria Cheribon*, die tot dus ver het oppertoezigt uitoefende over de *Preanger-landen*, uitgenomen de *Krawangsche* en *Tjiandjoersche* distrikten.

De resolutie van 28 Januarij 1724 betreft de wijze, waarop in deze waardigheid verder werd voorzien en vermeldt tevens het doel harer primitieve instelling.

Tot regt verstand dier toenemende inmenging in het bestuur, zoomede ter nadere toelichting van hetgeen omtrent den aard van het gouverneurschap des pangeran's *Aria Cheribon*, hiervoren is gezegd, wordt dit stuk in zijn geheel overgenomen:

„Ter occasie, door brieven van den 17 en 18 November, mitsgaders 4 Decem-„ber des voorleden jaers, uijt *Cheribon* gebleken ware, het afsterven van den Pangerang „*Aria Cheribon* onder de leden deser vergadering zijnde rondgesonden en gelesen ge-„weest, eenige versamelde papieren, ten aentooninge in wat wijse niet alleen die Prince, „uijt naem van d' E Compagnie bijzijn leven hadde geageerd, als opsigter ende Re-„gent over de *Prianger-landen*, na volgens het geresolveerde op den 13 November 1705 „en 9 Februarij 1706, alsmede in consecutie der commissie en instructie, op 15 Maart „des laatstgem. jaers, aen hem inhandigd; maer ook hoe de gem. *Aria* op sijn ver-„scheijden en naderhand ook zijn soon *Marta Widjaja* versoek hadden gedaan, tot de „successie in des vaders nalatenschap en digniteiten, mitsgaders dat gem. soone, uijt dien „hoofde soude mogen gebruijken, des vaders zegelring, — deswege de bovengemelde „brieven van *Cheribon*, geen evengelijke toon slaen en een brief der resteerende Prin-„cen (namelijk de Cheribonsche) ook daertoe niet seer geneijgd scheijnd, nadien sooda-„nige Regent der Priangers, boven haer bij uijtstek in aensien word geconsidereerd: „soo is ten deser zaeke in opmerkinge genomen, dat de eijgendom en het bestier der „meergem. *Prianger-landen*, in den jaere 1705, bij contract van den Soesoehoenang

"*Paccoe Bowana*, geobtineerd ofte bedongen in dien tijd nog niet al te wel bekend "zijnde, uit dien hoofde ten principalen wierd goedgevonden, aen de Regenten bij bo- "vengem. instructie, alsulken inlandsen Prince toe te voegen, om dat nieuw verkregen "volk, te leijden na haere gewoontens en tot d' E Compagnie te gewennen; maer na- "dien sulx nu al omtrent 20 jaeren is verleden en dese luijden al aen de Nederlanders "verwend (gewend) schijnen geworden te sijn in desen tijd, mitsgaeders volgens een "bericht van den 19 November 1720, — wanneer sij hiernevens de Cheribonse Princen "ter begroeting van den Gouverneur-Generaal aen de hand waren, al te mael versoek "hebben gedaan, om hare landvruchten, als peper, cattoene-garens, indigo en koffij- "boomen, enz. etc. directelijk te mogen herwaerd brengen, mitsgaders alhier te sien "decideeren hunne onderlinge geschillen, om aldus van de Cheribonsche Regering en "Pangerang *Aria* te mogen vrijblijven en ontslagen te werden, hetwelk sonder opschud- "ding, bij het leven van den Prince, na alle gedagte, niet wel soude hebben konnen "(gebeuren) en dit versoek al echter tot nog toe, na sijn sterfdag, door haerl. niet en "is herhaald, mitsgaders daerbij al verder sijnde geconsidereerd, dat mogelijk eene schie- "lijke aenstelling van bovengem. *Marta Widjaija*, dan wel een anderen inlander tot "successeur in het Regentschap over de *Priangerlanden*, onder de Princelijke familie "der Cheribonders, soude konnen worden aengesien als een soort van erfrecht, hetwelk "nogtans noijt de meening van deese Regeering is geweest, nadien gem. schoone land- "streek NOIJT VAN DESELVE HEEFT GEDEPENDEERD en door den Soesoehoenang aen d' E. "Compagnie gecedeerd is, in soodanige wijse als de hoofden derselve, ten getale van "10 stuks aldaer van alle tijden af, op sig selven hadden bestaen ([1]), soo is dan om "alle de voorm. insigten bij desen tijd ende ten minste voor als nog best geoordeeld, "de zaeken der Priangers te laten in dien staet, waerin deselve sig tans bevinden en "den Resident *Willem ter Smitten* te gelasten, na het gebruijk de landsvruchten van "dat volk te ontvangen, deselve behoorlijk te betalen en kleene geschillen onder haer, "na 's lands wijse af te maken; maer dingen van belang, ter decisie van dese tafel, in "sijne brieven over te brengen, mitsgaders den Pangeran *Marta Widjaija* alleen te la- "ten genieten den naem, rang en nalatenschap van zijn gesturven vader, als desselfs "eijgendom sijnde, sonder meer, omme dusdanig inder tijd te ontwaren, van wat succes "dese beschikking sal willen worden en of het nodig soude konnen werden, in het een "of het ander, eenige andere maetregel te gebruijken."

Het oppertoezigt over de *Preanger-landen*, voornamelijk wat de kultuur-aangelegenheden betrof, ging later over op een Europesch dienaar der Kompagnie, met den titel van Gekommitteerde tot en over de zaken van den Inlander; terwijl in sommige regentschappen Europesche beambten werden geplaatst, onder den naam van Sergeanten.

([1]) Namelijk als hoofden van bepaalde provinciën of landschappen, te voren onder *Padjadjaran*, daarna een tijdlang verstrooid en eindelijk, tijdens de heerschappij van *Mataram*, onder het oppertoezigt van Depati *Oekoer* en later van den Pangeran van *Soemadang*, gelijk de inlandsche oorkonden, onder de tegenwoordige Regenten zelven berustende, verhalen.

Hoe de Kompagnie zelve het bestuur over den Inlander, dat zij aan de *Preanger*-Regenten en mindere hoofden gelaten had, van lieverlede ondermijnde, verhaalt *Nederburgh* in zijn rapport van 1795, met deze opmerkelijke worden:

Er is rede van een voorstel tot vermindering van den koffijprijs:

„Met de uitbreiding der Cultures hebben zij (de Regenten en mindere hoofden) „hunne liefhebberijen en vermakelijkheeden van veefokken, visschen, jagen, enz. moeten „vaarwel zeggen; de heerschappij, die zij over het gemeen oefenden, hebben zij grooten„deels zien vervallen, doordien elk ingezeeten thans aan een verpligten arbeid gebon„den is en gevolgelijk niet meer in staat, om aan hunne Regenten soo als bevorens, tot „wil en dienst te staan: deese opofferingen hebben zij zig egter getroost en met den „loffelijksten iever tot des Compagnie's wegen, met soo veel nadruk verlangde uitbreiding „der culture medegewerkt, aangespoort door het vooruitzigt der voordeelen, welke daaruit „ook voor hun zouden afvloeijen en het zoude dierhalven eene behandeling zijn, soo hard „als onstaatkundig, wanneer men hun door lokaas eerst gebragt hebbende, daar men „ze hebben wilde, nu die voordeelen al te zeer zoude willen besnoeijen en dat alleen, „om nog grootere winsten te behalen, op een artikel, dat nu reeds soo sober be„taald werd en sulke immense profijten in 's Compagnie's schatkist stort;— voorwaar „soo eenige, zoude deeze handelwijze geschikt sijn, om de Compagnie, voor het oog „van de geheele waereld veragtelijk en bij den Inlander voor altoos gehaat te maken.

De Regenten moesten jaarlijks persoonlijk naar *Batavia* opkomen, of zich door gequalificeerde zendelingen laten vertegenwoordigen, waarvan het gevolg was, dat de koffij-gelden, die zij in handen kregen, er even spoedig weder uitvloeiden, aan kleedingstukken, sieraden en allerlei nuttelooze snuisterijen, waartegen hunne koopziekte niet bestand was.

Zij leefden alzoo ten slotte, met hunne staatsie, talrijke gezinnen en familiebetrekkingen, meerendeels, zoo niet geheel, op kosten van den kleinen man; weshalve elk regent in zijn ressort, er op uit was, om bevolking van elders naar zich toe te lokken, ten einde onbewoonde en onbebouwde streken te doen ontginnen en op die wijze, eigene inkomsten te vergrooten.

Reeds bij een Billet van 18 September 1739, vaardigde de Bataviasche Regering daartegen een verbod uit, hetwelk de Gouverneur-Generaal *Mossel*, bij de Publikatie van 6 April 1752 in dezer voege hernieuwde:

„Ten tweeden, de Regenten en onderdanen, zo in de Bataviasche omme„als *Preanger-landen* en met één woord, alle die woonachtig en gehoorende zijn onder „de jurisdictie van de Compagnie, mits de nogal aanhoudende klagten, wegens het „verloopen van de landlieden uijt het eene Regentschap of district naar het andere en „de aanleiding, die daartoe werd gegeven door de Regenten en hoofden zelfs, met soda„nige overlopers en zwervers gretiglijk onder hunne bescherming en gebied 't admitteeren „en met er woon aan te houden, 't welk strekkende is tot groot nadeel van den acker„bouw (dat wil zeggen van den teelt van koffij, enz.) en insaam der producten, ander„maal scherpelijk 't interdiceeren, gelijk haar g' interdiceert werd bijdezen, onder

"wat pretext het ook zoude mogen wesen, eenige overloopers uijt andere landen, mede "onder 's Compagnie's jurisdictie gehorende, onder derselver gebied meer toe te laten, "dan wel permissie tot verblijf te vergunnen, met bevel om daarentegen ordres te "stellen, dat zodanige overlopers als zwervers opgevat, mitsgaders teruggezonden "werden aan de Regenten, onder wien deselve gehooren en zulks op verbeurte van "de, bij biljet van 18 September 1739, reets gestelde boete van 10 Rds. voor ijder "reijs, dat een Regent of Hoofd daaromtrent in gebreeke zal blijven, om in dien "voegen verdeelt te werden als het gemelde Biljet dicteerd, waarenboven den Com- "missaris van den Inlander d' agterhaalde overlopers, in conformite van hetselve voor "d' eerste maal een gevoelige correctie zal laten geven, dog voor de tweede maal "deselve met voorkennisse van den Heere Gouverneur-Generaal doen in de ketting "klinken, om zodanig den tijd van zes maanden in hun bescheiden district te arbeiden, "zullende een iegelijk die, om deze of geene redenen, mogte inclineren om zig met "er woon uijt het eene distrikt in het andere te begeven, alvoorens daarvan kennisse "moeten geven aan de Regenten of hoofden waaronder zij gesteld zijn, die van hun "consent of weigering redenen zullen moeten geven aan den Commissaris van den "inlander, welke deselve aan den Heer Gouverneur-Generaal zal hebben voor te dragen, "ter erlanging van zijn Edelheijds goedvinden."

Inderdaad, wel te regt mogt *Nederburgh* van de regenten verklaren: "de "heerschappij, die zij over het gemeen oefenden, hebben zij grootendeels zien vervallen."

Feitelijk toch werden die regenten in hun magt en invloed gefnuikt, telkens wanneer het belang der Ed. Kompagnie daartoe eenige aanleiding gaf en de toestand, waarin zij gebragt waren, tijdens de ontbinding van dat nagenoeg souvereine handelsligchaam, gaf voorzeker weinig grond, om hen als "eenheerige vorsten" dan wel als bondgenooten aan te merken, een standpunt datzij trouwens nooit te voren hadden ingenomen.

De *Preanger* regenten waren in het tijdvak, door het traktaat van 1705 beheerscht, nog meer dan vroeger, de zeer gehoorzame en ook wegens hunne schulden, zeer afhankelijke dienaren van de Kompagnie, die over hen en het aan hun bestuur toevertrouwde volk, uit de volheid van hare magt, willekeurig beschikte.

Zoo daaromtrent nog eenige twijfel konde bestaan, zal de inhoud van dit hoofdstuk, grootendeels uit authentieke bronnen zamengesteld, dien hebben opgeheven en de gevolgtrekking wettigen, dat er geen historische grond is voor de meening, dat de *Preanger* regenten, hun standpunt aan oorspronkelijke regten te danken hebben.

Het zal intusschen der aandacht niet ontgaan zijn, dat gedurende de gansche overgangsperiode van 1677—1705, van de landschappen *Tjiandjoer*, *Tjikalong*, *Tjiblagong* en de *Djampangs* weinig of geene melding wordt gemaakt, terwijl de instructie voor den Pangeran *Aria Cheribon*, daarvan ook zwijgt.

De reden daarvan ligt voor de hand en wel in de omstandigheid, dat die landschappen reeds van vroeger en althans zeker van af 1677, gerekend werden te behooren, tot de eigene jurisdictie der Kompagnie en niet meer tot de eigenlijke *Preanger*, maar tot de sedert dusgenoemde *Bataviasche* of *Jakkatrasche* bovenlanden.

De Kompagnie oefende daar een meer direct bestuur uit en liet er van tijd tot tijd plaatselijke inspectien houden.

Zoo treft men, in het dagregister van 18 September 1706, een geschrift aan van zekeren Kiaij Maas *Pantsjar*, "heden uit de Bataviasche bovenlanden gecomen," waarin deze aan den Gouverneur-Generaal *Joan van Hoorn*, onder anderen berigt:

"Vervorderde mij na *Tjicalong* en het dorp van Raden *Wangsa Coesoema* en onder-"sogte sijnen Indigo, waarvan maer eerst 30 cattijs hadde becomen en het resterende "cookte men nog; gaeren had men eerst maer tot 2 picols becomen en versamelde "nog meer; de padij was er schaers genoeg tot hun spijse, de zaijlanden waren eerst "afgebrant, de ombols waren er wel . . . . "vervorderde voorts na *Tsibalagong* bij *Natta Mangala*, ondersogt daer den indigo, "waervan men maer een picol en 8 cattijs hadde en het resterende nog cookte; van "'t cattoene-gaeren had men maer 7 pikols en padij schaars tot nooddruft; geen tij-"dinge was er, dan de ombols waren er wel en ik vernagte hier een nagt. Voorts "toog ik naer *Tjiandjoer*, in het dorp van *Aria Wira Tanoe*, vernam naer den Indigo "aldaer, waervan men maer eerst een picol becomen en het andere nog in de cookinge "hadde; van 't gaeren had men 2 picols, padij effen tot hun nooddruft, de zaijlanden "waren eerst afgebrand, van tijdinge was er niet en de ombols waren er wel . . . . " . . . . ging vernagten tot *Pagger Menung*, een dorp van *Jampang*, van waer "mij voorts vervoegde, na de inwoninge van *Anga Nata* tot *Jampang* en met eenen "den indigo ondersogte, daervan maer eerst becomen waren 73 cattijs, geen gaeren "gesponnen en door schaersheijt van padij alle aldaer gebrek van eeten hadden; de "zaijlanden waren eerst afgebrand en de ombols waren er wel; van de vogelnesjes had "men 19 cattijs; ik liet daerna verder ondersoek doen, door eene *Praija Djaja* ne-"vens de volkeren van *Jampang* en bequam nog 15 cattijs; tijdinge was er niet, als "ik hoorde van *Anga Nata*, dat er een weg was van *Jampang* over *Tjiandjoer* en "*Tsibelagong* na *Campong Baroe* (*Buitenzorg*)."

Eenige dagen na de ontvangst van dit berigt, ging van wege den Gouverneur-Generaal, het volgende schrijven af, aan de daareven genoemde hoofden.

"Dit briefje word geschreven ten ordre van den Heere Gouverneur-Generaal "*Joan van Hoorn* door den Sabandhaer *Jacob Heijrmans* aen *Aria Nata Mangala* tot "*Tsibalagong*, *Aria Wira Tanoe* tot *Tsiandjoer* en Kiey *Wangsa Coesoema* tot *Tsika-"long*, waerbij deselven werden gelast, soodrae doenlijk en vóór de quade mousson, "naer herwaerts af te brengen, 400 picols goede swavel aerde, als voor deze is ge-"schied, gelijk mede aen *Anga Nata*, hoofd tot *Jampang* insgelijx werd bevolen, her-"waerts af te brengen, 50 picols deugtsame swavel aerde, sonder eenige nalatigheijt, "of sal degeenen, die daerin comt te manqueren, in ongunste van den Gouverneur-"Generaal geraeken." *Dagregister van* 28 *September* 1706.

De hoofden van *Tjiandjoer*, *Tjikalong*, *Tjiblagong* en de *Djampangs* stonden alzoo toen reeds, anderhalve eeuw geleden, in dezelfde verhouding tot de Kompagnie,

als bijv. de regenten van *Tjilingsie*, *Tjiseroa*, *Gedong Badak*, *Tjitrap*, enz., van wier bestaan thans zelfs de geheugenis schier verloren is gegaan.

Dezelfde opmerking geldt de landen van *Krawang*, *Pamanoekan*, *Tjassem*, *Pagadeen* en *Indramaijoe*, waar de Kompagnie mede zeer vroeg gezag uitoefende en die zij, na het tractaat van 1705, geheel onder haar direct bestuur bragt.

Korten tijd na het tractaat van 19 en 20 Oktober 1677, in het laatst van dat jaar, of in het begin van 1678, stichtte de Kompagnie eene sterkte te *Tandjong Poera*, aan de Oostzijde van de rivier van *Krawang* en plaatste aldaar een posthouder, met de noodige bezetting, om het oog te houden op de bovenlandsche hoofden en bevolking.

Die posthouder oefende aldaar civiel en militair gezag uit en hield de Bataviasche Regering op de hoogte van hetgeen er in den omtrek voorviel, welke Regering terstond na de sluiting van gezegd tractaat, op den 29 November 1677, een reglement vaststelde, „waerna hem *Wira Baija*, broeder van den overleden Gouverneur *Singa per Bangsa* en *Wiera Saba*, presenten Gouverneur van *Tanjong Poura*, met hunne Edelluijden, volkeren en ondersaten, souden hebben te reguleren.” *Dagregister van* 4 *December* 1677.

De directe inmenging in de inlandsche aangelegenheden van bestuur, breidde zich aldaar, hoezeer in den aanvang nog wat onbestemd, wegens gemis aan voldoende kennis van land en volk, van lieverlede uit.

Een bewijs daarvan levert de resolutie van 18 November 1704, luidende als volgt:

„Eijndelijk door den Heere Gouverneur-Generael binnen gebragt en de verga„dering voorgesteld zijnde, diverse poinctes en versoeken door den posthoudende vaen„drager tot *Tanjong Poura*, *Jacob van der Bussche* ende den Crawangsen ombol „(districtshoofd) *Wira Baija*, beijde alhier present, in geschrift aen sijn Edt. opgege„ven, soo is na resumptie derselve onder anderen verstaen:

1e „den gem. *Wira Baija* op eijge gedaene aenbieding en ten insigte, altoos „de ijverigste der *Crawangse* ombols getoont te weesen, ten preuve op te dragen, den „toesigt van den indigo in de *Crawangse* landen en hem daerinne door gem. Vaen„drager de behulpsame hand te laten bieden;

2e „is den selven, om redenen voors., als ook sijn betoonden ijver en devoir „nog jongst, omtrent het helpen opsoeken en verjagen van den bewusten, oproerigen „Paep *Porwatta*, in de *Cheribonse* ofte *Priangse* bovenlanden, vergunt afslag van zijn „nog onbetaelde 4 maenden pagtpenningen des verleden jaers, wegens de rauwa's ofte „Crawangse visserijen;

3e „hem met het begin des volgenden jaers 1705, de gem. pagt dier visserijen „weder te geven, voor den tijd van 5 jaren, mits daervoor jaerlijx aen Heemraden „betalende, eene som van 800 Rxs en de gem. rauwa's, na behooren schoon makende „en verbeterende, omme deselve, na expiratie der gem. 5 jaren, in behoorlijke gestalte „weder over tegeven, ofte wel de continuatie dier pagt alsdan nader te versoeken;

4e "denzelven ook toe te staan, op eijge onkosten, aen de Westcant der "Crawangse rivier, boven 't spruijtje *Troesang* en *Watoedjaga*, sawa's ofte padij-, item "indigo-velden te prepareren, mitsgaders ook nog eenige rauwa's ofte moerassen, daer-"omtrent tot visserijen op te ruijmen en schoon te maken ende ten

5e "den tweeden zoon van den Crawangsen Tommagon *Panatta Jouda* en schoon-"soon van gem. *Wira Baija*, genoemt Maes *Wira Nangga*, onder ons hooger gezag "aen te stellen, tot hoofd en Regent over het landschap *Boedjong Lopang* in *Galoe*, "gelegen in de *Priangse* landen, instede van den overleden ombol *Bradja Pattij*."

Een ander bewijs vindt men in een brief van den 26 Januarij 1706, aan den Krawangschen Tommongong *Panata Yoeda* en zijne oemboels geschreven, waarbij namens den Gouverneur-Generaal "dat luije volk in hunne traegheijt omtrent 's Comps. dienst "wat opgewekt" wordt en aangemaand, om de bevelen van den Gouverneur-Generaal beter te gehoorzamen, opdat alle die landen hun vrugten en padij mogen geven en niet verder in verval geraken, door "'t slegt en quaed bedrijf en nalatigheijt der Ja-"vaense hoofden, of de soodanigen sullen moeten *gedimoveert en na Batavia opgesonden "en anderen in haer plaetse gestelt worden." Dagregister van 1 Februarij* 1706.

Een van die "luije ombols" genaamd *Jakra Dita*, werd veroordeeld, om "eeni-"gen tijt op 't eijland *Onrust* aen de gemeene werken te arbeijden." *Dagregister van* 24 *Februarij* 1706.

De hiervoren genoemde gekommitteerde van de Kompagnie, Kieij Maas *Pantsjar*, besocht ook "de dorpen van den Tommagong *Panata Jouda*, vernam aldaer na den "Indigo en padij, maer vonde de lieden alle uijthuijsig en op huurloon uijt ([1]), vraegde "aen *Wira Baija*, distriktshoofd, broeder van *Panata Yoeda* ook na den indigo en "vernam, dat er drij picols in gereetheijt en de andere in de maek was en ook of er "tijdinge was; dog neen, de ombols waren er wel, dan hadden er weijnig te eeten."

Verdere aanhalingen, tot bewijs van de toenmalige regtstreeksche inmenging der Kompagnie, in de huishoudelijke aangelegenheden der *Tjiandjoersche* en *Krawangsche* bevolking, schijnen overbodig en zouden de grenzen van dit reeds zoo uitvoerig hoofdstuk doen overschrijden.

Ook voor dit gedeelte (*Tjiandjoer*) der tegenwoordige *Preanger-Regentschappen* is geen spoor gevonden van zelfstandigheid of eenheerigheid der vroegere inlandsche bestuurders, die blijkbaar, zoo ver de geschiedenis reikt, steeds onder andere magten hebben gestaan; terwijl van *Krawang*, dat reeds sedert een langdurig tijdvak, aan dezelfde bestuurs-regelen onderworpen is als de overige gewesten van *Java*, die onder regtstreeksch gezag van het Gouvernement zijn gebragt, geene sprake behoeft te zijn.

Ten slotte van dit hoofdstuk, wordt de opmerkzaamheid ingeroepen, ten behoeve van deze gewigtige bijzonderheid, dat de *Preanger-Regentschappen*, met wier inwending beheer de Bataviasche Regering, zich van de vroegste tijden af, meer di-

([1]) Zou men hieruit moeten afleiden, dat de *Preanger* man van 1706, reeds op het denkbeeld gekomen was, om door vrijen arbeid, geld te verdienen?

rect heeft ingelaten, tot op dezen dag gebleven zijn in eene exceptionele verhouding, — terwijl de overige Residentien van *Java*, en daaronder gedeelten als *Krawang*, *Indramaijoe*, *Galoe* van het voormalig *Preanger* gebied, waarmede de O. I. Kompagnie zich te voren *niet verder bemoeide*, *dan voor zooveel betrof het jaarlijks sluiten van kontrakten voor de levering van rijst*, *arbeiders*, *houtwerken* enz., sedert meer dan eene halve eeuw in de *tegenwoordige orde van zaken* verkeeren.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Preangerlanden onder den Maarschalk Daendels.

Tusschen dit hoofdstuk en het vorige is eene gaping in de geschiedenis van ongeveer twaalf jaren, namelijk van 1796, — de opheffing van de Directie der Nederlandsche Oost-Indische Kompagnie, — en de komst van den *Maarschalk Daendels* op *Java* in 1808.

Die leemte is voor korte aanvulling vatbaar, welke, om der volledigheidswille, noodig schijnt, al betrof zij meer de algemeene koloniale rigting, dan die, welke voor de *Preanger-landen* gevolgd zou worden.

Reeds van den aanvang der achttiende eeuw, zegt *Dirk van Hogendorp* in zijne belangrijke memorie, door den Heer *Cornets de Groot van Kraaijenburg* voor het eerst openbaar gemaakt ([1]), bespeurde men, „dat de zaken der Kompagnie niet meer „vooruitgingen, ofschoon haar bloei scheen toe te nemen."

Eindelijk, onder de staatsstormen, waarmede die eeuw hare uitvaart vierde, (de omwenteling van 1794 en de oorlogen met *Engeland*), stortte het kolossale gebouw ineen, niet zoo zeer, omdat zijne grondslagen verkeerd waren aangelegd, maar omdat het te grootsch en te ruim was opgetrokken en steeds verder was uitgebreid, niettegenstaande de middelen ontbraken om het, naar eisch, te bewonen en te onderhouden.

De bindten en stijlen van dit vorstelijk paleis, — de voormalige eenvoudige handelsloge, — waren vermolmd, achter het van jaar tot jaar, van buiten aangebragt, flikkerend vernis.

„Toen de Kompagnie feitelijk reeds bankroet was," schreef dezelfde *Dirk van Hogendorp*, „deelde zij altijd nog regelmatig een dividend uit, van nooit minder dan „12% percent".

In 1796 werd de Direktie der Nederlandsche Oost-Indische Kompagnie, vervangen door een „*Kommitté tot de zaken van den Oost-Indischen handel en Bezittingen*", doch hare finale opheffing volgde eerst in het jaar 1800.

([1]) Zie zijn werk over „het Beheer onzer Kolonien."

Dit "Kommitté" veranderde later weder in eenen "*Raad der Aziatische Bezittingen*", welke zich, op zijn beurt, bij de komst van Koning *Lodewijk*, oploste in een "*Ministerie van Koophandel en Koloniën.*"

Zoowel onder het staatsbewind der Bataafsche Republiek, als tijdens het kortstondig bestuur van den Raadpensionaris *Schimmelpenninck*, wekten de Oost-Indische aangelegenheden, de algemeene aandacht.

Die aangelegenheden, wier volledige kennis te voren uitsluitend beperkt was gebleven binnen de muren der kamer van zeventienen, traden, sedert de ontbinding der Kompagnie, in het volle daglicht.

Jaren achtereen maakten hare handelingen het onderwerp uit van ontelbare geschriften, meest van zich noemende "participanten".

Ieder, die daartoe lust gevoelde en bij magte was, uitte onbewimpeld zijn gevoelen over de bestuursbeginselen, welke tot dusver in *Oost-Indie* gevolgd waren en voortaan behoorden aangenomen te worden.

Het staatsbewind was huiverig zelf ten deze te beslissen, en zocht voorlichting en raad bij eene van zijnentwege benoemde kommissie, bestaande uit mannen van verschillende politieke rigting, waaronder twee van lokale kennis tevens, *Nederburgh* en *Dirk van Hogendorp*.

Deze staatskommissie (van 1803) diende een omstandig rapport in en voegde onder anderen daarbij een "Charter tot vestiging van de Regeering en het bestuur der Asiatische Bezittingen van de Bataafsche Republick, tot betere administratie der Justitie in dezelve en tot het drijven van den handel op en in *Oost-Indiën.*"

Als beginsel nam zij daarin aan het bevorderen van *vrije* kultuur, naast het oude stelsel van *kontingenten en verpligte leverantiën.*

Het staatsbewind stelde dit charter, met geringe wijziging, vast, bij de resolutie van 27 September 1804.

De tenuitvoerlegging bleef echter achterwege, omdat inmiddels *Rutger Jan Schimmelpenninck* als Raadpensionaris was opgetreden.

Aanstonds trok ook deze staatsman zich de koloniale aangelegenheden met de meeste belangstelling aan en arresteerde, met medewerking van mannen als *Elout*, *van Grasveld*, *Mollerus*, *Scholten van Aschat* en *Nederburgh*, bij besluit van 27 Januarij 1806, behalve eenige instructien voor te benoemen Kommissarissen-Generaal, Gouverneur-Generaal, etc., "*een reglement op het beleid der Regering en het Justitiewezen, in de Aziatische bezittingen der Bataafsche republiek en van den handel op en in dezelfde bezittingen* ([1]).

Dit reglement, hoezeer daarbij grootendeels tot rigtsnoer was genomen het charter van de staats-kommissie van 1803, kenmerkte zich niettemin door meer vrijzinnige beginselen.

([1]) Een en ander is openbaar gemaakt in het Delftsche tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, Deel VIII, 5e afd.

Het kon echter evenmin als meergenoemd charter in het leven treden, ten gevolge van de troonsbeklimming van Koning *Lodewijk*, die weldra, zonder al die Reglementen en instructiën in te trekken, eene geheel nieuwe instructie vaststelde (besluit 9 Februarij 1807) voor den kort te voren benoemden Gouverneur-Generaal Mr. *H. W. Daendels* (besluit 28 Januarij 1807).

Ten einde de vigerende regeringsbeginselen tijdens den Maarschalk *Daendels* des te beter te kunnen karakteriseren, — hetgeen noodig voorkomt, omdat het hier eene overgangsperiode betreft, — dient kortelijk te worden vermeld, wat zijn lastbrief en de nader ontvangene inlichtingen beoogden en hoe hij zijne taak opvatte en ten uitvoer bragt.

Evenmin als het staatsbewind der Bataafsche Republiek en de Raadpensionaris *Schimmelpenninck*, besliste koning *Lodewijk* eigenwillig de voor den vervolge aan te nemen koloniale rigting.

Noch de memoriën van *Dirk van Hogendorp*, die destijds de functiën van gezant te *Petersburg* vervulde, noch het "exposé succinct des Etablissements Hollandais aux Grandes Indes," van Mr. *Nederburgh*, waren in staat bij hem een overslaand gewigt in de schaal te leggen.

Duidelijk kan dit blijken uit den inhoud van de artikelen 26, 27, 28 en 29 van gezegde instructie, luidende:

Artikel 26.

"Hij (de Gouverneur-Generaal) zal zich inzonderheid toeleggen, om, met alle "naauwkeurigheid, op de plaats zelve te onderzoeken de denkbeelden over notabele "veranderingen, te maken in de plaats hebbende inrigting onder de javanen, welke "verhandeld zijn bij het rapport van de personele kommissie tot de Indische zaken, "gedagteekend den 31 Augustus 1803 en of het Charter door die kommissie voorge"steld, geheel of gedeeltelijk zoude kunnen worden geadopteerd, als eene grondwet "voor onze Aziatische bezittingen, dan welke veranderingen het oorbaar zoude zijn "daarin te maken.

Artikel 27.

"Hij zal ook onderzoeken de zwarigheden, welke dezelfde kommissie hebben "wéérhouden, om te durven aanraden, de koffij en peper op het eiland *Java* anders "te houden, dan gelijk tot hiertoe geschied is voor producten, welke aan niemand dan "aan den staat mogen geleverd worden. Hij zal alles, wat tot deze materie eenigzins "betrekkelijk kan zijn, zorgvuldig overwegen en vervolgens, zoo spoedig doenlijk, zijne "gedetailleerde konsideratien en adviezen daarover, aan den Minister van Koophandel "en kolonien inzenden.

Artikel 28.

"Hij zal zorgen, dat inmiddels geene veranderingen worden gemaakt, waardoor

„de zaken bij het voorgaand artikel bedoeld, zouden kunnen worden gebragt buiten „hun geheel en dat generalijk alle vigerende orders door vorige besturen, omtrent de „behandeling en direktie van zaken, waarvan het beleid aan hem afzonderlijk, of ge- „zamenlijk met de verdere leden der Hooge Regering van Indië is toebetrouwd, „gesteld, of die door den Minister van Koophandel en Koloniën gesteld zijn of bij „vervolg gesteld zullen worden, stiptelijk worden achtervolgd.

Artikel 29.

„Dien onverminderd is hij verpligt te zorgen, dat de meest geschikte middelen, „met overleg van de Inlandsche Regenten, worden beraamd en in het werk gesteld, om „in de landen, onder het gebied van Zijne Majesteit in Oost-Indië het lot van den „gemeenen inlander te verbeteren en te verzekeren, alle onregelmatige en willekeurige „belastingen en andere misbruiken af te schaffen, den landbouw, zooveel mogelijk, uit „te breiden en tevens allen geöorloofden koophandel te beschermen en aan te moedigen."

Indien men let op de omstandigheden, waaronder de Maarschalk *Daendels* als „Gouverneur-Generaal in *Indië* optrad; op de zwakte en weifelmoedigheid van het bestuur, dat, onder de staatkundige gebeurtenissen in het moederland, door de Gouverneurs-Generaal *van Overstraten*, *Siberg* en *Wiese* op den ouden voet was gevoerd; op den desolaten toestand der geldmiddelen; den gedemoraliseerden staat van het leger; het verminderd prestige van ons gezag bij de vorsten van *Soerakarta* en *Djokdjokarta*; op de gestadige vrees eindelijk, waarin men destijds op *Java* verkeerde, voor de verschijning van een vijandig *Engelsch* eskader; — dan voorzeker mag het geene verwondering wekken, dat *Daendels* in zijne dépèche aan den Minister tot de zaken van koophandel en koloniën, dd. 12 November 1808, verklaarde, dat het behoud der kontingenten en verpligte leverantiën, *ten minste vooralsnog*, als onvermijdelijk moest worden beschouwd.

„Niettemin," — schreef hij in denzelfden brief — „heb ik getracht eene meer- „dere waarde aan den handenarbeid van den javaan te hechten en te dien einde „al het willekeurige in het vorderen van Heerendiensten, draag- of battoordiensten „weggenomen en dezelve voor een groot gedeelte geheel afgeschaft."

In eene andere dépèche, van 23 Augustus 1809, kwam hij met aandrang op tegen den inhoud van artikel 34 zijner instruktie, luidende:

„Hij (de Gouverneur-Generaal) zal zorgen, dat in alle deelen van de Indische „huishouding en administratie alle mogelijke spaarzaamheid worde betracht en dat de „noodzakelijke uitgaven, zoo veel doenlijk, worden bestreden door de territoriale in- „komsten der bezittingen zelven, en voor zooverre het gedurende den oorlog overmij- „delijk zal zijn, daaraan te blijven suppleren, door den verkoop van zoodanige pro- „ducten te *Batavia*, welker aanbreng en verkoop hier te lande anderzins voornamelijk „de waarde der Indische bezittingen voor het Koninkrijk uitmaakt, zal hij nogthans „toezien, dat zulks geschiede met alle behoorlijke menagement en dat, achtervolgens

„de order van den Minister van den 15 Augustus 1806, daarvan worden uitgezonderd „de notenmuskaat en de foelie."

Ofschoon deze aangelegenheid niet regtstreeks betrekking heeft op het eigenlijk onderwerp van dit rapport, staat zij er toch zijdelings mede in verband en, al ware dit zelfs niet het geval, kan het zijn nut hebben, om het allezins opmerkelijk oordeel van *Daendels*, benevens dat van den toenmaligen minister van Marine en Koloniën (v. d. *Heim*) te dezer zake, hier op te nemen.

„Voorts doet het mij leed", zoo schrijft *Daendels*, „de konklusiën van den „steller van het 34e artikel derzelfde Instruktie, dat namelijk *de aanbreng en verkoop „der koloniale produkten in het moederland voornamelijk de waarde der Indische bezit- „tingen voor het Koninkrijk zoude uitmaken*, in zóóver te moeten verwerpen, dat uit „de volvoering van hetzelve het verlies van de kolonie zou geboren worden, daar het „moederland van zijne kolonien *nooit meer* moet verlangen, dan dat de benoodigdheden uit „het moederland getrokken worden en bij den uitvoer, de regten betaald en dat de „principaalste produkten in het moederland worden ingebragt en aldaar insgelijks aan „regten onderhevig zijn; dat voorts een genoegzaam aantal troepen en een aanzienlijk „eskader schepen in de koloniën, op hare kosten, worden onderhouden en dat alle „aangevoerde goederen, uit de kas van de kolonie betaald worden, ten einde niet „alleen ten allen tijde in staat van tegenweer, maar zelfs tot agressie gereed te zijn, „bij een te ontstanen oorlog.

„Ik acht het van mijn pligt te zijn, deze aanmerking te brengen onder het „oog van Z. M., opdat dit artikel daarnaar veranderd en de kolonie moge behouden „worden."

De Minister antwoordde daarop:

„Ik moet echter hierbij opmerken, dat Z. M. hoopt en verlangt, dat de ko- „loniën niet alleen indirekte, maar ook dadelijke voordeelen aan het moederland zullen „toebrengen en dat dus de plans, welke men in werking zoude willen brengen, ook „altijd *die* strekking behooren te hebben."

Naast deze zinsnede staat, in margine van den originelen brief, met de eigen handteekening van *Daendels* er onder:

„Ik begrijp wel, dat de ellendige situatie van de finantiën dit doet wenschen, „maar ook, dat de belangen van Z. M. *op den duur* meer zullen worden bevoordeeld „door indirekte, dan door direkte voordeelen, welke de ruïne dezer kolonie zouden „kunnen na zich slepen; immers de massa der voordeelen zeer verminderen, wanneer „hierin niet met zeer veel overleg wordt gehandeld.

„Het is nu eerst, dat men hier een idée begint te krijgen van de sommen, „welke de gerepatriëerden medevoeren en wanneer daar nog bij komen aanmerkelijke „remises voor het moederland, is het niet anders mogelijk of de bronnen van welvaart „moeten door gebrek aan circulatie opdroogen. Dat ik eenmaal het geluk hadde, de „balans hieromtrent met Uwe Exc. op te maken!"

Reeds kort nadat de Maarschalk *Daendels* het bestuur had aanvaard, verzette

hij zich, in zijne dépèche van 25 April 1808, met warmte tegen een geopperd plan tot overvoer van de produkten ter verkoop naar *Nederland.*

„De oud Gouverneur-Generaal *Siberg*", schreef hij, „mij gecommuniceerd heb-„bende een gedeelte of extract uit eene door hem, 20 Maart, aan Uwe Ex. geschreven „missive, waarbij hij van drie door hem in bedenking gegeven middelen, hoedanig de „handel op de Kolonien voortaan uit het moederland zal worden gedreven, proponeert, „om de produkten voor rekening van den lande van hier te doen afhalen, ben ik over „dien voorslag met niet weinig surprise aangedaan geweest, omdat ik overtuigd ben, „dat het bederf van de kolonie daaraan ten naauwste verbonden is.

„Het diep verval van het vaderland is toch aan Uwe Ex. te veel bekend, om „niet te weten, dat hetzelve buiten staat is om, gelijk het plan van den oud-Gou-„verneur-Generaal *Siberg* mede brengt, aan de kolonie, bij wege van avans op de te „ontvangen retouren, in de eerste twee jaren, drie millioen guldens 's jaars te four-„neren; — doch gesteld eens het konde, door buitengemeene efforts, de gevraagde „penningen bijeenbrengen en daarmede jaarlijks continueren, zoo kan nogthans eene „enkele rupture met de kroon van *Engeland*, of andere zeemogendheid, de geregelde „toeschikking van die penningen verhinderen, gelijk de oorlogen van de jaren 1780 „en 1795 daarvan de droevigste getuigenissen dragen, terwijl ook de aanhanden zijnde „retouren niet kunnende worden verzonden, hierdoor plotseling eene penurie van pen-„ningen in de kolonie en een nieuw embarras voor het moederland, om bij gemis van „fondsen in die penurie te voorzien, geboren wordt [1], enz..

De Maarschalk *Daendels*, al ware hij de vrijzinnigste denkwijze toegedaan geweest, zou door de tijdsomstandigheden gedwongen zijn geworden van het in praktijk brengen daarvan, *voor als nog*, af te zien.

Hij *moest* het systeem van contingenten en verpligte leverantiën voor als nog aanhouden, ja hij breidde het zelfs uit, echter niet, omdat hij daarin een kiem van ontwikkeling zag; hij verzette zich tegen het overmaken van remises naar *Nederland* en tegen den overvoer van produkten, ter verkoop aldaar, niet zoo zeer, omdat hij zulks in beginsel irrationeel achtte, maar omdat hij anders voor het oogenblik niet zou hebben kunnen leven en het staatshuishouden gaande houden.

„De herschepping der Javaansche Natie", zegt hij in zijn werk: *Staat der Neder-„landsche Oost-Indische bezittingen* (*Inleiding bladz.* 10), is een onderwerp, dat, na verloop „van eenige jaren, welligt tot rijpheid komen zal; wanneer in alle opzigten de uit-„werkselen der meerdere colonisatie, vrije kultuur en handel, zich ook ten aanzien der „Javanen zullen ontwikkeld hebben.

„Het is daarom, dat de beoordeeling van mijne verrigtingen nimmer moet af-„gescheiden worden van die der buitengewone en noodlottige omstandigheden, waarin „ik mij aanhoudend bevonden heb."

De inlijving van het koningrijk *Holland* bij het Fransche keizerrijk (1810)

---

[1] Hoe juist dit oordeel was, kan blijken uit de omstandigheid, dat in 1866, bij dreigend oorlogsgevaar door gansch *Europa*, de Indische produkten in *Nederland* nagenoeg onverkoopbaar waren.

had tevens de terugroeping van *Daendels* en zijne vervanging door den Generaal *Janssens* ten gevolge.

Vorenstaande geschiedkundige herinnering had mogelijk beknopter kunnen zijn, doch zal niet schaden aan het juister begrip en de betere waardeering van hetgeen deze landvoogd verrigt heeft, speciaal met betrekking tot de *Preanger-landen*, waarvan thans gesproken zal worden.

De Maarschalk *Daendels* bragt ten aanzien van het grondgebied en de staatkundige verhouding der *Preanger-landen*, belangrijke veranderingen tot stand.

§ a.

Grondgebied.

Tijdens zijne komst alhier (1808) was *Java* verdeeld:

1e in de stad *Batavia*, de ommelanden en de *Jakkatrasche* en *Preanger-Regentschappen*, *Tangerang*, *Krawang*, *Buitenzorg*, *Tjiandjoer*, *Soemadang*, *Bandong* en *Prakamoentjang*, waarvan de gezamenlijke bevolking op 200000 zielen werd geschat;

2e in het rijk van *Cheribon* en de drie *Cheribonsche Preanger-Regentschappen*, *Limbangan*, *Soekapoera* en *Galoe*, met eene veronderstelde populatie van 350000 zielen, en

3e in de *Noord-Oostkust* en den *Oosthoek*, berekend op 1600000 zielen.

(Zie Staat der Nederlandsch-Oost-Indische Bezittingen; inleiding, bladzijde 2.)

Reeds in den aanvang van het volgende jaar, na de demping der onlusten aldaar, regelde hij het bestuur der *Cheribonsche* landen en verdeelde die, in twee afzonderlijke prefektures, waarvan „de eerste", zoo luidt artikel 2 van het daartoe betrekkelijk Reglement, gearresteerd bij besluit van 2 Februarij 1809, — „het noordelijk gedeelte van het tegenwoordig rijk van *Cheribon* uitmakende, onder zich zal „bevatten, de zoogenaamde sulthans-landen, met het Prinsdom *Gebang*, — terwijl de „andere zal worden te zamen gesteld, uit de zoogenaamde *Cheribonsche Preangerlanden*, „met name uit de Regentschappen *Limbangan*, *Soekapoera* en die van het land *Galoe*."

Het bestuur der *Cheribonsche Preangerlanden* werd geregeld bij besluit van 31 Maart 1809.

Die regeling was niet van langen duur; want bij besluit van den 20sten van Zomermaand 1810, werden de drie regentschappen, *Limbangan*, *Soekapoera* en *Galoe*, bij het landdrost-ambt van de *Jakkatrasche* en *Preanger*-Bovenlanden gevoegd, luidende gemeld besluit aldus:

„Zijne Excellentie, in aanmerking nemende, dat van de drie Regentschappen, „*Limbangan*, *Soekapoera* en *Galoe*, uitmakende het landdrostambt der *Cheribonsche* „*Preanger-Regentschappen*, de twee eerstgemelden zoodanig dooreen vermengd met „de Regentschappen *Jakkatrasche* en *Preanger* Bovenlanden, gelegen zijn, dat de

„tegenwoordige scheidingen niet kunnen worden geconserveert, zonder groote prejudicie „van den inlander en van de cultures, en dat mitsdien deze beide landdrost-ambten „gevoeglijk kunnen worden vereenigd, te meer uithoofde van hunne overeenkomst in „de verpligte leverantie van koffij, 't geen het eenig product of opbrengst is, 't welk uit „die landdrost-ambten door den lande wordt getrokken; terwijl het Regentschap *Galoe*, „'t geen meer afgelegen is, weinig of geen koffij levert en van weinig aanbelang is.

„Heeft besloten, de Landdrost-ambten der *Jakkatrasche* en *Preanger-Bovenlanden* „en de *Cheribonsche Preanger-Regentschappen* te vereenigen, onder den naam van Land-„drost-ambt de *Jaccatrasche* en *Cheribonsche Preanger*-Regentschappen."

Het streven van *Daendels* in het algemeen was, om zooveel doenlijk, regentschappen in te trekken.

„De Regenten", zegt hij (Staat Oost-Indische Bezittingen; inleiding, bladzijden 47 en 48), „vooral die der kleine Regentschappen, konden niet anders dan tot groot „bezwaar zijn van den gemeenen Javaan, naardien de jaarlijksche uitgaven van den „minsten Regent met zijne familie, op Rds. 30000 konden gerekend worden. Ik „heb daarom van tijd tot tijd, bij voorkomende gelegenheden, eenige Regentschappen „ingetrokken (o. a. *Wiradessa*, *Kendal*, *Rembang*, *Lassem*) en alzoo eene menigte han-„den aan den landbouw terug gegeven; terwijl men tevens eene betere geographische „verdeeling tusschen de Regentschappen heeft kunnen bepalen."

De titel van *Landdrost-ambt der Jakkatrasche en Preanger-Bovenlanden*, in dien van *Landdrost-ambt der Jakkatrasche en Cheribonsche Preanger-Regentschappen* overgegaan zijnde, werd later nogmaals veranderd, toen de grensscheidingen dier regentschappen naauwkeurig bepaald waren en een nieuw landdrost-ambt was gecreëerd, namelijk dat van *Krawang*.

Het ambt heette alsnu, wat minder omslagtig:

Landdrost-ambt der Bataviasche-Regentschappen.

Een en ander is in bijzonderheden omschreven bij het besluit van den 2en van Lentemaand 1811, dat, als van belang voor de geschiedenis, in zijn geheel verdient opgenomen te worden, echter zonder de voor elk regentschap aangewezen grenzen, omdat, wegens de naamsveranderingen van bergen, rivieren en plaatsen, die grensscheidingen moeijelijk op onze tegenwoordige kaarten te volgen zijn.

Het besluit luidt aldus:

„Den Heere President, heeft ter tafel geproduceert:

„Een schriftelijke voordragt van Zijne Excellentie den Heer Gouverneur-Generaal, houdende:

„dat, het oogmerk van Zijne Excellentie met de vereeniging van de *Cheribonsche* „*Preanger-Regentschappen*, met die van het Landdrost-ambt der Jakkatrasche Boven-„landen voornamelijk geweest zijnde, om aan de gedachte Regentschappen betere als „de tegenwoordige grensscheidingen te bezorgen, ter voorkoming van de ongelegenhe-„den, welke uit de presente onnaauwkeurige Limieten, dikwijls ondervonden wierden,

"Hoogstdezelve daarmede thans zoo verre gevorderd was, dat Hoogstdezelve zich in "staat bevond, aan deze onze vergadering ter goedkeuring voor te dragen, eene nieuwe "bepaling der grensscheidingen, voor de *Jakkatrasche-Regentschappen*, met indeeling bij "dezelve van de *Cheribonsche Preanger Regentschappen*, behalve het Regentschap *Galoe* "en het Bandongsche district *Tjauwer-Wetang*, dewelke, wegens het kontrakt tusschen "het Gouvernement en den (Prins) Regent van *Djokdjocarta*, aan *Djokdjocarta* zouden "toevallen;

"dan dat het Zijne Excellentie ook bij die gelegenheid voorgekomen was, dat "het Regentschap *Sumadang*, door voorschrevene geprojecteerde indeeling en de vroe- "gere vereeniging met hetzelve van dat gedeelte van het voormalige Regentschap "*Krawang*, hetwelk aan het Landdrost-ambt der *Jaccatrasche en Cheribonsche Preanger* "*Regentschappen* was gevoegd, eene te groote uitgestrektheid zoude bezitten, om door "éénen Regent behoorlijk te kunnen worden gadegeslagen; dat het voorschreven ge- "deelte van *Krawang* en hetgeen verder tusschen de rivieren *Tjimanok* en *Tjidanie* ge- "legen was, bovendien van zeer groote aangelegenheid konde worden, ofschoon van "hetzelve thans, om de opgegeven reden, geen partij konde worden getrokken, zijnde "volstrekt zonder politie en aan zich zelf overgelaten, zoodanig dat de Hoofdrover "*Bagoes Rangien* aldaar steeds eene veilige wijkplaats had gevonden en dat, aange- "zien de Landdrosten der *Jakkatrasche en Cheribonsche Preanger-Regentschappen* en van "*Cheribon*, een ieder evenzeer verlangde van het bestuur over deze landstreken ont- "slagen te worden, aan het voorschreven inconvenient gevoegelijk konde worden ge- "remedieerd, door de districten van *Cheribon*, gelegen aan deze zijde van de rivier "*Tjimanok* en de Sumadangsche districten *Tjassem*, *Pamanoekan* en *Krawang*, met de "blandong in dezelve gelegen, te creëeren tot een afzonderlijk landdrost-ambt van één "Regentschap, daaronder niet begrepen de bovenlanden van *Krawang*, welke nevens "*Tjikaauw*, met het terrein tusschen de rivier van dien naam en de rivieren *Tjitarum* "aan het landdrost-ambt der *Jaccatrasche en Cheribonsche Preanger-Regentschappen* zoude "verblijven.

"Terwijl door de creatie van dat nieuwe landdrost-ambt tevens zoude kunnen "worden ter executie gelegd, de sints lang bij Zijne Excellentie voorgenomen doorgra- "ving van de rivier *Tjikaauw* (tot in de rivier *Tjimanok*), waarvan bij de differente "inspectiën de uitvoerlijk- en de nuttigheid geconsteerd was; dan met welk gewigtig "werk Hoogstdezelve, zoo min den Landdrost der *Jakkatrasche en Cheribonsche Pre-* "*anger Regentschappen*, als dien van *Cheribon* en even weinig den Sulthan *Cheribon* als "den Regent van *Sumadang*, op den voet van de presente inrigtingen, had kunnen "belasten, wegens derzelver andere belangrijke bezigheden en den afstand der gepro- "jecteerde doorgraving van hunne ordinaire verblijfplaatsen.

"Terwijl bovendien, de oude en ziekelijke Sulthan *Cheribon* niet meer in staat "zijnde zijne landen behoorlijk te besturen, daarvan onder toevoeging van een be- "hoorlijk pensioen, zoude dienen te worden ontslagen, ten einde de verdere dagen zijns "levens, in rust ten einde te kunnen breugen.

„Zoo is overeenkomstig deze voordragt goedgevonden en verstaan:

„*Ten eersten.* De Regentschappen *Limbangan* en *Soekapoera*, behoord hebbende „tot het voormalige Landdrost-ambt der *Cheribonsche Preanger Regentschappen*, te „supprimeren en in te deelen bij de Regentschappen van het Landdrost-ambt der *Jac-„catrasche en Cheribonsche Preanger Regentschappen*, *Tjiandjoer*, *Bandong*, *Sumadang* en „*Prakamontjang*.

„*Ten tweeden.* Daarentegen van het Landdrost-ambt der *Jakkatrasche en Che-„ribonsche Preanger Regentschappen* af te scheiden, het benoorden *Tjicauw* gelegen ge-„deelte van het voormalige Regentschap *Crawang*, thans behoorende tot het Regentschap „*Sumadang*, alsmede de districten *Tjassem* en *Pamanoekang*, van hetzelve Regentschap, „met de blandong daarin gelegen, en daarvan, met bijvoeging der districten van het „Landdrost-ambt *Cheribon*, welke zich bevinden aan deze zijde van de rivier *Tjimanok*, „te creëren een afzonderlijk Landdrost-ambt, onder de benaming van het Landdrost-„ambt van *Crawang*.

„*Ten derden.* Het Landdrost-ambt der *Jaccatrasche en Cheribonsche Preanger* „*Regentschappen*, met intrekking der tegenwoordige benaming, voortaan te qualificeeren, „het Landdrost-ambt der *Bataviasche Regentschappen*.

„*Ten vierden.* De scheidingen der Regentschappen, waaruit dit Landdrost-ambt, „volgens het aangegeven plan, zal bestaan, enz.

„*Ten vijfden.* De scheiding van het geprojecteerde Landdrost-ambt van *Cra-„wang* te bepalen, enz.

„*Ten zesden.* Aan de Regenten van *Limbangan* en *Soekapoera* derzelver ont-„slag als zoodanig te verleenen, met permissie om buiten eenige dienst-betrekking te „*Limbangan* en *Soekapoera* te mogen blijven domiciliëren, en verder aan dezelven „toe te voegen, een jaarlijks pensioen van vier honderd spaansche matten ieder, ten „laste van:

„Den Regent van *Tjianjoer*	voor sp.	40
„Den Regent van *Sumadang*	voor „	330
„Den Regent van *Bandong*	voor „	250
„Den Regent van *Prakkamoentjang*	voor „	180
of te zamen Rijkds.	sp.	800

„*Ten zevenden.* De Heeren Raden extraordinair *Wardenaar* en *Romswinkel* „te committeren, om, onder het oppertoezigt en directie van zijne Excellentie den „Heere Gouverneur-Generaal te helpen projecteeren, de doorgraving van de rivier „*Tjimanok* tot in de rivier *Tjikauw*, zoowel als de organisatie van het Landdrost-ambt „*Crawang*.

„*Ten agtsten.* Den Sulthan *Cheribon* uit het bestuur te ontslaan, en de directie „over de verdere landen, welke hij tot hiertoe in behering gehad heeft, volgens een „nader te arresteren verdeeling op te dragen en te confereeren, aan de Sulthans *Sypoe* „en *Anum*."

Het Regentschap *Galoe*, dat, volgens de overweging van het boven aangehaald

besluit van den 20[en] van Zomermaand 1810, van ondergeschikt belang werd geacht, als meer afgelegen en weinig of geen koffij opleverende, zoo mede het district *Tjauwer-Wetan*, werden bij het kontrakt tusschen het Hollandsch Gouvernement en den Regent van het Rijk van *Djokjokarta*, den Pangeran Adipatie *Anom Amangkoe Negoro* ([1]) *als leenman van de helft der bovenlanden van Java*, gedagteekend den 10[den] van Louwmaand 1811, aan dat rijk toegevoegd ([2]).

De eigenlijke *Preanger-landen* waren alzoo, toen de Maarschalk *Daendels* het bestuur nederlegde, volgenderwijs verdeeld:

1e. In de Regentschappen:

Tjandjoer.

Bandong.

Prakamoentjang en

Soemadang, behoorende onder het *Landdrostambt der Bataviasche-Regentschappen*.

2e. In het voormalige Regentschap *Krawang*, met bijvoeging van het deel van *Cheribon*, gelegen bewesten de *Tjimanok*, behoorende onder het landdrost-ambt van *Krawang*.

Doch niet slechts tot deze gewestelijke en regentschaps-verdeeling bepaalden zich de maatregelen van dien Landvoogd; hij ging verder en beval zelfs de verplaatsing van hoofdnegorijen en de oprigting van chinesche kampongs.

Zoo werd, bij besluit van den 25[sten] van Bloeimaand 1810, de verlegging bevolen van de hoofdnegorijen *Bandong* en *Prakamoentjang*, de eerste naar *Tjikapondang* en de laatste naar *Aude Wadak* (?).

Het besluit van den 9[en] van Zomermaand 1810, betrekkelijk de oprigting van chinesche kampongs en het afstaan van gronden aan chinezen, luidt als volgt:

„Zijne Excellentie, in aanmerking nemende, dat in de landdrost-ambten der „*Jakkatrasche* en *Preanger-bovenlanden* en de *Cheribonsche Preanger-Regentschappen* uit„gestrekte velden woest en onbebouwd liggen, welke, ofschoon niet voor de koffij- of „rijst-kultuur geschikt, echter voor andere voortbrengselen vatbaar zijn, als Tabak, In„digo, Kapas, Cadjang, enz., dan, dat vermits den Javaan eensdeels geene hartelijk„heid heeft voor het aankweken van deze producten, en ten anderen, daarin werd

---

([1]) De Sulthan *Amangkoe Boewano Senopatti Ingalaga* enz. had, op aandringen van den Maarschalk *Daendels*, het bestuur nedergelegd en overgedragen aan den oudsten zoon van zijn tweede vrouw.

([2]) De uitdrukking: „als leenman van de helft der bovenlanden van *Java*", wordt hier niet willekeurig gebezigd. Zij slaat op de gebeurtenissen van 1749, toen de Soesoehoenan *Pakoe Boewana II* afstand deed van het geheele *Mataramsche* rijk aan de O. I. kompagnie, die het van haar kant, weder *in leen* gaf aan den opvolgenden keizer *Pakoe Boewana III*.

Bij gemeld kontrakt werden aan het *Djokjosche* rijk toegevoegd het regentschap *Galoe* en het distrikt *Tjauwer-wetan*, benevens de gouvernements-landen onder *Boejolalie*, alsmede kwijtschelding verleend van de betaling der gemaakte oorlogsonkosten.

Deze kontrakten zijn in extenso te vinden in de bijlagen van het werk van *Daendels*, 2e deel, onder de additionele stukken.

„wederhouden, omdat hij zich de middelen niet weet te verschaffen, om de vruchten van zoodanige nijverheid te debiteren en aan den man te brengen, — als het „eenigste middel, om de gem: onbebouwde streken eindelijk eens geeultiveerd te zien „en tot meerder welvaart te brengen, moet worden beschouwd het aanleggen van „chinesche kampongs, in de nabijheid der hoofdnegorijen van de Regentschappen in „gem: landdrost-ampten, waartoe de Chinezen, die door behoeften en industrie steeds „bereidvaardig zijn, tot het entameren van alle ondernemingen, die voordeel kunnen „beloven, zeer zullen inclineren — en considererende, dat aan den goeden uitslag van „dit middel in het onderhavige geval bijkans niet kan worden getwijfeld, wanneer „men ten voorbeelde neemt, dat de Chinezen, door hunne vestiging in de *Kadoe* en „andere vorstenlanden aldaar eenen uitgebreiden binnenlandschen handel en welvaart „hebben verspreid, en selfs de oprigting en het bestaan van geheel gemetselde steden, „aan hun verschuldigt zijn, terwijl tegen de misbruiken, waarom te voren de chinezen „uit de Regentschappen zijn geweerd, bij de tegenwoordige verbeterde politie en de „gestrenge Vindicatie van alle excessen, eene genoegzame en voldoende waarborg wordt „gevonden;

„Heeft besloten: in de nabijheid der hoofdnegorijen van de Regentschappen „*Tjandjor*, *Bandong*, *Praccamoentjang* en *Sumadang*, alsmede van de Regentschappen „*Soekapoera*, *Limbangan* en *Galoe*, gehorende de vier eerste onder het landdrost-ampt „der *Jaccatrasche en Preanger bovenlanden*, en de drie laatste onder het landdrost-ambt „van de *Cheribonsche Preanger-Regentschappen*, chinesche campons te doen oprigten, en „de landdrosten van de beide gem. Landdrost-ambten met de executie van dit besluit „te chargeren, alsmede te proponeren, de voorwaarden onder dewelke de in die Regentschappen zich bevindende onbebouwde streken, aan de chinezen, die zich aldaar „zullen etablisseren, ter cultivering zullen kunnen worden uitgegeven."

§ b.

Staatkundige verhouding.

Uit de vorige paragraaf is gebleken, hoe de Maarschalk *Daendels* eigenmagtig beschikte over het grondgebied der *Preanger-landen*, gelijk zulks trouwens reeds in de vorige eeuw, onder anderen, geschied was door zijne voorgangers, de Gouverneurs-Generaal *van Swol* en *Zwaardekroon*.

Hij noch de vroegere kompagnie's dienaren, wisten iets af van een zoogenaamd „Preanger stelsel", eene qualificatie, die later schijnt uitgedacht te zijn.

Zijne nuchtere opvatting was, dat den *Preanger-landen*, die, na *Jakkatra*, het vroegst tot de „Jurisdictie en limieten" der O. I. Kompagnie hadden behoord, in geene andere verhouding konden staan tot het *Nederlandsch*-Gouvernement, dan de overige gewesten op *Java's Noord-Oostkust* en in den *Oosthoek*, wier annexatie van later dagteekende (1743) en zeker niet legaler in zijn werk was gegaan.

Daendels behandelde alzoo deze regentschappen, enkele plaatselijke eigendommelijkheden uitgezonderd, op denzelfden voet als de overige gouvernements provincien.

Dit bewijzen zijne maatregelen ten aanzien van de hoofden en de bevolking.

„De omstandigheden", zegt de Heer *Levijssohn Norman* ([1]), „waarin *Daendels* „zich bevond, stonden de invoering van afdoende hervormingen in den weg.

„Hij liet het eigenlijke finantiële stelsel in zijne grondslagen onaangeroerd, „maar nam een aantal maatregelen, door welke de invloed van het centraliserend „gezag moest stijgen, terwijl de gansche regering eene rigting kreeg, waardoor zij „het Aziatische spoor moest verlaten, om tot de Europesche begrippen van adminis-„tratie te naderen.

„Zóó werden de contracten met de inlandsche regenten door akten van aan-„stelling vervangen.

„Zóó verliet het Gouvernement den heuschen vorm van overeenkomsten en „sloeg een bevelenden toon aan. Het was daardoor blijkbaar, dat de regenten amb-„tenaren werden van het Gouvernement en niet langer bloote contractanten, geroepen „tot het leveren van producten en van manschappen voor de openbare dienst."

Dat kontrakten-stelsel met de inlandsche regenten, — werd, zòò het ooit gere-geld bestaan hebbe, — door de O. I. Kompagnie reeds omstreeks 1684 met betrekking tot de *Preanger-landen*, verlaten. De dagregisters van het kasteel *Batavia* uit dien tijd, bij het IIIe hoofdstuk aangehaald, en de akten van aanstelling, nog bij de regenten-familien berustende, toonen zulks aan.

Bij *Daendels* in elk geval kwam de „heusche vorm" van overeenkomsten niet in de gedachte.

Het was al veel, zoo hij *vormelijke* verdragen aanging met de vorsten van *Soerakarta* en *Djokjokarta*. Met de regenten der gouvernements-landen echter, die van de Nederlandsche Regering benoeming, bevordering, ontslag, ja hunne geheele ambtelijke stelling ontvingen, zou zulks, in zijn oog, hoegenaamd geene houding gehad hebben.

Zelfs met de drie *Cheribonsche* Sulthans maakte hij weinig omslag.

„De drie Sulthans", zoo bepaalt artikel 1 van het Reglement van bestuur voor de *Cheribonsche* landen, geärresteerd bij besluit van den 2^en Februarij 1809, — „zullen „voortaan worden beschouwd en behandeld, als *ambtenaren* van Zijne Majesteit den „Koning van *Holland* en in rang onmiddelijk volgende op den prefect; doch *overigens* „*in alles aan denzelven ondergeschikt* zijn en in den volsten zin moeten nakomen en „executeren, de orders welke door denzelven worden gegeven".

Evenzoo werden de regenten, volgens de organisatie voor het bestuur van *Java's Noord-Oostkust*, geärresteerd bij besluit ven den 18^en Augustus 1808 — „*voortaan* „*geconsidereerd als ambtenaren* van Zijne Majesteit den Koning van *Holland* en moesten

---

([1]) De Britsche heerschappij over *Java*, bladzijde 128.

„in die hoedanigheid, in alle officiele actens gebruik maken van het zegel van den „staat" (artikel 1).

De Adipati werd geässimileerd aan den rang van Majoor, de Tommongong aan dien van Luitenant-Kolonel, de Ingebeij aan dien van Kapitein (artikel 8).

In het provisionele Reglement voor het bestuur van de *Cheribonsche Preanger-landen*, waartoe *Limbangan*, *Soekapoera* en *Galoe* behoorden, gëarresteerd bij besluit van den 31[en] Maart 1809, zijn de regenten aldaar, wel is waar niet bepaaldelijk tot gouvernements-ambtenaren verklaard; — zij werden niet te min als zoodanig behandeld.

„De Regenten der *Cheribonsche Preanger-landen*", luidt artikel 3, „zullen allen „op nieuw worden aangesteld of bevestigd".

Bij een vroeger besluit van 19 Junij 1808, was aan twee hunner toegelegd een inkomen van 4000 Rds. 's jaars ieder en aan één 3000 Rds., onder de navolgende bepalingen:

1e enz.

2e „dat alle de voorschreven tractementen gerekend zijnde tegen zilvergeld, „in specie zullen worden uitbetaald aan de *Cheribonsche* Sulthans, den Rijksbestierder „of Raden Bopattie, *de drie Regenten in de Cheribonsche Preanger-landen* en den fiscaal „van den landraad; terwijl alle (mindere) inlandsche hoofden en bedienden, geen uitgezonderd, zullen worden betaald met padie, uit de heffing van het vijfde."

Het zoo even genoemd provisionele reglement van 1809, bragt echter daarin weder verandering, namelijk:

Artikel 14.

„Ten einde het belang der respective Regenten zoo veel te naauwer aan de „uitbreiding dezer cultuur (de koffij) te verbinden, zal aan ieder van dezelve tot hun „inkomen worden toegelegd, een Rds. zilvergeld, per pikol van 126 of 128 ℔, welke „uit hunne Regentschappen zal worden geleverd, met verpligting om daaruit, even „als zulks in de *Bataviasche* bovenlanden plaats heeft, 12 stuivers per gelijke pikol, „aan de respective Inlandsche opzieners der plantagiën toe te leggen.

Het onderscheid ten deze met *Java's Noord Ooskust* en den *Oosthoek*, bestond hierin, dat ALDAAR de Regenten *in land* (rijstvelden) werden betaald.

„Aan de meergedachte Hoofden (de Regenten)", schreef artikel 16 der organisatie van 18 Augustus 1808 voor, „zullen een toereikend aantal rijstvelden worden toege- „staan, om daaruit, volgens hun rang een ordentelijk bestaan te kunnen vinden, „zonder noodig te hebben, om daartoe te geraken, tot andere middelen of wegen „hunnen toevlugt te nemen."

De *Preanger*-regenten waren derhalve *destijds* met betrekking tot hun inkomen, in de stelling, die *thans* wordt ingenomen door de regenten in de overige gouvernements landen op *Java* en *Madura*. Zij genoten traktement, of kultuur-emolumenten uit 's lands kas. Dit punt verdient alleszins de aandacht.

Overigens was er bijkans geen verschil in de verhouding der *Javasche* en *Preanger*-regenten tot het Gouvernement.

Hiervoren (§ a) is gezien hoe, bij besluit van den 2[en] van Lentemaand 1811, na de intrekking van de regentschappen *Limbangan* en *Soekapoera*, beide regenten aldaar eenvoudig werden ontslagen en gepensioneerd, ieder met 400 spaansche matten 's jaars, te betalen door de gezamenlijke regenten van *Tjiandjoer*, *Bandong*, *Sumadang* en *Prakamoentjang*.

De *Preanger*-regenten, tijdens de O. I. Kompagnie schier uitsluitend aangemerkt als "leveranciers" van koffij, peper, indigo, hout, katoenen-garens, kardemon, vogelnestjes, zwavel, vuursteenen, enz. en overigens gelaten in het genot eener bijna onbegrensde magt over de mindere hoofden en den kleinen man, kwamen thans in een geheel anderen toestand.

Zij stonden van nu aan, onder de onmiddellijke bevelen van den Prefekt (Resident), met aanwijzing van hunne ambtelijke stelling en inkomsten.

Hun eigendunkelijk beschikken over tijd en vlijt van den gewonen inlander moest ophouden en het toezigt daarover werd aan den prefekt uitdrukkelijk opgedragen.

Het Provisionele Reglement voor het bestuur der *Cheribonsche Preanger*-landen, van 31 Maart 1809, bepaalde, onder anderen, dienaangaande:

Artikel 17.

"Buiten het werk van het planten der boomen, het zuiveren der tuinen en den "afvoer der producten, zullen *geene andere Heerendiensten van den Inlander mogen worden "gevergd*, dan alleen tot het maken en verbeteren der publieke wegen, het doen van "militaire en andere transporten van Gouvernementswege, het opslaan van lootsen, "Pakhuizen, of andere Gebouwen, die ten dienste van den Lande moeten strekken, "het opwerpen van redouten, batterijen en andere militaire werken, welke tot hunne "eigen defensie moeten dienen, en eindelijk tot het presteren der noodige Battoors-"Diensten aan publieke Ambtenaren, wanneer dezelve in officio reizen, waaromtrent de-"zelve bepaling zal worden in acht genomen, welke bij artikel 43 van de organisatie "van *Java's Noord-Oostkust* en artikel 12 van de 3[e] afdeeling van het reglement van "bestuur voor de *Cheribonsche* Sulthans-landen, is vastgesteld."

Artikel 18.

"Alle verdere heerendiensten zullen, van nu voortaan, zijn en blijven afgeschaft, "met uitzondering nochtans van die geenen, welke volgens oud gebruik, aan de Re-"genten en verdere Inlandsche hoofden worden bewezen, doch onder welk voorwendsel "het aan den Prefect in het bijzonder wordt gedemandeerd te zorgen, dat de gemeene "man aan geene knevelarijen of onderdrukking onderhevig worde gemaakt."

Artikel 19.

"Zullende hij Prefect daarbij hebben te letten, dat door de inlandsche hoofden

„en Regenten geen meerder getal Ingezetenen in hun gevolg worde genomen, dan „van ouds gebruikelijk is geweest, en tot de verrigting hunner *huisselijke* diensten „noodzakelijk kan worden geoordeeld."

Artikel 20.

„Dat ook, buiten eenige geringe geschenken van vrugten, Pluimvee of eetbare „waren, door dezelven geene giften of gaven van den gemeenen man worden aange-„nomen, veel min gevorderd, en dat in het bijzonder door de Regenten zelven, geen „misbruik worde gemaakt, van de aanstelling of afzetting van mindere hoofden, om „daardoor die hoofden zelven of den gemeenen man, op eene ongeoorloofde wijs te „knevelen en te onderdrukken."

Artikel 21.

„Tot voorkoming van welk laatste misbruik, voortaan geene *afzettingen* van „*mindere hoofden* zullen geschieden, dan onmiddelijk door Zijne Excellentie den Maar-„schalk en Gouverneur-Generaal; terwijl de aanstellingen der voornamere hoofden, en „wel, voor zoo verre de Regenten, Pepattijs, en Grootjaxas betreft, mede onmidde-„lijk door Hoogstgemelde Zijne Excellentie zullen geschieden, en voor het overige „uit Hoogstdeszelfs naam, door den Prefect."

Dit provisionele reglement sloeg nu wel, strikt genomen, alleen op de toen-malige *Cheribonsche Preanger-Regentschappen*, namelijk *Limbangan*, *Soekapoera* en *Galoe*, doch dat ook de overige *Preanger*-Regentschappen, onder hetzelfde regime waren ge-bragt, zal blijken uit de voordragt van *Daendels*, aan de leden der Hooge Regering van 14 Maart 1808, gëarresteerd den 15den Maart daaraanvolgende, welke straks in haar geheel zal worden medegedeeld.

„Het zal hier de plaats zijn", zegt *Daendels* zelf (*Staat der Nederlandsch Oost-Indische bezittingen*, *Inleiding*, *bladzijde* 49), „van eenige andere instellingen te spreken, „welke schoon zij niet eeniglijk de Noord-Oostkust betreffen, daarmede nogtans in „verband staan; en hier komt dan de inspectie der koffij-teelt in de eerste plaats in „aanmerking. Bij de Instructie van den Inspecteur-Generaal, is deze hoofdtak der „inkomsten gebragt onder het onmiddelijk toezigt van den Gouverneur-Generaal. De „Inspecteur-Generaal had eene uitgebreide magt. Hij vermogt tuinen aan te leggen, „waar hij zulks goed vond en het was hem aanbevolen, om, voor het geheele eiland, „ten aanzien van het planten der boomen het onderhoud, den pluk en de inzameling, „eene vaste en beproefde methode in te voeren. Vandaar, dat ook *op de Noord-Oost-„kust* DEZELFDE *inrigtingen*, *betrekkelijk de levering*, BETALING *en het vervoeren der koffij „in werking gebragt zijn, welke men in de Jakkatrasche en Preanger-Regentschappen had „daargesteld.*"

Het hier bedoeld artikel 4 van die instructie, bekrachtigd den 9den Junij 1808, is in deze bewoordingen vervat:

„Dezelfde eenparigheid (methode van aanleg der tuinen, planten, toezigt, pluk „en inzaam) zal hij (de Inspekteur-Generaal) brengen in de wijze van betaling en le- „vering der koffij, zoo met opzigt tot den gemeenen Javaan als planter, *als tot den „Regent en andere Inlandsche hoofden*, daarbij tot rigtsnoer nemende, het besluit der „Hooge Regeering van den 15en Maart jl. over de leverantie en betaling der koffij in de „*Jakkatrasche en Preanger-bovenlanden*, *welke wet, bij dezen word geextendeerd en vast- „gesteld voor gansch Java*, in te voeren met het volgende jaar, steeds in het oog „houdende, dat het belang van den gemeenen javaan en dat van zijn Regent, ten „naauwsten aan de vermeerdering der koffij-culture blijve verbonden."

Dit besluit van den 15den Maart 1808, is genomen op de volgende merkwaardige voordragt van de Maarschalk *Daendels* van 14 Maart te voren, eene voordragt, des te belangwekkender, omdat zij, niet alleen bijkans de geheele administratieve regeling der *Preanger*-Regentschappen omvat, maar tevens een duidelijken blik doet slaan in het daar te voren gevoerd regeringsbeleid.

Het stuk moge daarom, zonder uitlating of toevoeging, hier volgen:

„Hoog Edele Heeren!

„Zoo lang de koffijteelt de eerste en voorname bron zal zijn, waaruit de mid- „delen van bestaan en de voordeelen dezer kolonie afvloeijen, kunnen er voor zeker „geene voorwerpen gevonden worden, die meer de aandacht Uwer Hoog Edelheden „waardig zijn, om aan derzelver deliberatie te worden voorgesteld, dan hetgeen tot „de instandhouding en uitbreiding dezer culture betrekkelijk is, en dienen kan, om „de voordeelen, die dezelve afwerpt, zuiver in 's lands kas te doen overbrengen.

„Tot de instandhouding en bevordering, zoo veel mogelijk, van deze aangelege „tak van culture, is er geen krachtiger noch zekerder middel, dan dat het belang der „cultivateurs, en van de Europesche en Inlandsche opzienders en hoofden, ten naauwsten „aan de vermeerdering der inzaam werde verbonden, en dat de Javaansche Ingezetenen „en Hoofden, werden ontheven van alle overige min voordeelige, doch dikwijls veel „meer drukkende, en niet zelden geheel onregtvaardige lasten.

„Om voorts alle slinksche wegen af te snijden, langs welke de voordeelen op „dit product vallende, zouden kunnen worden gediverteerd, zullen U Hoog Edelheden, „gelijk ik niet twijfel, met mij instemmen, dat er geen beter middel kan gebezigd „worden, als dat de leverantie, betaling en administratie zoo zeer werde gesimplificeerd, „dat elke afwijking van de te makene bepalingen terstond in het oog valle.

„De noodzakelijkheid, om den gemeenen Javaan, door zijne eigene belangens „aan de culture te verbinden, is reeds sedert ettelijke jaren, zoowel door het Bewind „in *Europa*, als door de Indische Regering ingezien, en de hieruit voortgevloeide or- „ders, hebben ook ten gevolge gehad, dat mij, sedert de tweede aanstelling van den

"Heer *Pieter Engelhard*, tot gecommitteerden tot en over de zaken van den inlander, "geene klagten over de uitbetaling der koffij aan den gemeenen man zijn te voren "gekomen, doch ten aanzien der betaling, zoowel van den gecommitteerden en Euro-"pesche opzieners, als van de Inlandsche Hoofden en Regenten, is alles op de oude "en defectueuse voet gebleven.

"Hoe duidelijk het zich ook vertoone, dat de inlandsche Hoofden en Regenten, "die als de instrumenten in de handen van het Gouvernement kunnen beschouwd wor-"den om den javaan, volgens zijne zeden en gewoonten, op te leiden tot alle werk-"zaamheden, die van hem verlangd worden, in de eerste plaats een voordeel geschonken "werde, voortvloeijende uit diezelfde verrigtingen, waaraan men den gemeenen man "zoekt te verbinden; zoo waren nogtans de inrigtingen ten hunnen aanzien van zulk "eene tegenovergestelden aart, dat de leverantie der koffij, hun allen, zelfs in het laatste "jaar, tot nadeel gestrekt heeft. De Regenten genoten immers geene andere voordee-"len dan de overwigten, of het verschil op de Pikol van 250 en 222 ℔ waarmede "zij de koffij van den gemeenen man ontvingen, tot op 160 en 146 ℔, waarmede zij "dezelve aan onze Pakhuizen wederom afleverden, met eene betaling daar en boven "van 2 Rds. papier geld, voor ieder Pikol; terwijl daarentegen aan de Regenten ten "laste en in rekening gebragt wierden, niet alleen alle ongelden op de berging in de "Bovenlandsche Pakhuizen, op den afvoer naar *Batavia*, de coelie en Praauwloonen "en Goenij-zakken, de Pakhuis-ongelden en schrijfloonen; maar zelfs de bezoldiging "van 's lands eigene Ambtenaren, als van den Gekommitteerden tot en over de zaken "van den Inlander; van de Europesche opzienders der Plantagien; commandanten, "Pakhuismeesters; Inlandsche Hoofden; het Ambtgeld van den Gecommitteerden, zelfs "niet uitgezonderd.

"Eene inrigting en berekening, waardoor de voordeelen die van de eene zijde "de Regenten waren toegestaan, van de andere zijde meer dan verslonden wierden en "waaruit dus noodwendig eene veragterde, in plaats van een voordeelige staat voor de "Regenten moest voortvloeijen; eene inrigting dus, welke de geheele koffij-culture ten "ondergang moeste brengen, en waarschijnlijk reeds zoude gebragt hebben, in dien "hier niet gelukkig de eene kwaal door de andere was verdreven, te weten: door het "besluit der Hoge Regering, dat de schulden der Regenten, alle ten lasten van de "publieke kas, moesten worden overgenomen.

"Deze inrigtingen zijn allen ten hoogsten nadelig, omdat de onbepaalde over-"neem van der Regenten schulden, 's lands kas als 't ware ter discretie stelde van "dien ambtenaar, die tot en over de zaken van den inlander Gecommitteerd was; 2e "om de middelen, die de inlandsche Regenten, verders tot hun onderhoud moesten "zoeken, gewoonlijk gevonden wierden langs wegen, die allen, op 't bederf en de on-"derdrukking van den gemeenen Javaan uitliepen, en 3e omdat het belang van de "Inlandsche Hoofden, aan deze culture niet verbonden zijnde, deze inrigting inte-"gendeel moest strekken, om hen allen van dezelve afkeerig te maken.

"Ik heb mij dus verpligt geacht, u Hoog Edelhedens, eene verbeterde voet

„van betaling voor te stellen; dan eer ik daartoe overga, zal ik nog met weinige „woorden aanvoeren, een ander gebrek in de existerende inrigtingen, hetwelk te gelijker „tijd dient te worden verbeterd.

„Ik heb hier in het oog, de verpligte leverantie van Indigo en catoene-garens.

„Het komt mij billijk, en zelfs voordeelig voor, deze leverantien finaal en zonder eenig equivalent af te schaffen, en voor deze Regentschappen te restringeren tot de koffij alleen, met verdere bepaling, *dat geene meerdere lasten door de ingezetenen gedragen zullen worden dan alleen die der tienden op het rijstgewas*, waarvan de voortduring tot onderhoud der Regenten, hunner familie, en ondergeschikte hoofden, *en die der geestelijkheid*, als noodzakelijk moet worden gehouden [1].

„Er bestaan ook zoogenaamde hommagiën en jaarlijksche geschenken van paar- „den, koebeesten, enz., welke de Regenten verpligt zijn aan den Gouverneur-Generaal, „aan den Gekommitteerde en aan anderen te doen; er bestaan heerendiensten en een „geforceerde houtkap om niet, en soortgelijke praestatiën, welke door de Europesche „opzienders en Commandanten en door de Inlandsche Hoofden worden gevorderd.

„Van deze lasten oordeel ik, de zoogenaamde hommagiën en geschenken, „van de zijde der Regenten, geheel en al behooren te worden afgeschaft, zooals ook „het kappen van hout om niet: — en dat voorts de heerendiensten bepaald worden „tot het gewone onderhoud van wegen en bruggen, en 't vervoeren of verzellen van „personen en goederen, die van 's lands wegen reizen, of gezonden worden, terwijl „private personen, met permissie van den Gouverneur-Generaal, of bij deszelfs absentie, „van den Gecommitteerden, de Bovenlanden doortrekkende, verpligt zullen zijn, alle „de door hun genotene diensten volgens een deswegens te maken tarief, te voldoen; „en dat het onderhoud van Militairen, die op patent marcheren, mede volgens een „tarief, van wegens den lande werden voldaan.

„Door deze bepalingen zal, zonder eenige atteinte aan de vorm van het Javaansch Bestuur toe te brengen, aan hetzelve slechts eene weldadige wijziging ten voordeele van de koffij-cultuur gegeven worden.

„In de betaling en Administratie van dit product, behoeft slechts eene meer- „dere klaarheid en eenvoudigheid ingevoerd te worden, om alles daar te stellen, wat „ten voordeele van 's lands belangens, kan worden gedaan.

„Om deze klaarheid en eenvoudigheid in de Administratie te brengen, zal het „in de eerste plaats van nut zijn, dat de koffij door den gemeenen man, in alle de „Regentschappen, op een eenparigen voet geleverd, en in de Magazijnen wederom met „een pikol van een en hetzelfde gewigt, worde overgenomen. De koffij wordt thans

---

[1] Bij besluit van 23 Mei 1809 werd bepaald: „dat in de Prefecture der *Cheribonsche Preanger-Re- „gentschappen*, voor het inkomen der Regenten, evenals in de *Bataviasche-Preanger-landen*, voortaan zal ge- „heven worden, *een tjain* van iedere *tien tjain padie*, welke worden ingezameld onder den naam van *Tjoecée*, „instede van *een halve tjain*, die onder dezelfde benaming alvorens aldaar is ingevorderd."

Voor de *Cheribonsche* of zoogenaamde *Sulthanslanden* werd de heffing van $1/5$ niet bezwarend geacht (Besluit 19 Junij 1808).

„door de Ingezetenen van *Tjiandjoer*, *Buitenzorg* en *Tangerang* geleverd, met pikols „van 222 ℔, en door die van de Oostersche Regentschappen, met pikols van 250 ℔, „hetgeen zonder de eenen te veel te bezwaren, nog de anderen te zeer te verminderen, „in dezer voegen zou kunnen worden verandert, dat de leverantie door den gemeenen „man geschiedde, met pikols van 225 ℔, en dat dezelve in de Magazijnen wierden „ontvangen, in plaats van tot 160 ℔, gedeeltelijk tot 146 ℔, met pikols die, na „aftrek van de spillage en indrooging, gereken konden worden, met de afscheepspikol „gelijk te staan.

„De bepaling, dat de overwigten, die, bij den afscheep, op de pikols van 146 „en 160 ℔, bevonden werden, door de Administrateurs der koffij-Magazijnen, wederom „aan den Lande, moesten worden geleverd, opende slechts een deur tot misbruiken en „malversatien.

„Alle opinien van deskundigen, welke op dit point door mij zijn geconsul„teerd, komen hier op neder, en er bleef slechts een gering verschil over de spillage „en uitdrooging der koffij, naarmate dezelve eene langen of korten tijd, in 's Gou„vernements Magazijnen zou moeten blijven opgeslagen, ook grooter of kleiner zoude „moeten zijn, en nademaal men bij eene langduriger bewaring der koffij, de Pikol „van 128 ℔, en bij eene prompte afscheep, zooals thans nog plaats vindt, de pikol „van 126 ℔, toereikende oordeelde, om daar uit de minderheden van spillage en „uitdrooging te vinden, zoo komt het mij voor, dat ten dezen opzicht eene billijke „middelweg zoude knnnen gevolgd worden, door te bepalen, dat zoo lange de koffij „nog zoo gretig door de vreemdelingen zal gewild zijn, als tegenswoordig, de acceptatie „van dit product zou kunnen bepaald worden, in pikols van 126 ℔, om bij eene „verflaauwing van dien handel in pikols van 128 ℔, te worden veranderd.

„Het verlies der overwigten, dient verders op eene billijke wijze aan de „Administrateurs van 's lands Magazijnen, te worden vergoed; ik acht het daarom „redelijk, dat hun van 's lands wege een vast tractement werde toegelegd, van „Rds. 6000 zilvergeld 's jaars; met ontheffing van Ambt-geld, en dat voorts de over„wigten, die na voorschrevene acceptatie der koffij, in pikol van 126 of 128 ℔, in „hunne Administratie nog mogten gevonden worden, ten voordeele komen van het „Gouvernement.

„Ook zal het ten hoogsten noodzakelijk zijn, dat de betaling der koffij aan „de Regenten, op eene meer billijke en eenvoudige voet werde ingericht.

„Instede van hun toe te leggen, eene betaling van Rds. 2 papiere geld, voor „elke pikol van 160 of 146 ℔, boven de overwigten op de bergsche pikol, en hen „daarentegen te belasten, met alle die ongelden, waardoor volgens de tegenwoordige „wijze van afrekening, deze winsten meer dan verslonden worden; komt het mij voor, „dat de volgende inrigting zoude kunnen worden ingevoerd: dat de tegenswoordige „betaling van Rds. 4 zilvergeld, voor elke pikol koffij, zooals dezelve door den ge„meenen man geleverd wordt in wezen blijvende, aan de Regenten daarenboven, voor „elke pikol van 126 of 128 ℔, 1 Rds zilvergeld werde uitbetaald; terwijl daarentegen,

„zooals eigenaartig is, door het Gouvernement zelve, de kosten worden gedragen, zoo „wel van het afvoeren harer producten, als van de bezoldiging van hare ambtenaren „en Bediendens.

„De betaling alleen der Inlandsche zoogenaamde tjoetaks-hoofden, als tot de „huishouding der Regenten behoorende, zoude voor rekening der Regenten kunnen „gelaten worden, om uit de Rds. 1 per pikol van 126 of 128 ℔, te worden gevonden.

„Het leveren der coelies in de Bovenlandsche Pakhuizen, als tot geen merke-„lijke bezwaar van den inlander strekkende, en bovendien geene uitgaven in gelde „veroorzakende, zoude mede aan hun kunnen worden overgelaten.

„Het tractement van den gekommitteerden tot en over de zaken van den inlan-„der, zoude kunnen gesteld worden op 12 st. per picol van 126 of 128 ℔, zoo als het „thans bepaald is, voor de pikol van 146 en 160 ℔, met afschaffing van het ambtgeld.

„Het tractement der Europesche opzienders der plantagien, hetwelk thans in „de Jaccatrasche op 12, en in de oostersche Regentschappen op 30 st. voor de berg-„sche pikol bepaald is, zoude in het algemeen over alle de Regentschappen kunnen „gebragt worden op 12 st. voor de *Bataviasche* pikol van 126 of 128 ℔; de tractemen-„ten der opzienders in de *Jaccatrasche* Regentschappen, zouden hierdoor wel merke-„lijk boven die der oostersche Regentschappen verbeterd worden; dan tevens zal ook „de ambitie dezer dienaren worden opgewekt, wanneer hun een vooruitzicht gegeven „wordt, om van het mindere, tot het meerdere Regentschap te kunnen opklimmen.

„De vragtloonen die noodwendig, naarmate van den afstand, aan eenig verschil „moeten onderhevig blijven, oordeel ik echter dat, naar eene middelbare berekening, „kunnen gesteld worden op 21 st. per pikol van 126 of 128 ℔.

„Het geheele beloop van het kostende, waarop de koffij aan het Gouverne-„ment komt te staan, zal dus zijn:

„Voor iedere pikol van 225 ℔:

„Aan den gemeenen javaan Rds. 4.

„Voor iedere pikol van 126 of 128 ℔:

„Aan de Regent.	Rds.	1:—:—
„Aan den Gecommitteerden	„	— 12:—
„Aan den Opziender	„	— 12:—
„Voor vragtloonen	„	— 21:—
	of Rds.	1.45:—

„Dan, om in dezen het oogmerk ten vollen te bereiken, zoude het geenzins „voldoende zijn, de Regenten buiten de noodzakelijkheid gesteld te hebben, om zich „met nieuwe schulden te bezwaren; zij moeten bovendien, buiten de mogelijkheid ge-„steld worden, dat iemand, van hunne ligtvaardige en kwistzieke gëaartheid, misbruik „zoude kunnen maken; de faculteit om schulden te contracteren, zoowel bij chinezen „als Europezen, behoort hun dus te worden benomen, en in plaats dat het Gouver-„nement thans overneemt de schulden, welke door de Regenten bij den Gecommit-

„teerden tot en over de zaken van den inlander zijn gecontracteerd; behoort deze „integendeel aansprakelijk gemaakt te worden voor alle de schulden, welke de Regen- „ten in het vervolg zullen maken.

„De door mij voorgestelde betaling tot Rds. 1 per pikol van 126 of 128 ℔, „zal dan wel toereikende zijn tot een middel van bestaan, voor de Regenten, doch „geenzins om daaruit de aflossing der schulden te doen, en het zal met het belang „dezer bezittingen het meest overeenkomen, om alle de schulden door de Regenten „bij het Gouvernement gemaakt, kwijt te schelden.

„Om alle deze voornoemde redenen, en na rijpelijk onderzocht en overwogen „te hebben, al het geen mij, zoo wel bij de tegenwoordige inrichtingen, als bij het „rapport der Commissie, tot inspectie der *Jaccatrasche* en *Preanger-Bovenlanden*, en in „de voorstellen van andere Deskundigen, aannemelijk is voorgekomen, besluit ik, om „U Hoog Edelheden te proponeren, ter bevordering van de koffij-culture in de *Jak-* „*katrasche* en *Preanger-Regentschappen*, zoo ten aanzien van de betaling en leverantie „van dit product, als ten aanzien van de schulden der Regenten, en derzelver facul- „teit, om die voor het vervolg te contracteren.

1e „Dat nu af aan de koffij, in alle de *Jaccatrasche* en *Preanger-Regentschappen*, „door den gemeenen Javaan zal worden geleverd, in pikols van 225 ℔, betaalbaar „met Rds. 4 zilvergeld de picol.

2e „Dat de geforceerde leverantien van Indigo en van Catoene-Garens, zullen „zijn en blijven afgeschaft, zonder dat de in- en opgezetenen daarvoor eenig equivalent „'t zij in gelde of anderzins zal worden opgelegd.

3e „Dat, buiten de verpligte leverantie der koffij, door de Ingezetenen in de „voornoemde Regentschappen, geene andere belasting in producten zal worden gedra- „gen, als alleen de tiende van het Rijstgewas, waar dezelve pleegt te worden geheven.

4e „Dat voortaan geene homagien nog geschenken, zoo min in gelden, als in „paarden of ander vee, zullen worden ontvangen.

5e „Dat het kappen van hout om niet, mede zal sijn en blijven afgeschaft, en „dat het gewone onderhoud van wegen en Bruggen, mitsgaders het transporteren of „verzellen van personen en goederen, die van 's lands wege reizen of vervoerd wor- „den, de eenige diensten zullen zijn, welke van de ingezetenen, zonder betaling, zul- „len worden gevorderd.

6e „Dat niemand in, noch door de Bovenlanden zal vermogen te reizen, zonder „permissie van den Gouverneur-Generaal, of bij deszelfs afwezigheid, van den Gecom- „mitteerden tot en over de zaken van den Inlander; zullende als dan nog gehouden „zijn voor draagloonen, paarden, vivres en alle genotene diensten, betaling te doen, „volgens een deswegens nader te maken tarief.

7e „Dat het onderhoud van Militairen, op patent marcherende, insgelijks door „den Lande, volgens een te maken tarief zal worden voldaan.

8e „Dat alle buitengewone werken, tot het aanleggen van nieuwe wegen,

"'t bevaarbaar maken van rivieren, 't graven van canalen, en wat dies meer is, bij "aanbesteding zal geschieden, of in daghuur, tegens betaling.

9e "Dat van nu voortaan en tot daarin eene nadere verandering zal worden "gemaakt, de koffij door het Gouvernement, van de Regenten zal worden geaccepteerd "in pikols van 126 ℔ ieder.

10e "Dat de ongelden op den afvoer der koffij, uit de Pakhuizen bij *Linkong*, "*Buitenzorg*, *Tjicauw* of *Carrang Sambong*, naar de Hoofdplaats, zoo mede de betaling "van den Gecommitteerde tot en over de zaken van den Inlander, van de Europesche "opzienders en commandanten, of andere Dienaren, zullen zijn voor rekening van het "Gouvernement.

11e "Dat de gecommitteerde tot en over de zaken van den Inlander, over de "geheele leverantie, en ieder opziender over de leverantie van zijn Regentschap, zal "genieten 12 st. zilvergeld voor elke pikol van 126 ℔, of zoo als het gewigt in het "vervolg mogt werden bepaald.

12e "Dat de Regenten daarentegen niet meer met de voorschrevene lasten en "ongelden zullen worden bezwaard, en buiten de betaling hunner Tjoetaks-hoofden en "andere onderhoorigen, eenelijk gehouden zijn tot het leveren van de benoodigde "coelies in de Bovenlandsche Pakhuizen; zoo tot bewaring als overvoer der koffij in de "Praauwen of Pedattis, waarmede dezelve verder wordt afgevoerd.

13e "Dat voorts ieder Regent, op de door hem gedane leverantie, zal genieten "Rds. 1 zilvergeld, per pikol van 126 of 128 ℔, indien dezelve daarop naderhand "mogt worden bepaald (1).

14e "Dat daarentegen zal cesseren, de thans plaats hebbende betaling van Rds. "2 papiere geld per pikol; en tevens alle de schulden der Regenten, aan den Lande "zullen zijn geannulleerd.

15e "Dat van nu af aan de Regenten, in de *Jaccatrasche* en *Preangerlanden*, "het vermogen niet zullen bezitten, om schulden, zoo min bij Europeesen als chinee-"zen te contracteren, zullende den Gecommitteerde tot en over de zaken van den "Inlander, zorgvuldig letten, dat ter contrarie dezes niet worde gehandeld, op poene, "dat bij contraventie, alle de zoodanige te makene schulden, zullen komen ten zijnen "laste, om uit zijne eigene particuliere goederen te worden voldaan, zonder dat hij "daarvoor eenige contributie, betaling of andere præstatie zal mogen vorderen, op poene "van te incurreren, de straf bij het volgende artikel bepaald.

16e "Alle afpersingen van geld, producten of diensten, en in het algemeen "de overtreding van vorenstaande artikelen, zal door welke persoonen ook geschied, "met deportatie zonder conniventie gestraft worden; mishandelingen of andere arbitraire "handelingen, na bevind van zaken, zelfs met de dood, ingevolge de exterende of "nog te maken wetten."

Bij dit besluit was nog eene zeer belangrijke zaak voorbij gezien, namelijk de kontrole op de in gebruik zijnde maten en gewigten.

---

(1) Dit werd voor geheel *Java* vastgesteld bij besluit van den 4en April 1809.

Daarin werd voorzien bij de beschikking van den 13en van Louwmaand 1810, welke bepaalde:

„dat de kleine pakhuizen op het geheele eiland *Java*, die tot faciliteit van „den Inlander en van den inzaam der koffij, op verre afgelegene plaatsen zijn aangelegd, „of nog zullen worden aangelegd, voorzien zullen zijn van schalen en gewigten, de „gewigten van koper of, bij gebrek van dien, van lood of steen, in welk laatst ge- „val, dezelve een merk van den prefekt zullen moeten hebben, hetwelk de zwaarte „daarvan aanduidt."

De zorg omtrent al wat de koffij-kultuur en leverantie betrof, vooral ook, „de „rigtige uitbetaling aan den gemeenen Javaan en dat hij in het gewigt niet wierd „verkort," werd voorts nadrukkelijk aanbevolen aan de Landdrosten, Regenten en opzieners, bij besluit van den 15ne van Zomermaand 1810.

De tegenstanders van *Daendels* mogen hem nageven:

dat hij eigen voordeel zocht, door *Buitenzorg* zich zelven als 't ware toe te bedeelen en in perceelen te doen verkoopen en het land *Jassinga* zich, door de Hooge Regering, als een geschenk te doen aanbieden, voor de expeditie naar *Bantam;*

dat hij wat te ruw het mes in de wonden zette en vaak te harde maatregelen nam;

dat hij willekeurig beschikte over private fortuinen van naar het Vaderland teruggekeerde kapitalisten.

dat hij onbarmhartig zijne plannen doordreef, met betrekking tot het maken van vestingwerken en wegen;

dat zijne moraliteit te wenschen overliet, enz., enz.; thans, nu de geschiedenis meer dan eene halve eeuw tijd heeft gehad, om met kalmte de schaal der geregtigheid in handen te nemen, moet de evenaar in zijn voordeel overslaan.

Zeker is het, dat ook ten aanzien der *Preangerlanden*, uit zijne voorschriften niets blijkt, dan van eerlijke en weldadige bedoelingen.

Alvorens dit hoofdstuk te eindigen, wordt nog aangeteekend, dat *Daendels*, ten aanzien van zijne maatregelen betreffende het regtswezen, de posterijen, de houtbosschen en het aanleggen van den grooten weg over *Java*, — de *Preanger-Regentschappen* wel *plaatselijk*, maar geenszins *rëeel* anders behandelde, dan het overige gouvernements deel van *Java*.

Omtrent het regtswezen en den invloed daarvan op de stelling der *Preanger*-regenten schreef *Muntinghe* in zijn bij het IIe hoofdstuk aangehaald advies, van 5 December 1821:

„De Maarschalk en Gouverneur-Generaal *Daendels*, het gezag van den kom„missaris over den inlander verbroken en zijn gebied gesplitst bebbende, door de op„rigting van een landdrost-ambt voor de Ommelanden van *Batavia* en van eene

„afzonderlijke Residentie of Prefecture voor de *Preanger-Regentschappen*, maakte tevens „ook de eerste inbreuk op het onafhankelijk regtsgebied der Regenten.

„Bij een besluit van den 8en Augustus 1808, werd de zamenstelling eener regt- „bank voor de *Preanger-Regentschappen* geregeld; de Prefekt of Landdrost werd als „voorzitter van dezelve benoemd, het getal der leden in elk Regentschap bepaald „en een Europesch griffier en schrijver, nevens eenige Inlandsche klerken bij dezelve „aangesteld.

„Deze instellingen gaven de eerste beperking aan het onafhankelijk regtsgebied „der Regenten in de *Preanger-landen* en hetzelve liep als het ware, geheel te niet, „na de invoering der *regtbanken van ommegang*, onder het Britsche tusschenbestuur."

Deze opmerking is niet geheel juist, daar uit het IIIde hoofdstuk is gezien, hoe de O. I. kompagnie, reeds in het begin der vorige eeuw, de criminele regtspraak der regenten, aan hare approbatie onderwierp, terwijl de „ambulante" regtbanken dagteekenen van den tijd van *Daendels.*

VIJFDE HOOFDSTUK.

De Preanger-Regentschappen onder het Britsch-tusschenbestuur.

Het kortstondig bestuur van den Gouverneur-Generaal *Janssens* kan met stilzwijgen worden voorbij gegaan. De *Preanger-Regentschappen* hebben daarvan niets anders ondervonden dan het doortrekken van het overschot des Franschen legers, na de nederlaag te *Meester-Cornelis* (26 Augustus 1811).

Van meer invloed op den toestand van land en volk was het daarop gevolgd Engelsch bewind, hoezeer mede niet van langen duur.

§ a.

Grondgebied.

In het vorige hoofdstuk is vermeld, hoe *Daendels* het grondgebied der eigenlijke *Preanger-landen* herhaaldelijk had gewijzigd.

Tijdens het vertrek der Engelschen van hier, was *Java* verdeeld in zestien residentien, als *Bantam*, *Buitenzorg*, de *Preanger-Regentschappen*, *Cheribon*, *Tegal*, *Pekalongan*, *Kadoe*, *Samarang*, *Soerakarta*, *Djokdjokarta*, *Japara* en *Joana*, *Rembang*, *Grissee*, *Soerabaija*, *Pasoeroean*, zoo mede *Probolinggo*, met *Bezoeki*, *Panaroekan* en *Banjoewangi* te zamen eene residentie uitmakende.

Voor het eerst ontmoet men hier de residentie *Preanger-Regentschappen*, gecreëerd bij de Proclamatie van 10 Augustus 1815, en waarbij tevens werd ingedeeld het voormalig landdrost-ambt van *Krawang*, dat eerst, even als aanvankelijk ook de *Preanger-landen*, onder het bestuur van den resident van *Buitenzorg* was gesteld.

De verdeeling, welke bij de resolutie van 16 Februarij 1813 was vastgesteld, hing zamen met den voorgenomen landverkoop en stemde geheel overeen met het voorstel van het daartoe benoemde comité.

Dat voorstel luidde aldus:

The Honorable
Thomas Stamford Raffles
Lieutenant Governor of *Java* &ca &ca &ca

Hoñble Sir!

The committee for the sale of lands in the District of *Buitenzorg* and *Crawang*, having carried into effect your Excellency's Instructions in that subject, have honor now tot propose a mode of granting an adequate compensation to such of the Native Regents, whose means of subsistence will undergo a reduction bij the sale alluded to.

The first subscriber in his quality as Resident at *Buitenzorg* has laid before the committee an arrangement wich it would in his opinion be proper to adopt, to the following effect:

1°. The district of *Crawang*, being entirely intended for sale, should no longer be a Regency and in the event of one or more of the Lots, not being disposed of, some arrangement or other for conducting the Native affairs there, should be proposed bij the Resident of *Crawang*.

2°. *Pracamoenchang*, *Soocapoora* and *Galoe* are so peculiarly situated, that it will be a matter of necessity to incorporate them, in order to enable Government to fix regular boundaries for the other Regencies and the Territories of *Cheribon*, and to establish a better mode of Administration for *Soocapoora*, *Galoe* and *Limbangang*.

The incapacity of the Native Regents in those Districts, already induced the former Government to incorporate *Limbangang*, *Soocapoora* and *Galoe* but they have since been replaced on the footing on which they are at present.

The change to be effected should however vary from that which took place formerly, as many circumstances particularly the sale of part of the other Regencies, will render the adoption of somewhat different measures advisable.

3°. The District of *Buitenzorg* should consist of five Regencies, viz.: *Chanjore*, *Bandong*, *Sumadang*, *Limbangang* and *Soocapoora*, the boundaries of wich are discribed in the accompanying paper ([1]), with the exception of those of *Chanjore* wich will remain nearly as they are at present, save such alterations as are deliniated in the Maps of the Lots intended for sale. In the event of any Lots remaining unsold, they should be reameseed to the Regencies from which they have been taken.

4°. The Regent of *Crawang* to be appointed Regent of *Soocapoora*, and the Tommogong of *Pracamoonchang* to the Regent of *Limbangang*.

5°. The district of *Tjicalong* or the 9th Lot of the general list of Lands intended for sale, should be presented to the Regent of *Chanjore* Adie-Patty *Wiera Tano Dattar*, who has a well founded claim on that Lot as one of his ancestors purchased

([1]) Deze bijlage wordt achterwege gelaten, omdat de daarin opgenoemde namen van bergen en rivieren niet meer te herkennen zijn en men dus vergeefsche moeite zou doen, om de juiste grenzen terug te vinden.

it from the then Proprietor, the purchasers afterwards becoming Regents of *Chanjore*, *Tjicalong* was always erroneously looked upon as part of that District.

In case the Government are of opinion, that the District of *Chanjore*, after the sale of so great a proportion of its Territory, will not be sufficiently extensive to support itself, some other arrangement may at a future day, be carried into effect.

6°. The present Regents of *Galoe*, *Soocapoora* and *Limbangang* and losing their respective offices to draw allowance of 600 Spanish Dollars each per annum, altogether Spanish Dollars 1800, to be paid by the Regents of *Soocapoora*, *Limbangang*, *Sumadang* and *Bandong* in the following proportions:

The Regents of *Soocapoora* and *Sumadang* Sp. Drs. 400 each or.	Sp. Drs. 800.
The Regents of *Limbangang* and *Bandong* Sp. Drs. 500 each or.	〃 〃 1000.
	Sp. Drs. . . . . . 1800.

The above Regents should also be permitted to dispose of 70 families, to cultivate their Rice-fields and perform other menial services, and be allowed to have in their retinue four Goelang-Goelangs and remain in possession of the paddy fields, which they now occupy.

Having considered on the above proposal of the Resident of *Buitenzorg* we perfectly concur in the propriety of the arrangement proposed, and trust that it will meet your Excellencys wishes, as the Regents will be adequately provided for with little or no expences or loss to the Government, while at the same time more regular boundaries will be established for the Regencies.

In the event of the proposal being honored with your Excellencys approbation we beg, leave to suggest that the Resident of *Cheribon* be directed to take charge of that part of the Regencies of *Galoe* and *Bandong*, wich lays to the Eastward of the River *Tjitanbey* and to deliver to the first subscriber the land west of that River which is not so considerable as what will be annexed to *Cheribon.*

We also request that the Resident of *Buitenzorg* be authorized to get maps prepared of the different Regencies, according to the Boundaries now proposed and have the honor &ca &ca &ca.

(Signed) *J. Mc Quoid.*
〃 *van Lawick van Pabst.*

Buitenzorg, 31 December 1812.

Uit dit rapport blijkt de naaste aanleiding tot de door *Raffles* gemaakte veranderingen in de door *Daendels* bepaalde organisatie der *Bataviasche* en *Preanger Regentschappen*, die echter waarschijnlijk mede in verband stonden met de voorschriften, vervat in het Reglement van 11 Februarij 1814 〃For the more effectual administration of justice in the Provincial courts of *Java*", (namelijk artikelen V en VI).

"The Residency shall be divided into such number of districts (Regentschappen) "as extent of land, population, former custom or other circumstances may render "necessary: each of these shall be consigned to the care of a Bopati or Native chief, "with such an establishment, as being deemed by the Resident, adequate to the pur- "pose, and by him submitted to Government, shall have received their sanction.

"These districts (Regentschappen) again shall be sub-divided into Divisions "(Districten), the extent and limits of each of which will be clearly marked out and "made known. Their size must of course entirely depend on the greater or less pro- "pinquity of the villages they contain, and on the more or less numerous population "by which these are inhabited, but generally speaking, no Division (District) shall "be less than ten, or more than twenty square miles in extent.

"It must also be observed, that the limits of the Division, follow those of "the villages: it being quite contrary to a system of good police that inhabitants of "the same place should be subject to different authorities."

Het hier aangenomen beginsel, om de residentiën te verdeelen in regentschappen (districts) en districten (divisions), met inachtneming van de uitgestrektheid, bevolking en oude gewoonten, slaat altans zeer goed met de herstelling der regentschappen *Limbangan* en *Soekapoera*.

Wat aangaat den verkoop der bedoelde landerijen, de officiele aankondiging daarvan verscheen, gelijk de Heer *Levyssohn Norman* opmerkt ([1]), onverwacht, maar zij was evenzeer ongemotiveerd.

Het koude "advertisement" van 5 November 1812, ving met geen woord meer aan, dan:

"Notice is hereby given,

"That it is the intention of Government, to dispose of a quantity of Lands in "the *Batavia* Regency (Landdrostambt der *Bataviasche-Regentschappen*), in *Crawang* "(Landdrost-ambt van *Krawang*) and in the Environs of *Samarang* and *Sourabaija* to "individuals."

De motieven lagen echter niet in het duister. Dit zal in de volgende paragraaf worden aangeduid.

Vooraf zij ten aanzien van dien landverkoop het volgende aangeteekend.

Reeds de O. I. Kompagnie kende zich het regt toe om over den grond in de *Preanger-landen*, naar goedvinden, te beschikken.

In het verhaal van de reis, door den Gouverneur-Generaal *van Imhoff* in het jaar 1744 gedaan, in en door de *Jakkatrasche-bovenlanden*, in het III^de^ hoofdstuk aangehaald, vindt men aangeteekend, dat de Gouverneur-Generaal *van Swoll* (1713—1718) aan den zoon van den ouden *Aria Wiera Tanoe* ([2]), grootvader van den tijdens *van*

([1]) In zijn werk: "De Britsche heerschappij over *Java*", bladz. 293.

([2]) Vermoedelijk de stichter van het tegenwoordige *Tjiandjoer* in 1681, zoon van Aria *Wiera Tanoe*

Imhoff aanwezigen Regent van *Tjiandjoer*, die destijds, — namelijk onder het bestuur van *anv Swoll*, — alleen hoofd was van *Tjiandjoer* „proprie sic dictum," dat wil zeggen, het district benoorden het Kandangsche gebergte en daartusschen besloten, toenmaals bestaande uit 300 huisgezinnen, heeft geschonken het district *Jampang*, of het eerste gedeelte van het zuider deel van het koninkrijk *Jakkatra*, „dat ten oosten „aan *Soekapoera* grenst en van daar tot achter *Tjiandjoer's* negorij en zelfs verder „loopt, zijnde de kleinste helft van dit zuider distrikt, groot almede, volgens het „oude cohier 300 huisgezinnen;" terwijl voorts de Gouverneur-Generaal *Zwaardekroon* (1718—1725) aan den „bekenden grooten koffij-leverancier" Kieij *Aria Wiera Tanoe*, vader van den in 1744 aanwezigen Regent van *Tjiandjoer*, daar nog bij gaf, het landschap bekend onder den naam van *Segarak-Kidoel*, „zijnde het wester deel van dit „zuiderland van *Jampang*, tot aan *Tsibienong* voormeld, dat de rivier van *Bantam* is."

Dit westerdeel van *Jampang* was door de rivier *Tjimandirie* van het oosterdeel afgescheiden, werd toen geschat op 400 huisgezinnen en behoorde tot het grondgebied van het hoofd van *Kampong Baroe* en van de beide kapiteinen der Wester- en Ooster-Javanen.

Het tegenwoordige regentschap *Tjiandjoer* bestaat dus grootendeels uit schenking van de O. I. Kompagnie, aan het oude Regenten-geslacht *Wiera Tanoe Datar*, namelijk bij wijze van limietscheiding van grondgebied, waarover de Regent het gezag uitoefende en waarvan hij zijne inkomsten trok.

De Maarschalk *Daendels* verkocht in 1810, aan partikulieren, de landen:

Oedjoeng-Krawang
Tjawang-Boengien,
Tjikarang,
Tjibarassa,
Sumadangan en
Waroe (*Tegal-waroe*), welke voorheen onder de *Preanger Regentschappen* behoorden, doch thans onderdeelen van de residentie *Krawang* uitmaken, zoodat het niet noodig is daarvan verder te spreken.

De Luitenant-Gouverneur *Raffles* veilde, in 1813, de landen:

Soekaboemie, bestaande de distrikten *Goenong-Parang*, *Tjimahi*, *Tjiheulang*, *Pagedangan* en *Pagasahan*:
Tjipoetrie
Oedjong-bron,
Krawang,
Tjiassem,
Pamanoekan,
Kandang-hauer en
Indramaijoe.

Datar, die zich omstreeks 1646, als bopatti, onderhoorig aan *Mataram*, eerst in *Segarah-herang*, daarna in *Tjiblagong* vestigde en het oude *Tjiandjoer* aanlegde, nabij de dessa *Pamodjanan*. (Zie IIIe hoofdstuk § a.)

Voor zooveel betreft de landen *Krawang*, *Tjiassem*, *Pamanoekan*, *Kandang-hauer* en *Indramaijoe*, welke thans niet meer tot het grondgebied der *Preanger-Regentschappen* behooren, kan even als omtrent *Krawang* gezwegen worden.

Bij den verkoop evenwel van de landen *Soekaboemie*, *Tjipoetrie* en *Oedjong-bron*, zal nog een oogenblik behooren te worden stil gestaan.

De aanvankelijk gestelde voorwaarden regelden, eerstens de wijze van betaling der koopsom (artikelen 1 en 2 van het "advertisement" van 5 November 1812) en bepaalden vervolgens:

3e dat de landen zouden bevrijd zijn van alle heerendiensten aan het Gouvernement en van alle gedwongen leveringen tegen onevenredige prijzen, doch in plaats hiervan, zou eene jaarlijksche belasting van een half pCt. van het inkoops-bedrag, door het Gouvernement worden geheven;

4e dat geene heerendiensten van de bewoners zouden worden gevorderd, noch eenige lasten van hen zouden worden geheven, dan de zoodanigen, die uit de voortbrengselen van den grond, of uit den huur van huizen en gebouwen voortsproten en bestaanbaar waren met 's lands wetten en gebruiken;

5e dat de bazars, tolpoorten, hoofdgelden en andere dergelijke heffingen, uitsluitend aan het Gouvernement zouden toekomen, terwijl alle partikuliere landen aan de algemeene wetten en koloniale ordonnantien zouden onderworpen blijven.

Vóór de publieke veiling, in het begin van 1813, kwamen daar nog eenige konditiën bij, onder anderen, dat de koffij-teelt op de bedoelde landen, aan de keuze der eigenaren zou zijn overgelaten en dat het hoofdgeld van 24 stuivers van ieder huisgezin, dat in de *Preanger-Regentschappen* geheven werd, bij voortduring door het Gouvernement zou worden geïnd.

Het perceel *Soekaboemie* en *Tjipoetrie* werd voor 58000 Spaansche dollars gegund aan den Luitenant-Gouverneur *Raffles*, den oud Gouverneur van Java's N. O. Kust *N. Engelhard*, den Resident der *Preanger-Regentschappen Th. Mc Quoid* en den ambtenaar *A. de Wilde;* de eerste was eigenaar voor de helft en de drie anderen hadden ieder een zesde aandeel.

Oedjong-bron, gelegen in N. Oostelijk *Bandong*, kwam aan *A. de Wilde* voor 6153.56 Spaansche dollars; bij overname van den primitieven eigenaar *Swalue*.

Toen deze handeling van *Raffles* afkeuring ondervond bij het Opperbestuur in *Bengalen*, ontdeed hij zich van zijn aandeel in *Soekaboemie* met geldelijk verlies ([1]).

Deze grond-verkoop was in effekte geene vervreemding van eigendoms-regten in Westerschen zin; maar eene cessie van de uitoefening van een deel der Soevereine regten, den staat toekomende, waarvan de onderlinge verhouding, later, bij het staatsblad van 1836 No. 19, voor zooveel doenlijk is gereglementeerd.

De regts-magt bijv. en de heffing van reëele en personele belastingen, verbleven aan het Gouvernement.

([1]) *Levijssohn Norman* II. bladz. 293—296 en 309.

Onder de aanvankelijk tot verkoop bestemde landerijen was mede begrepen het land *Tjikalong*.

De toenmalige regent van *Tjiandjoer*, Raden adipatti *Wiera Tanoe Datar*, binnen de limieten van wiens regentschap dat land gelegen was, kennis verkregen hebbende van dien voorgenomen verkoop, reklameerde op dat land *Tjikalong* eigendoms-regten, gegrond op de verklaring, dat hij het van het vroegere Nederlandsche Gouvernement, voor 2000 Rijksdaalders, of, — gelijk eene mededeeling van de Heeren *Mc Quoid* en *Van Lawick van Pabst*, kommissarissen voor den landverkoop, dd. 31 December 1812, luidt, — dat een zijner voorvaders het van den toenmaligen eigenaar had gekocht; doch dat, de nazaten van eerstgemelden (den kooper) in het vervolg regenten van *Tjiandjoer* geworden zijnde, het land *Tjikalong* steeds verkeerdelijk beschouwd was geworden, als een deel uitmakende van dat regentschap.

Het authentieke bewijsstuk van dien verkoop was, door brand, verloren geraakt.

De Resident *Mc Quoid*, ofschoon van oordeel, dat het strijdig was met de beginselen der vroegere Regering, om land in vollen eigendom over te dragen op volkshoofden in de *Bataviasche Regentschappen*, erkende niettemin de reklame van den regent als „well founded."

Het Britsch Gouvernement kon, zijns inziens, des verkiezende, de reklame, gemakkelijk eenvoudig op zijde zetten; doch, vermits het land *Tjikalong* zoodanig gelegen was, dat het waarschijnlijk geen ander zou willen koopen, dan de Regent van *Tjiandjoer*, een zeer achtenswaardig oud-Gouvernements-dienaar, en verder in aanmerking nemende, dat de eigendom (the entire possession) van dat land, zou kunnen strekken tot onderhoud van des regents familie, van welke vermoedelijk niemand hem in het bestuur zou opvolgen, zoomede dat de bedoelde regent, bij den voorgenomen land-verkoop, meer zou verliezen, dan eenig ander, uitgezonderd die van *Krawang* — meende de Resident *Mc Quoid* de reklame van den adipatti Aria *Wiera Tanoe Datar* in zooverre te moeten ondersteunen, dat hij den Luitenant-Gouverneur in Rade in overweging gaf, om meergenoemd land *Tjikalong* aan dat inlandsch hoofd te schenken (will be given) als eene ruime schadeloosstelling (an ample recompense) voor alle verlies van inkomsten, welke hij bij den landverkoop mogt komen te lijden.

De Regering beschikte daarop (Besluit 22 Januarij 1813) in deze bewoordingen:

dat het perceel land, bekend onder den naam van *Tjikalong*, wordt aangeboden (be presented) aan den regent van *Tjiandjoer*, als eene schadeloostelling voor alle verliezen, welke hij mag lijden bij de tegenwoordige regeling en als eene erkenning (and in consequence) van zijn karakter en gehechtheid aan de Britsche belangen.

Aldus stonden de zaken betrekkelijk dit land, toen de Kommissarissen-Generaal in 1816 het bestuur van de Engelschen overnamen.

De mededeeling van hetgeen verder met dit land is voorgevallen, zou het onderwerp kunnen uitmaken van eene afzonderlijke lijvige nota, doch ligt buiten het bestek van dit rapport.

§ b.

Staatkundige verhouding.

Ofschoon *Raffles*, even willekeurig als *Daendels* beschikte over het grondgebied der *Preanger-Regentschappen*, ja zelfs den verkoop van landerijen op groote schaal, tot in het hart dier residentie (*Bandong* en *Tjiandjoer*) uitbreidde, voerde hij nogtans zijn lievelings-systeem — het landrentestelsel, — aldaar niet in; maar liet de verpligte koffij-leverantie, met den aankleve van dien, volgens de regelingen van *Daendels* bijkans zonder verandering bestaan.

„The system of vassalage and forced deliveries," zegt hij in zijne proklamatie van 1 October 1813 (artikel 3) „has been abolished generally throughout the island, „but in the Batavian and Preanger-Regencies, such a modification of the former ar-„rangements has been carried into execution, as it was found practicable, under „existing circumstances to introduce".

Raffles geeft aan zijne onderwerpelijke handeling dezen uitleg:

„The coffee monopoly in the western districts, having been maintained on its „former principle, during the period of the British administration, the inhabitans of „these districts were precluded from feeling the effects of the system introduced into „the more Eastern districts, but as it was in contemplation eventually to render the „change general throughout the Island, preparatory measures were taken and a survey „of these districts being made, the annexed statistical table was framed" ([1]).

De Heer *Levyssohn Norman* trekt eenigszins in twijfel, of deze preparatieve maatregelen wel regt gemeend waren, omdat *Raffles* het behoud van het oude stelsel in de *Preanger-Regentschappen* bleef verdedigen „op grond, dat het er zóó zeer inheemsch „was geworden, dat tijd en gewoonte den inlander verzoend hadden met dat, wat „hem bij den eersten aanblik tegenstond en in allen gevalle onregtvaardig blijft" ([2]).

Robert Rollo Gillespie, de vijand van *Raffles* en als zoodanig een beoordeelaar, met wien men voorzigtig moet zijn, ging nog eene schrede verder en liet het voorkomen, alsof de aanvankelijke verwaarloozing der koffij-kultuur in de oostelijke districten, ten doel had, om de waarde der koffij-aanplantingen in de *Preanger-Regentschappen* en in het bijzonder *op de aldaar verkochte landen* te verhoogen; terwijl, volgens zijn beweren, ten gevolge van dien land-verkoop, het koffij-monopolie van de *Preanger* voor de Regering verloren was gegaan.

([1]) History of Java, II, bladz. 247.

([2]) Ll. bladz. 240—241.

Onwaar, omdat de onverschilligheid van het Engelsch bestuur ten aanzien van de koffij-kultuur in midden- en oostelijk *Java* eene geheel andere oorzaak had.

Dit vordert eenige omschrijving.

In het vorige hoofdstuk is aangetoond, hoe *Daendels*, wegens de toenmalige gebeurtenissen in *Europa*, te worstelen had, om op *Java* met eigen middelen huis te houden.

„Terwijl men zich hiermede (de ordening van het finantiewezen) bezig hield", verhaalt hij zelf ([1]), „kwamen de tijdingen in, wegens den oorlog tusschen *Engeland* en „*Denemarken* en het embargo in *Amerika*, door welke omstandigheden op eenmaal alle „hulpbronnen vervielen, namelijk de verkoop van producten aan *Deenen* en *Amerikanen*.

Deze staat van zaken wierd eindelijk, door de dadelijke blokkade van bijna alle Europesche havens en tevens van het eiland *Java*, meer en meer knellende. Er moest alzoo naar middelen worden omgezien, welke onze eigene bezittingen op *Java* konden opleveren.

Hij vond die, voor een deel, uit het rendement van den land-verkoop.

De koffij en andere gouvernements produkten, in de pakhuizen aanwezig, bleven daar opgeschuurd en waren verbonden voor de opgenomen beleeningen, geldheffingen en het gecreëerde papieren-geld.

De tijdsomstandigheden, waaronder *Raffles* het bestuur van deze bezittingen aanvaardde, waren er niet op verbeterd.

„De staatkundige gebeurtenissen van dien tijd waren, in het bijzonder voor den- „den handel van *Java*, allerongunstigst, waaraan het continentale stelsel vooral schuld „had. Juist ten tijde der verovering was het in zijne volle kracht en maakte het „den geregelden afzet der koloniale producten op de markten van het vasteland vol- „strekt onmogelijk. Langen tijd was de handel door de Amerikaansche koopvaarders „levendig gehouden. *Daendels* had hierop dan ook bijzonder zijne finantiele bereke- „ningen doen steunen, die echter reeds spoedig na hare ontwerping faalden, daar de „*Amerikanen* de havens van den Archipel niet meer, gelijk vroeger, kwamen bezoeken. „Men mag dit uitsluiten toeschrijven aan het embargo, dat door het congres der „*Vereenigde staten* op hunne eigene schepen gelegd was; want in *Europa* bleven vele „Amerikaansche avonturiers aan den sluikhandel op ruime schaal deelnemen, zoodat dit „embargo in werkelijkheid door velen overtreden werd; de handel op *Java* echter, „die vroeger van weerszijden op goede winsten had mogen rekenen, begon van lie- „verlede voor de *Amerikanen* zijn belang te verliezen, daar de inkoopsprijs der pro- „ducten in geene verhouding stond tot den lagen prijs, waarop diezelfde producten „op andere markten genoteerd stonden, terwijl voor den invoer ter sluik op *Eu-* „*ropa's* vasteland een genoegzame voorraad van die producten in *Engeland* voor- „handen was" ([2]).

([1]) Staat der N. O. I. Bezittingen. Inleiding, bladz. 81.

([2]) *Levyssohn Norman* II. bladz. 284 en 285.

Raffles had derhalve gegronde reden om de koffijteelt voor gouvernements rekening, zoo spoedig mogelijk, los te laten, althans in te krimpen. Dit werd dan ook als beginsel aangenomen, doch door enkele al te gedienstige ambtenaren, die de bedoeling, gelijk meermalen gebeurt, vooruit streefden, op ruwe en onverstandige wijze ten uitvoer gelegd.

Was alzoo deze beschuldiging van *Gillespie* onwaar, even *overdreven* was zijn beweren, dat, ten gevolge van den landverkoop, het koffij-monopolie van de *Preanger* voor de Regering verloren ging; want de koffij-productie van de aanplantingen op de aldaar verkochte landen bedroeg slechts *een negende gedeelte* van de geheele opbrengst van dit gewest ([1]).

Het land *Soekaboemie* leverde, volgens opgave van den landheer zelven, in het jaar 1815, 465713 ponden koffij op ([2]).

Evenwel, — konden de genoemde persoonlijke aanvallen tegen *Raffles* den toets der waarheid en billijkheid niet doorstaan, — de wijze waarop de landverkoop in de *Preanger-Regentschappen* (*Krawang* daarbij gerekend) plaats vond; zijne eigene deelname daaraan en de onderhandsche schikkingen en gunningen vóór de publieke veiling, gaven alleszins gegronde reden tot aanstoot en afkeuring en kon zelfs aan de Direkteuren der O. I. Kompagnie in *Engeland*, die zijne verdiensten erkenden en zich van de zuiverheid zijner beweegredenen overtuigd verklaarden, geen ander oordeel doen uitspreken, dan dat die handeling was "a questionable proceeding."

In elk geval was zij, ten opzigte van de *Preanger-Regentschappen* in het algemeen, inconsequent, — niet wat betreft den landverkoop op zich zelven, want daarin bestond geene tegenstrijdigheid met zijn beginsel.

Nadat *Raffles* de stelling had vooropgezet en in toepassing gebragt, dat de eigendom van den grond op *Java* berust bij den Soeverein, mogt hij ook zijn "advertisement" voor den landverkoop in de *Preanger-Regentschappen* aanvangen met de woorden:

"That it is the intention of Government *to dispose* of a quantity of lands".

Maar hier breidde hij op ruime schaal uit (*Soekaboemie* en *Oedjong-bron*), wat hij zich in oostelijk *Java* haastte in te krimpen of geheel terug te nemen (*Bezoeki*, *Panaroekan*, *Probolingo*); — hier ageerde hij aan de eene zijde onbeperkt als soeverein en eigenaar van den grond, terwijl hij aan den anderen kant een staat van zaken liet bestaan, — de geforceerde koffij-leverantie en wat daaraan vast was, — welke in zijn systeem volstrekt niet paste.

Hier ontzegde hij aan de inhebbers der verkochte landen alle uitoefening van feodale regten, terwijl de "feudal services" in het *niet verkochte deel* in volle werking bleven.

(1) *Levyssohn Norman*, II. bladz. 310.

(2) *De Wilde*, de *Preanger-Regentschappen*, bladz. 211.

Niettegenstaande hij dat "system of vassalage and forced deliveries", hetwelk "has been abolished generally throughout the Island", in de *Preanger-Regentschappen* handhaafde, ondermijnde hij, op het voetspoor van *Daendels*, het gezag en den invloed der regenten en mindere hoofden en bragt den gewonen inlander meer regtstreeks in aanraking met het Europesch bestuur.

Een vlugtig overzigt van de algemeene en bijzondere maatregelen, ter zake gepromulgeerd, kan zulks aantoonen.

In de eerste plaats verdienen in dit opzigt aandacht de "Instructions to the Resident," geärresteerd den 15den September 1812, welke mede verbindend waren voor den resident der *Preanger-Regentschappen*. Van eene uitzondering ten deze is althans niets gebleken.

Elk, zoowel Europeaan als inlander, mogt vrij zijne bezwaren bij den resident voorbrengen.

Artikel 6. "The Resident being the chief local authority, orders issued by "him must be implicitly obeyed, but both Europeans *and Natives have a full and "free permission to prefer their conplaints to Government*, and the Resident will be "held responsible, that he does not in any way hinder or obstruct the same."

Tweemaal 's weeks moest de resident audientie verleenen, "to the Europeans "and *Natives* residing in their districts, whether they be servants of Government or "otherwise, and he will be responsible, that persons of all ranks are freely admitted "and heard" (artikel 11).

Hij moest in het bijzonder waken voor de rijstkultuur en het welvaren in het algemeen van den inlander.

"It is the especial duty of the Resident to encourage agriculture and cultivation, especially of Rice, and to be watchful over the interests and welfare of the Natives, that they are not oppressed or deprived of the allowance established for their labours" (artikel 41).

Bijna uitsluitend wordt in deze instructie van "natives" gesproken.

Slechts in een enkel artikel is er rede van de regenten en andere inlandsche autoriteiten. De resident moest dezen zooveel mogelijk trachten *te bevredigen*. Dit was noodig, omdat het gemunt was op de vernietiging van hun gezag en invloed.

"The Resident is directed to conciliate, as much as possible, the Regents and "other native authorities within his District, and to respect the habits, usages and "manners of the Natives, in every instance, which does not interfere with good order "and with the general tranquillity and peace of the country" (artikel 12).

Deze was niet de gemakkelijkste taak der residenten.

De conciliatie der regenten en mindere inlandsche hoofden droeg men hun op met het oog op hetgeen volgen zou, namelijk de Proklamatie van 15 Oktober 1813.

Deze proklamatie moest strekken tot eene norma agendi.

De eerste twee artikelen als meer speciaal verband houdende met het onderwerp, dat thans besproken wordt, waren van den volgenden inhoud:

1°. „The undue influence and authority of the Native Chiefs has been restricted. But Government avail themselves of their services in the important department „of the Native Police, which will be arranged upon fixed principles, adapted to the „habits and original institutions of the people. A competent provision in lands and „in money has been allotted to such Chiefs, and it therefore naturally becomes both „their duty and their interest, to encourage industry and to protect the inhabitants.

2°. „The Government lands will be let generally to the Heads of the villages, who will be held responsible for the proper management of such portions of „the country, as may be placed under their superintendence and authority. — They „will re-let these lands to the cultivators, under certain restrictions, at such a rate, as „shall not be found oppressive, and all tenants under Government will be protected „in their just rights, so long as they shall continue to perform their correspondent „engagements faithfully, — for it is intended to promote extensive industry and consequent inprovement, by giving the people an interest in the soil and by instituting „amongst them an akknowledged claim to the possession of the lands, that they may „be thus induced to labour for their own profit and advantage."

Het derde artikel is reeds hiervoren in deze paragraaf opgenomen.

„In 24 uren tijds", zegt *Mr. H. W. Muntinghe* in zijn rapport van 1817, „waren al de Inlandsche Regenten over geheel *Java's Noord-Oostkust* teruggesteld en „was hun gezag over den inlander in het finantiele vernietigd."

Alhoewel nu, ten gevolge van het behoud van „the System of vassalage and forced deliveries" in de *Preanger-Regentschappen* en de niet invoering aldaar, van het kort daarop — 11 Februarij 1814 — vastgesteld Reglement „for the collection of land revenue", de regenten en andere hoofden in dit gewest, tegen over het Gouvernement en de bevolking, naar den reglementairen letter, niet volkomen op dezelfde lijn stonden, met die van midden- en oostelijk-*Java*, in werkelijkheid was dit verschil van weinig beteekenis.

Om dit duidelijk te doen uitkomen, moet nog eens worden acht geslagen op het bij § a reeds aangehaald Reglement van 11 Februarij 1814 „For the more effec„tual administration of justice in the Provincial Courts of *Java*."

Men heeft gezien, hoe daarbij de residentiën werden verdeeld in districten (regentschappen) en deze in divisiën (districten), in verband met de uitgestrektheid, populatie, oude gewoonten en andere betrekkelijke omstandigheden.

Het hield verder in eene naauwkeurige omschrijving van de wederzijdsche

verpligtingen van den Resident, de Regenten, die onmiddellijk onder hem stonden en de divisie-(districts) hoofden, ten opzigte van de zorg voor eene goede justitie en politie.

″De begrippen van den inlander werden geëerbiedigd en tevens was er een ″waarborg tegen misbruik van gezag van den kant der hoofden in de bepaling, dat elk ″vergrijp, waarop slechts de kortste termijn van gevangenzetting stond, aan de kennis-″neming van een Europeesch hoofdambtenaar werd onderworpen.

″Even zoo werd op het civiele gebied de magt der hoofden beperkt.

″De oude inrigting der dessa bleef ongeschonden; alle ambtenaren moesten ″daarenboven door een streng stelsel van verantwoordelijkheid, binnen de perken van ″hun gezag worden gehouden. Uit dit alles hoopte men dat de inlander meer en meer ″tot besef zou komen, dat een bestuur, waaronder hij, zonder veel moeite, regt zou ″kunnen bekomen, verre te verkiezen is boven de vroegere orde van zaken, die geheel ″op willekeur steunde" ([1]).

Intusschen vorderde de exceptionele toestand, waarin de *Preanger-Regentschappen* gelaten waren, alsmede de landverkoop aldaar, eenige modificatie.

Dit is geschied bij het Reglement van 22 Maart 1815, zijnde een vervolg op dat van 11 Februarij 1814.

De zes artikelen van dit stuk luiden:

I. ″The inhabitants of the Batavian and Preanger Regencies, (with the excep-″tion of those on the Lands, sold under the British Government) not having been ″yet released from feudal services to their chiefs, it is not considered necessary or ″adviseable to extend the autority of the Regents or Bopatis to those Lands, but ″the court, directed to be held by that officer, wil be held by the Resident or his ″Assistant, to whom the officers of Division (capala chutak) shall report.

II. ″The court of the officer of Division (capala chutak) shall be ambulatory, ″such court being formed of the Heads or chiefs (the orang Tuahs or Elders) of the ″village, in which it is held.

III. ″The Heads of villages will only be required, to make a monthly report ″in writing directly to the Resident or his Assistant, all their other reports to the ″officer of the Division being made personally.

IV. ″The Proprietors of the Estates herein alluded to, are prohibited from ″disposing of their lands in less allotments than one chutak or native Division, unless ″under a special permission obtained from Government for that purpose.

V. ″The exaction of feudal service on these Estates being expressly prohibited ″by the terms of sale, the Honorable the Lieutenant Governor in council is pleased ″to direct that for the more effectually securing this provision, all contracts or ″agreements, which may be made between the Landholders and the Inhabitants for

([1]) *Levijssohn Norman* II. bladz. 155.

"delivery of Produce or for the performance of services, in proportions, or at a rate, "differing from the established usage of the country, and may be authorized by the "Government Regulations, be registered in the office of the Resident or his Assistant "the receipt of a larger share of the crop, than is authorised by the usage of the "country, or the employment of the people at a rate of hire different from what "the Government Regulations may have established, unless under voluntary contracts "and agreements to registered, will be considered as a Deviation from the terms of "sale, and will subject the Parties to all the consequences, arising from a departure "therefrom.

VI. "With a view further, to secure the native Inhabitants from the exac-"tions, which have often been found to arise from the bargains, made between them "and the chinese Inhabitans, it is declared, that all contracts and agreements whatever, "made between the chinese and Javanese must be in like manner registered within one "month, from the date thereof, and are otherwise to be considered null and void."

Opmerkelijk zijn de bewoordigen van artikel I, dat het namelijk onnoodig werd gekeurd het gezag van de Preanger regenten uit te breiden, ofschoon de inwoners nog niet waren ontslagen van de verpligting om te hunnen behoeve heerendienst te presteren.

Het denkbeeld van een ambulant geregt, in artikel 2 bevolen, was van *Daendels* afkomstig en de oorsprong van de ommegaande regtbanken, door *Raffles* ingesteld (¹).

Dat door dit ambulant districts-geregt het gezag der regenten niet werd uitgebreid, maar veeleer ingekrompen, toont artikel 3 vrij duidelijk aan.

De dorpshoofden moesten maandelijks een schriftelijk rapport regtstreeks aan den Resident of Assistent-Resident indienen, met voorbijgang dus van de districtshoofden en regenten.

Eindelijk treft men in de artikelen 5 en 6 de herkomst aan der artikelen 30 en 40 van het reglement van 1836 (Staatsblad No. 19), volgens welke de overeenkomsten tusschen de landeigenaren en de opgezetenen gesloten voor het leveren van producten en het presteren van diensten, bij het hoofd van gewestellijk bestuur behooren te worden geregistreerd.

Kennelijk openbaarde zich bij de voorschreven regeling een streven, om, gelijk *Muntinghe*, in het algemeen sprekende van het bestuur van *Raffles*, getuigt: "het Europesch gezag te versterken, uit te breiden en met ter zijde stelling van allen gevaarlijken en nadeeligen invloed der Mahomedaansche Regering, in onmiddellijk verband te brengen met de massa der Indische bevolking (²).

De *Preanger-Regentschappen* maakten ten deze geene uitzondering met het overige deel van *Java*.

(¹) Levyssohn Norman II. bladz. 149.

(²) Tijdschrift v. N. I. 13e jaargang. Deel I, bladz. 102.

De positie der hoofden beschrijft *Raffles* zelf, zonder de *Preanger* uit te sluiten, aldus: „De Regenten behouden hun naam en hun rang, kortom alles, behalve „hun direkten politieken invloed; zij zijn nog altijd de eerste inlandsche ambtenaren „in hun distrikt, handelende onder het onmiddellijk gezag van den Resident, zij hebben „de mindere hoofden onder zich; zij bewijzen goede diensten in het regtswezen en „somtijds ook, bij de invordering der landrenten; maar zij mogen niet meer, naar „willekeur, over den inlander heerschen; zij mogen zich niet meer een onverschuldigd „deel van den oogst toeëigenen, of door allerlei heerendiensten hem onderdrukken. „De Europesche Resident was de spil van het gansche raderwerk geworden; terwijl „hem vroeger het beheer van den inlander schier geheel onttrokken was; de onder„geschikte hoofden vervulden ongeveer dezelfde betrekkingen als vroeger, met dit „onderscheid, dat zij nu waren onderworpen aan het Gouvernement en niet, gelijk „vroeger, uitsluitend aan hunnen Regent. De geheele keten was behouden, de spil „alleen was veranderd" (1).

De staatkundige verhouding der *Preanger-Regentschappen* was alzoo, tijdens het Britsch tusschenbestuur, dezelfde als die der overige residentien van *Java*, uitgezonderd de niet invoering aldaar van het landrente stelsel, of met andere woorden, uitgezonderd het behoud der gedwongen koffij-leverantie, waaromtrent in het algemeen verwezen wordt naar het XIIe hoofdstuk van dit verslag.

Aan het Engelsch tusschenbestuur wordt voorts toegeschreven de invoering in de *Preanger-Regentschappen* van eene belasting ad 1 ropy, of 24 stuivers van elk huisgezin, onder den naam van „familiegeld", alsmede van eene heffing van 12 stuivers, ter goedmaking der onkosten van de koepok-inenting. Deze laatste belasting werd slechts in sommige districten geheven.

Het is evenmin als aan den Heer *Levyssohn Norman* mogen gelukken, de besluiten te vinden, waarbij beide heffingen werden uitgeschreven.

Wat het familiegeld aangaat, zal dit waarschijnlijk ontstaan zijn uit de vrijstelling welke de O. I. Kompagnie nu en dan verleende van de opbrengst van Indigo en Katoenen garen, tegen eene opbrengst in geld, welke heffing *Daendels*, bij artikel 2 van zijn besluit van 15 Maart 1808, finaal afschafte.

Deze maatregel altans, zou dus voor rekening van *Raffles* moeten worden gebragt.

Is dit inderdaad het geval, dan komt de opmerking van den Heer *Levyssohn Norman* niet geheel zonder grond voor, „dat namelijk de inwoners der *Preanger-Regentschappen*, onder het Britsch-bestuur, zwaardere lasten hebben moeten dragen, „dan ooit vroeger of later, onder het Nederlandsch Gouvernement het geval is ge„weest" (2).

Mogelijk, — en zulks wordt voor niets anders dan een bloot vermoeden aangegeven, zal daartoe aanleiding gevonden zijn, in de gecombineerde omstandigheid,

(1) Levyssohn Norman ll. bladz. 307 en 308.

(2) ll. bladz. 242.

dat in de *Preanger-Regentschappen* de landrente niet werd ingevoerd; terwijl de gedwongen koffij-kultuur, schier aan haar eigen beloop was overgelaten.

In elk geval kan aangenomen worden, dat het Britsch-tusschenbestuur in den feitelijken toestand der *Preanger* bevolking geene afdoende verandering gebragt of minstens niet gezorgd heeft, dat zij bij verminderden dwangarbeid voor de koffij, in werkelijkheid meer vrijheid van beweging en mindere afhankelijkheid van hare hoofden heeft verworven.

Mogen, zoowel onder *Daendels* als onder *Raffles*, een aantal heilzame en weldadige voorschriften in het belang der bevolking zijn uitgevaardigd, de toestand, waarin de *Preanger-landen* gevonden zijn, tijdens de weder-overname dezer bezittingen door *Nederland*, geeft aanleiding tot het vermoeden, dat de uitvoering dier voorschriften veel te wenschen moet hebben overgelaten.

ZESDE HOOFDSTUK.

De Preanger-landen onder het hersteld Nederlandsch gezag.

Het traktaat van 13 Augustus 1814, te *London* gesloten, stelde *Java* en onderhoorigheden weder in het bezit van de toenmalige *Vereenigde Nederlanden*, wier soevereine vorst, bij besluit van 22 September 1814, tot Commissarissen-Generaal voor de overname der Kolonie uit handen der Engelschen benoemde *Mr. C. F. Elout*, *Baron G. A. G. P. Van der Capellen* en *Mr. H. W. Muntinghe*.

De laatste werd, bij besluit van 20 November 1814, vervangen door den Schout-bij-Nacht *A. A. Buijkes*; om welke reden is onbekend, doch de Heer *Elout van Soeterwoude* vermoedt, in zijne „*Bijdragen*" van 1861, dat zijn vader op de intrekking van die benoeming zal hebben aangedrongen, uit aanmerking, dat *Muntinghe's* vroegere betrekking tot het Britsch bestuur een onpartijdig onderzoek naar de beste regeringsbeginselen voor *Indië* aan te nemen, 't geen in de opdragt der Commissie lag, minder gemakkelijk zou maken.

De wederoptreding van *Napoleon* als Keizer der Franschen, weerhield aanvankelijk de afreize der Commissie.

Eerst op den 5den Maart 1816, verscheen de Majoor *Nahuijs* te *Batavia*, het berigt brengende van haar aantogt.

Raffles had toen nog het bestuur in handen, doch werd drie dagen daarna en dus op den 8sten Maart 1816 vervangen door den Britschen Luitenant-Gouverneur *Fendall*.

Achtereenvolgens kwamen de Commissarissen-Generaal, op den 26sten April en den 11den Mei 1816, mede te *Batavia* aan.

Het is bekend hoe schoorvoetend de Engelsche bewindslieden op *Java* tot de overgave van het bestuur besloten.

Zij waren deswege steeds bevelen uit *Engeland* of *Bengalen* wachtende. Die bevelen schenen inderdaad lang te voren afgegaan te zijn, doch hadden zich gekruisd; — hoe, is nooit regt opgehelderd.

Eerst op den 19den Augustus 1816, had de plegtige overgave plaats.

Voor zoo veel de *Preanger-Regentschappen* betrof, was, bij besluit van Commissarissen-Generaal van 3 Augustus 1816 no. 3, de Heer *P. W. L. van Motman* benoemd, om uit handen van den Britschen Resident het bestuur van dat gewest met

10

de super-intendentie van het koffij-departement over te nemen en daarin provisioneel en tot nadere bevelen werkzaam te zijn.

Naarmate, van af dat tijdstip, de aktualiteit meer genaderd wordt, kan in kortere trekken de loop der geschiedenis gevolgd en dikwerf met eenvoudige verwijzing naar het staatsblad van *Nederlandsch-Indië* volstaan worden.

In de eigenlijke bestuurs-beginselen kwam onder het Nederlandsch-bewind geene afdoende verandering.

§ a.

Grondgebied.

Het besluit van 20 Julij 1818 no. 27, opgenomen in het staatsblad van *Nederlandsch-Indië* no. 53, verhief de benedenlanden van *Krawang*, gelegen tusschen de rivieren *Tjitarum* en *Tjimanok*, alzoo Indramajoe daarbij gerekend, van nieuws tot eene residentie, terwijl de bovenlanden, namelijk de districten *Gandasoli*, *Tjinoesa* en *Wanaijassa* een deel der *Preanger-Regentschappen* zouden blijven uitmaken.

Eene juiste grensbepaling vond plaats bij het besluit van 12 November 1818 no. 1 (Staatsblad no. 75) houdende:

1e dat de rivier *Tjikao*, van deszelfs uitwatering in de groote rivier *Tjitarum* tot aan haar oorsprong aan den voet van het gebergte *Boerangrang* en van daar, tot op de toppen van dien berg in de strekking van oost, zal zijn en uitmaken de grensscheiding aan die zijde, tusschen de residentie der *Preanger-Regentschappen* en die van *Krawang*; — voorts dat de tegenwoordig vastgestelde scheidingen der partikuliere landen van *Tjiassem*, *Pamanoekan*, *Kandang-hauer* en *Indramaijoe*, met de regentschappen van *Bandong* en *Soemadang* worden aangenomen als grensscheidingen aan de zuidzijde;

2e dat dat gedeelte van het district *Wanaijassa*, hetwelk door de bepaling in artikel 1 gemaakt, onder de residentie der *Preanger-Regentschappen* zal behooren, met en benevens de districten *Gandasoli* en *Tjinoesa* bij het regentschap *Tjiandjoer* zal worden gevoegd en, ten aanzien der koffijteelt, worden gesteld onder het toevoorzigt van den opziener van dat regentschap.

Het scheen, dat ook deze organisatie niet voldeed. Overeenkomstig een voorstel van den toenmaligen resident der *Preanger-Regentschappen*, *Van der Capellen*, werd althans het regentschap *Soekapoera* alweder ingetrokken en ingedeeld bij de regentschappen *Tjiandjoer*, *Soemadang* en *Limbangan* (resolutie van 19 April 1821 no. 22).

Uit de bij die resolutie verhandelde stukken blijkt duidelijk, hoe de Gouverneur-Generaal *van der Capellen*, evenmin als indertijd de O. I. Kompagnie (*Van Swoll*, *Zwaardekroon* en *van Imhoff*), de Maarschalk *Daendels* en de Luitenant-Gouverneur *Raffles*, volstrekt niet opzag tegen de „eenheerigheid der *Preanger*-vorsten", zoodra hij het noodig achtte regentschappen te supprimeren en bij anderen in te deelen, regenten te ontslaan en op pensioen te stellen; ja, hoe de *Preanger*-regenten

zelven, schier op hetzelfde oogenblik dat *Muntinghe* (in zijn meermalen aangehaald advies van 5 December 1821) van hunne "vorstelijke eenheerigheid" droomde, hem te dien aanzien een allermerkwaardigst démenti gaven. De regent van *Soekapoera* achtte *zelf* de intrekking van zijn regentschap wenschelijk en de overige regenten bragten deswege geen enkel bezwaar in.

Ongeveer tien jaren hield deze regeling stand, totdat de invoering van de indigo-kultuur in de *Preanger-Regentschappen*, welke in het *Soemadangsche* aanvankelijk met een gunstig gevolg was beproefd, op nieuw eene gedeeltelijke herstelling van het ingetrokken regentschap *Soekapoera* noodzakelijk scheen te maken.

Dit geschiedde bij artikel 3 der resolutie van 18 Oktober 1831 No. 1, bepalende, dat de acht zuidelijke districten van het regentschap *Limbangan*, genaamd: *Batoewangie*, *Panjeredan*, *Tradjoe*, *Soekapoera*, *Salatjahoe*, *Paroeng Karang* en *Negara*, benevens het Tjandjorsche district *Kandang-Wessie*, van deze regentschappen zullen worden afgescheiden en tot een afzonderlijk regentschap vereenigd, den naam voerende van *Soekapoera*.

Dit besluit is niet opgenomen in het Staatsblad van *Nederlandsch-Indië*.

De zetel van het bestuur van het regentschap *Soekapoera*, *Hardja-Winangon*, ontving, bij besluit van 10 Januarij 1839 No. 12, den naam van *Manon-Djaija* (Staatsblad 1839 No. 2).

Soekapoera, vroeger van ondergeschikt belang geacht, opgeheven, verbrokkeld en bij andere regentschappen ingedeeld, steeg sedert 1831, toen het als regentschap hersteld werd, allengs in aanzien.

Met de regentschappen *Soemadang* en *Limbangan* éene afdeeling uitmakende, onder een adsistent-resident, keurde de Regering, bij besluit van den 7den November 1859 No. 7 (Staatsblad No. 91) deze uitgestrekte, doch betrekkelijk weinig bevolkte en bebouwde landstreek, van genoegzaam gewigt, om tot eene afzonderlijke adsistent-residentie te worden verheven.

Bij gemeld besluit werd de adsistent-residentie *Soemadang* en *Soekapoera*, destijds bestaande uit de regentschappen *Soemadang*, *Soekapoera* en *Limbangan* gesplitst in twee adsistent-residentiën:

Soemadang en Limbangan en *Soekapoera* alleen.

Inmiddels was het Krawangsche district *Wanijassa*, dat gedeeltelijk, met de districten *Gandasolie* en *Tjinoessa*, bij besluit van 12 November 1818 No. 1, aan het regentschap *Tjiandjoer* was toegevoegd, later weder, bij besluit van den 15den Julij 1833 No. 64 (Staatsblad No. 41) met het regentschap *Bandong* vereenigd.

De reeks van splitsingen en regentschaps- en districts-verdeelingen, waarvan de residentie *Preanger-Regentschappen*, zoo als die thans bestaat, achtereenvolgens getuige is geweest, kan worden besloten met de verlegging van den hoofdzetel des bestuurs *Tjiandjoer* naar *Bandong* en de verheffing van de regentschappen *Tjiandjoer* en *Limbangan* tot afzonderlijke adsistent-residentiën. [Besluit van 7 Augustus 1864 No. 18 (Staatsblad No. 114); Ordonnantie van 20 Januarij 1866 (Staatsblad No. 5).]

De onder het Britsche tusschenbestuur aan bijzondere personen afgestane landerijen, waren inmiddels tot het Gouvernement teruggekeerd.

Spoedig na den verkoop dier landen, waren met de eigenaren geschillen ontstaan, eerst over den eigendom der daarop geteelde koffij, later over den prijs waarvoor die koffij aan het Gouvernement moest geleverd worden.

Die geschillen werden onderworpen aan de beslissing van het Opperbestuur.

In afwachting van die beslissing, werden met de landeigenaren onderhandelingen aangeknoopt tot afkoop van het land *Soekaboemie*, waaronder *Tjipoetrie*, en de hereeniging van hetzelve "met de *domeinen* van het Gouvernement" ([1]).

De koop kreeg zijn beslag voor eene som van *f* 800000.

In de praemissen van de resolutie dd. 11 Januarij 1823 No. 4, waarbij die koop is gëarresteerd, werd onder anderen overwogen:

"dat het landgoed *Soekaboemie*, zoo uithoofde van deszelfs uitgestrektheid, als "van deszelfs ligging in het midden der *Preanger-Regentschappen*, zoolang hetzelve een "particulier eigendom zou zijn gebleven, altijd, — en zelfs dan, wanneer de bezitters "van gem. landgoed, ten gevolge van nadere dispositiën van Z. M. den Koning, op "de van wege het Indisch Gouvernement gedane vertogen, *niet* zouden hebben ge-"nooten, de aanmerkelijke voordeelen, welke hun bij het Koninklijk besluit van 1821 "zijn toegezegd, — als hoogst gevaarlijk voor het behoud van het *thans nog* in gem. "Regentschappen vigerend stelsel van verpligte koffij-leverantie en als allernadeeligst "voor dit zoo belangrijk gedeelte van 's lands inkomsten zou hebben moeten worden "beschouwd; en dat mitsdien de Regering, inhaererende de gevoelens, bereids ont-"wikkeld bij vorige deliberatien over dit onderwerp en inzonderheid bij die, welke "den grond tot de secreete Resolutie van den 3en dezer No. 1 hebben gelegd (bepa-"ling van den koopsom) den thans tot stand gebragten wederinkoop van gem. land-"goed, hoe aanzienlijk ook de som zij, die daartoe wordt vereischt en hoe groot de "opofferingen mogen zijn, die welligt tot het vinden dezer som, zullen moeten worden "gedaan, kan aanmerken, als het eenig ware middel, waardoor 's lands belangen ten "dezen aanzien, voor den vervolge kunnen worden gewaarborgd."

In hetzelfde jaar 1823 werd ook het land *Oedjong-bron*, van den Heer *de Wilde* afgekocht voor *f* 151.000.

Op den terugkoop van *Soekaboemie* volgde, ongeveer eene maand later, de eigenmagtige *terugname* van het land *Tjikalong*, toebehoorende aan de erven van den in 1813 overleden Regent van *Tjiandjoer*, Raden Adipatti *Wiera Tanoe Datar*, den laatsten van dat geslacht, tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling aan de daarop regthebbenden, te betalen door den fungerenden regent van *Tjiandjoer* (Resolutie van 25 Februarij 1823 No. 23).

De residentie is, voor het tegenwoordige, verdeeld in *vijf* regentschappen:

([1]) Deze uitdrukking is van *Mr. H. W. Muntinghe*, die met den Luitenant-Gouverneur *de Kock* was gecommitteerd om de onderhandelingen te voeren. Zij past echter weinig in zijn begrip nopens de "eenheerigheid" der *Preanger-*"Vorstjes."

Bandong, met zeventien distrikten:
de *hoofdnegorij*, zetel des bestuurs,
Oedjong-broeng-Koelon,
Oedjong-broeng-Wetan,
Madjalaja,
Tjipedjeh,
Bandjaran,
Kopo,
Tjisondari,
Ronga,
Tjilokotot,
Radjamandala,
Tjihea,
Gandasoeli,
Timbanganten,
Tjikemboelan,
Tjitjalengka en
Bloeboer-Limbangan.

Tjiandjoer, met zeventien distrikten:
Tjiandjoer,
Tjipoetri,
Tjikalong,
Tjiblagoeng,
Bajabang,
Pesser,
Tjikondang,
Maleber,
Djampang-Wetan,
Tjidamar,
Goenoeng-Parang,
Tjimahi,
Tjiheulang,
Tjitjoeroek,
Plaboean,
Djampang Koelen en
Djampang Tenga.

Soemadang, met elf distrikten:
Tandjong Sarie,
Soemadang,
Tjibeurum,
Tjongeang,

Derma-Wangie,
Derma-Radja,
Malambong,
Tjiawi,
Indihiang,
Tasik-malaja en
Singaparna.

Limbangan, met vijf distrikten:
Garoet,
Panembong,
Soetji,
Wanaradja en
Wanakarta.

Soekapoera, met zestien distrikten:
Pasir-pandjang,
Bandjar,
Kwasen,
Kalipoetjang,
Tjikemboelan,
Prigi,
Tjidjoelang,
Mandala,
Panjeredan,
Paroeng,
Karang,
Salatjaoe,
Tradjoe,
Batoewangi,
Nagara en
Kandangwessie.

Deze regentschappen staan onder het onmiddellijk bestuur van:
den resident zelven, wat betreft *Bandong*,
den adsistent resident van *Tjiandjoer*,
〃 〃 〃 〃 *Soemadang*,
〃 〃 〃 〃 *Limbangan* en
〃 〃 〃 〃 *Soekapoera.*

§ b.

Staatkundige verhouding.

Gelijk reeds hiervoren met een enkel woord werd aangeteekend, is, sedert de wederoptreding der Nederlandsche Regering, geene afdoende wijziging gebragt in de werking van het zoogenaamd *Preangerstelsel*.

„Regtvaardig, billijk, mild en doelmatig tot bevordering van algemeen en „bijzonder belang", verklaarden Commissarissen-Generaal in hunne proklamatie van 19 Augustus 1816 (Staatsblad No. 5), „zijn de beginselen, welke ons leiden moeten; on„wrikbaar is ons voornemen die aan te kleven, krachtig ons vermogen die te hand„haven. Eene naauwkeurige waarneming der maatschappelijke pligten, in overeen„stemming met de algemeene en bijzondere wetten en voorschriften, is de ligte en „billijke voorwaarde, op welke Zijne Majesteit deszelfs vaderlijke bescherming wil „hebben toegezegd aan allen, zonder uitzondering, die onder zijn gebied leven, en zij „zal den zoodanigen ook hier geworden.

„Eene ijverige en bovenal getrouwe, eerlijke behartiging van 's lands belangen, „met onthouding van alle kwellende of willekeurige behandeling aan wien het ook zij, „is voor elk, die in eene hoogere of lagere bediening geplaatst is, het zekere middel „om in des Konings gunst te deelen. Zulk een gedrag dan moet door ons zoo ge„wisselijk erkend en beloond worden, als eene daarmede strijdige handelwijze, mogte „zij onverhoopt die van enkelen zijn, strengelijk en zonder oogluiking zal worden „tegengegaan en beteugeld.

„Met zulke bedoelingen aanvaarden wij, op des Konings bevel, de oppermagt „in deze gewesten."

De Staatsbladen van 1816, 17, 18 en 19 ademen allerwege dien regtvaardigen, billijken, milden en doelmatigen zin tot bevordering van algemeen en bijzonder belang.

Van eene uitzondering ten dien aanzien, met betrekking tot de *Preanger-Regentschappen* is nergens sprake; en zeer zeker bestond ook voor dat gewest geene andere bedoeling, al moge de uitkomst voor de *Preanger* bevolking anders geweest zijn.

Bij de instructie, behoorende tot het besluit van Commissarissen-Generaal van 3 Augustus 1816 No. 3, voor den Heer *van Motman*, benoemd om de *Preanger-Regentschappen* van den Britschen resident over te nemen, werd onder anderen voorgeschreven:

„*Artikel* 7, dat de regenten moesten verzekerd worden van de genegenheid van het „Nederlandsch-Gouvernement en van de voortduring der wederzijdsche betrekkingen, „zoo als die toen bestonden.

„*Artikel* 8, om zich te gedragen naar de voorschriften en wetten, door het Britsch„Gouvernement uitgevaardigd.

„*Artikel* 19, om zich bijzonderlijk met het bestier der koffijtuinen en met de kultuur „der koffij bekend te maken."

De bij artikel 8 bedoelde voorschriften en wetten losten zich hoofdzakelijk op in de niet-toepassing van het elders op *Java* ingevoerd landelijk stelsel en in de handhaving, krachtens artikel 3 der proclamatie van 15 Oktober 1813, van het „System „of vassalage and forced deliveries", behoudens „such modification of the former arran„gements, as it was found practicable under existing circumstances to introduce."

Dit wordt bevestigd door het volgend extract uit het rapport van Commissarissen-Generaal over *Nederlandsch-Indië*, aan den staatsraad, Directeur-Generaal over het Departement van Koophandel en Kolonien te 's *Gravenhage*, van 16 Maart 1818 No. 112, betreffende het landelijk stelsel ([1]):

„Na den staat der zaken alzoo te hebben overzien, zullen wij ons kunnen ont„houden van een lang betoog der noodzakelijkheid, om het beheer der *Preanger-Regent„schappen* geheel op den ouden voet te laten. Of het doelmatig zijn zal, in die „streken het thans bestaande, door een nieuw stelsel te doen vervangen, kan met „geene mogelijkheid beslist worden, vóór dat het landelijk stelsel in de andere ge„deelten van *Java* werkt, en wij kunnen de verzekering geven, dat, wat men dien„aangaande wil voorwenden, bij de Britsche regering geen ernstig voornemen geweest „is, om in de *Preanger-landen* eenige veranderingen vooralsnog te beproeven, gelijk „wij reeds de eer hadden bij onzen brief van den 23en December ll. mede te deelen; „en wij mogen hier voor herhaald houden, al wat wij opzigtelijk dit onderwerp in „dien brief hebben ter nedergesteld, bijzonderlijk ook de redenering uit het on„middellijk en groot voordeel uit de koffijteelt, aldaar voor den lande voortspruitende, „hetgeen ligtelijk te berekenen is, wanneer men de jaarlijksche hoeveelheid koffij, „daar geteeld wordende, maar begroot op honderdduizend pikols, waartoe zij ligtelijk „te brengen is.

„Het heeft in den eersten opslag wel iets onregelmatigs, om voor een gedeel„te van *Java*, zoo geheel andere beginselen van regeer- en staathuishoudkunde aan „te nemen, dan voor de overige gedeelten; dan, wat heeft de ondervinding geleerd „van die zucht, om alles tot eene slaafsche eenvormigheid te brengen? Kunnen de „strenge regelen eener burgerlijke bouwkunde, hoe schoon op zich zelve, worden na„gekomen, bij het optrekken van het groote gebouw van een staat? Ja, zou men „in dit, niet willen toestaan, hetgeen men in een bijzonder huis als geene kwetsing „der architectuur aanziet, om namelijk in het eene vertrek een andere bouworde „dan in het andere te volgen; men zorge maar, dat het voor den bewoner niet te „zeer ongeschikt zij. En van de allegorische voorstelling tot de wezenlijkheid terug„gaande, kunnen wij met eenigen roem zeggen, dat wij den toestand der ingezetenen „van die landen, geenszins met onverschillige oogen aanzien.

„Wij hebben ons, gedurende ons verblijf aldaar, ernstig bezig gehouden met „het onderzoek der belangen van die menschen. Wij hebben nu weder den inspecteur„en adjunkt-inspecteur-generaal gelast naauwkeuriglijk na te gaan, wat men ten hun-

([1]) Bijdragen enz. door *S. van Deventer*. Eerste deel. ll. 393—394.

„nen nutte en ter wering van alle ongemak, uit een te moeijelijk vervoer van koffij „als anderszins, zou kunnen doen, blijkens het voorgeschrevene bij artikel 14 van „de instructiën voor die ambtenaren vastgesteld ([1]). En om aanvankelijk te toonen, „dat wij hen wilden ontheffen van te groote bezwaren, hebben wij eene belasting af- „geschaft, die gedurende het Britsch bestuur hun was opgelegd en waar over allen „klaagden. Die belasting strekte ter bekostiging van de ambtenaren, met de bevor- „dering der koepok-inenting belast, en werd geheven bij wege van verhooging op het „familie-geld. Zonderling was het, dat juist alleen in deze districten en nergens elders, „zulk eene belasting geheven werd; zonderling dat niet juist integendeel het geheele familie- „geld was afgeschaft, door een bestuur, dat zoo zeer met het lot dier ingezetenen be- „gaan scheen te zijn, daar juist die belasting nooit vroeger op zulk eenen voet geregeld „was geweest. Wij zullen dan ook dit nog tot een onderwerp onzer beraadslagingen „maken; en zoo zullen daden voor de Nederlandsche regtvaardigheid spreken."

Het stelsel van „vassalage and forced deliveries" bleef alzoo in volle kracht werken; voor het overige blijkt daarentegen uit authentieke stukken niets, dat voor dit gewest uitzonderingen op den algemeenen regel werden toegelaten of verordend.

Die leemte, ook in de Regerings-reglementen van 1815, 1818 en 1827 niet aangevuld, mag des te opmerkelijker heeten, omdat, zoo bij die reglementen, als bij een aantal andere bepalingen in het staatsblad opgenomen, voorschriften van algemeenen aard zijn gegeven, zonder de *Preanger-Regentschappen* van de toepassing uit te zonderen, die aldaar echter niet konden toegepast worden, zonder inbreuk te maken op de tot daartoe gevolgde wijze van beheer dier landen en die dan ook niet toegepast zijn.

Men gelieve hier onder anderen te letten op het bepaalde bij staatsblad 1819 No. 11, dat alle inlandsche regenten, hoofden en gepensioneerden voor dezen jare en in vervolg van tijd zullen betaald worden in geld.

Ook het Reglement op de verpligtingen, rangen en titels der regenten op het eiland *Java* (Staatsblad 1820 No. 22) kon, zoo als het daar ligt, niet in zijn geheel in de *Preanger-Regentschappen* nageleefd worden.

Er is meer. Bij de Publicatie van 11 Junij 1817 (Staatsblad No. 43) (*eerst bij Besluit van* 21 *November* 1863 *No.* 19 (Staatsblad No. 163) buiten werking gesteld) werd onder anderen: „nademaal uit onderscheidene bij ons (Commissarissen- „Generaal) ingekomen berigten en een door ons bevolen onderzoek gebleken is, dat „in de *Crawanger*, *Preanger* en bijgelegene districten, de algemeene en bijzondere „wetten en bepalingen, ten opzigte van den inlander gemaakt, niet achtervolgd wor- „den met die zorg en naauwkeurigheid, die strekken moeten ter bereiking van der- „zelver doel, de rust, vrede en veiligheid onder de ingezetenen", bij het vijfde artikel „verordend: *„dat geen der inlandsche hoofden eenige opbrengsten ten hunnen behoeve zul- „len mogen vorderen of iets hoegenaamd genieten."*

Hoe weinig dat verbod voor handhaving vatbaar was, laat zich verklaren uit

---

([1]) Indisch Staatsblad 1817 No. 62.

het feit, dat de inlandsche hoofden in de *Preanger-Regentschappen*, tot den huidigen dag, *niet* in *geld* uit 's lands kas bezoldigd, maar in *heffingen* en *arbeid* van de bevolking betaald worden.

Eerst bij de Regerings-reglementen van 1830 en 1836, vindt men, in de artikelen 76 en 64, de volgende gelijkluidende uitzondering:

„De twee voorgaande artikelen" (over de verhuring der gronden aan de inlandsche bevolking en de betaling van landrente) „zijn niet toepasselijk op de streken, „begrepen onder de benaming van *Preanger-Regentschappen*, alwaar de *thans bestaande* „*inrigtingen* ongeschonden zullen worden bewaard, zoo lang daaromtrent niet anders „door den koning zal zijn bevolen. Mitsdien zal aldaar de aan den lande verschul- „digde grondhuur bij voortduring worden voldaan, door middel eener *verpligte teelt* „*en levering van producten, en niet anders.*"

En niet anders. Ook toen schijnt niet gedacht te zijn aan het feit, dat de inlandsche bevolking *bovendien*, in *tegenstelling* van het overig deel van *Java*, hare hoofden en bestuurders en het geheele zamenstel van inrigtingen en diensten, daarmede gemoeid, zelve betalen moest. De zaak was anders merkwaardig en exceptioneel genoeg, om er uitdrukkelijk melding van te maken.

Ter loops wordt opgemerkt, dat bij de Regerings-reglementen van 1830 en 1836 niet van een *stelsel*, maar van „*inrigtingen*" gesproken wordt.

Het Regerings-reglement, vastgesteld bij de wet van 2 Mei 1854, maakt van de *Preanger-Regentschappen* of van de daar bestaande inrigtingen geene uitdrukkelijke melding.

De weglating der beperkende bepaling had intusschen geen toevalligen grond.

Het eerst ingediende wets-ontwerp gaf voor artikel 64 van het Regerings-reglement van 1836, niets anders in de plaats. Het kon eenvoudig uitvallen, als overbodig.

Men maakte daarop evenwel de aanmerking, dat, op die wijze de invoering van het landrente stelsel in de *Preanger-Regentschappen*, zou kunnen plaats hebben, *zonder uitdrukkelijke magtiging des konings.*

De Minister van Kolonien ontwierp toen een nieuw artikel 59, luidende:

„De Gouverneur-Generaal kan geene veranderingen maken in de door den Ko- „ning vastgestelde of goedgekeurde organisatiën, noch afwijken van bestaande gewig- „tige beginselen van bestuur, hetzij die van algemeene of bijzondere toepassing zijn.

„In de gevallen, waarin verandering of afwijking noodig is en geen uitstel „kan lijden, gaat hij daartoe over, in overeenstemming met den Raad van *Neder-* „*landsche-Indië* en onder nadere goedkeuring des Konings."

In de memorie van toelichting behoorende bij het ontwerp van wet tot vaststelling van het Reglement op het beleid der Regering van *Nederlandsche-Indië*, aangeboden bij Koninklijke boodschap van 15 December 1853, zeide de Minister van Kolonien, ter toelichting van dat artikel:

„In het nieuwe ontwerp is thans het beginsel uitgedrukt, dat, het geval van

„periculum in mora uitgezonderd, geene veranderingen kunnen worden gemaakt in „gewigtige beginselen van bestuur, zonder eene uitdrukkelijke magtiging des Konings.

„Het artikel (59), waarin dat verbod is uitgedrukt, zal niet slechts op het stel- „sel der *Preanger-Regentschappen*, maar ook op dat van *Madioen* en *Kediri* en op dat „der *Molukken* (specerij-teelt) en in het algemeen op de grondslagen van het belasting- „stelsel toepasselijk zijn.”

Dit artikel werd echter niet opgenomen in het bij de wet vastgestelde Reglement, maar is versmolten in de artikelen 20 tot 24 van het II^de^ hoofdstuk, *van de bevoegdheid en de pligten van de Regering van Nederlandsch-Indië*, terwijl volgens artikel 58 de Gouverneur-Generaal moet zorgen, dat in Nederlandsch-Indië *geene belastingen geheven worden, dan die bij algemeene verordeningen zijn bepaald.*

Op deze vrij negatieve uiteenzetting van bestuurs-beginselen, moet als nu de verklaring volgen, dat, hoezeer de eischen des tijds eenige meer directe inmenging hebben medegebragt met de volksbelangen en daardoor het lot der bevolking, in sommige opzigten is verbeterd, evenwel in algemeenen zin tot dus ver de onbestemde grondslag is in stand gehouden, waarop de *Preanger-landen* van oudsher zijn beheerd en bejegend.

Hier kan worden volstaan met het aanstippen van een aantal maatregelen, sedert 1816 genomen, waarvan de meesten het heil der bevolking beoogden.

Daartoe behooren:

a. De afschaffing van de belasting van 12 stuivers, in sommige distrikten tot goedmaking der onkosten van de koepok-inenting ingesteld, naar het schijnt, door het Engelsche-Gouvernement, en zulks op grond, dat eene zoo heilzame inrigting niet ten bezware van de ingezetenen moge strekken (Staatsblad 1818 No. 10).

b. De opheffing van het familie-geld van 1 ropij en 24 stuivers, voor elk huisgezin, dagteekenende, blijkens het rapport van *Nederburgh* van 1795, van den tijd der O. I. kompagnie; doch door Commissarissen-Generaal, als „te drukkend voor de goede ingezetenen” aangemerkt (Staatsblad 1819 No. 1).

c. De overbrenging der regtsmagt van den Inlandschen, op den Europeschen regter, door *Daendels* en *Raffles* aangevangen en door Commissarissen-Generaal van nieuws geregeld (Staatsblad 1819 No. 20).

d. De prijsverhooging der aan het Gouvernement te leveren koffij en de beschikkingen tot wegneming van andere bezwaren, aan deze verpligte kultuur eigen.

e. Het aan zich trekken van de heffing der padie-tjoekée op de voormalige landen *Soekaboemie* en *Tjiepoetrie* en van de belasting op de arensuiker in de Regentschappen *Tjiandjoer* en *Bandong*, welke laatste belasting thans door de opheffing der arensuikerpacht en van de verpligte levering van dit produkt (Staatsblad 1863 No. 124 en Besluit 27 November 1866 No. 17) is afgeschaft.

f. De wederinvoering en latere intrekking der gedwongen indigo-kultuur.

g. De creatie van adsistent-residentiën.

h. De afschaffing van het tjatja-stelsel en de dessa's gewijze regeling van kul-

tuur- en heerendiensten, volgens opgave van den resident *Van der Moore*, in 1840 geschied, zonder magtiging der regering.

i. De uitgifte van thee-contrakten.

k. Het weder loslaten dier contrakten en vrijgeving van de thee-teelt en bereiding aan de particuliere nijverheid:

l. De verandering van de oude benaming van *Tjoetaks* voor districts-hoofden, in die van *Wedana's* en de instelling van de betrekking en den titel van *Mantrie* volgens opgave van genoemden resident, geschied in 1849.

m. De oprigting van groote pelmolens voor de West-Indische koffijbereiding.

n. De vernietiging wederom der voor laatstgemelde etablissementen gesloten contracten.

o. De oprigting van kleinere pelmolens voor de Braziliaansche koffij-bereiding.

p. De intrekking wederom van die molens.

q. De invoering van de nieuwe wetgeving in 1848, ook voor de *Preanger-Regentschappen* van kracht.

r. De reductie van het traktement van den regent van *Bandong* (Besluit 27 Julij 1846 No. 24).

s. De instructie voor de regenten en districtshoofden, toepasselijk op de *Preanger-Regentschappen* (Staatsblad 1859 No. 102).

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Deel XXXIX,
2e Stuk.

BATAVIA, W. BRUINING & Co. | 's HAGE, M. NIJHOFF.
1880.

AANTEEKENINGEN

OMTRENT

MIDDEN-SUMATRA,

AAN OFFICIËLE BESCHEIDEN ONTLEEND.

De volgende aanteekeningen omtrent Midden-Sumatra zijn ontleend aan een, in 1877, door den toenmaligen Gouverneur van Sumatra's Westkust, E. Netscher, aan de Regering ingediend rapport nopens de betrekkingen tusschen het Nederlandsch-Indische Gouvernement en de binnenlandsche staatjes van Sumatra.

Niet voor openbaarmaking bestemd, is dat rapport in den gewonen, officiëlen vorm opgesteld en maakt dientengevolge geen aanspraak op sierlijken stijl.

De daaraan ontleende aanteekeningen doen zulks natuurlijk evenmin, maar bevatten daarentegen veel nieuws voor de kennis van den staatkundigen toestand van Midden-Sumatra.

Zij betreffen:

de Batak-landen;
Tamboesei, Ramba en Kapanoean;
Rokan;
Koento (Kota-intan en Kota-lama);
de Kampar-landen in het algemeen;
Kampar nan XII Kota;
V Kota;
Pangkalan VI Kota;
VI Kota Gloegoer;
Kampar-kiri, bestaande uit Pangkalan-indawong, Pangkalan-sari en Pangkalan-kapas;
Kwantan;
IX Kota;
Batang-hari-districten;
Korintji;
Kampar, Poeloe-lawan;
Tapong;
Mapas-toenggoel
Singkel, Simpang-kanan en Simpang-kiri.

DE BATTALANDEN.

De *Battalanden* worden onderscheiden in Noordelijke en Zuidelijke.

Tot de Noordelijke landen behoort het nog weinig bekende *Toba* (1) met *Assahan* ten Oosten, terwijl Westelijk daarvan en grenzende aan *Singkel* gelegen zijn de Battasche landschappen *Simpang-kanan* en *Simpang-kiri* benevens de daaraan grenzende landstreek *Kota Limbane* in het landschap *Pah Pah* (*Dairie*), waarin de kampongs *Si Atas*, *Si Rapah*, *Sindoedoel*, *Boetar* en *Goetji*.

Tot de Zuidelijke landen, zijnde de grootere helft, worden gerekend te behooren *Si Lindong* met daaraan grenzende landschappen, benevens *Padang Lawas* en omliggende landstreken.

De bevolking is niet van Maleischen oorsprong en heeft geen verwantschap, hetzij in zeden en gewoonten, hetzij in godsdienst als anderszins, met de Maleische volken van het overig deel van *Sumatra*.

De vorm van bestuur is democratisch, behoudens enkele uitzonderingen, die hieronder bij *Padang Lawas* zullen worden vermeld.

Met de Battas van de bovenlanden hadden in 1868, van de zijde van den resident van *Riouw*, dus van de Oostkust uit, eerst vijandige, later vredelievende aanrakingen plaats.

Met het eigenlijk *Toba* heeft tot dus ver geen politiek verkeer bestaan noch van de zijde der oostkust noch van die der westkust, hoewel die landstreek eens of twee malen door onze ambtenaren van de oostkust is bezocht.

Onze aanrakingen met de *Singkelsche Bovenlanden* dateren van het jaar 1840.

Si Lindong.

Dit landschap ligt ten Noord-Oosten van *Siboga*, residentie *Tapanoeli*, tusschen twee en drie graden Noorderbreedte, en heeft in zeden, gewoonten en instellingen der bevolking volmaakte overeenkomst met de daarom liggende landschappen *Sipoholon*, *Boesar*, *Si Pahoesar*, *Nai Pos Pos*, *Si Goempoelan*, *Pansaloan*, *Panganboean*, *Si Gossom*, *Si Lansom* en meer andere.

Door die overeenkomst en door hare natuurlijke ligging komen al deze landstreken met elkander veel in aanraking. Daarvan afgescheiden, ligt in meer oostelijke

(1) Wat daarvan bekend is, vindt men opgeteekend door Dr. *Junghuhn* in zijn werk: *Die Battaländer auf Sumatra.* Deel 1 bl. 285—289.

en zuid-oostelijke rigting *Padang Lawas*, dat met *Si Lindong* en daaraan grenzende landen geene aanraking heeft.

De landstreek, bekend onder den naam van *Padang Lawas*, waarvan de ligging bepaald wordt tusschen een en twee graden Noorderbreedte, beoosten de residentie *Tapanoeli*, wordt besproeid door twee hoofdrivieren, de *Panei* en de *Bila*, die in straat *Malakka* uitmonden. De eerstgenoemde rivier wordt gevuld door de *Boeroemoen*-rivier, die ontspruit uit het gebergte aan de grens van *Groot Mandeling*, terwijl de *Bila* haren oorsprong heeft van de gebergten *Si Taroeän*, *Gadja Gadja* en *Kadjoran*, uitmakende de grens van het landschap *Si Lansom*, hierboven onder *Si Lindong* genoemd.

Padang Lawas.

De streek, bekend onder den naam van *Padang Lawas*, is gelegen ten noord-oosten van *Groot Mandeling*, en bestaat uit de volgende landschappen:

Batang Onang;
Djandjie Ankola;
Soenggam (vroeger behoorende onder *Djandjie Ankola;*
Poerba Si Namba of *Roemah Dolloh;*
Batang Panei of *Pertibi;*
Si Appas, vroeger een deel uitmakende van *Boeroemoen tengah;*
Boeroemoen tongah of *tengah;*
Holongonan of *oedjoeng Padang;*
Hadjoran;
Sandéan;
Batoe Gondit of *Hoeraba;*
Goelangan.
Si Longge of *Bahap;*
Si Moendoel;
Oeloe Bila of *Goenoeng Tinggie;*
Tapoes;
Oeloe Batang Panei of *Tambiski;*
Oeloe Boeroemoen en
Sossah.

Padang Lawas, bij den *Battak* bekend onder den naam van *Padang-Bolak*, beteekent vlak land, zoodat tot het eigenlijke *Padang Lawas* kunnen worden gerekend te behooren de acht eerstgenoemde landschappen.

De negen daaropvolgende, die noordelijk van deze gelegen zijn, worden genoemd *Dollok*, hetgeen beteekent bergland. Deze berglanden verdeelen zich weder in *Oeloe Bila*, waartoe *Goenoeng Tinggie* behoort, en *Tanah Rambei*, waaronder *Goelangan*, *Si Langgé*, *Si Moendoel*, *Tapoes* en *Oeloe Batang Panei*.

Oeloe Boeroemoen maakt een deel uit van het landschap *Boeroemoen*, dat in drie deelen gesplitst is, (wordende de twee andere deelen genaamd *Boeroemoen tengah* en

Boeroemoen djai, tot welk laatste *Kota Pinang* gerekend wordt) en niet behoort tot *Padang Lawas.*

Evenmin wordt *Oeloe Boeroemoen* door de hoofden van dat land beschouwd als een deel uit te maken van *Padang Lawas*, hetgeen men wel kan zeggen van *Boeroemoen tengah.*

Nogthans, van *Padang Lawas* in het algemeen sprekende, verstaat men daaronder, zooals uit het vervolg blijken zal, ook *Oeloe Boeroemoen* en *Sossah*, daar de bevolking van al deze landen zuiver Battasch en uit *Toba* of de omringende landschappen afkomstig is, en hare zeden en gebruiken dezelfde zijn.

De oppervlakte van al deze landschappen is approximatief even groot als de geheele afdeeling *Mandeling en Ankola;* het zielental wordt geschat op ± 28600.

Het bestuur is op democratischen voet ingerigt.

Dit was de oorspronkelijke vorm, doch deze wijzigde en wijzigt zich nog steeds naar omstandigheden.

Het bestuur is autocratisch, als de Radja is iemand van energie en eerzucht, die beveelt en niet gedoogt, dat zijne bevelen wederstreefd worden; het is anarchisch, als de Radja zwak is en zich niet weet te doen gelden tegenover zijne ondergeschikten.

Zelden ziet men de democratische beginselen zuiver toegepast. Een algemeen opperhoofd over de geheele streek van *Padang Lawas* is eene in de regeringsinstellingen onbekende zaak; want ieder staatje is vrij en zelfstandig, geheel onafhankelijk van anderen.

De waardigheid van Radja of hoofd is erfelijk en gaat gewoonlijk op den oudsten zoon over.

Men leze hetgeen Dr. *Junghuhn* over den regeringsvorm der *Battas* geschreven heeft op bl. 97 deel 2 van zijn werk:

„Die Battaländer auf *Sumatra.*"

TAMBOESEI, RAMBA, KAPANOEAN.

Deze drie landschappen, die tot éénzelfden familiestam behooren, zijn gelegen aan den regterarm van de *Rokan-rivier*, welke gevormd wordt door eene vereeniging van kleinere rivieren, ontspringende uit het gebergte, dat het gouvernementsgebied aan de *Westkust* van de *Oostelijke districten* scheidt.

De monding is aan de *Oostkust van Sumatra*, in straat *Malakka*, op p. m. 2 graden Noorderbreedte.

Het rijk van *Tamboesei*, door de padries van *Bondjol* gesticht, werd door hen volgens dezelfde wetten en in den zelfden geest bestierd als *Bondjol*. Derwaarts werd dan ook door de getrouwste en hardnekkigste aanhangers van de padrische secte, na den val van hun voornaamste bolwerk, het oog gewend, niet alleen om daar een schuiloord te vinden, maar ook en voornamelijk, om te beproeven, zich aldaar staande te houden en, zoo mogelijk, hunne gefnuikte heerschzuchtige plannen alsnog ten uitvoer te leggen.

De onder den invloed der padries staande Toeankoe van *Tamboesei*, Hadji *Mohamad Saleh*, had de wapenen tegen ons opgevat door het gouvernementsgebied van *Mandeling en Ankola* aan te randen.

Alle pogingen om met hem te onderhandelen mislukten.

Op den 28 December 1838 werd de hoofdkampong van *Tamboesei*, *Daloe Daloe*, door onze troepen genomen.

Van den, gelijk men beweerde, naar *Tanah Poeti* gevlugten Toeankoe kwam later alleen dit berigt bij het bestuur ter *Sumatra's Westkust*, dat hij, echter vruchteloos, getracht had weder naar *Tamboesei* terug te keeren.

Verder is van hem niets vernomen, en na de intrekking in 1843 der bezetting van *Daloe Daloe*, heeft slechts eene zeer weinig beduidende aanraking met *Tamboesei* plaats gehad.

Toen het den gevlugten Toeankoe niet gelukte naar zijn land terug te keeren, schijnt hij met zijn gevolg te *Tanah Poeti* te zijn gebleven, en, zoo de berigten juist zijn, moet tegenwoordig in de kampong *Rantau Binoeang*, gelegen op grondgebied van *Tanah Poeti*, behoorende tot *Siak*, wonen een persoon, die zich noemt *Jang dipertoean* van *Tamboesei*. Dat deze dezelfde persoon is als die in 1838 verdreven werd, is echter niet waarschijnlijk.

In het koloniaal verslag van 1876 wordt melding gemaakt van het aanknopen van vriendschappelijke betrekkingen met het bestuur van *Sumatra's Oostkust*, door

Tamboesei, dat zendelingen had gezonden naar *Bengkalis*, voorzien van volledige volmagt, om dat land te stellen onder Nederlandsch gezag. Of, overeenkomstig de toen gedane belofte van den resident, een ambtenaar *Tamboesei* heeft bezocht om plaatselijk den staat van zaken op te nemen, is schrijver dezes niet bekend. Intusschen schijnt de goede gezindheid van *Tamboesei* ten onzen opzigte niet veranderd te zijn; want op 20 Februari 1877 zijn door den Gouverneur-Generaal in plegtig gehoor ontvangen de orang kaja *Mat Daka* en de nakoda *Mat Bakar*, die namens den *Jang di pertoean besar* van *Tamboesei* (*Banoewan*, — waarschijnlijk *Rantau Binoewang*) de betuiging van hulde en vriendschap van dezen vorst aan den Gouverneur-Generaal kwamen aanbieden ([1]).

Kort vóór den val van *Tamboesei*, hadden zich *Ramba* en *Kapanoean* aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement onderworpen en kregen de twee *Jang di pertoeans* op den 1en Januari 1839 akten van aanstelling als hoofden van het Gouvernement. Van dat af tijdstip werd het civiel gezag over deze streken opgedragen aan den 1en Luitenant, later kapitein, *J. J. Croes*, eerst gevestigd te *Daloe Daloe*, later te *Pertibi*, totdat twee jaren later een kontroleur met minder personeel, gevestigd te *Tamboesei*, voor deze landjes aangesteld werd.

In 1841 werd door den kontroleur *Diepenhorst*, die de landstreken beoosten *Rau* bereisde, ook *Ramba* bezocht. In zijn dagboek vindt men omtrent die plaats het volgende opgeteekend:

„Iets beneden *Ramba* trekt men de *Batang Loeboeh* over. Deze rivier is weinig „kleiner dan de *Rokan* te *Moeara Tibawan*. Men zegt met praauwen van 2 koijangs „ten allen tijde tot deze plaats te kunnen opvaren. De doeson (kampong) *Ramba* zal „omtrent drie voet boven de rivier liggen en bevat twee straten of wegen, met vier „rijen huizen. Het totaal huizen zal ± 70 bedragen. De balei (vergaderzaal der „hoofden) is een ruim gebouw, omtrent zes voet hoog uit den grond en pas opgebouwd. „De wallen zijn geheel in verval. In den padrietijd was deze kampong geheel verlaten, „en was *Pasir Tarang* toenmaals de voornaamste plaats, met eenen *Toeankoe* (die „onder *Tamboesei* stond); thans is *Pasir Tarang* op 4 of 5 huizen na geheel verlaten."

Volgens de verder door den kontroleur *Diepenhorst* verkregen inlichtingen, werd vóór 1841 het bestuur over *Ramba* gevoerd door drie broeders (soedara kandong), zoons van den *Jang di pertoean besar* van *Ramba*, onder de titels en de namen van:

1e. *Jang di pertoean Satie*, genoemd *Si Benoeassan*.

2e. *Jang di pertoean Djamal'oelalam*, genoemd *Pah Masahoer*.

3e. *Jang di pertoean besar*, genoemd *Si Soeloeng*.

De laatstgenoemde was, tijdens het aanwezen van *Diepenhorst* te *Ramba* (1841), nog regerend vorst, en is dezelfde persoon, die in 1839 eene akte van aanstelling van het bestuur had ontvangen. In die akte, gedagteekend *Daloe Daloe* 1 Januari 1839 No. 19, staat vermeld de naam van *Soeloeng Baka*, van de soekoe *Kandjang Kapoe*, onder den titel van *Jang di pertoean besar* van *Ramba*.

([1]) Zie het berigt in de Javasche Courant van 20 Februari 1877 no. 15.

Jang di pertoean Djamal'oelalam stierf kinderloos, terwijl *Jang di pertoean Satie* in het bestuur opgevolgd werd door zijn zoon, genaamd *Ibrahim*, onder den titel van *Jang di pertoean Moeda*, die, zoo het scheen, gezamenlijk met zijnen oom, den *Jang di pertoean besar Soeloeng Baka*, de regering deelde.

Deze werd omstreeks het jaar 1847 opgevolgd door zijn zoon, onder denzelfden titel van *Jang di pertoean besar*, die echter geene akte van aanstelling heeft.

Djamal'oelalam, die zich noemt, *Jang di pertoean*, schijnt de *Jang di pertoean besar*, die hetzij afgetreden, hetzij overleden is, in de regering van *Ramba* te hebben vervangen.

Aangezien op zijn zegel vermeld staat het jaartal 1290 (1872), zal hij in dat jaar op den troon zijn gekomen.

Djamal'oelalam is eveneens een titel, die aan vorstelijke personen gegeven wordt, en beteekent: *Sieraad der wereld.* De naam van den tegenwoordigen vorst van *Ramba* is, zooals op zijn zegel vermeld staat, *Soelthan Zain Oel'abidin Mohamad Sah*, *ibnoe* (zoon van) *Soelthan Zainoel abidin Safit'oeldin al marhoem* ([1]).

Voorts had men, volgens *Diepenhorst*, in de kampong *Ramba* een zevental Soekoehoofden, die van Mandhelingsche afkomst waren en, bij aftreding of overlijden, door hunne kinderen werden opgevolgd. In de aan *Ramba* onderhoorige kampongs *Batang Samo*, *Kaitie*, *Tangoen* en *Menoming* berustte het bestuur in handen van de zoogenaamde Soetans nan berampat.

De Resident van *Sumatra's Oostkust* spreekt ook nog van andere waardigheidsbekleeders, waaronder genoemd worden de hoeloebalang njang bertoedjoe; hiermede worden waarschijnlijk bedoeld de *zeven* soekoehoofden.

Omtrent het landschap *Kapanoean* is slechts dit bekend.

De in 1839 aan den *Jang di pertoean* van *Kapanoean* uitgereikte akte van aanstelling, gedagteekend *Daloe Daloe*, 1 Januari 1839, No. 20, vermeldt den naam van *Sie Bakkie* galar *Jang di pertoean Moeda* van de negorij *Kapanoean*, afdeeling *Daloe Daloe*, residentie *Aijerbangies.*

Deze, omstreeks 1850, wegens hoogen ouderdom aftredende, droeg de Regering over op zijn zoon *Achmad*, onder den titel van *Jang di pertoean Djamal'oelalam.*

Deze vroeg ook om eene akte van aanstelling, daar hij zich beschouwde als onder het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te staan. Hij gaf daarbij zijnen wensch te kennen, om onder het bestuur der *Oostkust* te worden gesteld, want — zeide hij: „Ik zoude gaarne onder de bevelen van het bestuur van de kust staan; wij zoeken „ons voordeel op zee, en ook is het digterbij voor ons naar de kust dan naar de „binnenlanden, om het Gouvernement te ontmoeten."

Kapanoean is, na het bezoek van den kontroleur *Diepenhorst* in 1841, en na de intrekking in 1843 der bezetting van *Daloe Daloe*, evenmin als *Ramba* en *Tamboesei*, verder in aanraking gekomen met het Gouvernement.

---

(1) *al marhoem* wil zeggen *overleden, wijlen.*

Onze verhouding met die landen was van dien aard, dat, ofschoon wij er *in* en *na* 1839 hoofden en Europesche ambtenaren hadden aangesteld, wij ons echter daarmede niet of zeer weinig bemoeiden. En deze weinige bemoeijenis hield langzamerhand geheel op.

In 1875 echter zond *Kapanoean* gezanten tot den resident van *Sumatra's Oostkust* om de tusschenkomst van het Gouvernement in te roepen, tot beeindiging der veete tusschen den radja en zijnen broeder, tot welk einde reeds twee jaren vroeger een inlandsche schrijver van de *Oostkust* derwaarts was gezonden, die echter, zoo het scheen, dat geschil niet had kunnen vereffenen.

De Resident beloofde, dat te gelegener tijd een ambtenaar naar *Kapanoean* gezonden zou worden, om zoo mogelijk partijen te bevredigen. Of hieraan gevolg is gegeven, is schrijver dezes niet bekend (1).

Met den *Jang di pertoean* van *Ramba* bestonden, ook na ons terugtrekken in 1843, in de daarop volgende jaren nog betrekkingen van vriendschappelijken aard; en zelfs verzocht hij, in het laatst van dat jaar, om bij *Rau* te mogen worden opgenomen. Wat daarvan het gevolg is geweest, blijkt niet.

Toen de gevlugte Toeankoe van *Tamboesei* in 1846 pogingen in het werk stelde, om in zijn land terug te keeren, gaf *Jang di pertoean* van *Ramba* daarvan kennis aan het bestuur te *Rav*. Eenige jaren later in 1849, schreef de genoemde *Jang di pertoean* aan den Kontroleur van *Rau* omtrent zekeren Radja van *Pagerroeijoeng*, die hem bemoeijelijkte, en riep tegen dezen de hulp in van het Goevernement. Deze hulp werd hem echter niet verleend, maar aan hemzelven werd overgelaten om den radja van *Pagerroeijoeng* op te vatten.

En toen de *Jang di pertoean* van *Ramba* en *Kapanoean*, benevens de hoofden van andere landschappen, in 1859 door den djaksa van *Fort de Kock*, die op last van het bestuur ter *Sumatra's Westkust* de Kamparlanden bereisde, uitgenoodigd werden tot het houden eener conferentie, om de belangen van hun land te bespreken, gaven zij aan die uitnoodiging geen gehoor. Zij lieten dit den kontroleur van *Rau* weten, daarbij voegende de mededeeling, dat zij, daartoe opgeroepen wordende, zeer gaarne te *Rau* wilden komen om eene zamenkomst te treffen, ten einde onder het direct gezag van het Gouvernement te komen.

Uit dit antwoord, in verband met het hooger medegedeelde, blijkt niet onduidelijk, dat *Ramba*, *Kapanoean* en andere buiten ons regtstreeksch grondgebied gelegen staatjes, met welke wij vroeger aanrakingen hadden gehad, welke echter, van lieverlede hadden opgehouden, zich niet meer rekenden als Gouvernements onderdanen.

Scheen nu ook de verhouding tusschen die landen en het Gouvernement als het ware verbroken, in werkelijkheid was dit echter het geval niet, want van hunnen kant werd op nieuw met ons aanraking gezocht en greep men de gelegenheid, waar die zich aanbood, gretig aan, om zich met zendelingen in betrekking te stellen.

Dit blijkt onder anderen uit de volgende feiten:

(1) Koloniaal verslag 1876 bl. 11.

De in 1860 door den Resident der *Padangsche Bovenlandeu* gezonden personen, om de quaestie der troonsopvolging van *Kota Intan* (Zie onder het hoofdstuk *Koento*) te regelen, werden door *Tongkoe Soetan Djamal'oelalam*, als vertegenwoordigende den *Jang di pertoean Besar* van *Ramba* aangezocht, om een geschil te helpen beslechten, dat *Ramba* met *IV Kota Rokan* had, hetwelk menschen van *Siaboe*, onder *Ramba* staande, had weggevoerd.

In 1865 werd bij den kontroleur van *Rau* een brief ontvangen van den *Jang di pertoean besar* van *Ramba*, waarin deze zich beklaagde over handelingen van *IV Kota Rokan*, dat zich een stuk van het grondgebied van *Ramba* wilde toeëigenen· Ook beklaagde *Ramba* zich over *Datoe di Balei*, Larashoofd van *Kampar XII kota*, dat deze *Ramba* bedreigd had met eene tuchtiging, wanneer hem niet werden teruggegeven de gelden en goederen van een zijner anaks-boea, die op Ramba's grondgebied was vermoord.

Een en ander doet zien, dat, als *Ramba* geschillen had met naburige staatjes, de tusschenkomst van het Gouvernement werd ingeroepen, en dit bewijst, dat, ofschoon ook daarmede weinig aanraking bestond, men echter onze souvereiniteit bleef erkennen. *Ramba* gedroeg zich dan ook naar het bevel door den Gouverneur van *Sumatra's Westkust* gegeven, naar aanleiding van geschillen met *IV Kota Rokan*, om daarmede geen oorlog te voeren.

ROKAN.

Rokan of *IV Kota* bestaat uit *Rokan*, *Pandalian*, *Sikabau*, *Loeboe Bandaro* en *Oedjoeng Batoe.*

Het ligt aan de *Rokan kiri* tusschen het gouvernementsgebied, uitmakende de onderafdeeling *Rau*, en *Japoeng*, van welk laatste het gescheiden wordt door het gebergte *Seligi.*

De Rokan-rivier, zijnde eene voortzetting van de Soempoer, loopt door dit landschap.

In 1841 was het eerste hoofd dezer federatie dat van *Oedjoeng Batoe*, met den titel van *Jang pitoean.*

Sedert is daarin verandering gekomen, en in 1859 was het eerste hoofd *Jang pitoean Sati* van *Rokan*, terwijl *Soetan Abd'oeldjalil* van *Oedjoeng Batoe* in de tweede plaats optrad. Dit is nog zoo, hetzij dat dezelfde titularissen nog leven, of dat hun titels (galar) zijn overgegaan op hunne erfopvolgers.

Het schijnt, dat de hoofden van *Rokan* nimmer akten van aanstelling van wege het Gouvernement hebben ontvangen; althans zij, die in 1859 met de kommissie van den Resident der *Padangsche Bovenlanden* in aanraking kwamen, verklaarden dit, terwijl zij verzochten onder het bestuur van het Gouvernement te worden opgenomen.

Reeds lang trouwens hadden zij, zoowel met het bestuur van *Rau* ([1]), als met dat van *Poear Datar* (*Lima Poeloeh*), in verstandhouding gestaan en feitelijk onze Souvereiniteit erkend.

Zoo had *Oedjoeng Batoe*, waarover de groote communicatie van *Tamboesei* naar *Kassikan* en *Siak* gaat, zich in October 1838, zonder eenige voorwaarden, onderworpen en zendelingen gezonden naar den kontroleur *Ivatts*, die eene kommissie-reis deed naar het beoosten *Rau* gelegen landschap *Tamboesei.*

Negen jaren later werd de geheele streek van *IV Kota* door den Resident der *Padangsche Bovenlanden* opgenomen onder de landstreken, die zich in zaken zouden wenden tot het plaatselijk gezag te *Rau.*

In 1859 werd de souvereiniteit van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement door *al* de hoofden erkend.

Op den 27en Januari van dit jaar, hadden te *Moeara Takoes* de dáár opge-

---

([1]) In eenen staat, gedagteekend *Rau* 21 Februari 1839, bevattende de onderscheiden districten, behoorende tot het landschap *Rau*, vindt men o. a. vermeld *Rokan* en *Oedjoeng Batoe.*

roepen hoofden van *IV Kota*, met de kommissie van *Fort de Kock*, de akte, volgens het door den Resident aangegeven, maar in den elders beschreven eenigszins gewijzigden vorm, onderteekend.

De onderteekenaars waren:

Datoe Machoedoem, woordvoerder (kapala kota) van *IV Kota;*

Datoe Bandahara van *Rokan;*

Datoe Bandahara van *Oedjoeng Batoe;*

Datoe Bandahara van *Loeboe Bandaro;*

Datoe Bandahara van *Pandalian;*

Datoe Orangkaja Maharadja van *Rokan;*

Datoe Toemenggoeng van *Rokan;*

Datoe Toemenggoeng van *Pandalian;*

Datoe Kadja di Radja van *Oedjoeng Batoe;*

Datoe Maharadja van *Loeboe Bandaro.*

Datoe Machoedoem had daarbij gehandeld als gemagtigde van *Jang pitoean Siti* van *Rokan*, die zijne handelingen erkende en bekrachtigde bij eene akte dd. 9 Februari 1859, die door hem en door *Soetan Abd'oeldjalil* onderteekend werd.

Een bewijs, dat *IV Kota* opregt onze souvereiniteit erkende, is het feit, dat de *Jang pitoean* van *Rokan*, daartoe door de zendelingen van den Resident van de *Padangsche Bovenlanden* uitgenoodigd, zijne medewerking verleende om uitspraak te doen in het geschil, dat in 1860 bestond omtrent het bestuur van *Koento.*

Ook is *Soetan Abd'oeldjalil* te *Fort de Kock* gekomen, om de hulp in te roepen van den Resident (*Andrée Wiltens*) ter beslechting van eene grensquaestie met *Ramba*, welke Resident hem toen een brief heeft medegegeven om de twistende partijen tot vrede te vermanen.

Een inlandsche zendeling, *Soetan Boerhan'oedin*, dien de Resident van *Riouw* in 1865 naar de Siaksche grenslanden had gezonden, vond den toestand tusschen *IV Kota* en *Ramba* nog gespannen, en schreef dit toe aan *Abd'oeldjalil*, die den brief van den Resident der *Padangsche Bovenlanden*, die niet alleen aan hem, maar ook aan *Jang pitoean Sati* van *IV Kota* gerigt was, in zijn bezit had gehouden en eigener autoriteit te werk ging.

Daarvoor door *Boerhan'oedin* onderhouden, vroeg *Adb'oeldjalil* hem vergiffenis, en smeekte hem de zaak voor deze maal niet ter kennis van het Gouvernement te brengen.

Kort te voren, in April 1865, was *Jang pitoean Sati* met meer hoofden van *IV Kota* te *Fort de Kock* geweest, om den Resident hunne hulde te brengen en zijne tusschenkomst in te roepen, om onder regtstreeksche bevelen van het Gouvernement te worden geplaatst.

Dit werd herhaald bij een adres dd. 10 Mei 1866, behalve door hoofden van andere landstreken, onderteekend door *Toemenggoeng*, zaakgelastigde van *Jang di pertoean* van *IV Kota Rokan Pandalian.*

Regtstreeksche aanraking met *IV Kota*, anders als het bovenvermelde, had niet plaats. Doch de kontroleur te *Rau* vernam in het voorjaar van 1872, dat *Jang pitoean Sati* zeer wenschte, dat te *Rokan* een Nederlandsche gezaghebber werd aangesteld, en reeds een terrein had in orde gebragt om daar een gouvernementsetablissement te vestigen.

KOENTO

(KOTA INTAN EN KOTA LAMA.)

Koento, vroeger een zelfstandig landschap uitmakende, onder het gezag van eenen *Jang di pertoean besar* (of beter *Jang pitoean besar*), werd reeds vóór 1839 opgelost in de landschappen *Kota Intan* en *Kota Lama*. Beide plaatsen zijn gelegen aan den linkerarm der *Rokan*-rivier, benoorden *Tapong*.

Koento schijnt door eenigen federalen band aan de *Tapoeng Kanan* en *Tapoeng Kiri* te zijn gehecht geweest; althans bij opvolging van den *jang pitoean* in *Koento*, moesten de hoofden dier landstreken daarin gekend worden.

Een van deze vorsten, die na zijn dood werd genaamd *Marhoem Salih*, (hetgeen doet veronderstellen, dat hij niet van *Menangkabauschen* oorsprong was, terwijl men er ook vindt den *Djohorschen* titel van *batin* voor een gering hoofd) had drie kinderen.

Het oudste, een zoon, volgde hem op als *Jang pitoean besar* van *Koento*.

Het tweede, mede een zoon, stierf kinderloos.

Het derde, eene dochter, huwde *Toeankoe Hoesin* van *Siak*.

Ook het oudste dezer kinderen werd door zijn zoon opgevolgd als *Jang pitoean besar*, maar werd bemoeijelijkt door zijn neef *Soetan Mahmoed* (zoon van *Toeankoe Hoesin*), die met hulp van den vorst van *Kapoenoean*, van wien hij een schoonzoon was, trachtte het bestuur over *Koento* te deelen en zich te *Kota Lama* vestigde.

Feitelijk werd *Koento* toen verdeeld in twee landschappen, genaamd *Kota Intan* met 9 soekoes, onder den *Jang pitoean besar*, en *Kota Lama* (bijgenaamd *Dar oessalam*), met 7 soekoes, onder den *Jang pitoean toewah* (*Soetan Mahmoed*).

Dit dagteekent reeds van den tijd der Padrische overheersching, en in eenen staat van gedane uitgaven door den ambtenaar *Ivatts*, belast geweest met eene kommissie naar *Tamboesei*, wordt vermeld, dat op 28 November 1838 door het Gouvernement zijn betaald de kosten van onderhoud der *Jang di pertoeans* van *Kota Lama* en *Kota Intan* met hunne onderhoofden en doebalangs, terwijl aan hen verder eene zekere som gelds werd uitgekeerd, wegens door hen gedane moeite in het overhalen van diverse kleine districten, onder *Daloe Daloe* behoorende.

Na den val van den Toeankoe van *Tamboesei*, wiens hoofdkampoeng *Daloe Daloe* op 28 December 1858 werd ingenomen, werden ook de hoofden van *Kota*

Intan en *Kota Lama*, als hoofden van wege het Gouvernement aangesteld en ontvingen zij daarvan akten, gedagteekend *Daloe Daloe* 1 Januari 1839. Zij werden geplaatst onder het bestuur te *Rau*, alwaar zij, onder anderen in Mei 1839, beiden hun opwachting maakten bij den kontroleur, die hen met honneurs ontving.

Het hoofd van *Kota Intan* heeft zich immer meer aan het Gouvernement verbonden geacht dan dat van *Lama*.

Het eerste deed in 1842 het verzoek om een ambtenaar in zijn land te plaatsen, en bleef voortdurend aandringen op de tusschenkomst van het Gouvernement in zijn geschil met zijn neef van *Kota Lama*, welke tusschenkomst echter nooit feitelijk verleend werd, maar zich bepaalde tot wenken en raadgevingen.

Zelfs dit hield weldra geheel op.

De rust en orde werden daarop in *Koento* niet beter, en de quaestiën tusschen *Jang pitoean besar* van *Kota Intan* (kleinzoon van den in 1839 bevestigden) en *Jang pitoean Djamal'oelalam* van *Kota Lama* (zoon van *Soetan Mahmoed*), liepen eindelijk uit op een oorlog, waarin de *Jang pitoean Djamal'oelalam* werd doodgeschoten. Zijn land werd leeg geplunderd en vernield. *Kota Intan* was daarin bijgestaan door het Larashoofd van *Padaman Tinggi* in *Rau*, *Mendinding Alam*.

Jang pitoean besar van *Kota Intan*, aldus meester zijnde van *Kota Lama*, schonk den titel van *Djamal'oelalam*, benevens *Kota Lama*, aan zijn jongeren broeder *Jang pitoean moeda*.

Dit moet zijn geschied vóór 1859; want toen de Djaksa van *Fort de Kock* in het begin van dat jaar den vorst van *Koento* uitnoodigde hem te *Kasikan* te komen ontmoeten, ter bespreking van de verhouding tot het Gouvernement, werd zijn brief beantwoord door *Sulthan Ala'oedin* (zoon van *Sulthan Mahmoed Sjah*), zich betitelende *Jang di-pertoean besar* van *Koento Dar'oessalam*, ook namens zijn broeder *Jang di pertoean Djamal'oelalam* en zijn neef *Soetan Ala'idin*.

Het antwoord behelsde, dat hij zich niet kon afscheiden van *Ramba*, *Tamboesei* en *Kapanoean*, maar dat, als die den djaksa te gemoet gingen, ook hij het zou doen.

De djaksa kwam echter met geen hunner in regtstreeksche aanraking en uit het rapport van een uit *Rau* naar de *Oosterdistricten* afgevaardigden zendeling bleek, dat de hoofden van die districten (waaronder ook die van *Kota Lama* en *Kota Intan*) daarvan afkeerig waren geweest, omdat zij zich nog steeds beschouwden als te staan onder het gezag van den kontroleur te *Rau*.

De gesneuvelde *Djamal'oelalam* had bij zijne naar *Kota Intan* medegevoerde weduwe, *Poetri Permat Soeri*, twee zoons, genaamd *Soetan Laïdin* en *Tongkoe Panglima Besar*, die, groot geworden zijnde, zich op *Kota Intan* wilden wreken, en daarin gesteund werden door de hoofden der *Tapoengs* en andere nabij gelegene landschappen, die de overdragt van den *galar Djamal'oelalam* op den broeder van *Jang pitoean besar*, strijdig met de adat beschouwden.

Jang pitoean besar van *Kota Intan*, zich zwak gevoelende, zond in 1860 een

brief aan den Resident der *Padangsche Bovenlanden*, den Heer *Andrée Wiltens*, met verzoek om zijne tusschenkomst.

De Resident zond *Datoe Padoeko Sindoro* van *Pangkalan VI Kota* en *Datoe di Balei*, Larashoofd van *Kampar*, met een brief tot raadgeving en voorlichting aan al de hoofden van *Kampar*, opdat zij gezamenlijk de geschillen tusschen den *Jang pitoean* van *Kota Intan* en zijne neven (*Kemanakan*) *Soetan Laïdin* en *Tongkoe Panglima Besar* zouden bijleggen. Ook aan de twistenden werden brieven van raadgeving gezonden, opdat zij zich aan de uitspraak der hoofden zouden onderwerpen.

De panghoeloes van *Tapoeng*, *Kampar*, *Rokan*, *Ramba* en *Kota Intan*, benevens gemagtigden van de *Pitoeans* van *Rokan* en *Ramba* vereenigden zich te *Oedjoeng Batoe*, in *Rokan*, een weinig stroomopwaarts van *Kota Intan* gelegen, en deden uitspraak in de zaak op 29 Juli 1860.

De uitspraak berustte op de volgende adat:

Wanneer de neef (*Kemanakan*) iets misdoet jegens den oom (*mamah*), dan moet hij zich voor dezen verootmoedigen (*menjembah*). Misdoet de oom iets jegens den neef, dan moet hij dezen eer bewijzen (*memoedjoek*), door aan al de hoofden een feestmaal te geven, bij welke gelegenheid hij zijn galar (erfgenaam) aan den neef overdraagt.

De *Jang pitoean besar* van *Kota Intan*, door de hoofden schuldig bevonden zijnde, werd als hun vonnis uitgesproken: dat *Soetan Laïdin* den titel zou krijgen van *Jang pitoean besar* en regeren over *Kota Intan*, terwijl *Tongkoe Panglima Besar* zou aanvaarden den titel van *Jang pitoean Djamal'oelalam* en regeren over *Kota Lama*. De oom zou den titel voeren van *Jang pitoean toewah* en stil in het land blijven leven. Van deze uitspraak werd opgemaakt eene akte, onderteekend door al de vorsten en panghoeloes van *Rokan*, *Ramba*, *Tapoeng* en *Kampar*, benevens de afgevaardigden van den Resident der *Padangsche Bovenlanden*.

Aldus werd de galar *Djamal'oelalam* weder teruggebragt in den tak *Kota Lama* waartoe zij oorspronkelijk behoorde.

Alle partijen namen daarmede genoegen en zouden, na afloop van den oogst, aan de regeling uitvoering geven.

De afgezette oom kreeg echter spoedig berouw en weigerde, toen het oogenblik daartoe gekomen was, zijn titel aan *Soetan Laïdin* over te geven. Hij beloofde alleen, dat hij hem (dus niet aan *Tongkoe Panglima Besar*) in 1866 den titel van *Jang pitoean Djamal'oelalam* zou schenken, die het gezag over *Kota Lama* medebragt. Hij beoogde daarmede zelf het gezag over *Kota Intan* te behouden.

Soetan Laïdin, hiermede niet tevreden, verwekte onrust, en de *Jang pitoean besar* vlugtte in 1865 naar *Kasikan* in *Tapoeng kiri*, waar hij door *Soetan Laïdin* en *Tonkoe Panglima Besar* werd nagezet en gedwongen om aan de uitspraak der hoofden gevolg te geven, hetgeen hij door een feestmaal zou bekrachtigen.

Aan dit laatste voldeed hij niet, maar hij begaf zich naar *Kapanoean*, waar hij de hulp inriep van *Jang pitoean toeah* aldaar. *Kota Intan* werd daarop versterkt, zoodat

het vijandelijke aanvallen kon afslaan en de plannen van den ouden *Jang pitoean* verijdelen.

Geheel rustig schijnt het in die streken toch niet te zijn gebleven. Althans, onder dagteekening van 24 Rabi'oelawal 1285 (16 Juli 1868), schreef *Jang toean Djamal'oelalam* van *Kota Lama* een zeer neerslachtigen brief aan den Adsistent-resident van *Siak*. Blijkbaar was deze dezelfde als *Tongkoe Panglima Besar*, want in den aanhef van zijn brief noemt hij zich, zooals gezegd: „*Jang toean Djamal'oelalam*" en in zijn zegel: „*Panoeka Sri Sulthan Mohammad Sari Abd'oeldjalil Ala'oedin* (*Laïdin*) *ibn' oelmarhoem Kahar Mantsoer Sjah* 1283 (Mei 1866 — Mei 1867)."

Hij schrijft in dien brief aan den Adsistent-resident, dat hij hem gaarne zou bezoeken, maar vooralsnog daarin verhinderd was; dat zijn land een deel uitmaakt van het Nederlandsch-Indisch grondgebied (*gangaman kompani*); dat zijn innige wensch is onder deszelfs bescherming te staan; dat zijn broeder te *Siak* ook onder de bescherming staat, en hij ook.

De erkenning van de Nederlandsch-Indische souvereiniteit kan onmogelijk ergens anders op gegrond geweest zijn als op het feit, dat in 1839 de vorsten van *Koento* akten van bevestiging hadden ontvangen van den Gouverneur van *Sumatra's Westkust*, en dat zij sedert herhaaldelijk met het bestuur der *Padangsche Bovenlanden* en van *Rau* in aanraking waren geweest.

Met het bestuur van *Riouw* of *Sumatra's Oostkust* hadden tot op dat oogenblik niet de geringste relatiën bestaan.

Na ter zake te hebben te rade gegaan met den Gouverneur van *Sumatra's Westkust*, en na bekomen magtiging daartoe van de Regering, besloot de Resident van *Riouw* een ambtenaar naar *Koento* te zenden, ten einde na te gaan, in hoever de wensch van *Djamal'oelalam* van *Kota Lama*, om onder 's Gouvernements bestuur te komen, al of niet werd gedeeld door zijn broeder *Jang pitoean besar* van *Kota Intan*.

In 1869 was daartoe echter geen gelegenheid, en ook later schijnt aan de zaak geen gevolg te zijn gegeven.

Volgens berigt van den Resident van *Sumatra's Oostkust*, zou de *Jang pitoean* van *Kota Intan* in Juli 1874 de kampong *Tebing Tinggi* (*Tandoen*) in *Tapoeng Kiri* afgeloopen, het hoofd dier negerie gedood en de bevolking medegevoerd hebben.

Aan eene door den Resident gezonden kommissie, bestaande uit een ambtenaar en een rijksgroote van *Siak*, weigerde de *Jang pitoean* opheldering te geven, en beweerde in de zaak van *Tebing Tinggi* volgens de adat te hebben gehandeld. Latere pogingen om de zaak in der minne te schikken, faalden, en op last van den *Jang pitoean* werden in de *Tapoengs* zooveel geweldadigheden gepleegd, dat de hoofden de hulp van den Sultan van *Siak* inriepen.

Als voornaamste voorvechter zou fungeren *Nan Betoeah* van *Goenoeng Malelo* (*Kampar XII Kota*), die zou voorgeven, dat hij handelde met voorkennis en goedvinden van den Resident der *Padangsche Bovenlanden*, tot wien hij zich ook sedert zou gewend hebben.

Bij de mededeeling van het vorenstaande, en het verzoek om aan de hoofden van *Koento* en *Rokan* duidelijk te maken, dat de gouverneur van *Sumatra's Westkust* hun gedrag afkeurde, voegde de Resident de opmerking, dat de beide *Tapoengs* bij het tractaat van 1 Februari 1858 zijn erkend als onderdeelen van het rijk van *Siak*, en dat het gezag van den Sulthan door al de bandaharas wordt erkend.

De oudste gegevens zijn van 1841.

Daaruit blijkt het volgende:

a. *Jang pitoean besar* van *Koento* (na zijn dood geheeten *Marhoem Saleh*) was vader van

b. een zoon, die hem als *Jang pitoean besar* opvolgde en van

c. eene dochter, *Poetri* ......, die huwde met *Toeankoe Hoesin* van *Siak*.

b. gewan

d. een zoon, die hem als *Jang pitoean* van *Koento* opvolgde, doch later de Regering moest deelen met *Soetan Mahmoed*, onder *e* genoemd.

c. gewan

e. een zoon, *Soetan Mahmoed*, reeds vóór 1841 *Jang pitoean* te *Kota Lama*, dat hij met hulp van *Kapanoean* van *Kota Intan* had gescheiden.

d. gewan

f. een zoon, *Soetan Laïdin*, die vóór zijn vader stierf.

e. huwde met de weduwe van *f Soetan Laïdin*, en gewan

g. een zoon, *Soetan Laïdin*, en

h. eene dochter, gehuwd met *Jang pitoean besar* van *Kota Intan* (*j*).

i. een zoon, die, in strijd met de adat, den titel ontving van *Jang pitoean Djamal'oelalam* (die zijn ouderen broeder (*g*) toekwam) en hoofd van *Kota Lama* werd. Hij huwde met (*k*) *Poetri Siti Intan* (*Si Moetih*), zuster van (*j*) *Jang pitoean besar* van *Kota Intan*.

f. gewan

j. een zoon, de tegenwoordige (1841) *Jang pitoean Besar* van *Kota Intan*, en

k. eene dochter, *Poetri Siti Intan*, die huwde met (*i*) *Jang pitoean Djamal'oelalam* van *Kota Lama*.

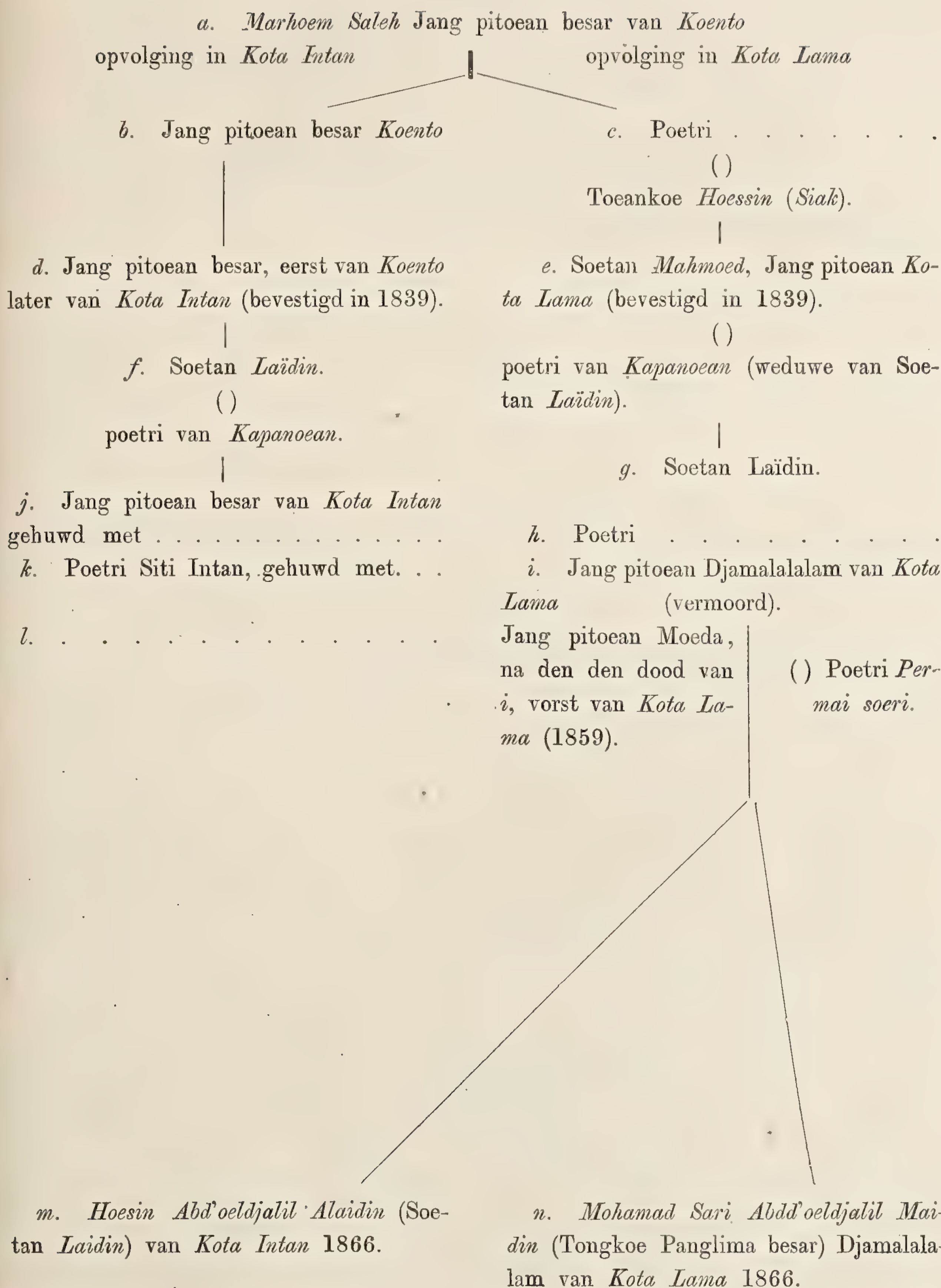
l. *Jang pitoean moeda*, na den dood van *i*, vorst van *Kota Lama* (1859).

i. gewan

m. *Hoessin Abd'oeldjalil alaïdin* (*Soetan Laïdin*) die, nadat *j* was afgezet, op den troon kwam van *Kota Intan* (1866).

n. *Mohamad Sari Abd'oeldjalil alaïdin* (*Tongkoe Panglima Besar*), *Djamal'oelalam*, die door de afzetting van *j*, welke tevens tengevolge had de aftreding van *l*, regeerder werd van *Kota Lama* (1866).

Het volgende overzigt is misschien nog duidelijker:

Ten gevolge van de bovenvermelde splitsing van *Koento*, had men dus *Kota Intan* met een *Jang pitoean besar*, en *Kota Lama* met een *Jang pitoean Djamalalalam*.

Kota Intan was echter de oudste of liever de eenige stam, terwijl *Kota Lama*

zich daarvan heeft afgescheiden, daar *Soetan Mohammad* als kleinzoon van *Marhoem Saleh* beweerde evenveel regt te hebben op het bestuur van *Koento* als zijn neef, de oudere kleinzoon van *Marhoem Saleh.*

Door bemiddeling van den kontroleur *Diepenhorst*, werden in 1841 door *Kota Lama* aan *Kota Intan* teruggegeven de inwoners der laatste streek, die in der tijd voor de padries naar *Kota Lama* waren gevlugt, en daar door den *Jang pitoean toeah* en zijn zoon *Djamalalalam* werden aangehouden.

DE KAMPARLANDEN IN HET ALGEMEEN.

Oorspronkelijk zijn 44 andikos (hoofden van huisgezinnen) uit *Menangkabau* naar *Kampar* getrokken.

Vier hunner waren de voornaamsten.

Die vier vestigden zich:

een in *Kota Lawas;* }
een in *Moengkar;* } thans behoorende tot *L Kota.*
een in *Mahi;* }
een in *Moeara Takoes.*

Deze laatste voerde den galar van *Datoe di Balei.*

De andere andikos vestigden zich afzonderlijk. Hun verblijfplaats werd genoemd een *Kota*, misschien omdat zij zich min of meer hadden versterkt. In sommige kotas waren twee andikos gevestigd. Zij werden genaamd „*poetjoek andiko*", dat is „de eerste andikos."

Wanneer onder hen geschillen ontstonden, werden die onderworpen aan *Datoe di Balei*, die te *Moeara Sakoes* als andiko gevestigd was. Daar dus alle zaken, waarop de maleische wet (*Oendang*) van toepassing was, daar zamenstroomden, werd *Moeara Takoes* bijgenaamd *Telaga Oendang* (*meer der wet*).

Het gebeurde echter wel, dat *Datoe di Balei* partijen niet kon bevredigen, en dan riep hij de voorlichting en hulp in van zijne drie oorspronkelijke medehoofden van *Kota Lawas*, *Moengkar* en *Mahi.*

Moeara Takoes was, als zetel van *Datoe di Balei*, (het zij hier opgemerkt, dat zoodanige titel of *galar* opvolgend van het een op het andere hoofd overgaat, en dus niet steeds dezelfde persoon er door wordt aangeduid) de voornaamste plaats van *Kampar*, en het grondgebied, waarover *Datoe di Balei* het eerste hoofd was, werd aangeduid door den naam van *Toengkoe nan tiga*, d. w. z. de drie steunpunten ([1]). Zij waren:

1°. *Moeara Takoes*, dat in de adat (namelijk in het toepassen der oude gebruiken) medeging met *Kota Lawas*, *Moengkar* en *Mahi.* De eerste hoofden van deze

---

([1]) *Toengkoe* beteekent woordelijk een „treeft" of wel losse steenen, waarop men eene rijstpot te kooken zet.

vier streken, en, bij extentie, de streken zelven, werden genoemd de „*Ampat nènèk*", dat is „de vier stamvaders."

2°. *Tandjong*, dat in de adat medeging met *Tapoeng nan tiga nènèk*, zijnde de drie negerien *Soengei Landè*, *Si Kidjang* en *Kota Batak* van *Tapong Kanan*, welke landstreek gelegen is langs den regterarm der beide *Tapoeng-rivieren*, die door hare zamenvloeijing de *Siak* rivier vormen.

3°. *Goenoeng Malelo*, dat in de adat medeging met de stroomgebieden der beide *Rokan-rivieren* (*Rokan kanau* en *Rokan kiri*).

Eigenlijk *Kampar* bestaat uit drie onderdeelen, genaamd „*Kaboeng*."

Dit woord beteekent „een gedeelte van een geheel", bij voorbeeld een gedeelte van een stuk lijnwaad. Men noemt die onderdeelen ook „*Kaboeng ajer*," dat is „een gedeelte van het stroomgebied van eene rivier."

Die drie *Kaboengs* zijn geheeten:

1°. *Kampar toengkoe nan tiga*, bestaande dus uit *Moeara Takoes*, *Tandjong* en *Goenoeng Malelo*, benevens de later ontstane of bijgevoegde negerien: *Goenoeng Bongsoe*, *Tabing*, *Si-Beroewang*.

2°. *Kampar nan VII Kota*, zijnde:

Poeloe Gedang,
Tandjong Alei,
Batoe Besoerat,
Kota Tengah,
Binamang,
Poengkei en
Kota Toewa.

3°. *Kampar nan V Kota* zijnde:

Koewo,
Salo,
Bangkinang,
Ajer Tiris, en
Roembio.

Kampar nan VII Kota heeft eenigen tijd bestaan uit slechts *zes* Kotas.

Het schijnt, dat *Binamang* zoodanig in verval was, dat het zich bij zijn naburen heeft opgelost, maar thans toch weder als afzonderlijke negeri wordt genoemd. Van daar, dat dit land, eigenlijk bevattende *zes* negerien of Kotas, ook wordt genoemd *nan VI Kota*, en dit, vereenigd met *Kampar toengkoe nan III*, dat *zes* negerien bevat, maakt thans uit één laras, genaamd *Kampar nan XII Kota*, onder het bestuur van *Datoe di Balei*.

Ontstaat er in de negerien, die tot de drie *Kaboengs* behooren, eenig geschil of moeten zaken van algemeen belang worden besproken, dan vergaderen de hoofden te *Moeara Mahi*, waar, gedurende den tijd van hun aanwezen, te hunnen behoeve

een tol op de voorbijgaande vaartuigen geheven wordt, terwijl er ook hanengevechten worden gehouden.

De grens van al de streken, die men *Kampar* noemt, met de benedenlanden, is dáár, waar de vloed in de zich in zee ontlastende rivieren, namelijk de *Kampar*, de *Siak* en de *Rokan*, ophoudt zich te doen gevoelen ([1]).

Tot die landen behooren *Kampar Kanan*, *Kampar Kiri*, *Tapoeng Kanan*, *Tapoeng Kiri*, *Rokan Kanan* en *Rokan Kiri*.

Zij worden collectief genoemd de *adat-* of *andiko*-landen, in tegenstelling van *Siak*, hetwelk is een „*tanah beradja*," d. w. z. een koningrijk.

De andikos van *Kampar* zijn van ouds bevriend met den Sulthan van *Siak*. Hoewel *Siak* dat land nooit veroverd heeft, bragt het belang der veilige gemeenschap met *Sumatra's Oostkust* mede, dat de andikos op een goeden voet met *Siak* bleven, zonder de Souvereiniteit der Sulthans op hun gebied te erkennen.

Van dáár ook het gebruik, dat, wanneer de Sulthan de datoes of andikos wenscht te spreken, hij zich begeeft naar *Pekan Baroe*, alwaar zij tot hem komen. Wederzijds worden dan geschenken gewisseld.

De verhouding tusschen *Kampar* en *Siak* wordt uitgedrukt als volgt:

„De radja is te *Siak;* de *jang pitoean* te *Goenoeng Idjoe* (de groene bergen,— „meenende *Menangkabau*, van waar zij afkomstig zijn); in de benedenlanden erkennen „wij den *radja*, in *Kampar* de *andikos*."

In *Tapoeng* zegt men:

„De *radja* is te *Siak;* wij zijn bevriend met *Rokan*, de heer is te *Kota Intan*."

Evenwel stond *Tapoeng* niet regtstreeks onder *Kota Intan*, maar schijnt eerder met *Kota Intan* en *Kota Lama* een onderdeel van het voormalige landschap *Koento* te hebben uitgemaakt; immers, wanneer thans de jang pitoean van *Kota Intan* of die van *Kota Lama* sterft of aftreedt, dan wordt het bestuur aldaar waargenomen door *Datoe Tarono*, andiko van *Tandjong Alam* in *Tapoeng Kanan*, totdat de kiesgeregtigde grooten het zijn eens geworden omtrent de keus van den vervanger, die echter niet optreedt, zoolang der andikos de *Tapoeng Kanan* hunne adhesie aan de keus niet hebben geschonken

Reeds vóór 200 jaren bestonden er vriendschapsbetrekkingen tusschen het bestuur der Oost-Indische Compagnie te *Malakka* en de *Kamparlanden*. Op 14 Januari 1676 werd te *Malakka* gesloten een contract met *Kabon*, *Giti* en *Kota Rana*, onder *Tapong Kiri*, en op 30 [?] 1686 met *Ajer Tiris*, *Bangkenang*, *Salo* en *Koewa* (*V Kota*) voor de levering van tin.

Na den oorlog in *Tamboesei*, en toen wij een etablissement te *Daloe Daloe* hadden, waren *Tapoeng Kanan* en *Tapoeng Kiri* vereenigd tot een *laras*, onder een hoofd, genaamd *Sulthan Ibrahim* galar *Datoe Bandahara Moeda*, andiko van *Tandoen*, de voornaamste kampong.

([1]) Dat punt is gelegen drie mijlen boven dat, waar de *Tapoeng Kanan* en *Tapoeng Kiri* zamenvloeijen en de *Siak* rivier vormen. Zie het rapport van *W. H. de Greve* over het *Ombilien-kolenveld* enz. bl. 37.

Tapoeng sorteerde toen met *Rokan*, *Pandalian*, *Kota Intan*, *Kota Lama*, *Djipang Kanan*, *Djipang Kiri* en *Lapik* (*Mapat Toenggoel*) onder den Resident van *Rau*.

Niet zeer lang daarna werd daarin verandering gebragt, toen *Rau* eene adsistent-residentie onder de *Padangsche Bovenlanden* werd.

Deze regeling bestond nog in 1845; want op het berigt, dat de negerien *Si Layan*, *Rokan*, *Pandalian* en *Tapoeng* versterkingen opwierpen tegen *Moeara Takoes* en *Poengkei*, droeg de resident der *Padangsche Bovenlanden* den Civiel Gezaghebber te *Rau* op, om „de onderworpen negorijen te laten waarschuwen, dat zij geene vijanden van „het Gouvernement verblijf verleenen." Dit doelde op het hoofd der beweging, *Hadji Kandil*, uit *Rau*, een der laatst overgeblevenen van de padri-partij, die van tijd tot tijd de Oostelijke landen in rep en roer bragt. Te gelijker tijd verklaarde de Resident dien hadji vogelvrij en stelde eene premie van *f* 100,— *zilver* op zijne uitlevering.

KAMPAR NAN XII KOTA.

Kampar nan XII Kota bestaat uit twee deelen, namelijk:

Kampar toengkoe nan III, en *Kampar nan VII Kota.*

Kampar toengkoe nan III, bestond oorspronkelijk uit drie negerien:

Moeara Takoes,

Tandjong en

Goenoeng Malelo,

ieder met hare eigene hoofden.

Aan de toeneming der bevolking hebben later drie andere negerien haar ontstaan te danken gehad, die echter onder het gezag bleven van de hoofden der drie oorspronkelijke kotas.

Van *Kampar nan VII Kota*, dat oorspronkelijk zeven negerien telde, verdween er een, *Binamang*, wegens sterfte of verhuizing der bevolking, hebbende de weinige menschen, die nog daarvan overbleven, zich bij de andere negerien gevoegd, zoodat er *zes* overbleven.

Deze zes sloten zich aan bij de zes hooger bedoelden, en maken de *XII Kota* uit.

Onder dien naam is het landschap thans alom bekend, hoezeer het schijnt, dat de vroeger verdwenen negerie of Kota zich weder heeft geconstitueerd; althans er zijn nu weder *dertien* negerien, allen gelegen aan de *Kampar Kanan*.

Deze zijn, van Oost naar West:

1°.	*Poeloe-Gedang*,	behoorende tot de *Kampar nan VII Kota.*
2°.	*Tandjoeng Alai.*	
3°.	*Kota Tengah*,	
4°.	*Batoe besoerat*,	
5°.	*Binamang*,	
6°.	*Poengkai*,	
7°.	*Kota Toewa*,	
8°.	*Moeara Takoes*,	behoorende tot *Kampar toengkoe nan III.*
9°.	*Goenoeng Boongsoe*,	
10°.	*Tandjong*,	
11°.	*Tabing*,	
12°.	*Goenoeng Malelo*,	
13°.	*Si beroewang.*	

De grenzen zijn:
ten zuiden *Pangkalang kota baroe*, *Kapoer nan Sambilan*, met *VI Kota Gloegoer*; ten westen *Tapong*; ten noorden en ten oosten *V Kota*.

Het inwendig bestuur van elke negerie op zich zelve is veelhoofdig, en in handen van *panghoeloes-soekoe*, waaronder zich in elke negerie een *poetjoek* bevindt.

Verder is in elke negerie een *panghoeloe kapala;* benevens een larashoofd te *Moeara Takoes*, door het bestuur der *Padangsche Bovenlanden* over al de negerien aangesteld, doch niet bezoldigd, en door wiens tusschenkomst wij berigten inwinnen, omtrent de aan *XII Kota Kampar* grenzende onafhankelijke landen.

Onze eerste aanrakingen met *XII Kota Kampar* dagteekenen van het jaar 1842, ofschoon dit landschap reeds eenige jaren vroeger, namelijk na 1837, zich vrijwillig en zonder eenige voorwaarden of toezegging, aan ons had aangesloten en ons gezag erkend.

Het werd dan ook reeds in 1842 beschouwd als een onderhoorigheid van het Nederlandsch-Indische Gouvernement, hebbende de bevolking, op last van het Europeesch bestuur, heerendiensten verrigt voor den aanleg en de verbetering van wegen en voor het planten van koffij.

In 1844, toen de civiel gezaghebber van *Poear Datar Kapoer nan Sambilan* bezocht, vervoegden zich bij hem acht zendelingen van de twee voornaamste hoofden van *XII Kota Kampar*, met namen *Datoe di Balei*, het larashoofd te *Moeara Takoes* en *Datoe Gomo*, orang toea van *Tandjong*, ten einde de onderwerping van hun land en van geheel *Kampar Kiri*, bestaande uit 20 *Kota's*, aan te bieden, met verzoek, dat het Gouvernement zich binnen *Kampar* of te *Loeboe Alei* in *Kapoer nan IX* zou vestigen.

Het antwoord van den Resident luidde, dat het in onderwerping aannemen van negerien (ook van *Kampar*), zich moest bepalen tot het aanknoopen van vriendschapsbetrekkingen, en dat daarbij geene andere voorwaarden mogten worden bedongen, dan de verpligting der bevolking tot het aanleggen van goede wegen en het weren van invoer van verboden waren.

De opvolging van dit beginsel werd der bevolking onder anderen gelast, om van *Batoe besoerat* over *Pangkalan* naar *Paijakombo* een weg aan te leggen.

Toen in Juni 1845 *Datoe Maradja*, het hoofd van *Koewo*, een der negerien van *V Kota*, zijne onderwerping aan het Gouvernement aanbood en daarbij verzocht, dat het Gouvernement zich in *Kampar* zou vestigen, werden de hoofden van dit landschap daarover geraadpleegd, die allen eenparig verzochten om een Gouvernements ambtenaar. De civiel gezaghebber stelde toen voor den posthouder te *Batoe besoerat* te plaatsen. Dit voorstel bleef echter zonder gevolg.

Het aanbod van *Datoe Maradja* van *Koewo*, om zich onder Gouvernements gezag te stellen, en zijn door de hoofden van *Kampar* ondersteund verzoek om binnen dit landschap een Gouvernements ambtenaar te plaatsen, — wat natuurlijk aan de overige hoofden van *V Kota* niet onbekend was gebleven, — schenen dezen aanleiding gegeven te hebben om zich te wapenen en bentengs op te werpen tegen de negerien van *Kampar*.

Een zevental negerien werd door hen ingenomen, eenigen verbrand en veel padi, enz. — geroofd, zoodat *Kampar* in een gevaarlijken toestand verkeerde, en Maleische hulptroepen van *Moengkar*, *Soelekie*, *Mahi* en *Kota Lawas* werden uitgezonden om den vijand van *Kampar's* grondgebied te weren.

Naauwelijks waren de Maleische hulptroepen naar hunne woonplaatsen teruggekeerd, of de bevolking van *V Kota* deed ten tweeden male een inval binnen *Kampar*, overal roovende en plunderende. Door deze vijandelijkheden ontstond verwijdering tusschen de beide landen; *Kampar* wilde met *V Kota* geen handel meer drijven; de invoer van rijst van de eerste naar laatstgenoemde landstreek werd gestaakt.

Intusschen kwam het in *Kampar* weder tot rust en een handelsweg naar *Kasikan* (in *Tapoeng Kiri*) werd gemaakt, omdat men alle handelsbetrekking met *V Kota* wilde afbreken.

Doch het gevolg van den strijd met *V Kota*, waardoor de noodige handen aan den sawah-arbeid werden onttrokken, bleef niet achterwege. Er ontstond in de negerien van *Kampar* groot gebrek aan rijst.

Daarbij kwam, dat overstroomingen veel schade berokkenden aan de te velde staande padi.

Hetzelfde ondervond de bevolking van *V Kota*, die, toen zij geen rijst meer van *Kampar* kon krijgen, weder strooptogten tegen dat landschap wilde ondernemen. Doch toen zij verder aanstalten maakte om een inval te doen in *Kampar*, — onder voorwendsel, dat *Kampar* zich tegen haar wapende, met het doel om de *V Kota* aan te vallen, — werd het larashoofd van *Kapoer nan Sambilan* door het bestuur aangeschreven om eventueel *Kampar* te hulp te komen.

De genomen maatregel ter bewaking van *Kampars* grenzen schrikten *V Kota* af en deden haar afzien van het voornemen om *Kampar* aan te vallen.

Weder tot rust gekomen hervatte de bevolking van *Kampar* hare gewone werkzaamheden, tevens werkende aan den weg naar *Kapoer nan Sambilan*.

Het heffen van tol door de hoofden van *Kampar* op praauwen, afkomstig van *V Kota* en omgekeerd, zou weder aanleiding geweest zijn tot verwikkelingen tusschen deze twee landen, zoo niet het larashoofd van *Kampar*, *Datoe di Balei*, daartoe door het bestuur aangeschreven, naar *V Kota* zendelingen had gezonden, met dat gevolg, dat tusschen beide landen eene overeenkomst werd gesloten, waarbij men zich wederkeerig verbond, om van de met rijst beladen praauwen geen tol te heffen.

Als middel om tegen den smokkelhandel met de *Oostkust* te waken, werd, in in October 1846, de Gezaghebber van *Poear Datar* door den Resident gemagtigd, om gezamenlijk met de hoofden van *Kampar* een persoon te kiezen, om handelsbetrekkingen aan te knoopen met de etablissementen der Nederlandsche Handelmaatschappij te *Pajakombo* of *Padang*.

In 1847 kwamen in *Kampar* weder strooptogten voor, door lieden van *V Kota*. De aanleiding daartoe is onbekend.

V KOTA.

Dit landschap bestaat uit de volgende kota's of negeriën: *Koewo*, *Salo*, *Bangkinang*, *Ajer Tiris* en *Rombio*, allen gelegen aan de rivier *Kampar Kanan*, welke aan de *Oostkust* van *Sumatra* uitstroomt. Het grenst ten westen aan *Kampar V Kota* en ten oosten aan het gebied van *Siak*, nabij *Kaloeloet* (*Perata Boeloe*). Hoe ver de grens zich noord en zuid van de rivier verwijdert, is niet bekend.

De noordelijke grenslanden behooren tot *Siak*; de zuidelijke tot *Kampar Kiri*.

De genoemde vijf negeriën staan niet onder een radja, maar iedere negerie wordt op haar zelve bestuurd door een of meer personen, die, door geld of rijkdom, den meesten invloed hebben verkregen.

Deze hoofden worden in het bestuur der negerie bijgestaan door *panghoeloes*, en raadplegen elkander omtrent zaken, die de algemeene belangen der *V Kota's* raken, zoodat geen besluit, waarbij alle vijf negeriën betrokken zijn, genomen wordt, anders dan met algemeene goedkeuring.

Van daar de moeijelijkheid om met het gansche landschap een vergelijk te treffen.

Het oudste bewijs van aanraking van de Nederlanders met *V Kota*, dat is gevonden, is de vermelding van een contract, te *Malakka* gesloten met *Ajer Tiris*, *Bangkenang*, *Salo* en *Koewon* op 30 (?) 1686, voor de levering van tin (1).

Daarna schijnt men eerst in deze eeuw weder van die landstreek te hebben werk gemaakt.

---

(1) Zie *Netscher, de Nederlanders in Djohor en Siak.*

PANGKALAN VI KOTA.

Dit landschap, ook genoemd *Pangkalan Kota Baroe* bestaat uit zes kota's, als:

Kota Baroe,
Kota Alam,
Goenoeng Malintang,
Mang Gilang,
Tandjong Balei,
Tandjong Pahoe,

De grenzen zijn:
ten Noorden, *Kampar XII Kota;*
ten Oosten, *V Kota;*
ten Zuiden en ten Westen, de afdeeling *L Kota.*

De bevolking is van dezelfde afkomst als die der *Padangsche Bovenlanden;* iedere negerie heeft hare eigene hoofden.

In 1834 heeft de natuurkundige *S. Muller*, de *Oostelijke distrikten* bereizende, onder anderen ook *Pangkalan* bezocht.

Aan zijn dagboek wordt het volgende ontleend:

„Wij hebben een aan ons afgezonden broeder van dat hoofd (van *Pangkalan* „*Kotabaroe*, genaamd *Datoe Siepiedjadja*) te *Arouw*, achter het fort *Veltman* gesproken, „die ons namens denzelven de groeten aanbood, met bijvoeging dat zich de zes „kota's gaarne aan het Nederlandsch gezag wenschen te onderwerpen. De reden van „deze vrijwillige erkenning van ons opperbestuur, kwam voornamelijk daarop neder, „dat datoe *Siepiedjadja* inzag, hoe gelukkig en onbekommerd zijne naburen, de be„woners van de *vijftig kota's* thans leefden, terwijl bij hen de padrie's telkens bezoe„ken kwamen afleggen en daarbij gewoonlijk roofden en plunderden, waarom zij „onze tusschenkomst en mede hulp tot bescherming van hunne personen en goederen „verzochten."

Na 1837 heeft *Pangkalan*, even als *Kampar*, zich vrijwillig en zonder eenige voorwaarden of toezegging aan ons aangesloten en ons gezag erkend.

Misschien als een gevolg van deze vrijwillige onderwerping, kreeg in 1838 de Adsistent Resident der *Limapoeloe Kota* last van den Gouverneur van *Sumatra's Westkust*, om connexies aan te knoopen met de bevolking van *Pangkalan*, met dat ge-

volg, dat de hoofden in 1839 weder verzochten om onder het gezag van het Nederlandsch-Indisch-Gouvernement te komen.

Tot dat einde begaven zij zich in de maand Februari 1840 naar *Fort-de-Kock*, om den Resident hunne onderwerping aan te bieden.

De reden, welke hen daartoe geleid had, was volgens hun beweren, het aanwezen van veel slecht volk in hunne negerie en de bestaande regeringloosheid, waardoor zij geen gezag meer hadden. Het eigenlijke doel echter bleek te zijn, om door onze vestiging te hunnent, den handel, die, sedert de producten der *Padangsche Bovenlanden* naar de Westkust afgevoerd werden, te niet was gegaan, onder 's Gouvernements bescherming weder te zien herleven.

Daar eene inwilliging van het verzoek niet werd geacht in 's Gouvernements belang te zijn, werd hun door den Resident te kennen gegeven, dat wij ons te *Pangkalan* niet konden nederzetten. Den hoofden werd intusschen de raad gegeven om alle goedgezinden te verzamelen en maatregelen te beramen, om het slechte volk uit de negerie te verdrijven, terwijl hun te gelijker tijd beloofd werd, dat van onze zijde zou worden zorg gedragen, dat zij van het aan ons onderworpen *L Kota* geen overlast zouden hebben.

De reden, waarom eene Gouvernements nederzetting binnen *Kota Baroe* niet wenschelijk werd geacht, was, omdat die arme negerie geen eigen product had en enkel van den ruilhandel bestond.

Ook van *Goenoeng Malintang*, eene tot *Pangkalan VI Kota* behoorende negerie, kwamen in April 1842 drie zendelingen, namelijk de panghoeloe's *Datoe Maradja*, *Datoe Sati* en *Datoe Si Dagal*, bij den Civiel gezaghebber te *Poear Datar* hunne onderwerping aanbieden.

Daar het den gezaghebber voorkwam, dat de houding der zendelingen in deze eenigszins weifelende was, zond hij hen terug, ten einde den hoofden den tijd te geven om alsnog over den stap, dien zij stonden te doen, met elkander in overleg te treden, waarna zij dan konden terugkomen.

Intusschen had de Resident, die van het aanzoek der hoofden kennis had gekregen, autorisatie verleend om de aangeboden onderwerping aan te nemen.

Weder op weg zijnde naar *Poear Datar*, ten einde den Gezaghebber blijk te geven van hun opregt voornemen om zich te onderwerpen, en waarbij zich nu ook hadden gevoegd de hoofden van *Kota Alam*, zijnde *Kalie Ansoe*, *Maradja Adil* en *Datoe Pinang*, werden al de hoofden daarvan teruggehouden door zendelingen van het larashoofd van *Sarilama*, onder *Limapoeloe Kota* (*Datoe Betoewa* en zijn zoon).

De hoofden lieten zich echter daardoor niet afschrikken, en zelfs hadden hoofden der andere kota's zich bij hen aangesloten, zoodat zij gezamenlijk in de maand Juli 1842 bij den Adsistent Resident te *Pajakombo* hunne onderwerping kwamen aanbieden.

Van *Kota Baroe*, *Kota Alam*, *Goenoeng Malintang* en *Mang Gilang* hadden zich als voornaamste hoofden gepresenteerd *Datoe Kalie Alam*, *Maradja Adil*, *Datoe*

Bandaro en *Datoe Sindo Mangkoeto*, terwijl als wakil van *Tandjong Balei* en *Tandjong Pahoe*, *Datoe Kalie Alam* zich had voorgedaan. Als tanda van onderwerping boden zij den Adsistent Resident eenige wapens aan.

De onderwerping van gansch *Pangkalan* verkreeg toen haar beslag.

Intusschen waren de vijf soekoehoofden van *Kota Baroe* door den Resident uitgenoodigd om, des verkiezende, hem over hunne belangen te komen spreken, zijnde ook het larashoofd van *Sarilama* aangeschreven, om met die hoofden gezamenlijk bij den Resident te komen. Allen gaven aan deze oproeping gehoor en verschenen op den 20en Juli 1842 voor den Resident.

In de maand September daaraanvolgende werden te *Padang Pandjang* door den Resident ontvangen zendelingen van de vijf datoe's, voor wie een open brief werd medegegeven.

Deze vijf datoe's, die hun verlangen hadden te kennen gegeven, om den Resident in persoon te ontmoeten, werden in de uitvoering van hun voornemen almede verhinderd door het larashoofd van *Sarilama*, dat hierover streng werd onderhouden.

Niettegenstaande, blijkens het hooger medegedeelde, de onderwerping van gansch *Pangkalan* reeds in de maand Juli 1842 was aangenomen, werd den hoofden te kennen gegeven, dat zij, bij het Gouvernement in onderwerping komende, konden overgaan tot de keuze van een larashoofd, en dat zij eens of twee malen in de maand op den bitjara-dag te *Pajakombo* konden komen om zaken, waarover geschil bestond, aan de arbitrage van het bestuur te onderwerpen, kunnende eerst dan, wanneer *Pangkalan*, hetzij door den Resident of door iemand van zijnentwege, zou zijn bezocht, worden beslist, of daar een ambtenaar, belast met het Civiel gezag zou worden geplaatst.

Hierop werd door de hoofden van *Pangkalan* tot larashoofd verkozen *Moehamad Ali* galar *Datoe Besar*, geadsisteerd door en vereenigd met *Moehamad Kassim* galar *Datoe Sowidjojo*, beiden van de soekoe *Patapang*, kampong *Kota Baroe*. Gemeld larashoofd verkreeg op den 13en April 1843 van den Resident der *Padangsche Bovenlanden* een voorloopig bewijs van aanstelling, opgemaakt bij wijze van instructie, waaromtrent vooraf met de hoofden was overeengekomen.

Den *Pangkalansche* hoofden werd toegestaan om, tegen betaling van invoerregten, handelsgoederen, als ruwe zijde, verschillende soorten van kains, chitsen en gouddraad, doch niet te boven gaande eene zekere hoeveelheid, te *Pajakombo* te verkoopen.

In Juni 1843 vervoegden zich te *Pajakombo* bij den Adsistent Resident het larashoofd en de panghoeloe's van *Pangkalan* en verzochten akten van aanstelling als panghoeloe's-kapala voor:

1e *Si Salim* galar *Bono Kamper*, van *Kota Baroe;*

2e *Ganti Radja* galar *Sinaro*, van *Kota Alam*, die reeds in het bezit was van eene voorloopige aanstelling van den Resident der *Padangsche Bovenlanden* van September 1842;

3e. *Kasan* galar *Sindo*, van *Tandjong Balei;*

4e *Intan Doenia* galar *Maradja Sindo*, van *Manggilang;*

5e *Badoe Rahiem* galar *Bandaro*, van *Goenoeng Malintang;*

6e *Kassan* galar *Si Padoeko* van *Tandjoeng Pahoe.*

Dat aan dit verzoek der hoofden niet blijkt te zijn gevolg gegeven meent men te moeten toeschrijven aan de onwilligheid der hoofden, om gehoor te geven aan eene oproeping van het bestuur, hun in het laatst van December 1844 geworden en geschiedende met het doel, om *Kapoer nan IX* en *Moeara Takoes*, de hoofdkampong van *Kampar*, die door invallen van kwaadwilligen, onder aanvoering van *Toeankoe Hadji Kandi* en *Datoe Gamo*, werden bedreigd, bij te staan.

Tot tweemalen toe herhaald, bleef de oproeping echter zonder gevolg en zelfs werden de hoofden verdacht van aan de kwaadwilligen schuilplaats en hulp te verleenen.

Eindelijk kwamen zij in Januari 1845 te *Pajakombo* aan, met uitzondering van den panghoeloe-kapala van *Goenoeng Malintang*, die, ziek zijnde, een wakil zond. Het larashoofd *Datoe Besar*, dat niet onmiddellijk was gekomen, verontschuldigde zich met te zeggen, dat hij, zich op de jagt bevindende, van de oproeping niet wist.

De anderen gaven als reden op: het wachten op *Datoe Besar*, ziekte of onbekendheid met de oproeping, terwijl het hoofd *Datoe Kaja*, op grond dat hij geen soerat van den Resident had ontvangen, den panghoeloe soekoe *Datoe Gedang* had gelast, zonder hem niet naar *Pajakombo* te gaan.

Hiervoor werd *Datoe Kaja*, benevens het voormelde larashoofd *Datoe Besar*, wiens verontschuldiging slechts een voorwendsel was, gestraft met eenige dagen aanhouding te *Pajakombo*, terwijl de anderen, na eerst te zijn beëedigd, naar hunne negeriën terugkeerden, medenemende de aanbeveling van het bestuur om gevlugte menschen van de Bovenlanden uit te leveren.

De toegediende straf aan twee der voornaamste hoofden scheen op de anderen indruk gemaakt te hebben; de zaken van *Pangkalan* gingen naar wensch; zelfs geen schijn van onwil werd bij de hoofden bespeurd. Men maakte zich gereed om *Kampar* en *Kapoer nan Sambilan*, dat door de kwaadwilligen in het naauw was gebragt, te hulp te komen.

En toen in Juni 1845 de bevolking van *V Kota* een gewapenden inval deed binnen het ons welgezinde *Kampar*, was het larashoofd van *Pangkalan* hiervan de berigtgever.

In October van hetzelfde jaar verzochten de *Pangkalansche* hoofden om, onder door het Gouvernement te bepalen voorwaarden, vrijelijk handel te mogen drijven met de Bovenlanders, en meer bepaaldelijk om de plaatsing van een Gouvernements ambtenaar in hun negerie.

Op het eerste verzoek werd hun te kennen gegeven, dat de eerste voorwaarde hunner vrijwillige en geenszins gevraagde onderwerping aan het Gouvernement geweest was, verbod op invoer van goederen van vreemden oorsprong.

Het tweede gedeelte van het verzoek der hoofden bleef onbeantwoord.

Kort te voren had de civiel gezaghebber van *Poear Datar*, in Juni 1845, voorstellen gedaan tot plaatsing van een posthouder te *Kota Baroe*, echter zonder gevolg.

In November 1845 werd door het bestuur goedgekeurd, dat de larashoofden van *Pangkalan* een huis te *Pajakombo* zouden bouwen en aldaar wachtdiensten doen.

Sedert, en vooral na het besluit van den Resident der *Padangsche Bovenlanden* van 23 September 1847 no. 1826, waarbij elke uitbreiding of inwendige bemoeijenis buiten het door ons bezeten grondgebied werd ontraden, waren alle betrekkingen met *Pangkalan* en de andere *Oosterdistrikten* afgebroken, tot dat in Juli 1849 de omstandigheid, dat binnen *L Kota* weinig koffij van *Pangkalan* werd aangevoerd, hetwelk tot de veronderstelling leidde, dat eene belangrijke hoeveelheid naar de *Oostkust* uitgevoerd werd, aanleiding gaf om den Adsistent Resident van *L Kota*, *P. H. Couperus*, te gelasten zich naar *Pangkalan* te begeven, ten einde den staat van zaken, zoowel uit een politiek oogpunt, als met opzicht tot de sluikerij uit en naar onze bezittingen van deze transito handelsplaats met de Oostkust, gade te slaan.

Aan dezen last werd voldaan, en door den Adsistent Resident verslag van zijne reis en zijne bevinding omtrent den stand van zaken ingediend.

Bij zijn aanwezen te *Pangkalan* — zegt de Adsistent Resident — hebben de hoofden hun vroeger gedaan verzoek herhaald, om onder 's Gouvernements gezag te komen.

Zij bedoelden hiermede de plaatsing van een ambtenaar in hun land. Hierop ontvingen de hoofden geen bepaald antwoord.

De voorstellen, bij die gelegenheid door den Adsistent Resident gedaan, hadden de strekking om prohiberende regelingen ten aanzien van den handel in het leven te roepen. Zonder deze voorstellen bepaaldelijk in te willigen, werd den Adsistent Resident aanbevolen, om het oog onafgewend op deze oostelijke streken gevestigd te houden en door alle middelen in onze magt te beletten, dat er langs dien weg artikelen werden ingevoerd, afkomstig van den zeehandel.

In 1850, toen er quaestie was van de benoeming van een nieuwen panghoeloe kapala van *Kota Baroe*, werd aan het larashoofd van *Pangkalan* te kennen gegeven, dat er van onze zijde geene bedenkingen tegen bestonden, dat hij zelf, zulks noodig oordeelende, in die betrekking voorzag. Zonder ons dus met het inwendig bestuur des lands te willen inlaten, bleven wij echter den schijn behouden, alsof de bevestiging der eerste hoofden tot onze attributen behoorde, ten einde door de finale afwijzing hunner aangelegenheden, geen botsing in de bestaande goede verhouding met hen zou ontstaan.

Het bestuur ging ten deze uit van het beginsel, strookende met het reeds aangehaald besluit van 23 September 1847 no. 1826, dat onze bemoeijenis met de zoogenaamde *Oosterdistrikten*, waartoe ook *Pangkalan* werd gerekend, zich niet verder mogt uitstrekken, dan de veiligheid onzer grensdistrikten en de tegengang van den sluikhandel vorderden.

Dit beginsel handhavende, maakte de Gouverneur van *Sumatra's Westkust* in 1851 bezwaar tegen de door den Resident der *Padangsche Bovenlanden*, in overeenstemming met den Adsistent Resident van *L Kota* en met den wensch der bevolking, voorgestelde benoeming van een ander larashoofd, ter vervanging van den overleden titularis *Datoe Besar*, zoomede tegen de uitreiking van akten van aanstelling.

Sedert erkennen wij in *Pangkalan Kota Baroe* slechts één larashoofd, dat den titel van *Datoe Besar* heeft aangenomen; het inwendig bestuur des lands, berustende in handen van soekoehoofden, is natuurlijk onveranderd gebleven.

Tot in 1859 viel niets belangrijks voor, totdat in dat jaar eene kommissie van inlandsche hoofden door den Resident der *Padangsche Bovenlanden* naar de *Kampar* streken gezonden werd, en, van hare reis teruggekeerd, rapporteerde dat, behalve de bevolking van *Kampar XII Kota* en andere negeriën, ook die van *Pangkalan Kota Baroe*, de souvereiniteit van ons Gouvernement erkende en niet lievers wenschte, dan dat wij haar onder onze onmiddellijke bescherming namen en ons in haar midden vestigden, terwijl zij van haren kant aannam de door ons te stellen voorwaarden na te leven.

Dit blijkt uit het procesverbaal van de op den 14en Januari 1859 te *Moeara Mahi* gehouden rapatzitting, waarvan de onderteekenaars zijn:

Datoe Besar, larashoofd van *Pangkalan Kota Baroe;*

Datoe Padoeka, toean van *Kota Alam;*

Datoe Chatib Kan, Panghoeloe kapala van *Goenoeng Malintang;*

Datoe Sindo, van *Tandjong Balei;*

Datoe Pinakardjan, gemagtigde van *Si Mahodi* van *Tandjong Bahoe.*

De hoofden der vijf soekoes van *Pangkalan Kota Baroe* gaven hunne toestemming aan al hetgeen waartoe hun larashoofd zich bij de bovenbedoelde akte verbonden had, blijkens geschrift van 11 Maart 1859.

Naar aanleiding hiervan stelde de Gouverneur van *Sumatra's Westkust* voor, om *Pangkalan* bij dit Gouvernement in te lijven en aldaar een kontroleur te plaatsen.

Blijkens de ter zake door de Regering genomen beschikking, werd eene onderwerping van het rijk *Kampar*, waartoe ook *Pangkalan* gerekend werd, vooralsnog onraadzaam geacht, zijnde echter het gewestelijk bestuur der *Padangsche Bovenlanden* aanbevolen, om bij voortduring te trachten, door wenken en inlichtingen, de bevolking en hare hoofden aan de Nederlandsche Regering te verbinden.

In Augustus 1861 werden de hoofden van *Pangkalan* door den Resident uitgenoodigd om te *Fort-de-Kock* te komen, ten einde met hen middelen te beramen, om den heimelijken uitvoer van koffij uit de residentie *Padangsche Bovenlanden* naar *Pangkalan* en verder naar de Oostkust, welke in de laatste jaren zeer was toegenomen, te beletten.

De hoofden gaven aan deze uitnoodiging gehoor, en de Resident sloot met hen op den 8en September 1861 eene overeenkomst, welke door den Gouverneur van

Sumatra's Westkust bekrachtigd werd en waarbij de hoofden zich verbonden, om het ter sluik afvoeren van koffij tegen te gaan door de in hunne negerie geteelde koffij uitsluitend aan het Gouvernement te verkoopen.

Bij deze gelegenheid herhaalden de hoofden hun vroeger gedaan verzoek om onder 's Gouvernements bestuur te komen en om de plaatsing van een Europeesch ambtenaar.

In het volgende jaar kwam te *Fort-de-Kock*, *Datoe Padoeko Sindoro*, een van *Pangkalan* afkomstig handelaar, die in 1841 door het bestuur was aangesteld om de handelsrelatiën met die streek te bevorderen en die door de Gouvernements ambtenaren werd beschouwd als tusschenpersoon, met wien de *Pangkalansche* zaken werden behandeld.

Genoemde *Datoe Padoeko Sindoro*, vergezeld van veertien panghoeloe's, kwam kennis geven van het aanhouden van koffij, die clandestien naar de *Oostkust* stond te worden afgevoerd. Vier panghoeloe's, met name *Datoe Sibidjojo* of *Sowidjojo*, *Datoe Padoeko Indo*, *Datoe Panghoeloe Besar* en *Chatib Laïdien*, die niet mede waren gekomen, werden door het bestuur opgeroepen.

Na de eerste weigering weder ontboden zijnde, gaven zij eindelijk aan de oproeping gehoor. Wegens het niet nakomen der ontvangen bevelen, werden zij door den Resident met eenige dagen gedwongen verblijf te *Fort-de-Kock* gestraft.

In December 1862 hebben de hoofden van *Pangkalan Kota Baroe* zich weder tot den Resident gewend, met het dringend verzoek, om onder geregeld bestuur gebragt te worden, daarbij tevens aandringende op de plaatsing van een ambtenaar te *Kota Baroe*.

Ditzelfde werd herhaald bij een door de hoofden aan den Resident der *Padangsche Bovenlanden* geschreven brief, gedateerd 16 April 1863.

In het volgende jaar, in de maand April, te *Fort-de-Kock* zijnde, verzochten de hoofden van *Pangkalan*, onder mededeeling, dat het larashoofd *Datoe Besar* van *Kota Baroe* ziek was, dezen te doen vervangen door *Datoe Padoeko Sindoro* voornoemd. Aan dezen werd door den Resident de waarneming van het ambt van larashoofd opgedragen, onder genot van de helft der daaraan verbonden inkomsten.

Hier werd dus het beginsel, vervat in het meergenoemd besluit van 23 September 1847 No. 1826, losgelaten, want sedert 1859 werden de vroeger afgebroken betrekkingen met *Pangkalan* weder aangeknoopt en gedurende eenige jaren geregeld onderhouden.

In April 1865, na het einde der poeasa, kwamen eenige *Pangkalansche* hoofden, volgens Maleisch gebruik, hunne hulde bij den Resident brengen en overhandigden dezen een verzoekschrift, alweder de strekking hebbende om hun land onder onmiddellijk beheer en bescherming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te stellen.

Eenige maanden later, op den 27^{en} September 1865, werd te *Pajakombo* door den Adsistent Resident eene vergadering gehouden met de hoofden van *Pangkalan*

Kota Baroe. Bij die gelegenheid werd onder anderen door die hoofden te kennen gegeven, dat zij zeer gaarne zouden zien, dat het Gouvernement te *Kota Baroe* een Europeesch ambtenaar plaatste, ten einde den smokkelhandel met meer klem te kunnen weren.

Intusschen had de Gouverneur van *Sumatra's Westkust* zich gereed gemaakt, om zich in Oktober naar *Pangkalan Kota Baroe* te begeven, ten einde onze verhouding in de aangrenzende onafhankelijke distrikten na te gaan en te onderzoeken in hoeverre eene wijziging in die verhouding wenschelijk kon zijn.

In eene vergadering, op 19 Oktober 1865 te *Kota Baroe* gehouden, gaven de hoofden wederom hunnen wensch te kennen, om onder 's Gouvernements gezag te komen en verzochten om een gezaghebber.

De Gouverneur *van den Bossche* verklaarde zulks in overweging te zullen nemen.

Voorts werd overeengekomen en besloten, om, ter definitieve vervanging van *Datoe Besar*, die wegens ziekte niet meer in staat was zijne functiën van larashoofd uit te oefenen en daarin sedert eenigen tijd bijgestaan was door *Datoe Padoeko Sindoro*, dezen als zoodanig te bevestigen.

Verder werden den hoofden wenken en raad gegeven aangaande den handel.

Gedurende het tijdvak van 1866 tot 1872 viel niets meldenswaardig voor; alleen werd in 1867 aan den panghoeloe kapala van *Goenoeng Malintang*, *Si Katikan* galar *Chatib Pamoentjak*, het ernstig misnoegen van het bestuur betuigd, omdat hij had medegewerkt tot het ter sluik invoeren van amfioen in de Gouvernementslanden.

In 1872 ontving de gouverneur van Sumatra's Westkust te *Padang* het bezoek van het larashoofd en eenige panghoeloe's kapala, die verzochten, dat het bestuur zich hunner wat meer zou aantrekken, dan in de laatste jaren het geval was geweest.

Sprekende over de producten van het land, bleken de hoofden genegen te zijn om de geteeld wordende koffij aan het Gouvernement te leveren.

Hiertoe hadden zij zich trouwens reeds bij de overeenkomst van September 1861 verbonden.

VERSLAG omtrent den stand van zaken in de *VI Kota's*, door den Adsistent Resident van *Limapoeloe Kota,* P. H. Couperus. 1849.

Ligging en gesteldheid van het land. Zoodra men de grenzen, gaande langs den weg van de kampong *Arau* naar de hoofdplaats *Pangkalan Kota Baroe*, de berglinie over is, waardoor de *Limapoeloe Kota's* van de *Oostelijke distrikten* wordt gescheiden, doet zich het distrikt *VI Kota's* in de verte voor, als eene ongelijke vlakte, geheel omgeven met hooge bergen, terwijl nog eene aaneenschakeling van bergen de vlakte in hare lengte doorloopt.

De noordelijke grensscheiding wordt gevormd door het hooge gebergte, gelegen tusschen de rivieren *Kampar* en *Maij*, grenzende deze landen ten oosten aan de *Kampar*, ten zuiden aan de *Lima Kota* en ten westen gedeeltelijk aan de landen, behoorende onder *Maij* en de *Limapoeloe Kota's*.

Het landschap is weinig of niet bebouwd, ofschoon de grond niet onvruchtbaar schijnt te zijn, zoodat het grootste gedeelte der uitgestrektheid, hebbende naar gissing eene lengte van 30 à 35 palen en eene breedte van circa 30 palen, nagenoeg bestaat uit woeste gronden, hier en daar begroeid met zwaar geboomte, doch welke gronden voor ontginning vatbaar zijn.

Bevolking. Het distrikt *VI Kota's* bestaat uit zes negerijen.

1e *Pangkalan Kota Baroe*	met	eene	bevolking	van	253	werkbare	mannen.
2e *Kota Alam*	〃	〃	〃	〃	67	〃	〃
3e *Mangelang*	〃	〃	〃	〃	45	〃	〃
4e *Tandjoeng Balik*	〃	〃	〃	〃	80	〃	〃
5e *Tandjoeng Pahoe*	〃	〃	〃	〃	25	〃	〃
6e *Goenoeng Malintang*	〃	〃	〃	〃	73	〃	〃
				of te zamen	543	werkbare	mannen.

Het getal zielen zou in het geheel circa 3000 bedragen.

In hoeverre men zich op het juiste dier opgave kan verlaten, laat ik geheel in het midden, daar het cijfer mij door de hoofden aldaar is medegedeeld, doch ik geloof, dat het getal zielen eer meer dan minder is, te oordeelen naar het aantal kinderen, welke ik gezien heb.

Het inlandsch bestuur is zamengesteld uit 2 larashoofden, zes panghoeloe's kapala en de verschillende panghoeloe's soekoe. De in de *Padangsche Bovenlanden* zoo menigvuldige panghoeloe's banjak of ketjiek vindt men in de *VI Kota's* niet; voor het overige is de regtsbedeeling, voor zooveel ik heb kunnen nagaan, nagenoeg dezelfde, welke in die landen gevolgd wordt; doch ik heb bespeurd, dat de larashoofden en de panghoeloe's kapala, welke die titels vroeger van ons hebben ontleend, over het algemeen weinig invloed moeten hebben en hun gezag slechts in naam en zonder magt is, en dat zij zonder de werkdadige hulp van het soekoebestuur, dat min of meer op zich zelve staat, weinig vermogen op de bevolking heeft. Deze schijnt echter zacht en gewillig, doch lui van aard te zijn, zoodat onderlinge twisten en geschillen van ernstigen aard in die landen zeldzaam voorvallen.

De hoofden genieten geene andere inkomsten dan de geldboeten voor de afdoening van zaken, zooals hier en elders plaats heeft, en welke inkomsten dus als zeer gering te beschouwen zijn.

Het getal geestelijken is ook onbeduidend en oefent geen invloed uit; ook vindt men weinig missedjieten in de kampongs. De meeste priesters zijn slechts

zoogenaamde orang toea, die lezen noch schrijven kunnen, doch de gebeden van buiten hebben geleerd.

De ingezetenen zijn in geenen deele verslaafd aan het rooken van amfioen, en van meer dan een heb ik vernomen, dat het gebruik zelfs van dat heulsap weinig of niet onder hen bekend is. Ook zijn zij niet overgegeven aan dobbelzucht, zoomede maken zij geen werk van het hanenvechten.

De vrouwen over het algemeen nemen deel aan alle soorten van arbeid; zij moeten den grond bewerken en beplanten, dragen zware vrachten op verre afstanden, handelen en verkoopen, verrigten in één woord dat werk, hetwelk in een eenigszins beschaafd land aan den man is opgedragen.

Ook maken de maleijers in deze streken geen gebruik van de vergunning, hun als Mohamedanen toegestaan, om meer dan één vrouw te trouwen.

De meesten zijn slechts met één vrouw gehuwd en leven zeer tevreden en rustig in hunne huiselijke kringen, hetgeen mij doet veronderstellen, dat de populatie in die landen, ofschoon velen onder hen een zwervende levenswijs leiden en zij min of meer behoeftig zijn, sterker moet toenemen dan in de *Padangsche Bovenlanden.*

Productie. De productie van deze negerijen bestaat voornamelijk in rijst, doch niet voldoende voor de consumtie, gambier, klappers, pinang, een weinig was en suikerriet.

Koffijboomen vindt men alleen in de kampongs, nabij en om de huizen, bij wijze van paggerkoffij, doch in geringe hoeveelheid.

Van de vrucht zelfs trekt de bevolking hoegenaamd geen partij; alleen maken zij gebruik van de bladeren, waarvan het afkooksel haar tot eene drank strekt.

De koffij, waarmede zij vroeger handel dreven met de Oostkust, kwam dus niet van de plaats, doch werd van hier en elders verkregen, door ruiling met andere voortbrengselen van den grond.

Ook aan de bewerking der sawa's schijnt men niet veel moeite te besteden, waaraan ook grootendeels kan worden toegeschreven, dat in die streken dikwijls misgewassen plaats hebben en de productie betrekkelijk zeer gering en de kwaliteit zeer slecht is.

Daarbij komt nog, eerstens: dat zij meestal den geschikten tijd van bewerking en beplanting der velden laten voorbij gaan en geene behoorlijke waterleiding tot daarstelling van sawa's aanleggen, en ten tweede: dat een groot gedeelte van het product geteeld wordt op drooge velden, die niet bewaterd kunnen worden.

Betrekkelijk van veel waarde voor dit zoo behoeftig volk, leveren de bosschen en vele planten eenige handelsartikelen, die te dezer plaatse en elders tegen redelijke prijzen van de hand worden gezet, zooals de geta-percha, dammer en verschillende grondstoffen tot touwbereiding, zoomede eene soort van blad, genaamd *daoen samien*, waarvan zij *toedoengs* (zonnehoeden) vervaardigen.

In de bosschen vindt men bovendien vele houtsoorten, welke, zoo het schijnt, goed timmerhout opleveren.

Behalve buffels, die in deze landen in overvloed zijn, is het rundvee zeer schaarsch, hetgeen ook het geval is met de paarden; schapen en geiten treft men niet aan, zoodat men gerust kan aannemen, dat zij de veeteelt geheel verwaarloozen.

De industrie der bevolking bepaalt zich hoofdzakelijk, ofschoon van weinig belang, tot den landbouw en handel.

Ook houdt de visscherij, daar in de rivieren zeer veel visschen zijn, een gedeelte der ingezetenen bezig, doch bepaalt zich alleen tot de vangst van visch voor eigen gebruik.

Voor het overige getuigt niets van bijzondere industriële ontwikkeling en men kan integendeel het er voor houden, dat zij in vele opzigten nog op een lagen trap van beschaving zijn.

Bijzonderheden van het land. Over het algemeen zijn de kampongs niet zoo zindelijk en welgesteld als in de *Padangsche Bovenlanden.* Vooral de constructie der huizen is zeer gebrekkig. Zij staan op hooge stijlen, nagenoeg vier à vijf voet boven den beganen grond, en zoowel de omwanding als de dekking van het dak, bestaat uit een soort van bladeren.

Opene plaatsen, alwaar op bepaalde dagen markt wordt gehouden, bestaan in deze kampongs niet.

Men vindt wel hier en daar warongs, alwaar kleinigheden worden verkocht.

Het eenige kopergeld in circulatie zijn de zoogenaamde *kèpèngs itam* of zwarte duiten; koperen duiten van Nederlandschen muntslag of stempel, ofschoon ook wel gangbaar, zijn daar bijna niet in de wandeling.

De wegen bestaan alleen uit smalle voetpaden en zijn, zoomede de bruggen, in een ellendigen staat.

De weg van *Pajakombo* naar *Pangkalan Kota Baroe*, eene lengte van cc. 30 palen, is de eenige, welke met paarden te gebruiken is en dan nog is men verpligt dikwijls af te stijgen, door de stijle en moeijelijke bergpassen. Deze weg, welke van de grenzen af bijna door eene wilde en onbewoonbare streek loopt, wordt gewoonlijk door den inlander in 2 dagen volbragt. Gaande van *Pajakombo* des morgens ten 4 ure, kwam ik eerst ten 2 ure des namiddags te *Pangkalan* aan, waarvan nog een gedeelte van den weg, cc. 9 palen, was afgelegd per as, en vertrekkende van *Pangkalan* te 7 ure des morgens, arriveerde ik te dezer plaatse ten vijf ure des namiddags.

Het landschap *VI Kota* moet in der tijd veel geleden hebben door den bekenden *Toeankoe* van *Alaban*, die nagenoeg al de kampongs heeft doen verbranden, en den ingezetenen later, toen zij zich onderwierpen, eene schatting oplegde van een spaansche mat per hoofd; ook bleven zij dikwerf ten prooi van roof en plundering, waardoor de vroegere welvaart en bloei van die distrikten, ten gevolge van hunne uitgebreide handelsbetrekkingen met de *Oostkust*, nagenoeg geheel is verdwenen.

Vooral de hoofdplaats *Pangkalan Kota Baroe* moet vroeger niet onaanzienlijk zijn geweest. Dezelve werd als de stapelplaats der omliggende landen beschouwd, en

had hare welvaart grootendeels te danken aan de voordeelen, die het transito opleverde, daar vroeger de doorvoer der meeste goederen, van en naar de *Oostkust*, bijna uitsluitend over deze plaats ging. De overige handelsplaatsen, zooals *Pangkalan Kapas* en *Pangkalan Sarie*, welke zuidelijker zijn gelegen, waren van minder belang, aangezien door de gesteldheid van het bergachtige terrein en den slechten staat der binnenwegen, het vervoer der goederen en de gemeenschap in het algemeen met onze binnenlanden zeer moeijelijk was.

Handel. De handelsartikelen, waarmede zij hoofdzakelijk in deze afdeeling handel drijven, zijn: getah-pertja, dammer, een weinig was en kapas en verschillende soorten van touw, en zij verruilen die op de markt hier tegen rijst, tabak, chitsen, lijnwaden en siriebladeren. Naar de plaatsen aan de *Oostkust* zenden zij tegenwoordig slechts gambir, was en getah-pertja en brengen als retourvrachten dan weder mede zout, chitsen, troeboek en pajongs.

In vroeger tijden dreven de *VI Kota's* een grooten handel met de *Oostkust*, en vooral met *Siak*, alwaar de Radja van de opvarende vaartuigen inkomende regten of tollen voor den doorvoer ontving en welke inkomsten, zoo ik hoor, somtijds meer bedroegen dan 500 spaansche matten 's maands, terwijl hij thans door den weinigen handel met de landen meer binnenwaarts gelegen, naauwelijks 40 à 50 spaansche matten 's maands ontvangt.

Behalve de bovengenoemde artikelen, bestonden de goederen van uitvoer ook in koffij en kaneel, en van den invoer in ruwe zijde, amfioen en gouddraad.

Het vervoer der goederen had plaats met praauwen langs de rivieren *May* en *Kampar*. Bij de kampong *Tarataboeloe*, 6 à 7 dagen reizens van *Pangkalan Kota Baroe*, werd het goed over land gebragt naar *Pekanbaroe*, hetgeen gewoonlijk in één dag geschiedde; van daar ging het verder met praauwen naar *Siak*. Men berekent de reis van *Pangkalan* naar *Siak* op 10 à 12 dagen en de terugreis op minstens 30 dagen.

Ook gingen verscheidene handelaren in eens door naar de *Kampar Palalawang*, niet ver gelegen van de monding der rivier *Kampar*, en van welke plaats met groote vaartuigen een handelsverkeer bestond met *Singapore* en *Malaka*, enz.

Thans is de handel nagenoeg geheel in verval; op de plaats zelve duidt niets aan, dat zij commerciële betrekking van eenig belang met de *Oostkust* hebben.

Het getal praauwen in de vaart naar *Siak* of *Palalawang*, hoewel het grootste gedeelte die plaatsen niet bereiken, bedraagt thans, volgens opgave der hoofden, niet meer dan 10 à 12, meest niet grooter dan van een halve kojang. Ook in de rivier heb ik niet meer dan 18 vaartuigen zien liggen, waarvan het grootste gedeelte meer sampangs of booten waren en welke gebezigd worden voor de communicatie in het land zelve.

Indien men de ligging en de gesteldheid van het land in aanmerking neemt, moet het bij eene oppervlakkige beschouwing der zaak eenigszins vreemd voorkomen,

dat van dien kant in de tegenwoordige tijden nog eenigen handel met de *Oostkust* bestaat. Want wel is waar leveren de van *Pangkalan* reeds bevaarbare rivieren een gemakkelijke afvoer tot aan zee toe, en welke rivieren dus ook als natuurlijke wegwijzers naar de *Oostkust* kunnen aangemerkt worden, maar afgescheiden, dat de handelaar van die plaats cc. 12 à 15 dagen noodig heeft om de marktplaatsen aan de *Oostkust* te bereiken en men dan het dubbele getal dagen moet besteden om, tegen den stroom op, terug te komen, hetgeen door het zoogenaamde boomen geen gemakkelijk werk is, moet hij zich, zoo ik hoor, dikwerf door de inlandsche kooplieden laten getroosten, hoedanig zij met zijne waren handelen, waarbij nog komt, dat hij niet altijd zeker is die goederen en waren te bekomen, welke hij behoeft, gezwegen van de omstandigheid, dat hij voor het voorbij varen van eenige plaatsen, alvorens zijne bestemming te bereiken, regten of tolgelden dient te betalen en zeer dikwijls harde bejegeningen moet ondergaan, zooals het geven van geschenken aan de hoofden, die hem, bij weigering, allerlei moeite en zwarigheden doen ondervinden en hem noodzaken om een gedeelte zijner lading tegen lage prijzen te verkoopen, welke later met niet onaanzienlijke winsten weder worden afgezet.

Al die moeijelijkheden en belemmeringen daarentegen ondervindt hij niet, wanneer hij zijne waren in deze streken, alwaar alle mogelijke artikelen worden gevonden, benoodigd voor de behoefte van zijn land, verruilt of verkoopt.

Gaande zelfs te *Padang* en *Priaman* ter markt, behoeft de *Pangkalansche* handelaar slechts 7 à 8 dagen te besteden, en is hij altijd verzekerd van in dienzelfden tijd terug te kunnen keeren en aldaar te ruilen wat hij verlangt als terugvracht, terwijl hij gereede koopers aantreft voor zijne waren.

Had de handel in het groot plaats, zooals vroeger, vermits, vóór onze vestiging in deze streken, nagenoeg het grootste gedeelte der *Padangsche Bovenlanden* voorzien werd van alle mogelijke handelsartikelen, komende van de *Oostkust*, en destijds door den toenmaligen vijandelijken toestand van genoemde bovenlanden, het verkeer met de Westkust zeer gering was, dan zou gemakkelijk te bewerken zijn, dat de handelaren van *Pangkalan* liever met de *Oostkust* betrekkingen aanknoopen, doch de kleine of smalle handel, door hen gedreven, bepaalt zich voor het tegenwoordige alleen tot eenige artikelen van behoefte en betrekkelijk van weinig waarde, welke hij hoofdzakelijk verruilt tegen zout. Doch juist de duurte, of liever gezegd de hooge prijsbepaling door het Gouvernement van dat artikel, is, naar mijn oordeel, nagenoeg de eenige oorzaak, dat de menschen van *Pangkalan* nog min of meer handelsbetrekkingen hebben met de plaatsen aan de *Oostkust.*

Het zout, in deze bovenlanden of te *Priaman* verkrijgbaar, is nagenoeg twee maal duurder dan aan de *Oostkust*, en indien men nagaat, dat elk huisgezin, gerekend op 5 zielen, maandelijks vier ℔ noodig heeft, waarvoor hij hier ter plaatse 15 à 16 duiten per ℔ moet betalen, dan kan men ook gerust aannemen, dat hij, halende het zilt van hier, nagenoeg een zesde gedeelte zijner inkomsten moet besteden, alleen tot inkoop van zout voor zijne dagelijksche behoefte.

Want op de geheele bevolking kan men rekenen, dat ieder huisgezin hoogstens niet meer dan ƒ 4,— 's maands of ƒ 48,— koper 's jaars verteert.

Komt het zout op de plaats zelve op 16 duiten per ℔ te staan, dan geeft hij 64 duiten 's maands of ƒ 7.68 's jaars alleen uit voor zijne zoo dringende behoefte aan zout.

Het ligt dus in den aard der zaak, dat de nooddruft hem dringt dat artikel niet van hier te halen.

Pajakombo, 29 Augustus 1849.

VI KOTA GLOEGOER.

Dit landschap, ook wel genaamd *Kampar di Oeloe*, ligt aan den bovenloop der *Kampar-rivier*, en bestaat uit de negeriën *Gloegoer*, *Kota Tengah*, *Tandjong Djadjaran*, *Moeara*, *Soengei Lolo* en *Kota Pandjang*.

Het schijnt niet zoo spoedig als de aangrenzende streken op een goeden voet met het Gouvernement te zijn geraakt; althans toen in 1841 de kontroleur te *Rau*, *Diepenhorst*, zich nabij de grenzen van de *VI Kota* bevond, werd hem ontraden daar te overnachten, aangezien nog pas den vorigen dag aldaar menschen uit de *VI Kota* waren geweest, die bedreigingen van plundering hadden geuit.

De civiel gezaghebber te *Poear Datar*, de luitenant, later kapitein, *de Baas*, die van de toenadering der hem omringende landschappen veel werk maakte, zond later ook zendelingen naar *VI Kota*, om de stemming aldaar op te nemen.

In Februari 1845 berigtten zijne spionnen, dat de zes panghoeloe's met de hun ondergeschikte hoofden hadden beraadslaagd over de vraag, of zij hunne onderwerping aan het Gouvernement zouden aanbieden. Zij hadden besloten daarmede te toeven, totdat de gezaghebber zich zou bevinden in *Kapoer nan IX*, met welke laras zij wenschten vereenigd te worden, en welker hoofden zij wilden raadplegen over het aanleggen van een gemeenschapsweg.

Het scheen hun toen ernst te zijn; want in de volgende maand traden zij ter zake in overleg met het larashoofd van *Kampar*, *Datoe di Balei*, en zonden daarop twee hunner naar het larashoofd van *Kapoer nan Sembilan*, met twee stellen wapens als tanda (onderpand, teeken) van hunne onderwerping.

De civiel gezaghebber gaf hun dadelijk schriftelijk eenige aanwijzingen tot het aanleggen van wegen, en nam zich voor het land spoedig te bezoeken.

De eenstemmigheid van de zes negeriën hield echter niet lang stand. In het laatst van Maart 1845 kwamen te *Poear Datar* de hoofden of de vertegenwoordigers der hoofden van *Gloegoer*, *Tandjong Djadjaran* en *Kota Tengah*, met het berigt, dat zij het met de drie overige negeriën omtrent de onderwerping niet hadden eens kunnen worden, en dat deze zelfstandig wilden handelen. De drie genoemde negeriën boden echter hunne onderwerping aan, die door den civiel gezaghebber werd aangenomen, terwijl de hoofden beloofden geen verboden handel met de Oostkust te zullen drijven, en een weg naar 's Gouvernements gebied te zullen aanleggen.

Het terugtrekken van de drie andere negeriën was waarschijnlijk toe te schrijven aan den onruststoker *Toeankoe Hadji di Kandi* van *Rau*, die zich ophield in *V Kota*

en in dien tijd in al de *Kamparlanden* verzet tegen het Gouvernement stookte, en zich ook in *VI Kota Gloegoer* had opgehouden.

Het aannemen der onderwerping van de drie bovengenoemde negeriën werd goedgekeurd door den resident der *Padangsche Bovenlanden.*

De civiel gezaghebber gaf daarop in overweging, om de drie onderworpen negeriën in te deelen bij de laras *Kapoer nan IX* (zoo als ook schijnt te zijn geschied), en de drie anderen eventueel bij de laras *Kampar*, om later tot een afzonderlijke laras te worden vereenigd.

Het bleek ook weldra, dat de reden, waarom drie der negeriën van *VI Kota Gloegoer* zich niet te gelijk met de drie anderen hadden onderworpen, werkelijk daarin gelegen was, dat zij zich door *Toeankoe di Kandi* tot vijandige handelingen jegens de *Kamparlanden* hadden laten overhalen, en op dier gebied veeroof hadden gepleegd.

Waarschijnlijk beducht voor de gevolgen, hadden zij toen bij het bestuur te *Rau* hunne onderwerping aangeboden, veronderstellende, dat aldaar hunne misdrijven onbekend zouden zijn.

De resident der *Padangsche Bovenlanden* was van oordeel, dat het beter ware de *VI Kota* weder te vereenigen en te stellen onder den civiel gezaghebber te *Poear Datar*, die werd uitgenoodigd te berigten, op welke plaatsen gevoegelijk een geschikt posthouder kon worden geplaatst in al de nu onderworpen districten, echter zonder militaire bezetting.

Omstreeks dien tijd werd *VI Kota Gloegoer* door den civiel gezaghebber *de Baas* bezocht, maar hij bevond, dat de drie weerspannige negeriën weigerden zich bij hem te onderwerpen, daartoe aangestookt door hoofden van *Rau*, die hen tot dat district wenschten te trekken, om een beter débouché naar de oostelijke landen te hebben.

Zelfs werden zendelingen van hem vijandig bejegend en werd hun geantwoord, dat zij niets van het Gouvernement wilden weten. Zij hadden zich zwaar versterkt.

Het duurde echter niet lang, of onder de drie niet in onderwerping gekomen negeriën ontstond verschil van inzigten. *Kota Pandjang* en *Soengei Lolo* waren geneigd tot toenadering, maar *Moeara*, de sterkste van de drie, hield dit tegen. De beide eersten vroegen hulp bij den civiel gezaghebber te *Poear Datar*, die hun aanraadde de zaak onder elkander uit te maken, waarvan het resultaat was, dat de drie negeriën hem lieten weten, dat zij te *Poear Datar* zouden komen om over hunne onderwerping te spreken, doch niet wenschten vereenigd te worden met de drie reeds onderworpen negeriën, hetgeen die civiel gezaghebber toeschreef aan oude schuldzaken.

Hunne tanda's van onderwerping hebben zij den gezaghebber door tusschenkomst van *Datoe di Balei* doen aanbieden.

Tot in het laatst van 1846 waren de berigten over de geneigdheid der negeriën *Moeara*, *Kota Pandjang* en *Soengei Lolo*, om in onderwerping te komen, zeer afwisselend, totdat zij zich toen daartoe weder bereid verklaarden, mits niet gevoegd wordende bij de drie reeds onderworpen negeriën, maar een daarvan afgescheiden geheel uitmakende.

De civiel gezaghebber *de Baas* achtte deze regeling goed en twijfelde er niet aan, of later zouden de zes negeriën zich wel weder hereenigen, vooral als, na verloop van tijd, het Gouvernement er bezit van mogt nemen, d. w. z. er een geregeld bestuur invoeren.

Ten gevolge daarvan werd door den resident der *Padangsche Bovenlanden* goedgekeurd, dat, ingeval de negeriën *Moeara*, *Kota Pandjang* en *Soengei Lolo*, behoorende tot de *VI Kota Gloegoer*, op zich zelven uitmakende drie *Kota's*, wilden in onderwerping komen bij het Gouvernement, zonder eenige voorwaarde of toezegging dan die van vriendschappelijke betrekking, zij daartoe worden aangenomen, en nader worde getracht hen weder met de overige drie Kota's te vereenigen.

De onderwerping der drie afgescheiden negeriën vorderde echter niet spoedig; want bij het besluit van den resident der *Padangsche Bovenlanden* dd. 3 Juni 1847 no. 1081, waarbij werd geregeld welke landschappen zich omtrent hunne belangen zouden vervoegen tot het bestuur te *Rau*, en welke tot dat te *Pajakombo*, werd, als tot het laatste te behooren, vermeld de *III Kota Gloegoer* (dus de onderworpene negeriën *Gloegoer*, *Kota Tengah* en *Tandjong Djadjaran*). Van de drie overige negeriën wordt geen melding gemaakt, zoodat moet worden aangenomen, dat zij toen nog niet werden beschouwd als te zijn in onderwerping gekomen.

Gloegoer VI Kota schijnt later weinig de aandacht te hebben getrokken. Men vindt de hoofden van dat landschap niet onder de onderteekenaars van de schrifturen, waarbij in 1859 al de hoofden van *Kampar* en omliggende streken (behalve *V Kota*) de souvereiniteit van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement erkennen. En toch zou men moeten komen tot de gevolgtrekking, dat zij daarmede hebben ingestemd.

Zoo schreef de resident der *Padangsche Bovenlanden*, de heer *Andrée Wiltens*, bij de aanbieding dier stukken:

„Uit dat rapport" (der commissie van inlandsche hoofden, die *Kampar* bereisd had) „en bepaaldelijk uit de daarbij gevoegde maleische schrifturen, blijkt: dat de „bevolking van *Gloegoer* de souvereiniteit van ons Gouvernement erkent" enz.

En in 1875 noemde het larashoofd van *Kampar Toengkoe nan tiga*, *Datoe di Balei*, aan den resident *du Ry van Beest Holle* de namen op van al de negeriën, die in 1859 onze souvereiniteit hadden erkend, en daaronder met namen de zes negeriën van *VI Kota Gloegoer*.

Hij voegde er bij, dat al de negeriën bij de eedsaflegging door hunne erkende hoofden waren vertegenwoordigd geweest, behalve *Kota Intan* (van de *Rokan*).

Men vindt evenwel hunne namen niet in de akten vermeld.

De eenige oplossing, die er van is te geven, is, dat zij gerekend werden te behooren tot het landschap *Kampar Toengkoe nan tiga*, waarvoor het larashoofd *Datoe di Balei* den eed aflegde en zijne handteekening plaatste, hoewel dit te gelijker tijd gedaan werd door de mindere en aan hem ondergeschikte hoofden van het gezamenlijke *Kampar nan XII Kota*.

De resident der *Padangsche Bovenlanden* zond, tijdens zijn verblijf in *Kampar*

14 1875, ook een brief aan *Datoe Besar*, *poetjoek* (eerste hoofd) van *Gloegoer*, om hem uit te noodigen hem te komen ontmoeten. Het mondeling antwoord was, dat *Datoe Besar* de overige panghoeloe's wilde verzamelen om tot den resident te gaan, maar dat de dag niet vooruit kon worden bepaald, daar zij zeer verspreid woonden. Toen na vijf dagen de resident niets meer van hen vernomen had, zette hij zijne reis voort.

Van de zijde van *Rau* wordt geen gemeenschap met *VI Kota Gloegoer* onderhouden.

KAMPAR KIRI,

bestaande uit

PANGKALAN INDAWONG, PANGKALAN SARI, PANGKALAN KAPAS.

Deze landschappen, opgenoemd van Zuid naar Noord, liggen aan den bovenloop der *Kampar Kiri* en hare affluenten *Si Ngingi*, *Bio*, *Si Lajang* en anderen.

Zij worden begrensd, ten Zuiden door *Kwantan*, ten Noorden door *Pangkalan VI Kota* en *V Kota*, en worden ten Westen door eene groote bergketen van ons gebied gescheiden. De oostelijke grenzen zijn niet bekend.

Het zijn deze drie landschappen, die in het rapport der commissie van inlandsche hoofden, in 1859 naar de *Kampar* streken gezonden, eenvoudig genoemd worden *Kampar Kiri*, dat toen gezegd werd eene lijn te trekken met het landschap *V Kota*, dat niet naar ons bestuur verlangde.

Tusschen de bevolking van *Kampar Kiri* bestaat verwantschap met die van de streken aan de *Kampar Kanan* gelegen. Van de *Padangsche Bovenlanden* afkomstig, heeft *Kampar Kiri* ook dezelfde inrigting van bestuur en dezelfde handelsbelangen als de *Westkust;* want men ziet de inwoners van die landschappen door de veelvuldige bergpassen (goede wegen bestaan niet) in de op ons grondgebied liggende kampongs *Oengon Si Lanté* en *Soempoer* handel drijven.

Het commercieel belang van deze landjes met de daaraan grenzende Gouvernements landen, is niet onbelangrijk te noemen, van wege den invoer van lijnwaden binnen ons gebied en den uitvoer van gom-élastiek en getah pertja, welke artikelen in het *Soempoersche* in groote hoeveelheid aanwezig moeten zijn.

Of de tegenwoordige gezindheid van *Kampar Kiri* ten opzigte van het Gouvernement sedert 1859 veranderd is, valt moeijelijk te zeggen.

Politiek verkeer met deze landen bestaat niet.

De inlandsche commissie, die in 1872 van de *Westkust* uit gezonden is naar de *Kwantanlanden*, is ook te *Moeara Lemboe*, behoorende tot het gebied van *Pangkalan Indawong*, geweest, om eenen brief van den gouverneur over te brengen aan den *Jang di pertoean besar* of *Radja di Boea*, die, in 1833 [1] uitgeweken zijnde, zich te *Moeara Lemboe* met der woon gevestigd heeft.

---

[1] Zie *de Stuers:* „*De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra*," deel I bl. 197 en deel II bl. 23, zoomede het *Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra* door *Lange*, deel I bl. 214, 337, 375 en 385.

Van daar uit heeft *Radja di Boea* in 1861 aan het bestuur der *Padangsche Bovenlanden* het verzoek gedaan, voor zich en de zijnen, om naar zijne geboorteplaats terug te keeren.

Dit verzoek werd niet ingewilligd, omdat het gebleken was, dat *Radja di Boea* iets kwaads in den zin had tegen het Gouvernement, daar hij, ten einde het wettig gezag omver te werpen, opruijende brieven had gezonden aan eenige priesters en larashoofden in *Tanah Datar*, *Agam en L Kota.*

Eenige jaren later, in 1864, verzocht *Soetan Hassim*, zoon van *Radja di Boea*, die vroeger met dezen was uitgeweken, doch later te *Boea* was teruggekeerd, en na eenigen tijd eene Gouvernementsbetrekking — die van *panghoeloe kapala* — in het *Lintonsche* te hebben bekleed, als zoodanig op zijn verzoek was ontslagen, om zijnen vader toe te staan naar zijne oude woonplaats te *Boea* terug te keeren.

Dit verzoek, ondersteund door een drietal larashoofden, die zich borg stelden voor het gedrag van dien radja, werd eveneens door den Gouverneur van *Sumatra's Westkust* (*van den Bossche*) afgewezen. Deze zag er echter geen bezwaar in, om *Radja di Boea*, indien hij zulks wenschte, op *Padang* te laten wonen.

Het daartoe strekkend verzoek van *Radja di Boea*, nadat hij in 1865 te *Padang* zijne onderwerping aan het Gouvernement had aangeboden, werd dan ook door den Gouverneur van *Sumatra's Westkust* toegestaan.

Van deze vergunning om met zijne familiebetrekkingen te *Padang* te wonen, heeft *Radja di Boea* echter geen gebruik gemaakt; hij is naar *Moeara Lemboe* teruggekeerd en heeft verder niets van zich laten hooren, totdat in 1872 de inlandsche commissie, waarvan reeds hooger sprake is, tot hem kwam en door hem vriendschappelijk werd ontvangen.

In zijnen brief, strekkende in antwoord op dien van den gouverneur, betuigde *Radja di Boea* zijne gehechtheid aan het Gouvernement.

Die betuiging van gehechtheid gold echter alleen den persoon van *Radja di Boea* en kan niet beschouwd worden als de uitdrukking van de gezindheid der bevolking. *Radja di Boea* toch, ofschoon van vorstelijke afkomst, zijnde afkomstig van het vorstenhuis van *Pager roejoeng*, en ook als zoodanig vorstelijke eerbewijzingen genietende, oefent echter in *Kampar Kiri* geen gezag uit, waar, gelijk gezegd, democratische beginselen van bestuur de heerschende zijn. Dat in 1872 ook hem een brief geschreven werd, was niet omdat hem eenig gezag werd toegekend, maar de Gouverneur meende alles te moeten aanwenden, wat eenigszins kon bijdragen tot het welslagen der reis van de Europesche commissie, die de *Kwantan rivier* zou afvaren, en daar *Moeara Lemboe* niet ver af ligt van de streek, die de commissie zou bezoeken, was het goed zich ook van de goede gezindheid van *Radja di Boea* te verzekeren. Zonder nog eenigen beduidenden invloed te bezitten, had *Radja di Boea* toch altijd der commissie, hadde zij in het een of ander zijne hulp noodig gehad, deze kunnen weigeren en haar eenige moeijelijkheden in den weg kunnen leggen.

Uit de goede gezindheid van *Radja di Boea* is dus niet af te leiden, dat ook

de bevolking der drie hooger genoemde landschappen vóór het Gouvernement gestemd is.

Daaromtrent kan, omdat met deze drie landschappen geene aanraking plaats heeft, niets met zekerheid gezegd worden. Wie de voorname hoofden des lands zijn, met wie, casu quo, zou moeten worden onderhandeld, is voor'shands niet bekend. In het begin van 1874 liet *Radja di Boea*, door zijnen voormelden zoon *Soetan Hassim*, den kontroleur van *Boea* weten, dat hij gaarne wenschte naar zijn land terug te keeren, om de laatste dagen van zijn leven (hij was toen ruim 70 jaren oud) te *Boea* te mogen slijten en aldaar begraven te worden.

Reeds bevond hij zich te *Si Loeba*, de grens van 's Gouvernements gebied en *Kwantan*, toen de gouverneur hem liet aanzeggen 's Gouvernements grondgebied niet te betreden, daar hij zijn verzoek om naar *Boea* terug te keeren niet konde inwilligen. Ofschoon hij ook oud en gebrekkig was en de gouverneur voor zijnen invloed te *Boea* en omstreken niet het minste vreesde, kon echter, na zijnen dood, zijn graf te *Boea* als dat van een heilige (hij wordt sints jaren reeds genoemd *Jang di Pertoean Sembajang*) aangemerkt worden, en het aanschouwen daarvan herinneringen opwekken aan den heiligen man, die — altijd volgens de beschouwing van den Sumatraan — door de schuld van het Gouvernement zijn geboorteland heeft moeten verlaten en als balling in den vreemde rondzwerven, — en een persoon, die deze herinnering bij de bevolking levendig houdt, en daarbij voor de domme menigte de fouten van den overledene bedekt en alle schuld op het Gouvernement werpt, kon ligt ontevredenheid verwekken en aanleiding geven tot rustverstoring, welke door de afwijzing van het bovenbedoeld verzoek werd vermeden.

KWANTAN.

Onder den naam van *Kwantan districten* of, zooals de Maleijer zegt, *Rantau Kwanten*, zijn begrepen de aan de oevers der *Kwantan*-rivier gelegen negerien, van *Si Loeka* stroomafwaarts tot daar, waar zij den naam van *Indragiri* aanneemt, dat is: tusschen *Tjarantei* en *Batoe Idjar*.

Tusschen *Si Malidoe* en *Tandjong* is de grens met de *Batang Hari* districten.

De *Kwantan*-rivier, is eene vereeniging van de *Ombilin*, *Si Namar*, *Plankei* en verscheidene andere kleine rivieren.

Van *Si Loeka* uit den stroom afzakkende, is de eerste plaats die men aantreft, het op den linker oever gelegen *Padang Tarab*, een gehucht, dat waarschijnlijk zijn ontstaan te danken heeft aan nederzettingen van inwoners van *Doerian Gedang* en onderhoorige kampongs, liggende op Gouvernements grondgebied, van *Ajer Amo*, *Meloro*, enz., behoorende tot de zoogenaamde *IX Kota*, en eindelijk van lieden uit de *Kwantan districten*.

Hoewel reeds buiten onze grenzen, wordt *Padang Tarab* echter door de bevolking der *Kwantan districten* niet tot die districten gerekend.

Het is zoowat een neutraal terrein.

De eigenlijke *Kwantan districten* bestaan uit vijf bondgenootschappen, te weten:

1e. *Loeboe Ambatjang*, met de hoofdnegerie van dien naam, benevens *Kota Toewa*, *Soengei pinang*, *Moedik oelah* en *Pankalan*.

2e. *Loeboe Djambi*, met de hoofdnegerie van dien naam, zijnde het grootste der bondgenootschappen, benevens *Taloek ingien*, *Tabing Tinggie*, *Goenoeng Tohor*, *Karessik* en *Tjangor*.

3e. *V Kota*, bestaande uit *Taloek*, *Karik*, *Kopa*, *Banei* en *Simandala*.

4e. *Inoeman*, met de negeriën *Pangean*, *Basarah* en *Inoeman*.

5e. *Tjarantei*, dat uit slechts één negerie bestaat.

Aan het hoofd van elk dezer bondgenootschappen staat een persoon met den titel van „*Orang sagadang sakota*", kortweg meestal „*Orang gadang*" genoemd.

Deze waardigheid is erfelijk en daar aan een bepaalde *galar* verbonden.

Van *Loeboe Amatjang* voert de *orang gadang* den galar van *Songgah Mahradja*.

Van *Loeboe Djambi*, dien van *Datoe Chabiet*.

Van *V Kota*, dien van *Datoe Mada biser*.

Van *Inoeman*, dien van *Datoe Sakira*.

Van *Tjarantei*, dien van *Danapoeta*.

Het geheel wordt geregeerd door een vorst, die den titel voert van *Jang di pertoean* en vroeger te *Basarah*, thans te *Tjarantei* verblijf houdt.

De magt van den vorst bestaat echter slechts in schijn; in werkelijkheid berust het gezag in handen van mindere hoofden.

Tusschen den vorst en de *Orang gadang* staan nog twee personen, die gerekend kunnen worden de eigenlijke magthebbers te zijn.

Hierover nader.

Van iedere negerie, waaronder, even als in de *Padangsche Bovenlanden*, verstaan wordt elke gemeente, die als zoodanig een zelfstandig bestuur bezit, berust het bestuur, even als dit in de gouvernementslanden oorspronkelijk ook het geval was, in handen van vier panghoeloe's, de zoogenaamde *Datoe berampat*.

Vermeerdering van dat getal, gelijk in de gouvernementslanden zoo menigvuldig plaats heeft, wordt in de *Rantau Kwantan* niet aangetroffen.

De bevolking der *Kwantan districten* bedraagt veel meer dan men aanvankelijk veronderstelde.

Volgens verklaring van een paar hoofden uit die streken, moet n. l. bij de *prang hadat*, het bondgenootschap *Taloek Karieh* enz. één duizend geweren kunnen op de been brengen. Volgens de hadat zijn in zulk een oorlog voor elk geweer benoodigd drie man, t. w. één om het geweer zelf te bedienen en gebruiken; één om het kruit en de kogels te dragen en voor de benoodigde lonten te zorgen; een om, met piek en zwaard gewapend, den geweerdrager te beschermen, gedurende den tijd dat hij, na het afschieten en vóór de daarop gevolgde lading, weerloos is. Beschouwt men nu dit daarvoor dus benoodigd aantal van 3000 man, als het geheele getal werkbare mannen, dan zoude de bevolking van dit bondgenootschap gerust op 15000 à 16000 zielen kunnen worden geschat.

Het bondgenootschap *Loeboe djambie* moet, wat bevolking betreft, vrij wat grooter, *Loeboe Ambatjang* ongeveer even groot, *Hinoeman* of *Inoeman* en *Tjarantei* kleiner zijn.

Eene schatting van 60 à 70 duizend zielen voor de geheele *Rantau Kwantan*, zal dus niet veel van de werkelijkheid verschillen, minstens niet te hoog zijn.

De grond moet vrij vruchtbaar wezen; op de aangeslibde oevers, die telken jare overstroomd worden, wordt met goed gevolg de rijstkultuur gedreven, echter weinig op sawah's, meestal op ladangs. De veestapel is zeer belangrijk en heeft, tijdens en na de veeziekte van 1866 — 1868, die niet in die streken is doorgedrongen, gediend om den zoo sterk gedunden veestapel der *Padangsche Bovenlanden* aan te vullen. Buitendien erneert zich een groot deel der bevolking met den handel, voornamelijk op de *Oostkust*, *Riouw* en *Singapore*.

De *Kwantan*-rivier is tot *Loeboe Ambatjang* bevaarbaar voor zeilpraauwen van vijf tot tien kojang; voor deze laatsten echter slechts bij gemiddelden waterstand.

Voor eenige jaren moeten eenige chinesche jonken de rivier tot *Tjarantei* zijn opgevaren.

Voor den binnenlandschen handel worden gebruikt praauwen van drie tot vijf kojang, waarmede men *Loeboe Ambatjang* steeds bereiken kan.

De arbeidsloonen voor koeli's enz. moeten er zeer laag zijn; tien à vijftien cent daags werd zelfs door enkelen als voldoende opgegeven.

De z. g. *piti hitam* of *piti ajam* is de gewone pasmunt. Achttien van zulke duiten staan in waarde gelijk aan vijf cent.

Als zilvergeld is gewild de halve gulden, de gulden, de rijksdaalder, doch vooral de dollar, zoo wel Amerikaansche (*ringgit boeroeng*) als Mexicaansche (*ringgit matahari*).

De dollar moet daar *f* 3,— waard zijn.

Verder geschieden betalingen in stofgoud en ook in zwart lijnwaad.

De *Kwantan-districten*, zuidelijk van de *Kamparlanden* gelegen en ten oosten van 's Gouvernements gebied, uitmakende de onderafdeeling *Kota Toedjoe*, met de *Batanghari-districten* ten zuiden, terwijl de oostelijke grenzen niet met juistheid kunnen worden opgegeven, vormden eertijds een deel van het rijk van *Menangkabou*.

De bevolking leidt er dan ook haar oorsprong, even als die der *Padangsche Bovenlanden*, af van *Priangan Padang Pandjang*, en daar, die zijde uit, de *Kwantan-districten* de laatste streek, de grens vormen van de *hadat kamanakan* (de erfopvolging der zusterskinderen), mag men gerust aannemen, dat zij in werkelijkheid tot denzelfden stam behooren.

Even als in alle landen, waar die *hadat kamanakan* den grondslag van de maatschappelijke inrigtingen vormt, is dus ook daar volkomen van toepassing, wat omtrent den oorsprong van het bestuur o. a. is medegedeeld, in het resumé van het onderzoek naar de regten, welke in de gouvernementslanden op *Sumatra*, op de onbebouwde gronden worden uitgeoefend.

Doch evenals aan de overige grenzen van het rijk van *Menangkabou*, moesten ook dáár langzamerhand wijzigingen in dat bestuur ontstaan, door invloeden, die in de onmiddellijke nabijheid der vorsten-zetels minder gevoeld worden.

Aan de drie vorsten van *Menangkabou* ([1]) t. w. den *Jang di pertoean* van *Pagarroejoeng*, den *Radja di Boea* en den Radja van *Soempoer Koedoes*, was het regt toegekend, eens in de drie jaar, ieder in zijn gebied eene schatting te heffen, welke per *dapoer* (keuken) berekend en *amasmana* genoemd werd.

In de digt bij zijne residentie gelegen streken, ging de vorst die schatting zelf heffen en wees dan te gelijker tijd, als opperste regter, alle geschillen uit, die door de verschillende rapats van panghoeloe's niet naar genoegen van partijen hadden kunnen worden beslist.

Aan de grenzen echter kwam hij minder; doch kwam hij ook dáár, dan had hij invloedrijke personen noodig, om hem in die minder bezochte streken behulpzaam te zijn, zoowel om hem dan op zijne togten als gids en opperste zijner *hoeloebalangs*

([1]) Deze splitsing van het rijk van *Menangkabou* dateert van het jaar 1680.

te vergezellen, als ook om voor hem de schatting te innen; indien hij verhinderd werd zelf dat gedeelte van zijn gebied te bezoeken, koos de vorst uit elk bondgenootschap een der panghoeloe's, dien hij in rang eenigszins boven de overige panghoeloe's verhief. Bij dien panghoeloe nam hij dan steeds zijn intrek; aan hem werd steeds de komst van den vorst gemeld; hem was opgedragen voor de noodige toebereidselen tot behoorlijke ontvangst van den vorst te zorgen, en aldus werd hij dan ook langzamerhand de tusschenpersoon tusschen vorst en panghoeloe's.

Dat het gezag van den vorst, niettegenstaande de hooge hem toegekende eerbiedsbewijzingen, steeds slechts een schijngezag geweest is, valt voorzeker het best op te maken uit den hadatsregel.

„*Radja nan adiel, radja di sembah;*

„*Radja nan 'nta adiel radja di sanggah*" (¹); want de daarin besproken meerdere of mindere regtvaardigheid van den vorst, zal door de panghoeloe's wel beoordeeld zijn naar de meerdere of mindere mate, waarin de vorst met hen, de eigenlijke magthebbers, in de beoordeeling der zaken overeenstemde.

Doch aan den anderen kant verlieze men niet uit het oog, dat de vorst, zij het dan ook slechts in naam, opperste regter was. Hoe dus ook zijn uitspraak luidde, een der partijen had hij meestal op zijne hand, en de panghoeloe's, die zich tegen zijne uitspraken verzetten, en die daardoor, volgens den hadatsregel:

„*Salah kapada panghoeloe, beroetang.*

„*Salah kapada radja, mati*" (²), een halsmisdrijf begingen, moesten wel zeker van hun zaak zijn, voordat zij tot feitelijkheden overgingen.

Zoolang het dus eenigszins aanging, trachtte men, door andere middelen dan die van verzet, op de beslissing van den vorst invloed uit te oefenen, en het is dus niet te verwonderen, dat de zooeven vermelde uitverkoren panghoeloe, wiens tusschenkomst men daartoe bezigde, door zijn gestadige aanraking met den vorst langzamerhand over de andere panghoeloe's een overwigt verkreeg, dat, door de erfelijkheid dier waardigheid, tot op zekere hoogte in gezag ontaardde.

Men begon met hem eenigen meerderen eerbied te bewijzen; men eindigde met hem, bij afwezen van den werkelijken vorst, als diens plaatsvervanger, ja zelfs als regtmatig vorst te behandelen. Zoo ontstonden de verschillende Radja's, die men thans nog o. a. in de onafhankelijke *Batanghari*-districten vindt, en wier afstammelingen ook in de gouvernementslanden, o. a. te *Loeboe Tarab*, *Pamoeatan*, *Plangki* enz., worden aangetroffen. Zoo onstonden eindelijk ook in de *Kwantan-districten* de reeds vermelde *orang sagadang sa kota.* Hoewel dus oorspronkelijk slechts weinig verheven boven de overige panghoeloe's, werden de *orang gadang* langzamerhand magtiger; en, daar zij steeds in hun eigen grondgebied resideerden, daar zij langzamerhand in plaats van den werkelijken vorst de beslissing in hoogste instantie van alle zaken

---

(¹) De regtvaardige vorst wordt geëerbiedigd; tegen den onregtvaardige verzet men zich.

(²) Misdrijf tegen een panghoeloe wordt met boete, tegen den vorst met den dood gestraft.

tot zich trokken, en daar zij steeds bekend bleven met den actuëlen toestand van het bondgenootschap, wat betreft de personen, die zij ontzien moesten, wisten zij zich in werkelijkheid op den gang van zaken een invloed te verschaffen, dien de wettige vorst slechts in naam bezat.

Zóó bleef in de *Kwantan-districten* het bestuur ingerigt, tot de padri-oorlogen uitbraken en gevolgd werden door de inlijving bij het Nederlandsch Indisch grondgebied, van het grootste gedeelte van het rijk van *Menangkabou* en daaronder de zetels der drie vorsten.

De *Radja di Boea* en de *Jang di pertoean* van *Pagar-roejoeng* (de tak van *Soempoer Koedoes* schijnt toen reeds te zijn uitgestorven) weken uit naar de onafhankelijk gebleven gedeelten van hun gebied. Voor den eerstgenoemde was dit de z. g. *Rantau Sangingieh* (de *Batang Sangingieh* is een nevenrivier van de *Batang Kampar*); voor den laatstgenoemde de *Rantau Kwantan.* Wel is waar wordt den *Radja di Boea*, als *Jang di pertoean* te *Moeara Lamboe* gevestigd, in de *Kwantan-districten*, even goed als aan zijn collega, vorstelijke eerbied bewezen en werd hij, vóór hem de verlamming trof, waaraan hij thans lijdende is, wegens zijn hoogen ouderdom ook door den laatste dikwerf gekend in de uitmaking der belangrijkste geschillen, doch, zoowel volgens de hadat als in werkelijkheid, hebben de *Kwantan-districten* alleen te maken met den afstammeling der vorsten van *Pagar-roejoeng*, den *Jang di pertoean Satie*, vroeger te *Basarah*, later te *Tjarantei* gevestigd, thans overleden.

Natuurlijkerwijze moest de komst en daaropvolgende vestiging van den wettigen vorst invloed uitoefenen op de inrigting van bestuur in de *Kwantan-districten.* Waren vroeger de *orang gadang* door de overige panghoeloe's langzamerhand als hun eigenlijke vorsten beschouwd, thans, nu de wettige vorst in hun midden zetelde, namen zij, volgens diezelfde hadat, waaraan zij hun gezag ontleenden, hunne vroegere positie weder in, nl. die van tusschenpersonen tusschen den vorst en de panghoeloe's.

Dat hun zulks niet beviel en zij dus zooveel mogelijk in het geheim kuipten om hun eenmaal verworven gezag te handhaven, volgt uit den aard der zaak.

Evenzeer is het duidelijk, dat het hun, meer bekend met den aard hunner ondergeschikte panghoeloe's, gemakkelijker moest vallen, ieder in zijn eigen bondgenootschap, bij die panghoeloe's een invloed te bewaren, dien de *Jang di pertoean* van meet af aan zoude moeten trachten te winnen.

De *Jang di Pertoean* schijnt dit dan ook weldra te hebben ingezien, en heeft toen een anderen weg ingeslagen om toch den gewenschten invloed op den gang van het bestuur te kunnen uitoefenen. Waren de *orang gadang* eensgezind, dan had de *Jang di pertoean* wel op eerbiedsbetuigingen, doch nimmer op eenig werkelijk gezag te rekenen.

Zijn voordeel was het dus den onderlingen naijver der *orang gadang* aan te wakkeren, zoo mogelijk twist en oorlog tusschen de verschillende bondgenootschappen te zaaijen; want, daar zulk een twist steeds door hem, *Jang di pertoean*, moest worden bijgelegd, kon het wel niet anders, of hij verkreeg daardoor langzamerhand over de

orang gadang het overwigt, dat ieder van hen in zijn eigen bondgenootschap over de panghoeloe's bezat.

Doch mogt zulk een aanhoudend twisten en oorlogvoeren dan ook al gunstig zijn tot het verkrijgen van eenig gezag door den *Jang di pertoean*, voor de bevolking en mindere hoofden moest die toestand op den duur ondragelijk worden.

Veiligheid van verkeer werd toch daardoor onmogelijk, en stremming van den handel was daarvan het gevolg.

Dit werd dan ook eindelijk door de *orang gadang* ingezien en, waarschijnlijk daartoe gedreven door de rapat der panghoeloe's, zoowel om een einde aan den bestaanden toestand te maken, als om dien voor het vervolg zuiverder te doen zijn, belegden zij een algemeene vergadering, waarop zoowel de vorst als zij zelven en de panghoeloe's verschenen.

Op deze vergadering werd nu besloten:

1e. dat in den vervolge geen der *orang gadang* den vorst nader zoude staan dan een zijner collega's;

2e. dat als hun vertegenwoordigers zouden optreden twee personen, door hen, doch niet uit de *orang gadang*, te kiezen, welke personen in rang boven hen allen zouden staan, en die voor hen alle bestuursaangelegenheden zouden uitmaken;

3e. dat zij, de *orang gadang* en *panghoeloe's*, zich steeds zouden onderwerpen aan hetgeen door den *Jang di pertoean* en die twee personen eenstemmig zoude zijn besloten.

Tot die waardigheid werden nu gekozen *Chatib Moelamo*, een panghoeloe uit de negerie *Karih*, en *Pakih bagondjong*, een *malim* uit de negerie *Taloek*.

Ofschoon de eerste meer speciaal vcor de wereldlijke (*perkara hadat*), de tweede meer speciaal voor de godsdienstzaken (*perkara hibadat*) was aangewezen, moesten echter beiden in alle zaken gehoord worden.

Met groote plegtigheid werden nu kort daarop, bij een groot feest door de *orang gadang* gegeven, genoemde personen, respectivelijk onder den galar van *Datoe Si Rino* en *Angkoe Kali Radja*, in hunne nieuwe waardigheid erkend en gehuldigd. Zoowel ambtenaren van den vorst zijnde als vertegenwoordigers der *orang gadang* en der *panghoeloe's*, zijn dus die beide personen de eigenlijke magthebbers in de *Kwantan-districten*. Wil men dus in de *Kwantan-districten* iets gedaan hebben, dan is het voorzeker hoofdzaak die beide personen aan zijne zijde te hebben (1).

Wat nu betreft onze relatiën met de *Kwantan-districten*, deze zijn altijd hoogst oppervlakkig geweest.

---

(1) Het vorenstaande is hoofdzakelijk getrokken uit de aanteekeningen van wijlen den kontroleur van *Sidjoengdjoeng*, *van Hoëvell*.

IX KOTA.

Deze landstreek is gelegen aan den bovenloop der *Kwantan-* en *Batanghari*-rivieren, ter hoogte en ten oosten van 's gouvernements gebied, uitmakende de laras *Si Djoendjoeng.*

Zij bestaat, gelijk de naam reeds aanduidt, uit negen *Kota's* of negeriën.

Deze zijn:

Ajer Amo,

Tandjoeng Kaling,

Meloro,

Galaga,

Koenangan,

Kamang,

Parit rondang,

Paroe, en

Soengei Betong.

Tusschen de *Kwantan* en *Batanghari* gelegen, vormen deze rivieren respectievelijk de noordelijke en zuidelijke grenzen, terwijl de oostelijk gelegen negeriën van de *Kwantan* aan die zijde de grens bepalen van *IX Kota.*

De bevolking heeft in zeden en gewoonten overeenkomst met die der *Padangsche Bovenlanden*, en dezelfde democratische beginselen van bestuur worden ook dáár aangetroffen.

Omtrent het aantal zielen, middelen van bestaan, handelsrelatiën, enz. valt niets met zekerheid te zeggen.

BATANGHARI-DISTRICTEN.

Langs de *Batanghari-rivier*, die ontspruit uit het gebergte op gouvernements gebied bij *Soengi Pagoe*, behoorende tot de afdeeling *XIII en IX Kota's* der residentie *Padangsche Bovenlanden*, en welke rivier meer benedenwaarts door het rijk van *Djambi* stroomt en daar de *Djambi-rivier* wordt genoemd, liggen aan de oevers de volgende, nog op zich zelve en dus niet onder 's Gouvernements gezag staande negeriën, als:

a. Poeloe Poendjoeng, met de hoofdkampong van dien naam, benevens *Soengei Komboeh* en *Soengei Daras;*

b. Si Goentoer, met de hoofdkampong van dien naam, liggende aan de zamenvloeijing van de *Batanghari* en de *Batang Pangean*, benevens *Loeboe Boelong*, *Si Karbou* en *Kota Toea;*

c. Padang Lawas, met de hoofdkampong van dien naam, benevens *Soengei Longko* en *Si Malidoe;*

d. Si Tioeng, *Tandjoeng*, *Talok kajopoetih*, *Soengei Abong*, *Niro* en *Talok hiroli.*

Al deze landschappen, grenzende aan het gouvernements gebied van de *XII Kota's* (¹) ten westen en *Djambi* ten oosten, terwijl Noordelijk *Kwantan* en *Korintji* zuidelijk gelegen zijn, beschouwen zich geheel onafhankelijk, zoowel van het gouvernement als van den sultan van *Djambi.*

De grenzen, die deze landen van *Djambi* scheiden, zijn: *Palapat, Si Namah*, *Tabo*, *Djoedjoean*, *Batoekankoeng*, *Batoe Angiet*, *Kota Obi* en *Kota Halang.*

De bevolking aan de *Batanghari* is van dezelfde afkomst als die van de *Padangsche Bovenlanden.* Zij heeft dezelfde gebruiken en instellingen, met dit onderscheid evenwel, dat men, evenals in de Gouvernements landen van de *XII Kota's*, ook daar vindt de radja's *nan tiga sello*, doch met toevoeging van "*di baroe*", ter onderscheiding van die in de *XII Kota's.*

Ook worden zij genoemd: *poewatin nan betiga*, *betjatji nan tiga tali*, *betombak nan tiga betong*, *bepajong nan tiga kaki*, *betali ka Soeroasso*, een en ander moetende aanduiden, dat de drie radja's, die door het hoofd van *Soeroasso*, dat is, de vorst van

(¹) Het is dit landschap, dat reeds in 1845 bij het Gouvernement in onderwerping gekomen was, en waar, blijkens het koloniaal verslag van 1872, een geschil door den kontroleur van *Si Djoendjoeng* was beslecht.

Ten onregte heeft de Minister van koloniën, hiervan sprekende, gemeend, dat het was *Kampar nan XII Kota.*

Onlangs is van gouvernements wege aan de hoofden bezoldiging toegelegd.

Menangkabou, worden aangesteld, aan elkander verbonden zijn en, waar het de algemeene belangen geldt, elkander hulp zullen verleenen.

Deze drie radja's worden genoemd: *Radja Tan Toea*, en heeten: *Baginda Ratoe*, verblijf houdende te *Si Goentoer; Peto Mohamad*, ook wel *Toeankoe Soetan Mohamad*, gevestigd in *Padang lawas*, en *Radja Itam*, wonende te *Si Tioeng*.

Zij voeren echter geen bestuur, maar zijn scheidsregters in het hoogste ressort, en alle belangrijke zaken worden aan hun oordeel onderworpen.

Hebben zij eenmaal uitspraak gedaan, dan moet men zich onderwerpen, of men loopt gevaar zich de navolgende straffen op den hals te halen:

Mehandam, d. i. slaaf worden;

Memboeang, d. i. bannissement;

Memboenoeh, d. i. de doodstraf.

Het eigenlijk bestuur berust in handen van negorijhoofden.

Onze relatiën met deze streken zijn zeer oppervlakkig geweest.

Van de negerie *Poeloe Poendjoeng* blijkt, dat zij in 1849 verzocht heeft om onder bestuur te komen.

De hoofden, die daartoe aanzoek deden, kregen eenvoudig ten antwoord, dat zij op ons grondgebied konden komen wonen.

Hiermede was de zaak afgedaan.

Van latere aanrakingen met *Poeloe Poendjoeng* blijkt niet, terwijl de overige negeriën evenmin, hetzij in vroegeren of lateren tijd, van haren wensch hebben doen blijken om zich met ons in aanraking te stellen.

De kennis, die wij van deze landen bezitten, is dan ook betrekkelijk zeer gering.

De bevolking moet in de laatste jaren zeer verminderd zijn, hetgeen toegeschreven wordt aan aldaar geheerscht hebbende epidemiën van pokken en buikziekten. Van 40 à 50.000, waarop het aantal zielen vroeger geschat werd, is het in 1875 ingekrompen tot 10.000.

De rijkdom bestaat o. a. in karbouwen en runderen.

Jaarlijks worden dan ook van daar groote kudden in ons gebied ingevoerd.

Schapen, geiten en paarden moeten er echter schaarsch zijn.

Voorts zoekt de bevolking haar middel van bestaan in den landbouw, terwijl ook door haar handel gedreven wordt in lijnwaden, zout, ijzer en aardewerk. Men ziet de lieden naar het aangrenzend *Tanah Datar* en ook naar *Padang* komen, om handelsartikelen in te koopen.

Als ruilmiddel worden gebezigd hoornvee, stofgoud, rijksdaalders, was, getah, enz.

Zout wordt van de *Oostkust* ingevoerd.

Te *Poeloe Poendjoeng*, *Si Goentoer*, *Kota Toea* en *Si Tioeng* en omstreken worden uitgestrekte sawahvelden aangetroffen.

De bodem moet er zeer vruchtbaar zijn en het schijnt aan deze omstandigheid te

moeten worden toegeschreven, dat de rijstvelden slechts eens in de drie jaren worden bewerkt en beplant.

De koffijboom wordt geteeld, niet ter wille van de vrucht, maar van de bladeren.

Hooger is gemeld, dat de *XII Kota's* in 1845 in onderwerping bij het Gouvernement zijn gekomen. Daartoe behoorde ook *Soengei Koenjiet*, dat toen mede onze souvereiniteit erkende.

Het bestuur heeft zich echter sinds dien tijd daarmede niet meer bemoeid, zoodat *Soengei Koenjiet* zich langzamerhand weer als onafhankelijk is gaan beschouwen.

KORINTJI.

Geen Europeesch ambtenaar heeft ooit de *Korintji*-landen bezocht ([1]); wat daarvan bekend is, heeft men door narigten verkregen.

Het jongste rapport, dat daarover handelt, dragende de dagteekening van 31 december 1876, werd ontvangen van den kontroleur van *Indrapoera*, *W. C. Hoogkamer* en bevat de volgende bijzonderheden.

De verzameling van negeri's, bekend onder den naam van *Korintji-landen*, vormt een uitgestrekt lengtedal en eenige kleinere valleijen, welker lengte-doorsneden deels loodregt op de hoofdrigting van eerstgenoemd dal staan, deels scherpe hoeken daarmeê vormen.

Men kiest tot bepaling van de ligging van *Korintji*, het geschiktst als uitgangspunt, den *Goenoeng Berapi*, ook *Goenoeng Korintji* en *Piek* van *Indrapoera* geheeten.

Uit dien berg (die opzettelijk met deze drie benamingen is aangeduid, omdat in vele wetenschappelijke geschriften van vroegeren en lateren datum, voor die drie benamingen ook drie verschillende bergen worden opgegeven) als centrum eenige stralen trekkende, wijzen die lijnen aan:

1e in N. W. rigting, de valleijen van *Soengei Pagoe* en *Si Liti;*

2e in N. N. O. rigting de XII *Kota's;*

3e in O. N. O. rigting, de streken, bekend onder den naam van *Boeë*, *Boengô*, *Tabir* en *Tabo* (*Djambische Bovenlanden*);

4e in Z. Z. O. rigting, het lengtedal van *Korintji;*

5e in W. Z. W. rigting, *Indrapoera;*

6e in W. en W. N. W. rigting, de onderafdeeling *Ajer Hadji* tot *Kambang*.

Korintji is verder aan de O. en Z. O. zijde begrensd door:

a. het uitgestrekte *Pangkalan Djamboe* (op de kaarten ten onregte *Pangkalan Djambi* genaamd), dat zich aansluit aan de streek *Tabo* aan de Noordzijde en de onbewoonde wildernissen ten Westen van den *Batanghari* en de *Tembesi*, gelegen aan de Oost- en Zuid-Oost-zijde;

b. aan de Zuidzijde door *Tembesi*, *Soengei Tanang* en *Si Rampei;*

c. aan de Westzijde door de eigenlijke streek *Moko Moko* (niet de onderaf-

---

([1]) In het begin dezer eeuw is het tweemalen door Engelschen, van *Benkoelen* uit, bezocht. Zie Plan enz. van *J. Schouw Santvoort*.

deeling in haar geheel), *Mandjoeto*, *Indrapoera*, *Ajer Hadji* tot *Kambang*.

De uitgestrektheid van *Korintji* is moeijelijk op te geven.

Twee parallelle lijnen van het noordelijkste en zuidelijkste punt van *Korintji* naar zee getrokken, geven linea recta de lengte-doorsneê aan, en die zou zich dan uitstrekken van *Kambang* tot *Moko Moko*, d. i. een afstand van 15 geographische mijlen.

De breedte van het dal bedraagt, volgens mededeeling van maleijers, ± 2 uren gaans, d. i. $1^1/_2$ geogr. mijl.

De valleijen van *Karamantan*, van de *Sangkee*-rivier (die in *Ajer Korintji* valt), van den *Marangin* (uitwatering van het meer van *Korintji*), gevormd door de hellingen van het groote binnenlandsche gebergte, waarvan de *Mandei Oerei* een bekende top is, zijn klein en smal. Eene bepaalde oppervlakte, ook bij benadering, is niet op te geven.

De vallei ligt als het ware verscholen achter de hooge toppen van het *Barisan*-gebergte en de oostzijdsche uitloopers daarvan.

De *Merapi*, de *Goenoeng Pandan batako doea*, de uitgestrekte, door een hoofdinsnijding in twee gelijke deelen gesplitste bergrug *Si Bomban* of *Boekit Tapanggang*, de *Boekit Gadang*, de *Goenoeng Raja*, de *Goenoeng Pindjari Laoet* en *Pinang Rahi*, vormen een hechte muur en geven den *Korintji*-landen aan de westzijde eene onneembare strategische positie.

Van daar dan ook, dat men het van de westzijde slechts langs voor den Europeaan onbegaanbare voetpaden kan naderen, en dat tot het doen van dien togt minstens vier geforceerde dagreizen noodig zouden zijn.

De gebruikelijke weg loopt van *Tapan* langs *Bindjai*, door en langs de *Boven Tapan-rivier* tot aan den *Boekit Gadang*, die wordt beklommen, om aan de andere zijde de *Tapanrivier* nogmaals te ontmoeten en die een mijl te volgen. Daarna gaat men de vaak zeer steile heuvelen van den *Boekit Pinang* op, en daalt snel in de *Korintji* vallei af, nabij *Si Konkong* en *Kota Madjidin*.

Dat zich daar een meer zou bevinden wordt door menigeen, die er geweest is, tegengesproken. Wel stroomt er eene rivier langs, de *Ajer Korintji*, ontspringende op den *Berapi*, en in zuidelijke rigting loopende om het meer van *Korintji* te voeden; tusschen *Rawang* en *Toetoeng* is echter een klein meertje.

Een tweede weg voert van *Koemboeng* (*Indrapoera*) door de meest ondoordringbare bosschen, langs de *Oeloe Koemboeng*, naar den top van den bergrug en daalt, langs onbegaanbare wegen, tot men het riviertje *Ajer Poelou Tengah*, naar de plaats van dien naam, langs *Soengei Panah* kan volgen.

Die rigting is wel eens genomen door *Korintjiërs*, die hunne boschproducten naar *Indrapoera*, langs den kortsten weg wilden afvoeren. Het gevaar, aan dien togt verbonden, en de lange duur der reis (± 5 dagen tot *Koemboeng*) zijn oorzaak, dat er tegenwoordig niemand meer langs gaat. Die rigting is eigenlijk gezegd dus geen weg.

Een derde tracé wordt ook, doch minder dan het eerste, gevolgd, n. l. van *Tapan* naar *Lendang Doesoen Baharoe*, *Loeboeg Angat*, *Barong Barong Kasei*, *Barong*

Sako, den *Boekit Tindjan Laoet* op, *Barong Barong Obah*, *Barong Leboh* naar *Kamoen*, zijnde zes flinke dagreizen.

Een vierde weg, de beste van allen, die zonder buitengewone inspanning van *Si Laoet* (*Indrapoera*) in drie dagreizen naar *Lampoeh* (*Korintji*) voert, is langs *Loeboe Pinang* (*Moko-Moko*), *Pondog Doenan Tambago*, *Pondog Tandjoeng*, *Loeboeg Saoeng*, *Si Gading*, *Talang Peseh* (*Moko-Moko*); vervolgens door het bosch, gedurende een dag, om te *Lolo* (*Korintji*) uit te komen.

Dit traject moet geheel vlak zijn, doch het bestaan daarvan wordt geheim gehouden, dewijl het zoogenaamde of- en defensief verbond tusschen de hoofden van *Indrapoera*, *Moko-Moko* en den *depati nan berampat*, *pamangkoe lima*, *Selapan halei kain* op den *Tindjan Laoet* in vroeger tijd gesloten, als hoofdovereenkomst inhield: der kompagnie niet langs den eenig practicabelen weg den toegang tot *Korintji* te verschaffen.

Eindelijk nog voert een pad uit *Moko-Moko* naar *Loeboeg Saoeng* (bovengenoemd), *Soengei Ipoeh*, *Soengei Riang*, *Barong Barong Obah*, *Perké Tinggi* naar *Lampoeh* in vijf dagreizen.

Uit *Palembang*, n. l. de *Redjang* en *Lebong*, begeeft men zich door de dalen van *Si Rampei* en *Soengei Tanang* insgelijks naar *Lampoeh*. Hoe lang die reis duurt kan niet opgegeven worden.

Evenmin, als men uit *Moeara Roepit* (*Rawas*) langs *Batang Asei*, *Si Tanang* en *Si Rampei* naar *Lampoeh* gaat.

Van *Moeara Tabo* schijnt de reis tien à twaalf dagen door geheel onbekende wildernissen naar *Soelag*, zoowel als naar het meer te voeren.

De reis van *Soengei Pagoe* en *XII Kota* naar *Korintji* (*Soelag*) duurt één à anderhalven dag langs den voet van den *Berapi*.

Wil men *Korintji* van de O. zijde naderen, dan moet men de *Tembesi*, die zich in de *Batanghari* stort (regts), en met deze de *Djambi* vormt, opvaren, daarna de *Marangin* (zijnde de uitwatering van het *Korintji*-meer en tevens gevoed wordende door het water van de *Pangkalan Djamboe*, nabij *Moeara Masoemai*), vervolgens de kleine *Tamiai rivier*. Deze waterweg biedt de eenige zekere kans tot slagen aan.

Men zou de reis in zeer kleine sampans moeten doen, dewijl het verval der *Marangin* hier en daar zeer groot moet zijn, en veel steenen den togt met grootere vaartuigen eenvoudig onmogelijk maken (plus minus twintig dagen van *Djambi*).

De kontroleur van *Indrapoera*, *Hoogkamer*, die de uitwateringen van de *Tembesi* in de *Batanghari* in 1869 heeft bezocht, noemt haar eene schoone, breede en diepe rivier, ter plaatse waar de vereeniging geschiedt.

Uit een en ander van het medegedeelde volgt, dat:

a. Pangkalan Djamboe (het gebied langs de rivier van dien naam, die zich bij *Moeara Masoemai*, gelijk boven gezegd, met de *Marangin* vereenigt),

b. Tembesi (de streek door de gelijknamige rivier doorstroomd, welke in *Soengei Tanang*, nabij het meer van *Limpaoeng*, haren oorsprong neemt),

c *Batang Asei* (eveneens het land door de rivier van dien naam besproeid, die ontspringt op de *Ipoëh* en uitmondt in de *Tembesi*),

d. *Limoen* (het goudrijke landje, doorsneden door de *Limoen-rivier*, die zich in de *Batang Asei* stort),

e. *Si Rampëi* en *Soengei Tanang*,

te zamen met *Korintji*, het geheele stroomgebied van den regterarm der *Djambi*-rivier vormen, terwijl *Tabir*, *Tabo*, *Boengo* en *Boeë* (gelegen aan gelijknamige riviertjes, die bij *Moeara Tabo* in de *Batanghari* uitwateren als *Batang Tabo*), zich op natuurlijke wijze aan dat stroomgebied aansluiten.

Geographisch kan men dus al die streken tot het sultanaat van *Djambi* brengen, gelijk de Sultan in gemoede dan ook doet.

Het gezag van den Sultan bestaat er echter slechts in naam, en de *Djenangs*, die uitgezonden worden tot het heffen van de drie in *Djambi* bestaande vormen van belasting: hatsil toekoean en tibaän, worden er slechts bij uitzondering heen gedirigeerd en juist om de zeldzaamheid weten zij wel eens iets te krijgen. In *Korintji* had dit in de laatste jaren in 't geheel niet plaats.

Te *Moeara Masoemai* is een *pangeran*, die, in naam, ook het toezigt houdt op de *Korintji-landen* en overigens direct *Pangkalan Djamboe* bestuurt.

Al de andere der genoemde streken, staande onder een agent van den Sultan van *Djambi*, maken echter langzamerhand den band van afhankelijkheid geheel los.

Bovendien resideert te *Moeara Tabo* de onttroonde Sultan *Ratoe Djahja Tsafioedin*, die in 1855 op den troon was gekomen, maar verdreven werd, nadat zijn kraton te *Tanah Pileh* was gebombardeerd, dewijl hij verzuimd had bij zijne troonsbeklimming de suprematie van het Gouvernement te erkennen.

Terugkeerende tot de eigenlijke *Korintji-landen*, zij het volgende aangetekeend.

De verdeeling in *Korintji Tinggi* en *Korintji-Randah*, die wel eens gemaakt wordt, is eene oneigenlijke en niet door de Korintjiërs erkende onderscheiding, daar zij *Si Rampei* en *Soengei Tanang* (welke beide dalen *Korintji-Tinggi* zouden vormen) geenszins onder *Korintji*-proper rekenen te behooren.

Zij geven deze verdeeling:

a. Mandapoer nan tiga di Ilir, *ampat djo tanah Rawang*,

b. Mandapoer nan tiga di Moedig, *ampat djo tanah Rawang*,

c. Selapan halei kain,

d. Mandapoer Sagaran Agő (*Tanah Radja tanah Djenang*),

e. Mandapoer Soengei Panah (*Tanah Pagawei Radja Pagawei Djenang*),

f. Mandapoer Semarap.

Eigenlijk zijn er volgens die opgave zeven *mandapoers* of districten, als drie *di Ilir* en drie *di Moedik*, benevens *Rawang*; elk district wordt bestuurd door een *hoofddepati*, meest allen met wijdsche titels, gelijk uit den hierachter gevoegden staat blijkt; onder dien *hoofddepati* staat een aantal mindere *depati's* (eigenlijk *kapala doesoen* en ook

wel *rio* of *krio*, gelijk in *Palembang*, geheeten) en *pamangkoe's* (of zendelingen, tevens *doebalangs*).

De drie *mandapoers di Ilir* heeten: *Panawar*, *Soeleman*, *Kota Baharoe IJang*.

Thans heeft *Tanah Kampoeng* zich van *Rawang* afgescheiden en vormt een vierde *mandapoer*.

Kota Baharoe IJang is eigenlijk eene ineensmelting van twee kleinere *mandapoers*: *Kota Baharoe* en *IJang*.

De drie *mandapoers di Moedig* zijn *Samoeroep*, *Karamantan* en *Koebang*.

Rawang, de gewigtigste van allen, is in het centrum gelegen aan de *Ajer Korintji*.

De *Selapan halei kain* (zoo genoemd, omdat de gezant van den Sultan van *Djambi*, in der tijd, toen zich de heerschappij van dat rijk westwaarts uitbreidde, aan acht kleinere negeri's, n. l. *Lampoeh*, *Tandjong Batoe*, *Poelou Sangkar*, *Lolo*, *Pondog*, *Pangasei*, *Talotong* en *Tamiai* elk een *kain* zond, aan de een een *dostar*, de ander een *sarong*, een derde een *slendang* enz., om ze op te roepen naar *Sagaran Ago*) vormen zoovele afzonderlijke republiekjes, even als *Semarap*, waar geen hoofddepati, maar alleen mindere depati's zijn.

Sagaran Ago (*tanah radja*, *tanah Djenang*) was van ouds het onzijdig terrein, waarop alle geschillen in der minne moesten worden vereffend, bijaldien dit in den boezem der *mandapoers* niet kon plaats vinden, of wanneer *mandapoers* onderling hunne twisten langs den minnelijken weg wenschten uit te maken.

In vroegeren tijd was daar een agent van *Djambi* gevestigd. Thans is er een *depati*, die zijne aanstelling ontvangt van den *Pangeran* van *Moeara Masoemai*, in naam van den Sultan van *Djambi*.

De *depati* is een Korintjiër. *Soengei Panah* (*Tanah Pagawei Radja*, *Pagawei Djenang*) was de plaats, waar de vertegenwoordiger van *Indrapoera* vroeger zijn zetel had, en waar de geestelijkheid der beide vorstelijke huizen woont (*pagawei radja*).

Ook dit terrein is onzijdig, maar wordt door een eigen *depati* bestuurd.

De Indrapoerasche suprematie is nihil in *Korintji*.

De bevolking van al die streken wordt op 54000 zielen geschat, gelijk in den hieraan geannexeerden staat, waarin de *mandapoers* met de ondergeschikte *doesoens* nader gespecificeerd worden, is aangetoond.

De schatting van 200000 zielen, wel eens vroeger gemaakt, schijnt zeer overdreven te zijn en in verhouding tot de grootte der *Korintji*-landen, gelijk boven aangegeven, onaannemelijk.

Rawang Samoeroep en *Karamantan* zijn het digtst bevolkt.

Eenigszins betrouwbare opgaven omtrent de omliggende Djambische bovenlanden te leveren, is voorshands niet doenbaar.

Ten aanzien der communicatie in *Korintji* zelf en met de omliggende streken, diene het volgende.

Van *Si Konkong* kan men, de *Ajer Korintji* volgende, langs een smal voetpad naar het meer komen, of in kleine sampans de rivier afzakken.

De reis zou in beide gevallen één of anderhalven dag duren.

Langs het meer, dat drie uren gaans lang is, kan men evenzeer, zoo wel te voet als over hetzelve te water, de omliggende doesoens bereiken.

Eilanden zijn er niet in, zooals wel eens beweerd wordt.

Van *Sagaran Ago* naar *Tamiai* langs de uitwatering van het meer tot *Talatong*, en van daar te land over den *Boekit Badango*, naar *Tamiai* is anderhalve dagreis. De *Marangin* ligt beneden *Talatong* bezaaid met groote steenen, die de reis per sampan tot *Poelou Sangkar* onmogelijk maken.

Van *Tamiai* (gelegen aan de onbevaarbare rivier van dien naam, die beneden *Poelou Sangkar* in de *Maringin* valt) kan men te land in één dag langs *Loeboeg Pakoe* naar *Lampoeh* komen, en in vijf dagreizen, door digt bosch, langs *Pondog Tiga Berawas* naar *Pondog Kamboeroe* (tweede zetel van den Pangeran van *Moeara Masoemai*), en van daar de *Pangkalan Djamboe* afzakkende, bereikt men in twee dagen de monding der *Pangkalan Djamboe* in de *Maringin*, doch met kleine sampans.

Uit *Moeara Masoemai* voert een boschpad naar *Tambesi* (hoofdplaats van het gebied van dien naam) in drie dagen langs *Pelongé*, *Konké Doewkoewh*, *Talang Sambilan* en *Boekit Boengkoeg* (waar goudmijnen zijn).

De *Tambesi-rivier* op- en afvarende, bereist men de streek van dien naam, langs de op de kaart aangegeven kampongs.

Opvarende langs *Poelou Boeaja*, *Limoen-Kapas* tot *Tandjong Waringin*, voert weer een boschweg van drie dagreizen langs *Tamboen Djaroem* naar *Batang Asei.*

Het traject van *Lampoeh* naar *Si Rampei* en *Soengei Tanang* kan men over land in een dag afleggen.

Hierbij zij ter loops opgemerkt, dat het in geographische werken genoemde meer *Pau*, eigenlijk heet *Danau Limpaoeng* of *Danau Katjô*, om de helderheid van het water.

Het moet een kratermeer zijn, daar het aan alle zijden door steil oploopende getande bergwanden is omgeven en zeer hoog ligt.

Uit *Lampoeh* kan men in één dag het zuidelijkste punt van het meer van *Korintji*, n. l. *Doesoen Djoedjoet*, bereiken langs *Lolo*; en uit *Lolo* voert een landweg ook naar *Sagaran Ago* (twee dagreizen).

De verbinding van *Tabo* met de *Korintji-landen* en met de aan dat landschap grenzende streken, is niet op te geven.

De paden naar de *Rawas* en naar de *Hiran* en *Banjoeasin*, worden alleen door de *Koeboes* betreden en zijn geen wegen.

Gelijk reeds gezegd, is het land verdeeld in elf mandapoers en de zoogenaamde *Selapan halei kain*, met een hoofddepati voor elke *mandapoer.*

Depati zijnde uit kracht van geboorteregt en *hoofddepati* geworden door het regt van den sterkste, kan deze echter door een der mindere *depati's* (hoofden der

doesoens), die *hoofddepati* wil worden en de middelen heeft om zich staande te houden, gedwongen worden zijne plaats voor hem te ruimen en moet de nieuwe titularis weder abdiqueren, zoodra een ander, die door meerdere magt gesteund wordt, lust gevoelt om de waardigheid van hoofddepati te bekleeden.

Die *hoofddepati's* hebben een grooter of kleiner aantal mindere *depati's* of *krio's* onder zich, die met de *pamangkoe's*, aangesteld tot een willekeurig aantal, het volk direct moeten besturen.

Ook hun gezag over de bevolking gaat zoover, als elk individu wel verkiest te respecteren.

Hebben eenige individuën oneenigheden, dan worden, bijaldien de *depati* er niet in slaagt het geschil in der minne te beëindigen, de familieleden van partijen vereenigd, en eene kleine oorlog barst uit, hetzij die gevoerd wordt met steenen, hetzij met geweren, hetzij met lila's.

Meestal worden partijen door de wederzijdsche dorpsgenooten (als zij van verschillende *doesoens* zijn) in ontzaggelijken getale bijgestaan. Valt er echter iemand van een der beide zijden, dan eindigt de oorlog, zonder dat daarom het geschil is opgelost, zoodat dit telkens weer op nieuw oorzaak van publieke twisten kan worden.

De *mandapoers Rawang* en *Karamantan* hebben doorgaans altijd onaangenaamheden, misschien wel omdat zij zich nagenoeg even sterk gevoelen. Volgens de oude overleveringen moeten echter die geschillen, welke ook niet kunnen worden uitgevochten, gebragt worden voor den agent van *Djambi* te *Sagaran Ago*, wanneer namelijk de plaats tusschen welke, of waar de twisten zijn ontstaan, aan de oostzijde van het meer, tot aan den *Goenoeng Berapi*, zijn gelegen; aan de westzijde tot aan *Lolò*, verder te *Soengei Panah*, worden de geschillen beslecht door den vertegenwoordiger van *Indrapoera*.

Dit geschiedt echter nu in het geheel niet meer, zoodat op dit oogenblik *Korintji* in een volkomen staat van anarchie verkeert. Feitelijk doet ieder individu wat hij wil en den hoofden ontbreekt alle magt om zich te doen gelden.

Elke *mandapoer* is eene vereeniging van ultra-democratisch-republikeinsche doesoens, die bestuurd worden (?) door lieden, welke zich als *depati* weten staande te houden.

Geheel *Korintji* eindelijk is een geconfedereerde ultra-democratische republiek.

Het regtswezen is allerellendigst; een ieder verschaft zich regt, en straffen van overheidswege of boeten worden zelden opgelegd, omdat de executie illusoir zou zijn en door de familie van den delinquent zou worden verijdeld.

Bangoen en *pampas* worden wel eens uitgesproken, maar de betaling lost zich gemeenlijk in een kleinen oorlog op.

Gehalte en invloed der hoofden is derhalve uiterst gering. Zij houden zich een tijd lang staande, om . . . . . plaats te maken voor een ander of op te gaan in eigen onbeduidendheid en onmagt.

Hoezeer onder hunne *anak boeah* altijd lieden gevonden zullen worden, die

zich laten knevelen, gelijk in elke andere inlandsche maatschappij, schijnt het algemeen volkskarakter een waarborg tegen in het oog loopende afzetterijen.

Een hoofd zorgt door zijne positie altijd eenige slaven (pandelingen, *orang berhoetang*) te hebben, die hij voor zich laat werken. Zijne inkomsten zijn een aandeel in de huwelijksonkosten, n. l. *f* 2.50 voor den depati en mindere hoofden, en wat er aan boeten nog wordt geind.

De geestelijkheid schijnt nog de meeste voordeelen van den minderen man te trekken, daar zij de opbrengst van *dzakat* en *pitrah* tot eene groote hoogte weet op te drijven, en alles aanwendt om haren stand boven alle andere te verheffen.

Ook zij krijgt een aandeel in de huwelijksgelden.

De meeste *Korintjis* toch zijn volijverige, zij het dan ook zeer domme belijders van den Islam.

Kamoen, *Tandjoeng Pahoe* en *Oedjing Pasir* (nabij *Tanah Kampoeng*) maken daarop eene uitzondering.

Daar belijdt men de voorvaderlijke Heidensche goden- of *Dewa-Dewa-* dienst. De *Korintjis* noemen die dienst *Asé Peláró*, die in hoofdzaak overeenkomt met die der Pasemahnezen en Koeboes.

Het brengen van offeranden aan gestorven voorvaderen en *dewa-dewa*, zoomede het uitvoeren van fantastische dansen, zijn de hoofdvoorschriften der uiterlijke godsdienst.

Het is ook daar, dat men op bamboe geschreven, of juister, ingesneden spreuken en formulieren meer vindt dan elders, hoezeer de *Korintji* over het algemeen zeer bijgeloovig is, en een onbeperkt crediet verleent aan uitspraken van wigchelaars en bezweerders.

Dat schrift, hetwelk door sommigen voor een afzonderlijk, met het Bataksch overeenstemmend karakter wordt gehouden, schijnt echter van het Redjang en Oeloe 'sch niet te verschillen. Het draagt den naam van *Intjong* ([1]) en alle wigchelarijen zijn daarin geschreven.

Kon men er eenige bamboe's van magtig worden, ongetwijfeld zou men den sleutel tot de vroegere litteratuur der *Korintji*-taal hebben gevonden, maar voor zooveel aanwezig, worden ze als reliquien bewaard en slechts bij hoogst plegtige gelegenheden vertoond.

De tegenwoordige taal der *Korintjis* komt voor te zijn eene het gehoor onaangenaam aandoende verbastering van het Menangkabo'sch Maleisch.

Hoezeer de *Korintji* zich, wanneer hij in de gouvernementslanden komt, voordoet als zeer onschuldig en timide, is hij in zijn eigen land het toonbeeld van het tegendeel.

([1]) Rentjong?

Zijn schreeuwerige manieren, zijne aangeboren schraapzucht en zijn twistziek karakter vertoonen zich daar onverholen.

Hij gaat hier door voor bevreesd en laf, doch in *Korintji*, waar hij de diepste bosschen en de ongenaakbaarste berghellingen exploiteert tot bevrediging van zijn verlangen naar geld en goed, is hij, het kan niet anders, onbevreesd en moedig.

Zijne levenswijze is uiterst sober, zijne voeding bepaalt zich tot het hoog noodzakelijke, zijne kleeding is haveloos en vuil, voornamelijk als hij zich in de gouvernementslanden vertoont (hij doet dat evenwel, om geenerlei vermoeden op te wekken omtrent de rijkdommen, die hij bij zich heeft, vaak tot *f* 2000,— aan goud).

Misschien wel uit zuinigheid heeft hij meestal slechts ééne vrouw; het huwelijk wordt bij *djoedjoer* gesloten; de man betaalt van *f* 15.— tot *f* 80.— aan de familie van de vrouw, en, daar bij echtscheiding die som moet worden teruggegeven, komt deze weinig voor.

Omtrent zijne zedelijkheid valt niets bijzonders mede te deelen; alleen is hij bekend om zijne zucht tot liegen, die hier zelfs, even als zijne haveloosheid, spreekwoordelijk is geworden.

De woningen bestaan uit aaneengebouwde vertrekken, met eene gemeenschappelijke voorgalerij. Die gebouwen bereiken eene lengte van 25 tot 50 meter en meer; ze zijn met sirap, halve bamboes, die in elkaar passen, of met bladeren bedekt, en munten ook uit door soberheid in bouwtrant. Ze staan op palen en zijn met boomschors omwand.

Bij overlijden van den *Korintji* is het regel, dat zijne kinderen erven, en soms zijn er 7 tot 10 van één vader en ééne moeder, hetgeen voor de welvaart van dit volk schijnt te pleiten.

De *kamanakan* (¹) of *penakan*, zooals zij zeggen, erft alleen bij geheele ontstentenis van kinderen, hetgeen zelden voorkomt, daar in ieder huisgezin gemiddeld vijf kinderen zijn.

Versierselen worden weinig gedragen. Het goud, dat de *Korintji* verzamelt, brengt hij naar de gouvernementslanden, en verkoopt het om, beladen met lijnwaden, naar zijn land terug te keeren.

Het is minder in zijn eigen land, waar de wateren slechts een weinig goud in het rivierzand bevatten en geene mijnen bekend zijn, dat hij dit metaal zoekt, dan in *Limoen*, *Batang Asei*, *Tambesi*, *Pangkalan Djamboe*, en vooral in *Tabo*.

Hij exploiteert het deels in mijnbouw, welke wijze hij in *Limoen*, *Batang Asei* (op den *Boekit Boenkoeg*), in *Pangkalan Djamboe* en *Tabo* (op den *Mandei Oerei*) volgt, deels door wassching van het rivierzand, zooals in de rivieren *Batang Asei*, *Tambesi* en *Pangkalan Djamboe-rivieren;* met laatstgenoemde manier zou hij ongeveer *f* 0.50.— daags verdienen.

(¹) Zusterskind.

Ditzelfde cijfer werd in 1869 opgegeven als opbrengst van een dag goudvisschen in de eigenlijke *Djambi-* rivier.

De qualiteit van het goud der *Korintjis* is uitstekend (over geheel *Sumatra* toch kent men *mas Limoen*, *mas Oerei*, *mas Tabo*).

Andere metalen schijnen in *Korintji* noch in de omliggende streken geëxploiteerd te worden, daar zoowel koper als ijzer en zilver uit de gouvernementslanden wordt ingevoerd.

Van dat koper maken ze hunne pasmunt, d. w. z. ringen, van grooter en kleiner gewigt. Men heeft er van 100, 200 en 300 op een gulden, doch die munt wordt langzamerhand geheel verdrongen door onze zilveren en koperen stukjes; vooral de vrouwen hebben gaarne een groot aantal kwartjes en halve guldens in haar bezit.

Het ijzer dient hun als grondstof tot vervaardiging van uitstekende krissen, messen, klewangs, lansen, kapmessen en bijlen. Zij bezitten in hooge mate de kunst om het te harden en zijn, wanneer ze op reis zijn, steeds ruim van die eigen gemaakte wapenen voorzien. Dat er geweerloopen en lila's plaatselijk van worden vervaardigd, is onjuist. Zoover gaat de Korintjische ijzer-industrie niet. Wel is waar zijn er zeer veel geweren, maar die worden langs de *Djambi*-rivier uit *Singapore* aangevoerd. De lila's komen van *Djambi*. Alleen in *Tjoepaq* is er een van grootere dimensiën, in der tijd veroverd op de Djambinezen.

Van het zilver maken zij weinig industrieel gebruik; enkele vrouwen en kinderen van *depati's* hebben zilveren ringen aan de vingers en aan de beenen, doch dat is eene uitzondering.

Zwavel vindt men er in zeer groote hoeveelheden, speciaal in de nabijheid van *Lolo*, waar de zoogenaamde *Boekit Balerang* ligt. Het terrein, waar de zwavel in gedegen staat gevonden wordt, is echter geen publiek domein; de kampong *Lolo* reserveert zich speciaal het monopolie der exploitatie.

Op de hellingen van den *Goenoeng Berapi* ligt zeer veel zwavel, doch de *Korintji* begeeft zich daar zelden heen, omdat de vindplaatsen op aanzienlijke hoogte gelegen zijn, en de voortdurende werkzaamheid des vulkaans zulk een togt gevaarlijk maakt.

Nabij *Karamantan* is eene warme zwavelbron, die geneeskrachtige eigenschappen heeft, welke den *Korintji* niet onbekend zijn gebleven.

Hij wascht zich met het water, dat een temperatuur van 60° Cs. moet hebben bij huidziekten en scrofuleuse aandoeningen.

De zwavel wordt voor een klein deel uitgevoerd; voor het meerendeel echter gebezigd tot het maken van buskruid, waarin de *Korintji* zeer ervaren is, en dat hij, voor zijne altijddurende kleine oorlogen en in den strijd tegen wilde dieren, in groote hoeveelheden noodig heeft.

Van de aanwezigheid van steenkolen is niet gebleken.

Boschproducten zijn er in overvloed; *lilin*, *damar poetih* (*mata koetjing*), *rotan*, *kamajan* worden naar alle kanten uitgevoerd.

Ook olifantstanden en rhinoceroshoorns brengen ze ter markt, doch hoofdzakelijk te *Moko-Moko.*

De hoofdproducten der landbouwindustrie zijn *rijst*, *koffij* en *tabak*; op ladangs wordt, even als elders, *obi*, *djagoeng*, *katjang*, *pisang*, enz. verbouwd. Rijst ook wel, doch veel minder dan op sawahs, die meestal langs de rivieren en om het meer gelegen zijn, en van honderd- tot honderdvijftigvoud renderen.

Ze worden tweemaal in de drie jaar bewerkt, en in gewone omstandigheden heerscht er nooit gebrek aan dit voedingsmiddel; waaruit volgt, dat de grond bij uitstek vruchtbaar moet zijn.

Rijenplant wordt er vrij algemeen toegepast, doch de tijdstippen van aanplant hangen geheel af van den wil des planters.

Alleen *Soelaq*, *Samoeroep* en *Karamantan* planten als bij overeenkomst tegelijk aan.

De bewerking is eenvoudig en komt hoofdzakelijk voor rekening van de vele karbouwen, die in de velden worden gedreven om den grond los te maken en in een modderpoel te herscheppen.

Zeer enkelen maken ook gebruik van eene zeer primitieve ploeg; doch dat is uitzondering.

De oogst wordt opgeschuurd onder de *pondoqs* in de sawah zelve, of wel dadelijk naar de rijstschuur gebragt. Grootere schuren heeten *rankiang*, kleinere *bèlè.*

De snid heeft plaats met de *toeëe*, niet met de *sabit.*

Koffij wordt overal om en in de doesoens aangeplant, maar voornamelijk in *Karamantan* en *Samoeroep.* De hoeveelheid boomen schijnt zeer groot te zijn, daar de productie, ± 2200 pikols, op zeer ruwe en primitieve wijze wordt verzameld en bereid. Dit cijfer geldt alleen de koffij, die langs *Indrapoera* wordt afgevoerd, en door de handelaren voor den uitvoer naar *Padang* wordt aangegeven; doch het is aan te nemen, dat eene gelijke hoeveelheid naar *Moko-Moko* en, buiten aangifte, naar elders wordt vervoerd.

De tabak van de *Korintji-landen* wordt over geheel *Zuid-Sumatra* verspreid gevonden, en behoort, na de *Ranau-* en *Deli-* tabak, tot de beste qualiteit.

Vooral de tabak, die te *Kamoen* wordt geteeld, munt boven de andere uit, en wordt door sommigen boven de beste *Java*-soorten gesteld. Omtrent uit- en invoer kunnen geen bepaalde cijfers gegeven worden.

Bengkoelen en de *Zuidelijke* afdeeling van *Padang* worden echter bijna uitsluitend van *Korintji*-tabak voorzien.

Klappers groeijen er weinig of geen; misschien toe te schrijven aan de aanmerkelijk hooge ligging der vallei.

Kaneel tiert er welig en wordt hoofdzakelijk naar *Moko-Moko* uitgevoerd.

Kapas wordt in *Korintji* ingevoerd, hoofdzakelijk van *Pangkalan Djamboe*, en dient er om garen van te maken, waarvan de vrouwen het vuilwitte *kain* fabriceren, dat men den *Korintji* steeds ziet dragen.

De veestapel bestaat hoofdzakelijk uit karbouwen en geiten, die er in menigte

zijn. Karbouwen worden, gelijk bekend is, langs *Lampoeh* naar *Moko-Moko* uitgevoerd. Naar *Indrapoera* brengt men ze niet, omdat de weg derwaarts voor die dieren niet bruikbaar is. Paarden en koeijen zijn er niet. Alleen in *Samoeroep* treft men enkele *djawi's* (koeijen) aan, van hier ingevoerd.

Een karbouw kost er *f* 60.

Uit dit alles is af te leiden, dat de bewoners der *Korintji*-landen een zekeren trap van welvaart genieten, die hoofdzakelijk voortspruit uit inwendigen rijkdom van het land, en die ongetwijfeld tot opulentie zou voeren, bijaldien bekwame handen den nijveren geest van den *Korintji* konden leiden en de waarschijnlijk nog onaangeroerde onmetelijke hulpbronnen in exploitatie brengen ([1]).

Hieronder volgt het door den kontroleur *Hoogkamer* ingediende overzigt der indeeling van *Korintji*.

Mandapoer	Doesoen	Bevolking	Naam van de Hoofd-depati's
Tanah Kampoeng	Kota Toeah	6000 zielen	Depati Soengei Lago
	〃 Limon Sari		
	〃 Baharoe		
	〃 Doemo		
	〃 Danau		
	〃 Dewa		
	〃 Pandan		
	Pandoeng		
	Kota Padang		
	Sembarat		
	Boenga Tandjoeng		
	Kota Poedoeng		
	Tanah Kampoeng		
Panawar	Panawar	1800 zielen	Depati Moedo
	Pindoeng Moediq		
	〃 Ilir		
Kota Baharoe ijang	Kota Baharoe ijang	4000 zielen	Depati Djanggoet merah
	Batoeng Koereng		
	Bambai		
	Poelou Tangah		
	Kajoe aro rombai		

([1]) De vorenstaande ethnographische en statistieke bijzonderheden zijn getrokken uit het rapport van den kontroleur *Hoogkamer*.

Mandapoer	Doesoen	Bevolking	Naam van de Hoofd-depati
Soeleman	Soeleman Tandjoeng Tanah Tabing Tingi Kota Petei Kota Iman Tandjoeng Paoeh Tjoepaq	4000 zielen	Depati Saragoemi Sirah mata
Rawang	Rawang Rawang Gadang Kota Talau " Diau " Baharo Rawang " Bento " Renah	10000 zielen	Depati Moedo
Rawang	Soengei Lio " Dareh	10000 zielen	Depati Moedo
Koebang	Koebang Lade Kota Lanang Loeboeq Soelei	3000 zielen	Depati VII Petala Boemi.
Simoeroep	Simoeroep Kota Tjahaia " Moediq " Dilir " Baroe Kampong XII Baloei Tamban Idjoe Si Konkong Soelaq Pendoeng	10.000 zielen	Depati Poelau Tamba

SELAPAN HALEI KAIN.

Mandapoer	Doesoen	Bevolking	Naam van de Hoofd-depati
Karamantan	Karamantan Darat 〃 di Ajer Kota Madjidin Ajer Angat Soengei Midang 〃 Poetoeng 〃 Praboeng	10.000 zielen	Radja Moeda
Samarap		500 zielen	
Sagaran Ago	Sagaran Ago Poelou Pandan Tanah Radja	500 zielen	Depati Segaran Ago
Soengei Panoeh	Soengei Panoeh Pondoq Tinggi Doesoen Gadang	2000 zielen	Depati Santoedo
Lampoeh	Lampoeh Lampaoeng		Depati Anggo
Poelau Sangkar	Poelau Sangkar Pondoq Loeboeq Pakoe	2000 zielen	Depati Poelau Sangkar
Lolo	Lolo Djoedjoet Besie Kaloeroe Pidoeng		Depati Perbo
Pondoq			Soetan Iskander
Tamiai			Depati Mara Langkab
Pangasei			〃 Proeo
Talotang			〃 Moedo
Tandjong Batoe			〃 Tandjong Batoe

DJAMBISCHE GRENSLANDEN (*).

Hoofdplaats	Bekende Doesoens	Naam van den hoofdbestuurder
Limoen	Limoen	Pangeran Poespo Soetan
Tabo	?	Taha
Tabir		
Boengo		
Boeëk		
Pangkalan Djamboe	Moeara Masoemai	Pangeran Ratoe Kataq
	P. Angang	Tangan
	Panggantoeng	
	Niboeng	
	Batoe Kidjang	
	Pondoq Toro	
	Tanah Ranah	
	Soengei Lantjah	
	Kampoeng Tangah	
	Si Rengi	
	Soengei Rotan	
	Loeboeq Tjoebadaq	
	Ajer mati	
	Pondoq Benteng	
	Pondog Kamonoe	
Batang Asei	?	Pangeran Lasoeng Batoe
	Doesoen Tandjoeng	Pangeran Poerbodjoijo
	Doesoen dalam	
	Taloq Katjimboeng	
	Batoe Penjaboeng	
	Tembesi	
	Poelau Boeaja	
	Tamboen Djaroem	
	Liman Kapas	
	Tandjoeng Waringin	
	Poelou Pinang	
	Moeara Sakei	
	Talang IX.	

(*) Zie bl. 60.

Hoofdplaats	Bekende Doesoens	Naam van den hoofdbestuurder
Si Rampei (*) Soengei Tanang	Doesoen Toeah Tandjoeng Moedo Kota Waringin Si Rampei Soengei Tanang	Depati Djojo Kromo

(*) 500 zielen.

KAMPAR. POELOE-LAWAN.

EXTRACT uit de memorie van overgaaf van den aftredenden Resident van *Riouw*, *E. Netscher*, aan zijnen opvolger *D. W. Schiff*, dd°. 20 Mei 1870.

Het rijk, niet aan het Gouvernement door eenig contract verbonden, maar door de nabijheid van- en familiebanden met *Siak*, dikwerf met het Gouvernement in aanraking komende, verkeert in treurigen toestand.

De bevolking, heinde en verre verspreid, bedraagt hoogstens 4000 zielen, die in een zeer ellendigen en armoedigen toestand leven. Het grootste gedeelte der bevolking bestaat uit de zeer talrijke nakomelingen van den overleden *Tongkoe Besar Hamid* en die zijner broeders *Tongkoe Aboe* en *Djafar*.

Deze talrijke menigte *anak-radja's*, met hunne slaven en dienaren, voeren niets uit en leven van allerlei afpersingen en knevelarijen, waarvan voornamelijk de handelaren van de aangrenzende *Lima kota* de slagtoffers zijn.

Niettegenstaande het tusschen laatstgenoemd rijk en *Siak* gesloten handelsverdrag, waarbij de *V Kota*, tegen eene zekere schadeloosstelling, zich hadden verbonden, om hunne waren en producten langs de *Siak*- en niet langs de *Kampar*-rivier af te voeren, heeft *Poeloe Lawan*, op eigen voordeel bedacht, soms gewapenderhand, de handelaren der *V Kota* gedwongen, den afvoer langs de *Kampar*-rivier te doen plaats hebben. Dit gaf natuurlijk aanleiding tot zeer groote moeijelijkheden met *Siak*.

In 1861 voerde het bestuur over *Kampar* de *Tongkoe Besar Hamid*. Omtrent de troonsopvolging bestond toen de grootste onzekerheid.

De broeders van den vorst, *Tongkoe Aboe* en *Djafar*, beweerden, dat in het rijk van *Kampar*, volgens aloud gebruik, de opvolging moest plaats hebben van broeder op broeder.

De *Tongkoe Besar* echter beweerde, en te regt, dat het slechts aan toevallige omstandigheden te wijten was, dat bij den dood der twee voorgaande vorsten, omdat dezen geene mannelijke erfgenamen in de regte linie nalieten, de regering op hunne broeders was overgegaan. Hij verlangde tot zijn opvolger benoemd te zien zijn zoon *Soemo Joedo*, die met de zuster van den Sultan van *Siak* getrouwd was. De broeders van den vorst lieten echter geene middelen en intrigues onbeproefd, om hunne vermeende regten op den troon te handhaven.

In Februari 1863 bragten *Tongkoe Aboe* en een gemagtigde van *Tongkoe Djafar* een bezoek bij den Adsistent-Resident van *Siak* en verklaarden, dat zij en al de aanzienlijken van *Kampar* niets liever wenschten dan de souvereiniteit van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te erkennen en in dien geest een contract te sluiten; maar zij bedongen tevens, dat, bij overlijden van den *Tongkoe Besar*, zijn broeder *Tongkoe Djafar* hem zou opvolgen, omdat in het rijk van *Kampar*, zooals zij beweerden, de opvolging moest plaats hebben van broeder op broeder.

Eenige maanden later, in de maand Mei, kwam, alhoewel in ziekelijken toestand, de oude vorst van *Kampar* zelf te *Bengkalis*, om, zooveel mogelijk, de kuiperijen en machinatiën zijner broeders tegen te werken.

De vorst drong er op aan, dat zijn zoon *Soemo Joedo* zijn opvolger zou worden; hij vroeg dringend om een Europeesch ambtenaar in zijn land te plaatsen, en verklaarde schriftelijk de Nederlandsch-Indische souvereiniteit te erkenen.

De gesteldheid des lands maakt het nagenoeg onmogelijk van *Siak* uit eene geregelde gemeenschap met *Poeloe Lawan* te onderhouden. Dit kan alleen geschieden uit de thans nog onafhankelijke landstreek *V Kota*, waar onze invloed niet genoegzaam gevestigd is.

TAPONG.

De landstreek *Tapong* bestaat uit het stroomgebied der rivieren *Tapong Kanan* en *Tapong Kiri*, die van het Westen naar het Oosten vloeijen en door hare vereeniging vormen de rivier van *Siak*, die tegenover het eiland *Bengkalis* in zee uitloopt.

Tapong is bevolkt, althans in bezit genomen, door eenigen der *Andikos*, die van *Menangkabou* gekomen, zich in de *Kamparlanden* hebben nedergezet, en het bovenlandsch Maleische bestuur daar hebben ingevoerd en bewaard.

Van daar, dat de *Tapong Kiri* ook wordt genaamd *Tapong nan IV Kota*, en *Tapong Kanan*, *Tapong nan Tiga nènèk* (de drie voorvaders), en beide streken behooren tot de *Kamparlanden*.

De negeriën zijn genaamd:

in *Tapong Kiri:*

Tandoen,
Tebing Tinggi,
Kasikan,
Liantan,
Kabon,
Giti,
Kota Rana,
Batoe Gadjah,
Petapahan;

in *Tapong Kanan:*

Tandjong Alam,
Danau Lantjang,
Si Kidjang,
Kota Bata.

De voornaamste negeri is *Tandoen*, zijnde het eerste hoofd der *Tapong* van daar afkomstig, hoewel hij meestal verblijf houdt te *Kasikan*.

Vroeger hebben deze streken een deel uitgemaakt van het oude landschap *Koento*, dat thans is gesplitst in *Kota Intan* en *Kota Lama*.

Waarschijnlijk was echter de verhouding meer van federalen dan van ondergeschikten aard; want thans nog treden de *Tapongs* handelend op, bij de verkiezing en benoeming der *jang pitoeans* van de genoemde rijkjes [1].

---

[1] Zie hiervoor onder "*Kamparlanden*".

MAPAT TOENGOEL.

Dit landschap, grenzende ten Oosten aan *Rau*, bestaat uit de larassen *Moeara Takis*, *Loeboe Gadang* en *Si Lajang*.

Reeds vóór 1847 moet het onze souvereiniteit erkend hebben; want bij een besluit van den Resident der *Padangsche Bovenlanden* van den 3en Juni van dat jaar no. 1081, bepalende welke landschappen zich omtrent hunne belangen zouden vervoegen tot het bestuur te *Rau*, en welke tot dat te *Pajakombo*, werd *Mapat Toengoel* vermeld als onder het eerste te behooren.

En reeds zes jaren vroeger, namelijk in 1841, heeft de toenmalige kontroleur van *Rau*, de heer *Diepenhorst*, dat landschap bereisd ([1]).

Dat *Mapat Toengoel* in vroegeren tijd, namelijk in 1846 en zelfs nog lang daarna, beschouwd werd als een deel uit te maken van s' Gouvernements gebied, staande onder de bevelen van den Assistent-Resident of kontroleur te *Rau*, blijkt ook uit de brieven van inlandsche hoofden (*Romba* en *Hoento*), aan die ambtenaren geschreven, waarbij dezen door hen betiteld werden in volgender voege:

„Kapada toean Assistent-Resident, ija itoe, toean tolong oewang, jang dahoe„loe kapala mamegang parentah, *didalam loehak Rau, sampe kaladang Mapat Toengoel*"

en

„kapada toean komandoer, jang kapala memarentah *didalam loehak Rau, laloe di la„dang Mapat Toengoel*, *sampe di Loeboe Sikaping*."

De gecursijfeerde woorden beteekenen, dat de besturende ambtenaar te *Rau* tevens het gezag voert over het gebied van *Mapat Toengoel*, tot aan *Loeboe Sikaping*, hetgeen dus eene tegenstelling vormt met de positie der landen van de briefschrijvers, die niet onder dat gezag stonden.

Denzelfden titel vindt men nog in de brieven der inlandsche hoofden, geschreven aan den kontroleur van *Rau* in het jaar 1865.

Vooral *Si Lajang* ([2]) schijnt ons goed gezind te wezen, ofschoon ook met de beide andere larassen, *Moeara Takis* en *Loeboe Gadang*, de betrekkingen steeds van vriendschappelijken aard geweest zijn.

([1]) Dagregister over Juli 1841.

([2]) In het werk van *Lange*: het Ned. O. I. Leger op Sumatra, deel 1, bl. 365, leest men, dat den 12n April (1833) twaalf kampongs van *Si Lajang* betuigingen van onderwerping kwamen aanbieden en dat door de bevolking van die kampongs de schade werd hersteld, door menigvuldige regens aan de borstweringen van het fort *Amerongen*, bij *Padaman Tinggi* in *Rau*, toegebragt.

Zoo meldde de kontroleur van *Rau* in 1872, dat *Datoe besar* van *Si Lajang*, uit eigen beweging, reeds meer dan eens aanzoek had gedaan om onder daadwerkelijk bestuur van het Gouvernement te komen.

Bij dat berigt voegde de kontroleur de volgende mededeeling:

„Uit de gesprekken, van tijd tot tijd met personen uit die streken (ook *Rokan*) „gevoerd, moet opgemaakt worden, dat als hoofdvoorwaarde van toetreding gesteld „wordt, het genieten van een maandelijksch inkomen, en voorts dezelfde regten en „privilegiën, als de laras- en mindere hoofden te dezer kuste."

Toeankoe besar, die nog te jong is om zelf bestuur te voeren, wordt thans daarin bijgestaan door een tweede hoofd, met name *Soetan Bangkaoeloe.*

Deze kwam in het begin van 1874 bij den kontroleur te *Rau* om te vragen, of hij ook tegen den invoer van buskruit en wapens binnen *Rau* mocht waken.

De kontroleur antwoordde, dat hij hem zulks niet kon gelasten, maar dat het hem aangenaam zou zijn, als *Soetan Bangkaoeloe* zulks uit eigen beweging deed, die daarop den kontroleur beloofde, dat hij dezen onmiddellijk zou waarschuwen, wanneer er meer buskruit en wapens dan gewoonlijk te *Si Lajang* werden ingevoerd.

Bij *Soetan Bangkaoeloe* schijnt het begrip van zijne ondergeschikte verhouding tot het Gouvernement door den tijd niet te zijn verflaauwd, veel minder uitgewischt; getuige de beleefdheidsbezoeken, die hij van tijd tot tijd bij den kontroleur van *Rau* aflegt, en die aangemerkt moeten worden als een bewijs van hulde jegens zijnen meester, wiens verzoek om te waken tegen invoer van buskruit en wapens, hij als een bevel beschouwt, dat hij gaarne wil opvolgen.

Ook het volgende toont duidelijk aan, dat *Soetan Bangkaoeloe* in den kontroleur van *Rau* zijn besturend ambtenaar ziet.

In het begin van 1876 heeft hij zich wederom tot den kontroleur vervoegd. De aanleiding van dit bezoek was een brief, dien *Soetan Bangkaoeloe* van den *Jang di pertoean* van *Rokan* had ontvangen, behelzende den raad aan den eerstgenoemde, om vestiging van vreemdelingen, zoo als Chinezen enz., in zijn district te vergemakkelijken, ten einde daardoor handel en welvaart te bevorderen. Ook wees de *Jang di pertoean* op de wenschelijkheid om koffij te planten, ten einde het product met voordeel aan vreemdelingen te kunnen verkoopen.

Te *Si Lajang* was men met dat schrijven niet zeer ingenomen; men vreesde daarin eene poging te zien van den *Jang di pertoean* van *Rokan* om zich eenig gezag over *Si Lajang* aan te matigen, en *Soetan Bangkaoeloe* verzekerde den kontroleur, dat de bevolking van *Si Lajang* van geen bevelen van den *Jang di pertoean* van *Rokan* wilde weten, maar die van het Gouvernement zoude opvolgen, als het verlangde, dat te *Si Lajang* koffij geplant zou worden.

De kontroleur deelde *Soetan Bangkaoeloe* mede, dat de brief van *Rokan* niets bevatte, dat op een bevel of op een last geleek, doch meer als een vriendschappelijk schrijven moest worden beschouwd.

Voorts gaf de kontroleur, die geen last wilde geven tot het planten van

koffij, aan *Soetan Bangkaoeloe*, op diens verzoek, eenige inlichtingen aangaande die kultuur, en toen door dezen gesproken werd over de wederinvoering der koffijkultuur in het *Si Lajangsche*, gaf de kontroleur te kennen, dat, naar zijne meening, de bevolking van het bergachtige *Si Lajang* werkelijk veel voordeel uit de koffijkultuur zou kunnen trekken, als er maar de noodige zorg aan werd besteed.

Het schijnt, dat men vroeger de te *Si Lajang* geplante koffij aan het Gouvernement geleverd heeft; want wat bedoelde *Soetan Bangkaoeloe* anders met de wederinvoering dier kultuur?

Ook dit feit zou weder een bewijs zijn, dat *Si Lajang* en gansch *Mapat Toengoel* behoorde tot het gebied van *Rau*, ofschoon ook met de beide andere larassen, *Moeara Takis* en *Loeboe Gadang*, weinig aanraking bestaat.

Tijdens de Assistent-Resident van *Ajer Bangies* en *Rau* zich in de maand Juni 1877 ter laatstgemelde plaats bevond, was *Soetan Bangkaoeloe* mede te *Rau* aanwezig en deed hij dien ambtenaar het verzoek, om de door *Si Lajang* geproduceerd wordende koffij in het gouvernementspakhuis te *Rau* te mogen afleveren, waar hij gaarne de procenten, die aan de inlandsche hoofden in de gouvernementslanden worden uitgekeerd, zou ontvangen. Hij verzocht tevens om een mantri voor het toezigt op de koffijkultuur te *Si Lajang* te plaatsen.

Den Assistent-Resident, die van een en ander kennis gaf en daaromtrent bevelen vroeg, werd geantwoord, dat aan het pakhuis te *Rau*, even als zulks aan elk ander gouvernementspakhuis mag geschieden, de koffij, die ter verkoop wordt aangeboden, behoort te worden aangenomen, tegen de door het Gouvernement vastgestelde betaling.

Het blijkt niet, dat met *Mapat Toengoel* immer onderhandelingen over de erkenning der Nederlandsche souvereiniteit hebben plaats gehad, zoo als met de meer afgelegen Oosterdistricten. Veeleer schijnt die streek, van den aanvang af, als een onderdeel der *Rausche* landschappen te zijn beschouwd, waarvan het dan ook, zooals boven vermeld, door de inlanders werd opgenoemd als een deel van het gebied, waarover de besturende ambtenaar te *Rau* het gezag voerde.

EXTRACT uit het rapport van den kontroleur te *Singkel* omtrent eene reis naar de *Simpangs Kanan* en *Kiri*.

Het grondgebied van de *Simpang Kanan*, of liever van de *Senoendang*, zooals die eigenlijk genaamd is, en welke benaming op de kaart, op last van den Kolonel, Militairen kommandant ter *Sumatra's Westkust J. Van Swieten*, door den adjudant onderofficier *P. van Rozenberg* zamengesteld, alleen wordt gegeven aan eene zijtak van die rivier, is op de volgende wijze verdeeld.

De oorsprong is in het landschap *Simsim*, waarvan het hoofd en panghoeloe gevestigd is te *Kotta Batoe*. Hierop volgt het landschap *Kiraman*, onder een panghoeloe en *Selatong* onder een radja als hoofd. Deze drie landschappen liggen aan de linkeroever van de rivier. De regteroever behoort den radja van *Limoes*, en zijn gebied strekt zich uit van de uitwatering *Soelampie*, een zijtak van de *Simpang Kanan*, langs de linkeroever van die zijtak. De regteroever van die zijtak behoort aan den radja van *Soerau*, wiens gebied zich verder uitstrekt langs den regteroever der *Simpang Kanan* of *Senoendang*, tot aan de plaats zijner vestiging van *Soerau*.

Hieraan grenst *Serassa*, eigenlijk geen afzonderlijk landschap, maar waarvan het hoofd, de zoogenaamde *Kedjeroean*, sedert hij door het Gouvernement met een zilveren rottingknop is voorzien, zich van *Soedan* heeft onafhankelijk gemaakt.

Tegenover *Soerau* en *Serassa* aan den linkeroever der rivier is het gebied van *Tandjong Amas*, dat zich aan dien oever tot aan de *Soewa Lempiltjek* uitstrekt. Verder behoort daartoe de regteroever tot aan het landschap *Tanah Merah*, waartoe ook *Kiehien* aan den linkeroever gelegen behoort.

Aan *Tanah Merah* grenst het landschap *Poenaga*, behoorende aan den *Orang Kaijo Balah*, hoofd van *Tandjong Baroe*, een door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement bezoldigd hoofd, waarvan de negorij aan de *Kwala Singkel* ligt. Tot het grondgebied van *Tandjong Amas* behoort dan verder het aan den regteroever gelegen *Soping*, dat grenst aan *Pamoeka* (Nederlandsch-Indisch grondgebied), terwijl de linkeroever over *Poenanga* en *Soping* en grenzende aan *Kiehien*, behoort aan den radja van *Selatong*, wiens gebied grenst aan *Paija Boemboeng* (Nederlandsch-Indisch grondgebied).

De hoofden van bovengenoemde landschappen zijn: *Radja Apoel* galar *Radja Indra Moelia*, *Radja van Tandjong Amas*, door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement begiftigd met een gouden rottingknop en *Radja Naoem* galar *Radja Setia Bakti*, *Radja van Soerau*, met een zilveren rottingknop begiftigd.

Verder *Radja Oedah* galar panghoeloe *Selatong*, *Radja van Selatong*, met een zilveren rottingknop begiftigd;

Radja Tomgam galar panghoeloe *Limoes*, *Radja van Limoes*, met een zilveren rottingknop; *Radja Soerah* galar *Kedjeroean*, hoofd van *Soerassa*, met een zilveren rottingknop;

Mangginto galar *Radja Bangoen Moelia*, panghoeloe van *Kiraman*, met een zilveren rottingknop;

Sie Boedjang galar panghoeloe *Pangsoer*, panghoeloe van *Soerau*, met een zilveren rottingknop;

Sie Bajen galar panghoeloe *Simsim*, panghoeloe van *Simsim*, met een zilveren rottingknop, en

Si Adam galar panghoeloe *Kiehien*, panghoeloe van *Tanah Merah*, met een zilveren rottingknop.

Deze hoofden zijn diegene, welke bij het Gouvernement erkend zijn, en welke in het geval van rapat, daartoe naar *Singkel* worden opgeroepen. Hiervan is de Radja van *Tandjong Amas* de voornaamste; alle zaken, welke aan de *Simpang Kanan* niet door de hoofden kunnen worden beeindigd, worden aan zijn uitspraak onderworpen. Wordt door hem daaraan geen gevolg gegeven, of kan hij tot geene eindbeslissing geraken, dan wordt de uitspraak overgelaten aan den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indische Gouvernement te *Singkel*.

Van de bovengenoemden hebben de *Radja Soerah* galar *Kedjeroean* te *Serassa* en de panghoeloe van *Soerau* geen regtstreeksch gezag, maar staan onder den Radja van *Soerau*, hoewel de panghoeloe *Kedjeroean* zich weinig meer aan zijn hoofd stoort.

Deze hoofden onderscheiden zich door levenswijze en welvaart weinig van de overige bevolking. Zij vinden hun bestaan in den handel, terwijl verder hunne inkomsten bestaan in 1/3 aandeel van de opgelegde boeten. De boete ad $ 21 bij de geboorte van kinderen, waarvan de vader onbekend is, vervalt evenwel geheel aan hen; verder wordt eene belasting geheven van *f* 0,50 voor elk kattie opium, dat wordt ingevoerd, en bij elk huwelijk ontvangen zij $ 2. Ook olifantstanden, zoo die gevonden worden, zijn het eigendom van den vorst.

Andere belastingen bestaan niet en worden door hen niets anders genoten als de gewone huldebewijzen bij het slagten van vee.

De bevolking bedraagt volgens opgave,

van	*Tandjong Amas*	250	zielen.
"	*Soerau*	150	"
"	*Selatong*	150	"
"	*Serassa*	30	"
"	*Limoes*	25	"
"	*Kiraman*	6	"
"	*Simsim*	60	"
"	*Tanah Merah*	30	"

van *Poenanga*.................. 30 zielen.
in het geheel 731 zielen, waaronder een 50 tal slaven.

Deze bevolking is over de geheele *Simpang Kanan* verspreid en woont in tuinen, aan de oevers dier rivier gelegen. Kampongs van eenige uitgestrektheid bestaan er niet; de grootste verzameling van woningen bedraagt een vier of vijftal. Over het algemeen heeft de bevolking geen vast verblijf; alleen de hoofden hebben eene vaste woning, waarom heen zich dan eenige personen, bloedverwanten of volgelingen nederzetten. De overigen bouwen in den regel, het eene jaar hier, het andere daar, een hutje van bamboe en atap, op de plaats, waar zij ladangs aanleggen, en verlaten die weder, zoodra de grond niet meer aan hunne verwachting voldoet. De oevers van de rivier zijn laag tot ongeveer *Penjahietan* en leveren slechts een smalle strook bebouwbaren grond op; aan weêrszijden treft men moerassen aan, waarvan een gedeelte wordt benuttigd, om rijst te planten. De landbouw levert weinig op; sawah's bestaan er niet, uitgezonderd te *Galla Galla*, waar een paar worden aangetroffen. Ook klapperboomen komen niet veelvuldig voor, en degene die ik gezien heb, waren reeds oud, terwijl mij van aanplant niets is gebleken.

Een groot bezwaar voor den landbouw is: het telkens buiten hare oevers treden van de rivier. Eenige dagen regen zijn voldoende, om de rivier 5 à 6 el te doen rijzen, en de rivier laat, wanneer zij weder binnen hare oevers treedt, eene groote hoeveelheid zand na, die de vruchtbaarheid niet verhoogt.

Eene andere oorzaak van de weinige resultaten van den aanplant, zijn de menigte karbouwen, die dien aanplant vernielen; daar zij zonder eenige bewaking rondloopen, terwijl de eigenaren, meestal de hoofden, zich niets aan die dieren laten gelegen liggen. Zij zijn daarbij zeer wild, zoodat men na het vallen van den avond de huizen, waarom zij ronddwalen, om hier en daar wat overblijfselen van zout op te snuiven, niet meer kan verlaten en het terrein om en onder die huizen bij de aanhoudende vochtigheid in ware karbouwen-kralen veranderd wordt.

De landbouw voldoet dan ook niet, om de bevolking van voedingsmiddelen te voorzien, en vindt de deze voornamelijk haar bestaan in het verzamelen van boschproducten, die naar *Singkel* worden afgevoerd en hoofdzakelijk bestaan in kamfer, benzoïn, gutta enz.

Wanneer zij zich hierop met meer ijver toelegden, zou dit een bron van welvaart kunnen zijn, maar ook hierbij bepaalt zij zich, om zooveel te verzamelen, als voor haar dagelijksch onderhoud voldoende is. Eene andere reden van weinig welvaart is het gebruikt van opium, dat volgens opgave nog al aanzienlijk moet zijn, zoowel bij hoofden als bevolking.

De *Soelampie* is bijna niet bevolkt; alleen aan zijn oorsprong moeten een paar kampongs zijn, bevolkt door Battaks, waarvoor men 1 à 1½ dag noodig heeft om ze te bereiken.

De *Simpang Kiri* of *Songraija* wordt van zijnen oorsprong af gerekend, in de volgende landschappen verdeeld: *Passir Pelok*, *Toealang*, *Binnanga*, *Longkib* en *Kotta Baroe*.

In de *Simpang Kiri* vallen de *Batoe Batoe*, die weder de *Bologon* opneemt, behoorende tot de landschappen van dien naam, de *Kombi* en de *Samerdoewa*.

De mondingen van die zijtakken bevinden zich allen aan den linkeroever van de hoofd rivier. De *Kombi* behoort tot het landschap van dien naam en de *Sanendoewa* tot *Bologan*.

De hoofden van deze landschappen zijn:

Radja Aman galar *Radja Lela Setia*, van *Toealang* door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement begiftigd met een gouden rottingknop; deze is nog wat jong en wordt vertegenwoordigd door *Radja Oewan;*

Radja Alie galar *Radja Maha Soerat*, Radja van *Binnanga*, met een zilveren rottingknop;

Malim Radja galar *Radja Gondong*, Radja van *Kotta Baroe*, met een zilveren rottingknop; vertegenwoordigd door *Sie Djanga* galar *radja Moeda;*

Marah Santoen galar *radja Moela Sakti*, Radja van *Kombi*, met een zilveren rottingknop;

Sie Djimma galar *panghoeloe Maha*, panghoeloe van *Passir Belok*, met een zilveren rottingknop; deze is vertegenwoordigd door *Malim Sampono;*

Sie Djelan galar *panghoeloe Longkib*, panghoehoe van *Longkib*, met een zilveren rottingknop;

Radja Adie galar *panghoeloe Atjeh*, panghoeloe van *Batoe Batoe*, met een zilveren rottingknop, vertegenwoordigd door *Pa-Laoet* en

Radja Maha galar *Radja Bologon*, panghoeloe van *Bologon*, met een zilveren rottingknop.

De bovenstaande vier radja's en vier panghoeloe's zijn de bij het Gouvernement bekende hoofden, welke ingeval van rapat, daartoe te Singkel worden opgeroepen.

Van deze hoofden is dat van *Toeatang* de voornaamste. Wanneer er onderlinge geschillen voorvallen, die niet door tusschenkomst van andere radja's kan worden bijgelegd, is de Radja van *Toealang* het laatste ressort; om de geschillen te vereffenen gaan evenwel de partijen niet naar *Toealang*, maar wordt dat hoofd uitgenoodigd zich bij de partijen te voegen, en hem hiervoor 21 dollars voor gemaakte kosten uitbetaald.

De Radja van *Binnanga* heeft de meeste magt en is de welvarendste van de *Simpang Kiri;* hierop volgt de panghoeloe van *Batoe Batoe*, die wat welvaart en magt betreft, nagenoeg met *Binnanga* gelijk staat; *Passir Belok* en *Longkib* zijn nagenoeg geheel verloopen, het eerste door dat het hoofd, dat nog zeer jong is en zich te *Binnanga* ophoudt, niet behoorlijk wordt vertegenwoordigd, en het tweede, omdat het hoofd door zijn gedurige geschillen met andere hoofden en zijne onregelmatige heffingen en handelingen, het de bevolking onmogelijk gemaakt heeft, daar te blijven wonen waarom ze naar *Toealang* en *Binnanga* verhuisd is.

Ook *Kotta Baroe* schijnt na de verjaging van *Radja Gobang* en het vernielen van de kampong *Kotta Baroe* in April 1866, met weder tot zijn vorige rust hersteld te zijn.

Van de kampong *Kotta Baroe* is niets meer over dan de musigiet, die in nog zeer goeden staat aanwezig is. Zij is evenwel verlaten en ook de kampong is niet herbouwd.

Even als op de *Simpang Kanan* vinden alhier de hoofden hoofdzakelijk hun bestaan in den handel, en voor het overige vindt men hier dezelfde belastingen en heffingen als daar; uitgezonderd de belasting op de opium, die hier niet bestaat.

In dit opzigt maken de hoofden hier eene gunstige contrast met die van de *Simpang Kanan*, daar op eene enkele uitzondering na, het gebruik van opium niet bekend is. Hoewel de aanvoer van opium zeer aanzienlijk is, wordt dit artikel alleen gebruikt als ruilmiddel met de Battaks.

De bevolking van de *Simpang Kiri* bedraagt volgens opgave,

van	*Kotta Baroe*	200	zielen.
〃	*Longkib*	20	〃
〃	*Binnanga*	1500	〃
〃	*Toealang*	200	〃
〃	*Passir Belok*	100	〃
〃	*Batoe Batoe*	1200	〃
〃	*Bologon*	100	〃
〃	*Kombi*	30	〃

te zamen 3350 zielen, waaronder 85 tal slaven.

Even als op de *Simpang Kanan* is die bevolking langs de geheele rivier aan de oevers daaraan verspreid en niet in vaste kampongs gevestigd, maar op de ladangs. Vooral het eerste gedeelte, van *Singkel* afkomende en tot *Kotta Baroe* behoorende, is zeer schaars bezet; men kan uren varen zonder eenige woning te ontmoeten.

Binnanga is het best bevolkt, heeft over het algemeen een beter aanzien en aldaar worden eenige kampongs aangetroffen. *Binnanga* zelf, de verblijfplaats van den radja, bestaat uit slechts vijf huizen, maar *Tampoeh Pinang* met 20 huizen en 150 klapperboomen, *Siboengkeih* met 25 huizen en 350 klapperboomen, *Dah* met 20 huizen en 150 klapperboomen en *Pienagga* met 30 huizen en 250 klapperboomen, zien er zeer welvarend uit.

Ook in het Toealangsche trof ik behalve *Toealang*, de verblijfplaats van den radja, bestaande uit 10 huizen en 700 klapperboomen, eene zeer welvarende kampong, *Kampong Sondar Langit* genaamd aan, bestaande uit 30 huizen, waarde groot vader van den tegenwoordigen radja *Imam radja Idan* genaamd, zijn verblijf houdt.

De *Batoe Batoe* rivier, die ik opvoer tot aan de verblijfplaats van den panghoeloe, is eveneens schaars bevolkt. Alleen de verblijfplaats van dien panghoeloe, *Batoe batoe* genaamd, is vrij uitgestrekt en bestaat uit 50 huizen met een 400 tal klapperboomen.

De handel in boschproducten, is het hoofdbestaan der bevolking; de landbouw levert niet genoeg op voor de consumptie, uitgezonderd te *Batoe Batoe*, alwaar volgens berigten voldoende rijst wordt geteeld, doch ook aldaar wordt veel benzoïn uitgevoerd, volgens berigten 30 à 40 picols s' maands.

Bologon aan een zijtak van de *Batoe batoe* gelegen, is zeer weinig welvarend.

Singkel, den 23en October 1872. De kontroleur der 3e klasse,

C. A. NIESEN.

PROEVE

EENER

NED. INDISCHE BIBLIOGRAPHIE (1659—1870)

DOOR

Mr. J. A. VAN DER CHIJS.

Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct.

Vermeerderde en verbeterde herdruk voor de jaren 1659—1720, supplement en verbeteringen voor de jaren 1721—1870.

Zooveel mogelijk is gevolg gegeven aan de wenken en opmerkingen, in eenige recensiën der Proeve vervat ([1]), maar alle zijn niet nageleefd, — hoezeer de juistheid en waarde van enkele dier schijnbaar onopgemerkt gebleven wenken erkend wordt, — omdat het uit den weg ruimen dier bezwaren eene geheele omwerking der Proeve zoude vereischen, waartoe de tijd nog niet is aangebroken en in allen gevalle de moed ontbreekt.

Mogt ik vroeger op de medewerking van slechts weinigen kunnen roemen, thans is dit niet meer het geval geweest. Allen, die mij hebben willen bijstaan, zij daarvoor nogmaals mijn dank betuigd, in het bijzonder aan de heeren P. A. M. Boele van Hensbroek, J. van den Broek, P. A. Leupe, M. Nijhoff, . . . Scheltema, P. A. Tiele en Dr. T. C. L. Wijnmalen.

v. d. C.

Batavia, Mei 1879.

([1]) Nieuwsblad voor den boekhandel, 1875, no. 56.
Alg. dagblad van N.-I. 1875, no. 132, 138, 146; 1876, no. 20.
Bat. Handelsblad, 1875, no. 138.
De Indier, 1875, no. 137.
Bijdragen voor de taal-, land- en volkenkunde van N.-I. 3e reeks X bladz. 401.
Bibliographische adversaria, III, bladz. 43.

INHOUD.

	Bladz.
Voorrede	I
XVII^{de} eeuw	1
XVIII^{de} eeuw	10
XIX^{de} eeuw	28
Drukwerken zonder datum	63
Lijst van N. I. drukkers en uitgevers (wijzigingen van de lijst in Proeve, bladz. 257.)	66
Bijlage. Contract aangaande de drukkerij, 1671	68
Alphabetisch register	73
Zaak-register	83

*De met * gemerkte titels zijn de titels van boeken, welke ik niet in handen heb gehad, maar vermeld vond. Voor de juistheid dier titels kan ik dientengevolge niet instaan.*

XVII^{de} EEUW.

1659.

* Tyt-boek. Batavia, (Kornelis Pijl). [*Nieuhoff vermeldt in zijne Zee- en Lantreize, bladz.* 209 *omtrent dit boek: "het eerste tytboek wiert te Batavia, des jaers zestien hon- "dert negen en vijftigh, door Kornelis Pijl uitgegeven."* — *Nasporingen omtrent den uitgever Pijl zijn vruchteloos afgeloopen.*]

1661.

De Indische regering ontboot de voor den dienst benoodigde imprimé's nog in dit jaar uit Nederland (Tijdschr. Bat. Gen. XVIII, bl. 365.)

1667.

"De noodige boeken worden niet alleen uit het vaderlant overgezonden: "maar men heeft 'er [scil. te Batavia] op het jaar zestien hondert zeven "en zestigh ook eene drukkerije beginnen toe te stellen; daar alreets eenige "boekjes met goed geluk zijn uitgekomen" (Nieuhoff, t. a. pl.) — De tegenspraak tusschen dit berigt en het vermelde bij 1659 blijft onopgelost. Waarschijnlijk heeft Nieuhoff zich vergist door 1667 in plaats van 1668 als het jaar der oprigting eener drukkerij te vermelden.)

1668.

9 Junij. Contract voor twee jaren tusschen de Indische regering en H. Brants, boekbinder, nopens het drukken te Batavia van drukwerk en zegels (zie het contract in Proeve eener N. I. bibliographie, bladz. 262.)

17 Julij. "Om voor te comen dat door de hier nieu opgerechte druckerij "geen ontuchtige, infame, scandaleuse of anders onstichtige wercken en wer- "den in 't licht gebracht, soo is goet gevonden tot Censor te stellen over de- "selve den E. fiscael Pieter Pau, sonder wiens voorgaende licentie niets sal "mogen uytgegeven ofte gedruct worden (Resolutie Gouv. Gen. en Raden van Indie.)

14 Augustus. Aan H. Brants privilegie verleend voor drie jaren (Resolutie als voren, afgedrukt in Proeve enz. bladz. 263.)

Crygs Ordre Voor de Forten ende Wachten tot Batavia als andere vaste Guarnisoenen vande Compagnie in India. Batavia, 1 bladz. Plano. (H. Brants en J. Bruyning.)

1668.

* Ferreira à d'Almeida, differença enz. [*Zie bij* 1648 *en Catal. F. Muller*, 1874.]

Lyste van 't Salaris vande respective Secretarissen vande Collegien van Justitie soo hier op Batavia, als in de afgheleghen buyten Quartieren. Batavia, 4°. 12 bladz. (H. Brants en J. Bruyning.)

Lyste van 't Salaris der Notarissen. Batavia, 4°. 4 bladz. (H. Brants en J. Bruyning.)

Lyste van 't Salaris vande Deurwaarder En Stadsbode Van Citaten, Insinuatien, Sommatien en Renovatien. Batavia, 4°. 8 bladz. (H. Brants en J. Bruyning.)

Naerder artyculen ende poincten waer op tusschen den Groodmogenden Padvcca Siri Svlthan Hassan Ovdijn, Coninck ende vordere Regeringe van Macasser ter eenre, Ende den Heere Cornelis Speelman, Oud Gouverneur van de Cust Chormandel, Superintendent en Commissaris over de Oosterse Provintien, Admirael en Crygs-Overste over de Scheeps en Crygs-macht, In de Name van den Ed: Heere Joan Maetsuycker, Gouverneur Generael ende de Heeren Raden van Indie, Representerende de hooge Regeringe en Oppermacht van wegen de generale vereenigde Nederlantse geoctroyeerde Oostindische Compagnie alhier in Indie ter andere zyde; is gemaeckt geslooten en vast gestelt een eeuwich duerende vaste en goede Vreede, Vriendschap en Bondgenootschap. Batavia, den 15 Maert. 4°. 14 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Dit boekje is alzoo drie maanden ouder dan bovenbedoeld contract betreffende de drukkerij.*]

Ordonnantie voor Keur-meesters Van 't Gout en Silver, getrocken uyt het Originele Resolutie-Boeck des Casteels Batavia, van dato 22 Novemb. 1667 en 24 July 1668. Batavia, 4°. 12 bladz. (H. Brants en J Bruyning.)

Placcaet [*tegen den particulieren handel*]. 2 bladz. Fol. (Zonder naam van plaats en drukker, maar kennelijk afkomstig uit de drukkerij van Brants.)

Placcaet Behelsende eenighe Ordren, raeckende de Boom, 't Koopen van Amphioen, 't vaeren aenboort der Schepen op de Reede legghende, of aenkomende, 't over of weghvoeren van Vryeluiden met Compagnies Schepen, de Duytse Toptafels, Compagnies Chiampans, Negotieren met soodanighe goederen daer ymandt Administratie van heeft, 't voor vallen by nacht 't zy in Huys, Thuyn, ofte Pagger, en 't passeeren by nacht langhs 's Heeren wegen. Batavia, 4°. 12 bladz. (H. Brants en J. Bruyning.)

Placcaet Ghenomen uyt den Artyckel Brief Tit. 6. Art. 52. en 53. En 't Placcaetboeck deser stede, van dato 21. Mey 1655. en 14. July 1661. Batavia, fol. 1 bladz. (H. Brants en J. Bruyning.)

1668.

Taxatie van 't Salaris vande Procureurs. Batavia, 4°. 8 bladz. (H. Brants en J. Bruyning.)

1669.

* Danckaerts (S.), catechismus. Batavia. (H. Brants en J. Bruyning.) [*Volgens Valentyn, Ambonse zaken van den godsdienst, bladz.* 65 *is deze catechismus in* 1669 *„in de nieuwe Drukkery op Batavia herdrukt." — Bij resolutie van Gouv. Gen. en Raden van India van* 15 *November* 1695 *zijn* 4,000 *exemplaren van dit werkje, vertegenwoordigende toenmaals eene waarde van f* 600.3.—, *bestemd „om in de Oosterse provincien in „de scholen gebruykt te werden."*]

Naeder Contracten, gemaeckt met Radia Tello en Crain Linques Den 9. en 12. Mart Anno 1668. Item naerder Poincten met Radja Tello en Crain Lincques, mitsgaders den Jongen en Ouden Coninck van Goa gemaeckt den 15. 21. en 27. July 1669. Den tweeden Druck vermeerdert met drie Brieven, door Crain Goa, Crain Tello en Crain Linckis Aen syn Edelheyt de H. Gouverneur Generael geschreven. Batavia, 4°. 17 bladz. (H. Brants en J. Bruyningh.) [*Van dit werkje bestaat ook een vierde druk,* 1669, *met denzelfden titel, hetzelfde aantal bladzijden, enz.*]

Ordonnantie voor de Chirurgyns. Batavia, 4°. 16 bladz. (H. Brants en J. Bruyning.)

Ordonnantie voor alle des Compagnies Basen, Meester-knechts en vordere Ambachtsgasten, mitsgaders voor het volck op de Scheeps-timmer-werf ende in 't Prauwenhuys, Onder welcke Ambachts-gasten mede begrepen worden de gene die van de Compagnie geleent syn en haer dienst doen by de aennemers van 's Compagnies wercken. Beraamt en geordonneert by den Gouverneur Generaal en de Raaden van India. Batavia, 4°. 8 bladz. (H. Brants en J. Bruyning.)

Ordre waar naar die van 't Eylant Onrust waar onder 't Eylant de Kuyper mede begrepen wordt, mitsgaders allen den genen die aldaar aankomen, blijven leggen, en van daar afvaren, hun sullen hebben te Reguleren, bij een getrocken uyt de Placcaten van dato 12. Novemb. 1644. 14. Junij 1667. en primo Maart 1668. staande geregistreert in het Placaat-Boeck des Casteels Batavia. Ibid., 4°. 4 bladz. (H. Brants en J. Bruyning.)

Vreede articulen Gemaeckt Tussen de Generaele Nederlantse Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie Ende De Coningen van Bima en Dompo. Batavia, 4° 10 bladz. (H. Brants en J. Bruyningh.)

(*In* 1669 *is te Leiden by Joh. van der Brugge uitgegeven „naar de Copye, gedruckt „op Batavia" een boekje in* 4°, *groot* 12 *bladz., hetgeen ten titel voert: „Bondigh*

1669.

„Verhael, van den Oorlogh, tusschen de E: Oost-Indische Compagnie, en den Koningh „van Macasser, voorgevallen in den Jare 1666. 1667. *en* 1668. *Waer op gevolght is „een Eeuwige Vreede, welckers Artyckelen hier nevens gaende, bij forme van Missive, „geschreven uyt Batavia den* 9en *December* 1668".— *De uitdrukking: „naer de Copye, „gedruckt op Batavia," schijnt het bestaan eener Indische uitgave te bewijzen, van welke uitgave echter overigens geen spoor is gevonden.*)

1670.

Waerschouwinghe van de goederen, die in Japan niet gevoert mogen werden. Batavia, 4°. 8 bladz. (H. Brants.)

Waerschouwinge voor de Schippers en vordere Scheeps Officieren. Batavia, 4°. 8 bladz. (H. Brants.)

(*Zonder jaar, doch waarschijnlijk in* 1670 *is te Amsterdam by Marcus Doornik uitgegeven „na de Copye gedruckt op Batavia in Oost-Indie" een boekje in* 4°, *groot* 16 *bladzijden, getiteld: „Journael of Kort Verhael van 't Begin, Voortgangh en Eynde „des Oorloghs tusschen den Koningh en verdere Regeeringe van Macasser, en de Neder- „landtsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie, in de Jaren* 1666. 1667. 1668 *en „*1669 *voorgevallen. Vertoonende de heerlycke Overwinningen der voornoemde Compagnie „tegen het Macassers Rijck: onder het Manhafte beleyt vanden Ed: Heer Cornelis Speel- „man, Oudt-Gouverneur van de Kust Chormandel, etc. Als mede des selfs Articulen „van Vreede."— Nopens dit boekje geldt hetzelfde als nopens dat, vermeld onder het jaar* 1669. *No.* 2 *van dat jaar is grootendeels achter dit werkje afgedrukt.*

Er bestaat ook van denzelfden uitgever, mede zonder jaar, een „Vermeerdert journael „enz", eveneens „na de Copye, gedruckt op Batavia.")

1671.

17 Febr. Nieuw contract aangaande de drukkerij (Zie bijlage.)

20 Febr. Aan J. J. Groenewegen de uitbesteding van den papiermolen voor twee jaren gegund.

Placcaten Aengaende de Begrâffenissen, Doodtkisten, Nooders, etc. Item, Wegen 't verbodt der verkoopinge van Schepen aan Vreemde Natien. Batavia, 4°. 8 bladz. (Zonder naam van drukker.) [*Dit stuk is met beter letter dan de vorige gedrukt.*]

* Steendam (J. J.), zeede-sangen voor de Batavische jonkheyt. Behelsende verscheyden bedenckelijke en stichtelijke Stoffen: op bekende en vermakelijke Sang-toonen gepast. Batavia, 8°. [*Zie over dit zeer zeldzame boekje Nijhoff, geschiedkundige en oudheidkundige bijdragen, nieuwe reeks, III,* 1, 41.]

1672.

* Ferreira a d' Almeida (J.), favulas t vida de Esopo traduzidas et com brevis aplicaçoes moraes illustradas por Manoel Mendez de Vidinegrà, revistas et emendadas pelo P. Joac Ferreira A d' Almeida. Batavia, 8°. [*Vermeld als de herdruk vaeen te Lissabon in* 1621 *en* 1643 *uitgegeven werk door Brunet, manuel du libraire*, *I*, *col.* 100.]

1673.

Ordonnantie voor de Wijck-meesters der Stede Batavia. Ibid., 4°. 8 bladz. (Abraham Gerardzoon Kayser.)

1674.

"Le lendemain de ces rejoüissances [20 Oct.] le Sergent .... nous "vint apporter une Gazette imprimée selon sa date en Hollande, quoy qu'elle "eût esté faite et mise sous la presse à Batavia". (Relation ou journal d' un voyage fait aux Indes Orientales. Paris, 1677. 12°. Page 255.)

Articulen van accord. Raekende de Opgifte der Stadt St. Thome. Besloten tusschen den Edlen Heer Jacob de la Haye, Lieutenant Generael te Water en te Lande, over de Legers van zijne Alderchristelykste Mayesteyt den Coninck van Vranckryck en Navarre, uyt name en van wegen zijne Hoochgemelte Mayesteyt ter eenre, en de E. E. Heer Anthonis Pavilioen, Raed van Indie, Gouverneur der Custe Chormandel, commanderende het Leger dat gecampeert is voor de Stadt St. Thome, uyt Name en van wegen de Hooghmogende Heeren, de Heeren Staeten Generael der Vereenighde Provintien van Nederlandt en de Honorable, g'Octroyeerde Oost-Indische Compagnie, en d' E. E. Heeren Gouverneur Generael en Raeden der voorschreven Nederlandts India ter andere zijde. Batavia, 4°. 8 bladz. (Joannes van den Eede.) [*Het boekje draagt geene dagteekening, maar het tractaat is gesloten* 6 *September* 1674.]

Placcaet wegens de betalinge der 20e Penninck der Schepen. Batavia, 4°. 8 bladz. (J. van den Eede.)

1675.

Extract Translaet Missive, uyt het Latyn geschreven door Pater Johannes de Haynin; In Maccau, dato 28 December 1674. Aen d' Eerw: Dominus Hvbertus Leydecker, Predicant op Malacca. Batavia, 4°. 8 bladz. (J. van den Eede.) [*Zonder datum.*]

[Hoorn (P. van)], eenige voorname eygenschappen van de ware deugdt, voorsichtigheydt, wysheydt en volmaecktheydt. Getrocken uyt den Chineschen Confucius, en op Rym gebracht door den E: P. V. H. Batavia, 4°. 24 bladz. (J. van den Eede.)

1677.

Gueynier (F.), Vocabulaer ofte Woorden-boeck, Nae Ordre van den Alphabet, in 't Duytsch ende Maleys. Bij een vergadert en uyt-gegeven door Fredericum Gueynier, Bedienaar des Goddelycken Woordts in de Maleysche Taele, binnen de Stadt Batavia. Ibid., 4°. 7 + 350 bladz. (Abraham van den Eede.) [*Volgens de voorrede hadden eerst Wiltens en Danckaerts, daarna Heurnius een Maleisch woordenboek uitgegeven. — Bij resolutie van* 3 *Augustus* 1677 *is aan Gueynier octrooi verleend tot de uitgave van dit boek. — Zie ook* 1708.]

1680.

6 Maart. De Gouv. Gen. en Raden van Indie vergunnen „bij meer„derheyt van Stemmen", op voorstel van den kerkeraad te Batavia, het drukken aldaar van de vertaling uit het Spaansch in het Portugeesch van het Nieuwe Testament door J. Ferreira a d' Almeida, alsmede het drukken van den Christelijken Catechismus, door J. van Thije, onderkoopman te Ambon, in het Maleisch vertaald. Nopens eerstbedoeld werk is bij die gelegenheid, zeer karakteristiek voor den vromen boekverkoopers-geest der toenmalige Regering, overwogen, dat door het drukken daarvan „de „Compe. geen Schade, nogh nadeel lyden sall, omdat de Exemplaren seer „getrocken sullen weesen en gretigh van de hand staen te gaen." — Op haar besluit tot het drukken te Batavia der vertaling van het N. T. is de Indische regering teruggekomen, hoezeer daarvan uit hare resolutien niet blijkt, aangezien de eerste druk in 1681 te Amsterdam is verschenen. De Gouv. Gen. en twee Raden van Indie waren dan ook in Maart 1680 van meening geweest, „dat men daartoe [scil. tot het drukken] alvorens de „approbatie en het octroy van onse Heeren Souvereynen behoorde afte„waghten ende te versoeken", als gold het eene hoogst gewigtige, politieke zaak. — In 1695, toen eene nieuwe editie was verschenen (zie bij 1693) en wegens de vele „defecten en fouten" geen exemplaren van de eerste editie meer verkocht werden, zijn ingevolge resolutie van 15 November niet minder dan 2576 exemplaren dier editie, toenmaals eene waarde van *f* 6,697,12 vertegenwoordigende, afgeschreven en vernietigd.— De vertaling van den christelijken Catechismus door van Thije is waarschijnlijk geweest eene vertaling van het bekende werkje van Marnix van St. Aldegonde, Cort begryp der voornaemste hooft stucken der Christelijcke Religie, waarvan volgens van Toorenenbergen, P. van Marnix van St. Aldegonde, Aanhangsel, bl. 236, verscheidene Maleische vertalingen op last van de Heeren XVII zijn uitgegeven, en wel de eerste door Alb. Ruil. Indien mijne gissing nopens de vertaling van v. Thye juist is, dan is onjuist het vermoeden van v. Toorenenbergen, dat de editie van 1682 „naer de bastaerttale op Amboyna, Banda ende de Mo„lucken gebruycklyk" door F. Caron bezorgd is.

1683.

19 Maart. Afgewezen het verzoek van den Bataviaschen kerkeraad om de Portugesche vertaling van het oude Testament door Ferreira à d' Almeida te Batavia te doen drukken. Zie Proeve 1748, no. 2, bladz. 8.

1684.

Ferreira à d' Almeida (J.), differença d'a Christandade em que claramente se manifesta, I A grande Disconformidade entre a Verdadeira e Antiga Doctrina de Deus, e a Falsa e nova d'os homes, II A notoria Contradiedade entre a Sacra S. Cea de Christo Senhor nosso, e a Profana Missa d'o Antichristo. III Quem seja o Antichristo, e porque Marcas se possa conherer. Traduzido Escrecentado tudo, agora de novo, pela P. Joao Ferreira A d' Almeide, Ministro Pregador d'o S. Evangelho 'na India Oriental. Segunda Impressao, de novo revista e emendada. Batavia, 8°. XXXIV + 163 bladz. (A. van den Eede.) [*Onder de opdragt komt de dagteekening* 30 *November* 1668 *voor*, *weshalve de eerste uitgaaf waarschijnlijk in dat jaar is verschenen* (*Zie bij* 1668).— *Bij resolutie van* 16 *November* 1683 *is aan Ferreira de herdruk van zijn werk toegestaan "tot onderwysing der inlantse Christenen*, *alsoo den druck uit- "verkoft is.*"]

1685.

* [Leydecker (M.)], ichtitsaar Catechismoe, atau Risalet jang simpan pangadjaran agamma Messehhi, ija itoe agamma Natsareni, jang di adjarkan pada barang sijapa mau masoek pada djamowan malam. Batavia, 8°. (A. van den Eede.) [*Vermeld door Werndly*, *Mal. spraakkunst*, *Amst.* 1736, *bladz.* 317.— *Nopens dit boekje vindt men in de resolutie der Indische regering van* 19 *September* 1684 *het volgende aangeteekend: "den gouv^r. generael brengt in vergaderinge Extract uyt de Kkelijke resolutien op "gisteren genomen en heden aan syn Ed. door den praeses en voorsittende ouderling ter "hand gestelt*, *luydende als volgt: "Extract uyt het geresolveerde in Kken rade den* 18^en^ *""Sber* 1684. *Aangesien dat er veele fouten gevonden werden in de kleyne Catechismus ""off vragen welke geleert werden van de gene die hare belydenis zullen doen in de Ma- ""leytse tael*, *ende deselve doort uytschrijven telckens vermeerderen*, *zoo sal by de hooge ""regeringe eerbiediglyk versogt werden*, *dat het voors. boekie moge gedrukt werden*," *om "welke insigten dan goetgevonden is toe te staen dat dito kleyne maleytse Catechismus "onder de pers gebragt werde.*" — *Bij resolutie van* 15 *Nov.* 1695 *zijn* 12,347 *exemplaren van dit werkje*, *vertegenwoordigende eene waarde van f* 6279 *:* 12 *:* 15, *bestemd "om in de oosterse provincien in de scholen gebruykt te worden.*"]

* [Idem], uitlegging van eenige woorden, die in het voorgaande traktaatje invloeien, en misschien niet of kwalijk van eenigen verstaan zullen worden. Batavia. (A. van den Eede.) [*Werndly*, *bladz.* 291 *en* 317. — *Zie ook bij* 1708.]

1686.

Placaat van de Bewindhebberen van de Gen. Ned. Geoctr. Oost Indische Compagnie tegen de vele ende verscheyde moetwillen en ongeregeltheden by het volck, in onsen dienst zynde op de 't huys-reyse uyt Oost-Indië, enz. Gearresteerd binnen Amsterdam den achtienden Augusti 1660. Ter Ordonnantie van de Ed. Heer Gouverneur Generaal en de heeren Raden van India herdruckt. Batavia, fol. 1 bladz. (A. van den Eede.)

* Verhaal dat de ambassadeurs van Siam aan den Koning gedaan hebben van 't geen zij in Vrankrijk vernomen hebben van de algemeene toestant v. Europa, enz. Batavia (?), 4°. (Zonder naam van drukker.)

1688.

Placaat, gegeven in 't Casteel Batavia op 't Eyland Groot Java, den 21 October Anno 1688, door Joannes Camphuis tot voorkominge van onheylen en stuyting van den toevloeij van vele en verscheyde Uitheemsche natien, so vrije als lyff-eygenen, specialyk Javanen, Maleyers, Balijers, Macassaren, Bougineesen, Boutonders, Bimanesen, enz. welker oogwit niet so seer geweest is om żig gerustelyk ter neder te setten, als wel om de gemeene ruste en vrede, specialyk ook den toenemenden Landbouw als mede de kleyne Negotiatie ter zee te verhinderen en te infesteren. Batavia, fol. 1 bladz. (A. van den Eede.)

1692.

18 Julij. De extraordinaris raad, Abraham van Riebeek wordt aangesteld tot censor der drukkerij, in de plaats van Mr. Pieter Pauw (Zie bij 1668).

1693.

* Ferreira à d' Almeida (J), o Novo Testamento Portugues revista e emendada pelos reverendos Senhores T. Zas e J. op den Akker. Batavia, 4°. (Joannes de Vries.) [*Vermeld in de voorrede der uitgave van* 1773.— *Zie over de eerste uitgave bij* 1680.— *De derde uitgaaf verscheen te Amsterdam in* 1712.— *Nopens de uitgaaf van* 1693 *vindt men in de resolutien van de Indische regering het volgende aangeteekend:* 4 *Januarij* 1692, *besloten het advies van den Kerkeraad te Batavia in te winnen omtrent de vraag of het Portugesche Nieuwe Testament te Batavia dan wel in Patria gedrukt zoude worden;* 14 *Januarij* 1692, *volgens dat advies besloten eenige bladen "tot een preuve" te Batavia te laten drukken;* 5 *Februarij* 1692, *besloten met den druk "voort te varen, "also de proef goet bevonden is";* 13 *Maart* 1692, *besloten, dat de Kerkeraad* 1500 *exemplaren in quarto zoude laten drukken.*]

1694.

Blijkens de resolutie van 22 Maart 1695 is van Sept. 1688 tot Maart 1694 te Batavia ten behoeve der Regering, behalve het onder 1693 vermelde werk, niet anders gedrukt dan "placcaten, zegels, passen, vrijbrie-"ven als anders tot 's Comps. dienst in gebruijk."

1695.

Verhael van de Belegering der stadt Batavia; In het Koningrijk van Jacatra. Anno 1628. den 22. Augustus. Batavia, 4°. 20 bladz. (J. de Vries.) [*Dit verhaal is ook gedrukt in Bijdragen tot de taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indie*, *III*, 289 *vlg.*]

1698.

18 Maart. Magtiging tot afschrijving bij de boekjes der administratie van het Ambachts-kwartier te Batavia van eene partij Maleische letters, stempels, enz. "als zijnde een genoegsaem doot Effect." Dit is het oudste berigt, hetgeen omtrent Arabische drukletters in Indie is aangetroffen. Verg. Suppl. 1742 en Proeve, 1746, no. 3, bladz. 7.

1699.

31 Augustus. Aan den predikant, L. Loderus, wordt op zijn verzoek vergund de drukkerij over te nemen van J. de Vries, om deze inrigting te bedienen volgens de voorwaarden van het contract van 16 Februarij 1671.

XVIIIe EEUW.

1703.

Op den Akker (J.), os CL Psalmos d'el Rey e Propheta David, como taŏbem os Canticos espirituaes usados 'na Igreja Reformada Belgica, Compostos para uso d'a Igreja Portuguesa 'nostra cidade de Batavia em Java Mayor. Batavia, 8°. VIII + 752 bladz. (A. L. Loderus.) [*Hoe traag toenmaals het drukken ging, schijnt men te mogen afleiden uit de omstandigheid, dat de Indische regering reeds bij hare resolutie van* 13 *Mei* 1695 *vergunning verleende tot het drukken van dit werk.*]

1706.

Maleische woord-boek-sameling Zijnde Een bij een-sameling van alle Maleische woorde-boeken Soo wel van de vier bijzondere bekende waer in 't Duitsch voor- en 't Maleisch achter-staat, die reets bevorens wel gedrukt, maar weinig te bekomen zijn. Als van de vier onbekende waer in 't Maleisch voor- en Duitsch achter-staat; hoedanig 'er tot nu toe noch noit meer als een is in druck geweest, doch by seer weinig bekend. Waar van de namen en rang op de omme-staande bladzijde nader konnen gesien worden. Alleen uit Liefhebbery tot des te meerder nut- en geriev' van de Maleische Taal- lievende Leerlingen gemeen gemaakt. Batavia, 4°. (A. L. Loderus.) [*Deze lange titel wordt gevonden vóór het hieronder vermelde werk, hetgeen daarop onmiddelijk volgt. Uit de "omme-staande" bladzijde (t. w. de achter dien titel gedrukte bladzijde, — het eenige, wat van dit zonderlinge prospectus schijnt te bestaan) blijkt, dat het plan voor de uitgave van dit werk was, als volgt:*

1^e *deel. Wiltens en Danckaerts, vocabularium;*
F. de H's. dictionarium.

2^e *deel. Heurnius, vocabularium.*

3^e *deel. Gueynier, vocabularium (Duitsch en Maleisch in quarto gedrukt hier op Batavia,* 1677. *Maleisch en Duitsch nooit bevoren gedrukt.*)]

(Wiltens en Danckaerts), Vocabularium, ofte Woort-boeck, naer ordre van den Alphabet, int 't Duytsch-Maleysch, ende Maleysch-Duytsch, dat is, 't eerste daer 't Duytsch voor ende 't Maleysch naer, ende 't ander daar 't Maleysch voor, en 't Duytsch naer wert gestelt. Eertyts ten deele ghecomponeert by den Eerw: Caspar Wil-

1706.

tens Sal: Mem: ende namaels oversien, vermeerdert, in ordre gebracht, ende uitgegeven door Sebastianum Danckaerts. Waer by achter aen noch gevoecht zijn, eenighe Portuguysche ende Tarnataensche woorden, die seer ghemeyn zijn, ende vermenght werden onder 't Maleysch, inde Eylanden van Amboyna, Molucken ende Banda. Item noch eenighe manieren van spreecken, die seer noodigh ende proffytelyck zijn te weten, voor den ghenen die de Maleysche tale, soo alsse inde plaetsen voornoemt ghebruyckt begheerich zijn te leeren. Als mede eenighe Grammaticale observatien, niet min dienstich wert, tot lichticheyt ende claerheyt, als wel tot groot proffyt streckende. Voormaels gedrukt in 's Gravenhage, enz. Anno 1623. En nu wederom herdrukt op Batavia, in 's E. Compagnies en Stads-drukkerij. 4°. 3 + 119 + 19 bladz.

1707.

Maleische woord-boek-sameling. Dat is Een by-een-sameling van alle tot noch toe gedrukte Maleische Woorden-Boeken: Niet alleen van de gemeene Duitsche en Maleische die wel genoeg bekend, maer beswaarlijk te bekomen zyn; Maer ook van de aller seldsaamste, en tot noch toe onbekende, soo wel Maleisch en Duitsch, als Duitsch en Maleisch, ja selfs Maleisch-Latynsch, en Latynsch-Maleisch. Welcker getal en Namen soo als se malkanderen volgen in dit Eerste Deel op de 6. blad zyde nader konnen gesien worden, Ieder nae rang en ordre van de tyd, waer in eerst-maal zijn uitgekomen, wederom herdruckt. Batavia, 4°. (A. L. Loderus.) [*Tegenover den Hollandschen titel staat dezelfde titel in het Latijn. — Dit eenigzins zonderlinge drukwerk, bevat, behalve den Hollandschen en Latijnschen titel, eene Hollandsche en Latijnsche opdragt van Loderus, eene inhouds-opgave en een woord aan den „bescheide Leeser". — Het plan der uitgave van Maleische woordenboeken was sedert* 1706 *veranderd, aangezien volgens even bedoelde inhouds-opgave ook het dictionarium van Haex in het eerste deel werd opgenomen.— Loderus noemt in de opdragt deze woordenboeken de „eerstelingen van syn „eerste particuliere werk".— „Soo God wil" zouden de woordenboeken van Heurnius en Gueijnier „ten naaste volgen."*]

Haex (D.), dictionarium Malaico-Latinum et Latino-Malaicum. Cum aliis quamplurimis quae quarta pagina edocebit. Primitus Excusum Romae, Typis et impensis Sac. Congr. de Propag. Fide. MDCXXXI, Superiorum permissu. Nunc autem Recusum Bataviae. 4°. IV + 72 + 75 + 14 bladz. (Nobilissimarum Societatis atq. urbis officina typographica.)

[Houtman (F. de)], dictionarium, ofte Woord ende spraeck-boeck, In de Duytsche ende Maleysche Tale, Met verscheyde t'samen-sprekingen, in Duytsch en Maleys, aengaende de Schipvaert en allerleye Coopmanschap, Alsmede. Alle de Principaelste Leden des Menschen, zoo wel van buyten als van binnen. Met een Geslacht-Register, en de twaelf Maenden, Weken en Dagen; gelyck de zelve met de

1707.

Maleysche end' in onse Nederduytsche Sprake verstaen worden; met hare Tellinge, en Conjugatie. Alles tegen malkander over gestelt en volgens 't A B C. elck woordt te vinden. Nootwendigh voor alle de geene die de Maleysche Tale begeren te leeren. Gestelt door F. de H. Voormaals gedrukt, 't Amsterdam. Bij Paulus Matthysz . . . . 1673. En nu wederom herdrukt, op Batavia. 4°. 140 bladz. (In 's E: Compagnies en Stads-drukkerij.)

* d'Outrain (J.), ini soerat, jang mentjeriterakan oetsoelan-ddim Natsranyi. Batavia, 8°. (A. L. Loderus.) [*Vermeld door Zenker, bibliotheca orientalis, II, no.* 6582, *als eene vertaling met Romeinsche karakters van d' Outrain's Catechismus.*]

1708.

Tweede deel. Van de Collectanea Malaica Vocabularia — of Maleische Woordenboek-sameling. Zijnde Een by een sameling van alle tot nog toe gedrukte Maleische Woorde-Boeken: Niet alleen van de gemeene Duitsche en Maleische, die wel genoeg bekend, maar beswaarlijk te bekomen zijn: Maar ook van de aller seldsaamste; en tot noch toe onbekende, soo wel Maleisch en Duitsch, als Duitsch en Maleisch, ja selfs Maleisch-Latynsch, en Latynsch-Maleisch. Welker getal en namen soo alsse malkanderen volgen, op de volgende blad-zijde nader konnen gesien werden. Batavia, 4°. (A. L. Loderus) [*Achter dezen titel volgen in een exemplaar, aanwezig in de Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage:*

1°. Proeve Om 't Mallays, na d' aard van de taal selfs, soo alsse in 't Oosten van Asia op 't allergeschikst gesproken, en wel voornamentlijk in d' eygene boeken dier inlanders gevonden werd, met onse Europaeise letter altijd onveranderlijk en behoorlijk te kunnen schrijven en lesen . . . . Alles door een liefhebber der Maleische taal [*P. van der Vorm? Zie Werndly, bladz.* 289 *en* 302.]. 28 bladz.

2°. Heurnius (J.), vocabularium; ofte Woorden-boeck, Duytsch en Mallays. Eertydts Gecomponeert en uytgegeven door den Eerw. D. Caspar Wiltens, ende Sebastiaan Danckaerts zaligr. Ende nāderhand (Met meer dan drie duysent so woorden als manieren van spreken) vermeerdert uyt de schriften van de E. E. Jan van Hasel ende Albert Ruyl etc. Door Justus Heurnius. . . . . Doch nu door een taalkundig lief- hebber [*P. van der Vorm? Zie Werndly, bladz.* 288 *en* 289] merkelijk verbeterd en ver-meerderd. Batavia, 4°. 132 bladz. (A. L. Loderus.)

3°. Gueynier (F.), vocabulaer, Ofte Woorden-boeck. Nae Ordre van het Alphabeth, in 't Duytsch ende Mallays. Bij een vergadert en uyt gegeven door Fredericus Gueynier . . . . . . Door een tael-kundig lief- hebber merkelijk verbeterd en ver-meerderd. Batavia, 4°. 282 bladz. (A. L. Loderus.)

4°. Volgen nu de woorden, die in d' ichtisaar Catechismou van D°. M. Leydekker voorkomen en door zijn Eerw. op dese wys daar agter gesteld zijn. 4°. 6 bladz. [*De pagineering loopt door met het voorgaande woordenboek. — Zie ook* 1677 *en* 1685.]

1710.

* Portugeesch nachtmaalboek. Batavia.

1711.

October. Gemis van eenige letters bij de drukkerij, waardoor o. a. pascedullen gedrukt moesten worden, zooals het ging.

1712.

Januarij. Eisch van eene nieuwe drukkerij (één pers, acht zethaken, enz.; van alles even weinig). De vorige eisch was 40 jaren vroeger naar Patria verzonden.— Aan dien eisch werd niet voldaan, omdat de Heeren XVII, blijkens hunne missive aan de Indische regering van 27 October 1712, van oordeel waren, dat het oprigten dier drukkerij „voor „de Comp." niet „dienstig" zoude zijn.

Maart. In het voorberigt van een gedrukten „sterffrol" had de uitgever, A. L. Loderus, medegedeeld voornemens te zijn aan dat werk toe te voegen „de doop- en trouw-rollen, item van alle afgegane en aange„komen bodems en gequalificeerdens, mitsgaders een correcte lijste der „geheele retourvloot, alsmede van de presente leden deser regeering en „mindere raden en collegien van justitie" enz. Dit plan tot de uitgave van een zoogenaamd naamregister beviel echter niet aan de Regering, waarom zij aan Loderus de uitgave daarvan verbood, „dewijl daeruijt meer „verwarring als nut en mogelijk ook nadeel voor de Comp. te verwagten „is".— Zie 1718.

1715.

Naar aanleiding van een vernieuwden eisch van drukmateriaal (zie 1712) schreven de Heeren XVII bij hunne missive van 28 September 1715 aan de Indische regering, dat zij hadden goedgevonden „de Camer Amsterdam „te authoriseeren om daarover met kundige Luyden te spreeken, en nae „bevindingh van zaken te disponeeren."

1718.

April. Slordig werk van de drukkerij. De gouv. gen. Riebeek corrigeerde zelf drukproeven. — Loderus moest op zijne drukkerij o. a. drukken: „ordinaris instrument zegels voor Batavia, zegels tot passen voor de buiten „kantoren, zeepassen voor Makasser, plakaat voor de retourschepen." Men behielp zich met geschreven kopijen.

9 Augustus. „Ook is verstaan aan Hendrik Welsing en Allardus Fro„nenbroek, die voor de Compagnie worden gebruykt tot het drucken van „'t geen deselve nodig heeft, te accordeeren omme ten haren profyte en „ten dienste van het gemeen te mogen drucken seker naamboekje der ge„qualificeerde amptenaren en andere officianten en bediendens te deser „plaatse." — Het oudste Naamboekje, hetgeen, voor zooverre bekend, bewaard is gebleven, is van 1731. Waarschijnlijk hebben tusschen 1719 en

1718.

1731 niet *geregeld* Naamboekjes het licht gezien (Verg. het aangeteekende bij 1725 in den eersten druk dezer Proeve, bladz. 5.)

Welsing en Fronenbroek als drukkers van hetgeen de Compagnie in Indie aan drukwerk noodig had, wettigen, in verband met eenige andere, niet pertinente berigten, de veronderstelling, dat omstreeks medio 1718 de Compagnie's drukkerij in het kasteel Batavia (alzoo eene tweede drukkerij te dier plaatse) tot stand is gekomen. In April 1718 was Loderus nog met werk vòor de Compagnie belast.

In de 17de eeuw was de toenmaals vereenigde Compagnie's- en stadsdrukkerij in de Prince-straat in het huis, waar de Bataviasche Mercurius uithing.

„Les Muses sont peu cultivées à Batavia; la République des Lettres „y a beaucoup moins de sujets que celle d' Hollande; il y a cependant „quelques Imprimeries: mais la presse n'y roule guéres; la plus belle est „celle de Messieurs les Etats, qui est en très- bon ordre et bien pourvue „de caractéres différens. Durant mon séjour [20 *Augustus — ? September* 1718] on publia une historiette galante d' une Princesse Chinoise [*Bi- li- bam- ba*], elle fut imprimée en trois langues différentes, la Hollandoise, „Chinoise et Portugaise." (Voyage d' Innigo de Biervillas, Portugais, à la côte de Malabar, Goa, Batavia, etc. Paris, 1736. Tome II, pag. 37 et 38.)

1719.

October. Aan de weduwe van den predikant-drukker, A. L. Loderus wordt toegestaan „te continueren de possessie der drukkerij, alleen ten „dienste van dese stadt [Batavia] en het gemeen," — tot in 1743.

1720.

* Haverman (J.), Lirinho de Oroçaes, emend. p. H. van Diest, e traduz. p. J. op den Akker. Batavia, 12°. [*Hierachter:* Breve Compendio da Doutrina e Religiao pelos Ministros Pregadores de Igreja Reform. de Batavia. 1685.]

1734.

* Maleidsch nachtmaal-boek. Batavia, 8°.

1738.

Caron (F.), voorbeeldt des openbaeren godtsdiensts, bestaande in de verhandelinge van de XII articulen des geloofs, de wet Godes, 't gebedt des Heeren, mitsgaders de feest- bid- en danck-texten, ten dienste der Inlandtse Christenen op Amboina, in 40 Predicatien eenvoudelijck gestelt. Amsterdam, Paulus Matthysz, 1693. Herdrukt tot Batavia. 4°. 19 + 255 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Ook met den titel:* Tsjeremin acan pegang agamma etc.]

1742.

Rudolf Wetstein, die met zijn broeder Gerard in September 1723 aangesteld was tot drukkers van de Kamer Amsterdam, legateert aan den Maleischen Kerkeraad te Batavia 800 ℔ Arabische letters. (Resolutie der Kamer Amsterdam.)

1743.

Conditien en voorwaarden, waar op na het goedvinden van zijn Edelheyt Den Heere Gouverneur Generaal, en de Edele Heeren Raden van Nederlands India, op Ultimo December 1743 aanstaande . . . . aan de meestbiedende zullen worden verpagt, zodanige Imposten als hier onder van stuk tot stuk staan genomineerd, enz. Folio. 61 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

* Instructie voor den dienst ter zee.

* Reglement voor de zeevaart.

1744.

[Jordens (J. E.)], Bataviase nouvelles. Batavia, fol. [*Begonnen* 7 *Aug.* 1744. *Zie Mr. J. A. van der Chijs, de Bataviasche nouvelles van* 1744—1746, *enz. in het Tijdschrift voor Indische taal- land- en volkenkunde*, *XI*, 160; *Dr. T. C. L. Wijnmalen, de eersteling onder de Indische nieuwsbladen in Tijdschrift van N. I.*, *nieuwe serie*, 3e *jaargang*, *bladz.* 268 *en Mr. W. P. Sautyn Kluit in den Nederlandschen spectator*, 1874, *bladz.* 361 *en* 380.]

* Piekenbroek (G.), lijkreden over psalm XC. vs: 12, gedaan ter gedagtenis van weylen de Wel Edel Gebore Vrouwe, Catharina Magdalena Huijsman, gemalinne van zijn Hoog Edelheyd, den Heere Gouverneur Generael Gustaaf Willem Baron van Imhoff. Batavia.

1745.

Junij. De Regering kocht zekere erven en opstallen, gelegen te Batavia buiten de Rotterdammer poort, aan de Verburgs-gracht, bestaande o. a. uit twee kleine woningen, waarvan het eene moest dienen voor de drukkerij en de woning der drukkers in de inlandsche talen, „dewelcke men „derwaarts sal moeten verplaatsen om de ongezondheijd der woning daar „toe in het Casteel g'approprieert, als zijnde in minder dan een jaar die „drukkerije geheel en al uytgestorven en byna niemand uyt agt off thien „menschen, successieve daartoe g'employeerd, overgebleeven, om dat werk, „dat reeds met het drukken van de bijbel in het Portugeesche [*Zie bij* 1748] en een woorde boekje in het Maleyds aan de gang was gebragt, „en nu al circa vyff maanden geheel stil gestaan heeft, weder op te vatten „en in beweeging te brengen."

1745.

December. Mr. Wetzelius Woltering, ordinaris raad van justitie, benoemd tot censor van de stads-drukkerij, in plaats van den heer Dellafaille, wegens diens geobtineerde verlossing naar Nederland. (Zie 1737.)

[Jordens (J. E.)], Bataviase nouvelles en politique raisonnementen. Batavia, fol. ('s Comp. drukkers) [*In 's Rijks-archief te 's Gravenhage worden bewaard de nummers* 39 *en* 42 *van* 28 *Sept. en* 19 *Oct.* 1745.]

Octroy door de Edele hoge Indiase Regering verleend aan de Societeyt Van den Amphioen Handel, tot Batavia. Ibid., 4°. 8 bladz. ('s Comp. drukkers.)

Voornaamste artikulen enz. (Proeve, 1745, no. 3, bladz. 7.) [*Hiervan bestaat ook eene uitgave met kleiner letter op zes bladzijden.*]

1746.

Bataviasche apotheek, waarin begreepen zijn zodanige enkelde en gecomponeerde geneesmiddelen als er in de Hospitaals en Stads Apotheek zullen bewaart worden. Batavia, 8°. 6 + 200 bladz. (C. J. Weichberger.)

Catechismus enz. (Proeve, 1746, no. 3, bladz. 7.) [*Dit is waarschijnlijk het eerste, met Arabische letters in Indie gedrukte boek.— Verg. Suppl.* 1698 *en* 1742.]

Conditien En Voorwaarden Waar op de gemeene landsmiddelen ter Stede Batavia worden Verpagt, gerevideert en g'amplieert in Rade van India den 13. Dec. 1746. Bestaande dezelve in de volgende differente Pagten, als: Van de inkomende en uytgaande Regten, anders genaamd de Pagt van de Boom, Den handel aan de Schepen, De Groente Kramen en Winkeliers, Het Hoofdgeld der Chineesen, Het Slagten van 't Vee, de Vis-Markt, De Hanevegterijen, De Chineesche Top-Tafels. De inkomende en uytgaande Rijs, De Herbergiers binnen en buyten de Stad, De Rijs-Markt, De Koorn-Molen, Het Kerven van Chineesche Tabak, De Waxkaarssen, De inkomende en uytgaande Zuykeren, De Waag. Batavia, fol. 60 bladz. (C. J. Weichberger.)

Ordonnantie voor de stads-doctoren. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Reglement en ordonnantie voor de Dienaren van de Comp. tot Batavia, in de daar bij benoemde Administratien, enz. [*Aanwijzing van middelen van bestaan.*] Folio. 16 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1747.

Collectie der successive Ordres, bij diverse Resolutien, Publicatien en Instructien, voor de schepen en mindere vaartuygen, navigeerende of kruijssende in Indien, door de hooge Regering deser Landen gegeven, en volgens haar Hoog Edelens besluyt van den 28. November 1747. door den druk gemeen gemaakt, enz. Folio. 12 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1748.

Conditien en voorwaarden waar op de gemeene landsmiddelen ter stede Batavia worden verpagt, gerevideert en g'amplieert in Rade van India den 6. Dec. 1784. Batavia, fol. 60 bladz. (C. J. Weichberger.)

Ferreira à d' Almeida (J.), do velho testamento enz. (Proeve, 1784, no. 2, bladz. 8.) [*Zie Suppl.* 1683.]

P. Ovidii Nasonis tristium libri V. quibus accedunt Dyonisii Catonis disticha de moribus ad filium, in usum Seminarii recusa. Batavia, 8°. 135 + 16 bladz. (H. Mulder, ex officina Seminarii.)

1750.

Conditien en voorwaarden waarop de gemeene landsmiddelen ter stede Batavia worden verpagt, gerevideert en g'amplieert in Rade van India den 8. Dec. 1750. Batavia, fol. 54 bladz. (H. Mulder.)

Ordonnantie op het gezegult Papier. Folio. 74 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1751 (?).

Lyste en aanwyzing van het rendement der verpagtinge van de Javase Sabandharijen. Item Alle verdere 's Comps. Verpagtingen op het Eyland Java. Beginnende met Ao. $174^4/_5$. en eyndigende met Ao. $17\frac{49}{50}$. Batavia, 8°. II + 12 bladz. ('s E: Comps. drukkers.) [*Zonder jaar.*]

1752.

[Mossel (J.)], aanmerkingen over de Landen in het Koningrijk Jaccatra, nevens de aangrensende en mede onder de Nederlandse Comp. sorteerende Preanger Landen, enz. Batavia, fol. 29 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

1753.

Ferreira a d' Almeida (J.), do Velho Testamento o segundo tomo que contèm os s. s. Livros de Job, os Psalmos, os Proverbios, o Pregador, os Cantares, com os Prophetas mayores e menores. Traduzidos em Portuguez por Joao Ferreira a D' Almeida e Jacobo op den Akker. Batavia, 8°. Zonder paginering. (G. H. Heusler, officina do Seminario.) [*Zie ook Proeve*, 1748.]

1754.

Instructie enz. (Proeve, 1754, no. 4, bladz. 10.) [*Zie ook Proeve*, 1778, 92.]

Plakaat betreffende de particuliere vaart en handel. Folio. 10 bladz. (Zonder naam van plaats en drukker.) [*Zie ook Suppl.* 1668, *Proeve*, 1792, 93.]

1755.

Advertentie betreffende de verpachting der generale en gemeene inkomsten van het Koningrijk Jaccatra, voor een jaar, ofte anno 1756. Folio. 4 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Swemmelaer (J. W.), lijk-reden over het droevig Afsterven van Giliana Wilhelmina Hilgers, Teder Geliefde huisvrouw van den wel edelen agtbaaren heer Nicolaas Hartingh, gouverneur en directeur van Javas noord-oostkust, etc. Uitgesproken te Samarang, Op Zondag den 28sten Julij 1754. Batavia, 4°. 90 bladz. (C. E. Renhart.)

1756.

Advertentie betreffende de verpachting der generale en gemeene inkomsten van het Koningrijk Jaccatra, voor een jaar, ofte anno 1757. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1757.

Advertentie betreffende de verpachting der generale en gemeene inkomsten van het Koningrijk Jaccatra. Folio. 7 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Advertissement betreffende de vrije vaart naar en van Sumatras west cust. Folio. 4 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Ordonnantie betreffende de vaste goederen met een fideicommissairen band bezwaart. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1758.

Advertentie betreffende de verpachting der generale en gemeene inkomsten van het Koningrijk Jaccatra. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Beknopte historie enz. (Proeve, 1758, no. 2, bladz. 12.) IV + 120 bladz.

Ordonnantie tegen den ongepermitteerden handel in Amphioen. Folio. 4 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Ordonnantie tegens den onmatigen aanvoer van Chinese nieuwelingen in deze Colonie. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1759.

Advertissement betreffende de verpagtinge der generale en gemeene inkomsten van het Koningrijk Jaccatra. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Advertissement tegen het vermaken van vaste goederen met fidei-commissairen band ten voordeele van Inlanders, onchristene Onderdanen, &. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1760.

Advertissement betreffende de bagagie en gepermitteerde lasten van Compagnies Zeevaart in Indiën. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Publicatie betreffende het stempelen van ducaten en ropijen. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1761.

* Compendium der voornaamste civile wetten en gewoontens, waarna de Mahometanen zig in het decideren der onder hen opkomende verschillen reguleren, ten opsigte van de successien, erf- en besterfenissen, item hunnen huwelijken en egtscheydingen, bijeenverzamelt uyt het Mahometaanse wetboek, volgens de opgave der Priesters en inlandsche Hoofden, om onderhouden te worden, daar en zoo het behoort. — Geapprobeert in Rade van India den 25sten Maart, anno 1700. Batavia, fol. (C. C. Renhard.)

1762.

Vries (P. de), Jan Pietersz: Coen, Voorstander der Bataviase Vrijheid, Blijeijndent oorlog-spel. Vercierd met zang, dans en Vertooningen. Getrokken uijt de Nagelaten Schriften van den Heere Johannes Kamphuijs, Toen Eerste Clerk van haar Hoog Edelheedens, en Naderhand Gouverneur Generaal van Nederlands India. Batavia, 8°. 44 bladz. (F. Tetsch.)

1763.

Conditien en voorwaarden waar op de gemeene lands-middelen ter stede Batavia worden verpagt en bij admodiatie overgelaten, voor Ao. 1764. Batavia, folio. 71 bladz. (C. C. Renhard.)

Vries (P. de), Apolloos Vreugde Feest Op De blijde voorstelling van Zijn Hoogedelheijt, Den Hoogedelen, Grootachtbaaren En Wijdgebiedenden Heere Petrus Albertus van der Parra, tot Gouverneur Generael van Nederlands India; Gevierd op Donderdag, den 29 September, 1763. Groot Divertissement met Dans, Konst-Vliegwerken en Illuminatien. Batavia, 8°. 14 bladz. (F. Tetsch.) [*Zonder jaartal.*]

1764.

Brezee (L.), Loff- ên Vreugde Viering, in het choor aan Apollo Toegeweid. Gevierd den 29. September, en in den maand October Anno 1764. Ten Tooneele gevoerd. Ter Geboorte, en Eerste Verjaaring, Jegens het Voorstellen van Zijne Hoog-Edelheid. Den Hoog-Edelen Groot-Achtbaren, en Wijdgebiedende Heere Petrus Albertus van der Parra; als Gouverneur Generaal van Nederlands India. Groot divertissement Verzierd met vele Veranderinge van Tooneelen, Dans, Konst, Vlieg-Werken, en een Uitmuntende Illuminatie. Batavia, 8°. 44 bladz. (F. Tetsch.) [*Zonder jaartal.*]

1766.

* Geugten (van der), rouwklagt. Batavia.

* Jongh (de), gedicht op den zilveren feestdag van den Gouverneur Generaal van der Parra. Batavia.

1768.

Ordre-boek enz. (Proeve, 1768, no. 11, bladz. 16.) [*Zie ook Suppl.* 1779.]

1769.

Instructie voor de retourschepen. Folio. 15 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1771.

Kroschel (E. G.), lierzang op de verovering van Jakatra, aan zijne Hoog-Edelheid den Hoogedelen, Grootagtbaaren, Wydgebiedenden Heere Petrus Albertus van der Parra Gouverneur Generaal van Nederlands India. Bij gelegenheid van derzelve gewoone plegtige Feestvieringe eerbiediglijk opgezongen den 30. May 1771. Batavia, 4°. 6 bladz. (F. C. Tetsch.)

1772.

Extract Patriasche Generale Missive, geschreven door de Edele Hoog-Agtbaare Heeren Seventienen aan Haar Hoog Edelens, den Gouverneur Generaal en de Raaden van Indië te Batavia, gedateerd Amsterdam den 23sten April 1772 [*Aanstaande komst van Cook in Ned. Indie.*] Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1774.

*[Terkamp (H. T.)], Baias klagt, over het afzijn van haaren minnaar Assedin. Oostersch-minnedicht in poëtisch prosa. Waarin de styl en uitdrukkingen der Arabische en andere Oostersche dichters, zoo veel de Nederlandsche taal en dichtkunst zulks lyden, zijn nagevolgt. Door H: T: T: K. Benevens deszelfs overdragt in gerymde vaarzen door J. van Zyp. Batavia, 8°. (L. Dominicus.)

1775.

Reglement enz. (Proeve, 1775, no. 10, bladz. 19.) [*Zie ook Proeve*, 1764.]

* Vermeer (T.), lijkrede op ds. J. M. Mohr [*overleden in October* 1775.— *Vermeld in de voorrede van den Harlingschen herdruk der lijkrede op A. J. Bake* (*zie bij* 1787), 1794. — *Ook van de lijkrede op Mohr bestaat een herdruk*, *uitgegeven te Utrecht bij G. van den Brink Jansz.*]

1776.

Lyste van de retourschepen voor het najaar 1777 en voorjaar 1778. Direct van Batavia. Ibid., fol. 2 bladz. (E. Heemen.)

Vermeer (T), een helderflonkerende, dog al te vroeg uitgeblust ligt, voorgesteld in Eene lijk-rede Over den Wel Eerwaarden, Zeer Geleerden en Godzaligen Heere Hermanus Teeringh, (In Leeven:) Bedienaar des H: Evangeliums in de Neederduytsche Gemeente van J: C: te Batavia, En aldaar in den Ouderdom van 25 Jaaren, 11 Maanden en 9 Dagen, Overleeden den 12en December 1775. en s' Zondags den 17en daar aan volgende, in deszelvs Nagedagtenisse gevierd door deszelvs Amptgenoot Theodorus Vermeer. Batavia, 4°. IV + 30 bladz. (D. Dominicus.) [*Hiervan bestaat een nadruk*, *uitgegeven te Utrecht door G. van den Brink Jansz.*]

Idem, een groote in Israel gevallen (Proeve, 1776, no. 9, bladz. 20.) [*Hiervan bestaat een nadruk*, *uitgegeven te Utrecht door G. van den Brink Jansz.*]

1777.

Vermeer (T.), 'T Oppergezag der Godheid in het afsterven van aardsgrooten verheerlijkt, of leer-reede Bij Gelegenheid van het Afsterven van Zijne Hoog Edelheid, den Hoog Edelen, Groot-Agtbaaren en Wydgebiedenden Heere Jeremias van Riemsdyk, (In Leeven:) Gouverneur Generaal van Nederlands Indië, etc: etc: etc: Overleeden den 3den October 1777, in den Ouderdom van 64. Jaaren, 11. Maanden en 15. Dagen, na eene korte Regeering van pas Een Jaar, en omtrent neegen Maanden. Batavia, 4°. 5 + 24 bladz. (L. Dominicus.)

1778.

Ampliatie enz. (Proeve, 1778, no. 6, bladz. 22.) [*Zie ook Proeve*, 1754, 92.]

Conditien van verpagting, der Sabandharijen en Domainen van de Compagnie, op en langs Javasch Noord-Oost kust voor de Jaaren 1779. 1780 en 1781. Folio. 10 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Conditien en voorwaarden waar op de gemeene lands-middellen ter stede Batavia zullen worden geheven en verpagt of bij admodiatie overgelaten voor Ao. 1779 en 1780. Batavia, fol. II + 76 bladz. (E. Heemen.) [*Zonder jaar.*]

Instructie voor de Opsienders, over het uytdiepen der Stads-Gragten. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever, ook zonder jaartal, maar vermoedelijk in 1778 uitgegeven.)

Korte Uittrekzels van de Orders op de Vrije Vaart om de West. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Zie ook Proeve*, 1771, 81.]

1778.

Korte Uittrekzels van de Orders op de Vrije Vaart om de Oost en Noord. Folio. 10 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Holl. en Mal. tekst. — Zie ook Proeve*, 1770, 71, 81.]

Placcaat enz. (Proeve, 1778, no. 12, bladz. 22.) 4°.

Programma enz. (Proeve 1778, no. 4, bladz. 21.) Batavia, 8°. (E. Heemen.) [*Eene Fransche vertaling van dit programma is in* 1779 *te 's Gravenhage in het licht gegeven.*]

Rendement van de Jaccatrasche Domainen. Batavia, fol. 1 bladz. (E. Heemen.)

Terkamp (H. T.), Proeve van minnedichten, in rijmlooze vaarsen. In Navolging der Latijnsche en Grieksche Voetmaaten . . . . . . Als een Geschenk voor zijne Vrienden. Batavia, 8°. 16 bladz. (L. Dominicus.)

Verbeterde Instructie, voor de Overheeden van Compagnies Scheepen, bij het uit- en inzeylen van de Tafel- Bay, of wel principaal, bij het opzoeken van de Ankerplaats onder het Rotten- Eyland. Folio. 2 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Vermeer (T.), kort begrip der grondwaarheden van den christelijken godsdienst, op last van 't eerwaarde collegie van Curatoren en Scholarchen der stad Batavia, tot gebruik der Indische jeugd opgesteld. Batavia, 8°. 2 + 56 bladz. (E Heemen.) [*De zamenstelling van dit schoolboek is door het Collegie van Curatoren en Scholarchen te Batavia opgedragen aan de predikanten Vermeer en Bartlo in hunne vergadering van* 6 *December* 1777. *Volgens een brief van Mr. J. C. M. Radermacher aan Prins Willem V van* 15 *October* 1778 *was het toenmaals gedrukt.*]

1779.

Brief enz. (Proeve, 1779. no. 6, bladz. 22.) Batavia, 8°. 28 bladz. (Zonder naam van uitgever, die echter volgens de Notulen Bat. Gen. 1 Nov. 1779 is geweest L. Dominicus.)

Hogendorp (W. van), Sophronisba enz. (Proeve, 1779, no. 5, bladz. 22.) IV + 108 bladz. [*Te Rotterdam in* 1780 *herdrukt, doch gewijzigd.*]

Idem, redevoering der inëntinge enz. (Proeve, 1780, no. 6, bladz. 24.) [*Vroeger ten onregte onder* 1780 *vermeld.*]

Iperen (J. van), inleidings redenvoeringe enz. (Proeve, 1779, no. 11, bladz. 23.) *lees:* inleidende redevoeringe.

Lyste van de retourschepen, voor het najaar 1779 en voorjaar 1780. Batavia, fol. 2 bladz. (E. Heemen.) [*Zonder jaar.*]

Ordre-boek voor het guarnizoen van Batavia, en dies resorte. Batavia, fol. 2 + 88 bladz. (E. Heemen.) [*Zie ook Proeve*, 1768.]

1780.

Bijvoegzel tot het school-reglement. Folio. 2 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Project tot de plegtige Uytvaart van Zijn Edelheyt, den Hoog- Edelen Groot Achtbaren Heer Reijnier de Klerk, Gouverneur Generaal wegens den Staat der Vereenigde Nederlanden, en derzelver Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie in Indië; obiit den 1 September 1780 enz. Folio. 6 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Vergelijk Proeve*, 1780, *no.* 11, *bladz.* 24.]

Radermacher (J. C. M.), naamlijst der planten, die gevonden worden op het eiland Java. Met de Beschrijving van eenige nieuwe Geslagten en Soorten. 1e stuk. Batavia, 4°. 60 bladz. (E. Heemen.) [*Zie ook Suppl.* 1781, 82.]

1781.

Korte uittreksels enz. (Proeve, 1781, no. 7, bladz. 25.) 5 bladz.

Ordonnancie Voor de Overheden van de Scheepen der Nederlandsche Geoctroyeerde Oostindische Compagnie geduurende den Oorlog tusschen den Staat der vereenigde Nederlanden en de Engelsen. Folio. 1 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Radermacher (J. C. M.), naamlijst der planten, die gevonden worden op het eiland Java. Met de Beschrijving van eenige nieuwe Geslagten en Soorten. IIe Stuk. Batavia, 4°. 67 + 88 + 40 bladz. (E. Heemen.) [*Zie ook Suppl.* 1780, 82.]

Verhandelingen enz. (Proeve, 1781, no. 4, bladz. 25.) 46 + 544 bladz. (E. Heemen.)

1782.

Ordre enz. (Proeve, 1782, no. 6, bladz. 26.) [*Zie ook Proeve*, 1799.]

Programma van het Bataviaasch genootschap, opgericht te Batavia in 1778. Voor den Jaare 1782. 8°. 26 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Programme que la Societé, fondée a Batavia en 1778, Donne Pour l' année 1782. 8°. 23 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Radermacher (J. C. M.), naamlijst der planten, die gevonden worden op het eiland Java. Met de Beschrijving van eenige nieuwe Geslagten en Soorten. IIIe Stuk. Batavia, 4°. 102 + 41 + 70 bladz. (P. van Geemen.) [*Zie ook Suppl.* 1780, 81.]

1783.

Aparte Instructie voor de Hoofd-officieren, item Capiteins en subalterne Officieren ter zee, in den dienst van de Generale Nederlandsche Oostindische Compagnie, ra-

1783.

kende het Salut voor vreemde Schepen. Folio. 2 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever, en zonder jaar, maar vermoedelijk in 1783 uitgegeven.)

Instructie voor 's Compagnies kruissende Vaartuigen, waar na zig de Officieren, op dezelve commanderende, in 't gemeen zullen moeten rigten. Folio. 4 bladz. (Als voren.)

Lijst der retourschepen in het najaar 1783 en voorjaar 1784. Batavia, fol. 2 bladz. (P. van Geemen.)

Memorie van zodanige Munten, Maaten en Gewigten, zoo als in Siam in gebruik zijn geweest, ten tijde de Compagnie 'er nog Residentie had. Folio. 1 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever, en zonder jaar, doch vermoedelijk in 1783 uitgegeven.)

Memorie van zoodanige Maaten, Gewigten en Munten, als ten deezen Eilande in gebruik zijn, gereduceerd naar het Nederlandsch Gewigt, Waarde, en Prijs. Folio. 4 bladz. (Als voren.)

Munten, Maaten en Gewigten te Ambojna gangbaar, en in gebruyk. Folio. 2 bladz. (Als voren.)

Rendement van de Jaccatrasche Domeinen. Batavia, fol. 1 bladz. (P. van Geemen.)

1784.

Extract Journaal van 't Schip Ouwerkerk op zijne reise naar Japan in A° 1784., bij de ontdekking van eenige Eilandjes, en de doen gehoudene coursen. Folio. 2 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever, en zonder jaar.)

Lijst der Retourschepen in het najaar 1784 en voorjaar 1785. Batavia, folio. 2 bladz. (P. van Geemen.)

Relaas, Van de verovering van Riouw, op den 29. October 1784. door 's Lands Esquader Oorlog Scheepen. Folio. 2 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever, en zonder jaar.)

1785.

Lijst der Retourschepen, in het najaar 1785 en voorjaar 1786. Batavia, fol. 1 bladz. (P. van Geemen.)

Rendement van de Jaccatrasche Domeinen. Batavia, folio. 1 bladz. (P. van Geemen.)

1786.

Lijst van de in 't voorjaar 1786. naar Nederland vertrokken' particuliere voor de Compagnie ingehuurde Schepen . . . . Lijst der Retourschepen, in het najaar 1786 en voorjaar 1787. Batavia, fol. 2 bladz. (P. van Geemen.)

1787.

* Eenige Japansche woorden. Batavia, 8°.

Lijst van de in 't voorjaar 1787. naar Nederland vertrokken' particuliere voor de Compagnie ingehuurde Scheepen. Batavia, fol. 2 bladz. (P. van Geemen.) [*Zonder jaar.*]

Rendement van de Jaccatrasche Domeinen. Batavia, fol. 1 bladz. (P. van Geemen.)

* Vermeer (T.), Adriana Johanna Bake, douariere van Zijne Hoog-Edelheid, den Hoog-Eedelen Heere P. A. van der Parra, Gouverneur Generaal van Nederlands Indië, op haar Landgoed Wel te Vreede in den Ouderdom van 63 Jaaren, 6 Maanden en 11 dagen, overleeden den 18en February 1787. Ter gezeegende Gedachtenisse, aan de Hervormde Gemeente te Batavia, voorgesteld. [*De titel is opgegeven volgens den nadruk, „naar het Origineel gedrukte te Batavia" uitgeven door J. C. Metzlar te Harlingen bij V. van der Plaats*, 1794.]

1788.

Extract uit de Notulen van het geresolveerde in Raade van Indië, op Vrijdag den 19 September 1788 [*Memorie van remarques op de boeken van de equipagewerf.*] Fol. 17 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Lijst van het in 't voorjaar 1788 naar Nederland vertrokken particulier voor de Compagnie ingehuurd Schip . . . . . Verbeterde lijst der retourschepen, in het najaar 1788 en voorjaar 1789. Batavia, fol. 2 bladz. (P. van Geemen.) [*Zonder jaar.*]

Register der marginalen op de Ambonsche Brieff Aan Hun Hoog-Edelheden van den 20 September Anno 1787 [*Resolutie van* 16 *September* 1788.] Folio. 14 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

[Werndly (G. H)], taᵃlimu-'ltahhkhikh, 'ija 'itu pangˢadjaran kabenâran jang pohôn ᵃibâdet. 'Atas tîtah segala tuwan pemarentah Kompanijâ, terkârang dâlam bahâsa Malâjuw. Dibendar 'Amsterdam . . . . . . 1732. Lagi Tertarâ pûla Dibendar Batawijah. Batavia, 12°. 22 + 264 bladz. (P. van Geemen.)

1789.

Beschrijving van de zeeroovers, welke aan boord van Zijn Brittannische Majesteits gearmeerde vaartuig Bounty, op den 28. April 1789 gebleeven zijn. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever, en zonder jaar.)

Extract geredresseerd Plan, of Memorie, vervattende een ontwerp van schikkingen, op het stuk van den ontvangst, de verzending, en bestelling der brieven, van en aan particulieren, zo uit Indië, China, en de Caap de goede Hoop, voor Europa, als van hier naar Indië, China en de Caap voornoemd. Folio. 8 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1789.

Geredresseerd plan, tot het voeren en onderhouden eener spoedige en gereguleerde correspondentie met 's Comp: hoofd-bezittingen in Indie, en de Caap de Goede Hoop. Folio. 6 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever en zonder jaar.)

Lijst van de in het voorjaar 1789 naar Nederland vertrokkene Paketboten, en particuliere voor de Compagnie ingehuurde Schepen . . . . . . Verbeterde lijst der retourschepen, in het najaar 1789 en voorjaar 1790. Batavia, fol. 2 bladz. (P. van Geemen.) [*Zonder jaartal.*]

Rendement van de Jaccatrasche Domeinen. Batavia, fol. 1 bladz. (P. van Geemen.)

1791.

Aanmerkingen van den Ondergeteekende [H. van Stockum] Directeur Generaal, nopens de wijze, waar op het papiere geld bij de boeken der Compagnie word ingenomen en afgeschreven, en de wijze waar op hij meend, dat zulks in het vervolg diend te geschieden, enz. Folio. 21 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Instructie voor de Commissarissen en alle andere Bediendens Zoo te Batavia, als op de Buiten-Comptoiren, in welkers handen de liberale giften gefurneert, en het gefurneerde vervolgens behandeld zal moeten worden. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever en zonder jaar.)

Lijst van de in het voorjaar 1791 naar Neederland vertrokkene Paketbooten, en één ingehuurd Schip . . . . Lijst der retour-scheepen, in het najaar 1791 en voorjaar 1792. Batavia, fol. 2 bladz. (P. van Geemen.) [*Zonder jaar.*]

Memorie van menage voor Cheribon. Folio. 16 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Ordonnantie enz. (Proeve, 1791, no. 9, bladz. 30.) 1747, *lees:* 1797

1792.

Lijst van de in het voorjaar 1792 naar Neederland vertrokkene Scheepen en één Paketboot . . . . Lijst der retourschepen, in het najaar 1792 en voorjaar 1793. Batavia, fol. 2 bladz. (P. van Geemen.) [*Zonder jaar.*]

1793.

Ordre, op hoedanige wijze de Wagt-paraade in 't Guarnisoen moet optrekken en gehouden worden. Folio. 3 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Programma van het Vaderlandsche Seminarium ten dienste der Indische kerk. Folio. 3 bladz. (Als voren.)

Reglement, op de verstrekking van Randsoenen en Kostgelden aan de Scheepelingen, ter Rheede Batavia en ten eilande Onrust leggende. Folio. 1 bladz. (Als voren.)

1793.

Rendement van de Jaccatrasche Domeinen. Batavia, fol. 1 bladz. (P. van Geemen.) (1)

1794.

Instructie enz. (Proeve, 1794, no. 9, bladz. 32.) 1752, *lees*: 1753. [*Zie ook Suppl.* 1800.]

Lijst der Retour- scheepen, in het najaar 1794 en voorjaar 1795. Batavia, fol. 1 bladz. (P. van Geemen.) [*Zonder jaar.*]

1795.

December. Aan de drukkers van de stads-drukkerij wordt op het nadrukkelijkst verboden het uitgeven van eenige papieren hoegenaamd zonder voorkennis en goedkeuring van den Censor der drukkerij, speciaal zulke papieren en geschriften, welke maar eenigzins betrekking hadden op de toenmalige tijdsomstandigheden, het publiek bestuur of het stuk der defensie.

Instructie enz. (Proeve, 1795, no. 6, bladz. 33.) [*Zie ook Proeve*, 1782.]

Ordre ende voorschrift tot het doen van 's Lands Pulverproeve. Folio. 5 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Tractaat enz (Proeve, 1795, no. 9, bladz. 33.) [*Van dit tractaat bestaat ook eene Fransche uitgave*, 10 *bladz.*, *folio*, *zonder naam van plaats en uitgever.*]

1796.

Instructie voor het Vendu-Comptoir van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie te Batavia. Folio. 14 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Placaat van Commissarissen Generaal, houdende besluit tot en 't reglement op 't heffen van een Oirgeld van Paarden van de Dienaren, Burgers, en Ingezeetenen deezer Hoofdplaatse, niet gehoorende tot de Chineesche en Mohametaansche of Inlandsche Natien. Folio. 7 bladz. (Als voren.)

1797.

Ampliatien en Alteratien der in de Jaare 1797 Geëmaneerde Pachtconditien van de gemeene middelen generaale Conditien voor alle pachten. Folio. 10 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Order voor den Commandeur en Opper-equipagemeester, betrekkelijk de Arthillerij. Folio. 4 bladz. (Als voren.)

(1) Met denzelfden titel en overigens geheel op dezelfde wijze bestaat dit stuk voor de jaren 1794 t/m. 1807.

XIXe EEUW.

1800.

Geamplieerde instructie enz. (Proeve, 1800, no. 3, bladz. 38.) [*Hierbij behoort een herdruk van de Instructie voor de amfioen-directie van* 1794, 4°, 10 *bladz.*, *zonder naam van plaats en uitgever.*]

Specifieke aantooning der gezamentlijke Lasten en Ongelden geduurende het Boekjaar $179\frac{8}{9}$ ter dezer Hoofdplaatse Batavia gevallen, enz. 4°. 21 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1801.

Ontwerp van staatsregeling, voor het Bataafsche volk. 8°. 34 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Voorafgegaan door:* Proclamatie van het uitvoerend bewind der Bataafsche Republiek, tot kennisgeving van het aannemen, door 't Bataafsche volk, van het voorgesteld ontwerp van staatsregeling (2 *bladz.*), *en gevolgd door:* Publicatie van het staats-bewind der Bataafsche Republiek wegens het constitueeren van het staats-bewind der Bataafsche Republiek (2 *bladz.*)]

Placaat ter beteugeling van de willekeurige tol-heffingen en andere ongeregeldheden op de respective Landsmarkten in het Bataviasche district. Folio. 6 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Project tot de plechtige Uytvaart van zijn Hoog-Edelheid, de Hoog-Edele Gestrenge Heer Mr. Pieter Gerardus van Overstraten, Gouverneur Generaal van Bataafsch Indie, mitsgaders Generaal en Chef over de Militaire Macht in Indië; Overleeden den 22^e Augustus 1801. des middags om 12 uuren; — Zo als het zelve op Maandag den 24^e der evengemelde Maand des morgens staat volbracht te worden, uit Hoogst-desselvs Thuin op Weltevreeden. 4°. 6 bladz. (Als voren.)

Reglement waar na alle Aanbesteedingen die Compagnies weegen gedaan worden, zullen moeten worden ingericht. 4°. 3 bladz. (Als voren.)

Ross (J. Th.), lyk-reden op het noodlottig afsterven en ter vereerende gedagtenis van den zeer verdienstelijken en roemruchtigen heer Mr. Pieter Gerardus van Over-

1801.

straten, wegens de Bataafsche Republiek Gouverneur Generaal in Indië, overleeden op 's Gouvernements Land-Goed Wel te Vreede den 22. Augustus 1801, in den ouderdom van 45. jaaren, 6. maanden, en 3 dagen. Uitgesproken in de Hollandsche kerk op Zondag den 30sten daar aan volgende. Batavia, 4°. 1 + 25 bladz. (J. J. Dominicus, stads-drukker.)

1805.

Inrigting tot een Nieuw Abonnement voor de Toneel Societyd, onder den Zinspreuk Inschiklijkheid voor Lof! Folio. 2 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1807.

„Men leest hier [*Batavia*] wijnig en daarom zijn de boeken hier duur; „voor een Hellebroekje, Speldeboek of schoolboekje voor de jeugd, die 6 „à 8 Stuivs. in Holland kosten, betaald men hier vyf rijksdaalders papier, „zulk een Rijksdaalder is thans op een hollandsche gulden te rekenen. „Dominicus is een loom en traag mensch, en haalt met zijn affaire *f* 12.000 „'s jaars; het is waar hij heeft het vendunieuws en andere kleinigheden „daarvoor mede te drukken, gelijk het Regeringboekje ook, maar, wanneer „hier een actief jong mensch, der zaaken kundig, en wat letters, papier „etc. meebrengende aankwam, zou hier gelijke som kunnen winnen, en „ras ook het een of ander te drukken krijgen" (Brief van W. M. Keuchenius van 23 Julij 1807, afgedrukt in Tijdschr. Bat. Gen. XXII, 393.)

1808.

Rendement van de Jaccatrasche en Bantamsche Domeinen. Batavia, fol. 1 bladz. (P. van Geemen.)

1809.

Vendu-nieuws. (Proeve, 1809, no. 2, bladz. 43.) Batavia, fol. (J. J. Dominicus.) [*In 's Rijks archief te 's Gravenhage wordt bewaard het Vendu-nieuws van* 14 *Augustus* 1809, *no.* 33.]

1810.

Rendement van de Jaccatrasche en Bantamsche Domeinen. Voor zoo ver de laatste alhier verpagt zijn geworden. Batavia, fol. 1 bladz. (C. Niemands Verdriet.)

1812.

Code enz. (Proeve, 1812, no. 3, bladz. 46.) [*Hiervan bestaat ook eene uitgave in de Hollandsche taal zonder titel, in folio,* 185 *bladz. en register* 3 *bladz.*]

Grammar rules for the attainment of the Malayo language with a short vocabulary. Batavia, 8°. 47 bladz. (A. H. Hubbard.)

1816.

Proclamations enz. (Proeve, 1816, no. 6, bladz. 48.) Vol. II. From September 1813 to September 1815. Both Inclusive. Batavia, fol. VII + 121 bladz. (A. H. Hubbard.)

Idem, *doch zonder titel, van October* 1815 *tot Augustus* 1816. *Folio.* 25 *bladz.*

1820.

[Kam (J.)], verzameling van eenige kerk of litturgi-gebeden met de daar bij gepaste Lof zangen; de welke verzamelt zijn zo wel uit de litturgien der Moravische broederen; als mede uit die der Galikaansche of Bisschopale kerk gebeden. Amboina, 12°. 3 + 16 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

1821.

'Asas 'agama mesehhy jang desebut lagi suʻal besar. Pada jang mana lagi sudah menambakan segala Lefal jang bergûna deri pada kalam 'Allah etc. Tertara pada kaduwa kâli. Ambon, 8°. 40 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

* Lewis, a code of laws as established by the Pangeran's court at Fort Marlborough. Benkoelen.

* Roorda van Eijsinga (P. P.), hhikâjat Isma Jatiem, iâ ietoe, sjarth segala râdja-râdja, dan mantrie, dan hoeloebâlang dan sekaliënnja. Batavia, 4°. (Landsdrukkerij.)

1823.

* [Robinson (W.)], evangelie van Johannes in het Maleisch met Arabische karakters. Benkoelen, 8°.

Werndly (G. H.), Maleische spraakkunst enz. (Proeve, 1823, no. 13, bladz. 52.) [*In deze uitgave zijn weggelaten de voorrede, het aanhangsel, enz. der oorspronkelijke uitgave, verschenen te Amsterdam in* 1736.]

1825.

Reglement op de exercitien van de infanterie, ingerigt voor het theoretisch onderwijs bij de korpsen. Batavia, 8°. 99 bladz. (Landsdrukkerij.)

1826.

* Robinson (W.), Catechism of geography for the use of the Sumatran native schools. Benkoelen, 8°. [*Maleisch met Arab. kar.*]

1827.

* كتاب زبور نبي داوُد. The book of Psalms. Padang, 8°. 247 bladz.

1827.

Mythologie. Samarang, 4°. 20 bladz. (Tjokro die Wierio.)

1828.

* Reglement op het bestuur der policie onder den inlander, in de stad en voorsteden van Batavia. Ibid, 4°. (Landsdrukkerij.) [*Maleische en Hollandsche tekst.*]

W e s t e r (H.), bârang hhikâjet[r] jang terlebèh bergûna deri dâlam 'elkitab, 'ija 'itu segala sûrat[r] perdjandji[s]an lâma dân bahâruw; terkârang dengan sû[s]âl dân djawâb, gûna segala 'ânakh[r]. Tersâlin deri pada bahâsa Wolanda kapada bahâsa Malâjuw. Batavia, 8°. 47 bladz. (Landsdrukkerij.) [*Zie ook Suppl.* 1837, *Proeve*, 1855 (*no.* 37), *Suppl.* 1856, 57, *Proeve*, 1859 (*no.* 92), 1867 (*no.* 135.)]

1829.

B r i n k (A.), peng[s]adjâran, enz. (Proeve, 1829, no. 7, bladz. 57.) [*Zie ook Suppl.* 1844, *Proeve* 1848 (*no.* 19), 1853 (*no.* 25), *drukw. z. datum*, *no.* 2, *bladz.* 246.]

Hollandsch en Chineesch leer-boekje. Batavia, 4°. 8 (?) bladz. (Zonder naam van uitgever; gelithographeerd.)

1830.

Staat van Ned. Indie enz. (Proeve, 1830, no. 23, bladz. 59.) [*Vervalt; zie Drukwerken zonder datum*, *no.* 66, *bladz.* 250.]

1831.

Kommando-woorden, welke in het reglement op exercitiën en manoeuvres der infanterie, enz. voorkomen. 8°. 22 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Zie ook Suppl.* 1825, 32.]

1832.

B r u ij n (R. l e), ڤڠاجران اكن طبعات ݢون سڠال اورڠ ملايو. Batavia, 8°. 112 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

L e ij d e k k e r (M.), Maleisch en Nederduitsch woordenboek, enz. (Proeve, 1832, no. 12, bladz. 61.) 4°. 268 bladz. [*Zie Nieuwsblad voor den boekhandel*, 1874, *no.* 9 *en* 16. *Dit woordenboek, waarvan slechts vier exemplaren bestaan, vermits de overige door brand ter Landsdrukkerij vernield zijn, is niet verder gedrukt dan tot het woord* دورن. *Op* 1 *Julij* 1832 *is een prospectus daarvan in folio ter Landsdrukkerij uitgegeven.*]

Reglement op de exercitien en manoeuvres van de infanterie. Batavia, 8°. 211 + X bladz. (Landsdrukkerij.)

Reglement voor de verschillende detachementen djaijang sekars in Nederlandsch Indie. 8°. 23 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Zie ook Proeve*, 1835 (*no.* 9), 1861 (*no.* 102).]

1833.

Cornets de Groot (A. D.), Javaansche spraakkunst, uitgegeven in naam en op verzoek van het Bataviasche Genootschap van kunsten en wetenschappen door G. F. C. Gericke. Batavia, 8°. III + XII + 232 bladz. (Landsdrukkerij.) [*Overdruk uit Verh. Bat. Gen. deel* 15.]

Gericke (G. F. A.), rewâjat peng^singâtan 'âkan I. Kam, pandîta deri pada djama^aat Walandâwij di 'Ambon, ... deperlakukan pada 4. hârij 'Augustus MDCCCXXXIII. Ambon, 8°. 18 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

Reglement van orde, tucht en beheer voor de gouvernements lagere school te Soerabaija. Batavia, 8°. 26 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

Vraagen voor kinderen in het Hollandsch en Maleidsch. Taniahan sama Anak-anak tjara Hollanda dan Malajoe. Batavia, 12°. 59 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

1834.

Gericke (G. F. A.), pengadjaran agama mesehhy. Ambon, 12°. 38 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

Kitab Malajoe akan mengadjar permoelaan deri pada ilmoe hitongan. Batavia, 12°. 53 bladz. (Parapattan.)

* تهليل Batavia, 8°.

Wenijatutu makakapurij ida. Ponawatutu rije makawajowe poksaranij. Batavia, 12°. 8 bladz. (Kampong Parapattan.)

1835.

Egeling (L.), verkort vragenboekje tot onderwijzing in de christelijke leer. Met eenige verandering en vermeerdering ten dienste der Indische jeugd uitgegeven door N. Pluim Mentz. Batavia, 12°. 5 + 95 bladz. (Landsdrukkerij.)

كتاب قد ميڤتاكن روف بوم دان بهڮين سڬل مانسي منورة بعسان دان كرجاءن دان اڬمان Batavia, 8°. 94 bladz. No. I. (Kampong Parapattan.)

* Medhurst (W. H.), comparative vocabulary of the Chinese, Corean and Japanese languages, to which is added the Thousand characters classics in Chinese and Corean, accompanied bij indexes of all Chinese and Englisch words. Batavia, 8°.

Pengadjaran deri pada asas agama Iesa Elmeseh dengan soeal djawab; dikarangkan oleh sebab anak-anak dan orang-orang moeda. Batavia, 12°. 23 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

Tjaritera akan pentjahrian dan hoekoeman dosa. Batavia, 12°. 48 bladz. (Parapattan.) [*Zie ook Suppl.* 1837, *Proeve* 1854 (*no.* 56), 1869 (*no.* 142).]

1835.

Verzameling der wettelijke bepalingen, daargesteld in de jaren 1817, 1819, 1820 en 1821, als nog kracht van wet hebbende. Uitgegeven op last der Hooge Regering, om tot rigtsnoer te strekken van alle ambtenaren en ingezetenen, welke niet in het bezit van gemelde jaargangen zijn; in twee banden. Tweede band. 1820 en 1821. Batavia, 8°. 8 + 9 + 131 bladz. en ettelijke tabellen. (Landsdrukkerij.) [*Zie ook Proeve*, 1834 (*no.* 7).]

1836.

* [Luijke (W.)], pengadjaran deri pada sapoeloeh penjoeroehan Allah, jang ija soedah membrie diatas boekit Sinaj. Dan tersalin kapada bahasa Lettie. Batavia, 12°. 18 bladz.

Pengadjaran enz. (Proeve, 1836, no. 10, bladz. 64.) *Vervalt; zie Proeve*, 1834, *no.* 6, *bladz.* 62.

Pengadjaran enz. (Proeve, 1836, no. 15, bladz. 272.) *Vervalt; zie Proeve*, 1837, *no.* 9.

1837.

Heymering (G.), 'akan gombâla jang bâjik. Tersâlin deri pada bahâsa Wolandâwy kapada bahâsa Malâjuw. Koepang, 4°. 54 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

* Patoet kitaorang menjembah Allah dan kerdja bakti pada dia. Samarang, 12°. 20 bladz.

Pengadjaran enz. (Proeve, 1837, no. 9, bladz. 65.) [*Zie ook Suppl.* 1853.]

Pengadjaran enz. (Proeve, 1837, no. 10, bladz. 65.) [*Zie ook Suppl.* 1846, *Proeve*, 1869 (*no.* 122).]

Rowlandhill, 'akan ka'ontôngan jang benar, dâlam tiga perkata'an di-kampong. Lâgi sawâtu kitab khawm, dihûlu tersâlin deri pada bahâsa Enggris, dàn sekârang deri pada bahâsa Wolandâwy 'awleh G. Heymering. Koepang, 12°. IV + 81 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

Tjeritera akan Henry serta dengan boedjangnja. Tersalin deri dalam bahasa Inggris goena sekalian orang Kristen. Batavia, 12°. 56 bladz. (Parapattan.) [*Zie ook Proeve*, 1863 (*no.* 64), 1868 (*no.* 94).]

چرترا اكن ڤنچريئن دان كحكومن دوس سرت ڤمبهروان هاتي مانسي اكن مندڤت
كهيدوڤن ككل Batavia, 8°. 44 bladz. (Kampong Parapattan.) [*Gelithographeerd.*]

1837.

W e s t e r (H.), bârang hhikajet^{r} jang terlebèh bergûna deri dâlam elkitab 'ija 'îtu segala sûrat^{r} perdjandjî^{s}an lâma dán bahâruw terkârang dengan sû^{s}al^{r} dan djawab, gûna segala 'ânakh^{r}. Menado, 12°. 53 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Zie ook Suppl.* 1828, *Proeve*, 1855 (*no.* 37), *Suppl.* 1856, 57, *Proeve*, 1859 (*no.* 92), 1867 (*no.* 135).]

I d e m, kîtab sombahjang jang bergûna 'âkan depakejkan didâlam midras^{r} dan rûmah^{r} 'awrang mesehhy, tersâlin kapada bahâsa Malâjuw 'awleh G. Heymering. Koepang, 12°. 24 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

1838.

H e y m e r i n g (G), 'akan ka^{s}ontongan deri pada mempunja^{s}ij 'Allah 'âkan tsohhbatnja didâlam 'ontong jang djâhat, 'ataw hhikâjet deri pada njônja Wilkens. Tersâlin deri pada bahâsa Wolandâwy kapada bahâsa Malâjuw. Koepang, 12°. 57 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

I d e m, kabangonan 'âkan berbowat kardja 'agama di-rûmah. Tersalin deri pada bahâsa Wolandâwy kapada bahâsa Malâjuw. Koepang, 12°. 97 bladz. (Als voren.)

I d e m, 'anugarah deri pada peng^{s}asêhan jang mesêhhy bagi 'ânakh^{r}. Kitâb jang pertâma. Tersâlin deri pada bahâsa Wolandâwy kapada bahâsa malâjuw. Koepang, 8°. 110 bladz. (Als voren.) [*Zie ook Suppl.* 1839, 46.]

Indjil jang tersoerat oleh Mattheus. Batavia, 8°. 89 bladz. (Parapattan.) [*Zie ook Suppl.* 1840.]

* Indjil anoe kasoerat-keun koe Matthaeus. Batavia, 8°. [*Zie ook Proeve*, 1854, *no.* 37.]

Pengadjaran deri pada pri natsiat achirat. Batavia, 12°. 34 bladz. (Parapattan.)

Pengadjaran enz. (Proeve, 1838, no. 12, bladz. 66.) [*Zie ook Suppl.* 1841, 46.]

* S c h i n d e l e (P. F.), verslag omtrent de te Amboina gedurende 1838 heerschende ziekte. Batavia, 8°.

Vijfde jaarlijksch verslag van de directie van het gesticht te Parapattan. 8°. 22 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1839.

Barang hikajet terpileh deri pada kitab Allah, ija itoe soerat kadjadian. Batavia, 12°. 62 bladz. (Parapattan.)

H e y m e r i n g (G.), 'anugarah deri pada peng^{s}asehan jang mesêhhy bagi 'ânakh^{r}. Kitab jang kaduwa tersâlin deri pada bahasa Wolandâwy kapada bahâsa melâjuw. Koepang, 8°. 73 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Zie ook Suppl.* 1838, 47.]

1839.

* Hikajet deri dihoeloe kala; goena segala anak-anak. Batavia, 12°. [*Chinesche en Maleische tekst.*]

حكاية نبي يوسف. Batavia, 8°. 56 bladz. (Kampong Parapatan.) [*Gelithographeerd.*]

حكايت شيخ صليح يڠ لاكي برنما عبد المسيح Batavia, 8°. 40 bladz. (Kampong Parapattan.) [*Gelithographeerd.*]

Kitab jang terseboet sohbat orang berdosa. Batavia, 8°. 63 bladz. (Parapattan.) [*Zie Suppl.* 1842, *Proeve,* 1853 (*no.* 44).]

Mijer (P.), bijdrage tot de geschiedenis der codificatie in Nederlandsch Indie. Batavia, 8°. 78 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Overdruk uit Tijdschr. v. N. I.* 2e *jaarg. I*, 22.]

Idem, geschiedenis der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen onder de Fransche heerschappij. Batavia, 8°. 199 bladz. (Landsdrukkerij.) [*Overdruk uit Tijdschr. v. N. I.* 2e *jaargang*, *II*, 229.]

چرترا درقد ڤريحال كجديئن بومي دان لاڠيت سرت حكايت نبي نوح دان ابراهيم Batavia, 8°. ٥٨ bladz. (kampong Parapatan.) [*Gelithographeerd.*]

Zesde jaarlijksch verslag enz. (Proeve, 1839, no. 6, bladz. 67.) 35, *lees:* 39 bladz.

1840.

Barang pertanjaan deri dalam indjil Mattheus; jang bergoena kapada segala orang moeda, jang beladjar agama Kristen. Batavia, 8°. 148 bladz. (Parapattan.)

* Indjil jang tersoerat oleh Mattheus. Batavia, 12°. [*Zie ook Suppl.* 1838.]

Munder (J. H. C.), catalogus van Hollandsche en Fransche boekwerken; te bekomen in de leesbibliotheek van J. H. C. Munder. Batavia, 8°. 30 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

Mijer (P.), Mr. Pieter Gerardus van Overstraten, beschouwd als Kommissaris- en Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie. Batavia, 8°. 83 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Overdruk uit Tijdschr. v. N. I.* 3e *jaarg. I*, 204.]

Oosterwijk Hultshoff (W. van), hhikajat enz. (Proeve, 1840, no. 22, bladz. 69.) *lees:* Hultshoft *en* hhikâjet.

* Pembatjaän jang gampang, goena anak-anak midras. Batavia, 12°. 68 bladz. [*Zie ook Proeve*, 1852 (no. 31), *Suppl.* 1869.]

1840.

Tahlil jang dinjanji orang Kristen, tatkala ija memoedji Allah. Batavia, 12°. VIII + 112 bladz. en 12 bladz. gelithographeerde muzijk. (Parapattan.)

* تهليل يڠ دپاپي اورڠ مسيحي. Batavia, 8°.

1841.

Heymering (G.), Jesus jang Thâbib, 'ija 'itu, Dûkon bagi segala 'Awrang jang Sâkit. Tersâlin dari pada bahâsa Wolandâwy. Koepang, 12°. 54 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

Idem, sûrat ʿilmu hhikmet enz. (Proeve, 1841, no. 9, bl. 71.) 222, *lees:* 227 bladz.

* Hermann (K. T.), teturu woh leos in peleng setouw ni liwangen woh mingkot. Batavia, 8°.

* Kabaktian kapada Allah. Batavia, 8°.

* كبقتين كفد الله. Batavia.

Mijer (P.), kronijk van Nederlandsch Indie loopende van af het jaar 1816. Batavia, 8°. 384 + 246 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Overdruk uit Tijdschr. v. N. I.* 3e *jaarg. II en* 4e *jaarg. 1. Gedeeltelijk in* 1840, *gedeeltelijk in* 1842 *uitgekomen.*]

* Pengadjaran akan memboeka perkara anak Allah didalam doenia. Batavia, 12°. [*Zie ook Proeve*, 1838 (*no.* 12), *Suppl.* 1846.]

* ڤڠاجرن اكن ممبكاكن ڤركار انق الله د دالم دنيا. Batavia, 8°.

* چرترا اكن ڤنچهارين دان حكومن دوس. Batavia. [*Zie Suppl.* 1835.]

* حكاية شيخ صليح. (Proeve, 1841, no. 18, bladz. 273.) [*Waarschijnlijk hetzelfde werk als dat vermeld Suppl.* 1839.]

1842.

* Baxter (R.), perhentian orang koedoes. Tersalin oleh W. H. Medhurst. Batavia, 12°.

* Bruckner (G.), vocabulbry [*sic*] of the Dutch, English and Japanese languages. Batavia.

* كمتين يوسوع. Batavia.

* Kitab jang terseboet sohbat orang berdosa. Batavia, 12°. 60 bladz. [*Zie ook Suppl.* 1839, *Proeve* 1853 (*no.* 44).]

1842.

* M e d h u r s t (W. H.), vijf maleische leerreden, Arab. karakter. Batavia, 8°. [*Gedeeltelijk in* 1841 *uitgegeven.*]

1843.

* Hikajat nabi-nabi. Batavia, 8°.

* حكاية نبي ٢. Batavia, 8°.

* Kitab masak-masakan, Batavia, 8°. [*Zie ook Proeve*, 1845, *no.* 24.]

R o s k o t t (B. N. J.), pembitjara bagi guruw² midras. Ambon, 8°. 58 bladz. (Penara'an deri pada perhimponan utusan.)

1844.

B ä r (J. J.), kitab sombahjang mesehhy. Ambon, 8°. 54 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

B r i n k (A.), het eenvoudig onderwijs in de christelijke godsdienst verkort; Nieuwe druk. [*Ook met den titel:* adjaran gampang dari agama serani, pendek; toerot A. Brink. Tjitakan baroe.] Samarang, 12°. 82 bladz. (Oliphant en Co.) [*Zie ook Proeve*, 1829 (*no.* 7), 1848 (*no.* 19), 1853 (*no.* 25), *Suppl.* 1856, *drukw. z. dat. no.* 2, *bladz.* 246.]

Eerste beginselen enz. (Proeve, 1844, no. 19, bladz. 76.) *Behoort tot* 1847; *zie lager.*

Gedenkboek enz. (Proeve, 1844, no. 20, bladz. 76.) *lees:* [M y e r (P.)], gedenkboek enz.

[G e r i c k e (J. F. C.)], [illegible] Folio. [illegible] bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever, en zonder jaar.) [*Overdruk uit Verh. Bat. Gen., deel. XX.*]

* Handleiding voor het landmeten. Batavia.

[R o s k o t t (G. N. J.)], kitab pembatja'an jang berguna pada anakh² midras. Ambon, 8°. 4 + 60 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

V e r h u l p (G.), alphabetisch woordenlijstje en vertaling van al de woorden die voorkomen in het Fransch lees- en vertaalboekje, door G. Verhulp. Batavia, 12°. 55 bladz. (Drukkerij van het Bataviaasch Genootschap.)

1845.

[B r u i n (D. C. d e)], eerste beginselen der aardrijkskunde: bevattende eene korte beschrijving van den Oost-Indischen archipel, bijzonder der daarin liggende Nederlandsche bezittingen; ten dienste der scholen in Nederlandsch Oost-Indië. Tweede druk. Samarang, 8°. 43 bladz. (Oliphant & Co.) [*Zie ook Proeve*, 1849 (*no.* 18), *Suppl.* 1858, *Proeve* 1859 (*no.* 50), 1861 (*no.* 59), 1862 (*no.* 57.)

Catalogus der boekwerken, enz. van de Z.·. A.·. Loge de Ster in het Oosten. Batavia, 8°. 28 bladz. (Drukkerij van het Bataviaasch Genootschap.) [*Zie ook Suppl.* 1849, *Proeve*, 1855 (*no.* 40), 1860 (*no.* 57).]

* H a r d e l a n d (A.), pirä-pirä njanjian akantara Hatalla. Borneo, injurat hong Pulautelo, 12°. 20 bladz.

* I d e m, duä tamparae sombajang. Borneo, ilan bagan hong lewu bintang Pulo petak, 8°. 10 bladz.

M u n n i c k (d e), handleiding voor de suiker-kultuur op Java. Batavia, 8°. 15 bladz. (Landsdrukkerij.) [*Zie ook Proeve*, 1863 (*no.* 84).]

1846.

B u d d i n g h (S. A.), geschiedkundig overzigt van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, voorgelezen in de algemeene vergadering van het genootschap op den 14den Januarij 1846. Batavia, 8°. 33 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Overdruk uit Tijdsch. v. N. I.* 8e. *jaarg.* *I*, 259.]

* H e y m e r i n g (G.), 'anugarah deri pada peng'asêhan jang Mesehhy bagi anakh r. Kitab jang pertama. Batavia, 8°. [*Zie ook Suppl.* 1838.]

Kitâb malâjuw âkan mengadjar hedja, guna segala anakh jang baharuw memulay dengan peladjaran. Batavia, 8°. 27 bladz. (Landsdrukkerij.)

Kitab midras akan mengadjar batja guna segala anakh, jang sudah beladjar sedikit sadja. Batavia, 8°. 30 bladz. (Landsdrukkerij.) [*Zie ook Proeve*, 1841 (*no.* 10).]

M e e r v a n K u f f e l e r, leerrede enz. (Proeve, 1846, no. 26, bladz. 81.) 8°. 32 bladz.

* Pengadjaran akan memboedjoek orang masoek gredja. Batavia, 8°. (Landsdrukkerij.) [*Zie ook Proeve*, 1837 (*no.* 10).]

* Pengadjaran akan menjatakan perkara Anak Allah didalam doenja. Batavia, 12°. (Landsdrukkerij.) [*Zie ook Proeve*, 1838 (*no.* 12), *Suppl.* 1841.]

1846.

Tjeritera hhikajat ʿisai elmesehh jang anakh Allah dan Muchalits segala awrang berdawsa. Batavia, 8°. 37 bladz. (Landsdrukkerij.)

Verslag van het verhandelde enz. (Proeve, 1846, no. 6, bladz. 74.) [*Hierachter* van Hoëvell, de bijbel in Indie, enz. (*Proeve*, 1846, *no.* 25, *bladz.* 81.]

Willer, verzameling enz. (Proeve, 1846, no. 30, bladz. 81.) [*Overdruk uit Tijdschr. v. Ned. Indie*, 1846, *II.* 145.]

1847.

Buddingh (S. A.), hoe oud zijt gij? Batavia, 8°. 32 bladz. (Drukkerij Bat. Gen.) [*Overdruk uit Tijdsch. t. bev. v. christ. zin*, 1e *jaargang*, *III*, 41.]

Buddingh en Bierhaus, handleiding enz. (Proeve, 1847, no. 25, bladz. 83.) II + 40 + 7 bladz. (Landsdrukkerij.)

Heijmering (G.), ʾanugarah deri pada pengʿasêhan jang Mesehhy bagi anakhʳ. Kitab jang kaduwa. Tersalin deri pada bahasa Wolandawy kapada bahasa Malajuw. Batavia, 8°. 107 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Zie ook Suppl.* 1839.]

Hoëvell (W. R. van), geloofshelden uit de eerste eeuwen van de christelijke kerk. Batavia, 8°. 84 bladz. (Drukkerij van het Bataviaasch genootschap.) [*Overdruk uit Tijdschr. t. bev. v. christ. zin*, 1e *jaargang*, *III*, 97.]

Instructie enz. (Proeve, 1847, no. 24, bladz. 83.) 22 bladz. (Landsdrukkerij.)

Monod de Froideville (L.), bijdragen tot de kennis van de nopal-kultuur en van de cochenille-teelt. Batavia, 8°. 2 tabellen en 2 platen. (Drukkerij van het Bataviaasch genootschap.)

Reglement enz. (Proeve, 1847, no. 31, bladz. 83.) [*Zie ook Proeve*, 1854 (*no.* 46), 1859 (*no.* 79), 1863 (*no.* 100), 1866 (*no.* 102), *Suppl.* 1869.]

Roorda van Eysinga, سلطان عمدالملوك enz. 150, *lees:* 147 + 4 bladz.

Idem, geschiedenis van Sultan Abdoel Moeloek, Koning van Barbarije. Bezongen in het hedendaagsch Djohorsch Maleisch door Zijne Hoogheid Radja Ali Hadjie, Onderkoning van Riouw. Vrij vertaald. Batavia, 8°. 89 bladz. (Drukkerij van het Bataviaasch genootschap.) [*Overdruk uit Tijdschr. v. N. I.*, 1847, *IV*, 285.]

Roorda van Eysinga (W. A. P.), verzameling enz. (Proeve, 1847, no. 33, bladz. 84.) [*Een tweede druk hiervan verscheen te Amsterdam in* 1866.]

1848.

* **Buddingh** (S. A.), allerlei. Batavia.

Lammers van Toorenburg, eenvoudig onderwijs enz. (Proeve, 1848, no. 19, bladz. 85.) [*Zie ook Proeve*, 1829 (*no.* 7), *Suppl.* 1844, 56, *drukw. z. datum*, *nb.* 2, *bladz.* 246.]

Opbrengst enz. (Proeve, 1848, no. 22, bladz. 86.) 6 tabellen.

Roorda van Eysinga, Ali Hadjie enz. (Proeve, 1848, no. 27, bladz. 86.) [*Vervalt; zie Suppl.* 1847.]

* **Idem**, brata joeda. Batavia, 4°. (Lange en Co.)

1849.

Bruin (D. C. de), eerste beginselen, enz. (Proeve, 1849, no. 18, bladz. 88.) [*Zie ook Suppl.* 1845, 58, *Proeve* 1859 (*no.* 50), 1861 (no. 59), 1862 (*no.* 57).]

Catalogus der boekwerken, enz. van de Z:. A:. Loge de ster in het Oosten. Batavia, 8°. 30 bladz. (Landsdrukkerij.) [*Zie ook Suppl.* 1845, *Proeve* 1855 (*no.* 40), 1860 (*no.* 57).]

Reglement voor de Bataviasche wedloop-societeit. 8°. 7 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Zie ook Proeve*, 1855 (*no.* 59).]

Rules for the Batavia race-club. 8°. 7 bladz. (Als voren.)

1850.

Bruin (D. C. de), derde leesboekje, enz. (Proeve, 1850, no. 21, bladz. 91.) [*Zie ook Suppl.* 1857, *Proeve*, 1859 (*no.* 49).]

Idem, eerste leesoefeningen enz. (Proeve, 1850, no. 23, bladz. 91.) [*Zie ook Proeve* 1861 (*no.* 56), *Suppl.* 1863, *Proeve* 1867 (*no.* 75).]

Cohen Stuart (A. B.), geschiedenis van Baron Sakéndhèr, een Javaansch verhaal, van vertaling, aanteekeningen en alphabetische woordenlijst voorzien. Batavia, 8°. XXVII + [illegible] + 248 + III bladz. (Lange en Co.) [*Overdruk uit Indisch Archief*, 2e *jaarg. III*, 369.]

* Kitab Malajoe akan mengadjar permoelaän deri pada ilmoe hitongan. Batavia, 12°. (Landsdrukkerij.) [*Zie ook Proeve*, 1851 (*no.* 20), 1852 (*no.* 29).]

Reglement, enz. (Proeve, 1850, no. 27, bladz. 91.) [*Zie ook Proeve*, 1856 (*no.* 17), *Suppl.* 1861, *Proeve*, 1870 (*no.* 16).]

Reglement der societeit genaamd de Vereeniging [*te Batavia.*] Ibid., 8°. 7 bladz. (Lange en Co.)

1851.

A k e r s l o o t, Mal. rekenboekje, enz. (Proeve, 1851, no. 20, bladz. 93.) [*Zie Suppl.* 1850.]

Huishoudelijke wetten van de afdeeling Batavia der Nederlandsche Maatschappij tot nut van 't algemeen. 8°. 10 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1852.

B r u i n (D. C. d e), algemeen overzigt enz. (Proeve, 1852, no. 22, bladz. 96.) [*Zie ook Proeve*, 1860 (*no.* 52), *Suppl.* 1864, *Proeve* 1870 (*no.* 86).]

C r o o c k e w i t Hz. (J. H.), uittreksel van het rapport eener reis over het eiland Billiton. Batavia, 8°. 52 bladz. (Lange en Co.) [*Overdruk uit Nat. Tijdschr.* 3e *jaarg.*, *bladz.* 355.]

Eerste jaarlijksch verslag van de werkzaamheden en den staat van het Nederlandsch-indisch onderwijzers-genootschap, opgerigt te Batavia den 9den Augustus 1851 en erkend bij gouvernements besluit dd. 11 April 1852, no. 2. Batavia, 8°. 28 bladz. (W. Bruining.)

G r i m m i u s (J. N.), Depok en de Depokkers. Eene bijdrage tot de kennis van inlandsche Christenen op Java. Batavia, 8°. 48 bladz. (Lange en Co.) [*Overdruk uit Warnasarie.*]

H o e z o o (W.), opwekkingsrede enz. (Proeve, 1852, no. 26, bladz. 96.) [*Zie ook Suppl.* 1853.]

Kitab Malajoe enz. (Proeve, 1852, no. 29, bladz. 96.) [*Zie ook Suppl.* 1850, *Proeve* 1851 (*no.* 20).]

Pembatjaan enz. (Proeve, 1852, no. 31, bladz. 96.) [*Zie ook Suppl.* 1840, 69.]

1853.

Adjaran gampang enz. (Proeve, 1853, no. 25, bladz. 99). Eenvoudig onderwijs in de christelijke godsdienst: nog eenigzins volgens A. Brink. [*Ook met den titel:* Adjaran gampang deri agama serani; lagi sedikit toerot A. Brink.] Vijfde verbeterde druk. Samarang, 8°. 61 bladz. (Oliphant en Co.) [*Zie ook Proeve*, 1829 (*no.* 7), *Suppl.* 1844, *Proeve* 1848 (*no.* 19), *drukw. z. datum*, *no.* 2, *bladz.* 246.]

* B i e r h a u s (J. G. G.), kitab pada menjatakan segala kabenaran agama orang kristen. Batavia, 8°. (H. M. van Dorp.)

B r u m u n d (J. G. F.), want hoedanig is uw leven? . . . . . Jacobus IV: 14b. Leerrede. Soerabaija, 8°. 15 bladz. (E. Fuhri.)

1853.

[E m d e (W.)], ini ada satoe ingetan dari Toehan Allah poenja baik dan tjinta! haroes segala orang toewa moesti adjar dan tjerita ini saben hari: sama anak-anaknja. Oleh W. E. di Soerabaija. Bandjermasin, 12°. 15 bladz. (Rhein. Missions Press.)

Het vijfde boek Moses hoofdstuk 28 en 29, en evangelie Johannes 10, vers 16 en vers 27—30. Uitgegeven door Chr. Vrienden te Soerabaija. Bandjermasin, 12°. 21 bladz. (Rhein. Missions Press.) [*Javaansche tekst.*]

H o e z o o (W.), opwekkingsrede ter uitbreiding van het Christendom, gehouden op Pinkstermaandag van het jaar 1852. Met een broederlijk schrijven van den predikant F. C. van der Meer van Kuffeler. Tweede druk. Samarang, 8°. 24 + 39 bladz. (Oliphant en Co.) [*Zie ook Proeve*, 1852, *no.* 26.]

Kitab enz. (Proeve, 1853, no. 44, bladz. 100.) [*Zie ook Suppl.* 1839, 42.]

Korte schets der geschiedenis van Nederlandsch Indie. Soerabaija, 8°. 17 bladz. (E. Fuhri.)

Pengadjaran akan menjatakan perkara anak Allah di dalam doenija. Bandjermasin, 12°. 59 bladz. (Rijnsch Zend. gen.)

Pengadjaran akan djalan slamat. Batavia, 8°. 43 bladz. (Lange en Co.) [*Zie ook Proeve*, 1837, *no.* 9.]

Reglement voor de societeit Concordia te Soerabaija. Gearresteerd den 28sten December 1853. Soerabaija, 8°. 23 bladz. (E. Fuhri.) [*Zie ook Suppl.* 1859.]

[illegible] Samarang, 8°. Zonder paginering. (Oliphant & Co.)

Tweede supplement [*op den katalogus der tentoonstelling*, *enz. Proeve*, 1853, *no.* 42, *bladz.* 100] 8°. 8 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. 25ste deel. Batavia, 4°. 8 + 6 + 10 + 24 + 76 + 30 + 56 + 166 + 4 + 8 + [illegible] + 2 + 34 bladz. (Lange & Co.)

Verslag van den staat van het departement Soerabaija der maatschappij tot nut van 't algemeen, over het XIX maatschappelijk jaar 1851 — 1852. Benevens een overzigt sedert de oprigting in 1833. Soerabaija, 8°. 43 bladz. (E. Fuhri.)

* W i n t e r sr. (C. F.), Ardjoenå Såsrå Bahoe. Jav. vertelling. Samarang, 8°.

I d e m, hangling darmo enz. (Proeve, 1853, no. 68, bladz. 102.) [*Overdruk uit Verh. Bat. gen., deel XXV.*]

1854.

Oprigting van de eerste drukkerij te Soerakarta.

Indjil enz. (Proeve, 1854, no. 37, bladz. 105.) [*Zie ook Supplement* 1838.]

Kontji enz. (Proeve, 1854, no. 40, bladz. 105.) [*Zie ook Suppl.* 1857.]

Krajenbrink (J. A.), kracht, leven en geest. Eene bijdrage tot de ontwikkelings-theorie. Overgedrukt uit het Tijdschr. der Nat. Ver. in N. I. Batavia, 8°. 14 bladz. (Lange & Co.)

Reglement, enz. (Proeve, 1854, no. 46, bladz. 105.) [*Zie ook Proeve*, 1847 (*no.* 31), 1859 (*no.* 79), 1863 (*no.* 100), 1866 (*no.* 102), *Suppl.* 1869.]

[illegible] Samarang, 8°. [illegible] bladz. (Oliphant & Co.)

Swatoe perkataän akan pengingatan. Batavia, 8°. 7 bladz. (W. Bruining.)

Tjerita enz. (Proeve, 1854, no. 36, bladz. 105.) [*Vervalt; zie Proeve*, 1854, *no.* 56, *bladz.* 106.]

1855.

Barang hikajat enz. (Proeve, 1855, no. 37, bladz. 109.) [*Zie ook Suppl.* 1828, 37, 56, 57, *Proeve* 1859 (*no.* 92), 1867 (*no.* 135).]

Catalogus enz. (Proeve, 1855, no. 40, bladz. 109.) [*Zie ook Suppl.* 1845, 49.]

Lammers van Toorenburg, adjaran enz. (Proeve, 1855, no. 49, bladz. 110.) [*Vervalt; zie Suppl.* 1856.]

Marilah kapada Toehan Jesoes. Batavia, 8°. 100 bladz. (Lange en Co.)

Mounier, inhuldigingsrede enz. (Proeve, 1855, no. 51, bladz. 110.) Lange en Co. *lees:* Landsdrukkerij.

Reglement enz. (Proeve, 1855, no. 59, bladz. 111.) [*Zie ook Suppl.* 1849.]

Reglement voor het hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Batavia. Ibid., 8°. 7 bladz. (Lange en Co.)

Soeal dan djawab enz. (Proeve, 1855, no. 66, bladz. 111.) 17 bladz. (Lange en Co.)

Winter sr. (C. F.), [illegible] Soerakarta, 8°. [illegible] bladz. (Harteveld en Co.)

1856.

Apa kamoe akan bikin kalau hari pengabisan itoe datang? Batavia, 12°. 19 bladz. (Lange en Co.)

Barang hikajat jang terlebih goena di dalem Bijbel. Batavia, 12°. 37 bladz. (W. Bruining.) [*Zie ook Suppl.* 1828, 37, ***Proeve*** 1855 (*no.* 37), *Suppl.* 1857, ***Proeve*** 1859 (*no.* 92), 1867 (*no.* 135).]

[illegible] enz. (Proeve, 1856, no. 29, bladz 115.) 49 (?), *lees:* 52 nummers.

Cohen Stuart, brata-joeda enz. (Proeve, 1856, no. 39, bladz. 115.) [*Overdruk uit Verh. Bat. Gen., deel XXVII.*]

* Graafland (N.), pengadjaran akan agama mesehij. Batavia, 8°. (H. M. van Dorp.)

Ibarat-ibarat deri dalam kitab jang soetji. Batavia, 8°. 32 bladz. (Lange en Co.)

L.(ammers) v.(an) T.(orenburg), eenvoudig onderwijs in de christelijke godsdienst. 8°. 26 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever, maar onder het voorwoord staat: "Samarang, October 1856".) [*Zie ook* ***Proeve*** 1829 (*no.* 7), *Suppl.* 1844, ***Proeve*** 1848 (*no.* 19), 1853 (*no.* 25), *drukw. z. datum*, *no.* 2, *bladz.* 246.]

Nieuwe wetten enz. (Proeve, 1856, no. 17, bladz. 114.) [*Zie ook* ***Proeve*** 1850 (*no* 27), *Suppl.* 1861, ***Proeve*** 1870 (*no.* 16).]

Orang Kristen sohbat anak-anak. Batavia, 8°. 16 bladz. (W. Bruining.)

Penoendjoekan enz. (Proeve, 1856, no. 50, bladz. 116.) Tjitakan jang katiga. 44 bladz. (Lange en Co.) [*Zie ook* ***Proeve*** 1857 (*no.* 68), 1861 (*no.* 92).]

* Roorda van Eysinga (P. P. [*na* 14 *Oct.* 1856 W. A. P.]), bintang oetara. Soerat chabar bhâroe derri tânah sabrang bârat. 11 nummers. Gr. 8°.

Soerat deri pada Rasoel Pauloes kapada orang-orang Jehoedi ataoe Israel jang soeda mendjadi kristen, ataoe orang Ibrani. Batavia, 12°. 21 bladz. (W. Bruining.)

Wester (H.), barang hikaijat enz. (Proeve, 1856, no. 65, bladz. 118.) W. Bruining. [*Zie ook Suppl.* 1828, 37, ***Proeve*** 1855 (*no.* 37), *Suppl.* 1857, ***Proeve*** 1859 (*no.* 92), 1867 (*no.* 135).]

1857.

Barang hikajat jang terlebeh goena di dalam Bijbel Bandjermasin, 12°. 40 bladz. (Rijnsch Zend. gen.) [*Zie ook Suppl.* 1828, 37, ***Proeve*** 1855 (*no.* 37), *Suppl.* 1856, ***Proeve*** 1859 (*no.* 92), 1867 (*no.* 135).]

1857.

B r u i n (D. C. d e), derde leesboekje, ingerigt naar de behoefte der scholen in Nederlandsch Oost-Indie. Vijfde druk. Samarang, 8°. 56 bladz. (Oliphant & Co.) [*Zie ook Proeve* 1850 (*no.* 21), 1859 (*no.* 49).]

B r u ij n K o p s (G. F. d e), statistiek enz. (Proeve, 1857, no. 43, bladz. 121.) [*Zie ook Proeve*, 1869 (*no.* 92).]

Kitab goena enz. (Proeve, 1857, no. 56, bladz. 122.) [*Zie ook Suppl.* 1860.]

Kontji jang terhilang. Batavia, 8°. 19 bladz. (W. Bruining.) [*Zie ook Proeve* 1854 (*no.* 40), 1869 (*no.* 141).]

L i o n (H. J.), nog iets als antwoord op het „Onderzoek" van den heer D. L. Wolfson van den Prospectus voor eene stoomvaart langs de Noordkust van Java, etc. Soerabaija, 8°. 4 bladz. (Gebr. Kocken.) [*Zie ook Proeve*, 1857 (*no.* 60, 61 *en* 87).]

M e e r v a n K u f f e l e r (F. C. v a n d e r), levensherinneringen in proza en poezij. Samarang, 8°. VIII + 215 bladz. (van Haren Noman, Kolff & Co.)

Penoendjoekan enz. (Proeve, 1857, no. 68, bladz. 123.) [*Zie ook Proeve*, 1856 (*no.* 50), *Supp.* 856, *Proeve*, 1861 (*no.* 92).]

Reglement enz. (Proeve, 1857, no. 36, bladz. 120.) Zonder naam van uitgever, *lees:* H. M. van Dorp.

* R o o r d a v a n E y s i n g a (W. A. P. en J. C. W.), bintang oetara. Soerat chabar bhâroe derri tânah sabrang bârat. 12 nummers. Gr. 8°. [*Niet verder verschenen.*]

[illegible] 1857. Soerakarta, 8°. 56 bladz. (Harteveldt & Co.)

Troisième rapport enz. (Proeve, 1857, no. 34, bladz. 120.) *lees:* second rapport.

1858.

B r u i n (D. C. d e), eerste beginselen der aardrijkskunde, bevattende eene korte beschrijving van den Oost-Indischen Archipel, bijzonder der daarin liggende Nederlandsche bezittingen; ten dienste der scholen in Nederlandsch Oost-Indie. Achtste druk. Samarang, 8°. 40 bladz. (G. C. T. van Dorp.) [*Zie ook Suppl.* 1845, *Proeve* 1849 (*no.* 18), 1859 (*no.* 50), 1861 (*no.* 59), 1862 (*no.* 51).]

Hikajet Sjech Saleh. Batavia, 8°. 30 bladz. (W. Ogilvie.)

Javasche courant, enz. (Proeve, 1858, no. 3, bladz. 125.) W. Bruining, *lees:* Landsdrukkerij.

Pintoe kaslamatan ada terboeka. Batavia, 12°. 8 bladz. (H. M. van Dorp.)

1858.

Sa isi roemah samoewanja ada di dalam sorga. Batavia, 8°. 8 bladz. (Lange & Co.)

[illegible] 1858. Samarang, 8°. 64 bladz. (Oliphant en Co.)

Soerat Moses enz. (Proeve, 1858, no. 63, bladz. 129.) Bij te voegen: [Michaelis].

Swart (A. J.), inwijdingsrede bij de opening van het nieuwe gebouw voor de christelijke ambachtschool op Maandag 5 April 1858. Batavia, 8°. 6 bladz. (W. Bruining.)

Tollens, eerste vervolg enz. (Proeve, 1858, no. 66, bladz. 130.) *lees:* eerste vervolg op het repertorium enz.

Troisième rapport général de la société de S[t]. Vincent de Paul à Batavia. Ibid., 8°. 14 bladz. (Lange en Co.)

Verslag der directie van de Maatschappij van mijnontginningen in Nederl. Indie. Voorgedragen in de algemeene vergadering van deelhebbers, gehouden ten haren kantore op Donderdag 18 Maart 1858. Batavia, 8°. 16 bladz. en eene kaart (W. Bruining.)

1859.

Broek (J. K. van den), over eene nieuwe soort van galvanische indompelings batterij. 8°. 10 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Overdruk van het Tijdschr. voor nijverheid in N. I.*]

Bruin (D. C. de), derde leesboekje, enz. (Proeve, 1859, no. 49, bladz. 133.) [*Zie ook Proeve* 1850 (*no.* 21), *Suppl.* 1857.]

Idem, eerste beginselen, enz. (Proeve, 1859, no. 50, bladz. 133.) [*Zie ook Suppl.* 1845, *Proeve* 1849 (*no.* 18), *Suppl.* 1858, *Proeve* 1861 (*no.* 59), 1862 (*no.* 51).]

Bruijn Kops (G. F. de), statistiek, enz. (Proeve, 1859, no. 51, bladz. 134.) [*Zie ook Proeve,* 1869 (*no.* 92).]

Dosa ietoe kita poenja moesoeh dan Toehan Allah itoe sohbat kita. Batavia, 12°. 14 bladz. (W. Ogilvie.) [*Zie ook Proeve,* 1869 (*no.* 99).]

Eene geruststellende stem uit Indië tot Nederland. (Overgenomen uit den Java-Bode van den 22sten October 1859.) Batavia, 8°. 7 bladz. (H. M. van Dorp.)

Kitab soetji dan orang berdosa. Batavia, 12°. 6 bladz. (Lange en Co.)

Octrooi en reglement voor de Javasche bank. [*Staatsblad* 1859, *no.* 98]. 8°. 13 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever en zonder jaar.)

1859.

* Prange (H.), leesboek voor de scholen in Nederlandsch-Oostindie. Eerste stukje. Batavia, 12°. (G. Kolff en Co.)

Quatrième rapport général de la société de St. Vincent de Paul à Batavia. Ibid., 8°. 14 bladz. (Lange en Co.)

Reglement voor de societeit Concordia te Soerabaija. Ibid., 8°. 16 bladz. (Gebr. Gimberg.) [*Zie ook Suppl.* 1853.]

Reglement enz. (Proeve, 1859, no. 79, bladz. 136.) [*Zie ook Proeve* 1847 (*no.* 31), 1854 (*no.* 46), 1863 (*no.* 100), 1866 (*no.* 102), *Suppl.* 1869.]

Teijsman (J. E.), [illegible] Batavia, 4°. 46 bladz. (Lange en Co.)

1860.

Algemeene bepalingen betreffende het Nederlandsch Oost-Indisch Bijbel- en Zendeling-genootschap. Batavia, 8°. 4 bladz. (H. M. van Dorp.)

Bruin (D. C. de), algemeen overzigt enz. (Proeve, 1860, no. 52, bladz. 141.) [*Zie ook Proeve* 1852 (*no.* 22), *Suppl.* 1864, *Proeve* 1870 (*no.* 86).]

Idem, handleiding enz. (Proeve, 1860, no. 49 en 50, bladz. 140.) [*Zie ook Suppl.* 1870.]

Catalogus, enz. (Proeve, 1860, no. 57, bladz. 141.) [*Zie ook Suppl.* 1845, 49.]

Doedes, de leer der zaligheid, enz. (Proeve, 1860, no. 58, bladz. 141.) [*De Maleische vertaling is gemaakt door H. C. Klinkert en herdrukt in* 1861 *te Utrecht bij Kemink.*]

Kitab goena pada segala orang jang soeka adjar batja. Batavia, 12°. 46 bladz. (W. Bruining.) [*Zie ook Proeve*, 1857 (*no.* 56).]

Palmer van den Broek, [illegible] enz. (Proeve, 1860, no. 85, bladz. 143.) *lees:* [illegible]

Reglement voor de maatschappij „Tot nut van 't algemeen" te Soerabaija. Ibid., 8°. 5 bladz. (Le Roy & Co.)

Reglement van orde voor het muziek genootschap St. Caecilia te Soerabaija. Ibid., 8°. 12 bladz. (Gebr. Gimberg & Co.) [*Zie ook Proeve*, 1868 (*no.* 124), *Suppl.* 1870.]

Reglement voor het agentschap der Javasche bank te Samarang. Batavia, 8°. 8 bladz. (H. M. van Dorp.) [*Zie ook Suppl.* 1863.]

1860.

R o s t v a n T o n n i n g e n (D. W.), eenige scheikundige proeven, genomen in betrekking tot de suikerfabrijkaadje op Java. Batavia, 8°. IV + 50 bladz. (H. M. van Dorp.) [*Overdruk uit Nat. Tijdschr. XXI*, 90.)

Verslag van het collegie van curatoren van het gymnasium Willem III, over zijne verrigtingen tot 31 December 1859. Batavia, 8°. 15 bladz. (Landsdrukkerij.) [*Zonder jaar.*]

1861.

Almanak bahasa Malajoe tahon orang Kristen 1861. Batavia, 8°. 39 bladz. (W. Bruining.)

Idem, idem 1862. Batavia, 8°. 24 bladz. (W. Bruining.)

B r u i n (D. C. d e), eerste beginselen, enz. (Proeve, 1861, no. 59, bladz. 150.) [*Zie ook Suppl.* 1845, *Proeve* 1849 (*no.* 18), *Suppl.* 1858, *Proeve* 1862 (*no.* 51).]

I d e m, eerste leesoefeningen, enz. (Proeve, 1861, no. 56, bladz. 150.) [*Zie ook Proeve* 1850 (*no.* 23), *Suppl.* 1863, *Proeve* 1867 (*no.* 75).]

E m d e (J.), de brief van Paulus aan de Romeinen met ophelderende schriftuurplaatsen. Bandjermasin, 8°. 452 bladz. (Rijnsch zend. gen.) [*Javaansche tekst. — Hetzelfde werk als Proeve* 1861, *no.* 109.]

G r o l l (J.), aanwijzingen om het zeegat van Tjilatjap uit en in te zeilen. Tweede uitgave. 8°. 4 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Kitab indjil enz. (Proeve, 1861, no. 80, bladz. 152.) *lees*: [K l i n k e r t (H. C.)], kitab indjil enz.

M o u n i e r (A. A. T.), onderwijs in de bijbelsche geschiedenis voor eerstbeginnenden. 3de stukje. Soerabaija, 8°. 83 bladz. (Gebr. Gimberg en Co.)

Nieuwe wetten van de koninklijke natuurkundige vereeniging in Nederlandsch-Indie. Vastgesteld in de elfde algemeene vergadering, gehouden den 7den Maart 1861. 8°. 7 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Zie ook Proeve* 1850 (*no.* 27), 1856 (*no.* 17), 1870 (*no.* 16).]

Penoendjoekan enz. (Proeve, 1861, no. 92, bladz. 152.) [*Zie ook Suppl.* 1856, *Proeve*, 1857 (*no.* 68).]

Reglement voor het Soerabaijasch scherpschutters genootschap. Soerabaija 8°. 8 bladz. (Le Roy en Co.)

Reglement voor de societeit „de Club te Soerabaija". Ibid., 8°. 11 bladz. (Le Roy & Co.)

1861.

Reglement op het fonds ten behoeve van weduwen en weezen van dienaren en van hulpbehoevende dienaren van de factorij der Nederlandsche Handel Maatschappij. 8°. 10 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Zie ook Proeve* 1868 (*no.* 120).]

Reglement enz. (Proeve, 1861, no. 103, bladz. 153.) [*Zie ook Suppl.* 1865.]

Reglement voor de societeit de Harmonie, te Makassar. Ibid., 8°. 13 bladz. (W. Eekhout en Co.) [*Zie ook Proeve*, 1866 (*no.* 108).]

1862.

Almanak bahasa Malajoe tahon orang kristen 1863. Batavia, 8°. 33 bladz. (W. Bruining.)

Bruin (D. C. de), derde leesboekje voor de laagste klasse; ten gebruike der scholen in Nederlandsch-Indië. Samarang, 8°. 111 bladz. (G. C. T. van Dorp.) [*Zie ook Proeve*, 1866 (*no.* 60).]

Idem, eerste beginselen enz. (Proeve, 1862, no. 57, bladz. 159.) [*Zie ook Suppl.* 1845, *Proeve* 1849 (*no.* 18), *Suppl.* 1858, *Proeve* 1859 (*no.* 50), 1861 (*no.* 59).]

Catalogue of the English library. Batavia, 8°. 24 bladz. (H. M. van Dorp.)

* Pengadjaran kaloe membaris etc. Leerwijze voor de exercitie met het kanon à drie pond à pivot aan boord der Gouv. kruisbooten. Batavia, 4°. (Landsdrukkerij.) [*Hol. en Mal. tekst.*]

Reglement voor het Djatti-gesticht te Batavia. Opgerigt in Junij 1854, en erkend door het gouvernement bij besluit van 10 September 1854, no. 10. Batavia, 8°. 11 bladz. (H. M. van Dorp.)

Reglement van orde voor de opvoeders aan het gymnasium Willem III. 8°. 4 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Reglement enz. (Proeve, 1862, no. 97, bladz. 162.) 8 bladz.

Spel- en leesboekje enz. (Proeve, 1862, no. 104, bladz. 163.) *lees:* [Asselt (van)], spel- en leesboekje, enz.

Verslag enz. (Proeve, 1862, no. 40, bladz. 158.) [*Het verslag over het vijfde boekjaar* (1862) *van de N. I. Escompto-maatschappij is niet in druk uitgegeven.*]

Zevende verslag der directie van het Djatti-gesticht voor verwaarloosde en hulpbehoevende kinderen. Batavia, 8°. 28 bladz. (H. M. van Dorp.)

1863.

Bruin (D. C. de), eerste leesoefeningen, overeenkomstig de leerwijze van P. J. Prinsen ten gebruike der scholen in Nederlandsch-Indie. Vierde stukje. Bevattende de achtste en negende leestafel. Zevende druk. Samarang, 8°. 32 bladz. (G. C. T. van Dorp.) [*Zie ook Proeve* 1850 (*no.* 23), 1861 (*no.* 56), 1867 (*no.* 75).]

Coevorden (J. S. van), chronologische lijst van gedenk- en legpenningen, eereteekens, vrijmetselaar-, toegangs-, begrafenis-, brandspuit-, bruilofts- en andere penningen, betrekking hebbende op de voormalige en tegenwoordige bezittingen der Nederlanders beoosten de Kaap de Goede Hoop. Batavia, 8°. 16 bladz. (Lange & Co.) [*Overdruk uit Tijdschr. Bat. gen., deel XIV.*]

De nieuwe regeling der suiker-contracten, overgenomen uit het Samarangsch Advertentie-blad. Samarang, 8°. 67 bladz. (de Groot, Kolff & Co.)

Ini hikhajat enz. (Proeve, 1863, no. 64, bladz. 169.) [*Zie ook Suppl.* 1837, *Proeve* 1868 (*no.* 94).]

Kitab indjil enz. (Proeve, 1863, no. 67, bladz, 169.) *lees:* [Klinkert (H. C.)], kitab indjil enz.

Kitab peladjaran enz. (Proeve, 1863, no. 68, bladz. 169.) [*Zie ook Suppl.* 1869.]

Matthes, Boeginesche chrestomathie enz. (Proeve, 1863, no. 76, bladz. 170.) [*Overdruk uit het Mak. handels- en advertentie blad.— Het eerste deel dezer chrestomathie bevat* 596 *bladz. Het tweede en derde deel zijn uitgegeven te Amsterdam bij C. A. Spin en zoon in* 1872.— *Zie ook Proeve* 1864, *no.* 88.]

Reglement enz. (Proeve, 1863, no. 100, bladz. 172.) [*Zie ook Proeve* 1847 (*no.* 31), 1854 (*no.* 46), 1859 (*no.* 79), 1866 (*no.* 102), *Suppl.* 1869.]

Reglement voor het agentschap der Javasche bank te Samarang. Batavia, 8°. 8 bladz. (H. M. van Dorp.) [*Zie ook Suppl.* 1860.]

1864.

Achtste jaarverslag der vereeniging van den H. Vincentius à Paulo te Batavia. Ibid., 8°. 12 bladz. (H. M. van Dorp.)

Almanak bahasa Malajoe tahon Kristen 1865. Batavia, 12°. 70 bladz. (H. M. van Dorp.)

[Blommestein (H. van)], voorstel van eene belangrijke wijziging in het planten van het suikerriet op Java, door een oud-suikerfabrijkant. Samarang, 8°. VIII + 6 bladz. (de Groot, Kolff & Co.)

1864.

Bruin (D. C. de), algemeen overzigt van de vijf werelddeelen, ten dienste der scholen in Nederlandsch Oost-Indie. Vijfde, verbeterde en vermeerderde druk. Samarang, 8°. 90 bladz. (G. C. T. van Dorp.) [*Zie ook Proeve* 1852 (*no.* 22), 1860 (*no.* 52), 1870 (*no.* 86).]

Concept-statuten der Indische Waarborg-maatschappij. Batavia, folio. 3 bladz. (H. M. van Dorp.) [*Zonder jaar.*]

Het muntwezen op Celebes. Overgedrukt uit het Makassaarsch Handels- en Advertentie-Blad, van Maandag 29 Februarij 1864, No. 18. Makasser, 8°. 12 bladz. (K. Sutherland.)

Matthes, aankondiging enz. (Proeve, 1864, no. 88, bladz. 179.) [*Zie ook Suppl.* 1863.]

Voorstel enz. (Proeve, 1864, no. 120, bladz. 182.) [*Zie boven bij Blommestein.*]

The Java times. Published weekly. Batavia, plano. 48 nummers. (W. Ogilvie.)

Mangkoe Negoro de vierde, [Javanese script] Soerakarta, 8°. 41 bladz. (de Groot, Kolff en Co.)

1865.

Almanak enz. (Proeve, 1865, no. 33, bladz. 185.) [*Vervalt, zie Suppl.* 1864.]

Cohen Stuart, [Javanese script] enz. (Proeve, 1865, no. 23, bladz. 184.) [*Ook met den titel:* Bijvoegsel op den Javaanschen almanak voor doorgaand gebruik.]

Does de Bije (A. van der), de moderne beginselen van strafrecht en hunne toepassing in het Iersche gevangenisstelsel. 8°. 92 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Overdruk uit het Regt in N. I.*]

Jacques Rolla enz. (Proeve, 1865, no. 85, bladz. 188.) [*Zie ook Suppl* 1866.]

Montclar (A.), la »canne à sucre" et la »betterave", le »nègre" et le »blanc" comparés au point de vue agricole, industriel et manufacturier. Soerabaija, 8°. 24 bladz. (Chs. Kocken.)

Pengadjaran akan djalan slamat. Batavia, 12°. 8 bladz. (W. Ogilvie.)

Penjasalan dosa-dosa jang benar di kardjakan oleh Roh elkoedoes. Batavia, 12°. 20 bladz. (W. Ogilvie.)

1865.

Rapport enz. (Proeve, 1865, no. 123, bladz. 191.) [*Hiervan bestaat ook eene uitgave in* 4°, 12 *bladz.* (*W. Ogilvie*).]

De reede enz. (Proeve, 1865, no. 126, bladz. 192.) G. J. Morel, *lees:* G. C. T. van Dorp.

Reglement voor de schutterijen op Java. Bijgewerkt volgens de wijzigingen daarin ontstaan ten gevolge van de hierbij bekend gestelde nadere bepalingen, en alzoo volledig tot 1 Januarij 1861. Batavia, 8°. 41 bladz. (Landsdrukkerij.) [*Zie ook Proeve* 1861 (*no.* 103).]

Sohbat kami jang benar. Batavia, 12°. 22 bladz. (W. Ogilvie.)

Sutherland (K.), lees-bibliotheek te Makasser. Ibid. 8°. 16 bladz. (K. Sutherland.)

Tiende en elfde verslag van de vereeniging ter bevordering van Christelijke Maleische lektuur te Batavia (1863—1864). Batavia, 8°. 20 bladz. (H. M. van Dorp.)

* Tjitrå Såmå [Raden Adipati Arijå], handleiding voor den Javaanschen landbouwer. Samarang. (G. C. T. van Dorp.) [*Javaansche tekst.*]

Verslag der commissie van het Bataviaasch tooneel, uitgebragt in de vergadering van de vereeniging voor de belangen van het Bataviaasch tooneel, gehouden in het lokaal der Harmonie op 4 Mei 1865. Batavia, 8°. 12 bladz. (Bruining & Wijt.)

Wall (H. von de), nog iets over de zoogenaamde angka imalah en de woorden netijasa en arakijan. Batavia, 8°. 38 bladz. (Lange & Co.)

* Javaansch boekje over het batik. Samarang, 8°. (G. C. T. van Dorp.)

1866.

Bik (J. Th.), dichterlijke kleinigheden. Batavia, 8°. 20 bladz. (H. M. van Dorp.)

Bruin (D. C. de), derde leesboekje, enz. (Proeve, 1866, no. 60, bladz. 198.) [*Zie ook Suppl.* 1862.]

De Mesmaecker verveeld door Doigny. Vaudeville in een bedrijf. Vrij naar het Fransch van Sirardin door *** Batavia, 8°. 30 bladz. (Bruining & Wijt.)

Gennep (J. van), ontwerp van wet enz. (Proeve, 1866, no. 68, bladz. 199.) [*Overdruk uit het Ind. weekblad van het regt.*]

Gonggrijp (J. R. P. F.), kitab pengadjaran enz. (Proeve, 1866, no. 69, bladz. 199.) [*Van dit werkje verscheen ook te Samarang in* 1866 *eene uitgave by G. C. T. van Dorp.*]

1866.

Jacques Rolla. Een verhaal van den bruinen ridder. Samarang, 8°. 30 bladz. (de Groot, Kolff & Co.) [*Zie ook Proeve* 1865 (*no.* 85).]

* Javaansch boekje over de kenteekenen van goede en kwade vrouwen. Samarang, 8°. (G. C. T. van Dorp.)

La juive. Grand opéra en cinq actes, musique de M. Halévy paroles de M. E. Scribe. Soerabaija, 12°. 48 bladz. (Thieme, Kolff & Co.)

[illegible] Batavia, 8°. 13 bladz. (Landsdrukkerij.)

[illegible] Samarang, 4°. 31 bladz. (G. C. T. van Dorp.)

[illegible] Samarang, 4°. [illegible] bladz. (G. C. T. van Dorp.)

Proeve ter regeling enz. (Proeve, 1866, no. 99, bladz. 201.) [*Zonder jaar.*]

Reglement enz. (Proeve, 1866, no. 102, bladz. 201.) [*Zie ook Proeve* 1847 (*no.* 31), 1854 (*no.* 46), 1859 (*no.* 79), 1863 (*no.* 100), *Suppl.* 1869.]

Reglement enz. (Proeve, 1866, no. 108, bladz. 202.) [*Zie ook Suppl.* 1861.]

Riwajat akan pengoendjoengan Toehan Jesoes pada roemah sakit di Bethesda. Batavia, 12°. 20 bladz. (W. Ogilvie.)

سورت ڤد مڽتاکن قاعدة بݢيمان هندق دبلا اورڠ يڠ لمس ددلم اير Batavia, 8°. 10 bladz. (Landsdrukkerij.)

Verslag der kommissie, bij besluit van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, van 11 Junij 1865, no. 23 benoemd tot het afnemen van het examen, bedoeld bij artikel 4 van het Koninklijk besluit van 10 September 1864 no. 47 (Indisch staatsblad no. 194). 8°. 93 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

1867.

* Boekoe adjaran boewat anak-anak aken mengenal tiga roepa hoeroep, seperti Wolanda, Malajoe dan Djawa. Samarang, 8°. (G. C. T. van Dorp.)

Bruin (D. C. de), eerste leesoefeningen, enz. (Proeve, 1867, no. 75, bladz. 209.) [*Zie ook Proeve* 1850 (*no.* 23), 1861 (*no.* 56), *Suppl.* 1863.]

[Dedem (W. K. van)], iets over den regtstoestand enz. (Proeve, 1867, no. 81, bladz. 210.) [*Overdruk uit het Indisch weekblad van het regt*, *December* 1866.]

1867.

Houthuijsen (B. V.), de ordonnancies op het middel der verponding en den aanslag in dat middel over de jaren 1868, 1869 en 1870, met aanteekeningen, omtrent hare wijzigingen, uitleggingen, jurisprudentie, enz. Samarang, 8°. 10 + 46 bladz. (de Groot, Kolff & Co.)

„Fryer's concrete" in de raffinaderij. Batavia, 8°. 23 bladz. (W. Ogilvie.) [*Overdruk uit het Bataviaasch Handelsblad.*]

Gorkom (K. W. van), verslag omtrent de kinakultuur op Java, gedurende het jaar 1865. 8°. 31 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Overdruk uit Nat. Tijdschr. v. N. I., deel XXIX.*]

Ibadat bathin. Batavia, 12°. 12 bladz. (Bruining en Wijt.)

[Laar (L. van)], beknopte beschrijving, met 4 groote photographien, van de aardbeving, die het eiland Java in den ochtend van 10den Junij 1867 heeft geteisterd. Benevens eenige historische herinneringen aan den oorsprong van Passar-Gedée. Samarang, 4°. 24 bladz. (C. J. Morel.)

Nederlandsch-Indische spoorweg. 1e jaargang. Aug. 1867. Officieele gids van den Nederlandsch-Indischen spoorweg ten dienste van reizigers en handelaren. Samarang, 12°. 54 bladz. (C. J. Morel.)

Verslag van het Bataviaasch Tjunia-veer over het derde boekjaar van 1 Julij 1866-ulto. Junij 1867. Batavia, 4°. 10 bladz. (W. Ogilvie.)

Verslag omtrent de gouvernements telegrafen in Nederlandsch Indie over het jaar 1866. Batavia, 8°. 31 bladz. (Landsdrukkerij.)

Verslag van het weezen gesticht der Protestantsche Gemeente te Soerabaija, over het jaar 1866. Soerabaija, 8°. 17 bladz. (J. H. Rosemeier.)

Wester, barang hikajat enz. (Proeve, 1867, no. 135, bladz. 214.) [*Zie ook Suppl.* 1828, 37, *Proeve* 1855 (*no.* 37), *Suppl.* 1856, 57, *Proeve* 1859 (*no.* 92).]

Wet en Tarief van regten op den in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch Indie van koopmansgoederen, manufacturen, dranken, enz. voor 1866—1872. Met vermelding van al de veranderingen en opname van al de nieuwe bepalingen, welke tot heden door het Gouvernement daarin gebragt zijn. Soerabaija, 8°. 20 bladz. (Gebr. Gimberg en Co.)

1868.

„Na dienaangaande het gevoelen van verschillende autoriteiten te heb-
„ben ingewonnen, deed de Gouverneur-Generaal in het najaar van 1867

1868.

"de beschouwingen kennen, waartoe hem de nadere overweging van de "quaestie der drukpersaangelegenheden in Indie had geleid. Die beschou- "wingen hebben aanleiding gegeven tot eene nieuwe gedachten-wisseling "met de Indische Regering, waarvan de uitkomsten nog worden te ge- "moet gezien. Intusschen werd de Gouverneur-Generaal bij die gelegenheid "(Maart 1868) uitgenoodigd, om met behoedzaamheid zooveel mogelijk te "willen te keer gaan wat, in afwachting van eene afdoende regeling van "dit zoo aangelegen onderwerp, door de Indische dagbladpers tot onder- "mijning der openbare orde schadelijk zoude kunnen worden uitgewerkt." (Koloniaal verslag, 1868, bladz. 58.)

Gorkom (K. W. van), bijdrage tot de kennis der kinakultuur op Java. Batavia, 8°. 69 bladz. (Ogilvie en Co.)

Idem, verslag omtrent de kina-kultuur op Java, over het jaar 1867. 8°. 13 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Overdruk uit het Nat. Tijdschr. v. N. I., deel XXX.*]

Krajenbrink (J. A.), de belemmeringen in het aanvragen en verkrijgen van woeste gronden, en de wegname daarvan. Uit de Java-Bode van Woensdag 13 Mei 1868. 8°. 8 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Oudemans (J. A. C.), verslag van de bepaling der geographische ligging van punten in de Molukken, verricht in November 1866 tot Februari 1867. 8°. 45 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Overdruk uit het Nat. Tijdschr. v. N. I., deel XXX.*]

Planten- en dierentuin. Derde jaarverslag 1867/68. Uitgebragt in de algemeene vergadering van den 21 Augustus 1868. Batavia, 12°. 19 bladz. (Bruining en Wijt.)

Reglement enz. (Proeve, 1868, no. 120, bladz. 223.) [*Zie ook Suppl.* 1861.]

Reglement enz. (Proeve, 1868, no. 124, bladz. 223.) [*Zie ook Suppl.* 1860, 70.]

Reglement van den algemeenen kerkeraad der protestantsche gemeente van Soerabaija. Ibid., 8°. 16 bladz. (Thieme en Co.)

* Reglement van het collegie van kerkmeesters der protestantsche gemeente van Soerabaija. Ibid., 8°. (Thieme en Co.)

* Reglement van het collegie van diakenen der protestantsche gemeente van Soerabaija. Ibid., 8°. (Thieme en Co.)

Reglement voor het weezen gesticht der protestantsche gemeente van Soerabaija. Ibid., 8°. 16 bladz. (Thieme en Co.)

Soerat tjeriteraʳ jang banjak natsehat akan orang toeah dan orang moeda jang soeka

1868.

membatjanja dengan beringat dan berpikir. Bandjermasin, 8o. 124 bladz. (Rijnsch Zend. gen.)

Tabaks-Cultur auf Java. Soerabaija, 8°. 53 bladz. en kaart. (Gebr. Gimberg en Co.)

* Verslag van het weezen gesticht der protestantsche gemeente te Soerabaija, over het jaar 1867. Soerabaija, 8°. (Thieme en Co.)

Winter (F. L.), [illegible] Samarang, 4°. [illegible] bladz. (G. C. T. van Dorp.)

Zakboekje enz. (Proeve, 1868, no. 141, bladz. 224.) 2 + 49 bladz.

1869.

„In de twee jongstverloopen jaren werden twee strafregterlijke vervol-„gingen ingesteld wegens overtreding van het reglement op de drukwerken „(Indisch Staatsblad 1856, no. 74), beide in 1868. Tot die vervolgingen „werd aanleiding gegeven door een artikel, opgenomen in het Soerabaijasch „Handelsblad van 5 Maart 1868, waarin op smadelijke wijze werd ge-„sproken over eenige destijds aan het bewind zijnde Ministers, en door „twee artikelen, voorkomende in het Dagblad van Celebes van 6 en 9 „Mei 1868, waarin de Gouverneur-Generaal en de gouverneur van Cele-„bes en onderhoorigheden grovelijk gehoond werden.

„De schrijver van de twee laatstbedoelde artikelen werd tot één jaar „gevangenisstraf, de uitgever van eerstgenoemd dagblad tot eene geldboete „veroordeeld.” (Koloniaal verslag 1869, bladz. 41.)

Afdeeling oostelijk Java van het koninklijk instituut van ingenieurs. Huishoudelijke verordeningen 1869. Soerabaija, 8°. 19 bladz. (Gebr. Gimberg & Co.)

[illegible] Soerakarta, 8°. 15 bladz. (Jaspers en Co.)

Bruyn Kops (G. F. de), statistiek enz. (Proeve, 1869, no. 92, bladz. 231.) [*Zie ook Proeve*, 1857 (*no.* 43), 1859 (*no.* 51).]

Bijwet enz. (Proeve, 1869, no. 94, bladz. 231.) [*Zie ook Suppl.* 1837.]

[Cohen Stuart (A. B.)], gedachten wisseling over geschriften voor den inlander. Overgedrukt uit de bijlagen tot de notulen van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Batavia, 8°. III + LXIX bladz. (Lange & Co.)

Dosa enz. (Proeve, 1869, no. 99, bladz. 231.) [*Zie ook Suppl.* 1859.]

1869.

H a r t h o o r n (S. E.), het ontstaan enz. (Proeve, 1869, no. 106, bladz. 232.) [*Overdruk uit den Java-Bode.*]

Kabar slamat. Soerabaija, 8°. 12 bladz. (Gebr. Gimberg & Co.)

Kitab peladjaran bahasa Malajoe. Bandjermasin, 8°. 24 bladz. (Rijnsch zend. gen.) [*Zie ook Proeve* 1863 (*no.* 68).]

Nederlandsch Indische spoorwegmaatschappij. Officieele gids van den spoorweg Samarang — Vorstenlanden — Willem I ten dienste van reizigers en handelaren. Samarang, 12°. 48 bladz. en tabellen. (G. C. T. van Dorp & Co.)

Notulen van het Samarangsche genootschap tot bevordering van landbouw en nijverheid. (Vergadering 30 Julij 1868 en 9 September 1869). Samarang, 8°. Bladz. 27—46. Bijblad, bl. 95 — 138. (de Groot, Kolff & Co.)

Opening van de Rehoboth-zending-pers te Meester-Cornelis, op Donderdag den 18den November 1869. 8°. 1 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Pembatjaän jang gampang bergoena akan anak-anak skola. Bandjermasin, 8°. 60 bladz. (Rijnsch Zend. gen.) [*Zie ook Suppl.* 1840, *Proeve* 1852 (*no.* 31).]

Pengadjaran enz. (Proeve, 1869, no. 122, bladz. 233.) [*Zie ook Proeve* 1837 (*no.* 10).]

ڤڠاجران enz. (Proeve, 1869, no. 123, bladz. 233.) [*Deze vertaling in gemaakt door C. van Hoefen, op verzoek van den geëmployeerde van de Ned. Handels-Maatschappij te Bandjermasin.*]

Reglement voor de sociteit „Harmonie" gevestigd te Batavia. Ibid., 12°. 13 bladz. (H. M. van Dorp.) [*Zie ook Proeve* 1847 (*no.* 31), 1854 (*no.* 46), 1859 (*no.* 79), 1863 (*no.* 100), 1866 (*no.* 102).]

Reglement der Buitenzorgsche wedloop-societeit. Batavia, 8°. 21 bladz. (Bruining & Wijt.)

Soerat hoeroef enz. (Proeve, 1869, no. 134, bladz. 234.) Tjitakan jang ka-ampat kali. 24 bladz. (Rijnsch Zend. gen.)

Tabellen aangevende de kubieke inhoud van balken en kromhouten van gelijke en ongelijke breedte en dikte. Ampliatie van den staat over de kubieke inhoud van vierkant beslagene balken van gelijke breedte en dikte en van daaraan beantwoordende dolken. Bedoeld bij het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van den 13den September 1858, No. 18. Batavia, fol. 39 + 53 bladz. (Landsdrukkerij.)

Tjerita enz. (Proeve, 1869, no. 142, bladz. 235.) [*Zie ook Suppl.* 1835, *Proeve* 1854 (*no.* 56).]

1869.

Verslag van het weezen gesticht der protestantsche gemeente te Soerabaija, over het jaar 1868. Soerabaija, 8°. 15 bladz. (Thieme & Co.)

Verslag der kommissie belast met het afnemen van het examen, vermeld in art. 4 van het Koninklijk besluit van 10 September 1864 (Indisch Staatsblad no. 194). Over het jaar 1868. Batavia, 8°. 34 bladz. en twee tabellen. (Landsdrukkerij.)

Idem, idem, voor het jaar 1869. 8°. 18 bladz. en een tabel. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Verslag omtrent de gouvernements telegrafen in Nederlandsch Indie over het jaar 1867. Batavia, 8°. 34 bladz. (Landsdrukkerij.)

Verslag van het Bataviaasch Tjunia-veer over het vijfde boekjaar van 1 Julij 1868 tot ult. Junij 1869. Batavia, 4°. 10 bladz. (Ogilvie & Co.)

Voorwaarden, waarop de concessie kan worden verleend voor den aanleg en de exploitatie van een paarden-spoorweg door de stad en voorsteden van Batavia tot Bazar Meester-Cornelis en Bazar Tanah-Abang op den bestaanden rijweg. Batavia, 8°. 15 bladz. (H. M. van Dorp.)

Zwaan (B. van der), memorie van verdediging aangeboden aan B.·. B.·. Vrijmetselaren in de O.·. O.·. van Indie en Nederland. Soerabaija, 8°. 25 bladz. (Thieme & Co.)

1870.

„Eene niet onbelangrijke regterlijke beslissing met opzigt tot het reglement op de drukwerken (Indisch Staatsblad 1856, no. 74) gold de toepassing van art. 13. Op grond van dit artikel zonden tot nog toe de drukkers of uitgevers van dagbladen in Nederlandsch-Indie vóór de uitgifte een door hen onderteekend exemplaar aan den officier van justitie. „Op 2 Januarij 1869 weigerde echter de drukker en uitgever van de Soerabaija-Courant een exemplaar van het door hem op dien dag uitgegeven dagblad aan den officier van justitie te doen toekomen, onder bewering, dat op dagbladen niet van toepassing is art. 13, maar alleen art. 15, en hij volgens dit voorschrift alleen verpligt was tot de afgifte van een exemplaar aan het hoofd van het plaatselijk bestuur twee uren vóór de uitgave. Het openbaar ministerie, zich met deze meening niet kunnende vereenigen, stelde eene vervolging in wegens overtreding van art. 13.

„De raad van justitie te Soerabaija oordeelde echter dat art. 13 niet toepasselijk was op tijdschriften, vermits het onderwerp, voor zoover het op tijdschriften betrekking heeft, geheel geregeld wordt bij eene afzonderlijke paragraaph (§ 4) van het drukpersreglement. De raad verklaarde dat het feit noch misdrijf, noch overtreding daarstelt en ontsloeg den beklaagde van alle regtsvervolging. Dit vonnis werd in appel door het Hooggeregtshof op 4 Junij 1869 bekrachtigd.

1870.

"Aangezien het te verwachten was dat ten gevolge van deze beslissing "ook alle andere drukkers en uitgevers van tijdschriften voortaan zouden "weigeren een exemplaar te zenden aan den officier van justitie, en het "dezen dus onmogelijk zou zijn toezigt te houden, ten ware hij zich mogt "willen getroosten zich alle de binnen zijn ressort uitkomende tijdschriften "aan te schaffen, werden de hoofden van gewestelijk bestuur in Julij 1869 "aangeschreven het noodige te verrigten opdat het exemplaar der tijd- "schriften (waaronder het drukpersreglement ook dag- en weekbladen "verstaat) dat ingevolge art. 15, no. 2, aan het hoofd van plaatselijk be- "stuur wordt afgegeven, zoo spoedig mogelijk worde gezonden aan den "officier van justitie.

"Sedert het daaromtrent medegedeelde in het vorig verslag werden vier "veroordeelingen uitgesproken ter zake van misdrijven gepleegd door mid- "del van drukwerken (drie naar aanleiding van eene klagt van de beleedigde "partij, één naar aanleiding van eenen last van het hoofd van het open- "baar ministerie).

"Met het oog op een berigt, opgenomen in de Soerabaija-Courant van "27 September 1869, volgens hetwelk de Regering de zoogenaamde inland- "sche kinderen, zooveel mogelijk, verlangde uit te sluiten van landsbetrek- "kingen, heeft de Regering in diezelfde courant de verklaring doen op- "nemen, dat er geene aanschrijving in dien zin van haar is uitgegaan, "en de mededeeling derhalve boosaardige logen is." (Koloniaal verslag "1870, bladz. 39.)

"In October 1869 verzocht de resident van Soerakarta den officier "van justitie bij den raad van justitie te Samarang eene vervolging in te "stellen tegen den schrijver van een in het te Soerakarta uitkomend Javaansch "nieuwsblad Djoeroe Martani opgenomen artikel, waarbij aan een "pane- "woe-politie" verscheidene strafbare handelingen werden ten laste gelegd. "De officier van justitie voldeed aan dit verzoek, maar de regtbank ver- "klaarde zich onbevoegd, op grond, dat het feit, door en tegen een "onderdaan van den keizer van Solo gepleegd, niet te harer kennisneming "stond.

""Vermits alzoo de schrijver niet vervolgd kon worden, requireerde de "officier van justitie regtsingang tegen den drukker en uitgever, doch de "raad verklaarde hem niet ontvankelijk, op grond dat niet bleek dat de "vervolging op de klagt der beleedigde partij was ingesteld of dat deze "behoorde tot de in art. 11 Regl. v. Strafv. genoemde personen.

"Het tegen de uitspraak aangeteekend verzet werd door het Hoogge- "regtshof niet ontvankelijk verklaard, omdat alleen in de bij art. 72 "Regl. v. Strafv. genoemde gevallen verzet is toegelaten.

"Daarop diende de beleedigde partij eene klagte in bij den officier van "justitie en de toen ingestelde vervolging tegen den drukker en uitgever "eindigde met diens veroordeeling tot geldboete.

"Door den regter is alzoo aangenomen, dat de aangewezen schrijver "als onderdaan van den keizer van Solo niet kon worden vervolgd (art. "17 Regl. op de drukwerken, Indisch Staatsblad 1856, 74.)

1870.

„Eene andere niet onbelangrijke beslissing werd gegeven met opzigt tot „de vraag, of een militair een misdrijf plegende, voorzien bij het regle„ment op de drukwerken, al of niet behoort teregt te staan voor den „burgerlijken strafregter. Die vraag werd door den raad van justitie te „Soerabaija ontkennend, maar door het Hooggeregtshof toestemmend be„antwoord; dit laatste uit overweging dat elke vervolging, ingesteld op grond „der voorschriften van het drukpers-reglement, ingevolge zijn 31ste ar„tikel wordt beregt door den raad van justitie, en dat deze bepaling alge„meen, en alzoo ook ten opzigte van personen, aan de militaire strafwetten „onderworpen, den raad van justitie in het bijzonder aanwijst als de be„voegde regter om kennis te nemen van misdrijven, gepleegd door middel „van drukwerken.

„Gedurende het jaar 1870 waren hangende 18 vervolgingen ter zake van „vergrijpen tegen het reglement op de drukwerken, waarvan er 9 waren „aangebragt gedurende gezegd jaar. Van die vervolgingen werden er aan„gebragt bij den raad van justitie te Batavia 3, bij dien te Samarang 9, „bij dien te Soerabaija 3 en bij dien te Padang mede 3.

„Hangende bij het einde van het jaar waren er nog 7, terwijl er 4 ein„digden met eene veroordeeling, 1 met eene wederspannigverklaring aan „de wet, 1 met eene vrijspraak, 4 met eene weigering van regtsingang „en 1 met eene niet-ontvankelijk verklaring op grond van verjaring." (Koloniaal verslag, 1871, bladz. 53.)

Afdeeling oostelijk Java enz. (Proeve, 1870, no. 18, bladz. 236.) *Vervalt.*

Almanak atau hitoengan hari boelan tahoen orang Mesehi 1871. Meester Cornelis, 12°. 34 bladz. en tabel. (Rehoboth zend. pers.)

Bruin (D. C. de), handleiding tot practische oefening in de zinsontleding. Tweede verbeterde en vermeerderde druk. Samarang, 8°. VII + 144 bladz. (G. C. T. van Dorp.) [*Zie ook Proeve*, 1860 *no.* 49 *en* 50.]

Idem, algemeen overzicht enz. (Proeve, 1870, no. 86, bladz. 241.) [*Zie ook Proeve* 1852 (*no.* 22), 1860 (*no.* 52), *Suppl.* 1864.]

Gonzalves (J. M.), volledige en praktische handleiding voor de kultuur van het zwarte riet en zijne verdere behandeling, zooals zulks wordt bewerkstelligd bij mijne suikerondernemingen Tersana en Tjiledoek. Batavia, 8°. 13 bladz. (H. M. van Dorp.)

Islam masoek Kristen. Meester Cornelis, 12°. 22 bladz. (Rehoboth zend. pers.)

Jansz (P.), kinderversjes. Een klein geschenk voor de Nederlandsche jeugd in Indië. Meester Cornelis, 12°. 14 bladz. (Als voren.)

Idem, eerste spel- en leesboekje voor de Nederlandsch-oostindische jeugd, volgens de hedendaagsche leerwijze. Meester Cornelis, 12°. 18 bladz. (Als voren.)

1870.

Idem, tweede spel- en leesboekje voor de Nederlandsch oostindische jeugd, volgens de hedendaagsche leerwijze. Meester Cornelis, 12°. 27 bladz. (Als voren.)

Keuchenius (L. W. C.), vonnis enz. in de zaak van E. G. T. von Ende, tweede Luitenant der Infanterie. Batavia, 8°. 38 bladz. (Ogilvie & Co.)

King (E. W.), nieuwejaarsgeschenk aan mijne reisgenooten naar de gewesten van eeuwige vrede en heerlijkheid. Meester Cornelis, 24°. 19 bladz. (Rehoboth zend. pers.)

Idem, the entrance into glory everlasting. Meester Cornelis, 24°. 12 bladz. (Als voren.)

Kunnen teleurgestelde wisselhouders van de Oost-indische maatschappij van administratie en lijfrente zich verhalen op de bestuurders dier maatschappij? Overgedrukt uit den Javabode van 8 December 1870. Batavia 8°. 6 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

Louisa-stichting. Batavia, 8°. 15 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

Maanen (J. van), eenige opmerkingen over het geschrift van den heer C. S. van Heekeren, getiteld: Ophelderingen over mijn ontslag als hoofdagent op Java der Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam", en het daarover gevoerde proces (Maastricht 1870). Samarang, 8°. 15 bladz. (de Groot, Kolff & Co.)

Oktrooi en reglement voor de Javasche bank. Gearresteerd bij Gouvernements besluit van 6 Maart 1870. (Staatsblad no. 34). Batavia, 8°. 14 bladz. (Landsdrukkerij.)

* [illegible] Soerakarta, 8°. (P. F. Voorneman.)

Reglement van orde voor het muziek-genootschap „St. Caecilia" te Soerabaija. Zesde druk. Soerabaija, 8°. 12 bladz. (Gebr. Gimberg & Co.) [*Zie ook Suppl.* 1860, *Proeve*, 1868 (*no.* 124).]

Reglement voor de societeit „Concordia" te Soerabaija. Ibid., 8°. 14 bladz. (Thieme & Co.)

Reglement van de societeit „tot nut en vermaak" gevestigd te Samarang. Ibid., 8°. 8 bladz. (de Groot, Kolff & Co.)

Rollier (A. J.), rapport du président de la chambre de commerce à l'occasion de la sortie de fonctions. Traduit du Hollandais. Batavia, 8°. 48 bladz. (H. M. van Dorp.)

[illegible] Soerakarta, 4°. 94 bladz. (P. F. Voorneman.) [*Het tweede deel is in* 1871 *uitgegeven.*]

Tweede jaarverslag van de Bataviasche tramway-maatschappij. Batavia, 8°. 34 bladz. (Bruining & Wijt.)

1870.

Toelichting op het rekwest dd. Pandjie Januarij 1870: Zijner Excellentie den Gouverneur Generaal en verdere betrokken autoriteiten eerbiedig aangeboden. Batavia, 4°. 47 bladz. (H. M. van Dorp.)

Veertiende verslag van de Vereeniging ter bevordering van Christelijke Maleische lektuur te Batavia (1869). Meester Cornelis, 8°. 12 bladz. (Rehoboth zend. pers.)

* Verslag van het weezen gesticht der protestantsche gemeente te Soerabaija, over het jaar 1869. Soerabaija, 8°.

Verslag van de examens, bedoeld in artikel 4 van het koninklijk besluit van 10 September 1864 (Indisch staatsblad No. 194), gehouden op het paleis te Weltevreden op 19 September 1870 en volgende dagen. 8°. 22 bladz. en twee tabellen (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Wetten enz. (Proeve, 1870, no. 16, bladz. 236.) [*Zie ook Proeve* 1850 (*no.* 27), 1856 (*no.* 17), *Suppl.* 1861.]

Wie het beter weet, moet het maar zeggen. Repliek op: kunnen teleurgestelde wisselhouders van de Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente zich verhalen op de bestuurders dier maatschappij? 8°. 6 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

DRUKWERKEN ZONDER DATUM.

Akker (J. op den), a Sancta Cea de Jesu Christo. Batavia, 8°. 332 bladz. [*Aan het eenige, door mij geziene exemplaar ontbreekt de titel.*]

Arcken (van), Kritiek auf das Buch: Reisen & Entdeckungen (Band IV) die ostasiatische Inselwelt, bearbeitet von Dr. F. Friedmann. Batavia, 8°. 47 bladz. (Ogilvie & Co.)

* Bagimana Toehan Jesoes sajang anak-anak.

[Bruckner (G.)], [illegible]. 8°. 45 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Gelithographeerd.*]

* Idem, poenika pamoelang kang sakedik katoer dateng tijang ngadjeng etc. 12°. [*Jav. met Arab. kar.*]

De vriendelijke bezoeker. Meester Cornelis, 8°. 4 nummers, elk 4 bladz. (Rehoboth zend. pers.)

Dialangea surga off de weg na den hemel. [*Vermeld in de Indische resolutie van 15 November 1695. — Drukplaats onzeker.*]

Dialogo rustico e pastoril, entre o cura de hua aldea e hum pastor de ovelhas, tocante o verdadeiro, puro, e legitimo modo de como a Deus nosso Senhor havemos de servir, e assi infalivelmente conseguir, e alcançar a vida, gloria e bemaventurença eterna. Comprehendendo as razoens do may reverendo e docto padre Joao Bautisto Maldonado, religioso professo da Companhia de Jesus, e missionario Apostolico, contra as de Joao Ferreira a d'Almeida. ministro ou predicante Calvinista. 8°. 6 + 583 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

* Donselaar, de 10 geboden, Luk. X, 27, Psalm I en het onze vader in het Makassaarsch. Makasser. [*Dit werk is vóór de uitgave in beslag genomen. Zie Hand. van de jaar-vergadering van het Ned. zendeling genootschap*, 17 *Julij* 1860, *bladz.* 27.]

Elmoe patenoengan pegangannja orang doeloe kala. Samarang, 8°. 22 bladz. en tabel. (H. Koster & Co.)

Idem, idem. 2e druk. Samarang, 8°. 25 bladz. en tabel. (G. C. T. van Dorp & Co.)

Gericke (A.), djâlan chalâtz menurut 'elkitab detondjokhken. 12°. 8 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.) [*Ambon?*]

'Ichtitsâr 'agama Mesêhhy. 12°. 16 bladz. (Als voren.)

Instructie voor den binnen-regent, de binnen-regentes en de buiten-regenten van het diakonie-armhuis der evangelische gemeente te Batavia. 8°. 4 (?) bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

E. W. K. (ing), het geloof der heiligen. Meester Cornelis, 8°. 8 bladz. (Rehoboth zend. pers.)

Idem, heden! niet morgen! Meester Cornelis, 8°. 10 bladz. (Als voren.)

* Kitab 'sa malanunkai wet Moses, Bandjermasin, 8°.

* [Klinkert (H. C.)], rantjana hikajat doenia jang bergoena kapada segala goeroe dan kanak-kanak dalem sekolah Malajoe dan Djawa adanja. Samarang, 8°. (G. C. T. van Dorp.)

Krajenbrink (J. A.), de toekomst der suiker-kultuur als tegenhanger tot die der rietsuiker-industrie. Batavia, 8°. 15 bladz. (Zonder naam van uitgever.) [*Overdruk uit het Bataviaasch Handelsblad.*]

Opgave der plantenfamiliën, welke voorkomen in de vakken door de cijfers aangeduid op het plan van het paleis en 's lands plantentuin te Buitenzorg, en der daarop voorkomende teekens. 8°. 6 bladz. en kaart. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

[illegible] Samarang, 4°. [illegible] bladz. (G. C. T. van Dorp.)

* Pengadjaran kaslamatan. 36 bladz.

* Pengadjaran deri pada pri natsiat achirat. Batavia, 12°. (Landsdrukkerij.)

Permintaan salâmat kapada tâhon bahâru. Ambon, 12°. 8 bladz. (Zonder naam van uitgever.)

* ڤرامڠماٴن٢ ملايو. 14 bladz. (Zonder naam van plaats en drukker.) [*Boven den Mal. tekst staat:* „Maleische spreekwoorden en spreekwijzen."]

Sastra Winata (Raden Wedana) [illegible] Samarang, 4°. [illegible] bladz. (G. C. T. van Dorp & Co.)

Sawatoe perkataän dengan sohbatkoe. 8°. 7 bladz. (Zonder naam van plaats en uitgever.)

Sawatoe ingatan dengan sohbatkoe. 8°. 4 bladz. (Als voren.)

[illegible] 4°. 2 + 84 bladz. (Als voren.)

Cathechismus com Liburg. e oracaô Christaô Idem form d'Instrucaô Brevierio de Relig. Christ. of kort begrip van de Vriese, predikant in 1732 Compendios exame	Portugeesch.
Spraakkonst R. Lukha risalet of Nagtmaelboek Klein vraagboekje of kort begrip van de Vriese, predikant in 1750. Psalmboek in 4°.	Maleisch.

(*Deze boeken zijn in Oct. 1778 door Mr. J. C. M. Radermacher aan Prins Willem V als Indische drukwerken ten geschenke aangeboden. Overigens niet aangetroffen.*)

LIJST

VAN

N. I. DRUKKERS EN UITGEVERS.

(*Wijzigingen van de lijst in Proeve, bladz.* 257.)

Doorloopend nummer.	NAMEN.	Vermeld in Proeve en Suppl.	
		Jaren.	Aantal drukwerken.
3	Brants (H.)		16
4	Bruining (W.)		149
5	Bruining & Wijt		116
6	Bruijningh (J.)		14
12	Dominicus (J. J.)	1801—4.	3
13	〃 (L.)		18
14	Dorp (H. M. van)		262
15	Drukkerij van het Bat. genootschap		66
15[a]	Eede (A. van den)	1677—88.	6
16	〃 (J. 〃 〃)	1674—75.	4
20	Geemen (P. van)		55
21	Heemen (E.)		30
22	Heusler (G. H.)		4
23	Hubbard (A. H.)		15
24[a]	Kemp (A.)	1671.	—
26	Kolff (G.) & Co	1859—70.	31
28	Landsdrukkerij		655
29	Lange & Co.		433
31	Loderus (A. L.)	1699—1719.	7
34	Mulder (H.)		10
35	Niemandsverdriet (C.)	1809—10.	3
38	Ogilvie (W.)		80
39	〃 & Co.		47
40	Parapattan-press		41
44	Rehoboth zending pers		17
45	Renhart (C. C.)		14
47	Tetsch (F. C.)	1762—71.	7

Doorloopend nummer.	NAMEN.	Vermeld in Proeve en Suppl.	
		Jaren.	Aantal drukwerken.
50	Weichberger (C. G.)		9
52	Domis		4
53	Dorp (G. C. T. van).		137
55	Groot (de), Kolff & Co.		47
56	Koster (H.) & Co.		6
57	Morel (C. G.).		11
85	Noman (van Haren), Kolff & Co. . . .		7
59	Oliphant & Co.	1844—58.	38
62	Fuhri (E.)	1853—56.	12
64	Gimberg (Gebr.) & Co.	1859—70.	47
66	Kocken (Chs.).		20
67	〃 (Gebr.).		9
70	Roy (le) & Co.		12
71	Thieme & Co.		14
72	〃 , Kolff & Co.		8
74	Rosemeier (J. H.).		10
84	Harteveldt & Co.		8
86	Voorneman (E. F.).		11
87	Baptist Mission Press.		11
91	Naam onbekend (Ward?)	1826—27.	2
92	Drukkerij v/h. Rijnsch zendeling genootschap.		54
94	Eekhout (W.) & Co.		7
99	Sutherland (K.)		18
100	Mattern	1837—41.	5
103	Drukkerij v/h. Ned. zendeling genootschap.	1820—64.	18
104	Heijmering	1837—45.	20

BIJLAGE.

CONTRACKT AENGAENDE DE DRUCKERIJ,

1671.

Tusschen ons ondergesr. gecommitteerde wegen de Comp^e ter eenre en ons Pieter Walberger, Hendrick Voskens, en Aernout Camp, Letter snijders en gieters ter ander zijde, is overeengekomen en verdragen, dat de Comp^e bij ons om te drucken bestellen sal al 't geene deselve zal begeeren gedruckt te hebben, en dat wij het selve drucken sullen, ten prijse als volcht namentlijck:

100	vellen groot mediaen Papier, aen beijde zijden bedruckt voor vier Rijxd^s.	Rds.	4
	maer aen een zijde bedruckt zijnde, voor half zoo veel of. .	〃	2
100	vellen cleen mediaen aen beijde zijden bedruckt voor. . .	〃	$2^1/_2$
	aen een zijde bedruckt voor.	〃	$1^1/_2$
100	vellen gemeen formaet, aen beijde zijden bedruckt t' zij in folio, quarto, octavo, of duodecimo voor.	〃	2
	aen een zijde bedruckt voor.	〃	1

voor yder hondert vellen boven de eerste hondert, sal het druk loon wesen, van al de bovenstaende soorten papier, halff soo veel als boven, mits dat men oock voor een halff vel papier, maer aen een zijde bedruckt, de twee reeckenen sal voor een heel vel, aen een zijde bedruckt, en soo ook in minder formaten na advenant.

Dit sal te verstaen wesen van een druck geschiedende met text Romain, Augustijn, mediaen, ofte descendiaen Letter, mits soo der grooter letter gebruykt werde minder, En soo der kleynder letter werde gebruykt, meerder betaelt sal werden na Redelijkheyt, wesende de letter daer de voorgaende placcaten mede gedruckt zijn, augustijn letter genaemt en text Romain een weynigh grooter en mediaen letter een weynigh kleijnder maer descendiaen noch wat kleijnder.

Ende vorders voor 't drucken van duysent zegelen, 't zij groot of kleyn, soo als d' E. Comp^e van noode mochte hebben een Rd^r.

Dit alles is te verstaen swaer gelt, sullende d' E. Comp^e. gehouden zijn, 't Papier 't welcke tot alle het geene dat voor haer soude mogen gedruckt werden, te leveren, geluk men op andere Plaetsen gewoon is, en 't resterende, als den arbeyt, maters, stempels, letters, swartsel en oly etc. door de aannemers daer toe te doen mits conditie dat den druck soo goet sal zyn, alsse by exempel in 't vaderlant, soude mogen gemaekt werden, doch wanneer zy na 't Patria mochten komen te vertrecken, sal d'E. gemelte Comp^e. de voorsr. maters, stempels en letters van haer wederom aennemen voor de prysen als volcht te weten.

Letters 't ℔ de alderbeste en geheel nieuwe, of soo goet als nieuwe tot 13 stuyv^rs. 't ℔, de geheel versletene ofte ontrent soodanigh niet hooger als tot specie, dat is tot 20 Rijxd^s. de picol ofte 100 Catty, en 't geene tusschen beyden is naar advenant ofte proportie van 't voorgaende.

Maters a 16 sware stuyv^rs. ider, mits dat het getal derselver niet en sal komen te beloopen, meer als vierhondert.

Stempels à een halve Rd^r. yder, mits dat het getal van dien niet grooter sal wesen, als soo veel, gelyk van de maters geseyt is teweten vierhondert.

Sullende zy aennemers uyt der E. Comp^s. packhuysen, alle zoodanige goederen en gereetschappen, als in deselve te becomen en haer ter druckery dienstigh syn vermogen te genieten mits daer voor betalende een quart cento advans, by contante betalinge, of anders Renten van 't gelt te geven, tegens een ten hond^t. 's maents, behoudens haer vryhydt om deselve goederen elders te koopen tot haer believen.

Sal d' E. Comp^e. aen haer in goede forma overlaten de druck pers en vorders de gereetschappen, dewelcke aende druckery en lettergietery syn dependerende, gelyk by de Inventaris daer van synde en hier achter aen gesr. beooght kan worden, sullende daer voor van huer maendelyx betalen een ten hondert, van so menigh hondert, als 't Capitael beloopen sal, de goederen aen de Comp^e. sullende eygen blyven, soodanich dat de aennemers deselve als precario sullen van de Comp^e. besitten en niet anders, blyvende echter verbonden mits betalende aen de huerders de selve overtedoen.

Soo sullen ook de aennemers de letters, dewelcke uyt 't vaderl^t. gekomen zyn, van d'E. Comp^e. tot haer gebruyk hebben, als d'andere, mits haer aengereeckent werdende met een quart C^to. advans, synde voor yder ℔ derthien stuyv^rs. swaer gelt.

Gemelte werck sullen de aennemers voor een tyt van twee naest komende jaeren van d' E. Comp^e. aannemen, mits conditie, dat niemant buyten haer previlegie of vryhydt sal vergunt werden iets te drucken dan hun aennemers alleen.

Haer tydt aen d'E. Comp^e. verbonden sal geduyrende 't contract sijn voortganck

hebben, doch haer maendelyxe gagie sal afgeschreven worden, en naer expiratie desselfs, sullen mogen na 't Patria vertrecken, voor zoodanige gagie als hier te lande voor gearriveert sijn, of hier verblyven, soo als zij dan te rade sullen wesen.

De onbequame letters sullen de aennemers voor specie ontfangen mits deselve betalende tegens 20 Rijx^s^. de 100 ₶, en voor de Capitale letters vier swaere stuyv^rs^ 't stuck. (1)

Inventaris van 't geene de Personen Aernout Kemp drucker, Hendrick Voskens en Pieter Walberger Letter snyders en Gieters ten dienste van Haer aengenomen werck uyt 't Quartier sullen ontfangen mits daer voor te sullen betalen, gelijk by de Conditie daer van sijnde gesien kan werden.

1 drukpars met sijn toebehooren
3 ysere sluyt Ramen
1 kopere } set haecken
2 ysere }
1 kleyn zaegie
3 yzere hamers
2 d°. schrapers
2 Elsens
2 tonnetiens met swartsel
1 schape vel wit Leer
Een parthy spanen
1 ysere } Pott
1 kopere }
1 paer nieuwe balhouten
2 houte set schepen
1 koopere loogh ketel
1 set kas
1 groot set bort
formaat houten
2 ysere bouten
1 yser houte fondament
de set kassen
1 steen tot de pars

} getaxeert op Tsamen de somma van Rds 112 : 38.

(1) Blijkens de resolutie van 22 Maart 1695 was dit contract toenmaals nog van kracht, hoewel de contractanten ter andere zijde reeds afgetreden waren.

1 buyghtangh		
1 hantschroeff		
12 . . . . vylen		
1 banckschroeff		
1 kopere passer		
2 graveer yserties		
2 beytels		
2 ysere hamers	getaxeert op Rd[s]. 25.	
1 d°. fles		
3 d°. tangen		
1 hant blaesbalckje		
35 houten sethaecken		
1 block om letters in te schaven		
1 schaeff		

3 giet Instrumenten a thien Ryxd. jder monteert		30 :
88 maters a 16 swaere stuyr[s] jder, bedraegt		29 :16
6 staele stempels a ½ Ryxd. jder monteert		3 :
Somma Ryxd'		200 :6
409 ℔ Letters, dewelcke uyt 't Patria gekomen syn a 13 stv[s]. jder ℔, synde tegens ¼ cento advance bedraagt	Ryxd[s].	110 :37
53 ℔ Letters dewelcke op den 5 February in de Lettergietery bevonden syn a derthien swaere stv[s]. 't ℔	〃	14 :17
225 P[d]. capitale letters dewelcke Hendrick Brants eenigen tyt heeft gebryckt en voor d'E. Comp[e]. wederom syn genomen a 4 swaere stv[s]. yder	〃	18 :36
280 ℔ onbequame letters dewelcke mede by Hendriek Brants syn geweest, en door d'E. Comp[e]. wederom gehaelt; werdende nu voor specie verkoght tegens 20 Rxd. de 100 ℔	〃	56 :
Somma Ryxd[s].		199 :42.

De gereetschappen syn de aennemers te vreden te onderhouden by haer deught en waerde alsse die aennemen ofte anders tot Taxatie aen de Comp[e]. wederom te laten ten eynde des contracts.

En soo der eenige oneenigheyt onder haer aennemers quam deselve altyt te ver-

blyven aen de uytspraek van de fabryk of gecommitteerde van de Comp[e]. tot desen Contract.

Aldus overeengekomen en verdragen In 't Casteel Bat[a]. desen 16 February 1671.

(was getekent) PIETER A_0. OVERTWATER.
HENDRICK VOSKENS.
PIETER WALBERGER.
ARNOLD CAMP.

(*Dit contract is goedgekeurd by de resolutie van den Gouverneur-Generaal en Raden van India van* 17 *February* 1671.)

ALPHABETISCH
REGISTER.

De toevoeging van eene *d* beteekent, dat de bedoelde titel te vinden is in de rubriek *„drukwerken zonder datum.”*

A.

aanmerkingen behandeling papieren geld, 1791.
achtste jaarverslag, 1864.
adjaran gampang, 1853.
advertentie verpachting, 1755, 56, 57, 58, 59.
advertissement vrije vaart, 1757.
〃 vaste goederen, 1759.
〃 bagage, 1760.
Akker (op den), novo test., 1693.
〃 〃 〃, psalmos, 1703.
〃 〃 〃, lirinho, 1720.
Akker (op den), St. Cea, *d.*
algemeene bepalingen, 1860.
almanak Mal., 1861, 62, 64, 70.
ampliatiën pacht-conditiën, 1797.
apa kamoe, 1856.
aparte instructie, salut v. vreemde schepen, 1783.
Arcken (v.), *d.*
articulen van accord, 1674.
asas, 1821.
Asselt (v.), 1862.

B.

bagimana, *d.*
Bär, 1844.
barang hikajet, 1839, 56, 57.
〃 pertanjaan, 1840.
Bataviasche apotheek, 1746.
batik, 1865.
[illegible], 1869.
Baxter, 1842.
beschrijving v. zeeroovers, 1789.
Bierhaus, 1853.
Bik, 1866.
Blommestein (v.), 1864.
boekoe adjaran, 1867.
bondigh verhael, 1669.
breviario, *d.*
Brezee, 1764.
Brink, 1844, 53.
Broek (v. d.), 1859.
Bruckner, 1842, *d.*
Bruin (de), aardrijkskunde, 1845, 58.
〃 〃, 3e leesboekje, 1857, 62.
〃 〃, 1e leesoefeningen, 1863.
〃 〃, overzigt werelddeelen, 1864.
〃 〃, zinsontleding, 1870.
Brumund, 1853.
Bruijn (le), 1832.
bijvoegsel school-reglement, 1780.
Buddingh, gesch. overzigt, 1846.
〃, hoe oud enz., 1847.
〃, allerlei, 1848.

C.

Caron, 1738.
catalogue, 1862.
catalogus loge, 1845, 49.
catechismus, *d.*
Coevorden (v.), 1863.
Cohen Stuart, 1850, 69.
collectie ordres, 1747.
compendios, *d.*
compendium, 1761.
concept-statuten, 1864.
conditiën verpachtingen, 1743, 46, 48, 50, 63, 78.
Confucius, 1675.
Cornets de Groot, 1833.
Croockewit, 1852.
Crygs-ordre, 1668.

D.

Danckaerts, catechismus, 1669.
" woordenboek, 1706.
dialangea, *d.*
dialogo, *d.*
Diest (v.), 1720.
Does de Bije (v. d.), 1865.
Donselaar, *d.*
dosa itoe, 1859.

E.

Egeling, 1835.
elmoe patenoengan, *d.*
Emde, 1853, 61.
Esopo, 1672.
extract transl. missive, 1675.
extract missive [*Cook*], 1772.
" journaal [*Japan*], 1784.
" notulen [*equipagewerf*], 1788.
" plan [*bestelling v. brieven*], 1789.

F.

Ferreira a d'Almeida, differença, 1668, 84.
" " " favulas, 1672.
" " " novo test., 1693.
Ferreira a d'Almeida, velho test., 1753.
Fryer, 1867.

G.

Gericke, spraakkunst, 1833.
" rewajat, "
" pengadjaran, 1834.
" [illegible] 1844.
" djalan, *d.*
geruststellende stem, 1859.
Geugten (v. d.), 1766.
Gonzalves, 1870.
Gorkom (v.), 1867, 68.
Graafland, 1856.
grammar Mal. language, 1812.
Grimmius, 1852.
Groll, 1861.
Gueynier, vocabulaer, 1677.
" " 1708.

H.

Haex, 1707.
handleiding landmeten, 1644.
Hardeland, 1845.
Haverman, 1720.
Haynin (de), 1675.
Hermann, 1841.
Heurnius, 1708.
Heijmering, akan gombala, 1837.
" , " kaontongan, 1838.
" , kabangonan, "
Heijmering, anugarah, 1838, 39, 46, 47.
" , Jesuʿ, 1841.
" , surat ʿilmu, 1841.
hikajat dihoeloe kala, 1839.
" nabi, 1843.
" Sjech Saleh, 1858.
حكايت يوسف, 1839.
شيخ صليح " •, " , 41.
حكايت نبي, 1843.

H.

Hoëvell (v.), 1847.
Hoezoo, 1853.
Holl.—Chin. leerboekje, 1829.
Hoorn (v.), 1675.
Houthuijsen, 1867.
Houtman (de), 1707.
huishoudelijke verordeningen, 1869.
〃 wetten, 1851.

I.

ibadat, 1867.
ibarat, 1856.
ichtitsaar, *d.*
indjil . . . Mattheus, 1838.
inrigting tooneel-societeit, 1805.
instructie dienst ter zee, 1743.
〃 retourschepen, 1769.
〃 stads-grachten, 1778.
instructie Tafel-baai, enz., 1778.
〃 salut, 1783.
〃 kruissende vaartuigen, 1783.
〃 liberale giften, 1791.
〃 vendu-kantoor, 1796.
〃 diakonie armhuis, *d.*
islam, 1870.

J.

Jacques Rolla, 1866.
Jansz, 1870.
Japansche woorden, 1787.
Java-times, 1864.
Jongh (de), 1766.
Jordens, 1744, 45.
journael oorlog Maccasser, 1670.
juive (la), 1866.

K.

kabar slamat, 1869.
Kam, 1820.
کمتين, 1842.
kenteekenen, 1866.
Keuchenius, 1870.
King, 1870, *d.*
kitab ilmoe hitoengan, 1834, 50.
〃 orang berdosa, 1839, 42.
〃 masak, 1843.
〃 hedja, 1846.
〃 batja, 1846, 60.
〃 soetji, 1859.
kitab peladjaran, 1869.
〃 'sa malanunkai, *d.*
كتاب زبور, 1827.
Klinkert, 1863, *d.*
kommando-woorden, 1831.
kontji, 1857.
korte uittreksels, 1778.
〃 schets, 1853.
Krajenbrink, 1854, 68.
Kroschel, 1771.
kunnen teleurgestelde wisselhouders, enz., 1870.

L.

Laar (v.), 1867.
Lammers van Torenburg, 1856.
leerwijze, 1862.
Lewis, 1821.

L.

Leijdecker, extract missive, 1675.
〃 ichtitsaar, 1685.
〃 woordenboek, 1832.
Lion, 1857.
Louisa-stichting, 1870.
Lukha, *d.*
Luijke, 1836.
lijste van salaris, 1668.
〃 〃 verpagtingen, 1751.
〃 〃 retourschepen, 1776, 79, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 94.

M.

Maanen (v.), 1870.
Mangkoe Negoro, 1864.
Mattheus, 1838, 40.
Medhurst, 1835, 42.
Meer van Kuffeler (v. d.), 1853, 57.
memorie van munten, enz., 1783.
〃 〃 menage, 1791.
Mendez de Vidinegra, 1672.
Mesmaecker (de), 1866.
Monod de Froideville, 1847.
Montclar, 1865.
Moses, 1853.
Mossel, 1752.
Mounier, 1861.
Munder, 1840.
Munnick (de), 1845.
muntwezen, 1864.
Mijer, 1839, 41.
mythologie, 1827.

N.

nachtmaalboek, 1710, 34.
naeder contracten, 1669.
naerder articulen, 1668.
nieuwe wetten, 1861.
〃 regeling, 1863.
notulen, 1869.

O.

octrooi amphioen handel, 1745.
〃 Jav. bank, 1859, 70.
ontwerp-staatsregeling, 1801.
opening, 1869.
opgave planten-familiën, *d.*
orang kristen, 1856.
order commandeur artillerie, 1797.
ordonnantie keurmeesters, 1668.
〃 chirurgijns, 1669.
〃 basen, enz., 1669.
〃 wijkmeesters, 1673.
〃 stads-doctoren, 1746.
ordonnantie gezegeld papier, 1750.
〃 vaste goederen, 1757.
〃 amphioen, 1758.
〃 aanvoer Chinezen, 1758.
〃 schepen, 1781.
ordre Onrust, 1669.
〃 boek, 1779.
〃 wagtparade, 1793.
〃 pulverproeve, 1795.
Oudemans, 1868.
d'Outrain, 1707.
Ovidius, 1748.

P.

[illegible], 1866.
patoet, 1837.
[illegible], *d.*
pembatjaän, 1840, 69.
pengadjaran asas agama, 1835.
〃 10 penjoeroehan, 1838.
〃 perkara, 1841, 46.
〃 memboedjoek, 1846.
〃 djalan, 1853, 65.
〃 membaris, 1862.
〃 achirat, *d.*
〃 kaslamatan, *d.*
ڤڠاجران, 1841.
penjasalan, 1865.
ڤرامڠماٴن, *d.*
permintaan, *d.*
Piekenbroek, 1744.
pintoe, 1858.
placcaet part. handel, 1668.
〃 boom, enz., 1668.
placcaet begraffenissen, enz., 1671.
〃 schepen, 1674.
〃 20e penning, 1674.
〃 ongeregeldheden, 1686.
〃 toevloei uith. natiën, 1688.
〃 part. vaart, 1754.
〃 oirgeld, 1796.
〃 tolheffingen, 1801.
planten- en dieren-tuin, 1868.
Pluim Mentz, 1835.
Prange, 1859.
proclamations, 1816.
proeve om 't Mal. te schrijven, 1708.
programma Bat. Gen., 1782.
〃 Seminarium, 1793.
project uitvaart, de Klerk, 1780.
〃 〃 v. Overstraten, 1801.
psalmboek, *d.*
publicatie ducaten, 1760.

Q.

quatrième rapport, 1859.

R.

Radermacher, 1780, 81, 82.
register marginalen, 1788.
reglement zeevaart, 1743.
〃 dienaren der Comp., 1746.
〃 randsoenen, 1793.
〃 aanbestedingen, 1801.
〃 infanterie, 1825, 32.
〃 policie, 1828.
〃 djajang sekar, 1832.
〃 school Soerab., 1833.
〃 wedloop societeit, 1849, 69.
〃 societeit Vereeniging, 1850.
reglement societeit Concordia, Soerab. 1853, 59, 70.
〃 Vinc. à Paulo, 1855.
〃 maatsch. t. n. v. 't alg., 1860.
〃 St. Caecilia, 1860, 70.
〃 agentschap Java-bank, 1860, 63.
〃 Soerab. scherpschutters genootschap, 1861.
〃 de Club, 1861.
〃 fonds handel-maatsch., 1861.
〃 Harmonie Mak., 1861.
〃 Djatti-gesticht, 1862.

R.

reglement opvoeders gymnasium, 1862.
〃 schutterijen, 1865.
〃 kerkeraad Soerab., 1868.
〃 kerkmeesters 〃 , 〃
〃 diakenen 〃 , 〃
〃 weezen-gesticht Soerab., 1868.
〃 Harmonie, Bat., 1869.
〃 tot nut en vermaak, 1870.
relaas verovering Riouw, 1784.
rendement domeinen, 1778, 83, 85, 87, 89, 93, 1808, 10.
riwajat, 1866.
Robinson, 1823, 27.
Rollier, 1870.
Roorda v. Eijsinga, isma jatim, 1821.
〃 〃 〃 Abd. Moeloek, 1847,
〃 〃 〃 brata joeda, 1848.
〃 〃 〃 bintang oetara, 1856, 57.
Roskott, 1843, 44.
Ross, 1801.
Rost v. Tonningen, 1860.
Rowlandhill, 1837.
rules, 1849.

S.

sa isi roemah, 1858.
Sastra Winata, *d.*
sawatoe, *d.*
Schindele, 1838.
[illegible], 1853, 54, 57, 58.
〃 [illegible], 1866.
〃 [illegible], 1866.
〃 [illegible], 1870.
〃 [illegible], 1870.
〃 [illegible], *d.*
soerat Pauloes, 1856.
〃 tjeritera, 1868.
سورت . . . اورغ يغ لمس, 1866.
sohbat kami, 1865.
specifieke aantooning, 1800.
Speelman, 1668, 70.
spoorweg, 1867, 69.
spraakkonst, *d.*
Steendam, 1671.
Stockum (v.), 1791.
Sutherland, 1865.
Swart, 1858.
swatoe perkataän, 1854.
Swemmelaer, 1755.

T.

Tabaks-Cultur, 1868.
tabellen, 1869.
tahlil, 1840.
تهليل, 1834, 40.
taxatie, 1668.
Terkamp, 1774, 78.
Teijsman, 1859.
tiende en elfde verslag, 1865.
tjaritera .... dosa, 1835.
tjeritera akan Henry, 1837.
〃 [illegible]isai, 1846.
چرترا, 1837, 41.
Tjitra Sama, 1865.
toelichting, 1870.
troisième rapport, 1858.
tweede supplement, 1853.
tyt-boek, 1659.

V.

veertiende verslag, 1870.
vendu-nieuws, 1809.
verhael Siam, 1686.
〃 belegering Bat., 1695.
verhandelingen Bat. Gen., 1853.
Verhulp, 1844.
Vermeer, lijkrede Mohr, 1775.
〃 〃 Teeringh, 1776.
〃 〃 v. Riemsdijk, 1777.
〃 kort begrip, 1778.
〃 lijkrede Bake, 1787.
verslag Parapattan weeshuis, 1838.
〃 ond. genootschap, 1852.
〃 maatsch. t. n. v. 't alg., 1853.
〃 〃 mijnontginningen, 1858.
verslag gymnasium, 1860.
〃 tooneel, 1865.
〃 examen, 1866, 69, 70.
〃 Tjunia-veer, 1867, 69.
〃 telegrafen, 1867, 69.
〃 weezen-gesticht, 1867, 68, 69, 70.
〃 planten- en dieren-tuin, 1868.
〃 tramway, 1870.
verzameling wett. bep., 1835.
voorwaarden, 1869.
vraagen, 1833.
vreede articulen, 1669.
vriendelijke bezoeker, *d.*
Vries (de), 1762, 66.
Vriese (de) *d.*

W.

waerschouwinghe, 1670.
Wall (v. d.), 1865.
Werndly, 1788.
Wester, 1828, 37.
wet invoer, enz., 1867.
wie het beter weet, enz., 1870.
Wiltens, 1706.
Winter (C. F.), 1853, 55.
〃 (F. L.), 1868.
Wolfson, 1857.
wonijatutu, 1834.

Z.

Zas, 1693.
zevende verslag, 1862.
Zwaan (v. d.), 1869.
Zijp (v.), 1774.

ZAAK-REGISTER.

De toevoeging van eene *d* beteekent, dat de bedoelde titel te vinden is in de rubriek *"drukwerken zonder datum."*

Administratief regt.

aanmerkingen behandeling papieren geld, 1791.
advertissement vaste goederen, 1759.
〃 bagage, 1760.
ampliatiën pacht-conditiën, 1797.
conditiën verpachtingen, 1743, 46, 48, 50, 63, 78.
extract missive (*Cook*), 1772.
〃 notulen (*equipagewerf*), 1788.
instructie stads-grachten, 1788.
〃 liberale giften, 1791.
〃 vendu-kantoor, 1796.
Krajenbrink, 1868.
lijste van 't salaris, 1668.
〃 verpachtingen, 1751.
memorie munten, enz., 1783.
〃 v. menage, 1791.
ordre Onrust, 1669.
ordonnantie keurmeesters, 1668.
〃 chirurgijns, 1669.
〃 basen, enz., 1669.
〃 wijkmeesters, 1673.
〃 stads-doctoren, 1746.
〃 gezegeld papier, 1750.
〃 vaste goederen, 1757.
〃 amphioen, 1758.
〃 aanvoer Chinesen, 1758.
〃 schepen, 1781.
placcaet part. handel, 1668.
〃 boom, enz., 1668.
〃 art. brief, 1668.
〃 begraffenissen, enz., 1671.
〃 20e penning, 1674.
〃 ongeregeldheden, 1686.
〃 toevloei uith. natien, 1688.
plakaat tolheffingen, 1801.
plan bestelling van brieven, 1789.
proclamations, 1816.
publicatie dukaten, 1760.
reglement dienaren der Comp., 1746.
reglement aanbestedingen, 1801.
[illegible], 1866.
tabellen, 1869.
taxatie, 1668.
verzameling wett. bep., 1835.
waerschouwinghe, 1670.

Almanakken.

almanak Malajoe, 1861, 62, 64, 70.
[illegible], 1853, 54, 57, 58.
tyt-boek, 1659.

Bibliographie en bibliotypie.

catalogue, 1862.
catalogus loge, 1845, 49.
Munder, 1840.
opening, 1869.
Sutherland, 1865.

Biographie.

Maanen (v.), 1870.
Meer v. Kuffeler (v. d.), 1857.
Zwaan (v. d.), 1864.

Botanie.

opgave, *d.*
Radermacher, 1780, 81, 82.

Bijbel-vertalingen.

Akker (op den), 1703.
Donselaar, *d.*
Emde, 1861.
Ferreira à d'Almeida, 1693, 1753.
indjil Mattheus, 1838, 40.
كتاب زبور, 1827.
Robinson, 1823.
soerat Pauloes, 1856.

Catechisatie-boekjes en tractaatjes.

adjaran gampang, 1853.
apa kamoe, 1856.
asas, 1821.

bagimana, *d*.
barang hikajat, 1839, 56, 57.
〃 pertanjaän, 1840.
Baxter, 1842.
Bierhaus, 1853.
Brink, 1844, 53.
Bruijn (le), 1832.
Danckaerts, 1669.
dialangea, *d*.
dosa ietoe, 1859.
Egeling, 1835.
Emde, 1853.
Gericke, 1834, *d*.
Graafland, 1856.
Hardeland, 1845.
Hermann, 1841.
Heijmering, akan gombala, 1837.
〃 , 〃 kaontongan, 1838.
〃 , kabangonan, 1838.
〃 , anugarah, 1838, 39, 46, 47.
〃 , Jesue, 1841.
hikajat dihoeloe kala, 1839.
〃 nabi, 1843.
حكاية يوسف, 1839.
〃 شيخ صليح, 1839, 41.
〃 نبي, 1843.
ibadat, 1867.
ibarat, 1856.
ichtitsar, *d*.
islam, 1870.
kabaktian, 1841.
كبقتين, 1841.
kabar slamat, 1869.
كمتين, 1842.
kitab ..... orang berdosa, 1839.
〃 soetji, 1859.
〃 'sa malanunkai, *d*.
King, 1870, *d*.
kontji, 1857.
Lammers v. Torenburg, 1856.
Leijdecker, 1685.
Luijke, 1836.
marilah, 1855.
Mounier, 1861.
orang kristen, 1856.
Outrain (d'), 1707.
patoet, 1837.
pengadjaran ... asas agama, 1835.
〃 ... achirat, 1838, *d*.
〃 ... anak Allah, 1841, 46, 53.
〃 akan memboedjoek, 1846.
〃 ... djalan slamat, 1853, 65.
〃 kaslamatan, *d*.
ڤڠاجرن, 1841.
penjasalan, 1865.
permintaän, *d*.
pintoe, 1858.
Rowlandhill, 1837.
sa-isi roemah, 1858.
sawatoe, *d*.
soerat tjeritera, 1868.
sohbat kami, 1865.
swatoe perkataän, 1854.
tjaritera ...... dosa, 1875.
tjeritera akan Henry, 1837.
〃 isai, 1846.
چرترا, 1837, 39, 41.
Vermeer, 1778.
vraagen, 1833.
vriendelijke bezoeker, *d*.
Vriese (de), *d*.
vijfde boek, enz., 1853.
Werndly, 1788.
Wester, 1828, 37.
wonijatutu, 1834.

Couranten.

Java-times, 1864.
Jordens, 1744, 45.
Roorda v. Eijsinga, 1856, 57.

vendu-nieuws, 1809.

Cultures.

in het algemeen:
Tjitra Sama, 1865.
cochenille:
Monod de Froideville, 1847.
kapas:
Teijsman, 1859.
kina:
v. Gorkum, 1867, 68.
koffij:
[illegible] 1869.
nopal:
Monod de Froideville, 1847.
suiker:
Blommestein (v.), 1864.
Frijer, 1867.
Gonzalves, 1870.
Montclar, 1865.
Munnick (de), 1845.
nieuwe regeling, 1863.
Rost v. Tonningen, 1860.
toelichting, 1870.
tabak:
Tabaks-Cultur, 1868.

Dichtkunst.

Bik, 1866.
Hoorn (v.), 1675.
Jansz, 1870.
Jongh (de), 1766.
Kroschel, 1771.
Meer v. Kuffeler (v. d.), 1857.
Steendam, 1671.
Terkamp, 1774, 78.

Fabel-leer.

mythologie, 1827.

Financiën.

(*belastingen*, *comptabiliteit*, *geld-instituten*, *enz.*)

advertentie verpachtingen, 1755, 56, 57, 58.
conditiën verpachtingen, 1743, 46, 48, 50, 63, 78.
Houthuijsen, 1867.
instructie liberale giften, 1791.
lijste salaris, 1668.
" verpachtingen, 1751.
muntwezen, 1864.
octrooi Jav. bank, 1859, 70.
placcaet 20e penning, 1674.
" oirgeld, 1796.
" tolheffingen, 1801.
publicatie dukaten, 1760.
reglement agentschap Jav. bank, 1860, 63.
" fonds handelm., 1863.
rendement domeinen, 1778, 83, 85, 87, 89, 93, 1808, 10.
specifieke aantooning lasten, 1800.
waarborg-maatschappij, 1864.
wet regten van invoer, enz., 1867.

Geneeskunde.

Bataviasche apotheek, 1746.
ordonnantie chirurgijns, 1669.
" stads-doctoren. 1746.
Schindele, 1838.

Genootschappen.

Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen:
verhandelingen, 1853.
programma, 1782.
Buddingh, 1846.
Kon. instituut van ingenieurs, afdeeling oostelijk Java:
huishoudelijke verordeningen, 1869.
Kon. natuurkundige vereeniging in N.-I.:
wetten, 1861.
O.-I. bijbel- en zendeling genootschap:
alg. bepalingen, 1860.
O.-I. onderwijzers-genootschap:
verslag, 1852.

Samarangsch genootschap tot bevordering van landbouw en nijverheid:
notulen, 1869.
Soerabaijaasch scherpschutters-genootschap:
reglement, 1861.
Vereeniging tot bevordering van christ. Mal. lectuur:
verslag, 1865, 70.

Geographie, ethnologie, enz.

Arcken (v.), *d.*
beschrijving zeeroovers, 1789.
Croockewit, 1852.
extract journaal, 1784.
Grimmius, 1852.
Mossel, 1752.
Oudemans, 1868.

Geologie, mineralogie, mijnwezen, enz.

v. Laar, 1867.
verslag maatsch. mijn-ontginningen, 1858.

Geschiedenis.

articulen van accord, 1674.
bondigh verhael, 1669.
Buddingh, 1846.
journael oorlog Maccasser, 1670.
Klinkert, *d.*
korte schets, 1853.
Mossel, 1752.
Mijer, 1839, 41.
naeder contracten, 1669.
naerder articulen, 1668.
project uitvaart, de Klerck, 1780.
" " , v. Overstraten, 1801.
relaas verovering Riouw, 1784.
Sastra Winata, *d.*
[illegible] 1870.
verhaal Siam, 1686.
verhaal beleg Batavia, 1695.
vreede articulen, 1669.

Godsdienst.

Akker (op den), *d.*
Buddingh, 1847.
Caron, 1738.
dialogo, *d.*
Diest (v.), 1720.
extract translaet missive, 1675.
Ferreira à d'Almeida, 1668, 84.
Grimmius, 1852.
Haverman, 1720.
Hoëvell (v.), 1847.
Kam, 1820.
Lukha, *d.*
nachtmaalboek, 1710, 34.
[illegible] *d.*
psalmboek, *d.*
reglement kerkeraad, 1868.
" kerkmeesters, "
" diakenen, "
tahlil, 1840.
تهليل, 1834, 4°.
(*Zie ook bijbelvertalingen, catechisatieboekjes, leerreden.*)

Handel.

advertissement, 1747.
korte uittreksels, 1778.
lijst retourschepen, 1776, 79, 83, 84, 85, 86, 87, 88.
Maanen (v.), 1870.
octrooi amphioen handel, 1745.
ordonnancie amphioen, 1758.
placcaet part. handel, 1668, 1754.
" boom, enz., 1668.
Rollier, 1870.
waerschouwinge, 1670.
wet regten van invoer, enz., 1867.

KRIJGSWEZEN.

crygs-ordre, 1668.
kommando-woorden, 1831.
order commandeur artillerie, 1797.
ordre-boek, 1779.
〃 wagtparade, 1793.
〃 pulverproeve, 1795.
pengadjaran, 1862.
reglement infanterie, 1825, 32.
〃 djajang sekar, 1832.
〃 schutterijen, 1865.

LATIJN.

Ovidius, 1748.

LEERREDEN.

Bär, 1844.
Brumund, 1853.
Hardeland, 1845.
Hoezoo, 1853.
Medhurst, 1842.
riwajat, 1866.
(*Zie ook lijkreden.*)

LIEFDADIGE INSTELLINGEN.

diakonie-armhuis:
instructie, *d.*
Djati-gesticht:
reglement, 1862.
verslag, 1862.
Louisa-stichting, 1870.
Maatsch. tot nut van 't algemeen:
huish. wetten, 1851.
reglement, 1860.
verslag, 1853.
Parapattan-weeshuis:
verslag, 1838.
Vereeniging van den h. Vincentius à Paulo:
rapport, 1858, 59.
reglement, 1855.
verslag, 1864.
weezen-gesticht te Soerabaija:
reglement, 1868.
verslag, 1867, 68, 69, 70.

LIJKREDEN.

Gericke, 1833.
Geugten (v. d.), 1766.
Piekenbroek, 1744.
Ross, 1801.
Swemmelaer, 1755.
Vermeer, op Mohr, 1775.
〃 〃 Teeringh, 1776.
〃 〃 v. Riemsdijk, 1777.
〃 〃 Bake, 1787.

MUZIJK.

St. Caecilia te Soerabaïja:
reglement, 1860, 70.

NUMISMATIEK.

Coevorden (v.), 1863.
memorie, 1783.
muntwezen, 1864.
publicatie, 1760.

ONDERWIJS.

I. van Europeanen:
a. in het algemeen:
bijvoegsel school-reglement, 1780.
verslag kommissie examen, 1866, 69, 70.
b. speciale scholen:
programma seminarium, 1793.
reglement Soerabaija, 1833.
Swart, 1858.
verslag gymnasium Willem III, 1860.
reglement opvoeders gymnasium Willem III, 1860.
c. schoolboeken:
1°. lezen:
de Bruin:
3e. leesboekje, 1857, 62.

Eerste leesoefeningen, 4e stukje, 1863.
Jansz, 1870.
Prange, 1859.
2°. aardrijkskunde:
de Bruin, 1845, 58, 64.
3°. Hollandsche taal:
de Bruin, 1870.
4°. Fransche taal:
Verhulp, 1844.
5°. geschiedenis:
korte schets, 1853.
6°. landmeten:
handleiding, 1844.

II. van inlanders:
a. in het algemeen:
Cohen Stuart, 1869.
Roskott, 1843.
b. schoolboeken:
1°. Maleische:
α lezen (Holl. kar.)
pembatjaän, 1840, 69.
kitab hedja, 1846.
〃 batja, 1846, 60.
〃 peladjaran, 1869.
boekoe adjaran, 1867.
Roskott, 1844.
β rekenen:
kitab ilmoe hitoengan, 1834, 50.
γ aardrijkskunde:
Robinson, 1826.
كتاب روڤ بوم, 1835.
2°. Javaansche:
Bruckner, *d.*

Politieke geschriften.

geruststellende stem, 1859.

Regtswezen, policie en justitie.

advertissement, 1759.
compendium, 1761.
Does de Bye (v. d.), 1865.
Keuchenius, 1870.
kunnen teleurgestelde wisselhouders enz., 1870.
Lewis, 1821.
lijste, 1668.
Mijer, 1839.
ordonnantie, 1757.
reglement policie, 1828.
taxatie, 1668.
wie het beter weet, enz., 1870.

Scheepvaart.

advertissement vrije vaart, 1757.
〃 bagage, 1760.
collectie ordres, 1747.
extract journaal Japan, 1784.
〃 notulen equipagewerf, 1788.
Groll, 1861.
instructie dienst, 1743.
〃 retourschepen, 1769.
〃 Tafel-baai, 1778.
〃 salut, 1785.
〃 kruissende vaartuigen, 1783.
korte uittreksels, 1778.
Lion, 1857.
lijst retourschepen, 1776, 78, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 94.
ordonnantie scheeps-timmerwerf, enz. 1669.
〃 oorlog met Engeland, 1781.
ordre Onrust, enz., 1669.
placaat ongeregeldheden, 1686.
〃 chiampans, enz. 1668.
〃 part. vaart, 1754.
placcaten verkoop van schepen, 1671.
〃 20e penning, 1674.
reglement zeevaart, 1743.
〃 randsoenen, 1793.
verslag Tjunia-veer, 1867, 69.
waerschouwinghe, 1670.

Societeiten.

Club, Soerabaija, 1861.
Concordia, 〃 1853, 59, 70.
Harmonie, Batavia, 1869.
〃 Makasser, 1861.
planten- en dierentuin, 1868.
tot nut en vermaak, 1870.
Vereeniging, 1850.
wedloop-societeit, 1849, 69.

Spoorwegen.

gids, 1867, 69.
tramway, 1869, 70.

Staatsregt.

articulen van accord, 1674.
Krajenbrink, 1868.
naeder contracten, 1669.
naerder artyculen, 1668.
ontwerp staatsregeling, 1801.
vreede artyculen, 1669.

Talen.

Chineesch:
hikajat dihoeloe kala, 1839.
Medhurst, 1835.
lees-boekje, 1829.

Dajaksch:
Hardeland, 1845.
Hermann, 1841.
kitab, *d.*
wonijatutu, 1834.

Japansch:
Bruckner, 1842.
Jap. woorden, 1787.
Medhurst, 1835.

Javaansch:
[illegible] 1869.
batik, 1865.
Bruckner, *d.*
Cohen Stuart, 1850.
Cornets de Groot, 1833.
Emde, 1861.
Gericke, 1844.
kenteekenen, 1866.
Mangkoe Negoro, 1864.
[illegible] *d.*
[illegible] 1866.
Roorda van Eijsinga, 1848.
Sastra Winata, *d.*
[illegible] 1866.
〃 [illegible] 1866.
〃 [illegible] 1853, 54, 57, 58
〃 [illegible] 1870.
〃 [illegible] 1870.
〃 [illegible] *d.*
Teijsman, 1859.
Tjitra Sama, 1865.
Winter (C. F.), 1853, 55.
〃 (F. L.), 1868.

Koreaasch:
Medhurst, 1835.

Lettisch:
Luijke, 1836.

Maleisch:
adjaran gampang, 1853.
almanak, 1861, 62, 64, 70.
apa kamoe, 1856.
asas, 1821.
bagimana, *d.*
Bär, 1844.
barang hikajat, 1838, 56, 57.
〃 pertanjaan, 1840.
Baxter, 1842.
Bierhaus, 1853.
boekoe adjaran, 1867.
Brink, 1844.
Bruijn (le), 1832.

Caron, 1738.
Danckaerts, 1706.
dialangea, *d.*
dosa ietoe, 1859.
elmoe patenoengan, *d.*
Emde, 1853.
Gericke, 1833, 34, *d.*
Graafland, 1856.
grammar, 1812.
Gueynier, 1677, 1708.
Haex, 1707.
Heurnius, 1708.
Heijmering, 1837, 38, 39, 41, 46, 47.
hikajat nabi, 1843.
〃 dihoeloe kala, 1839.
〃 Sjech Saleh, 1858.
حكايت نبي, 1843.
يوسف 〃, 1839.
حكايت شيخ صليح, 1839, 41.
ibadat, 1867.
ibarat, 1856.
ichtitsar, *d.*
indjil Mattheus, 1838, 40.
islam, 1870.
kabaktian, 1841.
كبقتين, 1841.
kabar slamat, 1869.
كمتين, 1842.
kitab hedja, 1846, 60.
〃 batja, 1846.
〃 ilmoe hitoengan, 1834, 50.
〃 masak, 1843.
〃 orang berdosa, 1839, 42.
〃 soetji, 1859.
〃 peladjaran, 1869.
كتاب زبور, 1827.
كتاب روڤ بومي, 1835.
Klinkert, *d.*
kontji, 1857.
Leijdecker, 1685, 1832.
Lukha, *d.*
marilah, 1855.
Medhurst, 1842.
nachtmaalboek, 1734.
orang kristen, 1856.
Outrain (d'), 1707.
patoet, 1837.
pembatjaan, 1840, 69.
pengadjaran, 1835, 38, 41, 46, 62, 65, *d.*
ڤڠاجرن, 1841.
penjasalan, 1865.
permintaan, *d.*
ڤرامڠمان, *d.*
pintoe, 1858.
proeve, 1708.
psalmboek, *d.*
riwajat, 1866.
Robinson, 1823.
Roorda van Eijsinga, 1821, 47, 56, 57.
Roskott, 1843, 44.
Rowlandhill, 1837.
sa isi roemah, 1858.
sawatoe, *d.*
soerat Pauloes, 1856.
〃 tjeritera, 1868.
سوان اورڠ يڠ لمس, 1866.
sohbat kami, 1865.
spraakkonst, *d.*
swatoe perkataan, 1854.
tahlil, 1840.
تهليل, 1834, 40.
tjaritera dosa, 1831.
〃 ʿisai, 1846.
〃 akan Henry, 1837.
چريترا, 1837, 39, 41.
Vriese (de), *d.*
Wall (v. d.), 1865.
Werndly, 1788.
Wester, 1828, 37.

Wiltens, 1706.
Soendaasch :
indjil Mattheus, 1838.

TELEGRAPHIE.

verslag, 1867, 69.

TOONEEL EN TOONEEL-STUKKEN.

Brezee, 1764.
inrigting 1805.
juive (la), 1866.
Mesmaecker (de), 1866.
verslag, 1865.
Vries (de), 1762, 63.

VARIA.

Buddingh, 1848.
Broek (v. d.), 1859.
elmoe patenoengan, *d.*
Jacques Rolla, 1866.
kitab masak, 1843.
Krajenbrink, 1854.
mythologie, 1827.
tweede supplement, 1853.

VRIJMETSELARIJ.

catalogus loge, 1845, 49.
Zwaan (v. d.), 1869.

AANHANGSEL.

Terwijl het laatste vel ter perse was, werd per mail uit Nederland ontvangen Nijhoff's livres anciens et modernes, No. 158, in welken catalogus de volgende, vroeger niet vermelde titel is aangetroffen:

Heymering (G.), akan pergi masokh crejdja [grejdja?] . . . . Tersalin deri pada bahasa wolandawi. Koepang, 8⁰. 1838.

KAWI-OORKONDEN.

FACSIMILE MET TRANSSCRIPTIE

VAN EEN

INSCRIPTIE OP KOPEREN PLATEN

van 782 en 1295 van ÇAKA (A°. D^{i}. 856 en 1369),

DOOR

K. F. HOLLE.

KOPEREN PLATEN

MET INSCRIPTIE VAN 782 VAN ÇAKA (A°. D^i. 856) EN 1295 VAN ÇAKA (A°. D^i. 1369).

Zijne Excellentie Mr. J. W. van Lansberge, Gouverneur-Generaal van Ned. Indië enz., stond mij welwillend ter inzage af de hierboven genoemde platen, behoorende tot de collectie van den Hr. Scheepmaker, welke door zijne Excellentie werd aangekocht.

Ik maakte daarvan een facsimile op de helft der ware grootte en een transcriptie, welke hierachter volgen.

Die platen behooren tot eene reeks van 15 platen, waarvan echter 3 platen (en wel pl. II, VIII en XIV) ontbreken.

Jammer vooral is het, dat pl. II er niet is, want daardoor ging een deel van den zakelijken inhoud verloren.

Toch acht ik de inscriptie, zoo als ze daar is, belangrijk genoeg om te worden uitgegeven als een *vervolg op de kawi-oorkonden van Dr. Cohen Stuart.*

Zijn er vele plaatsen, vooral wat de formulieren betreft, die overeenkomen met de reeds uitgegeven kawi-oorkonden, ([1]) van den anderen kant is er weer verschil en komen er wijders vele andere woorden in voor.

Het kan dus niet worden ontkend, dat de bronnen voor de studie en ontcijfering van het kawi door de uitgave van deze inscriptie weder met eene niet verwerpelijke zullen worden vermeerderd.

Daarenboven is het schrift duidelijk, zoodat voor mislezing weinig vrees behoeft te bestaan.

Voor zoo ver ik kan gissen, handelt deze oorkonde over eene gift van land of de toekenning van het regt tot het heffen van zekere belastingen etc. aan zekeren ĕmpoe te Boddhi Mimba, en over de bewaking van de asch van zekeren vorst, tegelijk met het doen verrigten van de noodige godsdienstpligten en plegtigheden.

De inscriptie bevat twee data. De eene van 782 van Çaka (A°. D$_i$. 856), zijnde de tijd, waarop de gift plaats had, de andere van 1295 (A°. D$_i$. 1369), op welken tijd van de oorspronkelijke oorkonde een afschrift werd gemaakt, met toevoeging van een naschrift, waarin eenige bijzonderheden worden vermeld, nopens de in de voorgaande oorkonde genoemde plaatsen en daarop betrekking hebbende personen.

([1]) Zie o. a. Kawi-Oorkonden C. St. f°. 7, 10, 16, 33.

Daaronder wordt vermeld een zekere vorst, met name Hajam Woeroek, die aan de tegenwoordige Javanen uit hun geschiedboeken moet bekend zijn.

Bij het maken van het F. S. viel mij op, dat het schrift van alle platen niet geheel gelijk is en dus meer dan één persoon er aan moet hebben gewerkt.

De platen bevinden zich in eene koperen doos, waarvan ik onder het F. S. der inscriptie eene afbeelding op circa een vijfde der grootte heb gemaakt.

Die doos draagt op den rand van het deksel het jaartal 1352 van Çaka (A°. Di. 1426) en is het de vraag of ze eigenlijk wel bij deze platen behoort.

Op dien rand bevinden zich wijders drie regels schrift van lateren tijd. waarvan ik mede een F. S. heb gemaakt. Dat schrift heeft wel eenige overeenkomst met dat van Soekoeh.

Het is mij niet mogen gelukken het behoorlijk te ontcijferen.

K. F. HOLLE.

Batavia 1 Julij 1879.

Wijze van transscriptie:

tj = ꦕ, nj = ꦚ, s = ꦱ, ç = ꦯ, sh = ꦰ, t = ꦠ, ṭ = ꦛ, th = ꦡ, j = ꦗ y = ꦪ, e = ꦺ, ĕ = ꦼ, eu = ꦼꦴ, oe = ꦸ, œ̂ = ꦹ, í = ꦶ, = î = ꦷ. —

Pl. I.

1. Swasti Çaka warsha tita 782 kârttika mâsa, tithi (lees: ṭhi) trajodaçi çoekla paksha, 1.
2. ma. po. wrĕ. wâra, landĕp, agne (2.) jastha grahatjâra, açwîni nakshatra, açwi
3. dewatâ bâjabya maṇḍala wyâti pata joga, somya moehoêrtta, taithi (3.) la karaṇa,
brahmâ parweça, irika di waçanya djnja çrî mahâ râdja çrî bhœwane çwara wishṇoe
4. sakâlâ tma kadigwidjaja para (4.) kramo toengga dewa lokapala 1 (k?) anjtjana,
5. tinadah de rakryan mahâ mantrî katrînî, i hino, i sirikan, i haloe (5.) oemingsor-i
taṇḍa rakryan ring pakirakiran makabehan, makamoekya rakrya kanoeroehan poe
6. darmma çakti i ping (6.) sornya djnjâ çrî mahârâdja koemonakĕn i sira pâdoeka
mpoengkoe i boddhi minba, pada mlakna sanghyangâdjnâ hadji

Pl. III [1].

a. 1. praçasti tinaṇḍa loka pâla pagĕh kmitana nira, anoesoeka darmma sîma lpas, 2.
2. lmah oelih nira pâdoeka mpoengkoe i boddhi (2.) mimba amaroek, mâ, kâ, 1, sœ
3. 12, ma, 10, i para wargga i boengoer kidoel, pratyeka para wargga doemol (3.)
lmah nja, atoeha ring woeswan, banjak trang, pamadjâ toeha banjak kanj-
4. tjing, pamadjâ nwam, sang intĕp, kabajan (4.) oembĕlan-angoeng winkas-
angkwek, makâdi boejoet manggalî kakihadyan lalawoen, samangkana kweh
5. nikanang para wargga (5.) doemol lmahnja, loekat ni sawahnja, tĕmpah, 20, tkeng
6. koebwan pomahan salbak woekirnya kabeh, moewah ana ta (6.) lmah nikang koerjyak,
lambwân loring-asana ngaranya, tinĕkĕnira pâdoeka mpoengkoe ring mâ, kâ,
2 mâ, 10, loekat ni

b. 1. sawahnya, tĕmpah, 2, djĕ, 1, tke koebwan pomahanya ika ta kâlih, thâni watĕ 3.
2. ka tagan ganti gawai koe 2 a-(2.) taga ning wahoetarâmapaligdjwan, jata
soesoekĕn darmma sîma lpas denira pâdoeka mpoengkoe i boddhi mimba, sîma
3. (3.) kalilirani wkanira, ngarani wkanira dyah anârgha, sambatjtjha, sira pâdoeka
2. [3] 4. mpoengkoe i boddhi mimba maha (4.) poeroesha kshatrija koela, boddha lak-
shana, prasiddha wairotjanâ tma kagoeroe pangadyan nira pâdoeka çri mahâ
5. râ (5.) dja sira ta asârabâ i rakryan kanoehan mpoe dharmma çakti hoematoera
6. i lbœ ni pâdoeka çrî mahâ râdja a (6.) hyanga ri toeroenaning warasan matâ
noegraha pâdoeka çri mahâ râdja i sira pâdoeka mpoengkoe anoesoeka dharmma
sîma lpas

Pl. IV [2].

a. 1. irikang i boengoer lor mwang ikang i ngabijogakĕn jan sira pâdoeka mpoengkoe i 4.
2. boddhi mîmba sâri sârjyâ kâja-(2.) kâja maka rahinang wngi, ajoga amoedjâ

---

[1] Pl. II F. S.

[2] Pl. III F. S.

[3] De cijfers regts stellen voor het nummer, zoo als dit op de platen voorkomt.— Plaat I is ongenummerd.

3\. asamâdhi adjapâ mrâthanakĕn rika djaja çatryan çrî mahâ râdja (3.) mwang
sthîratarâni palinggih pâdoeka çrî mahâ râdja ring ratna singhâsana tan ka-
4\. gantyan eka tjatra maka drĕwya ikeng (4.) ngaṇḍa bhœwana, ngoeni ngoeni
kadîrgha joeshan sang nâtha, sira pâdoeka mpoengkoe i boddhi mimba sâkshât
5\. kâraṇa ning hadjeung ([illegible],) (5.) çrî mahâ râdja anaikatjtjhtra, pâdoeka çrî
6\. mahâ râdja pwasira prabhoe mahâ wiçesha sakala djagat pâlaka, sâ (6.) kshat
trî wikrama soemoeloehi bhœwana, tan wnang tan malĕs ring soeshṭa çakti
sâri sârjyâ kaja kâja maka rahinang wngi maka 5.

b. 1. sadhanang jogâ mrârw(th?)anakĕn ri hadjĕnganira, jata mata(ng)yan toemoe-
2\. roen tanpa hambal wârasan makâ noegraha pâdoe- (2.) ka çrî mahâ râdja, i
sira pâdoeka mpoengkoe i boddhi mimbaän panoesoek dharmma sîma lpas iri-
3\. 3. kang-i boengoer nga (3) lor mwang-ikang ingasana, tanĕman-awoengkal ashṭa
4\. deçanya, makadon pangadĕgana sanghyang prasâda sthâna ni (4.) ra sanghyang
artjtja boddha pratiwi mbanira, pœdjanangkĕn kârttika mâsa, mwang sthânâni
5\. wkanira kâlih, wkanira toeha, dja (5.) loe djaloe mangaran dyah i mbangi,
wkanira woengçoe wadwon mangaran djah anârgha, djah i mbangi, mwang djah
6\. anârgha a- (6.) ta pramaṇa i sanghyang dharmma sîma, lpas labdhâ pagĕh ta
sanghyang dharmma prasâda sakramaning dewo pakara, pasâng

Pl. V. (1)

a. 1. djajan sanghyang dharmma sîma ring kanjtjana, sogata sangasthâpakâ i sang- 6.
hyang dharmma panjakoer deça ning lmah sanghyang dharmma sîma ing kanj-
2\. tja (2.) na, mwang kĕṇḍĕng sĕngkĕrnya, pangidoelnya wetan sangkeng aiçanya,
3\. lâmban lor asiḍaktan lâwan lmah t^alan (3.) moewah asiḍaktan lâwan lmah ka-
4\. katang, agneja asiḍaktan lâwan lmah koerjyak, pangoelwan kidoel sangkeng-a (4.)
gneja, asiḍaktan lâwan lmah hoedjoeng i ngĕloek, moewah asiḍaktan lâwan lmah
5\. boengoer kidoel manĕngahi (5.) lmah ing gajanti, angetan sakeng gajanti anoe-
6\. djoe ing kasoetjen, angoelwan sakeng kasoetjen anoedjoe sawah i (6.) kamoeka,
angoelwan sakeng kamoeka, asoeḍapĕtan lâwan gĕsang, nairiti, asiḍaktan lâwan
lmah djĕlag

b. 1. pangalornya sangkeng nairiti, asiḍaktan lâwan djĕlag kâli satngah sowang, ba- 7.
2\. jabya, asiḍaktan lâwan (2.) lmah talan, moewah hînganja lor mangawetan sang-
3\. keng bajabya asiḍaktan lâwan lmah maṇḍala talan, (3.) angawetan anikoe lalawâ
apinggir lmah anoedjoe watĕs batjoetjoe, aiçanya, asiḍaktan lâwan lmah
4\. 4. (4.) talan mwang lmah kakatang, samangkana panjatoer deça ni lmah sanghyang
5\. darmma sîma ing kanjtjana, kawibadjyanikang sawah, mapra (5.) joga i baṭâra,
tĕmpah, 2, ingasana oenggwan angça baṭârî, djeu, 2, ki, 1, bajai, djeung, 5,
6\. mapak nam poestha (6.) paka, tĕmpah, 2, ing gajanti oenggwanya, mpoe brahmâ
tasthâpaka, mpoe astha wîra, djeung, 1, pamoeboer paragi, djeung

(1) Pl. VI. F. S.

Pl. VI. (1)

a. 1. 1 maring pariwâra, djeung, 2, gawaining pariwâra kinonkona dohashapak 8.
2. heubning bapra djeu, 2, kapoetrangça (2.) n, tĕmpah 20 djah himbangi,
mwang djah anargha pramaṇa ikâ tka i santâna pratisantânânikâ, tka mne hlĕm
3. (3.) ring dlâha ning dlâha, hana ta pirak, mâ, 5, sangkeng panatakan madoe-
4. loer sajoeb sapikoel pada, midjilângkĕn (4.) kapœdjen ring kârttika mâsa moe-
wah hana ta pirak, mâ, 6, sangkeng pasoetjyan mwang banjoering koembha
5. asaha banantĕ (5.) n, midjilangkĕn pœrṇnama ning ashaḍa, doemoenoenging
sama sanak, pamœdjari sanghyang dharmma paknanya, moewah anoegraha
6. (6.) pâdoeka çrî mahâ râdja i sawka nira pâdoeka mpoengkoe i boddhi mîmba
wnangakolahoelahana i sanghyang dharmma,

b. 1. wnanga pajoeng-apoetih, atjoeringa rahina wngi, gila gila ngagaḍing, prâ swa- 9.
2. tang, prâs sidha joega, prâ sanggî, pasilih galoeh djnœ (2.) kanaka, skar bwat
hîno, walinâga poespa, nawagrâha, kĕmbanging poeng, ityewam-âdi, swa tan-
3. trata sanghyang dharmma tke sa (3.) ma sânak, tan kata mana deni wi-
5. nawa sang mâna katrîñî, pangkoer, tawan, tirip, pinghe wahoeta râma,
4. nâja (4.) ka pratyaja, ngoeni ngoeni de sanganâga ta prabhoe tke sakweh
5. sang mangilala drĕwya hadji, woeloe woeloe para woeloe prakâ (5.) râ geungaḍmit
ring dangoe, makâding miçra para miçra, pangoerang, kring, paḍĕm, manim-
6. piki, paranakan, limoes galoeh, (6.) malandang, ltja, lablab, koetak, tangkil,
trĕpan, soekoen, haloe warak. rakâsang, ramanang, pinilai

Pl. VII. (2)

a. 1. katanggaran, tadji, watoe tadjĕm, sangging, pangoenĕngan, tanghiran, air hadji, 10.
2. mangoeri, tirwan, maniga, pamaṇikan, (2.) miçra hino, miçra-nginangin, sik-
pan, rœmban, toetan, salyoet, watoe walang, widji kawah (sic), wilang wanwa,
3. a (3.) wî, awoer, kyab, srĕtan, karĕrĕngan, sinagihâ, pangaroehan, skar
4. tahoen, wli panjdjoet, wli harĕng, wli hapoe, wli (4.) tambang, wli waḍoeng, sipat
wiloet, panggare, pawlang wlang pabĕsar, pabinjdjatan, pagoeloeng, poeloeng
5. padi, soengsoeng pa (5.) ngoerang, pâmawâshya, padjoekoeng, pawoengkoe-
noeng, pakalangkang, pakalingking, widoe mangidoeng, hopan, panrangan,
6. parang, soengka, dhoe (6.) ra, mangroebai, manggoendjai, djoeroe djalir, djoeroe
djoeḍi, djoeroe gosali, djoeroe hoenjdjĕman, djoeroe tjina, djoeroe barata, djoeroe

b. 1. rahashya, toeha dagang, toeha nâmbi, pakarapa, kḍi, walyan, sambal, soemboel, 11.
2. hoeloen hadji, singgah, pabrĕsi, poedjoet (2.) djĕnggî, watĕkî djro, ityaiwam-âdi
6. 3. kabeh, tan tama atah, i sanghyang dharmma kewala sanghyang dharmma pramâṇa i
sa (3.) drĕwya hadjinya kabeh, mangkana tekang soeka doehka kadyangganing

(1) Pl. V. F. S.
(2) Pl. VI.

4. majang tan pawwah, waloeh roemambating natar, wi (4.) pati, wangkai kâboenan
5. rah kasawoering natar, kadal mâti ringawan, sahasa, dœhilatĕn, i doekasirat, (5.)
wâktjapala, hasta tjapala, amidjilâkĕn woerining kikir, mamoek, mamoengpang,
6. loedan, toetan, tĕṇḍasning (6.) mâs, ḍaṇḍa koe ḍaṇḍa, angça pratyangça maṇ-
ḍi halâ di, sanghyang dharmma lâwan sama sânak pramâṇa i sadrĕwya

Pl. IX. [1]

a. 1. ngça, kawat, apa aisingya singyan oeṇḍaha giḍaḍap sagoesali sowang sowang, amanan- 12.
2. tĕn, asampan a (2.) kata awalidja, alaksha rwang sikî sowang kaihanya japwan
3. lwih sangkerikâ, poe pwanaja drewya hadji de sang makĕ (3.) tranya ([illegible])
moewah anoegraha pâdoeka çrî mahâ râdja i sama sânak wnanga mangana salwir
4. ning râdja mângsa, baḍawang, baṇing, w(ĕ)ḍoes (4.) gœnting asoe toegĕl, ka-
roeng poelih, agoentinga ring balai, asoempinga toenjdjoeng siniwak, anoesoena
5. palangka binoeboet, (5.) bale i nânan, ahoeloena poedjoet, bonḍan, hanjdja
6. maha kawoela amoepoeha kawoela anggoentinga hoeloen minggat wnanga (6.)
moepoehangrahana kawoela jan saha dosa, oengsirĕning hoeloen minggat, wnang
oengsirĕn-ing stri larangan ndatanoelih

b. 1. nya nginggatakĕn mwang tanpa kastrînya oengsirĕnning maling tlĕs anghoewakna 13.
2. wwang kinalyan jan kahaḍang hoemaliwat ring deça sa (2.) ma sânak wnang mang-
halangana boerwan, angloepoeta knâmoek, jan tan katœt, deningaboeroe, oengsirĕn
3. ningahoetang rangang, katmoeka (3.) talĕn, mâ, 1, ing satahil angkĕn ta-
8. hoen, samangkana rashanya noegraha pâdoeka çrî mahâ râdja i sira pâdoeka
4. mpoeng (4.) koe i boddhi mimba, an panoesoek dharmma sîma lpas irikang i boe-
ngoer lor mangaran ring-angsana ([illegible]), ngaran sanghyang dharmma
5. sî (5.) ma ing kanjtjana, irika kâla, masoeta sira pâdoeka mpoengkoe i boddhi
6. mimba pasĕk pagĕh, mâ sœ 5, i padoeka çri mahâ râ (6.) dja mwang i rak-
ryan mahâ mantri katrîni i rakryan mantri hino, inatoeran pasĕk pagĕh mâ
sœ 1, i rakryan mantri si-

Pl. X. [2]

a. 1. rikan inatoeran pasĕk pagĕh, mâ, soê 1, i rakryan mantri haloe, inatoeran pasĕk 14.
2. pagĕh, mâ soê 1, ngoeni weh i taṇḍa rakryan ring pakirakiran samâ mingkin-
gakĕn tjangtjangan, sinoengan pasĕk pagĕh, mâ 5, sowang sowang, rakryan
3. kanoerocha (3.) n sinoengan wḍhan sahlai, pirak, mâ, 5, rakryan djoeroe sambar
4. sinoengan pasĕk pagĕh, mâ 5, samgat tirwan sinoe (4.) ngan pasĕk pagĕh, mâ
5. 5, samgat lekan sinoengan pasĕk pagĕh mâ 5 samgat langka sinoengan pasĕk
pagĕh, mâ (5.) 4, ping haja wadjoeh sapanjtja taṇḍa ja sinoeng wḍihan sahlai
6. sowang sowang, pirak, mâ 3. moewah ramâ pinggir siring (6.) sâkshi bhoeta

(1) Pl. VIII F. S.
(2) Pl. IX.

hinanakĕn ring soesoek paḍa sinoengan pasĕk pagĕh, i talan boejoet heodan
mrang, baniring ning winkas

b. 1. si djangdjangan, sinoengan pasĕk, mâ, koe 1 wḍhan sahlai, i koerjyak, boejoet 15.
2. karwadâna winkas si toeloes ga (2.) i wagai boejoet sangoegangan winkas si
3. tjangkir, i gĕsang boejoet kârwa banjoe, winkas si sĕgala lalab (2.) i patjĕkan
boejoet kbo mirah, winkas si pasir, mangaran boejoet dâna hoetang, winkas
9. 4. si tali doek (3.) i woeroengkoed, boejoet kbo lalampin, winkas si toelak tamoej,
5. i koeloe pwan, boejoet ranggah wahas (5.) winkas si taloen, i ganting boejoet kbo
6. tjanḍi winkas siwah twak i pamasangan boejoet ranggah paki (6.) s, winkas si
iroes, wḍi boejoet kbo nâga, winkas si tjoeloewak, i tjamoenḍa boejoet tjangkc
winkas

Pl. XI. (1)

a. 1. si dâna harsha. samangkana kweh nikang pinggir siring hinanakĕn paḍa sinoengan 16.
2. pasĕk, mâ 1, koe, 1, sowang, so (2.) wang, mwang wḍihan sahle, ri sâmpoeninga-
3. soĕng pasĕk pagĕh loemĕkas ta samĕgĕt wadi hati ring witâna, anĕtĕk goelœ (3.)
ni hajâm pinapasakĕn ri tjatoes patha, amantingakĕn hantiga, anganjdjali ri
4. bhaṭâra, i ndah ta kita bha (4.) ṭara çrî hari tjandâna, agoeshṭya maharshi,
5. pœrwwa dakshiṇa paçtji mottara maddhya oerddhamâdhah, rawiçaçikshiti dja (5.)
la pawanâ hoetâsana, ja dja mânâkâça dharmma, ahorâtri, saddhyâ dwaja, jaksha
6. râkshasa piçatja, pretâ sœraga (6.) roeḍa gandarwwa graha kinnara maho râga,
tjatwâ ri lokapâla, jama baroeṇa koewaira bâçawa, mwang poetra dewa —

b. 1. tâ panjtja koeçikâ nandiçwara mahâ kâla, shadwinaja nâgarâdjâ, dœrgga dewî 17.
2. tjatoeraçra, ananta soerendra hyang kâla mrĕtyoegaṇa (2.) bhœta, kita prasiddha
sakâla sâçshi bhœta toemonang-adoh aparĕ ring rahineng koelĕm, kita miloe ma-
3. narîra, oemasoeking (3.) sarwwa djanma, at rĕnghĕkĕniking sama jasa patha
10. soempah pamangmag mamîn ri kita kamoeng hyang kabaih, irikang wwang
4. mahala boeddhi nya (4.) oemoelahoelah kaswa tantran sanghyang dharmma sîma
5. ring kanjtjana, tke rikang sakapramâṇa denira jan brahmâna kshatrîa (5.) waiçya
kshoedra, tjanḍala, nâjaka pratyâja, mwang ping hewa hoetarâma, sadjanma
6. nya, saweçyanya jâwatya oemoelahoelah (6.) kaswatantrân sanghyang dharmma
sîma, tke rikang sakapramâṇa denira, mwang-ikang sakolahoelaha ni wkawetnira

Pl. XII. (2)

a. 1. pâdoeka mpoengkoe 1 boddhi mîmba, patya nantaja kamoeng hyang, dejanta 18.
2. tpatîya, tâtan panoliha ri woentat, ta (2.) ttinghala i likoeran, taroe (ng.?) ring

(1) Pl. X F. S.
(2) Pl. XI.

3. kiwan, oewahi ring tĕngĕnan tampyal ring pangadĕgan, toetoeh toendoehnya, bĕ (3.)
lah kapâlanya, tjoetjoep oetĕknya, tjarikakĕn wtĕngnya, rantan oesoesnya
4. wĕtwakĕn dalĕmnya, doedoet a (4.) tinya, inoem râhnya, tĕhĕr pĕpĕdakĕn
5. wĕkasakĕn wehi prâṇântika, jan parâja ringalas patoe (5.) kĕning-oelâ mandi,
panganĕning mong, jan parâja ring tĕgal sambĕrĕning glap, sĕmpalĕn dening
6. rakshasa, jan panghe (6.) ring-oemah katibana badjrâ gni tan pawarsha,
lipoetĕn gĕsangâna de sanghyang agni, wehĕn bhashmî bhœtâ saha drĕwya

b. 1. nya tan panoliha ri woentat byĕngakĕn ring mahârorawa, jan para ring wai sahoetĕn 19.
2. dening woehaja, (2.) moemoel, toewiran, timinggila, mahâ gila, jan sĕngka ring
3. awan mewĕh kapagoete loentjipning paras, toe (3.) moeroen kadoehoenga, kadjoeng-
11. kĕla pĕpĕsatikĕl rĕmpoeha, ring ratâka sopa woelangoen halingĕngeuna, ngkânan
4. ma (4.) tya ikang wwanganyâ ja prawĕrtti oemoelahoelah kaswatantran sanghyang
5. dharmma sîma ring kanjtjana, tĕke rikang sakapramaṇa (5.) de sanghyang dharmma,
i wroeha nira kabaih, prajatnâ. —.— Jâwat pratishṭa te bhœmo mahâ meroeh
6 soepar (6.) wwatah, tawat kilwîsha bhœktih sya, drâdjâ noegraha langghanat. —
jo râdjâ noegraha mhatwâ, mohâdmoerko

Pl. XIII. (1)

a. 1. na rohisah, parâ-para koelaih sarwai, rorawamhatoe sarwwadâ. — Ja disyâd 20.
2. manoeshi bhœtah, kliwah panggoeh (2.) dari drakah, wâdhi raçtja koenih koeshṭo,
pasmârosba maṇastathâ.
3. Awighnamâstoe astoe astoe (3.) — Swasti çrî çaka warshâ tita, 1295 asoedji
4. mâsa tithi (lees: tithi) trajodaçi trĕshṇa paksha, ma, ka, çoe, wara (4.) bala,
irika di waça nikang wanoea ri boengoer moelih dharmma sîma, dye djah
5. parih, sambandhan ri gati nikang râma-râma ri (5.) boengoer matoehwanom,
oemwatakĕn jan hana sanghyang adjnja hadji praçâsti soek lokapâla pinaka pra-
6. mâṇa nikang boengoer (6.) jan sîma, jatika nimitta dyah parih pranamya bhaktî
pâdoeka bhaṭara çrirâdja sanagara dyah hajâm woeroek, mang —

b. 1. hyang ri waloejâ nikang boengoer moeliha dharmma sîmâ noeta sarasaning 21.
2. praçâsti ring poehoen malama, ndâtan sinĕngĕt de pâdoe (2.) ka bhaṭara çrî
hajâm woeroek, maka karaṇa denika ḍreḍa bhaktin dyah parih, mwang kawi-
3. naçdan rasika marĕki pâ (3.) doeka bhaṭara çrî râdja sawarddhâni, mwang joe-
12. 4. gala nira çrî raṇa manggala, apan çrî râdja sawarddhâni doehita sangkeng (4.)
sânak pamoengsoe de çri hajâm woeroek, moeang çrî raṇa manggala poetra
5. sangkeng sâna$\frac{k}{g}$ radja de çri (5.) mahâ râdja, jatha matangyanenak toeroenyâ
6. noegraha pâdoeka bhaṭara i dyah parih, i knoha nikang (6.) boengoer moeliha
dharmma sîma, kapratishṭan çri boddhi mimba, jatika sinrawaṇakĕn ni sakweh
sang mantrî.

(1) Pl. XII F. S.

Pl. XV. (1)

a. 1. kang sawah blah koelon tan pakbon, moewah ikang sawah ing giringting tan 22.
2. pakbon, ika ta pangrĕṇa nikang (2.) sama sânaki boengoer ikang toemoe sakoema
3. lilira ri sasantana pratisantana dyah parih, atĕhĕr dyah parih $\frac{\text{pi}}{\text{shi}}$ (3.) ra pinaka nâ-
jokâ ning sama sanakoemadrĕwyakĕn nikang sîma ri boengoer, mangkana
4. oebhajahi ta dyah parih lâ (4.) wanikang sama sânak tka ning gabah kasawoer
5. kabeh mwangatoenggoe ḍapoer, makâ di sangarjya doni, boe (5) joet boddhi
boejoet gḍong, boejoet gandar, prasamâmwatakĕn pangganjdjar i dyah parih,
6. i wroeha ni sakoela (6) koela wangçatoes nikang sama sânakinganâgata, koenang
janhana samâja ·langghana doerâ tjâtrângi moeri moera pobhajan

b. 1. koehata tan panoetarasa sanghyang ngadjnja hadji praçasti woewoeh ringasit 23.
2. kâla, tâsmat mangkana pwahetoenyan, jati (2.) ka salah gamya, salah djnjana,
14. woeloengana, salah tona sangsarâ kshaja roga wrĕḍdhya koerwakingking ngasada
3. kâlângringgang ringgoengâ, hoeripa tan dir $\frac{\text{djha}}{\text{ghâ}}$ joesha de sanghyang trajodaçi
4. sakshi oemigrahâja, saparanya, sasthananya, (4.) sapinanganya, nijatâng dadya kna
bhasmi bhœta tmahanawĕ, kwi lîsha bhœkti nganaga ta warttâ mânâstoe, siddha
râstoe, astoe, astoe, astoe. —

(1) Pl. XIII.

Pl. I.

[illegible] 1.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pl. II.

[illegible] 2.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 3.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pl. III.

[illegible] 4.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 5.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pl. IV.

[illegible] 6.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 7.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pl. V.

[illegible] 8.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 9
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pl. VII

[illegible] 10.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 11.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pl. VIII.

[illegible] 12
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

13.

[illegible]

Pl. IX.

14.

[illegible]

15.

[illegible]

Pl. X.

16.

[illegible]

[illegible] 17.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pl. XI.

[illegible] 18.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 19.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Pl. XII.

[illegible] 20.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

21.

[illegible]

Pl. XIII.

22

[illegible]

23.

[illegible]

1. [illegible] 2. [illegible]

3. [illegible]

KAWI-OORKONDEN

No. 2.

TRANSSCRIPTIE VAN KOPEREN PLATEN

DOOR

K. F. HOLLE.

I. KOPEREN PLATEN

uit de Collectie

VAN DEN HEER

J. A. DIEDUKSMAN.

Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen kwam in het bezit van gipsafgietsels en facsimile's op doortrekpapier van twee koperen platen, behoorende tot de verzameling van oudheden van den Heer J. A. Dieduksman te Jogjakarta, ([1]) waarvan ik de hieronder volgende transscripties maakte.

De eerste oorkonde maakt een geheel uit en handelt over de regeling eener schuld.

De tweede is incompleet en handelt over het opbrengen van belasting (o. a. in kains) en noemt personen, die daarvan zijn vrijgesteld.

Het schrift van de tweede heeft groote overeenkomst met dat op de koperen plaat, voorkomende in de kawi-oorkonden van Dr. Cohen Stuart sub no. XVII. De letters zijn duidelijk en was de lezing gemakkelijk.

Zulks was niet het geval met de eerste inscriptie, waarvan enkele letterteekens onduidelijk zijn, welke ik door cursieve letters heb aangegeven.

TRANSSCRIPTIE.

Plaat A.

a. 1. Swasti Çaka warsha tita 849 Çrawaṇa masâ tithi (l. titḥi) dwâdaçi çoekla,
2. *ma* pa boe, wâra tatkâla ni poe tab*wĕl* (2.) anak wanoea ing goentoer poenpoena
3. ning wîhâre *dha*roeng pinaritjtje *nga*goeṇa dosha nira de samaggat (samgat?) *pi*napan (3.) poe *ba*woel moeang anakawwi poe gallam wanoea i poeloe watoe,
4. samwandha nikang goeṇa ḍoshâ hana sang dharma ngara (4.) nya bawa ni manghampit sang kâriwoe rakoeng jata toemagih poe tabwĕl tinagihakanya
5. mas soe 1 ndâtan hoetang (5.) poe tabwĕl ja hoetang sang anakabwi, maka ngaran si tjampa, w(m?)oeang sanak sang dharma, padjdjah poea si tjampa,
6. tinagih (6.) ta poe tabwĕl de sang dharma, ndâtan hanânak ni poe tabwĕl
7. moeang si tjampa, ngoeni weh ja wroeha rikang hoetang ja (7.) ta matangyan tka ri samaggat ([illegible]) *p*inapan ndâtan tka sang dharma rikang pasa-

([1]) Zie notulen dd. 16 Oct. 1877, Vd.

8. majan ja matangyan inalaha (8.) kentaga de samaggat pinapan, lawan tan
b. 1. hana parṇnah ning hoetang mangkana toemibâ ring laki laki ja tanpa ngawroeh nikang laki laki, ngoeni weh jan tan hana sanak sambwandha, tatra sak-
2. shi rowang rakryan apoetoe (2.) poe rakat w(m)oeang i tangkil rowang
3. rakryan hamiap poe tikoet w(m)oeang i tim*w*(b?)oen tira boesangga ma-goea i goe (3.) ntoer, moeang goeroe wadjoe anakabwi samaggat pinapan
4. atoehâ nâhan rakwah nî sakshi byaktinyan sampoen (4.) çoeddha pari çoeddha ikang goeṇa dosha li*k*i ta witra dyah ranggal w(m)oeang i wara siga. T(k?)oe-
5. nang soegyanta tanpa ngoe (5.) djara ja moewah dlâha ning dlâha ja *ra*ka*ng* nikeng djaja *wi* (pa of wa?) tra.

Plaat B.

a. 1. sanghyang soesoek jâwa tâkoe magawaja pâpa moeang anyaja loemwoera sima *bhaṭara* ing glam saw^{a}h tampah 4 sakwaih ni poeṇya ngkoe pata ning
2. koesâla (2.) kamoelenkoe ityewamadi tanpa phale *bhaṭara* mangkana i wkâng-
3. koe wetkoe poejoetkoe *bhaṭara* mangkana pratidjnje sang wahoeta pa (3.) tih i harĕpan sanghyang koeloempang moeang sanghyang woengkal sîma, moeang
4. i harĕpan sanghyang brahma *ṭa* miloe i soesoekan sîma patih i gili (4.) kan sidjaloek winaih pasĕk pasĕk mas mâ 1 wḍa(i)han ragi joe 1 patih wadoean
5. si a*bhî* winaih kain wlah, toe i doeroeng sitjoem (5.) ban râma ni ḍoenak winaih mas mâ 1 wḍihan joe 1 toe i doeroeng anakwi si ḍoenak kain wlah 1
6. râma i gilikan hoeloe 2 ron si dhara (6.) nî ramaning djaloek, râma matoeha si panoe rama ni bo, 2 winkas si widya rama ni kĕbĕh kapoea winaih mas
7. mâ 4 wḍihan joe (7.) 1 sewang sewang winkas anakwi si ḍmit winaih ken (kain) wlah 1 goesti i gilikan si kanḍoeng sî*ne* (nra?)han wḍihan joe 4 hlai
8. 1 toeha (8.) banoea si kamwoel rama ni boeloesoek paroedjar sima mwang rama ni radja, moewah goesti si gaishṭa rama ni loenggat moewah goesti
9. si tĕ(9.)wik rama ni danes kapoea winaih mas mâ 4 wḍihan joe 1 sewang
10. sewang toeha wĕrĕh si dana rama ni komwolaik, wariga (10.) si pring, moe-wah wariga si tokeng, papasoek i sang mawanoea si mandon rama ni koetang,
11. moewah wiraga si dajâ rama ni koeṇḍoe, kapoe (11.) a winaih mas koe 1 wḍihan hlai 1 sewang sewang, râma maratâ si hoenoer, kaki wroet si kiroeh
12. rama ni kĕlĕm woeai si tamwir (12.) rama ni mdjit si glo si kadik, si kintya si bongngail, si doeroeng si kameng, sî wngal, si goewinda, si poeṇḍing si
13. don, si tanggan (13.) si dhana, si daiwoh, si masya, si bajî, samangkana i kanang miloe manaḍah djoega tan kna ring pasĕk pasĕk. Râma tpi siring
14. i kinwoe kali (14.) ma si boeloe rama ni prat*tja*, râma ri amwilan kalang si tjawita rama ni toemwoe, paroedjar si karṇna, râma i lintakan si kiraṇa
15. rama ni roepî, râma i pamra (15.) tan goesti si ḍanghoean rama ni ḍaloeng ma*r*hyang ([illegible]) i gilikan sa goeroe mĕt rama ni ḍaloeng hoelair i gilikan
16. si kalaḍi rama nika mwang, râma i (16.) para toeha kalang sinawa rama ni

danoe, rama i kasoegihan toeha banoea si drĕshta rama ni walhan, kapoea
17. winaih pasĕk pasĕk mas mâ 4 wdi (17.) han ragi joe 1 sewang sewang, madâng si gondong rama ni sanjdjaja, mawoe*ai* si sadya, akari pi*ta* poeagwanoea *i* tam*wi* watĕk ha

b.
1. lang, wariga, i danoe si toeloek rama ni riwoet kapoea winaih pasĕk pasĕk
2. pirak ma 1 widhan hlai 1 sewang sewang, ma*ngla* samgat (2.) pamasaran winaih wdihan joe 1 toeha padahi si kĕndjoer rama ni batjing anak wanoea i
3. kasoegihan moewah toeha padahi si wanoea (3.) rama ni brakoet anak wanoea i toeroe ma*ng*amwil, widoe si lakshana kapoea winaih mas mâ 4 wdihan joe
4. 1 sewang (4) sewang.

II. KOPEREN PLAAT,

AFKOMSTIG UIT DE RESIDENTIE

KEDOE.

Slechts *éé*ne plaat en wel plaat II (denkelijk de derde van de serie) is van deze oorkonde bekend.

Naar het schrift te oordeelen, dat slechts ondiep in de plaat gegriffeld en vrij onduidelijk is, als ook naar de taal, houd ik dit stuk voor minder oud.

Het schijnt te bevatten eene soort instructie voor een loerah.

Over deze plaat handelt § II *f.* van de notulen des Genootschaps dd. 4 Julij 1876.

TRANSSCRIPTIE.

a. 1. . . n doeroeng soetjoe wka si toendan, tanpa ling wadhana toelyan *hoe*
2. loe *oe* jan mwang kanalan (2.) ling *pa* ta *na* sira toendan, sawah tanpa . . (1)
3. loera na *ha ja* hana nga *toe* paroeng koenalan wwang (3.) ka*n*ala*n* koe loera . . . . . . ha nira tanpa . . na sira prihambak sakehira ngapiti*ng* bra (oe) ha
4. moewah janana loengha tan pa*m*it patahoen tan patahoen ka*n*alan

b. 1. sira, ngoeni ngoeni jan loengha rabi tanpa desa sira moe*wa* sang koenang janana
2. sira loen(2.)gha ti(ng?)gal gawe loerah *hoeman* soe*ng*ta dj (2) enana rara, sa
3. lirna gawe loerah (3.) kanalan sira, moewah janana, sira latoeh *sk*oel *pa* ka asoedje
4. *ta* sira satahoen ring-ngadhoh . . . . sira moeliha, ana sira loengha *ka* roeng ta hoe *ki* ra sa *di* ta sira soteh

---

(1) Twee punten staan in de plaats van een letter.

(2) Er staat geen *an*.

III. KOPEREN PLATEN

VAN

BANDJAR NAGARA.

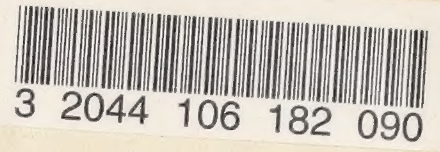
Over deze platen, welke niet genummerd en bovendien incompleet zijn, handelt § VII*b* der notulen des Genootschaps dd. 11 Junij 1878, terwijl daarvan een F. S. is opgenomen in het Tijdschrift, Deel XXV, pag. 121.

Ofschoon het schrift der platen hetzelfde is en zij over dezelfde zaak schijnen te handelen (pl. II, 1e bladzijde?, nummer 3 van het F. S., is bijna geheel de herhaling van pl. I, bldz. 2, nummer 2 van het F. S.), zoo geloof ik toch, dat het vermoeden niet geheel ongegrond is, dat wij met gedeelten van *twee* oorkonden te doen hebben, want het getal regels van pl. I en II verschilt. Alleen staat daar tegenover, dat de tweede bladzijde van pl. I een regel meer heeft dan de eerste.

TRANSSCRIPTIE.

I. 1. ni mangrakat poe koenjdjang, mataṇda poe tashṭi, paroedjar poe ḍakoet,
2. *dja* . . masangakan (2.) poe mandyâs, manghinta sang woejagoeng adhaloen
3. poe nista, tjitra, lala poe mitra, kapwa (3.) winaih pasak pasak mas mâ 6
4. wḍihan joe 1 sewang, wahoeta rikanang kâla kamwang (4.) çri sangkĕrti, patih
5. ḍatar poe balai, patih ka*r*oengjoeng poe parwwata, kalang mama watri paṇḍan (5.) mpoe ni soekî, winaih pasak pasak pirak dha 10 mâ 1 *tra* kinapâtan,
6. râmanta i saloe (6.) dmangli poe tjanita djoeroe rama ni poedyan, paroedjar
7. mani*ṭa*ki, râma maraṭâ poe raṭi poe la (7.) wĕan, poe nahoesha, poe tajah,
8. poe mangrit, poe mahatmi poe harî winaih pasak (8.) pirak dhâ 1, kinabaihanya, winaih râmanta i saloedmangli maṇadahari nâhan ro
1. nni*ra*, hinanâkan pinakânak matoeha manwam laki binih mamangan manginoem
2. (2.) madjnoe, maskar, madjigal, malapalapan mtoeakan sanak ni mangamwak
3. winaih ngana (3.) k manwam pasak pasak pirak dha 1 hinanâkan wanwa tpi
4. siring i dalyântan râ (4.) ma poe simpan, i kajoe hoerang râma poe *h*ima ing
5. noesha râma poe çaktî, i koepang râma çâ (5.) nti, winaih pasak pasak
6. ma 5 ing sawanoea sawanoea sa(ng) râma i limo ma (6.) nis winaih pasak pasak ma
7. 4 toeha paḍa*h*isîkâ, winaih pasak ma 4 goeroe (7.) hyang i ke*lâ*sa winaih
8. ma 4 anantara kâla, tka mahâ râdja dyah *b*was çri dja (8.) ja kîtti warddh-
9. ana, marâ i koepang soemapar sira ring-er hangat kapanggoeh sa (9.) hadyan dha(ba?)ma*na* ma *th*aban ring-alas sinîma nira, samîpa ning-er ha (ngat)

II. 1. nnira, hinanâkan pinakânak matoeha manwan laki binih, mamangan ma-
2. nginoem, madjnoe maskar, madj(ng)igal, mâlapalapan mt*oe*akan *sa*nakni ng-
3. amwak, winaih nganak manwam pasak pasak pirak dhâ 1 hinanâkan wanwa
4. tpi siring, i (4.) dalyantan rama poe simpan, i kajae hoerang rama poe hima
5. ing noesha râma poe çakti, i koepang râma poe (5.) çânti winaih pasak pasak
6. mâ 5 ing sawanoe sawanoe, sang râma i limo manis winaih pa (6.) sak pasak
ma 4 paḍahi sya djâ, sîkâ winaih pasak ma 4 goeroe hyang i kelâsa winaih
7. mâ 4 ana (7.) ntara kâla, tka mahâ râdja djah tagwas çri djaja kîtti warddhana,
8. marâ i koepa(ng) soemapar sira ring-er hangat (8.) kapanggoeh sahadyan *ba*
mwana mamaban ring-alas (si)nîma nira samîpa ning-er hangat manamwah
9. sang *ba* (9.) m*g*oena i mahâ râdja inanoegrahân sira, kinon samgat tilimpi moe-
10. djarana sanganak wanoea (10.) ing saloedmangli moeang wahoeta patih sîma
lajoe gatang antoenoen anoegraha maha râdja i sang ba-
1. *ni* sîma nira tanaratan katamana *ngoe*ni mangilala . . y . . bya hadji, tapa hadji
2. *b*wa hadji, tadji, ti (2.) roean, mang, hoeri *se*nâ moekha danggah karas,
3. pangaroehan, manimpiki, limoes galoeh pinilai (3.) ka tanggaran walyan, *k*(t)ri
4. paḍa mapoej, hoeloen hadji, widoe mangidoeng, tjangar, tanhana toema (4.)
ma rikanang saprakâ*ra* ning nî soekhadoehkhanya sanghyang dharmma tah
5. parâranya, koenang jan hana moelah i (5.) kî sîma ing si(a)loedmangli salwî-
6. rani djâtinya, hadyan, pamgat mawanwa, najaka, woeloeh panawî (6.), wa-
hoeta patih, râma mâgamman, hoeloe wras djâ tata, rarai matoeha laki wadwan,
7. djah tasmat (7.) kaboeat karmmanya tan panggoeh, hanginak ka narakâ sangsârâ
8. anaknya wkanja kabaih, ikanang-oe (8.) ang damoelah-hoelah ikîng sîma soesoek
9. koeloempang tinanam kinabaihan pinadoeloeran sang-ana (9.) k wanoea kabaih
10. tinoesoek sang hadyan *n* i mana mwang . . . . rang sanya *wi*djyan soe (10.)
. . k dya ki . . *si* ra ma sima . . mang wîdjî . . hoe . . poe mita . . . . doe sima
sinoeak

3 2044 106 182 090

